

kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky

Federální shromáždění se usneslo na tomto ústavním zákoně:

§ 1

(1) Ústavní zákony, jiné zákony a další právní předpisy, jejich výklad a používání musí být v souladu s Listinou základních práv a svobod.

(2) Základní práva a svobody uvedené v Listině základních práv a svobod jsou pod ochranou ústavního soudu.

Charta 77

Mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, Českou a Slovenskou Federativní Republikou ratifikované a vyhlášené, jsou na jejím území obecně závazné a mají přednost před zákonem.

§ 3

(1) V ústavě České republiky a ústavě Slovenské republiky mohou být základní práva a svobody rozšířeny nad míru upravenou Listinou základních práv a svobod.

(2) Ustanovení ústavních zákonů o rozdělení zákonodárné působnosti mezi federaci a republiky nejsou tímto ústavním zákonem dotčena.

§ 4

Článek 5 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci ve znění pozdějších předpisů, zní:

Po dvaceti letech

„Čl. 5

(1) Státní občan každé z obou republik je zároveň státním občanem České a Slovenské Federativní Republiky.

(2) Občan jedné republiky má na území druhé republiky stejná práva a stejné povinnosti jako občan této druhé republiky.

(3) Nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství.

(4) Zásady nabývání a pozbývání státního občanství republik stanoví zákon Federálního shromáždění.“

§ 5

Zrušují se :

1. články 7 a 9, hlava druhá (čl. 19 až 38) a článek 98 odst. 4 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava České a Slovenské Federativní Republiky, ve znění pozdějších předpisů,

2. ústavní zákon č. 144/1968 Sb., o postavení národností v České a Slovenské Federativní Republice.

§ 6

(1) Základní práva a svobody uvedené v Listině základních práv a svobod jsou pod ochranou ústavního soudu.

nejší do 31. prosince 1991. Tímto dnem pozbývají nosti ustanovení, která s Listinou základních práv a bod nejsou v souladu.

(2) Pravomoc, která se v čl. 8 odst. 3, 4 a 5 a v čl. 2 Listiny základních práv a svobod svěřuje soudci, přísluší nejdéle do 31. prosince 1991 kurátorovi, stanoví-li tak zákon.

§ 7

Tento ústavní zákon a Listina základních práv a bod nabývají účinnosti dnem vyhlášení.

Havel v. r.

Dubček v. r.

Čalfa v. r.

Listina základních práv a svobod

Federální shromáždění na základě návrhů Československé národní rady a Slovenské národní rady,

uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka a práva občana a svrchovanost zákona,

připomínajíc na obecně sdílené hodnoty lidskosti a mezinárodní spolupráce mezi národy,

uvědomujíc, že základní práva a svobody byly v naší vlasti potlačovány,

vyhlášením a realizací těchto práv a svobod v rámci ním usilím všech svobodných národů,

vycházejíc z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení,

připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi,

a vyjadřujíc vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty

usneslo se na této Listině základních práv a svobod

Hlava první

Obecná ustanovení

Čl. 1

Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepřeměnitelné a nezrušitelné.

Čl. 2

(1) Stát je založen na demokratických hodnotách. Stát nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.

(2) Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v omezených případech stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.

(3) Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

Čl. 3

(1) Základní práva a svobody se zaručují všem lidem bez ohledu na rozdíl pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství.

Charta 77
očiima současníků

Po dvaceti letech

Charta 77 očíma současníků

Po dvaceti letech

K vydání připravili

Blanka Císařovská, Milan Drápala, Vilém Prečan, Jiří Vančura

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Doplňek

1997

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1997

ISBN 80-85270-58-7

Obsah

Vilém Prečan: Slovo úvodem	9
--------------------------------------	---

VZPOMÍNKY A REFLEXE

Kamila Bendová: Význam Charty 77	21
Ivan Binar: Charta – moták demokratickému světu	26
Amber Bousoglou: Ohlédnutí za Chartou	29
Bohumil Doležal: Vliv Charty 77 na nynější českou politiku	30
Vladimír Drápal: Neměl jste blbnout!	33
Jiří Gruša: Odpověď Blance Císařovské a Vilému Prečanovi	36
Miloš Hájek: Vzpomínání na všední dny mluvčího Charty	37
Miroslava Holubová: Trojí význam Charty	42
Alena Hromádková: Předpoklady obnovy právního státu v osmdesátých letech	43
Karel Hrubý: Dialog Charty 77 s exilem	46
Mikoláš Chadima: Charta 77 po dvaceti letech – zklamání?	54
Vlasta Chramostová: Vzpomínka na Chartu 77	58
Bohumír Janát: O trvalosti ideje Charty 77	63
Přemysl Janýr: Ohlas Charty 77 v Rakousku	67
Eva Joachimová: Nikdy nepřestanu vděčit osudu	72
Petr Kabeš: Tříkrálová	74
František Kautman: Co pro mě znamenala Charta 77	75
Helena Klímová: Kdo ta práva naplní?	83
Iva Kotrlá: Pokání za podpis Charty	85
Miroslav Kusý: Havlovi	87
Ela Ledererová: Vzpomínání na budoucnost	88
Emil Ludvík: Společnost pro lidská práva a Charta 77	92
Klement Lukeš: Lidé v Chartě 77	93
Milan Machovec: Máme oslavovat dvacáté jubileum Charty?	95
Ivan Medek: Pokus o odpověď	102
Jaroslav Mezník: Můj podpis Charty a jeho bezprostřední důsledky	105
Kamila Moučková: Jak jsem podepsala Chartu 77	108
Helena Němcová: Charta 77 a Maďarsko	109
Martin Palouš: Uzavřená minulost, nebo živé dědictví?	111
Radim Palouš: Mluvčím Charty v roce 1982	120
Jiří Pelikán: Charta 77 nás vrátila do Evropy	122
Gordon H. Skilling: Tři roky putování za Chartou a s Chartou	127
Max van der Stoel: Mé setkání s Chartou 77	137
Jaroslav Šabata: Moje (politické) pobývání s Chartou	139
Jiřina Šiklová: Charta jako symbol rezistence	155
Libuše Šilhánová: Nad Chartou 77	159

Jan Šimsa: Začátky hnutí za lidská práva mezi českobratrskými evangelíky	167
Milena a Jiří Šimsovi: Z prvních dnů Charty	171
Petruška Šustrová: Charta 77 a socialismus	174
Jan Trefulka: Nenapravitelní?	181
Petr Uhl: Vzpomínka na Jiřího Hájka	183
Zdeněk Urbánek: Charta 77	186
Ludvík Vaculík: Poučení z krizového vývoje	189
Marie Vaculíková: Charta 77 u Vaculíků	191
Jiří Vančura: Poslední léta Charty	192
Dagmar Vaněčková: Ideály a skutečnost	197
Václav Vrabec: Osvobozující role Charty	199
Tomáš Vrba: Politické gesto, nebo existenciální čin?	202

ANKETA O CHARTĚ

Odpovědi signatářů

Rudolf Battěk	210
Otta Bednářová	213
Josef Císařovský	215
František Čejka	220
Tomáš Hradílek	223
Zdeněk Jičínský	226
Petr Kabeš	227
Eva Kantůrková	229
Helena Klímová	231
Marie Rút Křížková	233
Václav Malý	234
Milan Otáhal	236
Karel Pecka	239
Radovan Petřík	240
Karel Pichlík	243
Petr Pithart	246
Jan Placák	250
Věra Roubalová	251
Jiří Ruml	253
Pavel Rychetský	255
Jaromír Stibic	256
Jarmila Stibicová	258
Dolores Šavrdová	259
Věněk Šilhán	260
Zdislav Šulc	262
Petr Uhl	264
Tomáš Vrba	269

Odpovědi nesignatářů

Dagmar Battěková	273
František Cigánek	274
Ján Čarnogurský	276
Jan Frolík	277
David Hertl	278
Jiří Ješ	280
Erazim Kohák	281
Antonín Měšťan	284
Petr Placák	284
Petr Příhoda	285
Ilja Racek	287
Ivana Tigridová	288
Květa Tošnerová	289
Jiří Žáček	290

PŘÍLOHY

Prohlášení Charty 77	295
Jiří Ruml: Pokus o rekonstrukci jednoho činu	298
Dopis Signatářům k 10. výročí Charty 77	304
Gordon H. Skilling: Charta 77 v mezinárodních souvislostech	315
Mluvčí Charty 77 v letech 1977–1992	326
Autoři textů a příspěvků do ankety	327

Slovo úvodem

Od března 1990, kdy vyšla obsáhlá dokumentace *Charta 77 1977–1989* s podtitulem *Od morální k demokratické revoluci*, kterou jsem připravil s několika spolupracovníky k vydání, nevznikla o Chartě samostatná větší publikace. (Za takovou lze stěží považovat útlý sešitek *Novoroční filipiky 1995*, v níž jsem se pokusil obhájit mimořádné postavení Charty 77 v aktivitách antitotalitního disentu v Československu sedmdesátých a osmdesátých let.) V roce 1994 se v Ústavu pro soudobé dějiny začalo pracovat na projektu souborného kritického vydání (vědecké edice) všech více než šesti set dokumentů Charty 77, koncem roku 1995 se však stalo zřejmým, že tento projekt přesahuje momentální pracovní kapacitu ústavu a že k jeho realizaci bude zapotřebí mnohem delšího času, než se původně předpokládalo. Chtěli jsme tedy alespoň připravit dokumentární sborník k dvacátému výročí vstupu Charty 77 do života.

Při koncipování publikace, jejíž přípravy jsme se ujali ve čtveřici s Blankou Císařovskou, Milanem Drápalou a Jiřím Vančurou, jsme vycházeli z toho, že starším z našich současníků je třeba poskytnout co nejnázornější pomůcku proti ztrátě paměti o tom, v jaké situaci a s jakými představami vznikla Charta 77 před dvaceti lety, mladším pak prezentovat co nejsyrovější obraz, v jakých podmínkách se v této zemi před nedávnem odehrával zápas o svobodu, kterou dnes dýchají samozřejmě jako vzduch. Každé sdělení historiků je determinováno či poznamenáno také historickou situací, v níž vzniká; neprozrazuji jistě žádné tajemství, konstatuji-li, že v posledních letech je připomínka významného místa Charty 77 při hledání východisek ze slepé uličky reálného socialismu začasť považována za ožívování mýtů nevhodných kritického historika. A na to jsme chtěli reagovat. Nešlo však ani o apologii, ani o oslavu, ani o legendarizaci či hagiografii, považovali jsme pouze za žádoucí čelit bezděčnému i úmyslnému zapominání. Současně jsme od počátku programově sledovali také vážný záměr badatelský: pokusit se rozšířit okruh dosud známých pramenů a svědectví, najít a publikovat dosud neznámé dokumenty a dát podnět k napsání svědectví, jež dosud nebyla k dispozici, a zveřejnit je. Výzkum tedy postupoval dvěma základ-

ními směry: v archivech a dokumentárních sbírkách veřejných i soukromých a v řadách účastníků a pamětníků událostí – mezi současníky.

Těžiště publikačního záměru jsme stanovili takto: dokumentovat co nejvíce stranněji první období Charty 77, okolnosti jejího vzniku a počátků v prvních měsících roku 1977 – tedy historii před dvaceti lety –, a pokusit se ukázat, jak vidí Chartu ti, kteří s ní přišli do styku, po dvaceti letech.

Nové nálezy v archivech

Naše pozornost v domácích archivech, především ve fondech bývalého vedení KSČ (*Státní ústřední archiv v Praze*), se soustřeďovala na dokumenty o tom, jak hodnotila Chartu při jejím vzniku vedoucí grémia tehdejší KSČ v centru i v regionech. Podařilo se objevit několik dosud neznámých dokumentů, například koncept obsáhlého dopisu předsednictva ÚV KSČ Italské komunistické straně projednávaný 4. února 1977, v němž se pražské vedení ohrazovalo proti tomu, že „Italská komunistická strana, zejména prostřednictvím ústředního tiskového orgánu *Unità*, se zapojila do rozsáhlé kampaně, kterou rozpoutaly proti Československé socialistické republice, lidu naší země a naší straně mezinárodní antikomunistické centrály v souvislosti s tzv. chartou 77“. Významným podkladem pro další zkoumání je také dosud neznámá „zpráva o bezpečnostní situaci v ČSSR“ z počátku července 1977, kterou předložil předsednictvu ÚV KSČ tehdejší ministr vnitra Jaromír Obzina; ukazuje mimo jiné, jak velkou a soustředěnou pozornost věnoval celý aparát československé tajné politické policie tomu, co zpráva označovala jako „pokus o kontrarevoluční antisocialistické vystoupení v tzv. chartě 77“, a zejména jaké metody a prostředky byly použity ve snaze Chartu 77 ochromit, vnitřně ji rozkládat a izolovat od možných spojenců doma i v zahraničí, hlavně pak znemožnit, aby ovlivňovala širší veřejnost.

Průzkum v *Archivu Ministerstva vnitra České republiky* nepřinesl pro první období existence Charty očekávané výsledky, všechny dochované analýzy příslušných policejních orgánů (tehdejší Státní bezpečnosti) pocházejí z roku 1979 a z doby pozdější. V *Archivu Kanceláře prezidenta republiky* se nenašlo skoro nic. Slibné možnosti pro budoucí bádání naznačil pokus oslovit oblastní a okresní archivy, odkud přišlo několik zajímavých materiálů. Rozhodli jsme se dále využít výslechové protokoly sepsané se signatáři Charty ve služebnách Státní bezpečnosti v lednu 1977, pokud budou s jejich zveřejněním souhlasit ti, kteří byli tehdy podrobeni tomuto druhu represe.

Jisté výsledky, třebaže menší než jsme si slibovali, přinesla další sonda, tentokrát směrem k zahraničním pramenům. Obrátili jsme se na osmnáct velvyslanectví působících v Praze, aby nám pomohla získat informace a politické zprávy o Chartě, jež tyto zastupitelské úřady zaslaly svým centrálám v prvních měsících roku 1977. Materiál jsme zatím dostali pouze od maďarské, švédské a švýcarské strany, ruské a německé velvyslanectví s politováním odmítla odvolávající se na zákon o třicetileté lhůtě, s ostatními ještě jednáme. Nejcennější údaje z takto získaných materiálů pocházejí z někdejšího zpravodajství maďarského velvyslanectví v Praze a maďarského generálního konzulátu v Bratislavě, odkud

lze čerpat dosud neznámé autentické poznatky o tom, jak se hovořilo a jednalo o Chartě v lednu 1977 v nejvyšších kruzích komunistické nomenklatury v obou hlavních městech Československa. K shromážděným pramenům tohoto druhu se přidružují dokumenty z vídeňského archivu tehdejšího rakouského spolkového kancléře Bruna Kreiského, které obětavě obstaral a k uveřejnění nezištně poskytl Přemysl Janýr.

Současně s tím byl proveden důkladný průzkum exilového tisku, výstrižkových sbírek tisku zahraničního, dochovaných samizdatových písemností a soudobého československého tisku. (V posledním případě se zjistilo, že prvním veřejným útokem na Chartu 77 nebyl až pověstný úvodník Ztroskotanci a samozvanci, ale varovný redakční článek *Rudého práva* Čí je to zájem už ze 7. ledna 1977, i když se v něm o „pamfletu“ či „tzv. chartě 77“ ještě výslovně nehovořilo.)

Osobní svědectví

V dubnu 1996 jsme se obrátili na velkou skupinu asi dvou set signatářů a spolupracovníků Charty doma i v zahraničí dopisem, v němž jsme je seznámili se záměrem připravit k dvacátému výročí Charty 77 publikaci, jež tuto událost připomene a pokusí se přiblížit místo a význam této iniciativy v domácím i mezinárodním kontextu. Poukázali jsme na to, že nám ze všeho nejvíc chybí výpovědi a reflexe těch, kteří s Chartou tak či onak přišli do styku, a dotázali jsme se jich, zda by nám chtěli pomoci – retrospektivním zamyšlením, vzpomínkou, neznámým dobovým dokumentem (například v podobě deníkového záznamu z té doby), vzpomínkou.

V průběhu několika měsíců, někdy po urgencích, tu a tam i po prvotní popuzené reakci, se nakonec sešlo více než šedesát textů a svědectví. Asi třicet oslovených, kteří neměli čas nebo chuť něco psát, projevilo zájem zúčastnit se anketu, kterou jsme nabízeli jako východisko pro tento případ. (Někteří z autorů vlastního textu se přihlásili také o účast v anketě.)

Zatímco žádost o vzpomínky a reflexe byla formulována co nejobecněji, abychom autory nikterak neomezili a ponechali jim volnost ve volbě tématu (i to byl svého druhu průzkum), anketě jsme chtěli dát jistý řád. Šlo o to získat od signatářů Charty 77 srovnatelný vzorek odpovědí na otázky, které sice umožňovaly zvolit formu odpovědi (jedním slovem i obsáhlejším sdělením), týkaly se však vymezeného okruhu jednoznačně pojmenovaných problémů, aniž by se ovšem jakkoli předjímal odpověď. (Vědomi si toho, jak je obtížné podat svědectví o čemkoli, co kdokoli prožil, promyslel a procítil v minulosti vzdálené dvacet let, byť i má nejlepší snahu být naprosto pravdivý a neosobně přesný, žádali jsme respondenty, aby neváhali uvést eventuální pochybnosti, nepamatovali-li si to či ono přesně, nebo vznést výhrady proti té či oné otázce, jeví-li se jim nepatřičná, nevhodně formulovaná či jinak defektní.) Anketní otázky jsme rozeslali koncem září 1996, po předběžném zhodnocení obdržených textů.

Jestliže jsme chtěli dostat odpovědi brzy a neklást na respondenty přílišné časové nároky, nesmělo být otázek příliš mnoho. Přesto jsme se nechtěli vzdát

šance dát podnět k důkladnějšímu vzpomínání a k dalším úvahám, jež by eventuálně přinesly ovoce v delší časové perspektivě. A proto jsme sestavili dotazník o dvou částech – A (v oddílu Anketa jsou to otázky 1–7) a B (otázky 8–16). Odpověď na první sadu otázek jsme žádali takřka okamžitě, do 10. října. Důvodem byla také snaha, aby odpovědi byly srovnatelné vzhledem k vnějším okolnostem, anketu doprovázejícím. Nežřídko jsme totiž svědky toho, jak bývá průzkum mínění o té či oné otázce ovlivněn například tím, co v době vyhrazené na odpovědi vysílá televize nebo o čem píše noviny; odtud snaha, aby byly podmínky pro všechny pokud možno stejné. (Nelze například pochybovat o tom, že stanoviska těch, kteří by odpovídali na náš dotazník po připravovaném dokumentárním televizním filmu o Chartě, který bude vysílán v lednu 1997, by se podstatně lišily od odpovědí, jež byly napsány na začátku října 1996.)

První část otázek určených k okamžité odpovědi směřovala takřka výhradně ke zjištění okolností, pocitů a očekávání bezprostředně souvisejících s podpisem *Prohlášení Charty 77* nebo se týkala událostí, jež se odehrály záhy po jejím uveřejnění (jak například respondent vnímal takzvanou antichartu). Jediná složitější otázka ze základní řady má číslo sedm. S její pomocí jsme chtěli provést dílčí průzkum problému, který se v souvislosti s Chartou 77 v posledních letech uvádí či diskutuje dosti často. Argumentace znevažující význam Charty v domácím prostředí vychází totiž z předpokladu, který se Chartě podsouvá, že si iniciátoři Charty na počátku vytyčili cíl vyvolat hnutí masové podpory ve veřejnosti, či dokonce opakovat – s jiným ideovým zaměřením – obrodný proces z roku 1968; z faktu, že k ničemu takovému nedošlo, se pak odvozuje, že Charta 77 ve svých cílech ztroskotala.

Z toho, co je o Chartě známo, nelze po mém soudu žádné podobné cíle a záměry dovodit. Nepochybně však by pomohlo věc zevrubněji osvětlit, kdybychom o tom měli co nejvíce svědeckých výpovědí. Odtud tedy ona sedmá otázka anketu, co si signatáři mysleli o šancích Charty 77 získat širokou podporu veřejnosti, zda o tom vůbec tehdy takto přemýšleli, zda považovali okolnost, že signatářů byly stovky a nikoli tisíce nebo desetitisíce, za samozřejmost odpovídající situaci, anebo naopak za nedostatek, ba chybu v činnosti Charty 77. A ptali jsme se dále, zda se názor respondentů na tuto otázku vyvíjel, zda jsou třeba nyní jiného mínění než tehdy, před dvaceti či deseti lety.

Otázky označené čísly 8–16 směřovaly k problémům, kolem nichž se soustřeďuje diskuse v okruhu lidí, kteří se tak či onak zabývají historií Charty, a naznačovaly některé směry dlouhodobějšího výzkumu. V průvodním dopise se pravičilo, že nám velmi pomůže, budou-li se respondenti moci ihned vyjádřit i k otázkám tohoto oddílu, třeba jen k některým z nich. Zdůraznili jsme však, že uvítáme i příslib pozdější spolupráce nebo nabídku rozhovoru, abychom mohli zaznamenat svědectví, stanovisko nebo jiné sdělení tohoto druhu. Někteří z takto oslovených zaslali v určeném termínu odpovědi na obě části dotazníku, a tak zveřejňujeme celý soubor.

A protože jsme se v průběhu práce setkali s ochotou ke spolupráci na průzkumu mínění o Chartě také v řadách těch, kdo nebyli jejími signatáři, připravili jsme sadu otázek i pro ně a ve stejné době zaslali dotazník i jim.

Vzhledem k tomu, že jsme shromáždili daleko více materiálu, než jsme očekávali, ukázalo se, že bude nutné místo jedné zamýšlené knížky připravit dvě samostatné publikace, propojené společným názvem *Charta 77 očima současníků*. Zatímco jedna z nich zachytí pohledy, názory a stanoviska „současníků“ před dvaceti lety, v roce 1977, druhá představí vzpomínky na Chartu 77 a úvahy o ní právě dnes, tj. po dvaceti letech. Z celé řady technických důvodů však není možné vydat obě knížky současně již ke dni výročí Charty. Považovali jsme však za nemístné čekat s vydáním té části práce, kterou jsme mohli připravit už v době očekávaného zvýšeného zájmu veřejnosti o historii Charty 77, až na současné vydání obou svazků. Rozhodli jsme se tedy vydat svazek Po dvaceti letech na začátku roku 1997, zatímco svazek Před dvaceti lety vyjde na jaře, o několik měsíců později.

Charta 77 očima současníků: před dvaceti lety

Dokumentární publikace, jež bude protějškem a doplňkem právě vycházejícího sborníku vzpomínek, reflexí a úvah *Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech*, obsahuje dokumenty a materiály vztahující se k Chartě 77 od ledna do konce března 1977, jakož i dokumentární svědectví týkající se období příprav na vystoupení Charty, jejího vstupu do života a jejích aktivit v prvních třech měsících roku 1977. Časový úsek od iniciování Charty do pohřbu Jana Patočky, jednoho z prvních trojice jejích mluvčích, respektive do doznění ohlasu Patočkovy smrti a událostí souvisejících s jeho pohřbem, tvoří podle našeho názoru ucelené konstitutivní období Charty 77.

Svazek, který vyjde na jaře 1997, bude zahrnovat tyto dokumenty a materiály k několika tematickým celkům:

1. Charta a chartisté sami o sobě:

- a) Prvních osm dokumentů Charty, korespondence mluvčích a signatářů, zprávy o Chartě 77 rozšiřované samizdatově spolu s takto zveřejňovanými prohlášeními jednotlivých občanů i skupin signatářů, takzvané fejetony a první reflexe, úvahy a hodnocení věnované fenoménu Charty;
- b) dochované soukromé zprávy odeslané činitelům v exilu;
- c) deníkové záznamy a dokumentární svědectví o okolnostech souvisejících se vznikem Charty (Václav Havel, Pavel Landovský, Zdeněk Urbánek, Jan Vladislav).

2. Reálněsocialistický režim a Charta:

- a) Interní hodnocení, směrnice a pokyny orgánů KSČ, československé prokuratury a složek působících v rámci ministerstva vnitra ČSSR;
- b) materiály z kampaně organizované v československých masových sdělovacích prostředcích s cílem izolovat Chartu ve společnosti;
- c) ukázky výslechových protokolů a doklady o pracovní perzekuci signatářů.

3. Mezinárodní kontext Charty 77:

- a) Dokumenty o hnutí solidarity s Chartou;
- b) ohlasy a dobová hodnocení v zahraničí (tisk a rozhlas);
- c) ukázky ze zpráv velvyslanectví v Praze.

Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech

Knížka, kterou máte v rukou, má dva základní oddíly:

1. Soubor textů, podle jmen autorů abecedně seřazených vzpomínek, reflexí a úvah tematicky se vztahujících se k Chartě 77, až na několik málo výjimek napsaných pro tento sborník. (Z textů, které některý z autorů už publikoval nebo zadal k zveřejnění také jinde, zařadili jsme jen ty, které autor sám pro náš sborník vybral a nabídl.) Po dohodě s Gordonem H. Skillingem jsme do sborníku zařadili také překlad jím vybraných relevantních pasáží z jeho dosud nezveřejněných pamětí, dokončených anglicky v roce 1995.

Názvy jednotlivých textů pocházejí většinou od autorů, jinak jsou dílem redakce. Redakční zásahy do textů jsou minimální a zaměřovaly se vedle nezbytné míry sjednocení pravopisné úpravy na stylistickou redakci, jež usnadňuje čtení a vnímání.

2. Druhý oddíl sborníku tvoří odpovědi na anketní otázky o Chartě 77, které vypracovali pořadatelé sborníku podle výše vyložených intencí a zásad. V části ankety adresované signatářům *Prohlášení Charty 77* je zařazeno 27 odpovědí, v oddílu nesignatářů 14 odpovědí. Před každou z obou částí ankety je předtištěná sada otázek v plném znění. Pro snazší sledování odpovědí je u každé z nich vedle čísla odkazujícího k otázce uvedeno zkrácené znění otázky. Pokud v souboru odpovědí některé číslo chybí, znamená to, že respondent na danou otázku neodpověděl.

Ze skutečnosti, že svazek *Po dvaceti letech* vychází samostatně, vyplynula nezbytnost vybavit jej tak, aby obsahoval nejdůležitější doplňující informace pro snadné porozumění věcným a časovým souvislostem jednotlivých textů bez odkazování na svazek, který vyjde o něco později, nebo na dokumentaci o Chartě z roku 1990; ta sice vyšla ve velkém nákladu a je podle našeho odhadu v každé knihovně, přece jen však nemusí být snadno dostupná každému čtenáři této knížky.

Proto je do svazku zařazen text *Prohlášení Charty 77*, datovaný 1. ledna 1977, a seznam mluvčích Charty 77. Z praktických důvodů, jako zdroj základních informací o statutu Charty, signatářích, mluvčích a podobně, je do svazku zařazen dopis *Signatářům Charty 77* k jejímu desátému výročí (6. ledna 1987). Ze stejných důvodů se v tomto oddíle přehledných informací přetiskuje stať Gordona Skillinga z roku 1990 o mezinárodním kontextu Charty (s drobnými úpravami, učiněnými podle autorových intencí a pokynů) a chronologický přehled hlavních událostí ze zakladatelského období Charty – článek Jiřího Rumla *Pokus o rekonstrukci jednoho činu, otištěný v Lidových novinách v roce 1990.*

Bez komentářů a nepředpojatě

Až na několik málo odkazů, vysvětlivek a poznámek pod čarou se editoři tohoto svazku vzdali pokusu komentovat či hodnotit jednotlivé texty a odpovědi ankety, nebo ta či ona tvrzení takzvaně uvádět na pravou míru, protože je respektují jako osobní svědectví, v nichž současníci vypovídají o sobě a o svých zážitcích. Pokud budou hodnocena a používána historikem, budou přirozeně posuzována kriticky jako každý jiný pramen a interpretována v kontextu ostatních pramenů, s ohledem na jejich původce, na místo i čas vzniku, a budou klasifikována také podle toho, k čemu jsou pramenem a k čemu nikoli.

Texty a příspěvky tématem, rozsahem, pojetím, formou a způsobem podání navzájem tak podstatně odlišné a individuální, jako jsou sami jejich autoři, se ostatně ve svém úhrnu navzájem doplňují a svým způsobem i korigují. Avšak například na otázku, kdo první přišel na podzim roku 1976 na myšlenku spojit Chartu 77 s čerstvou ratifikací mezinárodních paktů o lidských a občanských právech, najde pozorný čtenář hned tři různé odpovědi. Jak tomu bylo doopravdy, zda dokonce nemá každý ze svědků svůj kus pravdy, k tomu bude třeba znát daleko více, než toho víme dnes.

Svědectví pamětníků naznačují mnohostrannost a mnohovrstevnatost fenoménu Charty, která se tu vyjevuje v mnoha podobách a takřka vždy z jiné stránky. Až jsme v pokušení říci, že každý signatář měl svou vlastní Chartu. Ale snad to nakonec není konstatování tak scestné či přespříliš zjednodušené; jeden z autorů ostatně výslovně napsal, že příslušnost k Chartě byla také svého druhu *privatisimum* každého signatáře. Bylo už také zaznamenáno, že v Chartě nikdo nepřestával být sám sebou a nerozplynul se v ní jako v beztvarem kolektivu. Mnohotvárností Charty, zrcadlíci se v textech, které zveřejňujeme, se – mimo jiné – vysvětluje, proč ji bylo tak obtížné uchopit a pojmenovat, proč se dlouho vzpírala analýze, proč byla svého času přirovnána k pohybuujícímu se terči. Náznak toho lze nalézt i v dopise Signatářům Charty z ledna 1987, kde se říká, že historie Charty 77 je také historií hledání vlastní identity.

V některých případech jsme byli na pochybách, zda zařadit příspěvek autora, jehož pohled byl tak silně poznamenán pozdější zkušeností a zklamáním, že už snad ani nejde o výpověď k samotnému tématu. V jednom případě jsme se s autorkou dohodli, že nezveřejníme výpověď, která – byť pravdivá – by mohla ublížit nemocnému starci. V jiném případě jsme se neshodli, protože autorka nebyla s to pochopit, že její svědectví je nad únosnou míru zaujaté proti určitým osobám a že by to většina čtenářů – pomineme-li žalovatelnost osobních invektiv – chápala jako vyřizování osobních účtů.

Při takovém, technicky nezbytném výběru, kdy jsme nakonec nezařadili do sborníku pouze několik málo z došlých příspěvků (o jednom sám autor uvedl, že není určen pro zveřejnění), jsme však úzkostlivě dbali, abychom třeba jen bezděčně nepotlačili žádný názor či stanovisko, zejména když neodpovídalo našemu pohledu na věc nebo naší vlastní zkušenosti. Svědectvím o nestranném přístupu k věci je to, že čtenář najde ve sborníku také texty, které tak či onak Chartu bagatelizují a v nichž se možná více než cokoli jiného zrcadlí současný

politický či jiný apriorismus jejich autorů. Není-li jich ještě víc, pak pouze proto, že jsme jich víc nedostali, třebaže jsme osobnosti, od nichž bylo možné nadít se textů kritických a Chartu odmítajících, oslovili.

Není však žádným tajemstvím, že autor těchto řádek je přesvědčen, že ideově-politická orientace na lidská a občanská práva, jak se manifestovala v programových dokumentech Charty, představovala radikální popření konceptu sovětského socialismu ve všech jeho národních mutacích a variacích. Nadále trvá na závěru, k němuž došel, že vynoření Charty 77 na politickém horizontu československého dění vyznačilo základní předěl ve vývoji země v období po porážce reformního pokusu z roku 1968. Zastává názor, že Chartou a v Chartě se začala příprava na okamžik, až život poskytne lidem v Československu novou šanci k zápasu o svobodu, a že pomáhala tuto šanci přiblížit. (Pravda, to vše nezačínalo výhradně Chartou a neodehrávalo se jen v ní, Charta byla možná jen nejviditelnější částí toho, co se odehrávalo ve skrytých sférách společenského vědomí a podvědomí. „Charta 77 není a nikdy se nepovažovala za jedinou naději pro tuto společnost,“ lze se dočíst v jednom jejím dokumentu z ledna 1987, a neznám důvod, proč by si historik měl myslet něco jiného.) Charta byla výrazně českým fenoménem a po dobu dlouhých deseti let představovala základní podobu domácího antitotalitního disentu. Vyrůstala z československých poměrů 70. a 80. let a byla jimi určována: ideově, sociálně, povahou svých aktivit.

Z prostředí Charty vycházel hlavní proud a v jejím prostředí se formovala páteř intelektuální a politické přípravy československé demokratické revoluce. Kdybych měl jednou větou naznačit hlavní momenty jejího příspěvku k vytváření předpokladů a k provedení této revoluce, vypočítal bych je asi takto: deset let drobné kultivační práce, oslovení obyvatel země v lednu 1987, aby se vzpamatovali do své svobody, její spoluautorství na manifestu *Demokracii pro všechny* z října 1988, účast na petiční akci *Několik vět*, spoluúčast na vytvoření Občanského fóra a významný podíl lidí, kteří prošli školou Charty a získali v ní politickou zkušenost i autoritu u veřejnosti, na demokratickém převratu z přelomu let 1989 a 1990.

Tento sborník není ovšem žádnou zástupnou historií Charty. Jsou to přece jen sondy, ohmatávání obrysů. Avšak v náznaku jsou tu pojmenovány či načrtnuty všechny tematické okruhy historie Charty, jež teprve bude muset být napsána, pravda, po dalších přípravných pracích. Jsou tu tedy zastoupena všechna velká témata, snad s jedinou mezerou. Nikdo z našich autorů se kupodivu nepokusil rozepsat o Chartě v listopadu 1989, o jejím příspěvku k vítězství demokratické revoluce a specifické váze či povaze tohoto příspěvku, chybí rovněž byť jen náznak úvahy o tom, jaký byl podíl lidí z prostředí Charty na formování posttotalitních elit v této zemi. Ve vzpomínkách, reflexích a úvahách, jež tu předkládáme, je to rozhodně nejméně frekventovaná problematika. Možná však absence uvedených témat vyplývá z toho, že se krátce po 17. listopadu 1989 Charta v podobě a s intencí, která byla jejím obsahem po dobu více než dvanácti let, stala rázem minulostí a zanedlouho na to už jen umírala, jak to nazval text Jiřího Vančury.

Čtenář bude snad zklamán, že mezi jmény autorů textů, které zveřejňujeme, nenalezne některá, jež by tu najisto očekával. Zajisté tu chybí příspěvky mnoha signatářů, jejichž reflexe a vzpomínky by mozaiku výpovědí a osobních svědectví o Chartě významně obohatily. Mohli jsme však pracovat jen s tím, co jsme dostali. Ale snad je dokonce dobře, že naše publikace není všeobsáhlá; je tak zároveň výzvou k pokračování v systematické práci na dějinách Charty 77 a ostatního disentu. Naše dvě knížky jistě nebudou zdaleka jedinými příspěvky k letošnímu jubileu. A není vyloučeno, že publicistická žeň k dvacátému výročí Charty usvědčí z omylu tvrzení o tom, že současná doba nepřeje reflexi o nedávné minulosti disentu.

Tato kniha vděčí za svůj vznik mnoha lidem, jimž bychom rádi na tomto místě poděkovali, především těm, kdo nám svěřili k zveřejnění své texty a odpověděli na anketní otázky. Za to, že kniha vychází ve dnech dvacátého výročí zveřejnění Charty 77, jsme zavázáni díkem Marii Lisové a Ludmile Markové, které v mimořádném pracovním nasazení přepsaly její rukopis a připravily sazbu.

Prosinec 1996

Vilém Prečan

Vzpomínky a reflexe

Kamila Bendová

Význam Charty 77

Bez ohledu na všechny vnější faktory je třeba konstatovat, že Charta 77 od počátku vedla cílevědomý zápas s totalitní mocí a zvůlí a že tuto válku vyhrála. O tom, že se jednalo o válku, mluvil už profesor Patočka, když objasňoval, že vyhraná bitva neznamena vyhranou válku, ale ani prohraná bitva neznamena prohranou válku. Ale chcete-li užít mírnějších slov: Charta 77 usilovala o dodržování lidských práv v naší zemi a v tomto úsilí nakonec uspěla.

Vraťme se však k představě války a ukažme si, které bitvy Charta 77 jako iniciující síla občanské i církevní opozice prohrála a které naopak vedly k alespoň částečnému vítězství.

Ze začátku prohrávala mnohé „bitvy“ o možnost vyjít z ghetta na veřejnost ve smyslu demonstrací a veřejných vystoupení (ani ples železničářů s účastí většího počtu chartistů se nemohl konat), o možnost opravdového dialogu s mocí a změny zákonů a podobně.

Naopak mnohé bitvy sice dlouhodobě a lopotně, ale nakonec přece vyhrála:

1. *Bitva o informační monopol.* Jeden z prostředků totalitní moci je zamezení šíření „necenzurovaných“, tj. jiných než oficiálních informací. V roce 1989 byla čtena na Hlase Ameriky, BBC a Svobodné Evropě každá výzva nezávislých iniciativ, každé důležitější sdělení VONS (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných), každý dokument Charty, oznámení a později popisy poutí a demonstrací, seznam signatářů *Několika vět* aj. Stávalo se, že za pět minut osm jsme podávali informace z Prahy (z pohledu z okna), které byly v osm hodin v hlavních zprávách. Cenzurované pasáže biskupských listů měly větší publicitu než samotné listy.

Ale to všechno bylo výsledkem dlouholeté práce a získávání důvěry: v případě známých lidí z disentu a zpráv Charty 77 a VONS přijaly Svobodná Evropa a BBC výjimku, že nepotřebovaly – jako ve všech jiných případech – ověření zpráv ze dvou nezávislých zdrojů. Ivan Medek měl vymezen zcela otevřený a nekontrolovaný prostor v Hlasu Ameriky. To ovšem bylo způsobeno tím, že nikdy nebylo VONS dokázáno jediné lživé slovo a že zprávy se vždy prokázaly jako pravdivé. Bylo to také důsledkem toho, že za nimi stály konkrétní osoby, které telefonáty zajišťovaly, jimž se důvěřovalo a které případné důsledky pak nesly na svých bedrech (například při odsouzení ing. Litomiského ke třem letům vězení významnou úlohu sehrál telefonát do Svobodné Evropy).

2. *Bitva o demokratickou zahraniční veřejnost.* Chartě 77 se stálým upozorňováním na nedodržování lidských práv v naší zemi podařilo rozbít uklidňující obraz pohelsinské Evropy a speciálně pak procesem s VONS prokázat, že se jedná o totalitní stát, kde i jednání v rámci zákonů země je trestáno vězením. Právě proces s VONS neobyčejně transparentně ukázal celé mezinárodní veřejnosti, že stát, v němž je trestné nenásilné upozorňování na to, že někdo je odsuzován nespravedlivě i ve smyslu platných zákonů, nemůže být pokládán za normální

právní stát. Charta 77 byla několikrát citována americkým prezidentem Ronaldem Reaganem nebo britskou premiérkou, spolupracovala s organizacemi hájícími lidská práva jako *Amnesty International* nebo Mezinárodní federací pro lidská práva (FIDH), léta si dopisovala s mírovými hnutími a do svého zápasu za svobodu vtahovala mnoho západních demokratů. Neméně významné byly její styky s disidentskými hnutími v jiných komunistických státech.

3. *Bitva o občanskou statečnost*. Všichni jsou přesvědčeni, že sovětský blok se rozpadl, protože byl uzbrojen Spojenými státy nebo prostě už nemohl dál, ale málokdo se ptá, proč nemohl dál, zda na tom neměli zásluhu afghánští bojovníci za svobodu, polská Solidarita nebo naše Charta. Zda se těmto hnutím nepodařilo na jedné straně rozklížit totalitní nárok a zbavovat stále větší část lidí strachu a na druhé straně postupně přesvědčit Západ, že není nezbytné, aby „američtí hoši“ umírali v Koreji nebo ve Vietnamu, nýbrž že stačí poskytnout dostatečnou podporu těm milionům ujařmených lidí, kteří jsou odhodláni bojovat za svou svobodu, ale nemají k účinnému zápasu patřičné materiální prostředky. Havlův široce publikovaný a komentovaný bonmot, že náklady na jednu raketu Pershing II využité k podpoře opozice ve východním bloku jsou pro Západ i strategicky mnohem výhodnější, byl nakonec mezinárodní veřejností i politiky akceptován a dosud nezhodnoceným způsobem přispěl k rozpadu totalitního systému.

Když jsme se někdy v roce 1985 na besedě v Bratislavě bavili o možném vývoji v naší zemi a Slováci připomínali své masové poutě, zazněl „rozumný“ argument Vladimíra Mlynáře, co s poutěmi proti tankům. Namítla jsem – a myslím, že se to prokázalo – že komunistický režim je založen na strachu občanů se jakkoli projevit a že jakmile tento strach pomine – například tím, že budou společně chodit na poutě – neexistuje žádná vnitřní síla, která by nespokojenost, a v případě Československa hlavně nespokojenost s nesvobodou, dokázala umlčet.

A tato vzrůstající občanská statečnost, ochota projevovat svůj nesouhlas byla inspirována, spoluvytvářena, organizována a ochraňována právě Chartou 77. Skoro všechny další nezávislé iniciativy, jako Nezávislé mírové hnutí, Hnutí za občanskou svobodu, ba i Demokratická iniciativa, vzešly na půdě Charty. Velké katolické poutě, kardinálovy dopisy, Desetiletí duchovní obnovy národa, Navrátilova petice za náboženskou svobodu, to vše bylo spoluvytvářeno a podporováno signatáři Charty (při mši na svátek blahoslavené Anežky v katedrále v roce 1988 byli zavřeni nejen páter Mádr a můj muž, ale i například Jiří Ruml). Palachův týden byl odstartován akcí Charty 77, studentské hnutí bylo úzce napojeno na Chartu (u nás doma se psala první verze letáku *Vezměte si s sebou květinu a svíčku*), a dokonce i obrodný proces v lidové straně podporovali – a minimálně jeho zahraniční publicitu zajišťovali – signatáři Charty. A nad vším držel svou ochrannou ruku VONS: Nejsmutnější na odporu v totalitních režimech je jeho vnější nesmyslnost – člověk zmizí v kriminále a o jeho odporu ví maximálně rodina a nejbližší, a ti se raději neodvažují o tom mluvit. VONS způsobil, že přestaly existovat tyto zbytečné oběti. O každém pokusu o odpor, který měl být

umlčen, se mluvilo veřejně v masmédiích, nejen VONS, ale i obyčejní lidé se stali o rodiny, obce se za ně modlily – moc musela vždy znovu rozmýšlet, zda a které zatčení jí stojí za to.

Pokusila jsem se ukázat, že a jak měla Charta 77 vliv na pád komunistického režimu. Nemalý podíl měla také na jeho pokojném průběhu: Navzdory hrozbám moci včetně dlouholetého věznění podařilo se Chartě vybudovat si ve společnosti důslednou a veřejnou obranu lidských a občanských práv autoritu nejen morální. Nebytí autority několika známých disidentů (Václava Malého, Václava Havla), nebylo by možné předání moci nikomu jinému než bývalým komunistům, kteří se ovšem svého komunistického přesvědčení nikdy nevzdali.

Jen v prostředí nezávislých struktur vyrostli opoziční politici, kteří byli známi aspoň posluchačům cizích rozhlasů nebo čtenářům *Rudého práva* a u kterých existovala oprávněná důvěra, že přivedou zemi ke svobodným volbám. Byli to navíc lidé, kteří byli léta v Chartě nebo ve VONS zvyklí politicky pracovat, tj. formulovat dokumenty vyhovující více stranám, promýšlet důsledky svých činů, předvídat reakce moci a prosazovat své cíle. Lidé známí nejen u nás, ale i v cizině, známí zahraničním diplomatům a mající jejich důvěru (nikdo jiný než Václav Havel a Jiří Dienstbier nemohli tak rychle prorazit na světové politické scéně), lidé, kteří promýšleli vývoj naší země po případných změnách a byli zřejmě na události listopadu 1989 lépe připraveni než vládnoucí moc.

Mluvila jsem o vlivu Charty 77 na svržení komunistické moci. Nyní bych chtěla ukázat její morální vliv. 70. a 80. léta se v našich zemích vyznačovala hlavně ztrátou naděje, ztrátou smyslu a veškerých hodnot. Společnost se rozpadla na atomy jednotlivců, maximálně rodin, smyslem bylo přežít v klidu a bez konfliktů s mocí. Obecně uznávané hodnoty jako pravda (pravda je to, co píše dnešní úvodník *Rudého práva*), statečnost, čest, solidarita byly zcela devalvovány. A do toho vstupuje Charta s pozoruhodným postojem, že existují hodnoty, například nezadatelná lidská práva pro všechny, pro které má smysl trpět. A také to důsledně a veřejně zastává:

Členové VONS šli raději do vězení a odmítli emigrovat, než aby přestali bojovat za jiné zavřené a pronásledované. Našlo se dalších dvanáct, kteří vstoupili do VONS ve chvíli, kdy většinu jeho původních členů hrozil trest od tří do deseti let. Mluvčí Charty se každý rok kolem 21. srpna raději nechávali zavírat, než aby nevyslovili svůj nesouhlas s ruskou okupací. Každý rok se našli další tři mluvčí – nebylo to lehké, znamenalo to rok života a pravděpodobnost zavření byla asi padesátiprocentní. A všichni signatáři vedli nekonečný a vyčerpávající zápas s mocí, ale jen pár jich odvolalo svůj podpis. Ustálila se zásada, že každý mluvčí, zavřený v době výkonu své funkce, se po návratu z kriminálu znovu stane mluvčím, aby tím prokázal, že od jeho postoje ho nemohou odradit ani léta věznění.

Signatáři byli ti, kteří se v kalkulu „zaměstnání a poklidný život“ kontra pocit povinnosti přidat se k těm, kteří měli odvahu veřejně vyslovit pravdu, přiklonili k pravdě. Život v pravdě nebo solženicynovské *Nežít ve lži* nabývalo svůj hořký smysl. Myslím, že i slova znovu nabývala na své váze: každý, kdo psal vlastní

text, dopis, stížnost nebo jen něco podepisoval, zvažoval vždy znovu, zda toto vyslovení stojí za případná léta v kriminále (nebo i jen ztrátu zaměstnání). Nechci nikomu nic vyčítat, nebyla jsem signatářka, nepodceňuji tlak moci a rozumné úvahy mnohých (například moji – někdo naše děti živit musí), ale konstatuji, že byli tací, kteří se bez ohledu na rizika pokusili obnovit hierarchii hodnot.

Zdaleka ne posledním důležitým aspektem činnosti Charty 77 byla její funkce předsunuté linie nebo ochranného deštníku. Chartisté sváděli každodenní zápas s mocí, vymýšleli stále nové aktivity, rozšiřovali svou činnost o nové iniciativy a spojence na Západě, a hlavně na Východě, byli čím dál drzejší a ke konci mnozí už prakticky na delší čas neuvěznitelní, dostávali ceny z ciziny, stále požadovali povolení demonstrací, psali dokumenty, dopisy, stýkali se se západními politiky, spolupracovali s církví a spolupořádali velké poutě, nakonec podněcovali i studenty – stačili zaměstnat i tak velkou Státní bezpečnost, jakou jsme měli v ČSSR.

A v zázemí, pod jejich ochranným deštníkem, bylo možno poklidně vydávat samizdatové knížky a časopisy, dbát na správnou češtinu a dobré překlady, učit katechismus, scházet se k modlitbám nebo filozofickým přednáškám, jezdit do ciziny a vozit *Svědectví*, *Listy* či knížky, studovat na západních univerzitách a nebýt ve straně, poslouchat anglické nebo německé teology a filozofy, popřípadě politiky – prostě snažit se intelektuálně pokračovat v rozvoji v souladu s vývojem v západním světě, navzdory neexistujícím oficiálním vztahům. Charta 77 otevřela paralelní polis a během let stále pomáhala vyplňovat neobsazené prostory a rozšiřovat prostor možného. Umožnila vzniknout historickému času (ne pouze od výročí k výročí) a otevřela prostor naději ve vítězství.

O tom, jak veliký význam měla Charta pro poklidný přechod k demokracii přímo v listopadových dnech, jsem už psala. Je třeba připomenout, že již na půdě Charty a v prostředí nezávislých iniciativ vzniklo v roce 1988 HOS – Hnutí za občanskou svobodu, platforma všech demokratických a již rozlišených sil, v jehož rámci se pěstovala politická kultura. Jeho ustavující manifest *Demokracii pro všechny* byl ještě totalitně opatrný, ale už jasně formuloval společné základy demokracie na straně jedné a rozdílné pohledy na její konkrétní podobu na straně druhé. HOS mělo širší zázemí svých členů, mnoho pozdějších politiků, kteří nebyli signatáři Charty (Skalický, Mašek, Čarnogurský), v něm pracovalo a učilo se základní politické abecedě. V té době také vzniká Obroda, sdružení bývalých komunistů, kteří nevstoupili do HOS, tj. do společného demokratického světa, ale naopak se cítili být v rozhodujících časech alternativou komunistického vedení. Je třeba zdůraznit, že personální průnik Obrody a Charty nebyl nijak veliký. Chtěla bych tímto poopravit dojem, že Obroda, která se vehementně hlásila k moci po listopadu 1989, byla chartistický podnik.

Myslím, že o významu Charty 77 po listopadu 1989 se dá těžko hovořit, neboť její zápas byl vítězně doveden do konce, mnozí signatáři vstupují do politiky a stávají se ministry, poslanci, starosty (jeden dokonce prezidentem) a Charta jako taková po několika letech končí svou existenci. Lze maximálně hovořit o signatářích Charty jako o jisté skupině občanů a pokusit se říci, zda pro tuto

skupinu nejsou některé vlastnosti signifikantní, tj. zda se vyskytují u této skupiny častěji než u libovolně vybrané skupiny jiné.

Při této příležitosti je třeba říci dvě poznámky: Chartu 77 podepsalo přes tisíc občanů. Někteří z nich (nemnozí) svůj podpis odvolali, někteří emigrovali, někteří se po svém podpisu její další činnosti už neúčastnili. Naopak někteří nesli tíhu pronásledování po celou dobu dvanácti let (jsou tací, kteří počítají takzvané „osmačtyřicítky“, tj. uvěznění na dva až čtyři dny, na desítky), mnozí strávili roky v kriminále (a tvrdí se, že vězení delší než tři roky zanechá vždy na psychice stopy), mnozí měli ještě léta ochranného dohledu. Někteří byli mluvčími, někteří působili ve VONS, někteří byli jedinými signatáři na okrese, což bylo mnohem obtížnější než v Praze.

A druhá poznámka se týká stále hlásaného omylu, že disidenti byli politicky pouze v Občanském hnutí a s jeho nezvolením zcela vypadli z politiky. Nejenže mnozí jsou v sociální demokracii, ale i ve vládní koalici: v ODA (Daniel Kroupa, Pavel Bratinka), v bývalé KDS (Václav Benda, Miroslav Tyl, Jan Litomiský, Marie Křížková) i přímo v ODS (Jan Ruml, Milan Uhde, Stanislav Devátý).

A teď aspoň dvě charakteristické vlastnosti:

První z nich je odvaha. Odvaha říkat a prosazovat věci nepopulární. Odvaha kritizovat i mocné. Odvaha zastávat se bezmocných proti mocným. Odvaha chtít potrestat viníky. Myslím, že doposud jsou to bývalí signatáři, kdo jsou ochotni vyslovit, prosadit nebo provést něco, co se vymyká z běžného proudu událostí – ať už pan prezident (Bosna, sudetští Němci), můj muž (naturální restituce, lustrace), Petr Cibulka (seznamy agentů StB). Podobný příklad je VONS: nikomu se nechce píchat do vosího hnízda české justice (příklady generálních prokurátorů varují), a přesto VONS trvá na svém. Před pár lety o některých rozsudcích prohlásil, že jsou nespravedlivé, že příslušní soudci nedodrželi etiku svého povolání, nedrželi se práva a spravedlnosti, ale spíš poslouchali rozkazy strany a vlády. Nemohou tedy nyní, když jsou někteří z nich u moci, souhlasit se jmenováním těchto soudců na doživotí jako neúplatných a neovlivnitelných. Dokonce někteří na svou nepodplatitelnost neboli zásadovost doplatili: Jiří Ruml jako předseda Komise 17. listopadu neušetřil nikoho a *Lidové noviny*, které v roce 1988 na kolena obnovil a vydával a v roce 1990 převedl na deník, ho už nechtěly.

A druhá charakteristická vlastnost je nezištnost. Mnozí signatáři „načichli“ atmosférou Charty 77 a jsou stále ještě ochotni pracovat bez velkých odměn, v nakladatelstvích (často skoro samizdatových), v *Amnesty International*, pro uprchlíky, pro volyňské Čechy, pro Romy a podobně. Hnutí občanské solidarity a tolerance, které pořádá každý měsíc demonstrace proti válce v Bosně, je z velké části složeno z bývalých chartistů, VONS je samozřejmě dobrovolné sdružení atd. Stále doufám, že tyto chartistické ctnosti a zásady (například přesvědčení, že nejdůležitější zbraní je pravda – jiné ani neměli; vzájemná solidarita v boji s nepřítelem; hluboká demokratičnost – mluvčím pomáhali všichni ostatní; ochota hájit každého, komu je objektivně ubližováno, bez ohledu na jeho přesvědčení nebo užitečnost) se prosadí nejen v politice, ale hlavně ve společnosti, neboť to by měl být hlavní výdobytek minulých let.

A ještě poznámku na závěr: Měla jsem jednou přednášku o Chartě 77 a myslela jsem si, že by to mohlo mnohé zajímat, byl to přece jen pozoruhodný zápas se spoustou invence z obou stran i se spoustou zajímavých a někdy i veselých historek. Nikdo to nechce slyšet. A přesto se domnívám, že pro náš národ by bylo úlevné až úzdravné, kdyby konečně neměl pocit, že svoboda přišla jako důsledek ekonomického rozpadu Velkého bratra, ale že ji vybojovali jeho spoluobčané. (A těch, kteří vedou revoluce a rozhodují o válkách a o míru, nikdy není tak moc.)

Text otiskla revue Souvislosti, 1994, č. 3, s. 159–164.

Ivan Binar

Charta – moták demokratickému světu

Nezanedbatelný význam Charty 77 tkví také v tom, že s naším problémem seznámila svobodný svět. Prohlášení Charty bylo jasným vyjádřením toho, co chceme a co je nám odpíráno. Byla srozumitelnou přihláškou do společenství kulturních zemí. Náš problém dostal tvar, konkrétní podobu, a svobodný svět se měl oč opřít, mohl začít jednat v náš prospěch, měl uchopitelný důkaz o našem postavení a důvod nám pomáhat.

S *Prohlášením Charty 77* jsem se seznámil prostřednictvím vysílání Svobodné Evropy – z čistého nebe jasný blesk. Trochu mě mrzelo, že jsem nebyl u toho, že Pražáci zas cosi upekli bez nás „venkovanů“, jenže při konspirování je komunikace se vzdálenými končinami obtížná.

Vězel jsem zrovna v nejisté situaci, téměř na sbalených kufrech, a přitom nevěděl, kam se vrátím. Ostatně, nebyl jsem v tom sám. Ostravští estébáci chtěli mít svůj revír vyčištěn, vzali si do hlavy, že z města vyženou všechny, kdo jim přidělávají práci; Jan Lešetínský, Jaroslav Krejčí s rodinou a Kavínovi – Ludvík a jeho žena Nika Brettschneiderová – na tom byli stejně. Státní bezpečnost nám nabídla tři možnosti: spolupráci s nimi, vězení, nebo ven. – Jejich pozornost byla nesnesitelná, výhrůžky věrohodné a přesila zdrcující. Vadilo jim, že jsem vydal knížku v Petlici a že se stýkám se svými přáteli v Ostravě i v Praze. Vypátrali rovněž, že píšu prózu o vězení, dokonce mi z ní citovali, aniž jsem jim půjčil pečlivě ukryvaný rukopis. Podruhé se mi do vězení nechtělo, přistoupil jsem na možnost vystěhovat se odtud. A do toho přišla Charta 77.

Podepsal jsem ji v pondělí 17. ledna 1977 na malý papírek: „Připojuji se k *Prohlášení Charty 77*,“ podpis. Ludvík Kavín pak dovezl papírek do Prahy. – Ve čtvrtek 20. ledna jsem odvedl naši Markétku do školky a na zpáteční cestě mě zatkl neznámý estébák. Zatímco dosud se všechny výslechy odbývaly na krajské

správě ministerstva vnitra v ulici 30. dubna, tentokrát mě odvezli do vyšetřovny ve věznici vedle Krajského soudu v Ostravě. Taky dobře známé místo, pobýval jsem tam ve vazbě od února do července v roce 1972 (nakonec z toho bylo dvanáct měsíců nepodmíněně za pobuřování, § 100, odst. 1, písm. c) tr. zákona). Tentokrát je zajímavé, jak jsem strávil Silvestr 1976.

Byli jsme s přáteli (také s Kavínovými) na soukromé chatě v Beskydech, veselili jsme se a radovali, že i letos se Nový rok dostavil. – Když jsem odmítl vypovídat, sdělili mi dva vyšetřovatelé, že vedle v místnosti je vyšetřována také moje žena. Bylo to poprvé, co ji sebrali, a už jí dokonce vyhrožovali fyzickým násilím. Kromě Silvestra je zajímavé při jejím výslechu, zda jsem podepsal nebo hodlám podepsat Chartu. Důrazně jí kladli na srdce, aby mi zabránila v neuváženém kroku, mohl bych totiž cestovat znovu do vězení. Výslech trval celé dopoledne, pak nás – každého zvlášť – pustili domů. Také Kavínovi byli v té době vyslýcháni a šlo o Chartu. Ostravští estébáci se snažili zabránit tomu, čemu už se zabránit nedalo.

Ačkoli nás ze země vyháněla všemocná StB, nebyl odchod zcela hladký; už měsíce jsme čekali na vyjádření úřadů Spolkové republiky Německo, zda nám poskytnou útočiště, když tu se objevila velkorysá nabídka kancléře Bruna Kreiského: Rakousko nám vytrhlo trn z paty. V pátek 27. května 1977 jsme – celá rodina – vystoupili ve Vídni z vlaku na pěkně umetený chodníček. A po nás další a další chartisté. Někteří pokračovali dál, většina však v pohostinném Rakousku zůstala.

Snad mohu posoudit, jak se prizmatem Charty 77 demokratický svět díval na situaci v okupovaném a „normalizujícím se“ Československu. I nezasvěcení lidé si tu uvědomili, že jsme se nepoddali dobrovolně a že „normalizace“ je naprosto nenormální stav; že jsme stále okupovanou zemí. Charta také dala najevo, že u nás existuje opozice se solidní a sotva otřesitelnou platformou, jíž je požadavek dodržování Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Tyto dva pakty vstoupily v Československu v platnost dnem 23. března 1976; byl to požadavek, jenž dokázal sjednotit lidi celého spektra rozmanitých názorů, přesvědčení, ba i vyznání; požadavek, který ani představitelé totalitního režimu nemohli napadnout přímo, když se k oběma paktům přihlásili. Proto také text *Prohlášení Charty 77* nebyl u nás zveřejněn. Charta 77 se svými dokumenty, to bylo politikum, jemuž rozuměli demokraté na celém světě, jasná věc.

O signatáře Charty, kteří využili velkorysé nabídky kancléře Kreiského a uchýlili se do Rakouska, bylo skvěle postaráno. Péčí o nás byl pověřen Přemysl Janýr a Bruno Aigner z poslaneckého klubu SPÖ, příslušné úřady nám při vyřizování nezbytných formalit vycházely vstříc, byli jsme ušetřeni pobytu v uprchlickém táboře, dostali jsme zařízené byty, jazykové kurzy a finanční podporu.

První rozsáhlou akcí, kterou se ve Vídni podařilo uspořádat, byla připomínka desátého výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy: „Deset let okupace, deset let odporu.“ Za pomoci rakouských přátel z rozmanitých sesku-

pení (od evangelické mládeže a univerzitních studentů přes mladé socialisty až k trockistům a maoistům) jsme před chrámem svatého Štěpána uspořádali manifestaci s kulturním programem. Provázela ji podpisová akce pod výzvou, z níž cituji:

„Signatáři Charty žijí v rakouském exilu a jejich demokraticky smýšlející rakouští přátelé vyvolali v život iniciativu, která u příležitosti 10. výročí okupace ČSSR hodlá proti stále trvajícím obsazení země a porušování lidských práv v ČSSR provádět protestní akce. Touto výzvou se obracíme na rakouskou veřejnost a vybízíme ji k podpoře a solidaritě. Chceme připomenout osud sousední země, která je už deset let obsazena cizí mocí, a upozornit na pošlapávání lidských práv v Československu. Požadujeme stažení sovětských vojsk z ČSSR, osvobození všech politických vězňů a zrušení politické diskriminace v zaměstnání a vzdělání.“ – Byla to slova, na něž veřejnost ve svobodném světě slyšela.

Paměť je ošidná a já nedůsledný archivář. Vzpomínám ještě a mám několika papíry doloženu symbolickou hladovku z 12. ledna 1978, kdy jsme – podporováni rakouskými a ruskými sympatizanty – před kanceláří Čedoku ve Vídni požadovali propuštění Jiřího Lederera a ostatních politických vězňů. V průběhu protestní akce byl prezidentu Husákovi odeslán dálnopis, ve kterém signatáři Charty žijící v Rakousku požadovali, aby „využil svého práva a s nejhlubší odpovědností zvážil osud všech československých politických vězňů, to jest osob vězněných podle hlavy I trestního zákona“. Rakouské i německé noviny přinesly o akci informace.

K setkání amerického prezidenta Jamese Cartera s Leonidem Brežněvem došlo ve Vídni v červnu 1979, několik dnů po zatčení deseti členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v Československu. Vídeňští chartisté využili setkání obou politiků a poslali jim dopis s upozorněním na porušování lidských práv v Československu. Z obou dopisů cituji závěr. Nejdřív Brežněvovi:

„Žádáme Vás, abyste u československé vlády v Praze zakročil ve prospěch jmenovaných (Havel, Benda, Dienstbier, Malý, Němec, Lis, Bělíková, Němcová, Bednářová, Uhl, Černý) a ostatních neprávem vězněných osob a připomněl československé vládě její povinnosti, vyplývající z obou paktů, jež v Helsinkách podepsala. Nepochybujeme o tom, že právě dnes, kdy vystupujete jako zastávce zmírňování mezinárodního napětí, budete tento úkol považovat za svoji prvotní povinnost.“

A teď citát z dopisu, který vídeňští chartisté 14.6.1979 adresovali prezidentu Carterovi:

„Je všeobecně známo, že jste zastáncem lidských práv. My, kteří jsme byli nuceni z Československa emigrovat, se proto na Vás obracíme s prosbou o politickou a morální pomoc pro všechny jmenované [viz výše] a ostatní neprávem vězněné osoby v Československu a věříme, že byste mohl svým vlivem zabránit nezákonným procesům, které by pro obviněné znamenaly několik let vězení a jejich rodinám přinesly strádání materiální i psychické. Máme strach, že mlčení v této záležitosti by mohlo znamenat velkou prohru pro celé hnutí na obranu lidských práv nejen v Československu, ale i ve světě. Doufáme ve Vaši pomoc.“

Není mým cílem ani v mých silách vypočítávat zde všechny aktivity chartistů v zahraničí; chci jen upozornit na to, že Charta 77 nelenila ani za hranicemi Československa.

Charta 77 se svými dokumenty hovořila jasnou řečí o stavu naší okupované země; dodávala srozumitelné argumenty, odhalovala pokrytectví a každodenní lži celého „tábora míru a socialismu“. A nejen nezúčastněnému světu, nýbrž i potrefeným, obyvatelům tábora obehnaného ostnatým drátem – těm, kterým bylo upíráno právo na informace, byť by se týkaly jich samotných. Prostřednictvím Rádia Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky a dalších rozhlasových stanic s českým vysíláním především, ale také prostřednictvím exilového tisku pašovaného na území republiky, oslovovala Charta 77 občany, povzbuzovala jejich statečnost, aktivizovala občanské postoje a přinášela víru ve smysluplnost rezistence vůči režimu. Není pochyb o tom, že Charta urychlila pád totality a postarala se o naši dobrou pověst v rodině demokratických zemí.

Amber Bousoglou

Ohlédnutí za Chartou

Text Charty 77, který poprvé dal znát světu o její existenci, byl zveřejněn zároveň v několika zahraničních listech po celé Evropě. Nepamatuji se, jak se dostal na můj stůl v redakci pařížského deníku *Le Monde*. Zdá se, že to pustil do světa některý kolega novinář, možná že Manuel Luckbert, který byl tehdy korespondentem *Mondu* pro východní Evropu se sídlem ve Vídni, protože v Praze to bylo nemožné.

Le Monde text Charty zveřejnil ve čtvrtek 6. ledna 1977 (s datem 7. ledna – *Le Monde* je večerník). Kresba karikaturisty Plantu s Brežněvem držícím plakát s nápisem HELSINKI, z něhož čouhá človíček s malým plakátem, znázorňuje dobře tu Havlovu „moc bezmocných“, kteří chytře využili helsinské Konference o vzájemné spolupráci a bezpečnosti v Evropě (KBSE). Vznikaly výbory pro kontrolu plnění Helsinských dohod a v Moskvě to sloužilo těm „jinak smýšlejícím“ ke stejným účelům jako Charta v Československu. Byla to pěkná odpověď disentu vládcům zemí, které podepisovaly smlouvy o lidských právech, avšak vůbec je nehodlaly prakticky uplatňovat.

Co se týče československé Charty 77, už první podpisy ukazovaly její ekumenický ráz, který se během času ještě stupňoval. Škoda jen, že ti, kteří byli schopni spolupracovat, ať v Chartě, VONS nebo pak v Občanském fóru, když už byl komunismus zdolán, dnes buď bojují mezi sebou, nebo se v nejlepším případě ignorují.

Moje noviny zblízka sledovaly dění ve střední a východní Evropě, zvláště aktivitu Charty a represe proti jejím mluvčím a členům. Mezi všemi událostmi, policejními výslechy, zatčeními a později procesy francouzská veřejnost zvláště odsoudila způsob „výslechu“ profesora Patočky, který způsobil smrt tohoto filozofa. Nebo také to, co se vyvádělo kolem doktora Františka Kriegla, o němž se ve Francii dobře vědělo, že byl jediným, který v srpnu 1968 nepodepsal „moskevskou dohodu“.

Mám ještě v paměti širokou odezvu, kterou dění v ČSSR vyvolalo u francouzských intelektuálů, odborářů, mladých i starších; manifestace před velvyslanectvím v Paříži, kde bok po boku stáli Pierre Emmanuel, Simone Signoretová a Yves Montand, trockisté, fyzikové, matematici atd., představitelé Havlovy *Audience*; inscenování pražského procesu s Havlem a spol. v *Théâtre du Soleil* Arianou Mnouchkinovou a jeho reprízu v Mnichově, kam všichni Francouzi přijeli, aby to mohla vysílat bavorská a vídeňská televize.

Když v Praze začaly přednášky pro disidenty (na způsob polských *universités volantes* – „půjzdnych univerzit“), vznikla z popudu francouzského filozofa Jacquesa Derridy *Association Jean Hus*, která vysílala přednášející do Prahy a posílala časopisy a knihy, které tolik scházely všem, kteří nemohli vykonávat své povolání. Byly také momenty, kdy se člověk nemohl ubránit úsměvu: Derrida, který z Paříže přijel přednášet do Prahy, byl se svými druhy zadržen policií a ocitl se v Bartolomějské ulici... Nic tak zlého se mu tam nestalo, ale dodnes s hrůzou v hlase vykládá: „Ten chlap tam měl na stěně portrét Stalina.“

Inu, těžko vysvětlit těm, kteří to s vámi neprožili, co se tu opravdu dělo. Pravděpodobně jsme ne vždycky dělali to, co by bylo bývalo nutné. Ale snažili jsme se. A nakonec, dvacet let po Chartě, bych osobně přála vám všem, aby občanská společnost, kterou se snažíte vytvořit, se řídila zásadami vytyčenými v roce 1977.

Bohumil Doležal

Vliv Charty 77 na nynější českou politiku

Přiznávám si, že tento titul jsem si nevymyslel – zaskočila mne jím holandská studentka, která si ho vybrala jako téma pro ročníkovou práci a strávila loni šest měsíců v Praze, aby si po archivech a pamětnících shromáždila potřebné podklady. Protože jsem se jí přitom snažil být nápomocen, měl jsem také příležitost a povinnost se nad problematikou zamyslet – a přesněji řečeno zamyslet se nad tím, proč vliv Charty 77 a obecněji českého disentu na dnešní českou politiku je tak nepatrný, že se vlastně v podstatě nedá vystopovat. Je menší než vliv polského a maďarského disentu, a to už je co říci, protože polský disent se z větší

části rozpustil v roztržité opozici a politický nástupce maďarského disentu, Svaz svobodných demokratů, se stal nepřítel významnou součástí vládní koalice, jejíž páteř tvoří postkomunistická MSZP.

Když si dnes pokouším sám pro sebe zrekonstruovat, co mne vedlo k tomu, abych pod Chartu 77 v okamžiku jejího založení připojil svůj podpis, vybavuje se mi dosti nesnesitelné společenské ovzduší v ČSSR v druhé polovině sedmdesátých let. „Pražské jaro“ nepřineslo jen program „socialismu s lidskou tváří“; česká společnost uplatňovala obecný nárok na takový stupeň politické svobody, jaká odpovídá našim politickým tradicím. Činila tak sice spontánně, politicky málo artikulovaně a v důsledku toho chaoticky – ale v onom srpnovém týdnu celonárodního odporu vůči ruským okupantům a jejich českým přísluhovačům byl právě tento nárok nosný. Po necelých deseti letech nezůstalo z tohoto vzmachu vůbec nic. Husákovská administrativa ovládla a spoutala českou společnost takřka dokonale. Brutální násilí se ukázalo jako účinný a úspěšný politický nástroj, legitimovalo se politickým úspěchem. Opět se jednou prokázala úplná bezbrannost české společnosti tváří v tvář tvrdé represivní politice, velmi malá schopnost rezistence v nepříznivé situaci. Schválení mezinárodních dokumentů o lidských právech československým „parlamentem“ byl nejen vrchol drzosti, ale také ukázka úspěšné síly: i tohle si dnes můžeme dovolit. Že pak měl člověk zahanbující pocit bezmoci a potřebu ukázat, že na tom u nás přece jen nejsme ve všem všude tak špatně, je víc než pochopitelné.

Základní problém Charty 77 od jejího prvního vystoupení byl poměr její „politické“ a „morální“ dimenze. Požadavky „lidských práv“ jsou, formálně vzato, požadavky nepolitické – něco, co se do politiky ve svých důsledcích promítá, respektive vytváří pro politiku prostor, ale je mimo ni, nad ní. Jejich prosazování v režimu „sovětského“ typu mělo ovšem velký politický náboj už proto, že kdyby se režim chtěl dokumenty o lidských právech vázat, během několika týdnů by jej to úplně rozmetalo. Ta zásadní proměna politické situace, která se uskutečnila po listopadu 1989 a která by se nepochybně byla uskutečnila ještě v roce 1968, kdyby Rusové nebyli zasáhli, by se tak odehrála v roce 1977.

Otázka „lidských práv“ je obvykle problémem pro intelektuály. Aby bylo možno oslovit širší veřejnost, musely by se poměrně přesně formulovat praktické politické důsledky a takový politický program pak ještě v praktické rovině rozšířit o požadavky, které s lidskými právy v abstraktně intelektuálním pojetí přímo nesouvisí (například problémy svobodného hospodářství). Navíc by se formulace některých sociálních práv z dokumentů OSN staly nepochybně předmětem politických sporů.

Pokud by se ovšem měl požadavek lidských práv přenést do politické roviny, znamenalo by to také realisticky vzít v úvahu okolnosti – momentální stabilitu a sílu sovětského impéria, skutečnost, že Charta je výrazně záležitostí především českou – a vyvodit z nich politické důsledky.

To, že Charta 77 na politickou dimenzi rezignovala a snažila se omezit na rovinu čistě „morální“, bylo svým způsobem pochopitelné:

– jednak měla už na počátku velmi omezené zázemí na politickou akci; k aktivnějšímu postoji se podařilo získat řádově jen stovky lidí, režim a jeho represivní orgány byly v obrovské přesile;

– jednak byl český disent politicky dosti rozrůzněný – od reformních komunistů a salonních socialistů *anno* 1968 až po katolické intelektuály; formulování politického programu by způsobilo vnitřní pnutí, navíc se o to u nás od roku 1948 nikdo ani nepokusil – s výjimkou reformních komunistů, jejichž program se ovšem v roce 1968 ukázal jako pochybný a neuskutečnitelný;

– a konečně v důsledku tvrdých policejních represí se podařilo společenství Charty izolovat od české společnosti (když už režim – a to je ovšem velmi významné – neměl dost síly na její úplnou likvidaci). Ruský, neevropský charakter této represivní politiky vyvolával u společenství Charty nebo aspoň u některých výrazných skupin a osobností poněkud jurodivé reakce, jichž režim ve své propagandě často s úspěchem využíval. Na atmosféře, v níž vznikaly různé „dopisy přátel přátelům“, bylo něco nezdravého, tady se zrodila představa falešné jednoty, která se pak uplatnila po listopadu 1989.

To všechno Chartě znemožňovalo účinně oslovit širší vrstvy společnosti. Byl to vlastně jakýsi bludný kruh: protože se nepodařilo získat širší podporu obyvatelstva, musela se Charta soustředit na „morální“ aspekt věci. A protože se na něj soustředila, nemohlo se jí podařit získat nějakou širší podporu.

Nechci bagatelizovat význam toho, že u nás od roku 1977 existovalo, byť volné, uskupení, dávající najevo, že se českou společnost nepodařilo úplně zotročit. Ale byla to – ve srovnání s Polskem a Maďarskem – nepočetná skupina, již jen málokdo následoval. Nabídka dialogu s „mocí“ zůstala oslyšena (i její iniciátoři musili předem vědět, že to tak dopadne), dialog s českou veřejností se neuskutečnil.

A tak v okamžiku, kdy se otevřela brána ke svobodě, byl u nás disent soustředěný kolem Charty 77 jedinou jakžtakž organizovanou opoziční silou, ale nebyla to síla politická. Její program byl programem „věčné opozice“, která povede s „mocí“ dialog o lidských právech.

Nelze také odhlédnout od toho, že se kolaborantský režim nezhroutil díky plánovité a efektivní práci opozice (ta do poslední chvíle se zhroucením režimu vůbec nepočítala, i když v sousedních zemích padala jedna komunistická garnitura za druhou). Důvodem jeho pádu byla skutečnost, že mu ruské centrum odepřelo jakoukoli faktickou podporu, protože ruští politici realisticky nazřeli, že už nemají dost sil a prostředků na to, aby si tak rozsáhlou koloniální říši udržovali.

Nepřípravenost disentu se projevila v rovině praktické politiky. Považovali se od počátku za jedinou legitimní politickou reprezentaci, přičemž se opírali o mnohaletý odpor proti kolaborantskému režimu. Veřejnost, která se jako celek v minulosti chovala nepřilíh důstojně, byla povinna toto výsadní postavení disentu respektovat. Toto pojetí legitimacy politické moci není samo o sobě příliš demokratické.

Navíc český disent projevils nedostatečnou schopnost unést vnitřní pluralitu. Odtud požadavek národní jednoty, jak se zhmotnil v Občanském fóru.

Disent selhal v tom, že nedokázal otevřít cestu skutečné politické pluralitě. To znamená vytvořit politický prostor, v němž se uplatní – možná v první řadě – lidé, kteří se nemohou chlubit minulými zásluhami, ale mají jak předpoklady, tak především rovné právo samostatně politicky vystoupit a zúčastnit se soutěže o získání politické podpory veřejnosti.

Proto se Občanské fórum velmi záhy stalo překážkou na cestě k demokracii. K tomu, aby si udrželo výsadní postavení, mu chyběly účinné politické prostředky i přitažlivé, srozumitelné myšlenky. A protože se samo neobešlo bez účasti lidí z té minulé, opovrhované „mlčící většiny“, jimž v podstatě nemělo co nabídnout, rozvalilo se zevnitř.

Co tedy dnes zbývá z někdejšího disentu a Charty 77? Lidem, kteří se v nelehké době nesvobody postavili veřejně proti nelidskému, nekulturnímu režimu, to slouží nepochybně ke cti. To je ale osobní záležitost a nezakládá sama o sobě politický nárok. Žádnou politickou tradici však disent nezaložil, českou politickou kulturu neovlivnil a po listopadu 1989 poměrně rychle politicky ztroskotal. Je to ostatně přirozené – vždyť po převážnou dobu své existence v „reálném socialismu“ politické ambice neměl.

Vladimír Drápal

Neměl jste blbnout!

Bezmála deset let po Velkém sametovém třesku zdá se mi být zadané téma již trochu vyčpělé, ne-li přímo morbidní. Kdo chtěl vědět, věděl již tehdy, a ti ostatní... Ovšem sliby se mají plnit, tak tedy budiž...

Paul Gauguin připsal kdysi pod jeden ze svých obrazů tři otázky: Kdo jsme? Kam směřujeme? Odkud jsme přišli?

Ačkoliv to na první pohled příliš nesouvisí s úvodem, řekl bych, že ten, kdo chtěl znát alespoň částečnou odpověď na tyto prazákladní otázky, měl cestu do ghetta chartistů, potažmo disentu, otevřenu. Protože pokus o pravdivou odpověď nemohl být spojen se lží.

Život „na okraji“ společnosti nebyl jen o kritice režimu, o obhajobě slabších, o perzekucích, o stížnostech a nesouhlasu, ale bylo to i věčné tápání ve vlastním nitru, kde se znovu a znovu ozývaly ony otázky: Kdo jsme? Kam směřujeme? Odkud jsme přišli? Tedy věčné pochyby o neměnnosti pravdy, pochyby o sobě samém, otazníky nad zvolenou cestou, ale i touha po poznání, po životě bez přetvářky, bez lži, bez pohrdání.

Nedalo se mít zavřené oči, když jsme se ptali „Kdo jsme?“. Abychom si mohli odpovédět na otázku „Kam směřujeme?“, ani tehdy nebylo lze mlčet. A „Odkud jsme přišli?“, odkud jsme byli vyhnáni? Fantastické bylo, že jsme si mohli říct: „Odešli jsme sami, bylo to naše rozhodnutí!“ A mohli jsme na ně být hrdi...

Sestavovatele tohoto sborníku zajímala specificky situace na menším městě, kde jsem žil – a žiji dosud. Inu, mí milí lounští považovali můj postoj především za mladickou nerozvážnost a v jejich očích mě omlouvalo mládí. Ne tak v očích StB, kde jsem byl pravidelně jednou dvakrát měsíčně. Četnost výsledků závisela na momentální politické situaci, jak bolševik utáhl či povolil uzdu či zda se neschylovalo k „projevu občanské neposlušnosti“, zda nebyl trestán některý z mých přátel, zda nebyla naplánována hromadná manifestace za šťastný život v socialismu. Pak bylo možno vybrat si mezi pobytem v „úřadě“ neomezený počet hodin, mimořádnou směnou v práci či sledovačkou bytu.

Jakožto příznivce a propagátora undergroundu, tedy uměleckého směru, který byl už pro samu svou podstatu zatlačen do „podzemí“, a kolportéra samizdatových publikací, které právě v podzemí vycházely, mě státní zájem obtěžoval v případě Jazzové sekce, stíhání představitelů a dělníků undergroundu, konání mnoha nepovolených koncertů nepovolených skupin atd., atd. Touto aktivitou, která dosáhla puncu ideologické diverze, jsem se stal třídním nepřítelem především pro mládež, která prahla – alespoň některá – po umění pravdivém, originálním, nezprofanovaném, oslovujícím. Dodnes vzpomínám na časté cesty do Prahy, do dílen (kotelen či bytů) a do distribučních skladů (hospody, nádraží, nároží pod hodinami), abych převzal čerstvé číslo *Vokna*, *Infochu* a dalších ilegálních tisků. Zároveň jsem absorboval informace o dalších aktivitách, koncertech, výstavách, demonstracích, hladovkách a posílal je dál. Ovšem nikoli odposlouchávaným telefonem, zadržovanou poštou nebo neproověřeným člověkem. Centrem tehdy byly restaurace U Betlémské kaple či legendární a vyhlášená Klamovka, U Vejvodů, v Žatci Na Václavce, v Teplicích U Foglů nebo ve Splitu, v Mostě U Patrika či Na Vinohradech, v Litvínově v Koldomě, na Kladně v Havírně, v Chomutově Na Mejtě, ve Slaném Na Hamburku, v Litoměřicích U Rytíře, a tak by se dalo pokračovat dále a dále. Ačkoliv město poklidně spalo, zmoženo chlebem a hrami, v jeho katakombách doutnal život a diskutovali lidé, které spojovala neviditelná nit vlastního názoru. Na disentu mě celou dobu fascinovalo to, že dokázal přijmout všechny proudy a všichni (nebo aspoň skoro všichni) byli stejně hodnotní. Že nezáleželo na vyznání, minulosti ani zevnějšku, v tomhle ghettu se hodnotili lidé uvnitř podle odvedené práce, podle pevnosti a pokory. A i to bylo pro underground vzpruhou. Ale nejen proto žil a byl nezničitelný. Hlad po ohmataných nacyklostylovaných stránkách byl neukojitelný, o koncertech se vědělo tichou poštou v nejneuvěřitelnějších vzdálenostech, na výstavu obrazů se šplhalo do skal, básně se přednášely ve sklepeních a divadlo se hrálo v rozestavených fabrikách, knihy se četly nahlas ve sledovaných bytech a filozofové se scházeli v maringotkách při čerpání vody. A protože tichá pošta někdy byla hlasitější, než měla, ve vesnických kulturácích den před koncertem uzavřel okresní hygienik náhle sál, statik měřil nosnost stropu, v hospodách, kde bylo

místo srazu, se malovalo, dezinfikovalo, vlaky náhle nezastavily v místě určení a všude byla policie s věčnými kontrolami občanských průkazů. K cejchu nebezpečného a nenapravitelného recidivisty stačila účast na takovýchto kulturních akcích a k pobytu na cele – ať už osmačtyřicetihodinovému anebo několikaletému – nebylo potřeba ohrožovat hnijjící režim násilím. Myšlenky byly zkrátka nebezpečnější než zbraně a šířily se rychleji než stránky statisícových nákladů *Rudého práva*. Což dnes už ostatně všichni víme. Ale tehdy byl konec v nedohlednu a bolševik si byl jistý. Proto nesnášel narušení své totalitní impotence žádným závanem čerstvého vzduchu, kterým přece jenom necenzurovaná tvorba – dnes se už můžeme přit o jejích estetických a uměleckých kvalitách – byla.

I proto, tuším roku 1988, když jsem si jakožto agronom vyjednal u spřáteleného JZD chmelovou brigádu, abych přilepšil své rodině, tak ačkoliv bylo vše dohodnuto, projednáno a podepsáno, nesměl jsem nastoupit, jelikož tam pracovali též vysokoškolští studenti, které bych mohl čímsi závadným nakazit. Teď se zdá směšné, jak trapně bylo všem zúčastněným – počínaje kolegou agronomem až po kádrováka JZD – když se mi snažili vysvětlit, že příkaz přišel seshora. Ale nepadlo jediné jméno, jen že „včera tu byli a zakázali“. Inu, na malém městě věděl každý o každém, což StB vyhovovalo, a ještě ušetřila na tantiémách pro svoje konfidenty, protože karty byly rozdány. Zkrátka jsem seděl na špatné straně stolu a nemohl protestovat proti falešným esům, jež policie tahala z rukávu jako na běžícím páse, celé město to vědělo a všem to tak přišlo v pořádku.

Stejně tak při odvážení na celu předběžného zadržení důvodem a jedinou odpovědí bylo: „Vždyť přece víte, za co: neměl jste zase blbnout!“

Takových příhod se odehrávalo nespočet a je nesmírně příjemné, že v kontinuitě dnešních dní působí jako vzpomínky ze záhrobí spíše nežli svědectví o zmrzačené době.

A vždyť to tak nakonec i bylo: neměl jsem blbnout. Ostatně mimo páru nocí ve vazbě a žaludečních vředů se mi – na rozdíl od stovek jiných – nic zvláštního nestalo. A ve své podstatě měli orgáni pravdu: vždyť jsem mohl jako statisíce jiných sedět v závětrí a čekat, jak to dopadne. Ale na rozdíl od nich mám pocit, že jsem onu dobu temna neprožil pasivně a v zimním spánku (i když ony tisíce náhle zrozených odbojářů si to zřejmě s klidným svědomím dokázaly vsugerovat v bezpečí nové doby také). Vznikala nová a pevná přátelství, nové horizonty života, rodila se důvěra v životní spojenectví bezmocných, chtělo by se zvolat s velkým klasikem dramatu... Což pro mě znamená dosud hodně!

Jen doufám, ba jsem o tom přesvědčen, že lidi disentu – ač mnozí byli zběsilostí doby vyrváni ze svých kořenů – ještě stále trápí ty otázky: Kdo jsme? Kam směřujeme? Odkud jsme přišli? A že hledání odpovědi na ně je nepoměrně snazší, než tomu bylo před pár lety. Ale že jim stejně pochybnosti o správnosti jejich údělu nedají zhloustejnět a otupět k okolnímu světu...

Jiří Gruša

Odpověď Blance Císařovské a Vilému Prečanovi

Pořadatelé sborníku si byli vědomi, že Jiří Gruša, velvyslanec České republiky v Německu, by vzhledem ke svému časovému zaneprázdnění stěží mohl vyhovět jejich žádosti o napsání vlastního příspěvku do sborníku. Proto se na něj obrátili s prosbou o zodpovězení tří otázek. Odpovědi, které nám zaslal, zde spolu s otázkami a krátkým průvodním dopisem přetiskujeme.

Pane Grušo, Vaše jméno jako signatáře Prohlášení Charty 77 se objevuje až v seznamu, který uveřejnili mluvčí Charty 77 Marta Kubišová a Ladislav Hejdlánek jako dokument č. 29 z 10. října 1978, tedy po Vašem uvěznění 2. června 1978. Z řady svědectví však víme, že jste svým podpisem vyjádřil souhlas s Prohlášením ještě před jeho zveřejněním v lednu 1977. Patřil jste tedy zřejmě do skupiny těch signatářů, jejichž jména nebyla z těch či oněch důvodů zveřejněna hned v prvním seznamu. Byli bychom rádi, kdybyste nám mohl odpovědět na tři otázky:

1. Kdy a od koho jste se dověděl o přípravě Prohlášení Charty 77?

O *Prohlášení Charty 77* jsem věděl, už když se připravovalo, poprvé – ale nemohu na to přísahat – v půlce listopadu.

2. *Za jakých okolností jste ji podepisoval a proč byla Vaše příslušnost ke společenství Charty 77 dočasně utajena?*

Pro podpis si u mě byl Václav Havel. Tehdy jsem pracoval na Národní třídě v předpokojí velké kanceláře našeho družstva. Než Havel přišel, ptal se nejdřív telefonicky, jestli můžeme mluvit sami. Náhodou jsem byl sám, a tak jsem přitákal a uvedl pak Václava Havla do velké kanceláře předsedy. To se mu velmi líbilo, sedl si za veliký stůl – nahoře nad hlavou s povinným Husákem – a chvíli hrál velkého šéfa bytového družstva. Smáli jsme se oba. Samotný podpis nezabral moc času. Věděl jsem, oč jde. Byl jsem tedy mezi prvními signatáři.

3. *Kdo a kdy rozhodl o tom, že Vaše signatářství bude zveřejněno?*

Ludvík Vaculík mi asi za týden sdělil, že se na schůzce – tehdy se ještě neříkalo chartistů – s Havlem dohodli mé jméno spolu s několika dalšími dočasně utajit. Jednalo se o lidi jako já, kteří měli organizační a praktickou zkušenost i z neliterárních oborů. Mohl jsem rozmnožovat řadu věcí, měl kontakty s „šedou zónou“, tj. s lidmi, kteří sice s námi sympatizovali, občas i pomohli, ale nepřekročili práh „jmenovitosti“.

V létě 1978, když byl Brežněv v Praze, jsem s řadou ostatních seděl na Ruzyňi na takzvané osmačtyřicítce, jak se říkalo předběžnému zadržení na dva dny, kdy vyšetřovatel nemohl vznést obvinění. Když se chýlila lhůta ke konci a mně přinesli tepláky, ptal jsem se na vedlejší cele, co to znamená. Během dne a noci jsem se přes větrací šachtu, nebo co to tam bylo v tom sklepe bez oken, stačil

zkontaktovat s ostatními zajištěnými. Na cele vpravo byl herec Pavel Landovský a můj spisovatelský kolega Karol Sidon. Landovský, který už měl zkušenost s vězením, mi odpověděl: „Jó, kamaráde, to nevypadá dobře, to tě zašijí.“ A tak jsem pak oba požádal, aby vyřídili pár vzkazů rodině a Karol aby zašel za Vaculíkem s mým přáním mé jméno zveřejnit, protože důvod utajování odpadl. To mé vyšetřovatele silně popudilo. Měli tento můj počín za projev zvláštní zpupnosti, protože si mysleli, že jsem do Charty vstoupil přímo v jejich domě. Nevy světloval jsem jim, jak to bylo doopravdy.

Miloš Hájek

Vzpomínání na všední dny mluvčího Charty

Od vzniku Charty jsem byl několikrát vyzván, abych dělal mluvčího. Odmítal jsem, považoval jsem se za zranitelného. V roce 1987 se mi však situace zdála natolik pokročilá, že důvody mého počátečního odmítání padly a pokládal jsem za svou morální povinnost říci na opětovnou výzvu ano. Učinil jsem tak po poradě s Milanem Hüblem a Rudou Slánským.

Byl to rok i pro mě osobně přínosný. Poznal jsem celé spektrum Charty, seznámil jsem se blíže s lidmi, jako byl Havel, Uhl, Rejchrt, Dus, Malý, oba Paloušové, Dana Němcová, Benda, Hejdánek, Anička Marvanová a řada dalších. To bylo pro mě cennější než časté styky s diplomaty a zahraničními novináři. V denním životě to znamenalo zvyknout si na časté zadržení. Byl jsem sice už dříve několikrát zadržen, i na 48 hodin, ale v roce 1988 se to pro mě stalo denním chlebem.

Mými spolumluvčími byli Bohumír Janát a Standa Devátý. Janát, jemuž jsme říkali Hynek, byl filozof, tč. topič v Dětském domě, katolík ekumenického založení. Devátý byl technikem ve Slušovicích, po převzetí funkce mluvčího byl propuštěn a žil z podpor. Protože často nemohl přijet do Prahy, zplnomocnil Sašu Vondru, aby ho zastupoval. Byli jsme – troufám si dnes říci – dobrá trojice (či vlastně čtveřice), tj. dovedli jsme se sehrát. Byli jsme různé typy, ale respektovali jsme své názory, byli si vědomi, že každý dokument musí být přijat všemi třemi, osobní vztahy mezi námi byly dobré. Že jeden z mluvčích navrhl text dokumentu a druhý (nebo druzí dva) s ním nesouhlasil(i), bylo běžné a vztahy mezi námi se tím nenarušily.

Poprvé mě sebrali hned v lednu 1988, když se mělo konat fórum Charty. Odvedli mě v šest ráno a drželi do večera na oddělení VB naproti smíchovskému nádraží. Tehdy se mi představil můj nový anděl. Zvolil zdvořilé *entré*: „Dobrý den, pane docente, jsem major Fulín, jsem rád, že vás poznávám.“ Vzal mě (s kapitánem Procházkou) na oběd, potom mi řekl: „Bohužel tu budete muset

zůstat do večera. Nemáte něco na čtení...? Škoda, máme tu knihovnu, ale to by vás asi nebavilo.“ Navrhl jsem jim, ať mi dají papír a propisku, že si budu psát.

– A nebudete psát nějaký dokument VONSu?

– Ne, budu psát vzpomínky.

– A dáte nám je přečíst?

Přisvědčil jsem a od té doby, jakmile jsem se ocitl ve „Fulínově moci“, umožnil mi psaní pamětí. Protože jsem však často byl zadržen jinými estébáky, nosil jsem papír a propisku vždy s sebou. Byl jsem tím tak pověstný, že jednou, v červnu 1989, když nás hromadně sebrali a seděli jsme na chodbě ve Čkalovce, povídá Standa Devátý: „Miloši, ty nepíšeš paměti?“ A hned mi schrastil nějaký papír.

První „osmačtyřicítka“ mě zastihla nečekaně. Počátkem března se konala pouť ke svatořečení blahoslavené Anežky. Byl jsem upozorněn na nezvyklou koncentraci policie na ulicích. Nepočítal jsem však vůbec s tím, že by o mě jako ateistu měli zájem. V pátek kvečeru odjela moje žena Hana Mejdrová na týdenní soustředění jógy, po osmé hodině pro mě přišli dva neznámí estébáci a odvezli mě do Benediktské. Po kratičkém protokolu se mnou vedli hodinový rozhovor, proč nechci jít do svatovítské katedrály a proč jsem ateista. Já jsem to považoval za záměrné zdržování, aby se mohli vloupat do bytu, a proto jsem je udržoval v domnění, že má žena je v Praze a brzy se vrátí domů. Po hodině mně vydali občanku a dovedli k východu. Před domem mě oslovil uniformovaný policista a zeptal se, co jsem v tom domě dělal. Vzal mi občanku a spolu s oběma estébáky mě odvedl k autu. Za volantem seděl estébák Kmocho a auto se rozjelo. To mě vyvedlo z klidu: „Pánové, co to má znamenat?“ Kmocho mi říkal, že jsem byl na toho policajta sprostý a že mám špatné přátele. Tak jsem přestal mluvit. Když mě dovezli do Ruzyně, řekl jsem jim, že si budu stěžovat ministrové. (To jsem udělal – poprvé a naposled – a bylo to na pendrek. Ale nebylo to zcela zbytečné. Když ministr vnitra Kincl a spol. stanuli po revoluci před soudem, tak jim to trochu přitížilo.)

V květnu uspořádala Charta s Nezávislým mírovým sdružením mírový seminář s mezinárodní účastí. První den nás vybrali v bytě Jirky Dienstbiera. Seděli jsme na chodbě oddělení VB v Lupáčově ulici, před půlnocí nás pustili. Druhý den jsme se sešli v bytě Honzy Urbana, vybrali nás a do odpoledne drželi na Míčankách. Ten den přineslo *Rudé právo* Kojzarův článek proti Uhlovi a já jsem onoho dopoledne na to reagoval polemikou pod titulkem *Sněhulák studené války ve slunci moskevského jara*. Kvečeru nás dovedli do Konviktské a strčili do cel předběžného zadržení. Mým společníkem byl mladý básník Tomáš Dvořák z Nezávislého mírového sdružení a hned mezi námi vznikla vzájemná sympatie. Moc jsme si nepopovídali, protože nás druhý den před polednem pustili.

Blížilo se 20. výročí srpna. Nemohli jsme se shodnout na textu dokumentu, proto jsme požádali Havla o návrh a jeho text jsme přijali. Řadu lidí zklamal, nebyl tam požadavek odchodu sovětských vojsk. Mně to nevadilo, já jsem už dříve neviděl smysl ve vytyčování tohoto požadavku, považoval jsem ho za splnitelný až po pádu normalizačního režimu. Řadu lidí zklamalo, že jsme nevy-

zvali k demonstraci. Mluvili jsme o této možnosti a rozhodli se vzdát se této výzvy. Důvodem rozhodně nebyl strach nás tří před osobními následky. Ale na tomto místě mohu mluvit jen za sebe. Já jsem se obával, že demonstrace by se zúčastnilo jen několik tisíc lidí a účast pod 10 000 jsem považoval za politickou porážku. (Ani v tom jsem neměl pravdu.) Byla tu ještě morální zábrana: kdybychom vyzvali k demonstracím, byli bychom v předvečer 21. srpna zatčeni; a nechtělo se mi vyzývat lidi k demonstraci, jíž bych se nemohl zúčastnit.

K demonstraci nevyzval nikdo. Ale mládež byla nápaditější než my. NMS vyzvalo k diskusi poblíž sochy sv. Václava, anonymní výzva Českých dětí (Petr Placák a spol.) pak udala i čas: 18 hodin. A v tu chvíli se z diskutujících hloučků stalo jádro demonstrace, jíž se zúčastnilo na 50 000 lidí, převážně mladých.* My mluvčí jsme ovšem při tom nebyli, seděli jsme na policejních stanicích. Sám fakt demonstrace a její rozsah nás šokoval. Poznali jsme, že společnost zdaleka není tak pasivní, jak jsme se domnívali.

Bylo jasné, že 28. října dojde opět k demonstraci a že k ní tentokrát musíme vyzvat. Sporné bylo pouze, kdy a jak demonstrovat. Vedení státostrany couvlo, vyhlásilo 28. říjen opět státním svátkem a na 27. října zorganizovalo oficiální manifestaci na Václaváku. Já jsem byl pro to jít na oficiální oslavu a strhnout tak řadu jejích účastníků k demonstraci pod opozičními hesly. Souhlasili se mnou nejen všichni středečníci (tj. skupina asi 15–20 osmašedesátníků, která se scházela každou druhou středu v bytě Rudy Slánského), ale řada dalších signatářů Charty. Většina však chtěla jít demonstrovat 28. října. V Hlavovce se několikrát sešli zástupci Charty, Nezávislého mírového sdružení, Demokratické iniciativy, Hnutí za občanskou svobodu – a já jsem na těchto poradách zůstal se svým názorem osamocen. Nakonec za mnou přišli do bytu Václav Havel, Radim Palouš a Saša Vondra a přesvědčili mě, abych zanechal výhrad k výzvě demonstrovat 28. října.

Pro mě to ovšem znamenalo, že chci-li se demonstrace zúčastnit, musím se včas schovat. Ve středu 26. října jsem jel od Rudy Slánského metrem k Muzeu, tam jsem vystoupil, abych nebyl případně zachycen kamerami. Tramvají a autobusem jsem pak dojel k Pickům, kteří mi poskytli úkryt a pohostinství.

Policie pro mě přišla do bytu druhý den ráno. Chtěl jsem ovšem vidět i oficiální demonstraci a vypravil jsem se na ni. Abych nebyl zadržen, vypůjčil jsem si od Miloše Picka plášť a čepici, před Václavákem jsem si sundal brýle (a málem spadl ze schodů). „Manifestace“ byla nudně oficiální, při Štěpánově projevu se lidi včetně milicionářů bavili. Z padesáti osob v mém okolí zatleskaly dvě ženy. Druhý den to vypadalo zcela jinak. Přišel jsem ke koni, když nás začali vytlačovat. Tlačili nás do Opletalky, pak Panskou, po Příkopech, Železnou na Staroměstské a zpět. Volalo se Jakeš ven! Masaryk, Dubček, Rusové domů! Fašisti! a podobně. V davu jsem potkal mnoho známých. První byla Eva Brožová, velmi srdečně mě pozdravila a zeptala se, co má dělat, když chce vystoupit z partaje. Poradil jsem jí, aby podepsala Chartu. Ona to udělala a hodně pomáhala dalším

* Podle dostupných ověřených informací počet účastníků demonstrace v srpnu 1988 nepřesáhl 10 000. (Pozn. red.)

mluvčím (opisováním). Po cestě se k nám připojila Renáta Štindlová a Zuzana Chudomelová, viděl jsem i Honzu Duse, Petra Placáka, Láďu Lise, Zuzanu Dienstbierovou, Hynka a další. Demonstrace měla skončit v pět hodin, v tu dobu jsem byl s částí demonstrantů na Uhelném trhu. Stoupl jsem si doprostřed kruhu a promluvil: „Přátelé, naše manifestace měla skončit v pět hodin. Jako jediný přítomný mluvčí Charty 77 vám děkuju za účast. Naši manifestaci ukončíme státní hymnou.“

Zamířil jsem do Náprstkovy ulice, kde jsem bydlel. Na Betlémském náměstí mě zastavil mladší člověk. „Prosím vás, pane, kde je tu policie, já jsem ztratil občanku.“ Poslal jsem ho do Bartolomějské, on mi ale tvrdil, že to musí být směrem k Vltavě. Nechal jsem ho stát, a když jsem se blížil k bytu, viděl jsem, že před domem stojí auto VB. Obešel jsem blok, v ulici Karoliny Světlé ke mně přistoupil muž a žádal občanku. Poznal jsem v něm onoho mladíka z Betlémského. „Prosím vás, to jste nemohl říci hned, že jste od StB?“ „Ono tam bylo moc lidí... Půjdete se mnou?“ Dovedl mě do Bartolomějské, pak mě autem odvezli do Čkalovky, na otázku „Co jste dělal v posledních dnech a hodinách?“ jsem odmítl odpovědět, brzy mě odvezli do Ruzyně.

Společnost na cele byla dobrá. Žádní zloději, celou chodbu vyklidili pro disidenty. Mými společníky byli Jiří Fuchs, Němec, mladý horník z Karlovarska, mladý aktivista z Bratislavy, který ještě odpoledne promlouval na Staroměstském a jehož jméno jsem zapomněl, Karel Pecka a Ruda Zeman. Poslední dva sebrali už ve středu 26. října jako signatáře HOS a drželi je čtyři dny. Mě pustili už po 48 hodinách.

Na stejné chodbě se mnozí z nás sešli o nějaký týden později, když jsme se pokusili uspořádat seminář s mezinárodní účastí na téma Československo 1918–1988. Sešel jsem se na cele s Jirkou Hájkem, Vaškem Bendou, Lubošem Dobrovským, Emanem Mandlerem a Hynkem. Tehdy jsme si s Bendou a Mandlerem začali tykat. V paměti mi utkvěla tato rozmluva: Benda mně a Jirkovi vytýkal, že my, reformní komunisté, podceňujeme úlohu českého katolicismu, který dokázal shromáždit na Velehradě 30 000 lidí. My jsme výtku z podceňování odmítli a do rozhovoru se vložil Hynek: „Víš, Václave, já myslím, že není vůbec podstatné, zdali tam bylo třicet tisíc nebo tři tisíce nebo třeba jen třicet. Hlavně, že to měli v srdci.“ Diskuse mezi oběma katolíky pak v tomto směru pokračovala, a když se odmlčeli, vstoupil do ní Luboš: „Můžu k tomu říct něco jako žid?“ Na to já: „Ty do toho nekecej, Ty jsi žid jenom podle norimberských zákonů, a ještě napůl.“

Po dvou dnech mě „propustili“, ale u dveří z budovy už čekal Fulín a odvezl mě na VB do Veverkovy. Na večeri mě vzal do Plzeňského dvora a zděsil se, když jsem ho před spolustolovníky oslovil „pane majore“. Po večeri zpět do Ruzyně, tentokrát na jinou celu, kde byl Honza Urban a Bohumil Doležal. Honza kritizoval Dubčeka, že jel do Itálie, zatímco Jirka Hájek sedí na vedlejší cele. Já jsem Dubčekovu cestu schvaloval, Doležal k tomu jen podotkl: „Zažil jsem ve svém životě jen sedm měsíců demokracie, a to za Dubčeka.“

(Zanedlouho mě Doležal navštívil, aby mně jako „představitele určitého politického směru“ vysvětlil, proč Demokratická iniciativa přerušila svou činnost. Já jsem pro jejich rozhodnutí projevil pochopení. Většina disidentů se však nevyjádřila s takovou diplomatickou zdvořilostí a DI svou činnost brzy obnovila.)

Poslední akcí v roce mého „mluvčování“ byla manifestace ke Dni lidských práv 10. prosince. Byl to vlom do prostoru legality a došlo k němu po nesnadném rozhodování. Jako obvykle jsme ONV v Praze 1 oznámili, že chceme uspořádat manifestaci na Václavském náměstí; oznámení podepsali představitelé Charty, HOS a dalších iniciativ. ONV nám odpověděl zákazem, v dopise však bylo naznačeno, že by se naše shromáždění mohlo konat na jiném místě. Rozhodli jsme se jednat. Ruda Battěk a Láďa Lis za HOS a já za Chartu jsme navštívili dr. Housku na Národním výboru hlavního města Prahy, ten nám nabídl několik míst, z nichž jsme si vybrali Škroupovo náměstí na Žižkově. Vedení HOS s naším postupem souhlasilo a šlo o to získat souhlas Charty, tj. tří mluvčích. Navštívil jsem ihned Hynka; ten nebyl nadšen, byl pro to, aby se trvalo na Václaváku, ale prohlásil, že pokud já a Standa budeme se Škroupovým náměstím souhlasit, nebude to vetovat. Standa, jak se brzy ukázalo, byl také proti přijatému kompromisu, ale naštěstí nebyl v Praze a jeho zplnomocněný zástupce Saša Vondra souhlasil.

Samozřejmě nešlo o rozhodnutí pražského národního výboru. Vedení KSČ nepovažovalo za vhodné, aby ve dnech Mitterandovy návštěvy zakazovalo a pendreký rozhánělo shromáždění ke Dni lidských práv. (Mitterand pozval osm disidentů na snídani, mezi nimi jsem byl i já.) Na Škroupovo náměstí přišly asi tři tisíce lidí. Poměrně málo ve srovnání s počtem účastníků na zakázaných demonstracích. Vidím několik příčin. Zaprvé lidé se báli, že to bude past. Tuto obavu vyslovil i Vláďa Kolmistr, když jsem na středeční schůzce u Rudy Slánského vítězoslavně vytáhl první dokument, kde představitel státní moci byl podepsán vedle zástupců Charty a HOS. Zadruhé i ti, kteří se nebáli, že shromáždění bude policejně rozeznáno, nechtěli být zachyceni skrytými policejními kamerami. Zatřetí radikální část mládeže nepřišla na podnik, který nebyl úředně zakázán.

Považoval jsem a považuji nadále Škroupovo náměstí za úspěch. Přišli přece jen i lidé, kteří by nešli na zakázané shromáždění. A byl to projev slabosti moci. Pro mě a Láďu Lise to mělo ještě osobní dohru, která byla ukázkou nervozity panující v disentu. ONV v Praze 3 nás zavolal a dal nám přečíst své rozhodnutí, že napříště podobný podnik nepovolí, protože občané obvodu protestovali. Žádali, abychom to vzali na vědomí svým podpisem. My jsme namítli, že všichni žižkovští občané určitě neprotestovali, ale podepsali jsme, když byla formulace pozměněna, že jen část občanů protestovala. *Rudé právo* však o tom přineslo zkreslenou zprávu (myslím že na Silvestra) a někteří lidé lomili rukama, co jsme to proboha podepsali. Když jsme to vysvětlili, někteří sice namítali, že jsme neměli nic podepisovat, ale tato bouře ve sklenici vody brzy utichla.

K Novému roku jsem předal své „mluvčovství“ Tomášovi Hradílkovi.

Miroslava Holubová

Trojí význam Charty

Bývaly časy, kdy jsem zažívala různé stupně překvapení, zklamání a rozhořčení při čtení o roku 1938 nebo 1948, pokud se lišilo od mého prožitku, mé zkušenosti.

Dnes už vím, že tutéž velkou a složitou událost zakoušejí různě ba i členové téže rodiny. A pochopitelně i historikové posbírané poznatky přijímají různě. *Quidquid recipitur, modo recipientis recipitur* (Aristoteles).

Nakonec můžeme být rádi, když se shodneme na tom, že například legionáři existovali a že pro náš vznikající stát měli pozoruhodný význam.

A takto, zřejmě, dopadne i Charta 77.

S tímto vědomím hodlám svými řádky přispět k paměti o Chartě.

Mám za to, že první závažný skutek po roce 1968, s ohlasem i mezinárodním, byl dopis osmi mužů – Jaroslav Seifert, Václav Černý, Jan Patočka, Karel Kosík, Václav Havel, Ivan Klíma, Pavel Kohout – datovaný 16.8.1976 – proti žalobě a chystanému soudu se skupinou mladých z undergroundu.

V tom dopise stálo: „Čtrnáct mladých lidí stane před soudem nikoliv za své politické názory, aktivity nebo ambice, ale – možno-li to tak říci – prostě za svůj vztah ke světu ... vytvářejí svou hudební a slovesnou tvorbou jakýsi zvláštní český typ undergroundové kultury ... nejsou osobnostmi všeobecně známými a daleko snadněji mohou být proto pronásledováni. Tím důležitější se nám zdá být, když se evropská kulturní veřejnost zastane právě jich. My sami to cítíme obzvlášť intenzivně, protože se nemůžeme zbavit pocitu, že tito lidé jsou tak pronásledováni vlastně tak trochu za nás – totiž proto, že se mohou méně než my opřít o solidaritu svých zahraničních kolegů, když my sami působíme v jiných oblastech kultury, odmítáme přijmout statut jakýchsi prominentních „chráněných zvířat“ a smířit se mlčky s tím, že jiní, méně „chráněni“, mohou být bez povšimnutí kulturního světa souzeni jako kriminální zločinci...“

Domnívám se, že tento dopis zakládá mravní potenciál Charty 77. Nejprve byl adresován prezidentu Husákovi – a snad i vládě. Když však žádná odpověď nepřišla, byl poslán Heinrichu Böllovi, který ho i se svou krásnou odpovědí uveřejnil. Dle Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy tento list významných Čechů i Böllova odpověď obletěly světy.

Od Jana Patočky jsem slyšela, že ohlas onoho dopisu vyvolal mezi těmi, kdo ho napsali, a těmi, co se sdružovali kolem samizdatové Edice Petlice Ludvíka Vaculíka, velké vření a hlavy lámání – co dál. Najednou bylo totiž jasné, že je třeba pokračovat. V té době, kdy zavřít padesát i více lidí naráz byla pro vládu maličkost, snažili se dotyční lidé vymyslet něco, co by bylo legální – až se podepřeli dohodami helsinské konference. A tehdy nějak kolektivně vznikla Charta.

Kdo čím přispěl, se nedozvíme. Oni sami o tom mlčí. Jan Patočka mně však řekl: „Až se bude psát historie těchto dnů, nemělo by se opomenout, kterak skrze Václava Havla české jméno opět ke cti přišlo.“

I když celý obzor byl temný, přece jen Chartou jako bleskem svítla naděje a povzbuzení. Konečně pár lidí pravdivě veřejně vyjádřilo, co si myslí. Bylo nás tehdy 240. Avšak Patočka předem říkal, že bude rád, když nás bude 50.

Myslím, že se nemýlím, když řeknu, že nás všechny uchvátilo horečné, radostné vzrušení, i když hned po zveřejnění začaly výslechy. – O zavírání ještě před zveřejněním napíší jistě ti, co to zažili.

Krom toho, že Charta protrhla stále více se šířící pasivitu, apatii, další význam – čekající na docenění – spočíval v sestavování dokumentů týkajících se celé šíře našeho společenského života: politiky, ekonomie, historie, vědy, umění, školství, zdravotnictví, průmyslu atd. Tyto dokumenty podávaly důležité a neznámé informace nejen straně a vládě, ale celé veřejnosti, díky pilnému opisování v samizdatu. Sestavování oněch dokumentů, jejich šíření a vážné čtení, to byla kolosální příprava pro dnešek a současně vážné narušování systému. (Ne zbytečně mělo ministerstvo vnitra speciální oddíl na studium Charty.) Že tyto dobré a cenné informace vyžadovaly velkou spolupráci mnoha lidí i mimo Chartu, je samozřejmé a také nedostatečně známé.

Kdyby o tom veřejnost více věděla, možná by se mnozí méně divili, proč je „tolik“ chartistů mezi vládními činiteli a proč jsou tolerantnější k bývalým komunistům a jiným, kteří pomáhali společně, dobré věci.

I při vší stručnosti nesmím opomenout třetí dalekosáhlý význam Charty, a to vytváření a šíření takzvané druhé kultury živým slovem a písmem. Byly to mnohé samizdatové texty, propojené s edicemi v zahraničí, přednášky a odborné diskuse v bytových seminářích – například u Ladislava Hejdánka, Radima Palouše a řady jiných – navštěvovaných významnými profesory z Anglie, Francie, Holandska nebo Německa.

Byla to mnohaletá práce, do které všichni účastníci vkládali to nejlepší ze sebe, a přitom nemysleli pouze na sebe. To patřilo k duchu Charty 77.

Alena Hromádková

Předpoklady obnovy právního státu v osmdesátých letech

Originální a dobře načasovaný přínos Charty 77 spočíval především v tom, že obvinila státní orgány z nedodržování zákonů a ignorování mezinárodních paktů, které byly představiteli vlády podepsány v Helsinkách v roce 1975. Bylo to účinné proto, neboť poprvé úřady nemohly „neposlušné“ občany soudit z podvracení republiky a postihnout je způsobem, který by mohly věrohodně zdůvodnit před zahraniční nebo domácí veřejností.

V *Prohlášení Charty 77* – kromě poukazu na tradiční liberální hodnoty, jako je právo veřejného projevu, náboženského vyznání, pohybu a vzdělání – byl položen důraz na „svobodu od strachu“. Abstraktnost a neurčitost tohoto jinak chvályhodného vyjádření musely nutně u signatářů-nekomunistů vést k hlubší reflexi morálního, psychologického a právního stavu země z dlouhodobého hlediska. Pro ně byl přece strach z jakéhokoli otevřeného projevu vlastního smýšle- ní věci každodenního života již po dvě generace.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se ujal záslužného úkolu dokumen- tovat a zveřejňovat nejkřiklavější případy porušování platných zákonů. Nicméně tento významný krok směrem k reflexi právní situace nemohl vést k hlubšímu pohledu na socialistický právní systém a k překonání jeho principů. V osmdesá- tých letech byla jedním z hlavních problémů naší justice velká závislost soudců a prokurátorů na politické linii KSČ. Ovšem vedle skrytého přijímání stranic- kých instrukcí a jejich prosazování v soudním řízení byl reálný společenský po- hyb zcela paralyzován svévolnou tvorbou zákonů plných mnohoznačností, úmy- slných nejasností a utilitárních zřetelů. Proto rozhodování soudů bylo jen zřídka vedeno skutečnou právní úvahou – v naprosté většině šlo o účelové akty, které měly za cíl prosazovat řešení v souladu s „celospolečenským“ zájmem. Historic- ký, respektive historikosrovnávací zřetel a pokus pochopit novou situaci po Helsinkách z hlediska teorie státu a práva chyběl. Po dobře míněné diskusi o pa- ralelní polis (Václav Benda) a ne příliš plodné prezentaci představy alternativní- ho společenství jakožto revoluční avantgardy (Petr Uhl) či sociálněpsychologic- ky pojatých úvahách Petra Pitharta a dalších se práce Charty 77 zaměřila na empirická témata: postavení Romů, situaci důchodců, mírové hnutí v zahraničí, životní prostředí u nás a podobně.

Díky osobním stykům s přednášejícími z Velké Británie, kteří zahájili u nás svou činnost prostřednictvím účasti na seminářích u Ladislava Hejdánka, jsem se rozhodla od podzimu 1984 monitorovat vývoj v zahraničí. Tak se mimo hlav- ní proud chartistického směřování prosadil nelevicový pohled na právní a insti- tucionální rámec základních kulturních, vzdělávacích, hospodářských a politic- kých aktivit. Konkrétně šlo o překlady či výtahy článků z konzervativního čtvrtletníku *The Salisbury Review*, který vydával právník, filozof a publicista Ro- ger Scruton. V tutéž dobu začal vycházet časopis *Střední Evropa*, který měl ob- dobnou snahu seznámit zainteresované kruhy s pracemi nekomunistických au- torů – obvykle emigrantů – o dění například v Polsku, Maďarsku a Rakousku.

Jakkoli by se mohlo zdát, že články a stati o minulosti a současnosti britské pravice se nás přímo netýkají, ohlas, který monitorování *Salisbury Review* mělo, svědčil o opaku. Pro každého, kdo se nenechal vykořenit z vlastní rodinné zku- šenosti a dějinné kontinuity své země, bylo zřejmé, že základem ekonomiky a společenského života vůbec je morálka a právo, a nikoli naopak. Sledování no- vých cest konzervativního myšlení a jednání mělo velký úspěch hlavně mezi křesťany a mladými lidmi a zřejmě i mezi příslušníky StB, kteří tuto činnost dlouho nechali bez přímého postihu. Teprve s odstupem času se vyjevuje, že re- presivní složky v té době už hledaly, jak přežít, a ve své myšlenkové sterilite

zřejmě přišly na to, že budoucí mimikry bude jednou vhodné založit na inspiraci tím, co se strana a vláda po desítky let snažily zničit...

V osmdesátých letech bylo právní povědomí širokých vrstev společnosti téměř vymýceno. Právo smluvní a majetkové existovalo jen v jakýchsi nepatrných pozůstatcích hlavně v oblasti regulace rodinného života. Převládlo poznání, že za daných podmínek poškozená strana nikdy nebude mít záruku odškodnění a viník zůstane buď nepotrestán, anebo potrestán způsobem, který nepovede k obnovení, či aspoň k pokusu o obnovu původního stavu.

Zcela odlišná dikce a světový názor, prezentované předními britskými konzervativními mysliteli, proto představovaly novum, které znamenalo návrat k řadě starých osvědčených hodnot. Pro malou ilustraci názvy několika prvních překladů: *Co to je být na pravici* (D. Levy), *Myslitelé levice* – E. P. Thompson (R. Scruton), *Konzervativní myslitelé* – Eric Voegelin, *filozof hledání řádu* (I. Crowther) atd. Technicky šlo o vydání vždy jedna plus devět, čili o běžnou samizdatovou produkci, kdy originál byl poslán k archivaci Rogeru Scrutonovi do Londýna a devět kopií do různých částí republiky (včetně Slovenska) k dalšímu rozmnožení. Smyslem této činnosti bylo ukázat, že i v tradiční baště pravicové politiky jsou základní přirozenoprávní principy a hodnoty ohroženy a že nás to spojuje i s prostředím zcela odlišným. Odtud byl jen krůček k pochopení skutečnosti, že bez kultivace příslušného morálně-politického podloží společnosti a následné obnovy právního státu se nebudeme moci nikdy počítat mezi vyspělé evropské země.

Výše zmíněná skutečnost vymizení podpory zcela přirozeného lidského očekávání, že povinnost sjednat nápravu má ten, kdo se provinil, se nám velice vymstila hlavně po listopadu 1989. Vždyť dodnes je tohle příčinou nejistot a právního chaosu, který vládne v současném bankovníctví, pojišťovnictví, v oblasti činnosti investičních fondů atd. Podobně leitmotivem řady příspěvků byla elementární zásada, že co není zakázáno, je dovoleno, a nikoli naopak, jak je tomu v totalitních systémech.

Co v tomto kontextu Chartou proklamovaná svoboda od strachu mohla znamenat? Především impulz všem historicky uvažujícím signatářům vytvářet předpoklady pro obnovu pojmu právní stát. Pojmu, který měl reálný obsah a podobu u nás již za císaře pána, natož mezi oběma světovými válkami. Proto byla obnova pohledu na střední Evropu jako celek součástí ucelené reflexe více než tisíciletého úsilí o nezávislou státnost a zákonnost. Zvláště důležité bylo opakovaně zdůrazňovat princip, že zákon musí platit pro každého stejně, tj. i pro ty, kteří ho vytvářejí a aplikují. Tohle ale už nemělo nic společného s přirozenoprávními postoji, ale s tradicí pozitivního práva, která byla pro naše právní poměry příznačná. Vyspělý právní stát jsme v českých zemích již měli a nebyl důvod rezignovat na představu, respektive víru, že jednou tu bude zase obnoven. Podobný přístup ovšem musel být založen co nejdříve: to znamená, že bylo nutno pěstovat ono těžko postižitelné prohloubené vědomí a svědomí, které odmítá vytěsnit či ignorovat systémově prosazované bezpráví a křivdy. Několik desítek let totalitního útlaku velmi otupilo a v některých vrstvách doslova vymýtilo postoje

osobní zodpovědnosti za vlastní i veřejný život. Proto sledování tehdejší západoevropské polemiky mezi konzervatismem, liberalismem a socialistickými teoriemi znamenalo velice účinnou průpravu pro každého, kdo chtěl přispět k překonání téměř půlstoletého vakua napravo od středu pomyslného politického kontinua.

Po smrti Jurije Andropova postupující krize režimu svědčila o tom, že skrytý pohyb společenského podloží ovlivňuje mocenské skupiny zrovna tak jako neoddiskutovatelná tíha makroekonomických ukazatelů a globálních politických tlaků zvnějšíška. Specificky český empirismus, pragmatičnost a smysl pro konkrétní, praktická řešení dávaly již v osmdesátých letech reálnou naději, že obnova zákonnosti, jakkoli obtížná, se dříve či později stane úhelným bodem politického vývoje. V tomto smyslu i jedna relativně izolovaná samizdatová činnost vytvářela metodologické předpoklady pro překonání bezprecedentního intelektuálního a právního marasmu, ve kterém jsme byli nuceni žít.

Karel Hrubý

Dialog Charty 77 s exilem

Situace, na kterou Charta 77 svým vystoupením v lednu 1977 reagovala, byla vytvořena zásahem politické moci. Reakce na tuto situaci nemohla být otevřeně opoziční, neboť režim opozici *ex definitione* nepřipouštěl. Nemohla však také mít zcela nepolitický charakter. O političnosti či nepolitičnosti Charty se diskutovalo také v předvečer desátého výročí její existence. Základem byla beseda čtyř někdejších mluvčích Charty – Václava Bendy, Václava Havla, Jiřího Hájka a Ladislava Hejrána – z dubna 1986, na níž jmenovaní přednesli svá zásadní stanoviska a poté diskutovali za řízení Petra Uhla o některých bodech dál. Beseda byla zaslána Československé společnosti pro vědy a umění, která na svůj kongres v Bostonu na podzim 1986 zařadila také panelovou diskusi o Chartě 77. Výměna názorů přes oceán měla vést k lepšímu vzájemnému porozumění a odbourat případná nedorozumění.

Charta 77 byla sice vyhlášena 1. ledna 1977, ale myšlenkově se její apel a postoj připravoval už dávno. Za nejvýraznější předehru tohoto procesu lze považovat manifest *Deset bodů*, který byl vydán 21. srpna 1969 a podepsán osmi občany, z nichž šest (Rudolf Battěk, Václav Havel, Luboš Kohout, Vladimír Nepraš, Jan Tesař a Ludvík Vaculík) se sešlo o několik let později v Chartě 77 jako její signatáři. Tento dokument je v souvislosti s pozdější Chartou významný především svým pojetím socialismu a demokracie a odkazem k lidským právům. (Vznikl ovšem v době, kdy odpor k okupantům a jejich pomahačům nebyl ještě

zcela potlačen, kdežto Charta naopak vznikla v době zřetelného poklesu občanské odvahy.)

Signatáři manifestu odmítali interpretovat socialismus tak, jak ho po dvacet let kázali komunisté a jak se také projevoval v praxi; dožadovali se socialismu takového, který není na věčné časy spjat s komandováním, zákazy, nedostatkem, nýbrž s tradičními svobodami, vybojovanými dřívějšími revolucemi, na jejichž základě lze vybudovat ekonomicky i morálně výše vyvinutou společnost. Dovolávali se pro tento socialismus starých ideálů socialistického hnutí, které odedávna vystupovalo za práva svobody národů i jednotlivců.

Signatáři odmítali pokusy o obnovení přežitého pořádku a ujišťovali, že nechtějí usilovat o změnu státní struktury, žádali však, aby fungovala tak, jak je zakotveno v ústavě. Prohlašovali, že nejsou antisocialisticky orientováni, ale chtějí takový socialismus, který je vhodný pro vysoce vyvinutou zemi a který je prost odporných rysů, jež mu byly vtisknuty hrstkou omezených dogmatiků, mocichtivých kariéristů a despotů zbavených všech skrupulí. V manifestu se požadovalo odvolání cizích vojsk, odvolání zákazu spolků, zrušení cenzury, zavedení svobody informací a ratifikace mezinárodních smluv o politických a občanských právech, jakož i o právech sociálních, hospodářských a kulturních, a dále svoboda odborářská a právo na stávkou.

Charakter tohoto manifestu byl nepochybně politický. Odmítala se v něm nadvláda komunistické strany a požadovala se socialistická demokracie a humanita navazující na dobré tradice naší země.

V manifestu byla formulována i strategie, jíž se chtěli signatáři ve svém odporu k normalizačním snahám KSČ řídit. Na rozdíl od pozdější Charty 77, která usilovala o dialog s mocí, rozhodli se signatáři manifestu demonstrovat svůj odpor k nehodným funkcionářům tím, že je budou ignorovat.

Rovněž základní prohlášení Charty z 1. ledna 1977 prozrazuje povahu dokumentu také politického. Dovolává se práv a svobod, které jsou důležitými hodnotami civilizačními: práva na svobodu projevu, na svobodu od strachu, na nediskriminovaný přístup ke vzdělání, na svobodu informací a náboženského vyznání. Ale dožaduje se i práv politických: práva sdružovat se a mít rovnou možnost podílet se na správě veřejných věcí, svobody listovní a práva na stávkou, stejně jako svobody pohybu včetně práva svobodně opustit svou zemi. *Prohlášení* kritizuje současný politický režim, že tyto svobody omezuje či většině obyvatelstva upírá. Jako ohnisko těchto nepravostí se označuje aparát vládnoucí strany: „Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců.“

Teprve jakoby úvod k poslední třetině textu se postuluje potřeba změny nejen v rovině politické, nýbrž i v rovině osobní, a to především v oblasti morální. Odpovědnost za dodržování občanských práv sice padá především na politickou a státní moc – ale nejen na ni. „Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují

nejen vlády, ale i všechny občany.“ A tady začíná apologie Charty, že není opozicí (tj. nepovažuje se za ni), že je jen volným neformálním sdružením občanů, kteří se chtějí jednotlivě i společně zasazovat o respektování občanských a lidských práv obsažených v právě ratifikovaných mezinárodních paktech. „Charta 77 není základnou politické opoziční činnosti (...) Nechce tedy vytyčovat vlastní program politických či společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhopvat řešení...“

Ale i když Charta vlastní program politických reforem vytyčovat nechce, v její kritice je takový program obsažen. Odmítá bezmezné panství komunistické strany a způsob, jímž řídí také represivní orgány a justici, dožaduje se svobod a práv vlastních otevřené společnosti, které byly obsaženy v programech politických stran, jak si na ně euroatlantická civilizace zvykala: politických práv vznesených liberalismem a sociálních práv formulovaných demokratickým dělnickým hnutím. Na tom nic nemění, že její výzva je adresována i jednotlivým občanům a že motivy své kritiky odvozuje z kořenů povýtce nepolitických, obecně lidských a morálních. Protest proti chování režimu má charakter zřetelně politický.

Základní dokument Charty nelze ovšem posuzovat izolovaně od dalších programových nároků jejích zakladatelů. V tom smyslu je třeba připomenout především oba články Patočkovy z ledna a března 1977. V prvním – *O povinnosti bránit se proti bezpráví* – je formulován princip obrany; tam, kde státní právo a instituce státu nedovedou násilí zabránit, ba dokonce jsou jeho původcem, je třeba opřít se o normu vyšší: o bezpodmínečně závazné a v tomto smyslu „posvátné“ principy morální. Báze Charty je podle Patočky čistě osobně mravní. Její usilování směřuje pouze k tomu, aby bylo zachováno při životě vědomí, že existuje vyšší autorita a že jednotlivci jsou jí povinováni svým svědomím a státy svými podpisy pod důležitými mezinárodními pakty. Důrazem na mravní sféru se Patočka distancuje od podezření, že Charta by se mohla stát opozicí v politickém smyslu slova. Jde podle něho především o obrat ve vědomí lidí, v jejich chování k sobě samým i k bližním.

A v březnovém článku *Co můžeme očekávat od Charty 77?*, psaném krátce před svou smrtí, podává Patočka další vysvětlení. Čeho může Charta 77 dosáhnout, ptá se, „když na opačné straně je veškerá moc a její takřka nespočetné prostředky, kdežto na vlastní straně jsou téměř veskrze jen ideální položky“? A odpovídá: Právě tyto ideální položky jsou nejsilnější zbraní proti přesile. Je třeba vychovávat lidi „k chování za všech okolností důstojnému, neustrašenému, pravdivému, které imponuje prostě tím, jak se odráží od oficiálního“.

Politika není doménou Charty. Její působení má být především pedagogické, to jest zaměřené k osobnosti každého občana. „Charta nezamýšlela nikdy působit jinak než pedagogicky,“ píše závěrem Patočka a vysvětluje: „Výchova, to znamená pochopit, že je něco jiného v životě než strach a prospěch.“

V základním prohlášení Charty toto zaměření na osobní život občana nebylo tak zřetelné. Požadavky práv občanských se kryly s požadavky práv politických: svoboda slova, sdružování, odmítnutí nadřazenosti komunistické strany, to byly požadavky se silným politickým nábojem.

Tato politická tendence byla ještě zřetelnější v prohlášení skupiny signatářů Charty 77 z dubna 1978, kteří se označili za „socialisty a demokraty“. Prohlášení nazvané *Sto let českého socialismu* se objevilo u příležitosti stého výročí založení Československé sociální demokracie, jejíž zakládací sjezd se konal 7. dubna 1978 v Břevnově. Tímto ustavujícím sjezdem dostala myšlenka socialismu dle signatářů svou konkrétní podobu. „Rozvíjející se dělnické hnutí a jeho tehdejší vůdcové vytvářeli tak předpoklady k institucionálnímu *politickému* zápasu (podtrhl autor) o základní dělnická a občanská práva a požadavky přijetím organizačního řádu a prvního programu socialistického a dělnického hnutí. Mnohé z toho, o co usilovali autoři břevnovského programu, bylo už dávno docíleno a překonáno, ale kupodivu velmi mnoho neztratilo svoji aktuálnost ani dnes, a my to musíme cítit jako svůj nesplněný dluh a úkol.“ Břevnovský program požadoval „úplnou svobodu tisku, spolčování a shromažďování, jakož i úplnou svobodu práva koaličního“. Uvedených svobod dělníci sice z větší části dosáhli. Ale co z nich zbylo dnes? Ani další požadavky břevnovského programu nejsou dnes respektovány. Tak není splněn požadavek nezávislosti soudů, volby soudců lidem, zavedení bezplatného soudního řízení a bezplatné ochrany práva, zrušení trestu smrti. V břevnovském programu se dále mluvilo o „odstranění veškeré sociální a politické nerovnosti“; boj dělnické třídy je podle tohoto dokumentu bojem za „rovné právo a rovné povinnosti“.

„Současná praxe znamená odklon od těchto principů mravních a politických,“ praví se v prohlášení *Sto let českého socialismu*. Občané jsou za projevy svého mínění perzekvováni, lepší místa ve všech odvětvích hospodářského a společenského života jsou převážně obsazována členy komunistické strany.

Signatáři prohlášení se výslovně přihlásili k tradicím počátků našeho dělnického a socialistického hnutí, jehož principům zůstávalo současné zřízení mnoho dlužno. „My jako socialisté a demokraté cítíme osobní odpovědnost za neplnění těchto principů,“ končí prohlášení podepsané R. Battěkem, V. Havlem, L. Hejdánkem, P. Janýrem ml., B. Komárkovou, A. Koutnou, F. Krieglem, K. Kynclem, M. Machovcem, J. Mezníkem, E. Motlem, J. Müllerem, P. Pithartem, A. Richterm, Z. Richterovou, G. Sekaninovou-Čakrtovou, Janem a Jaroslavem Šabatou, J. Šimsou, J. Tesařem, J. Trojanem, Z. Vašíčkem a J. Vladislavem.

Odkaz k zakládajícímu sjezdu sociální demokracie a sebeidentifikace signatářů jako „my, socialisté a demokraté“ svědčí o tom, že politická orientace v řadách Charty směřovala k demokratickému socialismu, který na rozdíl od komunistické diktatury odmítal autoritativní prvky a monopolizaci moci jednou stranou a trval na demokratických svobodách a občanských právech, jak je už ve svých počátcích formulovalo české dělnické hnutí.

Po tomto prohlášení si ani přátelé Charty nebyli jisti, zda zdůrazňování nepolitičnosti chartistického poslání není jen ochranou před dalším politickým násilím, které signatářům hrozilo, či zda skutečně nejpodstatnější záměr Charty byl bránit se znásilňování morálně i legálně především tím, že příklad tohoto postoje bude působit pedagogicky i na druhé...

Pro většinu (aktivního) exilu bylo zdůrazněně morální akcentování „československé otázky“ jistým překvapením. Politický exil sice sdílel ve své většině Masarykovo přesvědčení o nezbytnosti morálky i v politice, ale pochopitelně uvažoval o dalším vývoji československého problému více v dimenzi politické než filozofické. Patočkovský rozměr mravní a výchovný, který časem nabýval převahy a který se obracel stále více k občanovi, jeho rozumu a svědomí jako k předpokladu nápravy chování státu, byl mnohým v dané situaci těžko pochopitelný. A i ti, kteří měli i pro tuto dimenzi působení Charty plné porozumění, kteří se ztotožňovali s jejím základním prohlášením, nebyli s to přehlédnout politické aspekty jejího vystoupení.

Už po dvou letech existence Charty vyjádřil Jiří Pelikán názor, že Charta a podobná hnutí jsou politickým faktorem, i když to samy popírají. V počátečním stadiu představují tato hnutí většinou *morální* faktor. Jestliže však chtějí dosáhnout nějakých změn, musí se stát *politickou* silou, která nepůsobí jen na periferii moci, nýbrž přímo v jejím centru; jen tak by byla schopna nutit vládnoucí skupinu ke koncesím.

Také Vilém Prečan, který v polovině 70. let odešel do exilu, se dotkl političnosti Charty. Ve svém referátu na konferenci ve Frankenu v roce 1981 informoval podrobně o vývoji a podstatě Charty 77, jejíž vystoupení podle něho „vrátilo Československo na politickou mapu Evropy“. Ze své vlastní zkušenosti soudil, že v Chartě existují i proudy, které tendují k formulování politických programů, a připouštěl, že jsou důvody vidět v Chartě i faktor politický: „Vztah mezi političností a nepolitičností Charty je jedním z nejrozpornějších problémů její existence. Princip nedělitelnosti svobody a všeobecné platnosti lidských a občanských práv, jakož i úsilí o jejich uvedení do života, jež si dala Charta do štítu, je nejradikálnějším popřením podstaty totalitního režimu, nejradikálnější výzvou systému. Pojmenování stavu věcí v zemi pravým jménem, jak to Charta učinila, a veřejné odmítnutí ideologické idealizace totalitní reality a totalitní praxe je radikální negací rituálu zdání a lži, bez něhož systém ztrácí vnitřní soudržnost. Obojí je politikum prvního řádu... Avšak Charta posunuje řešení otázek eminentně politických do oblasti mravní,“ říká dále Prečan. „Její nepolitičnost *sui generis* spočívá v tom, že odmítá být ‘technicky politická’; neukazuje jinou cestu k splnění svého poslání než morální apel na občanskou spoluodpovědnost, na povinnost lidské solidarity; apeluje na vládu, aby dodržovala své vlastní zákony, a nabízí jí dialog; vykonává dlouhodobou práci ‘pedagogickou’ (Patočka).“ Podnět ke změnám přijde podle něho odjinud než z hnutí za lidská a občanská práva. Je však třeba uznat, že Charta vykonala mnoho velké a ještě více drobné práce. „Je vyčištěno spáleniště, zorán úhor, je zaseto,“ říká Prečan závěrem; příští čas bude mít z čeho vzejít.

Vcelku byla Charta 77 přijata v exilu s nadšením jako otevřený projev nesouhlasu s potlačovatelskými metodami komunistického režimu a jako signál trvalého odporu proti sovětizovanému systému vůbec. Hnutí Charty demonstrovalo nejen svou nepoddajnost, ale především vysoké morální *niveau* svědčící o tom, že Češi a Slovinci sdílejí duchovní a mravní hodnoty euroatlantické civilizace a že jejich násilné včlenění do sovětského systému je jen dočasnou deviací. Sympatie, jimž se Charta v exilu těšila, byly široké. Byly tu ovšem také hlasy pochybující o smysluplnosti chartistického snažení. Patřil k nim například Milan Zelený z New Yorku, který obvinil Chartu z podpory socialistického systému, z neúčinnosti, ba dokonce z nevědomé kolaborace s režimem. V článku, který byl otištěn v krajanském časopisu *Zpravodaj ve Švýcarsku*, tvrdil Zelený, že „Charta 77 se nikdy netajila svou podporou socialistického systému a společenského zřízení v ČSSR. Žádá jediné: aby odpovědní představitelé tohoto systému dodržovali své vlastní, právně platné zákony. Takový postoj předpokládá, že systém sám je v jádře dobrý a správný, že pouze upadl do rukou nemorálních či nekompetentních politiků, kteří jsou naneštěstí ochotni porušovat své vlastní zákony proto, aby se udrželi u moci.“ Charta podle něho se tímto falešným předpokladem oddělila od národa. Zelený má za to, že na tom nese vinu také značný podíl někdejších komunistů v jejích řadách, ale především nepochopení základní pravdy, „že totiž dnešní režim (a jakýkoliv jiný režim) prostě nemůže dodržovat své zákony a zaručovat občanská práva, aniž přivodí rozpad a zánik socialismu jakožto společenského zřízení v ČSSR“.

Zeleného ostře kritické stanovisko, v němž byl na Chartu uplatněn tak vyhraněně politický (a antikomunistický) metr, bylo patrně rozhodujícím stimulem pro rozhodnutí Charty poskytnout exilu jakýsi sebeportrét, který měl napomoci k odstranění nedorozumění. Proto účastníci besedy z dubna 1986 znovu zdůraznili onu patočkovskou mravní dimenzi a připomněli, že Charta si neklade za úkol být opozicí, nýbrž naopak *pozicí* nového občanského postoje. Charta se hlásí k respektování lidských práv. Ta jsou výzvou k tomu, aby žádné vnitrosvětské, zejména pak politické autority nepřekračovaly své meze. Bylo odmítnuto nařčení, že Charta svou existencí brání vzniku skutečné opozice a tím vlastně nepřímou přihrává režimu. Charta nikomu v ničem nebrání, naopak otevírá různé obzory, naznačuje různé možnosti. Je stimulem dalších iniciativ, je apelem, výzvou k občanům, aby se jako občané vzpamatovali a pochopili, že i v současných podmínkách lze něco dělat (Havel). Charta se vymyká zařazení podle černobílého ideologického a politického vidění (Uhl, Hájek). V různých kruzích Charty jsou možná lidé, kteří by si přáli použít ji v různých situacích jako určitého nástroje pro cíle kulturní, politické a jiné. Ale takové rozšíření by bylo nepochopením ducha Charty (Uhl), která musí stát „mimo jakýkoliv příliš účelový politický zájem“ (Benda).

Na besedu Charty 77 odpovídali z řad SVU Mojmír Povolný, Jaroslav Krejčí a Karel Hrubý. Všichni uznávali, že Charta nemůže být *konstituovanou* politickou opozicí, protože by byla ihned zlikvidována, ale docházeli k závěru, že ve skutečnosti *funkčně* opoziční roli plní.

Přes porozumění pro morálně-občanskou rovinu chartistického apelu došel Povolný k zjištění, že „Charta 77 reprezentuje nejvýraznější a nejartikulovanější občanskou iniciativu v opozici vůči komunistickému režimu v Československu. Její povětšinou nedramatické vystupování může často ujit široké veřejnosti, ale neujde politické třídě a lidem zaangażovaným. Charta 77 je tak trvalou připomínkou, že Československo není jen komunistický režim a že jsou v něm živé hodnoty křesťanské, humanitní, západní civilizace a kultury.“

Také Krejčí projevil pochopení pro obtížnou situaci Charty, která se za daných podmínek těžko může dopracovat k vyhraněnějším politickým stanoviskům. Současně se však vyslovil i kriticky k tomu, že Charta navazuje styky s některými organizacemi a hnutími, k jejichž činnosti je většina exilu skeptická. Charta tak někdy překračuje svůj rámec, když někteří její mluvčí pokládají za vhodné ze vzdálenosti a za podmínek, které jim znemožňují potřebnou znalost konkrétní situace, veřejně deklarovat svou podporu pro určité režimy (autor měl na mysli Nikaraguu), i když je dosti dokladů o tom, že jejich pojetí demokracie a lidských práv se neshoduje s pojetím, k němuž nás přivedla československá zkušenost. Podobně vystupuje Charta někdy jako mírové hnutí, ačkoli takzvané vojensko-politické mašinerie už dávno pozbyly své manipulační potence a daleko nebezpečněji se dnes projevuje manipulační potenciál v ideologicko-politických režimech komunistického typu.

Hrubý ve svém článku ocenil, že proti autoritě moci Charta staví autoritu pravdy a svědomí a že se tak pokouší s důrazem na lidská práva vrátit civilizaci její lidskou dimenzi. Přesto však ani Charta nemůže přehlížet vliv politických realit, i když se k nim sama staví kriticky a odmítavě; její funkce je nepochybně také politická.

„Také exil, a to i exilová literatura, nemůže se zcela vymanit z rámce politických realit a politického myšlení vůbec. Už svým odchodem z totalitního systému do demokratického systému západních států se exil přihlásil k zcela určité pozici na (Chartou odmítané) ose dichotomie, která je dána pluralitní demokracií na straně jedné a totalitně autoritativním systémem na straně druhé.“ Charta je apelem ke společnosti – nelze tedy vyjmout její *funkci ve společnosti a systému* z deskripce a hodnocení sociologického a politického. „Ať to Charta 77 zamýšlí či nikoli, je v širokém smyslu slova *jevem společenským*, je institucionalizovaným postojem určité části společnosti, který se manifestuje nejen memorandy, prohlášeními, zprávami, protesty, ale (bohužel) i jako *objekt* diskriminace a policejné-právního postihu ze strany státní moci. Tohoto manifestovaného aspektu existence a činnosti Charty 77 si budou i nadále všimát také ‘subjekty’ jiné, mimochartistické, a budou ho zařazovat do svých účelových konstrukcí.“

Exil se tedy v podstatě klonil k tomu chápat Chartu jako hnutí, které sice plní roli opozice, ale vzhledem k poměrům, jež v Československu vládnou, se k této roli přiznat nemůže – a vzhledem k morálnímu a pedagogickému rozměru, kterým ji definoval Jan Patočka, ani nechce. Její morální apel k občanskému mravnímu přerodu byl chápán jako náročný, ale pro humanitní identitu národa nezbytný. Charta byla svíce v temnotách. Nešlo „jen o morální gesto“, nýbrž

o morální postoj lidí, kteří svůj život navzdory perzekuci postavili pod zorný úhel nadosobních humanistických hodnot. V nehumánním systému měl tento postoj i politický význam.

Charta sama v dopise signatářům k desátému výročí své existence (který vedle mluvčích J. Litomiského, L. Šilhánové a J. Vohryzka podepsali také M. Palouš, A. Šabatová, J. Štern, J. Hájek a V. Havel) přiznala, že se *via facti* stala určitou politickou silou, třebaže „není politickou formací v běžném smyslu (tedy s politickým programem a mocenskými cíli). Nicméně jako onen nový společenský subjekt, a především díky poměrům, v nichž se každý svobodný projev mění ihned a nutně v důležité politikum, stala se posléze i Charta – *via facti* – určitou politickou silou a jako taková vstupuje, bez ohledu na to, nakolik o to sama usiluje, do mnoha širších politických souvislostí.“

Charta sama si byla i později svého politického významu vědoma. A v posledním roce komunistického režimu také neváhala žádat o uspořádání referenda o základních principech ústavy, „zvláště o vedoucí úloze strany a o monopolu jediného státem uznávaného a vyžadovaného světového názoru“. Politický charakter tohoto požadavku je zřetelný.

Diskuse z osmdesátých let o političnosti či nepolitičnosti Charty přinesla prospěch oběma stranám. Exilu, který byl upozorněn na význam mravního obrození národa, žijícího pod komunistickým tlakem a nahlovaného desetiletími beznaděje – i Chartě, která si postupně ověřovala i politické aspekty své činnosti. Dnes, po dalším desetiletí, které přineslo takové změny v životě, zaměření společnosti a v jejích politických i ideových strukturách, je třeba přiznat, že Charta plnila jak svou funkci mravní a pedagogickou, tak svou funkci v obecné rovině politické. Nejenže oživovala vědomí vyšší mravní normy v národě, tlačným do příkrčenosti, oportunitu a uzavřenosti, ale iniciovala také vznik dalších občanských iniciativ a hnutí, jejichž působení v slábnoucím systému mohlo být stále političtější, jak to demonstrovalo například vystoupení Hnutí za občanskou svobodu (HOS) nebo podpisová akce *Několik vět* a řada masových protirežimních vystoupení. Charta jistě nebyla politickou opozicí v tom smyslu, že by soupeřila s vládnoucími komunisty o moc ve státě, ale působila jako politická opozice systému svými postoji a aktivitami, jimiž obnažovala jeho nelidskost, a usvědčovala jej z bezprávnosti a tím *popírala jeho legitimitu*.

Nakonec se v listopadu 1989 a po něm i u jádra aktivních chartistů projevila silná politická angažovanost. Mnoho z nich tvořilo zárodek Občanského fóra a někteří jsou v politickém životě podnes. Politično ve skutečnosti převážilo, chartisté se přiřazovali k novým politickým stranám, diferencovali se názorově, jednotný étos se rozpadal. To byl nepochybně i jeden z důvodů zastavení činnosti Charty. Mravní a pedagogické působení, jak o ně Charta 77 usilovala (a které ve zmíněné diskusi i jinde stále zdůrazňovala), se pak stalo posláním jen nemnohých z chartistů, působících většinou už v jiných poměrech. Stalo se tak ne proto, že by mravní obroda národa a rehabilitace pojmu občana a lidské důstojnosti, hodnot spravedlnosti, pravdivosti a solidarity nepotřebovaly už ak-

tivních „podněcovatelů“, nýbrž spíše proto, že s obnovením suverenity, politické svobody a demokratického ducha ve státních i společenských institucích se očekává, že tuto funkci přebírá zase kultura, škola, církev, média, společenské organizace apodobně. Do jaké míry se to potvrdí, nelze ještě dnes spolehlivě říci.

Myslím však, že mnozí, kteří činnost Charty sledovali se sympatiemi, litují dnes toho, že i v demokratických poměrech nezůstalo cosi jako nadstranické „společenské svědomí“; že zůstala jen potrhaná síť osobních vztahů, ale není už toho různorodého, vzájemně se tolerujícího fóra, kde by se na vysoké, univerzálně humanistické úrovni diskutovalo o stavu společnosti a hledala cesta k její vnitřní obrodě.

Mikoláš Chadima

Charta 77 po dvaceti letech – zklamání?

„Vy svině chartistický, konečně s vámi někdo zatočí... Vy židi smradlaví chartistický, provaz je pro vás málo...“

(Z anonymních telefonátů, kterými jsme byli častováni během nezákonného procesu s mojí ženou.)

„Chartisti jsou všechno komunistický svině,“ odsekla nenávistně na moji otázku jedna z postarších dam, přísedící Městského soudu v Praze (dříve soudce z lidu), která sledovala, jak sama říkala, výše jmenovaný proces ze „studijních důvodů“. Protože jsem ji několik dní pozoroval, jak se o pauzách srdečně baví s nechvalně proslulým agentem bývalého církevního odboru StB – nyní pracujícím ve službách nejmenovaného řádu, nedalo mi to časem, abych se jí neotázal, zda jí jako člence Konfederace politických vězňů nevadí minulost toho muže. Abych pravdu řekl, její odpověď a nenávisť, která z ní sálala, mě šokovala. Zřejmě je to důkaz mé naivity.

Nikdy jsem se neodvažoval srovnávat nesrovnatelné – myslím poměry ve věznicích v padesátých letech s poměry ve věznicích druhého dvacetiletí komunistického režimu. Prostě jsem si jen myslel, že Charta nějakým způsobem navazovala na činnost odpůrců komunistické diktatury z padesátých let. Většina z nich sice Chartu nechápala jako zcela svou záležitost – podepsalo ji dle jejich gusta příliš mnoho bývalých komunistů – ale přesto její práci sledovali přinejmenším se zadostiučiněním, a někteří s pocitem: „Tohle my jsme věděli už tenkrát, zaplať pánbůh, že na to přišli taky.“ Možná to bylo tím, že jsem znal některé z bývalých politických vězňů, ať z levé či pravé části politického spektra, ať chartistů (dokonce!) či nechartistů, díky kterým jsem si tento názor mohl vytvo-

řit. Předpokládal jsem tedy, že všichni bývalí protiprávně odsouzení a věznění musí mít čich na vykonstruované procesy a protiprávní jednání soudů, a snaha Charty 77 o dodržování lidských práv jim musí být přinejmenším sympatická. Omyl, před kterým mě asi mělo varovat to, že jeden z nejtrestanějších mužů Charty a spoluiniciátor založení Konfederace politických vězňů se nakonec nestal jejím členem.

Této ženě plně nenávisti nemělo smysl nic vysvětlovat. Proč jí říkat, že když nic jiného, všichni chartisté nebyli komunisty, že přece z mého vzhledu jí musí být jasné, že s padesátými lety nemám opravdu nic společného prostě jenom proto, že jsem se pozdě narodil, atd. Odsoudila nejen mou ženu, o které bulvární tisk s gustem psal dokonce jako o bývalé mluvčí, i když Chartu nesignovala, ale i mě by zřejmě postavila před soud jenom proto, že jsme se podle ní podpišem Charty 77 stali spoluviníky nezákonností totalitního režimu. Nemělo smysl jí vysvětlovat, že Charta 77 byla pro mnoho mých současníků, kteří končili základní školu koncem šedesátých let (děti „pražského jara“?), ať už ji podepsali nebo ne, východiskem a nadějí z temného tunelu beznaděje a apatie, do které společnost upadla po okupaci a následné normalizaci. Pro některé z nás znamenala možnost veřejného vyslovení vzdoru totalitnímu režimu a možnost aktivní činnosti, která měla směřovat ne-li k jeho destrukci, tak alespoň k jeho zlidštění. Nemělo by zcela jistě ani smysl vysvětlovat, že kdyby s něčím podobným přišli bývalí muklové, mělo by to pro mou generaci stejný význam a pravděpodobně i ohlas by byl stejný.

Od onoho rozhovoru na chodbě soudu se mi stále více začala vtírat myšlenka, že celý proces s mojí ženou je především procesem politickým, který má z jakýchsi mně zatím neznámých důvodů jednou provždy zdiskreditovat Chartu jako celek. (Anebo jen poskytuje možnost vyřídit si bez problému s těmi „ztroskotanci a zaprodanci“ účty z minula? Soudy jsou přeci nezávislé.)

Bohužel si nedovedu vysvětlit jinak nejen přístup drtivé většiny masmédií, ale především nebyvalé množství podivných „náhod“, které se kupí od začátku až do konce tohoto případu. Jedna z prvních otázek soudkyně, která brala ženu do vazby: „U koho a kde podepsal manžel Chartu 77?“ Případ vyšetřoval v operativě jeden z hochů, který na mě „dělal“ v letech 1988–1989. Znalecké posudky se dostávají na stůl chlapíkovi, který kdysi zkoumal na ministerstvu vnitra samizdaty, po roce 1989 se stal soudním znalcem a má dobré kontakty na církevní kruhy. Dozorová prokurátorka místo dohledu na zákonnost vyšetřování lže a jistí pochybení policie. Případ dostane zrovna soudce, který má záznam v archivu VONS. Místo aby odmítl a vrátil nezákonnou obžalobu, rozjede soud a změní se v jakéhosi Urválka, jehož cílem je co nejvíce ponížít a zdepat nejen obžalovanou a svědky, jejichž svědectví vyznívá v její prospěch, ale i všechny, kteří s ní mají něco společného. (K čemu měla sloužit žádost předsedy senátu adresovaná Ministerstvu vnitra ČR – bylo jí promptně vyhověno – o zaslání všech dokumentů, které na mě vedla StB, jež nesmím znát, a ke kterým jsem se tedy nemohl ani já, ani nikdo jiný vyjádřit – studoval je pouze on sám.) Zakládá

do spisu neuvěřitelné bláboly, které hovoří o spiknutí Židů, Charty a šlechty proti „slušným Čechům“. A v ruce „trumf“: sice jediné, ale pro něj zcela očividně jediné věrohodné svědectví bývalého agenta StB, které se stalo základem obžaloby. Inu sociálně blízcí, nazval tento druh lidí Solženicyn. Bývalý agent má kontakty na ministerstvo vnitra, policajt zná prokurátora, prokurátor zná soudce, a očekávat, že nadřízené soudy kvůli vašim stížnostem prostudují více než 5000 stránek spisu, je naivita. Navíc nepodrazí přece kolegu! A jste v kruhu, z kterého není úniku. Bohužel, všem těmto orgánům (a drtivě většině „nezávislých“ novinářů) dělá zadostiučinění ukázat, že ne oni, ale právě ti chartisté byli a jsou odpadem národa. Koneckonců v reportáži TV Nova to vzal již zmíněný agent z jedné vody načisto: „Chartisti zkrátka v minulosti nedělali nic jiného, než falšovali papíry a připravovali se na restituce!“ Zřejmě „podle sebe soudím tebe“.

Inu, prožili jsme si své peklo, bohužel ve státě „demokratickém“. Nikomu z mužů nepřeji, aby viděl svou ženu vedenou po soudní chodbě v poutech, věděl, že celé obvinění je smyšlené, a nemohl okamžitě pomoci. Nikomu nepřeji, aby skřípěl zuby v bezmocnosti, kterou si nedovedl představit ani ve snu. Během tohoto pekla mě logicky začalo zajímat, kam zmizeli bývalí signatáři Charty 77, co si myslí, zda jsou ještě ochotni se angažovat proti „většině“. Setkal jsem se s několika převládajícími postoji, které naznačily, že bývalí signatáři již zdaleka nejsou onou víceméně homogenní skupinou, ochotnou se angažovat proti bezpráví.

Skupina první: Signatáři, kteří jsou po letech šikanování již unaveni a chtějí zemřít s pocitem „konečně jsme vyhráli, všechno je v pořádku“. A tak odmítají vzít na vědomí vše, co by jim tento „dokonalý“ obraz současnosti mohlo poškodit či nějak narušit. Loajálně bagatelizují problémy. Rád bych řekl, že po letech v opozici je tento přístup celkem pochopitelný, a nechci ho stavět na pranýř. Jenom konstatuji.

Skupina druhá: Signatáři, kteří sice konstatují, že zdaleka vše není dokonalé, ale nemají už sílu (čas, chuť) se angažovat. Chtějí se konečně věnovat sobě, své kariéře, žít v klidu.

Skupina třetí: Signatáři, kteří se stali „strančky“ a již nejsou schopni vidět svět jinak než přes své stranické brýle. Pokud dojde k nějakému problému, který by ukázal, že ne vše na novém režimu je úplně dokonalé, zatušují problém zcela vědomě. Jinak by se totiž mohla vrátit totalita! Nějak zapomněli nebo nevědí, že podobným způsobem uvažovala určitou dobu i podstatná část mladých poválečných komunistů. V zájmu výstavby ideálního režimu byli schopni své pochybnosti zasouvat hluboko do podvědomí. Uklidňovat se, že proces byl sice nějaký divný, ale když byl někdo odsouzen „naším novým lidovědemokratickým soudem“, dokonce se přiznal, musí být vše v pořádku. (Nepřipomíná vám to něco?) Rád bych upozornil na to, že z memoárové literatury je známo, že podobným způsobem potlačovali své svědomí i někteří členové SS, podílející se na plánu konečného řešení. Věděli, že dělají něco zlého, ale cítili se nikoliv jako vrazi, nýbrž jako oběti, které musí své svědomí potlačit ve jménu světlých zítřků.

Skupina čtvrtá: Signatáři, kteří zůstali tomu, co Charta představovala, věrni. Je jedno, k jaké části politického spektra se hlásí. Jsou to lidé, kteří vědí, že nezáleží tolik na tom jaká strana, ale jak se vládne. Že dodržování lidských práv a budování právního státu musí být záležitostí všech, nemáme-li se dočkat jenom jakéhosi pseudodemokratického režimu nebo přímo diktatury nové. Že bez aktivní občanské společnosti demokracie degeneruje a že listopadem 1989 nezačal ráj na zemi, ale práce musí, byť ve změněných podmínkách, pokračovat dál.

Je asi logické, že díky tomu, co jsem prožil v minulých letech, pro mě začala být aktuální otázka, již jsem použil jako titulky svého příspěvku, daleko víc než pro jiné. Domnívám se, že na tuto otázku není možné odpovědět jednoznačně. K objektivnímu posouzení bude třeba daleko větší časový odstup. Ale nebylo mým úmyslem se o to pokusit. Z toho, co jsem dosud napsal, se dá ale usuzovat, že určité zklamání pociťuji. Avšak pozor! Nepociťuji zklamání nad Chartou jako takovou, nad tím, co udělala v době své existence od počátku až do 17. listopadu 1989, kdy podle mého názoru přestala existovat. Pociťuji jen určitou rozladěnost nad tím, že někteří jednotlivci zřejmě zapoměli na to, co kdysi podepsali, a nad tím, jak málo z ducha Charty se přeneslo do politické kultury. Za což nemůže ani Charta, ale ani těch pár bývalých signatářů, kteří se ještě ve vysoké politice udrželi. Bohužel mám dojem, že mimo prezidenta se ve vysoké politice o něco podobného ani nikdo jiný nepokouší.

Jestli pociťuji v souvislosti s Chartou zklamání, ke kterému nemuselo dojít, týká se něčeho jiného. Zdá se mi, že prostor pro „nové bojovníky“ byl vyklizen předčasně a téměř bez boje. Jsem zklamán tím, že se nepodařilo udržet alespoň jakýsi klub bývalých signatářů, kteří by se dokázali sejít a shodnout na tom, že ještě existují univerzální hodnoty uznávané všemi. Jsem přesvědčen, že ony univerzální hodnoty existují a že by se z výše zmíněné platformy měli bývalí signatáři společně vyjadřovat k určitým událostem bez ohledu na to, budou-li mít o něco podobného zájem masmédiá, nebo poškodí-li to favorizovaná politická seskupení jednotlivých „členů klubu“. Bylo by to dobré i z důvodů „sebeobrany“, protože se zdá, že v poslední době začíná docházet k pokusům o pozměňování historických fakt, tak aby to vyhovovalo současným politickým špičkám. (Viz například *Z letopisů Máselné Lhoty*, rok 1977 – neznalý by po shlédnutí tohoto dílu televizního pořadu – mimo jiné – řekl, že Chartu spoluzakládala katolická církev.) A to může být začátek cesty k něčemu, co většina lidí nechce znovu zažít. Nejvíce jsem zklamán tím, že se tak málo bývalých signatářů ozvalo, když byl někdo z bývalých kolegů nespravedlivě skandalizován – podotýkám, že teď nemám na mysli náš případ. A takovýchto útoků nebylo za těch pár polistopadových let v našich „svobodných a nezávislých“ masmédiích nijak málo.

Proto bych chtěl nakonec poděkovat všem těm, kteří to nevzdali. A samozřejmě i těm, kteří nám v posledních letech vyjádřili podporu. Nebylo jich mnoho. O to víc vám všem děkuji.

Vlasta Chramostová

Vzpomínka na Chartu 77

Jedeme do Prysku, mluvíme otevřeně o všech možných nebezpečnostech, o emigraci, vězení... Noční rozhovor, který jsme tenkrát se Standou v autě vedli, patří k těm, po nichž se dva nejbližší stávají ještě bližšími. Cítili jsme, že stojíme na životní křižovatce a na rozmyšlení nemáme moc času. Mluvili jsme, zpřevraceli otázky ze všech stran.

Zdálo se nám, že to nejhorší se už stalo. Oběma nám vzali, co jsme milovali. Mně divadlo, Standovi film. Všecko ostatní pak bude osud, celý o něčem jiném...

Vězení i emigrace mohou ovšem trvat dlouho, říkali jsme si. A až se vrátíme, vrátíme-li se, budeme na tom třeba jako filmový režisér Kubásek po válce. Když přišli nacisti, řekl: „S tím nechci mít nic společného!“ a od filmu odešel. Když se po válce vrátil jako charakter na Barrandov, v profesi mu to ničím nepomohlo. Otakar Vávra se Svatováclavskou orlicí byl o hodně lepší. Taková osudová varianta se nám zdála v té chvíli nejhorší. Od té doby se u nás ujalo: „Bereme to až po Kubáska?! – Ano, po Kubáska.“

Rozhodla jsem se rychle: Zůstanu a podepíšu. Charta byla pro mne záchrana. Stav mé duše po roce pětasedmdesát, po dlouhém pobytu na psychiatrii a po přiznání invalidního důchodu, byl velmi špatný. Cítila jsem, že se něco musí stát. Nemohla jsem už nic očekávat.

Standu jsem nechtěla svým postojem nutit k něčemu, co by sám viděl jinak. Nabídla jsem mu k úvaze i alternativu, aby odejel sám a já zůstala. „Jsi mladší a o odchodu do ciziny jsi uvažoval už jako velmi mladý.“ – „Taky jsem se rozhodl!“ – „Jenže ty nepotřebuješ ke své profesi jazyky, stačí, co umíš.“

V šedesátých letech začal Standa hodně pracovat v zahraničí: v Německu, v Anglii, v Izraeli. Ve filmu i v televizi. V západoněmecké ZDF měl známé, kteří s jeho emigrací počítali už po sovětské okupaci. Dali mu dost času na rozmyšlenou, dokonce za něj nějakou dobu platili jakousi odborovou daň, bez níž nemůže cizinec v západním Německu pracovat. Znali dobře jeho cenu. Ergas, jeden z předních italských producentů, mu jednou řekl: „Když jsem tě viděl točit, vrátila se mi víra ve film!“ a nabídl mu, aby jel kolem světa, točil, co chtěl, k dispozici bude mít auto a kamery – Ergas to platí. Venku by Standu čekala nepochybně velká kariéra. A pro mě by to byl rozhodně dobrý pocit, že v tom nejsme znovu oba. A třeba by z toho plynula i finanční jistota...

Samozřejmě, že jsme mluvili také o domově, o vlasti, ale především jsme si odpovídali na otázku, jaké nás eventuálně čekají represe, podepíšeme-li oba a oba zůstaneme.

Na Štědrý den před polednem jsme v sedmdesátých a osmdesátých letech chodili „na šneky“ do Klášterní vinárny na Národní třídě. Jádru společnosti tvořili po léta Kohoutovi, Zdeněk Urbánek, Pavlíčkovi, Topolovi, Vašek Havel s Ol-

gou, Ivan Havel a jeho kluci, nejmladší Havlovci, ještě dost malí. Dávali jsme si drobné dárečky a připili na pěkné Vánoce a Nový rok...

Tehdy v roce 1976 jsme byli svátečně naladěni jako vždycky, ale v tom rozpoložení bylo něco navíc. Už jsme o sobě vzájemně věděli, že aniž jsme se smluvili – všichni jsme podepsali Chartu. Já Pavlu Kohoutovi, Standa Václavu Havlovi. Naše přátelství se tím jen utužilo. Samozřejmě, že se mluvilo hlavně o tom, jaká bude na Chartu reakce.

Při loučení jsme se líbali a objímali a Pavel řekl: „Tak, kamarádi, na shledanou po Novém roce tady – nebo před popravčí četou!“

Smáli jsme se, poplácávali a halasili trošku víc, protože malinko křečovitě. Rozcházel jsem se na všechny strany, mávali na sebe, ale všem se cosi zadržlo v krku, v žaludku nebo v podbřišku. Jak komu co...

V Pysku, kam jsme se na Štědrý večer vrátili, jsme nepřetržitě s napětím poslouchali Svobodnou Evropu a divili se, že několik dní – nic. Pak to přišlo. Dramatické zprávy o zadržení auta s Landákem, Vaškem, vyhlášení jmen prvních 243 signatářů – a o prvním zatýkání. Rychle jsme se sbalili – a jeli domů.

Jen jsme v Praze za sebou zavřeli dveře – zvonili. Z Pysku dostali zřejmě přesnou zprávu o hodině našeho odjezdu a čekali na nás. Zdálo se nám, že u sousedky, protože zvonek zadrnčel okamžitě, jak jsme vstoupili do předsíně. Za těch pár vteřin by byli nestačili seběhnout deset schodů od pudy.

Řekla jsem jim, že musí počkat, že jsem právě dojela, a zavřela před nimi dveře.

Příslušníci StB čekali dlouho a kupodivu mě neznervóžňovali zvoněním. Co se mezitím odehrávalo v bytě, Standa rád popisuje. Zatímco mi vařil černou kávu a já ji pomalu a zdánlivě klidně pila, učila jsem se ze čtvrtky průklepového opisu z paměti svá práva při výsleších.

Že ten můj klid byl jenom zdánlivý, se ukázalo v autě. Seděla jsem na zadním sedadle a vedle mne mladý frajer. Samozřejmě jsme mlčeli. Byla jsem tak rozčilená, že jsem si přikázala zklidnit se hereckou cestou. Chvilí jsem jakoby pozorovala, kudy, a tedy kam asi jedeme, dívala se vpravo i vlevo, pak jsem se přiměla prohlédnout si souseda od hlavy k patě, a to velmi pozorně a podrobně. Přímou a soustředěnou jsem se na něho podívala, přinutila se hledět mu do tváře a do očí. Uhnul. Ale odpověděl výmluvným gestem, které mi moc nepřidalo. Uhodil se vši silou pěstí do druhé dlaně, jako že by mi nejraději rozbil hubu, nebo že to je to, co mě čeká. Přesto ten úhyb očí mi popřál pocit převahy, a tak jsem si konečně uvědomila, kde jsme. Už za řekou na Smíchově, ale kudy jsme se tam od Muzea dostali – nevím. Měla jsem totální herecké okno, naprosté zatmění.

Když jsme dorazili do Ruzyně, říkala jsem si jako před premiérou – hlavní je klid – a nařídila si: „Jsem koneckonců dáma, počkám si, až mi otevrou dveře auta.“ Kupodivu právě taková malinká psychologická vítězství mi pomohla. Když jsme šli nekonečnými chodbami a všude na dveřích byly nápisy Obsazeno, napsané tužkou na roztržených papírových sáčkích od svačiny, už jsem se zase ovládala. „Mají fofr,“ říkala jsem si v duchu. „Ani se nedivím. Za všemi těmi

dveřmi jsou kamarádi.“ A přidala jsem si pokyn: „Musím udělat všechno, aby na mě mohli být pyšní...“

Může se stát, že na pravdě má rovněž někdo zájem.

„Odehrává se něco neodčinitelného: mrtví jsou naživu, vidíme je před sebou, nemůžeme odvrátit a zamhouřit oči. Zrak se dá odvracet, ale patřící zrak nemůže nevidět.“

Tento text profesora Jana Patočky je neodložitelný.

Nepsal ta slova o sobě. Nemohl také vědět, do jakého vztahu k osobnosti svého autora záhy vstoupí titul úvahy *Hrdinové naší doby*. Kdo z živých by nás mohl pobídnout, zavázat nás s takovou naléhavostí?

„Může se stát, že na pravdě má rovněž někdo zájem. Zájem na pravdě je tenkrát čistý, když je zájmem potlačených, uražených, ponížených, mrtvých, když na něm lpí krev, která zavazuje. To předpokládá několik skoro mystických poloh. Právě to například, co všichni cítíme, ale jakoby temně a neskutečně: že mrtví, ponížení, poražení mají pravdu, že mocní, vládci, páni ne snad budou, nýbrž jsou odsouzeni. A že nám mrtví nejen nesmějí být, nýbrž nejsou lhostejní. Že jsme zde, abychom *převzali* to, čím oni jsou. Že tímto způsobem oni jsou my.“

Profesor Jan Patočka odhaluje svým osudem povrchnost, slabost našich povah. V sedmdesáti letech se rozhodl vystoupit z vědeckého ústraní, prokázat svůj náhled zkouškou života.

„Filozofové se nikdy nezpěchovali tomu být měřeni měrou obyčejného života. Ale co se při tom získá? Nic takového, co by se nevědělo před tím. Filozofy jsou však doopravdy ti, kdo dokáží proměňovat náš život, dát nám něco takového, o čem jsme dosud netušili, že to jest, a že co se nám zdálo zbytečné a fantastické, je pravdoucí pravda.“

Mne profesor Patočka neprovázel životem, nebyla jsem jeho žačkou, neúčastnila se jeho soukromých seminářů. Co vím o fenomenologii, o Platónovi? A přece... Co víme o meteoritu, který dopadne mezi nás? Známe místa a dráhy, jimiž proletěl, zdroje světél, která ho ozářila? Stojíme v úžase, obklopeni tajemstvím, které neumíme vyslovit – leda srdcem...

Na podzim 1976 jsem chystala večer k pětasedmdesátým narozeninám Jaroslava Seiferta. U cílových dveří v prvním patře známé vily v Břevnově vydechnu, než zazvoním, a dívám se na starého muže, který jde zvolna po schodech za mnou. Laskavý tenorek básníka nás s úsměvem uvítal oba zároveň. Seznámili jsme se hned ve dveřích – tak jsem se setkala s profesorem Janem Patočkou. Nesmazatelný večer nad červeným vínem: dva staří mužové a já. Jindy rozhodně všechno jiné než zamlklá posluchačka, sedím tentokrát beze slova. Hektické skvrny na hrdle a srdce v něm: vědomí neopakovatelnosti chvíle. Řeč byla o mnohém z minulosti v současném pohledu a o mnohém nejaktuálnějším v historické perspektivě.

Živě si připomínám pocit pohoršení a vzpoury, když jsem si prohlížela filozofa, kterého nemáme doma znát, a básníka, kterého doma netiskneme.

Pamatuji se, že se mi tenkrát vybavil přes léta uchovaný zážitek z Brookovy inscenace *Krále Leara*: zničeného vládce, psance Leara, a zuboženého starce Glostera tiskne autor a režisér k zemi, jsou malí, zestárlí, sedí na bobku, nad nimi vysoké nebe:

*ožebračený, který poznáním se stal bohatcem –
slepý, který prohlédl –
přejeti všemi utrpeními těla –
mocní jen svou zkušeností –
sdělují si, k čemu dospěli –
a nikdo jim nenaslouchá?
Nešťastné společenství,
které nenaslouchá svým moudrým starcům...
pochlebuje příkyvující senilitě
a glorifikuje poslušnost,
v sebevědomém hlupství
odpírá současníkům poselství národních dějin,
pokračuje v nejmizernější české tradici
„kamenování proroků“.*

A právě v našem upachtěném čase vynikne čin, nad nějž snad není většího: na vrcholu lidského věku se uváženě rozhodnout a na zeslabených ramenou podržet, byť jen na chvíli, tíhu vlastní země a světa v ní.

Počátkem října 1976 jsem doma předčítala asi pětadvaceti spisovatelům a přátelům autorovým i svým z neuveřejněného díla Jaroslava Seiferta *Všecky krásy světa*. Naslouchal i profesor Jan Patočka. Před domem do noci přecházeli příslušníci StB, kteří k nám zřejmě doprovodili některé návštěvnický.

Asi za měsíc jsem dostala od pana profesora dopis.

Krom laskavých slov v něm krátce před svou smrtí mimo jiné napsal:

Veliký myslitel řekl, že je dvojitý způsob péče o druhé – zaskočit za ně a předcházet je. Ten první je neúčinný a falešný. Druhý, aniž výslovně bližnímu ulehčoval, apeluje na jejich nitro, na možnost, že se v nich probudí otazník. Tak věrný a štědrý pracuje i pro ty, kdo se mu diví, kdo ho odsuzují, aby nemuseli odsoudit sebe, kdo se mu křivým úsměvem posmívají.

Co svedou s autoritami, které se také nechají ctít jako morální? A vidí, že jim, po straně reptajícím, ve skutečnosti ty „hodnoty“ nestojí za nejmenší obtěžování, za nejmenší starůstku, za jistou malou nepřijemnost. A jeho oči se obracejí k lidem, kteří po léta vytrvali věrni sobě a tomu, co považovali za pravdivé a velké. A obětovali tomu své životní možnosti, skvělou dráhu, která se jim otvírala, lépe: kterou si sami poctivým úsilím a těžením ze schopností, které zavazují, otevřeli – možná i mnoho jiných věcí, které pojmenovat by bylo bolestné, co kdo víme o všech důsledcích dalekosáhlých životních rozhodnutí! Člověk ve srovnání toho druhého s prvním takřka nevěří, že patří obojí do téže společnosti! A přece.

Vy a Vám podobní (je to zajisté hrstka, ale duch se vyznačuje tím, že nepočítá) dokazujete činem, že duch existuje, je to věrnost a štědrost. A dokazujete, že marné je zatím úsilí prokázat, že násilí a lstivá machinace, je-li dokonale proorganizována, všechno zmůže. Oni, ne lidé jako Vy, valí Sysifův balvan.

...krásný umělecký výkon. Dovolte však, abych řekl, že v naší době takový výkon, sám o sobě vysoký statek, má ještě druhý význam, který v domnělém bezpečí liberálních civilizací přichází trochu zkrátka, ačkoli patří k povaze umění. Umění je svoboda a osvobozování: nechává věci a díla přijít k sobě, neznásilňuje, nýbrž nechává je být tím, čím jsou, a také nás, kdo jsme uměním obdařeni, nechává přijít k sobě – k naší povaze svobodných bytostí. Když umělecké dílo a umělecká práce se neseťká ve společnosti s odporem, tím lépe může rozvinout své osvobozovací působení: ale naráželi, pak samotnou svou existencí osvobozuje. Díky za Vaši odvahu, díky za Vaši iniciativu.

Uctivě Vám oddaný

Jan Patočka

Vážený pane profesore!

Po tom, co nastalo kolem vyhlášení Charty 77, jsem Vám už ani nestačila poděkovat. Až dnes – pozdě!?

Vždyť ani přes tu zdánlivě nepřekročitelnou bariéru nepřestáváte klást otázky našemu sobectví, slabosti a strachu. A pořád slyším Vaši odpověď: „Kde se však mění svět a dějiny? V ‘nitru’, lépe v životě jednotlivce.“

Snad se přece jen může stát, že na pravdě budeme mít rovněž zájem.

Jaro 1977

Vlasta Chramostová

Návštěva u Ledererů! Už několikrát nás zvali na polskou kuchyni, z které Eluš sestavovala skvělý jídelní lístek a také nám ho v tiskovém provedení nabídla k výběru, když jsme k nim na chalupu konečně přijeli s Věrou Štovićkovou, která nás žádala, abychom jí pomohli získat pro Chartu Jiřího Lederera. Výlet to byl nádherný a mise úspěšná. Třebaže měl Jirka v sedmdesátých letech už jedno věznění za sebou, povaha zásadového a bojovného novináře mu nedovolila při věci, ve kterou uvěřil, stát stranou. Když ho potom hned po vyhlášení Charty znovu uvěznil na tři roky, které si odseděl, když ho po návratu nepřestali pronásledovat a pořád chtěli jen jedno – aby se vystěhoval, a když odešel do emigrace, kde po nedlouhém čase zemřel, vyčítaly jsme si s Věrou, že jsme se na něj tenkrát vůbec obrátili. Bylo to pošetilé, protože by se dostal jakýmkoli jiným střetem do nového konfliktu s mocí. Do jeho smrti to byla Eluš, která nám to právě v tom smyslu vymlouvala. Zнала ho a věděla, že ani vězením oslabený nedokázal myslet a jednat jinak. Znali jsme ho i my. Ve svých člancích po sovětské okupaci vyzýval, abychom se nepoddávali malomyslnosti a nepěstovali malověrnost. V *Reportéru* v roce 1969 napsal: „Mějme společnou hrůzu z každé neverejné, nekontrolované moci, která ze své vůle a bez pocitu společenské odpovědnosti dovede zvrátit hodnoty, bílé v černé, činy lidskosti zamazává bahnem, udusává pravdu a zahlazuje stopy po občanské statečnosti.“

18. října 1977 ve své závěrečné řeči před městským soudem, která byla třikrát přerušena, mu bylo po citátu z Platóna zakázáno pokračovat: „Největší zlo jest jednat nespravedlivě.“ Text nesměl být přiložen ani k jeho soudním spisům.

„Tak se to nedělá,“ řekl nám Jan Werich, když jsme u něho na Kampě byli s Vodňanským, jestli by něco neudělal pro uvězněného Landáka. Napřed nám naznačil, že jsme naivní.

„To není profesionální. Profesionálně se to dělá, jak to udělal ten cizí diplomat, když mu z StB volali, že proti němu mají vážná obvinění, usvědčující argumenty i materiály... ‘Můžete mi je ukázat?’ zeptal se údajně. ‘Ano, dnes v 15.00.’ Předvedli mu film a diplomat pravil: ‘Zítرا odjízďím ze země. Stačí vám to?’ ‘Stačí,’ pravili oni, a diplomat odejel.“

Byla jsem zdrcená, že ani tento moudrý, všemi vážený starý muž a vzor mnoha generací nám chartistům nerozumí.

„Musíte jít do kadibudky ausgerechnet s červeným hadrem,“ pokračoval Werich, „když víte, že na dvoře je rozrušený bejk?“ Ano, cítili jsme, že toho býka musíme vytlačit, nebo se o to musíme aspoň pokusit.

„Když ne teď – tak kdy, když ne my – tak kdo?“

Na jednu policejní stanici v Zambii prý dopravili domorodci mrtvé tělo obrovské pětmetrové krajty. Had zákeřně napadl čtrnáctiletého afrického chlapce, který pásł kozy nedaleko své rodné vesnice. Malý pasáček se pustil do boje s krajtou, aby bránil sebe i své stádo. Udeřil nejdříve obrovského plaza holí, pak ho popadl za hlavu a zakousl se mu hluboko do krku. A toto kousnutí se ukázalo pro hada smrtelné.
(Novinová zpráva)

Bohumír Janát

O trvalosti ideje Charty 77

V úvodu našeho zamyšlení postavme jednu základní tezi: Ačkoliv Charta 77 vznikla ve specifických politických podmínkách své doby, její podstatný smysl byl nadčasový a univerzální. A třebaže v závěru roku 1992 skončila jako konkrétní lidské společenství, její živá idea právě vzhledem ke své nadčasovosti a univerzálnosti může dál trvat a inspirovat. Položme si tedy otázku, co bylo, jest a bude ideou Charty 77.

Jan Patočka, který silou své osobnosti a erudice podepřel Chartu 77 zhruba v prvních sedmdesáti dnech její existence a který jí svou smrtí vtiskl osudově závazný tón, pokusil se vyjádřit tuto ideu v intenci své filosofie dějin, formulované v jeho posledním a patrně nejvyzrálejším díle. V *Kacírských esejích o filosofii dě-*

jin uskutečnil velkorysý, mohutnou historickou retrospektivou nesený pohled na dějiny dvacátého století, které charakterizoval momentem *totalní mobilizace* (lidských a přírodních rezerv), momentem *permanentní války* (za to či ono výhodnější zajištění všedního dne) a momentem *dokonalé revoluce každodennosti* (která porušila základní rovnováhu *sacrum–profanum* a stále více vytěsňuje hodnotu posvátného, nevšedního a vznešeného z lidského života a světa). Toto tří-
stupňové dějství se odehrává pod vládou osvícenských hesel o životě v míru, v němž světlo dne (prosperita, bezpečí, racionalita) vítězí nad hlubší stránkou lidské existence, v níž jsme konfrontováni s bojem, temnotou, utrpením a smrtí.

Princip, který má zastavit permanentní válku dvacátého století, nazval Patočka *solidarita otřesených* a rozuměl jím zkušenost těch, kdo prodělali mezní situaci boje o život a v této zkušenosti nahlédli hlubší a podstatnější dimenzi skutečnosti, než jakou prezentuje a udržuje reklama, ideologie, žurnalistika a standardní politika. Ti, kdo ztroskotali ve světě přízřusobivých a úspěšných, ti, kdo měli být odepsáni a obětováni, poražení a poníženi, právě ti docházejí otřesem k hlubšímu rozměru pravdy a svobody.

I Teilhard de Chardin či Ernst Jünger, které Patočka v této souvislosti zmiňuje, mluvili o konstitutivní povaze frontové zkušenosti, a rovněž Hegel při analýze úzkosti rabského sebevědomí ve své *Fenomenologii ducha* – kterou Patočka přeložil do češtiny a doprovodil rozsáhlým komentářem – hovoří o tvůrčím a očištném momentu mezní konfrontace, o zkušenosti vědomí, které „do základu se v sobě otřásl a všechno pevné se v něm zachvělo“.

Domýšleje tyto motivy v situaci poslední čtvrtiny dvacátého století, dochází Patočka k jednoznačnému závěru. Oním pevným základem, ke kterému *solidarita otřesených* (snad paradoxně) dospívá, je *suverenita mravního citu*, neoslýšitelný hlas svědomí, úcta k tomu, co je v člověku vyššího. A i když Patočka jako soukromý filozof ještě v *Kacířských eseích* o solidaritě otřesených říká, že „nebude stavět pozitivní programy, nýbrž bude promlouvat jako Sókratovo daimonion ve varováních a zákazech“, jako mluvčí Charty 77 na sklonku svého života vyjadřuje přesvědčení, že v našem sekularizovaném a relativistickém světě „vyšší autorita existuje“, že existuje „vyšší mravní základna všeho politického“, a myšlenku lidských práv vykládá jako povinnost, podle níž jedinci i státy „uznávají nad sebou cosi nepodmíněného“. Faktem je, že Jan Patočka nedospěl k otevřené náboženské konfesi a toto „vyšší a nepodmíněné“, jež má být zdrojem autority, schopné ukončit permanentní stav válečných opatření, interpretoval ve smyslu Kantovy autonomie mravního cítění člověka, jenž sám dospívá k náhledu mravního zákona, který se silou, přesvědčivostí a vznešeností rovná jen majestátu hvězdného nebe nad naší hlavou.

Vědomí, že existuje cosi vyššího, dovolilo chartistům ve své době opřít se totalitní moci, která samou svou podstatou – i přes celou tu vyparáděnou galerii nihilistických model – nic vyššího nad sebou nemohla uznat. Patočka znal svou dobu a věděl, že toto „vyšší a nepodmíněné“ – má-li mít schopnost dodat soudržnost a cíl duchovně různorodému společenství konkrétních lidí – musí si zachovat jistou filosofickou otevřenost ne zcela určité výzvy, náznaku, inspirace.

Daleko blíže k náboženské interpretaci ideje lidských práv mělo mohutné, v tehdejší době šťastně synchronní působení Jimmyho Cartera, který po svém nástupu do Bílého domu učinil z obhajoby lidských práv pilíř zahraniční politiky USA. Mottem svého inauguračního projevu zvolil Carter nikoliv Kantovu myšlenku mravní autonomie, nýbrž starozákonní verš, v němž prorok Micheáš tlumočí lidem všech věků imperativní výzvu ke spravedlivosti, milosrdenství a pokoře.

Je přirozené, že v Chartě 77 našli svůj autentický prostor křesťané, kteří zde mohli navazovat vztahy důvěry a přátelství s lidmi, v jejichž životech sehrál komunismus osudovou roli, i s těmi, jejichž touha po svobodě výrazu a tvorby zabránila spojit se s jakoukoliv osudovou ideou. Josef Zvěřina, který svým působením v Chartě 77 pomohl rozhýbat mohutný, leč komunismem paralyzovaný korpus katolické církve v Čechách, šel ještě dál za Solženicynův princip *nežít se lží*, jenž se stal výchozí zásadou východoevropského disentu. Formuloval princip *nežít v nenávisti*, jenž měl varovat a chránit chartistické společenství před skutečným nebezpečím, jemuž jsou vystaveni ti, kdo dlouhodobě žijí v podmínkách útlaku a jejichž možná dost přirozený pocit vyjádřil svého času Jaroslav Hutka v názoru, že „tváří v tvář příslušníku StB má i anděl právo na nenávisť“.

Odhlédneme-li od strategického záměru porazit komunismus ve studené válce i od všech mocensko-politických výkladů dějinných událostí, jež vždy suverénně přicházejí se svou jedinou „pravdou“ *ex post*, pak hlubší důvod velké podpory, které se Chartě 77 v průběhu její existence dostalo, lze spatřovat právě v oné touze po čemsi vyšším: v transcendentní touze moderního člověka, znaveného a zklamaného triumfálním otáčením kruhu dokonalé revoluce každodennosti, znaveného a zklamaného nekonečnými přísliby nárůstu životní úrovně, bezpečí a prosperity. Přes Atlantik až do východní Evropy zavál tehdy v druhé půlce sedmdesátých let svěží duch nového idealismu, vyjádřeného dobře v Cartrově větě *we are proudly idealistic nation, but let no one confuse our idealism with weakness*, idealismu, který odpověď na otázku lidské existence hledal spíše v pravdě, svobodě a smysluplném žití než v materialismu, konzumu a kvantitativní úspěšnosti. I Charta 77 ve své ideji přinesla hlubší pohled, jenž neviděl podstatu zla jen v určitém socioekonomickém systému, ale ptal se na podstatu krize moderního lidství a spatřoval perspektivu v existenciálně-duchovním obratu, v nové hodnotové orientaci, a chápal onu hlubokou pravdu, kterou vyslovil Charles Péguy, že „revoluce je morální, anebo vůbec žádná“. Snad není nadsázkou říci, že Charta 77 se svou myšlenkou vřadila do velkého dějinného proudu lidské touhy a úsilí, jehož cílem je budoucí, v hlubokém smyslu toho slova *eschatologické osvobození*.

Je-li jednou ze základních tendencí moderního světa sekularizace, rezignace na transcendenci a vytěšňování autenticky duchovního prvku z naší kultury, pak můžeme vyslovit určitou hypotézu. Patrně implicitní přítomnost tohoto velkého a silného smyslu byla jednou z příčin toho, že konkrétní společenství Charty 77 nedokázalo zachovat soudržnost a že část jeho členů zamířila k oněm sekulárním možnostem standardního politického života, jež skýtá stranicí a dílem zábavná a dílem tristní hra oficiální politiky. Zdálo by se to přirozené a pochopi-

telné: únava z dlouhého čekání na cosi podstatné, sklon odříznout transcendentci a zbavit se jejích zneklidňujících výzev, kolaps schopnosti žít v konkrétním čas a zároveň vytrvat v bytostném spojení s vyšší autoritou, to vše přináleží do sféry intimní zkušenosti současného člověka. Aktivní čekání, prozíravá připravenost a vytrvalé poukazování k vyššímu horizontu může sklouznout – zvláště dost pochopitelně v situaci mocenského obratu – k pocitu vyjádřenému (v jisté chvíli snad oprávněným, v průběhu delšího trvání však maligním) heslem „Kdo, když ne my, kdy, když ne teď?“. Tuto tendenci v člověku vyjádřil Kafka v dost přesném vhledu: „Kvůli netrpělivosti jsme byli vyhnáni, kvůli netrpělivosti se nemůžeme vrátit.“

Mnohým chartistům je dnes lépe ve stranických sekretariátech než v obtížné situaci otevřeného, neformálního společenství, jehož nadějí a silou byla pravda, o níž se nemohlo hlasovat, ale o které trvala jistota, že jediná dokáže poskytnout důstojný a smysluplný život. Potřebu vyšší autority nechali mnozí nahradit mlčky tolerovanou sofistickou, zavádějící staronovou mechanickou modlu v údajně spravedlivé moci neviditelné ruky trhu; ideu solidarity nechali mnozí umlčet výzvou k egocentrismu a k uzavírání se do soukromí názoru, majetku, osobního či skupinového zájmu.

Faktem je, že Charta 77 jako konkrétní, semknuté a tvořivě působící společenství přestala existovat. „Dohrála svou historickou roli,“ jak se praví v jejím posledním dokumentu č. 9/1992. Trvá však jako idea, vzpomínka, živá inspirace, kterou je třeba v zájmu osobní i širší národní integrity zachovat vždyť, jak to vyjádřila chasidská moudrost: *paměť je zdrojem svobody a návratu, příčinou exilu je zapomnění*.

Idea Charty 77, formulovaná ve vizi života v pravdě, moci bezmocných, v představě vítězství starosti o duši nad vůlí k moci, v konceptu nepolitické politiky, ve výzvě solidarity otřesených a v rozhodnutí nadřadit aspekt morálky a ducha hledisku, jež rezignuje před fatalismem reálpolitiky a z této rezignace činí svou základní ctnost, tato idea dál může působit svým poukazem k čemusi vyššímu... i kdyby jen jako zdravá výčitka svědomí kohokoliv z nás. A protože nic lidského, ani reálpolitika, nemůže ve své existenci nadlouho obstát bez obnovující nebeské rosy mravního ideálu, lze si v dohledné budoucnosti představit situaci, kdy myšlenka Charty 77, coby součást oné lepší stránky evropského dědictví, v nové formě osvědčí svou dějinnou sílu.

Přemysl Janýr

Ohlas Charty 77 v Rakousku

Když text *Prohlášení Charty 77* vyšel 7. ledna 1977 v hlavních světových denících, pochopili novináři, že je to výraz protirežimní opozice, ale příliš moudří z toho nebyli. Při svém politickém pragmatismu si kladli otázku, co se z toho vyklube. Opoziční hnutí, či dokonce strana? Ale jak bude fungovat, ptali se, co bude dělat dál?

Dříve než mohli k nějaké odpovědi dojít, přišly z Prahy zprávy o honu na signatáře, který rozpoutala StB. Napsal jsem ve vídeňském *Arbeiterzeitungu* následující den víc instinktivně než na základě racionální úvahy, že tím prokázala režimu medvědí službu. Po letech, kdy se jméno Československa na stránkách zahraničního tisku objevovalo jen velmi sporadicky a v negativním smyslu, se zprávy z Prahy dostávaly na první stránky. Byly doprovázeny projevy sympatií západních demokratů, politiků, spisovatelů, vědců, ale i řadových občanů na adresu pronásledovaných.

Nejrezolutněji na zprávy o represích reagoval po několika dnech tehdejší rakouský spolkový kancléř Bruno Kreisky. Prohlásil, že Rakousko je těm signatářům Charty 77, kteří jsou pronásledováni, ochotno poskytnout útočiště. K velkému překvapení rakouských politických kruhů se krátce nato objevil v budově kancléřství na Ballhausplatzu československý velvyslanec s oficiálním dotazem, zda tato nabídka je myšlena vážně. Současně předložil listinu se jmény osmi signatářů Charty. Dostal pozitivní odpověď.

Situace v Praze byla z Vídně, která byla standardním sídlem „ostkorespondentů“, zejména v prvních dnech značně nepřehledná, protože chybělo spojení a k cestě do Prahy bylo třeba vízum, které však v těch časech československé velvyslanectví udělovalo převážně jen při zvláštních příležitostech, jako byly sjezdy KSČ či státní návštěvy, a to ještě ne všem novinářům. Že by některý z nich právě v takové situaci vízum dostal, bylo vyloučené. Nepamatuji si už dnes pochopitelně přesně den, kdy mě rakouská televize telefonicky požádala, zda bych nechtěl být jejím spolupracovníkem pro ČSSR. Sotva jsem řekl ano, dostal jsem první úkol: podle jejích zpráv je v letadle do Vídně spisovatel Václav Havel, který byl tehdy spolu s Jiřím Ledererem zatčen. Měl jsem přešetřit, zda to souhlasí.

Shodou okolností mě už předtím napadlo, že ve věku telefonů by stálo za to pokusit se získat z Prahy informace, a zjistil jsem si na poště čísla několika známých signatářů, mezi nimi i Václava Havla. Se značnou dávkou nejistoty jsem je vytočil. Ozvala se paní Havlová. Informoval jsem ji o zprávě, která koluje ve Vídni. Nemohla mi ji samozřejmě vyvrátit, protože neměla s manželem kontakt, ale dodala, že dobrovolně by určitě neletěl.

Obratem jsem to sdělil televizi, ale sotva jsem položil telefon, hlásili se znovu, že zprávu mají potvrzenou ministerstvem vnitra, letadlo že za půl hodiny přistává ve Schwechatu a že tam posílají tým. Pokusil jsem se jejich informaci

zpochybnit, ale marně. O něco později se ozvali znovu s tím, že jsem měl přece jen pravdu.

Obdobně jsem sondoval situaci druhého zatčeného signatáře, Jiřího Ledera. Dobře jsme se znali, a tak jsem zavolał jeho manželce a seznámil ji s nabídkou kancléře Kreiského. Odpověděla mi, že samozřejmě nemůže mluvit za svého muže, ale přijetí této možnosti v podstatě vyloučila.

Spolupracoval jsem tehdy už delší roky s německým zpravodajským magazínem *Der Spiegel* a při úvahách s jeho vídeňskou korespondentkou Inge Sandtner-Cyrusovou, jak pro něj zajistit exkluzivní materiál, na který si potrpěl, jsem navrhl, abychom zkusili udělat s některým ze signatářů Charty 77 telefonicky interview. Považovala to za vyloučené, protože prý si to nikdo z nich netroufne. „Jsou dvě možnosti, buď troufne a my budeme mít exkluzivní interview, nebo netroufne a zavěsí,“ bylo moje stanovisko.

Shodou okolností jsem vybral číslo Milana Hübla. Zvedl telefon, já ohlásil vídeňskou redakci *Spieglu* a položil jsem mu otázku, zda využije Kreiského nabídku možnosti odejet do Rakouska. Hübl odpověděl, že je stejně jako někteří signatáři na druhý den pozván na pasový úřad, aniž by jim byl sdělen důvod. Na opakovanou otázku, zda by možnost odjezdu z ČSSR přijal, odpověděl kategoricky „ne“.

– A jak myslíte, že se rozhodnou Vaši přátelé?

– Žádný ji nevyužije.

– Jste si jist? Jak za ně můžete mluvit?

– Protože mám dnes padesátiny, všichni jsou u mne a dohodli jsme se na tom.

Dozvěděli jsme se, že jsou za Kreiského nabídku vděční, ale že se obávají, aby to StB nezneužila a neposlala je do Vídně proti jejich vůli. Hübl odpovídal ochotně i na další otázky, ale odpovědi jsme museli pro tisk poněkud cenzurovat, protože oslava jeho narozenin dosáhla zřejmě už takového stupně, že některé výroky na adresu Gustáva Husáka nebyly prostě tisknutelné.

Druhého dne, 28. ledna 1977, jsem hned dopoledne poslal kancléři Kreiskému krátkou informaci o obavách signatářů z nuceného vystěhování. Za několik hodin jsem dostal odpověď, že každý, kdo předloží pas, dostane rakouské vízum. Shodou okolností jsem kancléře večer ještě potkal u výtahu v televizi, kam jsem šel komentovat pro zpravodajství události v Praze, a znovu jsem ho na tuto možnost upozornil. Příklad den svou nabídku útočiště pro signatáře doplnil potřebným dodatkem: „pokud se sami dobrovolně rozhodnou ji použít“.

Nejbizarnější samozřejmě bylo, že je telefonicky možné dostat se skrz „železnou oponu“. Začal jsem vytvářet pravidelné spojení s Prahou, takže vše, co se tam doslova šustlo, se objevilo následující den v zahraničním tisku. Na samém počátku jsem zprávy uveřejňoval v rakouském *Arbeiterzeitungu* a prostřednictvím spřátelených novinářů v některých německých denících. Brzy se však ozvaly mezinárodní agentury, které se o zprávy zajímaly.

Zájem o Chartu byl enormní. Nebylo takřka informace, kterou by nepřevzaly, byť byly sebemeně důležité. A pokud o některou jedna agentura nestála, stačilo

zavolat ji jiné. Za chvíli se hlásila i ta první, protože její centrála se dotazovala, jak to, že ji nemají, když ji má konkurence. To, aby každou zprávu přinesly alespoň dvě agentury, bylo velmi důležité, protože Svobodná Evropa měla pro vysílání jakékoli zprávy právě takovou podmínku. Zajišťovala si tak věrohodnost, aniž by tušila, že pramen obou (i více) zpráv byl jeden a tentýž.

Těžko si dnes už vzpomenu, kdo všechno byl „zdrojem“ tohoto zpravodajství, také protože se jednalo o poměrně dlouhou dobu, než toto mé „amatérské“ zpravodajství převzal někdy na přelomu osmdesátých let Ivan Medek, který ho v kombinaci s Hlasem Ameriky a Svobodnou Evropou ještě podstatně rozšířil a zprofesionalizoval. Studnicí zpráv byl až do své emigrace Pavel Landovský, který věděl vše, jen bylo někdy obtížnější ho zastihnout na některém z mnoha telefonů, které mi dal. Vždy k zastížení byla naopak Petruška Šustrová, která moje poděkování za informaci doprovázela pravidelně „za málo“. Stejně tak ochotný byl Petr Uhl a v době, kdy seděl, jeho Anička Šabatová. Obětavý byl Jiří Hájek, kterému telefon sice sebrali, ale měli jsme spojení prostřednictvím našeho přítele, který bydlel kousek od něho. Téměř vždy bylo možné zastihnout někoho v bytě Václava Havla, se kterým jsem udělal také několik rozhovorů, jež byly vlastně monology: napsal si otázky i odpovědi, já jsem to zaznamenal na magnetofon a potom přepsal.

Dlouhé rozhovory jsme měli s Rudolfem Battěkem, pokud ovšem zrovna neseděl. Po jednom z prvních, který jsem v *Arbeiterzeitungu* uveřejnil, mu telefon ustříhli. Krátce nato přijel do Vídně Vasil Biľak a měl tiskovou konferenci, na níž zdůrazňoval zájem na dobrých vztazích mezi ČSSR a Rakouskem. Položil jsem mu otázku, proč tedy byl Battěkovi zrušen telefon. „Protože nemá zájem na dobrých vztazích“, odpověděl Biľak. „Chcete říct, že *Arbeiterzeitung* jako list vládní strany nemá zájem na dobrých vztazích mezi oběma státy?“ doplnil jsem svůj dotaz. „Ne *Arbeiterzeitung*, ale pan Battěk,“ odsekl. Ale telefon Battěkovi po krátké době opět připojili.

Snad je na místě zmínit se i o jedné smutné příhodě. Prostřednictvím Jiřího Hájka jsem domluvil interview s Janem Patočkou a s ním. Tým byl připraven k odjezdu, bylo připraveno místo, kde se bude natáčet. Odpoledne předtím jsem podle domluvy zavolał profesoru Patočkovi. Hlas na druhé straně se po mém ohlášení odmlčel, a když jsem znovu prosil, zda bych s ním mohl mluvit, řekl: Profesor Patočka dnes zemřel. Jako bych ten tísnivý pocit, který to ve mně vyvolalo, cítil ještě dnes.

Byl to zásadní rozdíl proti padesátým létům. Každý, komu byl tehdy prokázán (i neprokázán) kontakt se zahraničím, byl automaticky obžalován z velezrady a špionáže, poněvadž státní soud to bez dalších důkazů považoval kontaktem za prokazané. V nové situaci představovalo naopak zveřejnění případu v zahraničí jistou ochranu. To bylo velké pozitivum „ostpolitiky“, ražené především Willy Brandtem, i když některé její stránky byly zdejšími radikály kritizovány jako kompromisnictví.

Někdy ke konci dubna 1977 mi jménem kancléře Kreiského zavolał dnešní prezident rakouského parlamentu Heinz Fischer, tehdy předseda poslaneckého

klubu rakouských sociálních demokratů a můj přítel od mého příchodu do Rakouska v roce 1968, zda bych přijal pověření starat se o signatáře Charty 77, kteří by přijeli do Rakouska. Samozřejmě jsem souhlasil. Akce byla výsledkem usnesení rakouské vlády, která nechtěla, aby tito lidé byli umístěni v uprchlickém táboře a aby přišli do přímého styku s rakouským ministerstvem vnitra. Dnes to samozřejmě vypadá naivně, ale tenkrát se uvažovalo, že jejich pobyt v Rakousku bude třeba časově omezen a že se budou moci vrátit. Proto také nebyli nuceni žádat o azyl, nýbrž mohli v Rakousku pobývat na československý pas.

Mými prvními „klienty“ byla rodina spisovatele Ivana Binara z Ostravy (později působil a dodnes působí jako redaktor Svobodné Evropy), po nich někdejší tajemník ÚV KSČ Zdeněk Mlynář s manželkou Irenou Dubskou. Přijeli právě v době, kdy do Vídně přicestoval, jak jsem se už zmínil, Vasil Biľak. Nepochopil jsem hned, proč mi Kreisky vzkázal, abych k němu přišel s Mlynářem brzy ráno. Sedli jsme si, přišel fotograf, prohodilo se několik vět, které jsem tlumočil. Když jsme odcházeli, řekl mi Kreisky: „Vysvětlete doktoru Mlynářovi, že se s ním setkám k obsáhlejšímu rozhovoru, dnes mi šlo jen o to, abych ho přijal dřív než Biľaka.“

Klade se otázka, proč tato vypointovaná „diplomatická hra“. Především byl Kreisky sám „disident“, i když tento termín je až z pozdější doby. Po občanské válce v roce 1934 a nastolení austrofašismu organizoval ilegální odpor poražených demokratů proti tomuto režimu, udržoval styky s jejich zahraniční centrálou, která byla v Brně, a „pašoval“ do Rakouska také tam tištěný ilegální *Arbeiterzeitung*. Byl za svou činnost odsouzen v procesu, který měl velký mezinárodní ohlas. Po obsazení Rakouska Hitlerem se mu podařilo uprchnout a žil v emigraci ve Švédsku.

Kreiského angažování ve věci chartistů mělo však také aktuální politický moment. Jako malá země, vklíněná mezi komunistické státy, muselo Rakousko sebevědomě osvědčovat svou suverenitu i takovými zdánlivými maličkostmi. Kreisky byl zásadním odpůrcem komunismu. Ale vážil si těch, kteří se s ním skutečně rozešli: proto „urazil“ oficiálního hosta Biľaka tím, že dřív než jeho přijal disidenta Mlynáře.

Jiným příkladem takové diplomatické hry byla návštěva tehdejšího rakouského ministra zahraničí Willibalda Pahra v Praze v listopadu 1979. Šlo o to, aby vedle oficiálních rozhovorů se setkal také s některým z disidentů a tím Chartu 77 „povýšil“ na úroveň opozice, kterou Rakousko považuje za součást politické scény ČSSR. Tato gesta, jež vyvrcholila známou snídaní francouzského prezidenta Françoise Mitteranda s představiteli Charty, se stala pravidlem až v pozdějších letech. Pahrovi se, jak jsme se dozvěděli, příliš nechtělo. Těsně před jeho odjezdem jsme proto iniciovali přes tehdejšího komentátora pana Macho s Pahrem televizní rozhovor, ve kterém mu položil otázku, zda některého ze signatářů Charty 77 přijme. „Jestliže mě navštíví, ano,“ odpověděl.

Věc nakonec neklapla perfektně. Když na rakouské velvyslanectví přišel Rudolf Battěk, byl Pahr mimo budovu, takže byl přijat „jen“ jeho zástupcem. Po

svém návratu mě Pahr pozval a požádal, abych vysvětlil svým přátelům, že českoslovenští hostitelé zařadili na program posledního dopoledne, kdy Battěk přišel, nějakou prohlídku, takže jeho nepřítomnost na velvyslanectví nezáležela na něm.

Zcela jiného druhu byl protest vídeňského Burgtheatru. Divadlo mělo „v rámci kulturních styků“, jak se tehdy pěstovaly, připraven zájezd do Moskvy. Členem ansámblu se krátce předtím stal Pavel Landovský a shodou okolností hrál malou roli v jedné z her, kterou měl Burgtheater v Moskvě uvést. Jeho jméno však neuniklo pozornosti sovětských ideologických a policejních strážců a odmítli mu dát vízum. Burgtheater na protest zájezd na poslední chvíli s tímto výslovným odůvodněním zrušil.

Sympatie, které Rakousko československému disentu projevovalo, spočívaly také na schopnosti reálně se vcítit a porozumět situaci v sousední zemi. Čím větší byla geografická vzdálenost, tím menší tato schopnost byla. V létě roku 1977 do Rakouska přijel poslední republikánský kandidát na prezidentství USA Robert Dole. Chtěl se informovat o dodržování lidských práv ve východní Evropě a tím také o Chartě 77. Pozval Mlynáře a mě na snídani do hotelu Bristol. Když jsme mu všemi barvami vylíčili cíle Charty 77 a jak režim disidenty pronásleduje, položil nám překvapivou otázku: „A proč se tedy neobráti na tisk?“ Přes všechnu snahu naši i jeho prostě situaci svýma „americkými“ očima nemohl pochopit.

O sympatiích, které disidenti vyvolávali, svědčí i to, že pomoc jim se neomezovala jen na „oficiální“ Rakousko. Už někdy v roce 1974, po první vlně procesů s disidenty, vytvořili rakouští umělci, vědci a známé osobnosti veřejného života Výbor solidarity s Československem (*ČSSR-Solidaritätskomitee*), jehož cílem byla finanční podpora těch, kteří byli v ČSSR perzekvováni. V jeho čele byla stála univerzitní profesorka Erika Weinzierlová, jedna z nesporných morálních autorit Rakouska, tajemníkem a duší výboru byl Georg Breuer, mezi dobrovolnými pracovníky byla řada konvertovaných komunistů, mimo jiné manželka někdejšího předsedy KS Rakouska Kopleningová. Na rozdíl od honosnějších charitativních organizací tohoto typu, které pomáhaly „disidentským prominentům“, se staral především o rodiny „obyčejných“ disidentů, jejichž jména nebyla ve světě známá. Za dobu své činnosti převedl do ČSSR hodně přes milion šilinků.

V průběhu „Akce Charta 77“ přišlo do Rakouska včetně rodinných příslušníků kolem čtyř set osob. Neznámých i známých: spisovatel Pavel Kohout s Jeřenou Mašínovou, Vladimír Klokočka, dnes soudce Ústavního soudu ČR, herec Pavel Landovský, malíř Otákar Slavík, pastor Sváta Karásek, už zmíněný Ivan Binar a Zdeněk Mlynář s Irenou Dubskou, dnešní kancléř prezidenta Ivan Medek, básník Eugen Brikcius. Postupem doby se při jejich odjezdech mezi ČSSR a Rakouskem vytvořil administrativní postup, který obě strany dodržovaly. Signatář Charty 77, který chtěl do Rakouska vycestovat, navštívil v Praze jeho velvyslanectví a vyžádal si příslib, že bude přijat. S odvoláním na něj pak požádal československé úřady o souhlas s vycestováním. Rakouské ministerstvo zahraničí, jakmile dostalo z velvyslanectví zprávu, mě vyrozumělo, kdo a kolik osob při-

jede a v jakém předpokládaném termínu, abych mohl zajistit ubytování a ostatní formality především u rakouské cizinecké policie. Když byl termín odjezdu upřesněn, dostal „nový přírůstek“ na rakouském velvyslanectví moje telefonní číslo a několik šilinkových mincí do telefonního automatu pro případ, že bychom se na nádraží nebo na hranici minuli, a ministerstvo zahraničí mi oznámilo čas a místo příchodu.

Někteří z nich v Rakousku zůstali, jiní emigrovali dál. Byli mezi nimi lidé, kteří neodpovídali zcela představám *bürgerrechtskämpfer*, bojovníků za občanská práva, jak si je představovala rakouská veřejnost a úřady. Bylo mezi nimi – jak jinak! – i několik agentů StB. Ale ve své převážné většině opravovali i svými osudy obraz o nás jako o národě, který není schopen odporu a šzil se s totalitním systémem, a to zdaleka nejen v rakouské, – ale vzhledem k Vídni jako centru „ostkorespondentů“ – v celé světové veřejnosti.

Eva Joachimová

Nikdy nepřestanu vděčit osudu

Mé vzpomínání vlastně začalo na jaře 1991. Seděla jsem na lavici tu ve Federálním shromáždění, tu v České národní radě a čekala na audienci ve výborech. Mí kolegové z radnice velmi netrpělivě posedávali a proklínali chvíli, kdy jsme se rozhodli připomínkovat některé zákony touto cestou. Já, někdy divoká a zbrklá, jsem se v duchu vrátila o mnoho let zpátky. Vedle sebe jsem cítila na lavici v chodbě ponurého soudu paní Slánskou, jak mne bere za ruku a říká: „Děvenko, přijde čas, kdy pro tebe bude hodina skutečnou věčností, ale určitě to nebude teď.“ Nebylo. I když tehdy jediným rozptýlením dlouhých hodin byl malý Pavlík Uhl, se kterým se občas Anička Šabatová „náhodou“ ocitla u vypínače a my všichni ve tmě, protentokrát i zcela konkrétní. Dveře se časem přece jenom otevřely a my jsme mohli aspoň na okamžik spatřit eskortované přátele.

Právě při čekání v parlamentu jsem pochopila, že skončilo mé dětství. Až dosud byl svět nádherně jednoduchý. Přátelé byli přátelé, zlí byli zlí, svět černobílý, a u Dany Němcové vždycky připravený kastrol polévky a kotel pochopení. Nikdo z nás určitě netouží po návratu starých časů, ale do smrti nepřestanu být osudu vděčná za to, že mi dovolil tuto dobu prožít s těmito lidmi, v tomto společenství. A až mi jednou umožní zastavit se v tom dnešním uspěchaném světě, budu moci vzpomínat na:

– pana doktora, který přišel k mé nemocniční posteli s neznámou sestrou, vzal mne za ruku a říkal: „Máte tady návštěvu, ale vysvětlil jsem těm pánům v baloňáku, že váš zdravotní stav vám neumožňuje žádné rozptylování. Ráno jsem vám nestačil napsat do chorobopisu absolutní klid na lůžku, vaše rizikové těhotenství to skutečně vyžaduje.“

– materiály z AFP, které jsem doručovala svému „strýci“ profesoru Hájkovi v zavinovačce Marušky, již jsem vždy musela dát podržet jedomu z pánů střežících domek pana profesora v zahradní čtvrti, abych mohla z kabelky vylovit občanku. Maruška s námi zcela zjevně spolupracovala, protože jakmile jsem ji předala, ihned začala vriskat, že mne kolikrát pustili k panu profesorovi i bez lustrace.

– procházku s panem profesorem Hájkem, na které jsme potkali umouněného muže středních let, jehož pan profesor velmi zdvořile pozdravil. Po mém zřejmě trochu nechápavém pohledu lakonicky pronesl: „Víte, má milá, dnešní doba nás učí opravdové úctě k dělnické třídě. Nikdy nevíte, kolik titulů mají před jménem a za jménem.“ Jistě, vědě se tehdy zvláště nedařilo v kotelnách a maringotkách.

– mladé policajty, kteří hlídali Petra Uhla (pokud zcela výjimečně nebyl ve vězení) a Aničku Šabatovou a vždycky mi u dveří výtahu hlásili (abych se nemusela s kočárkem cpát do výtahu), že paní Šabatová dnes nejela s dětmi do Riegrových sadů, protože musí něco zařídit ve městě.

– království bot, jak nazývala má tehdy šestiletá dcera Anka předsíně bytových univerzit a bytového divadla.

– procítěné deklamování mé dcery „nechoď na mne s politikou, když jsem zločinec, neuměl jsem hubu držet, tak jsem trestanec“, které si připravovala jako úvodní písničku do první třídy.

– mou šéfovou, která odsouhlasila hudební produkci Šafránu v naší kanceláři se slovy: „Hlavně, že to není Kryl.“

– sociální pracovníci, která mi přišla spočítat kabátky, když jsem čekala čtvrté dítě, a které jsem na sociálce každého půl roku zodpovídala dotazy: „Jak se jmenuje vaše dítě, kdy se narodilo“ atd., zhruba za dvacet minut to celé čtyřikrát, a oznámení typu: „Paní Joachimová, uvědomujete si, že vám to dítě můžeme odebrat, když ještě ve třech letech nemluví?“

– sociální pracovníci, která za mnou přišla do práce, když jsem se rozhodla ignorovat pozvánky sociálního odboru, a která předvedla mým značně udiveným kolegyním standardní otázku a odpovědi podle výše uvedeného scénáře.

Mimochodem, ihned po příchodu na radnici jsem žádala o možnost nahlédnout do svého spisu na sociálce. Šla jsem najisto. Věděla jsem zcela přesně, ve kterém patře, kanceláři, skříni a poličce je umístěn. Skutečně tam ležel. Jenže ze spisu asi pět centimetrů tlustého zbyly v deskách dva listy. Že jsem obdržela šek na jeden tisíc dvě stě čtyřicet korun na nákup v Bílé labuti jako sociální výpomoc pro čtyři děti. Datum – prosinec 1989. Onu sociální pracovníci jsem ne našla a mne si nikdo nepamatoval.

A ještě několik vzpomínek se váže k době revoluční a porevoluční:

Díky našemu tehdejšímu bydlišti s okny na Můstek dostávaly malé děti ideologická školení každý 1. máj, 28. říjen atd. Při prvních demonstracích na Václavském náměstí stál čtyřletý Jiřík v okně a najednou povídá: „Maminko, demokracie znamená, že lidi stojí a policajti je mlátí do hlavy?“ „Jiříku, budeš zticha,“ vyjela na něj desetiletá Maruška, „vyhoděj tě ze školky.“

Jindy mi volala má matka – komunistka – zda máme doma *Poučení z krizového vývoje*. Značně vyjeveně jsem jí sdělila, že zcela jistě nikoliv. Odpověděla, že si to myslela, a proto mi to posílá. Než jsem se stačila rozčítit, vysvětlila mi, že to po ní žádá má jedenáctiletá dcera Maruška. Na můj zdvořilý dotaz, k čemuže jí ten blábol vlastně je, mi dcera odpověděla, že chce vědět, co všichni – i ty, maminko – tak hlasitě odsuzujete. Tu noc jsem velmi pečlivě *Poučení* přečetla. Poprvé.

A proč jsem podepsala Chartu? Do svých čtrnácti let, tedy do srpna 1969, jsem byla nesmírně aktivní pionýrkou a nic mne tak nepřitahovalo jako to, že za pár let budu moci vstoupit do KSČ. Okupaci se to všechno nějak popletlo a já jsem místo chození na schůze KSČ s matkou poslouchala dědečka, ze strany vyhozeného. Dozvěděla jsem se trochu víc o otci, který emigroval z Jugoslávie, když se rozkmotřil Tito se Stalinem. Jako vysoký státní činitel byl odsouzen za velezradu. V Československu za pár let poznal, co je to stalinismus. Vrátil se zpátky do Jugoslávie – samozřejmě do vězení. Byla jsem šťastná, že žiju v rodině, kde principy jsou důležitější než cokoli jiného, a moc mi vadilo, že sama nejsem schopná udělat nic pro to, co jsem považovala za důležité – pro svobodu. Charta mi pomohla nalézt místo.

Petr Kabeš

Tříkrálová

*Přišli jsme pozdě. Jesličky na boku
jak odlivem zavržená bárka.
Jak srna vyvržená pytlákem.
Slámu protkávala krev; ostatně krev
roubila od posledního nocování cestu sem. A tady:
jen plocha tesařské širočiny na forbíně
neposkvrněná. Odrážím očím,
klopených ve chvíli, na kterou koruny
nachystány klanět se,
zdrobnělé trupy cestují nebem:
bílé jak hvězdy, jenom zbrklejší.
Rozpažené, vrší se
na hlavách našich a pod kopyty zvířat,
mrazí náš návrat, němý. Říkávali prý
tomu tady sníh.*

Václavu Malému, 6.–7.1.1987

František Kautman

Co pro mě znamenala Charta 77

Zanedlouho uplyne dvacet let od vzniku občanského hnutí Charta 77: doba dost dlouhá k tomu, aby o něm bylo možné hovořit jako o historické, uzavřené události, současně však příliš krátká na to, aby je bylo možné posuzovat jen jako historický fenomén. Většina chartistů ještě žije, tak či onak zasahuje do našeho veřejného dění, v několika případech dokonce z míst vysokých politických funkcí (V. Havel, Jan Ruml, M. Uhde, V. Benda, D. Kroupa a další).

Od roku 1990 je Charta také polemickým námětem uvnitř soudobé společnosti. V listopadu a prosinci 1989 byli chartisté veřejností přijímáni téměř jako bájeslovní „rytíři bez bázně a hany“ se svatozáří světců nad hlavou. Zanedlouho však byla Charta některými kritiky vydávána za společenství pochybných individuí, která se sdružila či byla „sdružena“ bůhví kým a bůhví k jakým cílům. Pošramocení image Charty napomohly i vnitřní rozpory signatářů, zejména sektářská činnost odštěpeneckých elementů Cibulkovy skupiny.

To vše vedlo i k problematizování Charty některými historiky, což nahrává náladám polistopadové společnosti. Za totality měla Charta, její dokumenty a aktivity ohlas a dosah především v řadách disentu, částečně v takzvané šedé zóně a v exilu. Většina společnosti, nespokojená s režimem, potají na něj mručí a vysmívající se mu, neposkytovala Chartě příliš sluchu: protichartistické represe nebyly sice drastické, ale přece jen byly citelné, jak všechno dopadne, nebylo jasné, a tak bylo lépe držet se stranou aktivit, které hrozily zúčastněným, že v jejich důsledku budou vytlačeni na okraj společnosti.

Všechny tyto komponenty (a řadu dalších) budou muset vzít v úvahu budoucí historikové Charty 77. A co k tomu mohou říci sami chartisté?

Jejich pozice pro objektivní hodnocení Charty není právě příznivá. Zaujmu-li příliš obranářský postoj, mohou být obviňováni ze snahy zveličovat své protirežimní „odbojové zásluhy“. Budou-li však příliš „sebekritičtí“, může se jejich stanovisko považovat za ústupek názorům většiny společnosti, jejíž představitelé v současné době mají v rukou politickou moc. (Což není nic divného, protože nynější politická reprezentace vzešla z demokratických voleb a většina národa nemá důvod, aby nějak preferovala disidenty a exulanty.)

Sám nejsem historik, i když literární historií mám k historii blízko. Nebudu se tedy pokoušet o historické hodnocení Charty 77, které je ostatně od přímého účastníka zkoumaných událostí vždycky problematické. Myslím si tedy, že je lépe subjektivní moment hned v úvodu akcentovat přímo deklarativně.

Charta 77 sehrála v mém životě (a to asi platí o většině chartistů) významnou, přímo osudovou roli, a ta se nemění, bez ohledu na to, jak bude Charta posuzována současnou či vzdálenější historiografií. Místo spekulací o tom, jaká byla role Charty v našich moderních dějinách, čím byla pro národ, jaké postavení zaujala v protitotalitním odboji atd., podám individuální výpověď o tom, co Charta 77 znamenala pro mě osobně.

Patřil jsem k aktivistům Pražského jara, i když ne čelným a ne mesianisticky nadšeným. Měl jsem od počátku pochybnost o tom, že by se reforma mohla podařit, a ani vnější zásah Sovětů jsem nevyločoval (také mě 21. srpna nijak mimořádně nepřekvapil). „Šel jsem do toho“ bez nadšení, spíše pod morálním tlakem: když jsi byl členem strany v době, kdy totalita bojovala o moc a zvítězila, je nyní tvou povinností nikoli „dát od toho ruce pryč“, ale přispět k dílu nápravy.

Už řadu let (asi od poloviny let šedesátých) jsem uvažoval o tom, jak se zbavit členství v KSČ, jejímž skutečným příslušníkem jsem se už necítil, stejně tak jako jsem se rozešel s marxismem. Dokonce jsem tu otázku položil na jedné stranické schůzi. Dlouhá léta jsem už také nezastával žádné stranické funkce, s výjimkou funkce učitele roku stranického školení, kde ovšem předmětem „výuky“ v akademickém ústavu byl existencialismus, fenomenologie a podobná témata. Na bouřlivé konferenci KSČ v Praze 1 v březnu 1968 jsem byl – v nepřítomnosti, pouze po telefonické výzvě přímo z místa konference – zvolen členem OV KSČ v Praze 1 a delegátem na městskou konferenci v Praze (později jsem se stal i delegátem mimořádné okresní a pak i městské konference v Praze). Do tehdejších ideových sporů jsem nikde příliš nezasahoval; byl jsem zpravidla volen do volebních komisí a tam bylo mým úkolem ovlivňovat výběr „progresivních“, tedy reformních delegátů, postupně až na mimořádný sjezd strany.

V srpnu 1968 jsem plnil úkoly, které vyplývaly z tehdejší protiokupační rezistence. Už v roce 1969 mi bylo spolu s dalšími členy KSČ v Praze 1 „pozastaveno“ členství ve straně a po disciplinárním řízení jsem z ní byl vyloučen. (Do prověrek ani stranických, ani pracovních jsem tedy „nedožil“). V disciplinárním řízení jsem se postavil jednoznačně proti „vstupu vojsk“ a odmítal jsem všechna obvinění z „protistranické činnosti“ během několika měsíců svého funkčního období. Městský výbor zřejmě rozhodnutí okresu bezvýhradně nepřijal a pozval mě k dalšímu „řízení“. Toto pozvání jsem však odmítl a k „řízení“ se nedostavil, ač jsem byl telefonicky vyzván ještě v okamžiku, kdy se pánové k té věci sešli. Napsal jsem jim, že sice své vyloučení považuji za odporující stanovám strany, ale že po důkladné úvaze jsem dospěl k závěru, že bude pro mě i pro společnost lépe, když členem KSČ nebudu. Nemám žádné politické ambice a nadále bych se chtěl věnovat výhradně své odborné práci.

Asi to zavinil tento můj „vzpourný“ postoj, že jsem byl od počátku „normalizace“ soustavně a důsledně perzekvován. Bylo mi zakázáno publikovat, postupně mi byly vypovězeny všechny nakladatelské smlouvy, byl jsem vyhozen z Ústavu pro českou literaturu ČSAV a byla mi znemožněna práce v oblasti kultury. Byl jsem dokonce na jakémsi seznamu osob, jimž nesměly být zadávány ani překlady a ediční práce. Názorně to demonstruje případ mého překladu Dostojevského Deníku spisovatele pro nakladatelství Odeon. Někdy v roce 1970 jsem nakladatelství odevzdal asi 1200 stran strojopisu tohoto překladu. Dlouho se nic nedělo, teprve koncem roku 1974 jsem byl vyrozuměn, že by kniha mohla vyjít, ale bez uvedení jména překladatele. Protože jsem souhlasil, začalo definitivní zpracování rukopisu pro tisk. Ale náhle byly práce přerušeny a smlouva se mnou byla rozvázána (dodnes nevím, na čí příkaz či pokyn). Podobně neuspěl ani můj

pokus o získání zaměstnání odborného dokumentátora v numismatickém oddělení Národního muzea v Praze. Po dvou letech příležitostných výdělků na volné noze jsem dostal zaměstnání jako prodavač v n.p. Klenoty, ale po několika měsících jsem onemocněl a po roce jsem byl převeden do invalidního důchodu.

Ačkoli jsem neměl možnost publikovat, nepřestal jsem psát. Psaní mi bylo nejen prostředkem mé neadekvátnější seberealizace, ale také jakýmsi nástrojem sebereflexe, sebeuvědomování mé vlastní situace, situace naší společnosti, hledání možných východisek. V roce 1970 jsem napsal knihu o Dostojevském, na niž jsem měl ještě smlouvu s nakladatelstvím Vyšehrad. Nakladatelství Práce však odmítlo vydat mou knihu povídek *Alternativy*, což jasně signalizovalo, že v „beletrii“ už šanci nemám. Po dlouhých tahanicích nakladatelství Academia odmítlo vydat i mou odbornou publikaci *K typologii literární kritiky a literární vědy*, kterou jsem napsal ještě v rámci svého ústavního závazku. Proto také *Román pro tebe* jsem v roce 1970 psal vědomě „do šuplíku“, tím ovšem také bez ohledu na jakoukoli cenzuru. Stejným způsobem jsem pak napsal v roce 1972 knihu o Franzi Kafkovi a v roce 1973 o Egonu Hostovském; v roce 1972 jsem napsal další prózu, autobiografický *Prolog k románu*. (Knihy o Kafkovi a Hostovském neměly naději na vydání také kvůli osobám pojednávaných autorů, režimu nepřijatelným).

Každá z těch knih byla mezníkem mé cesty za poznáním, sebepoznáním a sebeuvědoměním. Tak kniha o Kafkovi mi pomáhala mimo jiné odhalovat vzájemné vztahy člověka a moci, svobody a zákona, mravní odpovědnosti a existenciální nutnosti apod. Analýza Hostovského díla mi byla nejen podnětem k zamyšlení nad situací blokově rozděleného světa, ale také mi ukázala problém exilu jako typického fenoménu světa druhé poloviny dvacátého století a tím i našeho exilu, jeho významu pro duchovní život národa a jeho spojitosti s exilem vnitřním, v němž jsem od roku 1969 v podstatě žil.

V té době jsem také navázal první kontakty se samizdatem. Nejprve jako čtenář, později jako autor, organizátor jeho výroby i distribuce. První mou samizdatovou publikací byla – Vyšehradem pochopitelně nevydaná – kniha o Dostojevském. Do Vladislavovy edice *Kvart* (jejíž svazky automaticky přebírala Vaculíková Petlice) ji doporučil Jiří Kolář a Jiří Lederer. Jan Vladislav se se mnou spojil a nad touto knihou začala naše úzká samizdatová spolupráce, která trvala od roku 1976 až do jeho odchodu do exilu o pět let později a přerostla v pevné přátelské pouto, trvající dodnes.

Po převedení do invalidního důchodu (kdy mi bylo zakázáno vykonávat jakékoli zaměstnání) jsem v roce 1975 odešel do dobrovolného „vyhnanství“ na samotu Olešno v kokořínském údolí, kde vlastnil chalupu můj dávný přítel, malíř a historik umění Josef Císařovský, stížený podobným osudem jako já. Spolu s ním a jeho manželkou jsme tu začali „sedlačit“, tj. pěstovat ovce, králíky, slepice a zeleninu.

Svým způsobem to byla šťastná léta mého života. Při svém dlouhodobém pobytu v nemocnici v letech 1973–1974 jsem začal intenzivně promýšlet problémy české národní identity: zahloubal jsem se do díla T. G. Masaryka a duchovního

odkazu první republiky, znovu se vrátil k dílu F. X. Šaldy, prostudoval dílo Josefa Holečka a Otokara Březiny. Tato studia jsem zároveň propojoval se svým bádáním dostojevskologickým, s promyšlením Kafky a Hostovského. Měli jsme už v té době dobrý přísun samizdatové literatury (zejména díky „centru“ Klementa Lukeše), dostávaly se k nám také exilové neperiodické i periodické publikace (*Listy, Svědectví*). Kromě toho na té naší samotě byla dobrá poslechovost Svobodné Evropy – byli jsme tedy i dobře informováni o světovém dění. Nedaleko měli chalupy další disidenti (L. Lis, J. Lederer, V. Šilhán, K. Lukeš, K. Moučková, V. Vrabec), s nimiž jsme se mohli stýkat – ale přicházeli sem i další odpůrci režimu ze vzdálenějších míst i z Prahy (L. Vaculík, V. Havel, manželé Kantůrkovi, manželé Vaněčkovi a další). Byli jsme také dobře informováni o akcích, které Chartě bezprostředně předcházely (proces s nonkonformními rockovými skupinami a jiné).

Rok 1976 byl pro mě neobyčejně významný, jak už jsem se zmínil, tenkrát začaly práce na vydání mé první samizdatové knihy. Má studia problémů české národní identity nabývala konkrétnější podoby: snažil jsem se nejen podat historii problému, ale propojit jej s dneškem a nastítnit – byť hypoteticky – možné prognózy.

Současně jsem dozrál k rozhodnutí nemilosrdně a zásadně skoncovat s komunismem, se zjetím, v němž jsem řadu let setrval – což znamenalo definitivně a osobně se vypořádat s padesátými léty. Tak vznikl román *Mrtvé rameno*, který sice není autobiografický (být hlavní postava má řadu autorových rysů), ale je napsán v první osobě. „Antihrdina“ románu také zákonitě končí jako troska člověka, který se sice od své zlé minulosti odpoutal, ale východisko našel pouze v alkoholu.

A hned poté jsem přistoupil k napsání rozsáhlé práce *O českou národní identitu*. Při jejím psaní jsem byl veden zejména těmito úvahami:

1. Poblouzení naší společnosti po druhé světové válce má hlavní příčinu v tom, že jsme, ovlivněni Mnichovem, válkou a úlohou SSSR při našem osvobození, se vzdali základních idejí demokracie Masarykovy republiky. Jinými slovy – zbloudili jsme a musíme se vrátit zpět k tradicím. Tyto tradice neztělesňuje pouze Masaryk, ale i další velké postavy naší kultury, které ho komplementárně doplňují a jako jejichž příklady lze uvést (bylo by možné zvolit analogicky řadu dalších) F. X. Šaldy, Josefa Holečka a Otokara Březinu. Současně musíme tento odkaz promyslet v souvislosti s duchovní i materiální situací dnešního světa.

2. Ať je naše situace jakkoli ubohá, není to důvodem k rezignaci a k přijetí údělu pouze biologicky přežívajícího národa. I ti, kteří byli vrženi na okraj společnosti a zbaveni nejen jakékoli moci, ale i základních lidských práv, mají povinnost přemýšlet o situaci našeho národa a o jeho možných perspektivách. Dříve či později nastane chvíle, kdy tento národ opět dostane šanci. Jde o to, aby na tuto chvíli byl připraven a aby byl také schopen podílet se na řešení životně důležitých, globálních problémů Evropy a lidstva.

3. Ani pětiletá nacistická okupace, ani čtyřicetiletá komunistická totalita tento národ ze světa nevyhladila. Existuje, i když jeho současný politický život je

sotva něčím víc než živořením. Úkolem vzdělanců je vrátit mu sebevědomí. Musí se zbavit komplexu „podřízenosti“, který jej vede k věčným úvahám, zda máme zvolit nadvládu Němců či Rusů, namísto toho, abychom byli sami sebou, moderním svébytným, kulturním, inteligentním a aktivním národem.

Kniha je jistě v mnohém poplatná tehdejší době a dnes bych v ní leccos napsal jinak. Ale je to dokument cesty hledání východiska prostřednictvím národního poznání a sebepoznání v určité vývojové etapě.

Už v této knize se odrazily i pohyby vyvolané v zemích střední a východní Evropy helsinským procesem. Proto je tu věnována pozornost fenoménu boje za lidská práva jako možnému a nosnému východisku z černobílého vidění světa, které přes všechno „zmírňování mezinárodního napětí“ znovu a znovu stavělo lidstvo před hrozbu vypuknutí nové světové války jako jediného prostředku řešení konfliktu mezi světovou totalitou a světovou demokracií.

Když mě na Boží hod vánoční v roce 1976 Věněk Šilhán dal ve svém bytě přečíst text prvního prohlášení Charty 77, podepsal jsem je bez valného přemýšlení nejen proto, že oba jsme kamsi spěchali, ale hlavně proto, že zcela odpovídalo mým náladám a pocitům v okamžiku, kdy jsem dopsal knihu *O českou národní identitu*. Ani jsem v té chvíli neuvažoval o tom, jaké pozitivní či negativní důsledky by mohl podpis Charty pro mě osobně mít. Samozřejmě mi nepřišlo na mysl, že by se má osobní situace mohla podpisem Charty zlepšit nebo že by moc nabízený dialog s opozicí *de facto* přijala. Ale také mě nenapadlo, že moc bude reagovat tak hystericky, studenoválečnický a že svou zběsilou protichartistickou kampaní ve všech sdělovacích prostředcích, trvajících tři měsíce, Chartu dokonale zviditelní a zpopularizuje doma i na celém světě. Po třech měsících asi na to moc přišla sama, ale to už bylo pozdě.

V týdnu mezi vánočními svátky a koncem roku 1976 jsme ve Vladislavově bytě dokončovali korektury mého samizdatového Dostojevského. Při té příležitosti jsme se navzájem svěřili, že jsme oba Chartu podepsali. Považovali jsme náš postup za logický, i když jsme se o něm vzájemně neradili a oba jsme Chartu podepsali v různých okruzích. (Samozřejmě, že Chartu podepsali také manželé Císařovští.) Nyní nám šlo o to, aby při očekávaných domovních prohlídkách naše práce nepřišla nazmar. Rychle jsme ji dokončili, Vladislav celý náklad svázal a já si k němu poslal svou nenápadnou neteř pro výtisky, které jsem distribuoval sám.

V prvních dnech se zdálo, že protichartistické represálie ochromí samizdatové aktivity, ale to se nestalo. Už v lednu jsem dodal Vladislavovi další rukopis, svého Kafku, poté Hostovského. Naopak se ukázalo, že mám nyní větší prostor pro organizaci opisování samizdatu: písáčky jsem měl, rovněž přísun technického materiálu, a vypadl jsem ze zorného pole StB, která mě doma v Praze nenášla a od ženy se nedozvěděla, kde se vlastně zdržuji. Hned po ohlášení Charty sice příslušníci StB na Olešno přišli, ale hledali Josefa Císařovského, o němž jsem jim popravdě sdělil, že zde není (o mně nevěděli, kdo jsem, ani se na to neptali). Zato se po mně chodili ptát k nám domů. Když jsem tedy přijel do Prahy, zašel jsem do Bartolomějské sám a zde na příslušné dotazy jsem (předem in-

struován) odpověděl, že Chartu jsem podepsal kdesi na ulici – už se nepamatuji, kde to bylo a kdo mi ji dal podepsat – že ji považuji za legální a správnou, že nevím, kdo ji kromě mě podepsal (opravdu jsem se na *Prohlášení*, které mi dal Šilhán, podepsal jako první), a že na svém podpisu trvám a odvolat jej nehodlám. Nečež jsem z Prahy odejel.

Navzdory režimní kampani jsem se po podpisu Charty cítil velmi dobře. Vše do sebe zapadalo a mělo svou logiku. Po ukončení disciplinárního řízení na OV KSČ v Praze 1 v roce 1969 jsem pocítil velkou úlevu: konečně jsem byl mimo řady KSČ, byl jsem opět normálním občanem této země, přitom dokonce ostrakizovaným – z hlediska vyšší spravedlnosti zaslouženě. Po převedení do invalidního důchodu, i když byl velmi nízký, jsem byl osvobozen i od existenčních starostí. Perzekuce chartistů se mě osobně dotknout nemohla: řidičský průkaz jsem nikdy nevlastnil, cestovní pas mi byl odejmut už v roce 1970, odposlouchávat skupinový telefon bylo příliš nákladné, a navíc nefunkční, protože jsem se nezdržoval v Praze, publikovat jsem nesměl už dávno, syn ještě v roce 1977 odešel do emigrace a žena na subalterním místě v knihovně. Navíc StB měla pochybnosti, zda s ní vůbec ještě žiji. Byla tu jediná možnost odejmout mi důchod; dodnes nevím, proč se moc o to nepokusila a nepovolala mě s tímto záměrem před posudkovou komisí. Možná, že ji k tomu vedla i racionální úvaha: takto žije ve vyhnanství mimo Prahu, je od něj pokoj. Kdybychom ho zbavili důchodu, musel by chodit do nějakého zaměstnání, vzhledem k jeho zdravotnímu stavu patrně administrativního – mohl by mít rozkladný vliv na své spolupracovníky a musel by se zdržovat v Praze.

V prvních týdnech protichartistické hysterie jsme ovšem nevyklučovali, že nás zavřou a zinscenují politický proces nebo že nás násilím vyvezou do emigrace. (Začali jsme se proto učit anglicky.) Jenže po Helsinkách si už Moskva nic takového nepřála (mj. pro špatnou zkušenost s přílišnou publicitou procesů s vlastními disidenty na Západě a s násilným eskortováním Solženicyna do emigrace).

Pokračoval jsem tedy intenzivně ve svých studiích i ve výrobě samizdatů – i když se to vše dělo hlavně na chalupě, kde nás příslušníci v uniformách i bez nich často navštěvovali, ale do domu nikdy nevčkročili. Možná, že se i trochu báli: měli jsme dva ostré psy, v chalupě bylo mnoho místností, vchodů a východů a stále v ní byl někdo přítomen kvůli „hospodářství“. A tak se mi nikdy nestalo, že by při přemísťování rukopisů samizdatů a exilových tiskovin cokoli bylo zabaveno nebo zničeno. Možná i proto, že jsem zachovával přísnou konspiraci. Nikdy jsem disidentské záležitosti nevyřizoval z „pevných telefonů“, vždy jen z telefonních budek a zásadně jsem si schůzky domlouval na odlehlých a nenápadných místech. Nic z důležitých materiálů jsem déle nadržel ani doma v bytě, ani na chalupě, ale skladoval je v kufrech, uchovávaných ve sklepích „neutrálních“ bytů. Takových kufřů bylo pět na třech místech a všechny ve zdraví vydržely až do roku 1990. Neměl jsem také žádný diář, nezbytné věci jsem si šifroval, neměl jsem osobní telefonní seznam – buď jsem si potřebná telefonní čísla pamatoval, nebo jsem si je zaznamenal také šifrovaně. Byl to život nepohodlný, ale vyplatilo se to. Myslím, že jsem neopatrností nikomu potíže neudělal.

První léta po Chartě byla léty mé intenzivní literární práce. Napsal jsem tehdy (původně pro bytovou univerzitu manželů Vaněčkových) úvahu *O světovosti české literatury*, dále studii *Česká otázka po pětáosmdesáti letech*, která je možná prvním z pokusů provázat Chartu 77 s moderními dějinami našeho národa. Přirozeně jsem tu zdůraznil masarykovskou inspiraci – alespoň u mě osobně hrála při podepisování Charty rozhodující roli. Krátce před odchodem Jana Vladislava do exilu jsme spolu vymysleli samizdatový *Kritický sborník*, řízený nejprve Josefem Vohryzkem a po něm Janem Lopatkou. Do tohoto periodika jsem po celou dobu jeho samizdatové existence (1981–1989) intenzivně přispíval a také jsem vyráběl jednu desítku nákladu pro své abonenty. V Kvartu a Petlici mi pak vycházel jeden svazek za druhým: *K typologii literární kritiky a literární vědy* – kniha, která měla vyjít v nakladatelství Academia v roce 1969, *Eseje o literatuře, O světovosti české literatury, Román pro tebe, Prolog k románu, Mrtvé rameno*. V ilustrované luxusní edici Josefa Císařovského vyšly s jeho grafickými listy tyto mé knihy: *O českou národní identitu*, soubor povídek *Alternativy*, nové vydání knihy o Dostojevském a *Česká otázka po pětáosmdesáti letech*. V Kvartu mi pak vyšla odlehčující esejisticko-beletristická literární koláž *Jak jsme s Jackem hledali svobodu*.

V roce 1980 těžce onemocněla má matka, byla upoutána na lůžko a pečovala o ni má sestra a její dcera. Sestra však v roce 1981 zemřela a péče o matku jsem se ujal já. Opustil jsem tedy svou „krásnou samotou“; mé svazky s disentem a samizdatem nepominuly, naopak zintenzivněly, i když po odchodu Jana Vladislava do exilu Quart přestal vycházet a já si založil vlastní „pirátskou“ edici, která neměla žádný název ani pevný program a jen na přání abonentů vydávala samizdatové knihy u jiných edicí i knihy exilové.

Kromě toho jsem se podílel i na dalších chartistických aktivitách, zejména při navazování kontaktů s ruskými disidenty, při formulaci naší výzvy k protagonistům sovětské „perestrojky“ u příležitosti 20. výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy do naší země, při přípravě mezinárodního symposia Československo '88, a podobně.

Čím tedy pro mě Charta 77 byla?

1. Velikým a definitivním vnitřním osvobozením. Věděl jsem nyní bezpečně, že s tímto režimem nemám nic společného, nic sice od něj nemohu čekat a tím se zbavuji možnosti publikovat a pracovat ve svém oboru – ale zato jsem zcela svobodný: mohu si psát, co chci a jak chci, podrobený jedině cenzuře, jíž je vlastní kritický úsudek. Možná, že jsem takto kompenzoval pocit člověka vyřazeného na okraj společnosti. Ale rozhodně jsem se zbavil veškerých vnitřních konfliktů s vlastním svědomím: tady jsem, vy víte, kdo jsem a co si o vás myslím, a tak tomu bude do mé smrti (protože uvažovat o totálním pádu režimu jsem se neodvážil ještě ani v roce 1989). Neuznávám a nepodílím se na vašich volbách, prvních májích a jiných rituálech (což jsem ovšem nedělal už nejméně 15 let předtím), žiji svůj vlastní svět a na ten váš kašlu. Podpisem Charty 77 jsem narovnal hřbet a od té doby jsem jej už nikdy nesklonil.

2. Charta byla pro nás posledním slovem národního usmíření. Zde jsme si podali ruce – bývalí komunisté s demokraty nejrůznějších odstínů, které vyřadil na okraj společnosti rok 1948. Naučili jsme se vzájemné toleranci, uvědomili jsme si, že to, co nás spojuje, není jen odpor k totalitnímu režimu, ale především úcta k lidským právům a základním lidským hodnotám, a to je víc než rozdíly v ideologiích, náboženské víře, estetických programech, generační příslušnosti. Já osobně mám tento pocit dodnes, a třebaže s dnešními politickými krédy některých chartistů nesouhlasím, nemyslím, že by to mělo anulovat někdejší chartistickou solidaritu „lidí v ohrožení“. A totéž platí o exilu. Politický a kulturní exil podal chartistům pomocnou ruku, exil a disent se všestranně propojily a pocítily vzájemnou sounáležitost. Když jsme se pak setkávali po roce 1989 osobně, bylo to setkání lidí, kteří se znali už dávno, byť jen podle hlasů a z exilových publikací (exil) či podle jmen v samizdatových publikacích (disent). Možná, že odtud pramení i určitá nevraživost „národa“ („těch druhých“) vůči disidentské a exilové „elitě“. Ale to je optický klam. Nebyli jsme „elitou“, která se vydělila z celku, ale byli jsme „ztroskotanci, zaprodanci a samozvanci“, které tehdejší režim zahnal do ghetta a od ostatní společnosti odděloval všemožnými bariérami – duchovními i materiálními. Stačí se podívat na dnešní politickou reprezentaci: určít nikdo nemůže říci – ani ve vládě, ani v parlamentě, ba ani v obcích – že se tam „roztahují“ disidenti a emigranti. Spíše je tomu naopak.

3. Charta pro mě byla dokončením výchovy k zdravému individualismu. Téměř padesát let režim společnost poručníkoval, omračoval kolektivistickými hesly. Individuum, osobitost byly totálně potlačovány. Byl jsem k individualismu vychováván zejména Šaldou a Masarykem, analýzou jejich díla a životních bojů. Charta 77 nebyla organizací, ale hnutím. Každý se v ní rozhodoval sám za sebe a za své rozhodnutí přejímal plnou odpovědnost. V Chartě byla sice určitá, snad někdy i oportunní vzájemná ohleduplnost, ale neexistovalo v ní žádné tabu. Nikdo z ní nebyl apriorně vylučován pro své názory, přesvědčení, víru. Byla to nejlepší výchova k demokracii. A také k existenci ve svobodné a otevřené společnosti. Zásadou bylo nepřijímat nekriticky názory jiných, vše ověřovat, naučit se myslet, nenechat se manipulovat. Leckdo přitom ztratil berle někdejších „nepochybných“ jistot. Ale stálo to za to. Jistě se mnohým chartistům leccos z toho, co se dnes u nás děje, nelíbí. Ničemu se však nediví. Možná, že tu své názory připisují celku. Vždy jsem měl spíše sklony ke skepsi než k víře. Proto jsem dovedl svůj individualismus do krajnosti: členství v jakékoli politické straně, církvi, společenské organizaci, umělecké skupině je pro mě nepřijatelné. Mluvím jen sám za sebe a prosazuji své názory pouze svým jménem. Nikomu nechci poroučet, ale nikoho také bezvýhradně neposlouchám. To ovšem není žádný závazný model chování. V sedmdesáti letech si už člověk může leccos dovolit.

4. Nepovažuji za moudré neustále zdůrazňovat svou příslušnost k Chartě, ačkoli se tak děje v slovníkových heslech, v životopisech, v charakteristikách autorů na záložkách knih. Dnes – po sedmi letech od pádu totality – jde už o staré „zásluhy“, a pokud je někdo příliš okázale akcentuje, vypadá to, že žádné další

nemá. O kvalitě mých knih, článků a přednášek přece mé signatářství Charty nic nevypráví. Proto je pro mě Charta privatisimem. Tak jako proklínám osud za to, že mě v roce 1945 přivedl do řad KSČ, děkuji mu za to, že mě zařadil mezi první signatáře Charty 77. V obou případech sehrála svou roli také náhoda. Rok 1968 a Charta 77, celých těch normalizačních dvacet let pro mě bylo dobou zranění, kultivací kreativity a nabídkou pokání, která se mi tu naskytla a již jsem přijal. Možná, že právě to bylo pro mě nejdůležitějším přínosem mé příslušnosti k Chartě 77, disentu a samizdatu.

Helena Klímová

Kdo ta práva naplní?

Výslechy (75 %), zadržení (61 %), nucená změna zaměstnání (44 %), domovní prohlídka (36 %), zhoršení zdraví (30 %), znemožnění studia vlastního či dětí, existenční postihy členů rodiny, různé omezování osobní svobody a fyzické napadání, nucená emigrace... Tak signatáři Charty 77 popisovali (v anketě na jaře 1991) sankce, které je postihovaly. Ti, kdo podepisovali, zajisté předem věděli, že nějaké újmy dojdou.

Po převratu v roce 1989 veřejnost očekávala, že chartisté či disidenti se zmocní vlivu, moci, politiky, slávy, a vůbec že si újmy vynahradí příjmy. Nedálo se tak. Charta působila jako politikum a týkala se věcí občanských, ale člověk podepsal především pro důvody jiné, osobnější.

Znovu si to potvrzují při čtení dopisů, které signatáři tehdy v roce 1991 k anketním lístkům připojili:

„Podepsáním Charty 77 jsem se osvobodila od strachu. Vyjádřila jsem sama sobě víru ve spravedlivý boj...“ (Františka Müllerová)

„Díky podpisu Charty 77 jsem poznal mnoho krásných lidí, kteří mi pomohli v hledání sebe sama...“ (Jan?, Nové Město)

„Hlavním, co mi Charta 77 dala, byla pýcha na jakousi morální instituci, které jsem členem, vědomí sounáležitosti s proudem svědomí a pravdy. Pro mne Charta byla a je čímisi hrdým a vznešeným... Nejvíce mne fascinoval kulturní proud, skrze který jsem se do Charty dostal...“ (V. B. Homolka, Žďár)

„Potěšující bylo, že bylo dost těch, kteří nejen s námi sympatizovali, ale byli i ochotní spontánně pomáhat materiálně. Byli to např. sousedé a obvodní lékař ... řádové sestry z ústavu pro mentálně postižené děti učinily finanční sbírku ve prospěch Charty 77...“

„Získala jsem mnoho přátel...“

„Silný uspokojivý pocit občanské sounáležitosti a vědomí citové orientace s možností konkrétní angažovanosti ve prospěch spoluobčanů...“ (Rudolf Battěk)

„Když jsem se setkával se sympatiemi lidí, a to i některých bachařů na cépězetkách...“

„Ještě více vnitřní svobody než v letech 69–76.“ (Petr Uhl)

„Zkušenost živého společenství a živé solidarity bez ohledu na osobní oběti...“ (Miloš Rejchrt)

„Myslím, že Charta 77 je věčná a lidé kolem ní sůl země, nebo také blázni, ale i to je prima.“ (L. Sokol, Pardubice)

„Z odstupu to bylo jedno veliké a skvělé dobrodružství.“ (Ivan Lamper)

Pocit osvobození, očisty, povznesení, sebeúcty, spokojení s ostatními. Kolik v tom počínu bylo politického zvažování? A kolik spíše touhy? Kolik rozmyslu a kolik hladu duše po pravdě? Hledat motivace chartistů v oblasti především či pouze politické, mocenské, by bylo zužující neporozumění.

Ta motivace pocházela z oblasti jiné: vyvažovala nárok a chování, které ten nárok uskutečňuje.

Nároky se opíraly o myšlenku lidských práv, k níž se (slovy) hlásil i tehdejší režim, takže myšlenka lidských práv mohla poskytovat nutnou minimální shodu mezi režimem a oponenty.

Chování vyjadřovalo ochotu uskutečnění nároku něco učinit a nést následky; tedy opustit roli žádajícího a stát se tím, kdo činí, kdo koná, dává. Kdybychom chtěli k těmto dvěma rolím (tj. ten, kdo žádá, a ten, kdo dává) přiložit měřítko individuálně vývojové, napadne nás polarita dětskost – zralost. Taková jsou potěšení zralosti: dávání, poskytování ochrany, investování se pro dobré...

Uplynulo dvacet let. Myšlenka lidských práv se za tu dobu stala samozřejmým argumentem a diskuse bývají vedeny spíše o způsobu aplikace a pojetí (zda lidská práva pouze individuální, nebo také skupinová, jak vážit lidská práva lidí s vrozenou deviací, jak je tomu s lidskými právy embryí a nebožtíků a podobně).

Kde vlastně myšlenka lidských práv má svůj psychologický kořen? Patrně v neuvědomělé vzpomínce na dětství: jako by celý lidský svět měl být šťastným domovem milovaného malého dítěte.

Ta představa je nadána dějinnou vytrvalostí, nepochybně proto, že plyne ze zdroje duchovního. Je inspirována jedním z archetypů, archetypem „božího království“: tam se člověk bude cítit v bezpečí a milován jako dítě v matčině náručí. Zanikne panství zla a svět bude naplněn mírem.

Lidé doby dávnější si naplnění takového archetypu představovali i jako dotvrzení ději kosmickými, stvořením nového nebe a nové země, návratem do ráje, vzkříšením mrtvých. Příchod „nebe na zemi“ byl ale vázán na součinnost člověka, na jeho mravní obrodu. Hmotná stránka není zmíněna, podstatné pojmy jsou „vláda pravdy“, „pokání“, „nový řád“, „pokoj mezi lidmi“ – tedy vlastně dodržování pravidel, úkol pro každého jednotlivce.

V tomto zpracování archetypu myšlenka lidských práv není vyslovena přímo. Naplnění lidských potřeb není viděno jako nárokové právo, ale jako milost boží, a tuto milost má napodobovat člověk. Ten konkrétní člověk, který je blízko,

bližní. Lidské potřeby jedněch (zatím nejsou formulovány jako práva) zabezpečuje pomoc druhých.

Humanismus se zrodil v době, kdy tato představa živé lidské spoluúčasti upadala ve stínu církevní instituce, a zrodil se i jako obnovování živé lidské spoluúčasti. Nyní sklízíme plody humanismem zaseté, dobré i plané.

Představa světa laskavého jako domov malého dítěte se postupně stala přáním naléhavým a neuvědomělou inspirací k vytváření ideologií. Ideologie přinesly novum: uspokojení potřeb jedince už vidí jako právo, jako nárok – a povinnost tomu odpovídající se vztahuje nikoli především na jedince, ale na instituci: na společnost, na stát. Uspokojení potřeb (nyní práv) se neděje cestou nesamozřejmé milosti, je vnímáno jako povinná samozřejmost.

Společnost konzumní přináší občanům příslušné země možnosti dosud nevidané, pokud se týče uspokojování potřeb, nároků, práv hmotných. Vývoj se pak štěpí:

na jedné straně vznikají další potřeby falešné a nároky nadbytečné;

na straně druhé vzniká a sílí protiváha – hlasy těch, kdo vyjadřují zodpovědnost za zdroje, nutnost zvažovat opravdovost potřeb, nezbytnost respektovat práva ohrožených, pomáhat lidem v tísní. Jsou to hlasy vyjadřující lidské povinnosti.

Uspokojování potřeb či práv druhých pak už není věcí individuální milosti ani jen institucionální povinnosti. Je to opět a hodně věc individuální mravní zodpovědnosti.

Otázka lidských práv postrádá smysl, je-li formulována samostatně. Jedinou odpovědností, alternativou a také znamením dneška jsou lidské povinnosti.

Naplňování takto pojatých povinností člověka může uspokojovat, těšit více než nasycení leckteré falešné potřeby. Jednou z nejsilnějších lidských potřeb je potřeba smysluplného života, života podle mravního řádu: řád předpokládá rovnováhu mezi právy i povinnostmi.

Iva Kotrlá

Pokání za podpis Charty

Vzpomínám na naše častá setkání se samizdatovými autory Jiřím Kratochvílem a Radomírem Malým v Brně v oněch prvních měsících po zveřejnění textu Charty 77. V oněch sedmdesátých letech i Jiří Kratochvíl se účastnil mší v brněnských katolických chrámech a k signatářství Charty 77 nás všechny přitahovala přítomnost katolických kněží mezi intelektuály. Za Josefem Zvěřinou jsme museli jezdit do Prahy či na chalupu po Jiřím Ledererovi, kterou po jeho emigraci spravovala Marie Rút Křížková. Vždy to bylo daleko, a proto nám byl mnohem

bližší jezuita František Lízna. A není v tom opar vzpomínek, když jeho mše v lesní tišině, na pouhém pařezu pro tři čtyři přítomné byly těmi nejcennějšími dary, které jsme tehdy Bohu odevzdávali.

František Lízna byl z těch signatářů, na které vězení doléhala nejčastěji. Pokud byl na svobodě, jezdili jsme za ním do jeho rodného domku ve Velkých Opatovicích nebo jsme se setkávali na Velehradě, kde pečoval v civilním zaměstnání o tělesně postižené. Museli jsme však přes vrátnici, a proto bylo nejnadhší setkávání v tamní ústavní zahradě, kde v potu tváře pracovala jedna z tajných řeholnic jako vyučená zahradnice. K výpomoci měla pěti mladých mužů, kteří přes vrozenou debilitu byli při účasti na tajné mši zbožnější než my. A v jejich přítomnosti se jednou odehrála skoro veřejná rozprava mezi Františkem Líznou a tehdejšíím tajným provinciálem jezuitů (sídlił v Brně, kde pracoval jako dělník ve vozovně Dopravního podniku města Brna). Jádrem této vzpomínky je, že Františku Líznovi dost tvrdými slovy vytýkal jeho signování Charty 77. Že tak učinil svévolně, bez porady s ním a že je to zárodečné spojení s lidmi, kteří před lety přímo ničili katolickou církev mezi Čechy... A že hříchy takovéto, proti Duchu svatému, jsou neodpustitelné.

František Lízna kritiku svého církevního představitele, který za stalinismu trávil dlouhá léta ve věznicích, přijal. Odpověděl v tom smyslu, že na signování Charty 77 je občansky i kněžsky hrdý, že si však za určitou svévoli při tomto rozhodnutí ukládá pokání. Jeho naplnění rozložil do dvou let: v prvním roce vyčerpал svou zaměstnaneckou dovolenou tak, že odejel vlakem do východoslovenského cípu republiky, kde se setkávala hranice SSSR, Polska a Československa. Odtamtud, v samotě a pouze pěšky, šel neustále po kopcích československo-polské hranice, modlił se za západoslovanské národy a kromě náhody se neseťkával s lidmi. Od Jablunkova pak si to namířil dolů do Velkých Opatovic. A druhý rok vyrazil od Aše přes Krušné a Jizerské hory, Krkonoše a Jeseníky k Janblunkovu, stejnou pěší trasou. Tehdy se dostal, nečekaně, do oblasti zřejmě vojenského cvičení, na hranicích s NDR. Poznal to tak, že když na skáceném kmenu dosluhoval mši, přicházela k němu lesním porostem skupinka československých a německých důstojníků v polních uniformách. Ale že si připadal pod ochranou Boha, pokračoval ve svém a důstojníci ho minuli tak, že za ním jen překvapeně otáčeli hlavy. Zřejmě pospíchali za jiným, sobě vyšším cílem, ale já jsem přesvědčena, že právě tehdy došlo k nejrazantnějšímu ovlivnění myšlení důstojníků totalitních armád – ze strany signatářů.

Miroslav Kusý

Havlovi

Pre mňa Václav Havel už asi natrvalo zostane predovšetkým duchovným vodcom Charty 77, autorom *Moci bezmocných*. Nijako tým nechcem znížiť význam všetkého toho, čo od tej doby urobil, čím sa odvtedy stal, čo dnes predstavuje *pro domo sua* i pre svet. Avšak mravná pečať, ktorú vtisol chartistickému hnutiu svojou osobnosťou, a ideové východisko, ktoré mu dal svojou *Mocou bezmocných*, bytostne ovplyvnili nielen samotných chartistov a východoeurópsky disent vôbec, ale aj celý náš vývoj po roku 1977. Nuž a u mňa osobne sa tento Havlov vplyv natrvalo zapísal na životnom prelome, ktorý pre mňa Charta 77 znamenala. Odvtedy – tak ako v tej židovskej anekdote o umierajúcom rabínovi – som už všetko videl inak.

Som presvedčený, že keby v čele Charty 77 bol zostal jej počiatočný prirodzený vodca Pavel Kohout (keby ho vtedajšia československá moc nebola rázne odemigrovala), Charta by sa asi bola vyvíjala iným smerom. Bola by možno oveľa pragmatickejšia, ale nebola by asi nadobudla celý ten duchovný a mravný rozmer, ktorý prinieslo Havlovo vynútené prevzatie zodpovednosti za ďalšie smerovanie chartistického hnutia. Priateľ Pavel mi hádam prepáči, to nie je nijaká invektíva voči nemu, iba odkaz na jeho iný naturel, ktorým na hnutie výrazne pôsobil.

Keď som podpisoval Chartu 77, bola mi táto kohoutovská koncepcia veľmi blízka a považoval som Chartu najskôr za vynikajúci taktický ťah, pomocou ktorého budeme československý totalitný režim tvrdo tlačiť k múru bez toho, aby mohol nejako tvrdsie represívne zasiahnuť. Teda nevytvárať žiadne ilegálne štruktúry, pohybovať sa na hranici legality, vyzývať moc sústavne a čo najhlasnejšie k plneniu záväzkov, ku ktorým sa verejne hlásila (ústavnosť, KBSE, medzinárodné dohovory o ľudských právach).

V podstate táto taktika aj vychádzala: nebolo mŕtvych, represálie boli tvrdé, ale koniec koncov znesiteľné, nevedli k pokusu o „konečné riešenie“ zo strany moci. Javilo sa mi to teda ako veľmi šikovne vymyslený postup, ktorý nebude otvorene napadnutelný, a vládnuca moc ním bude nepríjemne zaskočená, takže sa bude musieť vyhovárať, brániť sa pomocou priehľadných lží a dezinterpretácií našich skutočných zámerov.

Práve v tomto duchu nás označili za stroskotancov a samozvancov, kvôli tomu si nemohli dovoliť uverejniť naše úvodné prehlásenie ani nijaký z našich dokumentov, preto nás stíhali za vyfabrikované kriminálne delikty a podobne. A ja som zámery tejto „geniálnej taktiky“ rozvíjal aj vo svojich prvých vstupoch do samizdatových diskusií o zmysel Charty 77. Je to „filozofia akoby“ – písal som. My vieme, že moc pre svoju totalitnú povahu nemôže plniť tieto svoje záväzky, ale tvárime sa, akoby sme to od nej vážne žiadali, akoby to pri troche jej dobrej vôle bolo možné. Moc vie, že tieto požiadavky nemôže splniť, lebo by to

znamenal jej koniec, ale tvári sa, akoby ich vlastne plnila a akoby bola nami neprávom osočovaná.

Táto taktika má v sebe aj prvky českej švejkoviny – rozvíjal som ďalej jej možnosti. Dobrý vojak Švejk sa „akoby“ tváril, že mu ide iba o blaho c. k. mocnárstva, pričom ho fakticky rozvracal, tváril sa, že ho berie smrteľne vážne ešte aj vtedy, kedy ho už takto nevnímali ani samotní jeho reprezentanti. Všetkým nám to aj mnohí naši priaznivci vyčítali: Vy chcete s nimi vážne diskutovať o demokracii? Práve týmto postojom však Švejk ešte výraznejšie odhaľoval mnohé slabiny a absurdnosti c. k. režimu.

Nepochybne, aj toto bola istá nie nepodstatná časť pravdy o chartistickom hnutí. Ale to, čo Patočka stihol naznačiť, doviedol Havel v *Moci bezmocných* do uceleného konceptu a dal mu silné mravné zdôvodnenie. Sám za seba môžem povedať, že až pod jeho vplyvom som plne pochopil, že v Charte nejde iba o skvelú taktiku pre boj s totalitným režimom, že tu nejde o postoj *ad hoc*, ktorý budeme môcť odložiť, keď ho už nebudeme potrebovať. Vtedy som plne pochopil, že podpisom Charty 77 som sa už zaviazal na celý zvyšok svojho života.

Pre mňa osobne tento Havlov vplyv teda znamenal prerod exkomunistu na človeka, ktorý už nie je prioritne determinovaný svojím „ex“ a pre ktorého už politika prestala byť len chladnou kalkuláciou v rámci istého pomeru síl a úsilím o jeho zmenu. Do popredia mi vystúpil mravný rozmer mojej angažovanosti v celej rovine politiky, ktorým sme sa riadili aj po novembri 1989 a ktorým sa už asi budeme riadiť aj naďalej.

Práve toto Václav Havel pre mňa znamenal a stále znamená. Pri príležitosti jeho šesťdesiatin to rád dávam verejne na známosť.

Ela Ledererová

Vzpomínání na budoucnost

Pro mnohé znamenají vzpomínky výlučně minulost, horší nebo lepší, krátce nebo dlouhodobě působící na hlavní aktéry té nebo jiné události, ale hlavně něco, co je nenávratně pryč.

Pokud se však jedná o historickou událost, která ovlivnila osud nejen jednotlivců a skupin, ale celého národa, je to otázka nikoliv minulosti, ale budoucnosti a ve šťastných případech také současnosti. Takovou historickou událostí byla bezpochyby Charta 77. O tomto hnutí, o jeho dlouholetém působení, o následcích pro soukromý a veřejný život doma i v zahraničí bylo napsáno tisíce článků, statí a pojednání, a určitě budou napsány další. Ponechám tyto staronové úvahy odborníkům, historikům a politologům. Osobně se chci krátce věnovat

jednomu významnému signatáři Charty 77, novináři Jiřímu Ledererovi, po jehož boku jsem po dvacet let měla to štěstí a někdy také smůlu „být u toho“.

Adolf Müller, vydavatel známého kolínského Indexu, napsal o Jiřím Ledererovi v době, kdy ten byl po vyhlášení Charty 77 ve vězení: „V roce 1968 nepatřil Lederer k planým estétům či hlučným radikálům. Uměl politicky myslet a podporoval reformní kurz se vší rozhodností, ale bez zbytečných iluzí. Byl jedním z těch, kterým bylo jasné, že intelektuálové sami, bez aktivní podpory většiny obyvatel, nemohou natrvalo zajistit to podstatné. Věnoval se otázkám dělnické samosprávy a patřil k těm pražským novinářům, kteří měli stálý kontakt s lidmi v továrnách či na venkově... Po celou dobu normalizace patřil Lederer k ostrě sledovaným ‘pravicovým oportunistům’. Střídal provizorní zaměstnání, byl stejně jako jeho žena novinářka obětí neuvěřitelně šikanování ze strany státní moci... Na počátku roku 1977 byl Jiří Lederer mezi prvními signatáři Charty 77...“

Na podzim roku 1976 se sešel Jiří Lederer s Václavem Havlem v Malostranské kavárně. Bylo krátce po procesu se skupinou *Plastic People*. Pozorovala jsem je oba tiše a nenápadně. Bylo zřejmé, že je nespojoval jen osud zakázaných a pronásledovaných. Jiří pak napsal ve svých vzpomínkách o tomto setkání: „Havla jsem znal málo. Jeho život probíhal v jiných kruzích než můj. Poprvé jsem se s ním sešel v roce 1966. Dělal jsem s ním rozhovor v Bratislavě v roce 1968. Udivoval mě svými jasnými odpověďmi, pozoruhodnou schopností analyzovat problémy přímo fascinujícím způsobem... Naposledy jsem se s Havlem sešel na podzim 1976 v jakési restauraci. Projednávali jsme, co by se dalo dělat proti rozsudkům nad mladými hudebníky z undergroundových skupin. Přesně jsme si rozuměli. Žádné dlouhé filozofování, ale konkrétní hledání možností, které se nabízely...“

A to byl vlastně zrod Charty 77, hledání možností v paktech o lidských právech, podepsaných také Československem. Jiří dál vzpomíná: „A naposledy jsem s ním hovořil telefonicky. Už byla v proudu palba proti Chartě 77. Věděl jsem, že Havel (mluvčí Charty) byl zadržen policií a znovu propuštěn a znovu zadržen. Ptal jsem se, jak to s ním vypadá. Hovořil klidně o výsledcích a zároveň mě prosil, abych pilně shromažďoval informace ze zahraničních rozhlasů, jaký tam má ohlas *Prohlášení Charty 77*. Potom jsme se viděli jen u městského a nejvyššího soudu...“

Zatím však je ještě rok 1976. Vánoce, které jsme trávili na naší chalupě v Doubravičce. V Praze se žilo jako na probouzející se sopce, ale u nás na vesnici byl božský klid a sváteční pohoda. Na Štěpána přijeli na námi naši přátelé z Prahy, Jiřina a Jirka Rumlovi, Vlasta Chramostová se Standou Mílotou a Věra Štovíčková se svým mužem Erichem. Přivezli *Prohlášení Charty 77*, připravené ke zveřejnění začátkem ledna. Začala velmi bouřlivá diskuse, propletená vánočními dobrotami a moravským vínem.

„První dějství,“ napsal pak ve svých vzpomínkách Jiří, „našeho setkání jsme věnovali společné četbě *Prohlášení Charty 77*, diskusi o něm, a potom jsme

všichni toto prohlášení podepsali. Přihlásili jsme se k jeho myšlenkám a svobodě, rozhodli o svém dalším osudu. Takovou atmosféru musela mít shromáždění Českých bratří v době protireformace. Tehdy i teď šlo o jedno, o svobodu vyznání a názorů a o věrnost vlastnímu svědomí...”

12. ledna nás nečekaně navštívil spisovatel a dramatik Fratišek Pavlíček. Přijel nám říci, že byl zatčen Ota Ornest a on sám byl už v souvislosti s Otou vyslýchán. Domníval se, že teď je řada na Jirkovi, který díky Otovým známostem se západními diplomaty posílal rukopisy zakázaných spisovatelů do zahraničí. Pro jistotu jsme nehovořili doma, ale procházeli se po vesnici.

Několik málo hodin nato, na úsvitu, se dobývala Státní bezpečnost v síle asi deseti mužů do chalupy. Jirku po domovní prohlídce odvezli do Ruzyně a mne s vylekanou malou Monikou do pražského bytu na další prohlídku. Nebyla jsem zadržena jako ostatní signatáři, neboť moje jméno ještě pod *Prohlášením Charty 77* nebylo. Ne všichni, jak napsal ve vzpomínkách Jiří, podepsali tehdy na Štěpána Chartu. Já jako hostitelka jsem musela v té době odběhnout do kuchyně zachraňovat před zkázou polskou vánoční specialitu. Chartu jsem podepsala pak v Praze, po Jirkově zatčení, *de facto* jako jediná cizinka. Z Prahy jsem také volala ženě Oty Ornesta, popřela, že by Ota byl zatčen. Poslušně uposlechla varování StB, že se o zatčení nesmí hovořit. A také mě požádala, velmi nevlídně, abych jim víckrát nevolala.

Začalo období děsivého pronásledování, výslechů a zatýkání, odebrání řidičských průkazů a vypořádání telefonů, vyhazování z práce a ze škol, vyhrožování a v několika případech i fyzického násilí. A to vše doprovázela zběsilá palba ve sdělovacích prostředcích.

Mezitím se za kouřovou clonou útoků připravoval první proces a chartisty, pečlivě zvolenými obětními beránky: s Václavem Havlem, Jiřím Ledererem, Františkem Pavlíčkem a Otou Ornestem, označovaným za hlavu spiknutí proti svaté socialistické republice. K procesu došlo z nepochopitelných důvodů až po několika měsících, v říjnu 1977, nepochopitelných proto, neboť komunistická moc nikdy nepotřebovala čas na důkazy proti lidem, které si vybrala za své oběti. Všichni obžalovaní až na jednoho zdůraznili vehementně svou nevinu a odvolali se proti rozsudkům. Tím jediným, který svou vinu uznal, velice litoval a prosil o odpuštění a snažil se tuto „vinu“ přenést na Jiřího Lederera, jenž, jak vypovídal u soudu, ho přinutil ke spolupráci, byl Ota Ornest. Slzy a trapné kání se před soudem přinesly mu ze čtyř a půl roku jen patnáct měsíců – i to patřilo k soudní frašce. Jediným, který odseděl svůj trest do konce, byl Jiří Lederer, na kterého stejně jako i na Havla byl ve vězení činěn nátlak, aby se vystěhoval. Neustále byl přesvědčován o tom, že je stejně po všem, Charta 77 že neexistuje, nikdo se k ní už nehlásí a veřejnost o ni nemá zájem. Denní tisk, stále plný útoků na Chartu, byl pro Jiřího nejlepší odpovědí na toto tvrzení.

Odmítá odchod z Československa. Chce žít doma. Zůstává věrný svému vztahu k domovině, o které v jednom ze svých dřívějších článků napsal: „Náš domov je tam, kde jsme se narodili, kde jsme prožili dětství, kde jsme poznávali svět skrz svou matku... Máme ho v sobě. Jako hodnotu, kterou beztrestně nemůže-

me zahodit. Protože tehdy jsme se poprvé učili rozeznávat, co je dobré a co zlé...”

V jednom z dopisů z vězení k tomu napsal: „Tady mám skutečné kořeny, je to moje domovina, na niž mám nezadatelné právo. Stejný pocit – i když je Polka – má moje žena. A chtěli bychom, aby naše dcera vyrůstala a vzdělávala se tak...”

A přece ho přinutili. Rafinovaně, a zároveň velmi jednoduše. Skrze mne.

Po jeho návratu z vězení mi odmítli prodloužit právo pobytu v Československu s mojí rodinou. A hrozili dennodenně eskortováním na hranice, nikoliv však na moje rodné, polské, ale západoněmecké. Jiřímu, který vehementně protestoval proti takovému postupu a odvolával se na lidská práva, bylo cynicky a velmi jasně řečeno: „Pane Lederer, vy víte, že my dodržujeme veškeré mezinárodní paktů a dohody, a tudíž i dohody o slučování rodin. Ve vašem případě toto slučování může potrvát i deset roků, a vy přece máte malou dcerku, která bude maminku velice postrádat.“ Věděli jsme, že nežertují, že každý prostředek je pro ně přijatelný, že své hrozby mohou splnit.

Vystěhování, odchod, vyhnanství. Různá slova, stejný význam. Zpřetrhání pupeční šňůry s domovem. Avšak v Jirkově případě ke zpřetrhání nedošlo. Po usazení v hostitelské zemi, v tehdejší Západním Německu, se Jiří se sobě vlastním zanícením vrhl do práce pro domov, psal i promlouval, jezdil každý týden dvě stě kilometrů tam i zpátky do mnichovské stanice Svobodné Evropy, jen aby mohl bezprostředně mluvit k lidem doma.

Zúčastňuje se různých mezinárodních konferencí a symposií. Píše a promlouvá v češtině, polštině a němčině, která mu ze začátku dělá značné potíže. Jeho články s československou a východoevropskou tematikou jsou překládány do mnoha jazyků, do angličtiny, francouzštiny, švédštiny, ale také do holandštiny a dánštiny. Spolupracuje nejen se Svobodnou Evropou, ale také se stanicemi *Deutschlandfunk* a *Deutsche Welle*. Navzdory ve vězení podlomenému zdraví pracuje neúnavně den co den dlouho do noci, neuznává dovolenou a odpočívání. Burcuje západní veřejné mínění, kde a jak se dá, vysvětluje, jakou hrozbu představuje Sovětský svaz nejen pro východní Evropu. Využívá každé příležitosti k setkání a rozhovoru na téma domácích problémů s významnými politiky zleva i zprava, s Willy Brandtem, Bruno Kreiským, Franzem Josefem Straussem. Jezdí do Vídně, Grazu, Londýna na setkání s *Amnesty International* a také u nás doma organizuje různá setkání. Vydává několik knížek v exilových nakladatelstvích, jako kupříkladu dvousvazkové vzpomínání *Touhy a iluze*. V němčině vydává rozsáhlou práci o lidských právech, publikuje stovky článků týkajících se Charty 77 i situace doma. Hodně píše o naději, proč je tak důležitá v této době, proč ji máme hledat.

„Hledání naděje,“ napsal v článku pro polskou *Kulturu* vydávanou v Paříži, „znamená obranu proti manipulacím nastraženým státní mocí.“ Nechovat se a nehovořit tak, jak nám nařizují. A to znamená také pomoc pronásledovaným, také proto, že jsou takoví, jací bychom měli být a jací nejsme z různých důvodů. A ta pomoc těm, kteří pro naše hodnoty obětovali určitou část svého osobního

života, už znamená naději, neboť aktivně a otevřeně uznáváme, že bez války a obětí není možný důstojný život... Hledáním naděje se osvobozujeme od strachu před mocí, strachu, který přináší pocity beznaděje a nemohoucnosti... Jenom ten může mít naději, kdo v sobě našel odvahu k činu, třeba jen velmi skromnému, na velikosti přece nezáleží... Jenom ten může mít naději, kdo zná morální hodnoty svého národa a kdo se také rozhodl je uznávat v každodenním životě...“

Není důležité zdůrazňovat, že on sám se nedočkal splnění svých tužeb, důležité je, že se dočkali druzí, jeho děti... Velice usiloval o těsnější spolupráci mezi Čechy, Slováky a Poláky, neboť se správně domníval, že hnutí Solidarity bude prvním, které se bude snažit osvobodit z komunistické nadvlády. Jeho poslední velkou akcí byla organizace společného polsko-československého sympozia ve Frankenu, kde se většinou konala různá exilová setkání.

Nemýlil se, když tvrdil, že Poláci, se kterými v exilu udržoval těsné styky, budou první, kteří se pokusí osvobodit se od komunistické nadvlády. Nechtěl ale také vytvářet pro sebe a jiné falešné iluze, a proto nepočítal s tak rychlým převratem v Československu.

Emil Ludvík

Společnost pro lidská práva a Charta 77

Pokládám za nutné zdůraznit určitou návaznost ideovou a personální mezi Chartou 77 a její předchůdkyní – Společností pro lidská práva, vzniklou na jaře 1968 a zakázanou opět na jaře 1969. Pod jejím tlakem, na příkaz prezidenta Ludvíka Svobody, přistoupila naše republika v roce 1968 k mezinárodním paktům o lidských právech.

Společnost pro lidská práva (SLP) jsem založil 3. května 1968 a stal jsem se jejím generálním tajemníkem. Předsedou byl zvolen Milan Machovec, místopředsedy Ján Belanský, Václav Černý, tehdejší předseda Svazu čs. spisovatelů Eduard Goldstücker, děkan bohoslovecké fakulty J. B. Souček a arcibiskup František Tomášek. Mezi členy, z nichž někteří později byli signatáři Charty 77, byli Václav Havel, Jaroslav Seifert, Milan Uhde, Ladislav Hejdránek, Petr Pithart, Václav Slavík, František Pavlíček, Pavel Bojar, Petr Vopěnka, František Kriegel, Otto Wichterle, Olga Scheinpflugová a Zdeněk Kessler. Přes svůj zákaz v roce 1969 a následné vyšetřování StB vydala SLP několik prohlášení k současné situaci, čtených ve Svobodné Evropě a Hlasu Ameriky.

V roce 1976 musela ČSSR ratifikovat oba mezinárodní pakty o lidských právech, nebo od nich odstoupit. Pakty byly ratifikovány a nastala chvíle, kdy jsme uvažovali o obnově SLP nebo o založení jiné protestní organizace, opírající se

o platnost těchto mezinárodních paktů u nás. Upozorňoval jsem na tuto situaci arcibiskupa Tomáška, jehož politickým poradcem jsem byl od roku 1969, a také V. Černého, J. Seiferta, M. Machovce a L. Hejdánka. Při setkání s Hejdánkem, členem hlavního výboru SLP, jsem začátkem podzimu 1976 upozornil na platnost mezinárodních paktů o lidských právech a doporučil jsem opírat se o ně v disidentské činnosti.

Klement Lukeš

Lidé v Chartě 77

Po vzniku Charty jsme s mnoha přáteli vedli vzrušené diskuse o smyslu celé akce, mimo jiné i o její personální struktuře. Kritikové poukazovali na prý do očí bijící nesourodost signatářů, ti že představují nahodilý konglomerát lidí zcela odlišného ražení, ať už světonázorového či psychického, a velmi rozdílně poznamenaných svým předchozím vývojem. Seznam podepsaných je tak na jedné straně přehlídkou lidí, které je možno považovat za zásadové, s vyhraněnými politickými a vůbec občanskými postoji, ale současně vedle nich tam jsou osoby nejrůzněji frustrované, i psychopaté. „To nelze vyloučit,“ říkali jsme na to my z Charty, „vždyť signatáře nikdo centrálně nevybíral, nejmenoval, nekádroval, neschvaloval ani nevylučoval. Mění to snad něco na obsahové podstatě Charty?“

Debatoval jsem na toto téma mimo jiné s Janem Werichem. Ten se zamýšlel nad seznamem podepsaných chartistů a vyslovoval své soudy k různým jménům. Z paměti si to vybavuji přibližně takto: „Se Seifertem bych šel do toho hned ... i s Patočkou...“ – a jmenoval ještě několik dalších, jež nemohu uvést, poněvadž si je již spolehlivě nepamatuji. „S tím bych ale v partě být nechtěl ..., s tamtím nikdy ..., onen je mně protivnej...“ (ta jména si pamatuji, ale neuvedu je). Vysvětloval jsem tehdy Werichovi, že do Charty v žádném případě nevstupuje nikdo za ty druhé, ale pouze a jen za sebe. Totéž jsem dalším lidem musel vysvětlovat ještě mnohokrát, i když v některých případech jsem si to mohl ušetřit, poněvadž výhrady ke jménům signatářů byly jen zástupným argumentem pro alibi těch, kteří se vyhýbali otevřeně říci, že se Chartu podepsat bojí nebo z jiných důvodů nechtějí. Již brzy po „spuštění“ Charty totiž vešlo ve známost, že tato aktivita je značně riziková.

Charta, navzdory své personální nekonzistentnosti, byla vskutku zvláštním, v některých zřetelích ojedinělým seskupením. Vždyť její signatáři se namnoze mezi sebou neznali, a přesto prokazovali obdivuhodnou soudržnost. Navzájem byli spojeni vlastně jen odporem proti zlovůli panující moci. Nemohlo v ní platit ono „jeden za všechny“, ale „všichni za jednoho“ se překvapivě nejednou projevil, došlo-li ze strany moci k pronásledování někoho, k nespravedlnostem, k ši-

kanování. Kritériem pro jeho obranu nebylo, kdo je postižený, ale stačil prostý fakt, že někdo je postižený. Tuto mravní soudržnost, i při kritickém pohledu a beze sklonu k idealizaci, je třeba zapsat jako jedinečný jev v životě naší společnosti. Uvnitř Charty přirozeně existovala velká různost názorů a mínění na volbu postupů, jejich formy, na tempa a důraz v aktivitách. To vše však nestíralo onen základní rys Charty: kompaktnost ve vystupování v rozhodujících otázkách tváří v tvář komunistickému režimu. Ukázalo se, že různorodost chartistů se nestala překážkou její nevídané solidárnosti. Pochybnosti o Chartě z těchto důvodů tedy neobstály.

Lze proto konstatovat, že i když byli chartisté souborem velmi odlišných individualit, jako celek to byl v normalizační etapě historického vývoje naší země kolektiv impozantní. Ironií krátkých dějin Charty je, že její slabá místa, její vnitřní nepevnost a přechodnost, se přece jen vyjevila, ale teprve až po splnění úkolů, pro které byla koncipována. Osudy Charty po listopadu 1989 prokázaly, že její opodstatnění, se skladbou jejích nesourodých aktérů, se mohlo smysluplně projevit jen v poměrech, v nichž vznikla.

Nepříjemným problémem Charty byli konfidenti tajné policie. Již při samém vzniku Charty si někteří z nás byli vědomi toho, že je přímo nemyslitelné, aby mocná a dobře živená StB – aniž bychom ji příliš přeceňovali – nevpašovala do našich řad své lidi či jinak se do Charty nevloudila. Dělat jsme proti tomu nemohli nic. Jak se tedy zařídit? Určitou myslitelnou ostražitost jsme dodržovat museli, ale jinak nám nezbyvalo nic lepšího než nemilý fakt brát na vědomí, zachovat klid a jednat, jako by této skutečnosti nebylo. Na připomínky přátel – kritiků ošidnosti takového přístupu k udavačskému nebezpečí – jsme odpovídali: „To máme pro radost StB zpanikařit, začít se bezhlavě a bez důkazů mezi sebou podezřívát a nakonec všechno zabalit?“ V boji s námi měla policie ještě jiné, účinnější prostředky, než byli donašeči v našich řadách: intenzivní sledovačky, masivní odposlechy telefonů i mimo ně, dezinformace, hrozby, matení a balamucení lidí při výsleších a podobně. Vcelku se potvrdilo, jak bylo správné nepodřizovat naše jednání metodám StB. Zkrátka: Byť i s určitými šrámy, fungovali jsme nepřetržitě po svém.

Choulostivým, ba přímo bolestným průvodním faktem v životě Charty byla selhání lidí, kteří neměli potřebnou psychickou výbavu k tomu, aby mohli dostatečně a vhodně čelit tvrdým policejním tlakům. Někteří jednotlivci se mně svěřili se svými komplexy, když se ocitli tváří v tvář bezpečáckým metodám. Povíдали, slibovali, co povídat a slibovat neměli, a tak podobně. Natropilo to škody ani ne tak Chartě, ale způsobilo to u jinak slušných lidí politováníhodnou morální kocovinu. Těžko kdo změří poměr mezi cílevědomými konfidenty v Chartě a nešťastnými oběťmi nátlaku. Já se domnívám (úsudek opírám o osobní znalost mnoha lidí v Chartě), že ti druzí byli oběťmi nedostatku zkušeností v jednání s StB, naivity v posuzování anebo momentální indispozice.

Uvedených nepříjemností mohli být zajisté někteří lidé ušetřeni uvážlivějším rozmyslem při samotném vstupním podpisování. V mém okolí jsme od podpisu

odrazovali dva druhy lidí. První byli ti, kteří mohli pro věc Charty vykonat cennější služby mimo ni než v ní. Druhou skupinu tvořili lidé slušní, kteří ale – aspoň podle mého úsudku – neměli psychické dispozice k zvládnutí předpokládaných následků. Byla-li takováto subjektivní selekce oprávněná, dnes již potvrdit nemohu. Někteří lidé překvapovali: zkušení klopýtli, a naopak „nekvalifikovaní“ (například některé ženy) obstáli výborně.

Po listopadu 1989 bylo o Chartě řečeno a napsáno mnoho úvah a soudů. Byly rozporné, nezřídka povýšenecky rezervované. Nehistorické pohledy na působení Charty dovoľovaly některým autorům přehlíživě snižovat její smysl a význam podtrhování jejích slabin. Myslím však, že dnes, s odstupem času, i kriticky zaměřený seriózní posuzovatel chartistické problematiky pozná, že za daných okolností let 1977–1990 odehrála správnou a čestnou roli.

Milan Machovec

Máme oslavovat dvacáté jubileum Charty?

Text Charty 77 ke mně přinesl kolega Luboš Kohout ještě takřka mokrý, hned po sepsání. Přečetl jsem text a okamžitě si uvědomil, že jej podepsat chci, za druhé vlastně musím. Ne že bych příliš věřil v sílu jakýchkoliv dějinných manifestů.

Ne Deklarace lidských práv udělala revoluci, ale revoluční hnutí vedlo k té deklaraci. Ne Zlatá bula sicilská císaře Friedricha II. (1212) z nás udělala království, nýbrž ona jen potvrdila mimořádné síly a vliv české země, postupně vybojované za Přemyslovců. Ne Zlatá bula Karlova a jiné dekrety tohoto mimořádného panovníka se tehdy hned prosadily. Málokdo ví, že zbožný Karel IV. už prosazoval úplné zrušení vlivu papeže na politické jednání, například na volbu císaře nebo francouzského krále, v tom i veškeré soudní moci církve, což pak pro celou Evropu prosadil až Napoleon (doufejme, že už navždy mimo jiné ke cti skutečného odkazu Ježíšova).

Charta 77 mi tedy byla spíš důsledkem všeho toho, co u nás probíhalo jednak za Masaryka, dále pak znovu už od konce padesátých let, zejména ovšem v historickém roce 1968. Tehdy také žádný manifest přímo nevyhrál, ale to ohromné hnutí přinutilo Sovětský svaz k akci, kterou svému vlastnímu systému podepsal brzký rozsudek smrti. Povahou samotář, ba se sklony žít jako benediktinský mnich, psal jsem nicméně od padesátých let nadšené knihy o Husovi, Masarykovi a dalších a měl o nich sta a sta přednášek. Jak bych se roku 1969 mohl podrobit Husákovi, jenž očividnou lež o „bratrské pomoci“ povýšil na základní dogma; musil jsem odmítnout nabídky spolupráce nejen kvůli vlastní cti, ale protože jsem přece nesměl udělat ostudu těm, o nichž jsem psal – Husovi, Dobrovskému, Masarykovi. Co do nejbližší budoucnosti jsem byl spíše skeptický,

vždyť Charta 77 přišla ve chvíli, která vůbec nebyla podobná květnu 1917 či dubnu 1918, kdy se Alois Jirásek přísahou za český národ přihlásil k Masarykově zahraniční akci. Tehdy se totiž už „staré Rakousko“ hroutilo, což v roce 1977 o Brežněvově impériu ještě říci nešlo. Ale na čase tak nezáleželo. Nešlo se prostě smířit s okupací.

Kromě toho jsem měl pro podpis ještě dva čistě osobní důvody. Jednak byly v Chartě asi dvě věty týkající se perzekuce náboženství u nás. A já byl z přečetných akcí v Evropě znám jako sice skeptický racionalista, ale zároveň jako rozhodný odpůrce pronásledování a propagátor přátelského dialogu s náboženstvím. Musil jsem totiž před často špatně informovanými západními kolegy (kde zatím lhali naši agenti, mimo jiné v rouše duchovních všech církví – pověstným udavačem byl například jeden slovenský evangelický biskup) dotvrdit, že co do situace církví Husák není pokračovatelem Dubčekovým, ale Stalinovým. A druhý osobní důvod: mezi třemi ze strůjců a prvních signatářů Charty jsem dva dobře znal (profesory Hájka a Patočku, tak v mnohém odlišné od sebe vzájemně i ode mne), byl jsem si naprosto jist, že jde o lidi hluboce (ba téměř do jakéhosi „abnormálna“ v očích průměrných Čecháčků) čestné, přitom prosté. Přímo bytostně neschopné lži a sebeoslavování, oddané sloužící ideálům pravdy a demokracie.

Nuže – nechat je v tom samotné, respektive s pár desítkami podobných, to by jim režim a jeho soudcové – tehdy stejně bohorovní v plnění příkazů „shora“ jako dnes ve své „nezávislosti“, žel velmi špatně, často opět alibisticky chápané – mohli klidně dát třeba deset let, což by pro oba zmíněné byl prakticky rozsudek smrti. Kdežto – když nás to podepíše aspoň pár stovek, všechny, už kvůli cizině, nepozavírají. Dostaneme asi každý – jak se říká – tak či onak „přes hubu“, ale to se dá přežít. A tak tomu opravdu bylo i se mnou: asi dva či tři dny po podpisu se u mne večer objevila jakási bojůvka, snažící se budit hrůzu, vedená jakýmsi maličkým poručíkem, který se pořád práskal bičem přes holínky (patrně sám sobě na kuráž), a odvezli mě do Ruzyně (setkal jsem se tam s Věnkem Šilhánem). A pak už to bylo přesně podle scénáře, který popsal Švejk – asi dvě hodiny na mne řvali – a pak mě vyhodili.

Profesora Jiřího Hájka jsem poznal hned po dvouleté vojenské službě jako novopečený asistent a byl s ním ve styku až do jeho smrti. Tehdy roku 1950 byl on jistým způsobem také novopečený, a to právě „sloučený“ sociální demokrat. Ale na něm nikdy nebylo naprosto nic z toho, čemu dnes lidé říkají „převlékání kabátů“ (většinou to říkají lidé, kteří nikdy pro dobrou věc nic neudělali a kteří ani nikdy žádné přesvědčení neměli a nemají, takže opravdu oni nemají co měnit). Byl vždy přesvědčením, a hlavně stylem života demokrat, ať jako profesor, ať v šedesátých letech jako ministr, ať po roce 1969 jako přední „disident“ (to slovo my nikdy nepoužívali), tedy úředně vzato „nejvyšší hodnost“ z těch, kteří se odmítli poddat samozvanému slovenskému otrokáři. Slyším ho dodnes, jako náš ministr zahraničí 21. srpna 1968 v OSN v New Yorku svým klidným hlasem odporoval sovětskému zástupci, jenž tvrdil, že „přišli, protože byli pozváni československou vládou“. Na to Hájek: „Jsem ve spojení s pražskou vládou a potvr-

zuji, že to není pravda.“ A ten sovětský ubožák nevěděl nic lepšího, než že znovu opakoval svou naučenou větičku o pozvání... Bylo to tak ubohé, že delegáti jiných zemí chodili pak sovětskému zástupci kondolovat, že se nezmohl na něco lepšího.

Hájek měl Chartu v sobě vlastně vždy, ale až roku 1977, kdy byl zcela bez funkce, a proto zcela svobodný, to mohl vyjádřit naplno. Byl z těch, kteří v srpnu 1968 pochopili, že Sovětský svaz zničil nejen naši demokracii, ale že tím zahájil i proces svého vlastního sebezničení. Drtíce inteligenci a aktivitu milionů, nemohli nadále obstát v konkurenci dokonce ani s Čínou, neřkuli s Amerikou. O tom jsme spolu mnohokrát mluvili, tj. že bez tvořivé inteligence nemůže žádný systém obstát. Mýlili jsme se v jednom: nečekali jsme, že k tomu bude stačit pouhých dvacet let...

Profesora Jana Patočku jsem sice poznal jako student již v roce 1945, ale nijak mě nestrhl; přednášel tehdy předsokratiky – nekonečně dlouho – a mě nikdy nezajímali. Přednášel pomalu, s pohledem jakoby zaměřeným na nekonečno, jako by na místě přednášku mysticky dotvářel. Všechny studentky, jež jsem poznal, byly do něj zamilovány. Když jsem mu to o čtvrtstoletí později vyprávěl, řekl smutně: „Mně to žádná neřekla...“ Tehdy a ještě dlouho potom se jevil jako nejnepolitičtější z filozofů u nás. Pohyboval se ve vysokých abstrakcích, filozofoval spíše na německý než na český či západní způsob. Sblížili jsme se vlastně až po vyhazovu roku 1969, občas za mnou přišel k „mým“ varhanám u sv. Antonína a já ho pak vždy donutil jít na pivo, kde pomalu roztával. Byli jsme si spíš jakýmiś poradci, on mně v moderní filozofii a já jemu v křesťanské a české duchovní tradici (on byl z těch filozofů, kteří od Aristotela skočili hned k Descartovi, mě naopak vždy přitahovalo to mezi tím obojím).

Jak se dostal k Chartě, líčil mi jako důsledek dvou šoků, které prožil: první byli „plastici“ („chápete, jak je vůbec možné, že režim pronásleduje vlastní děti?“), druhý ona těžce jej rozbolestňující skutečnost, že mu významní vědci odmítli podepsat nějaký protest. Jeden z nich, tehdy světového jména, mu prý řekl: „Pane kolego, já nejsem Hus, já jsem Galilei, ať dělá režim cokoliv, odsouhlasím to a budu si pracovat dál...“ A Patočka ke mně (tehdy téměř plakal): „Jak je tohle vůbec možné? A v národě Husově?“ A já jemu: „Pane profesore, to je právě typické vždy a všude. Lidí síly Husovy je vždy jen nepatrně a jen zřídka cítí širší hnutí schopnost veřejně se k nim hlásit.“

Při posledním setkání, asi týden před jeho smrtí, jsme asi dvě hodiny seděli v tehdejší milé místnůstce proti hlavní poště, kde podávali pouze kuřata a plzeňské. Venku už naplno řvaly ampliony o zaprodancích a ztroskotancích z Charty, ale my mluvili o poměru TGM ke Kantovi, k Dostojevskému a podobně, jen ne o Chartě či o politice. Teprve když jsme se loučili, řekl jsem mu polovážně, položertem: „Ale teď už to chartaření ponechte Havlovi a jiným. Vás to zabije!“ A on tak šťastně přikývl, jako že i s tím nutno počítat... Do týdne byl mrtev...

Ty tedy jsem znal dobře, toho „třetího“ prakticky vůbec ne (dvě tři nahodilá setkání nic neznamenala), ale tím spíš je mou povinností dotvrdit, že mi Patoč-

ka naprosto jednoznačně řekl, že vlastním autorem textu Charty byl Václav Havel. Pokud jde o mne, vděčím Chartě za to, že mezi jejími signatáři jsem – já samotář, aspoň trochu stylem života napodobující benediktiny mého mládí v Emauzích a lidi nevyhledávající – poznal to, „bez čeho všechna ostatní dobra a statky jsou k ničemu“ (Aristoteles), a to nová hluboká přátelství.

Musím jmenovat aspoň tři lidi, jinak mezi sebou zcela odlišné. Nejprve buď uveden Jiří Hanzelka, v němž jsem teprve teď poznal, že to není jen jeden z obou slavných cestovatelů, ale člověk nesmírné moudrosti, kultivovanosti, jemnosti, ba i jakési duchovní aristokracie, přitom virtuos na varhany (i on někdy přišel k „mým“ varhanám zahrát si po večerní mši nejtěžší mistrovská díla). Ale na rozdíl od lidí podobných charakterových znaků a sklonů byl schopen i tvrdé a rázné akce, kde to bylo na místě.

Tak jednou spolu sedíme v Plzeňském dvoře a najednou k mému úžasu přistoupí jakýsi muž v civilu (byl to „můj“ vyšetřovatel už delší dobu) a dovolává se „našich styků“ s prosbou, smí-li přisednout. Já rychle Hanzelkovi, že je to plukovník z vnitra. A do smrti uslyším Hanzelkova klidná, ale velitelská slova: „Pane plukovníku, až budu chtít mluvit s vámi, pozvu si vás. A když vy budete chtít mluvit se mnou, pozvete si vy mě. Ale teď tady hovořím s přítelem, a vy tu nemáte co dělat!“ A plukovník odešel jako zpráskaný pes. Přitom šlo o postavu mezi vnitráky relativně vzdělanou a slušnou. Jak se mohl dopustit takové trapnosti, jsem tehdy nechápal. Později mi řekl jiný „tajný“, jeho podřízený, že onen plukovník byl asi dle svého zvyku pod vlivem drog – což nevím, těmto lidem se zajisté nesmělo moc věřit, protože lež byla přímo jejich služební povinností, ale ono to prostě nejde lhát pořád. Mně osobně těch „tajných“ bylo spíš líto, viděl jsem v nich lidi, kteří se vinou špatných vlivů v mládí dostali na špatnou cestu... Ale teď jsem skrze Hanzelku zažil, že i ten nejjemnější člověk musí být schopen pádné a tvrdé akce.

Vedle Hanzelky si sotva lze představit opačnější typ člověka, jehož přátelství mi dala Charta. Karel Trinkewitz – malíř, grafik, kolážista, básník, satirik, ironik, dramaturg (patrně nikdy nepochopím, co všechno ještě je a co je v tom všem to centrální), člověk se zcela unikátním nadáním téměř z každé větičky udělat drobnou změnou verš či dvojverší nejen vtipné, ale přímo hořící aktualitou, znamenal něco úplně nového v mém profesorském životě (spíš je podivné, co já mohl tehdy znamenat pro něj). Chodil ke mně a skoro pořád jsme se hádali. Zejména o problémy toho typu, jako že on tvrdil a vykřikoval, že na světě bude dobře, až budou všichni komunisté vystříleni. A já mu trpělivě znovu a znovu objasňoval starou tezi filozofa Immanuela Kanta, že podobné metody vždy více lidí zlými udělají než zlých pohubí. Myslím, že osobně by neublížil ani bleše. Je třeba pamatovat, že jakékoliv projevy extremistické (radikální, „krajní“ apod.) jsou nebezpečné jen tehdy, když se pojí s notorickou vážností a sebekultem. Fanatik se neumí smát. Ale Trinkewitz – toť vtělený smích, ovšem i výsměch lidské blbosti a malosti, zejména pokud je „po česku“ na sebe ještě pyšná.

A závěrem velikán. Charta mi umožnila (či snad spíš ta náhoda, že jsme se jednou v hrozném počasí setkali 7. března u hrobu TGM) přiblížit se k Václavu

Černému. To ovšem nebylo žádné přátelství – to s ním nešlo ani u jeho vrstevníků, neřkuli u člověka o generaci mladšího. Že mě tu a tam přijal, to bylo podobné vždy spíš rigorózu a člověk se potil. Kdo si přečte cokoli z jeho pamětí, jistě brzy pozná, že to byla po smrti Masarykové asi naše největší duchovní osobnost. Rozdíl byl v tom, že TGM se vždy a ke každému choval prostě a rovnostářsky, Václav Černý si naopak zvykl – snad proto, že daleko největší část života byl pořád někým perzekvován a zakazován – jednat s každým přímo veličensky... Pokud jde o něj, bylo vlastně téměř poctou, když někomu vynadal. Ještě při posledním setkání, když už byl téměř úplně slepý a já mu nabízel, že mu budu posílat dvakrát či třikrát týdně studenty (samozřejmě z „undergroundu“), aby mu předčítali, s požitkem mě shodil: „Pane kolego, já jsem celý život žil očima – já už se nebudu přeškolovat na uši...“

Ale nešlo jen o tyto slavné osobnosti a několik jim podobných. Šlo o ta sta a sta mladších kolegů a docela mladých lidí, tíhnoucích k duchovnu a vědě, ale vyhozených buď po započetí práce, nebo vůbec nepřipustěných ke studiu. Pro ty starší, mé kolegy a žáky z let padesátých a šedesátých, z nichž někteří propadali téměř beznaději z té prázdnoty, do níž je Husákův režim uvrhl („drazí spoluobčané, můžeme být spokojeni“, G. H. každoročně 1. ledna), posloužily sborníky, na nichž jsme po léta pracovali (Masarykův k výročí v roce 1980, toleranční k výročí Tolerančního patentu o rok později). Knižně vyšly až po listopadu 1989, ale i tehdejší samizdatová vydání znamenala nejen smysluplné zaměření pro lidi lačné pravdy a spravedlnosti, ale poprvé se podařilo dát dohromady osoby z Charty i ze „struktur“ (státních), ba i emigranty, katolíky, liberály i eurokomunisty, tedy udržet jednotu a kontinuitu proklínané opozice s proudem akademické vědy. „Tajní“ se sice dříve či později o těchto akcích dověděli, ale k ostřejšímu zásahu se neodhodlali, v té době už vědouce, že by nám tím jen dělali reklamu.

A pro ty nejmladší, kteří studovat buď nesměli, nebo vzhledem k hnusu okupantského režimu ani už nechtěli, byly takzvané bytové univerzity. Dělalो nás to víc „vyhozených“ profesorů – já kontinuálně zhruba od roku 1975 až do roku 1989, za stálé spolupráce vysoce vzdělaného moderního evangelického teologa Milana Balabána a fenomenálního, byť někdy značně jednostranného filozofa Egona Bondyho. Jako hosté i referenti tam občas bývali lidé nejrůznější, od mého drahého gymnazijního profesora, později čelného orientalisty Otakara Klímy až k páteru Václavu Malému, pozdějšímu hrdinovi slavných listopadových dnů. I o tom „tajní“ věděli, ale celkem jim bylo jedno, co mladým říkám o Augustinovi či Bondy o Buddhovi. Zmýlili se. Když zastrašili téměř všechny dospělé, ani ve snu je nenapadlo, že by revoluci proti nim zahájili a vedli mladí, téměř děti. Mě to nenapadlo taky. Ale viděl jsem, že ti mladí nejsou zlomeni a hledají.

Pravda, samozřejmě tyto „bytové univerzity“ nemohly nahradit skutečnou univerzitu, nemohly z nikoho udělat vůdce. Ale byl v nich duch svobody a hledačství. A není jiné cesty k svobodě než zase jen svoboda, aspoň v malých skupinách, neboť jen ty budou schopné činu. A to byli ti mladí, ne ti pokroucení do-

spělí, věčně polospící před televizí. Já sám to vše dělal spíš z potřeby starého profesora být mezi mladými a učit je milovat to, co jsem miloval já.

Ale občas přišla podivuhodná překvapení. Tak například mě můj osobní přítel ještě z mládí Milan Munclinger – dirigent a virtuos na flétnu – jednou takřka donutil (1980), abych s ním jel na jeho koncert v Plasech u Plzně. Jdu s ním ohromnými prostorami premonstrátského kláštera, plnými mladých lidí. A ke svému úžasu sleduji, že mnozí z těch mladých zdraví spíš mě než jeho. Až později jsem se dověděl, že tam byl skoro celý „underground“ z Plzně a širokého okolí, a že tedy jsem podceňoval to, co jsem vlastně věděl: že nahrávky našich pražských večerů chodí také mladým do Liberce, Plzně a jinam. Věděl tehdy Munclinger, pro koho hraje? Ať tak či onak, moudře o tom nic neřekl. Vždyť musil krýt celý malý orchestr Ars rediviva.

Takovéto projevy nenápadné aktivity pro dobrou věc mi vždycky velmi imponovaly. Tak mě k mému úžasu deset let svou tichou statečností udržel v místě varhaníka v Holešovicích páter František Kohlíček, odolávající všem výhrůžkám vrchnosti. Že riskoval, že to zdaleka nebylo samozřejmé, šlo poznat z toho, že mě jeho nástupce roku 1983 okamžitě propustil. Zase ale: nelze se hněvat na toho druhého, ten jednal „normálně“, kdežto jeho starý předchůdce byl netypický, bral příkazy Ježíšovy doslova a zajistil mně a mé rodině na deset let základ živobytí, a nadto i činnost smysluplnou, kde jsem mimo jiné mohl hrát pravidelně s proslulými Cantores Pragenses Josefa Hercla, který – stejně jako Munclinger – udělal nesmírně mnoho pro udržení duchovních hodnot v národě.

Samozřejmě, že ta léta mi přinesla i některá zklamání, ale těch bylo poměrně nepatrně, a nikdy nebylo vinou Charty samé, ale přirozeným důsledkem obecně lidského jevu, že na cokoliv dějinně významného se instinktivně přivěsí také lidé nějak postižení, buď psychickou vadou nebo leností (megalomanií, narcismem a podobně). Oni totiž přímo instinktivně vycítí, že takový dějinný akt jim dává možnost vyniknout lacino, bez trpělivé práce, a tak případně dojít i uznání a slávy. Měl jsem například v šedesátých letech jednoho vysoce nadaného žáka, na jazyky přímo fenomenálně zdatného. Za pár týdnů jsem ho naučil latinsky, že brzy překládal přímo mistrovsky. K mé hrůze se však do této své schopnosti přímo zamiloval a odmítl dělat cokoliv jiného. Odmítl například číst odbornou literaturu, a tak vlastně pořádně nedostudoval.

Naše spory, respektive moje výtky, byly vždy prudší, výsledky nulové. Přitom byl nejméně politický ze všech mých žáků a celého okolí. Současnost ho prostě nezajímala. Když přišla Charta, okamžitě ji podepsal a začal hned s tak drastickými provokačními projevy, že by zaměstnal půl vnitra. To stupňoval. A – opět k mé hrůze – když mu po krátkém čase „tajní“ nabídli, že může do dvou dnů emigrovat, nepodal nikomu ani ruku a zmizel v jedné z těch západních zemí, kde ho byli ochotni přijmout jako hrdinu, ba mučedníka Charty. Nevím, zda se dal i živit na státní útraty za své „hrdinství“ (v těch zemích lze snad žít i z podpory v nezaměstnanosti). V žádném případě už o něm nikdo nikdy neslyšel. Ani ve vědě, ani v politice. Podobných případů jsem poznal více, ale ne mnoho.

Pak byly případy ještě složitější, kdy se například skutečné hrdinství smísilo s něčím pochybným. Tak jedna moje žákyně si téměř uběhala nohy ve službách Charty, až jaksi po létech tomu úplně přivykla a já pozoroval, že duchovní problémy ji přestávají zajímat. Když jsem jí to vytýkal a prosil, aby jen nesloužila mužům, ale nezapomněla na svou potravu pro vlastní mysl, poslouchala asi půl hodiny mé kázání zcela mlčky. Při odchodu na mne upřela své dobré lání oči a řekla: „A nechceš, abych ti něco zařídila?“

A náš národ, široké vrstvy, inteligence? Těch 99,99 %, kteří Chartu nepodepsali? Asi nikoho nepřekvapí, že za těch dvacet let jsem nenalezl ani jediného člověka, který by mi tvrdil, že Charta je špatná, nesprávná, škodlivá a podobně. Dokonce ani „tajní“ tak nemluvili, jen naléhali podrobit se moci, prý „realitě“. Moji drazí poslovanštění Keltové na Strakonicku, kde jsem tři desetiletí trávil léto, ti si vůbec nepovšimli, že nějaká Charta byla. Ostatně si dřív nepovšimli ani roku 1968 (až na pár starých členů Sokola).

Ale co ti pražští umělci a intelektuálové, kteří se dokonce cítili nuceni podepsat „antichartu“? Asi typický byl případ jednoho významného lingvisty, kterého jsem znal od dětství a který náhodou bydlil tehdy blízko mne, takže jsme se často potkávali. Těsně po odeslání *Prohlášení Charty 77* parlamentu (o němž asi slyšel ze zahraničního vysílání) mě potká a s dojatým úsměvem mi říká: „To je skvělé... To vám všichni strašně fandíme“ (podivná, ale tehdy i dodnes běžná jsou ta slova „vám“ a „fandíme“). Za pár dní mě opět potká a říká s týmž úsměvem: „Právě jsem podepsal manifest proti tobě (tak mile charakterizoval ‘antichartu’). Musíš mě chápat, mám tři děti.“ Samozřejmě jsem to „chápal“ a neřekl jsem mu jedině slovo výtky. Ale s Trinkewitzem jsme si pak řekli, že my podepsali Chartu mimo jiné právě proto, že máme děti a chceme, aby žily svobodněji než naše generace. Samozřejmě ty děti pak měly všelijaké potíže, zejména co do možnosti studia. Ale bylo jasné, že lepší je charakter bez doktorátu než doktorát bez charakteru. Co hlavního, tak to pochopily i ty děti... Ale postoj zmíněného kolegy byl asi postojem i všech těch, kteří v přeplněném Národním divadle podepisovali „antichartu“. Kdyby ještě žil Jan Patočka, snad by tento sklon zdrcující většiny národa „nevměšovat se ani do vlastních záležitostí“ (jak se tehdy říkalo) vysvětloval něčím z historie, nejspíš šokem z Mnichova, ale mýlil by se. Podobné jevy se vyskytují u všech okolních národů.

Slavit výročí? A co slavit? To, že tehdy za pět let zhruba asi jedna setina procenta (!) Chartu podepsala? A copak se vůbec slaví protesty, manifesty, deklarační? Slavíme snad slavný Palackého dopis do Frankfurtu, byť za ním tehdy roku 1848 stál opravdu celý národ? Nikde ve světě se to nedělá. Neslaví se přípravné akce hrstek lidí, ale až ty situace, které nastanou zřídka, ale přece, kdy ta zdrcující většina toho kterého národa, dosud opatrná a poslušná vrchnosti, náhle pozná, že je okamžik, kdy i ona cosi může. Tak tomu bylo jednoznačně 28. října 1918, ale jinak jen málokdy v našich dějinách.

Či máme připomínat těm signatářům „anticharty“, že se před triumfující bes-tíí policejního státu cítili nuceni podstoupit tu potupu? Nemyslím sice, že by „národní umělci“ a jiné osobnosti opravdu vždy v doslovném smyslu „musili“,

ale někteří opravdu zachraňovali celé soubory, orchestry atd. Nebo si to jen myslili – ale kdo z nás může vést jasnou linii mezi obojím? Poznal jsem jich mnoho – a často měli z podpisu „anticharty“ depresi, vnitřní výčitky a komplexy. Signatáři Charty zajisté o oslavu nestojí, ba cítili by se poníženi. Ostatně dnes se objevilo tolik hrdinů té doby! (V červenci 1996 si jistá dáma stěžovala v televizi, jak za komunismu trpěla, protože jí šéfka nařizovala nosit podprsenku – ubožačka! Což ji navrhnout k vyznamenání!)

Podobně mi vůbec neimponují ti, kteří emigrovali, aby si prostě „žili ve svobodě“ – ostatně všimněte si, že ti se většinou po roce 1989 nevrátili. Imponují mi jen ti, o nichž platí Goethovo vrcholné slovo: „Jen pak jsi hoden svobody a žití, když rveš se o ně den co den!“ Ale k tomu „vychovat“ nelze žádnou jednorázovou akcí, neřku-li oslavou, ale jen a jen činem, rizikem, osobním příkladem mnohaleté práce. Nejvýraznější příklad toho druhu dal v těchto letech nepochybně jistý pan V. H.

Ivan Medek

Pokus o odpověď

Když jsem v prosinci 1976 v restauraci U Nováků podepisoval Jiřímu Němcovi Chartu 77, dělal jsem to s přesvědčením, že podepisuji za všechny členy své rodiny a většinu přátel, kteří by podepsali také, kdyby se toho dožili. Podepisoval jsem zároveň s vědomím, že se tím zavazuji proti komunistickému režimu aktivně pracovat podle svých sil až do jeho konce. (V Praze dne 24. července 1996.)

O sedmáct let dříve se Ivan Medek k podobným tématům vyjádřil obsírněji na stránkách exilového časopisu Hlas Bohemie (září 1977, č. 4). Se souhlasem autora jeho tehdejší Pokus o odpověď přetiskujeme.

Proč jste podepsal Chartu 77? Co Vás k tomu vedlo? Jak je možné, že jste podepsal s lidmi jiných názorů? Lze si vůbec představit spolupráci s komunisty, a jakými vlastně komunisty? Víte o tom, že někteří lidé nepodepsali Chartu 77 jen proto, že nechtěli dát své jméno vedle podpisu bývalého komunistického funkcionáře? Věděli jste, že budete označován za spolupracovníka komunistů? Vědí bývalí komunisté a signatáři Charty 77, že je StB označuje za spolupracovníky reakce? A tak dále.

Každou z těchto otázek by bylo možno formulovat i jinak. Většinu z nich nám kladli při výsleších v úřadovnách StB od prvních dnů ledna 1977. S mnoha se setkáváme v exilu. V osobních rozhovorech i veřejných setkáních. Některé jsou formulovány i písemně a objevují se v tisku. Věřím, že ve většině případů

jde o projevy dobré vůle, i když jsme se všichni zde na Západě setkali i s projevy vůle zlé, s nadřazeností, s vyslovováním soudů, určováním programů do budoucnosti atd. Je to přirozené a zdá se mi to logickým důsledkem toho, že o demokracii v praxi toho víme tak málo; že si nemůžeme pořád ještě zvyknout na formy svobodného života a považujeme za nutné a možné začít nově myslet teprve tehdy, až si vzájemně vyřídíme účty.

Jenže já věřím, že si nic vyřizovat nebudeme, že se naopak společně pokusíme, aby se prokázané viny projednávaly u příslušných soudů, že uděláme všechno, aby takové soudy u nás jednou byly a byly to soudy nezávislé. Nezávislé nejen na režimu, který nesmí být totalitní ani v rudé, ani v hnědé či modré či jiné podobě, ale nezávislé i na pocitech, vlastních zážitcích a často pochopitelných rekriminacích. Přiznám se, že bych se nechtěl vrátit domů, kde by někdo bez soudu visel na nějakém kandelábru. Myslím, že by to nebyl domov. Pro nikoho. A také doufám, že se nám do té doby (máme, bohužel, asi víc než dost času) podaří udělat něco slušného tady, pro lidi doma, pro kulturu, pro dorozumění, pro pronásledované, ale i pro ty, kteří jsou zde s námi. Zde – myslím ve světě, kde je možno hovořit svobodně a o všem. A myslím nejen na ty, kteří přijeli a přijíždějí nebo utíkají a budou ještě utíkat ze země, kde to možné není. Myslím i na ty, kteří se zde narodili a žijí tady. Jsou občany svobodného světa a setkávají se s těmi, kteří by se jimi chtěli také stát. Být občanem znamená být také spoluobčanem. Vědět, že nejsem sám a také ne jen pro sebe. Že potřebuji ostatní a ti zase potřebují mne. Každého z nás.

A tak jsme tady na ten (někdy už krátký) čas, který nám zbývá společně ve světě, jenž nám klade otázky. Má právo na odpovědi, má právo se zájmem sledovat i naše rozpory (kde by nebyly?), má právo dokonce tomu všemu i nerozumět a považovat naše spory za projevy něčeho vzdáleného, snad typicky slovan-ského.

Tak se tedy pokusím alespoň na některé z otázek odpovědět i s vědomím, že opakují to, co bylo řečeno již mnohokrát.

Charta 77 je svobodnou a otevřenou občanskou iniciativou, jejímž cílem je nepřestávající, stále nové formy hledající a do nejširších oblastí života obrácený pokus o obhajobu lidských práv v každé podobě a ve všech oblastech, jak jsou formulována ve Všeobecné deklaraci lidských práv a v obou mezinárodních paktech o lidských, občanských, kulturních a dalších právech. Nikdo z iniciátorů a signatářů Charty 77 si jistě nepředstavuje, že půjde o jakýsi pokojný dialog s vládou v Československu, a nikdo si také nepředstavuje, že bude dosaženo nějakých výsledků přímo. Není však možné nevidět, že mnohého již dosaženo bylo a že režim v Československu bere Chartu 77 na vědomí nejen formami nejrůznějších útoků, represálií atd., ale také tak, že přece jen, byť i nepřímou, musí alespoň na něco reagovat. Jako příklad by bylo možné uvést změny ve způsobu přijímání dětí na školy, které režim uskutečnil jako reakci na kritické dokumenty Charty 77. Podobně reagoval na dokumenty o atomových elektrárnách a podobně. Jistě, není to mnoho, ale také to není všechno. Je řada věcí, o kterých se těžko píše, ale které jsou nesporné, jako například skutečnost, že již teď se řada

lékařů vzpírá poslouchat příkazy StB k nucené hospitalizaci lidí v psychiatrických léčebnách. Materiály Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, a zejména jejich zveřejňování v zahraničí (v rozhlasových pořadech a v tisku), to všechno jsou malé, ale ne nevýznamné příklady iniciativy Charty 77. Snad někdo namítne, že i to je málo. Ale pro zacházení s nemocnými a s vězni, pro děti a vůbec pro lidské osudy kvantitativní měřítko nemohou a doufám nikdy nebudou platit.

K otázce o spolupráci s lidmi jiných názorů. Myslím si, že lidé „jiných“ názorů jsou pro společnost nesmírně užiteční. Jen tak namátkou si vzpomínám na některé z nich – Masaryka, Havlíčka, Komenského, Husa, svatého Františka, svatého Ignáce, Thomase Moruse a konečně i na to jméno, od kterého počítáme náš letopočet.

A komunisté? Především bych vždycky říkal bývalí komunisté: Chartu 77 totiž nepodepsal žádný z dnešních členů KSČ. Mezi těmi vyloučenými, vyškrtnutými a těmi, kdo vystoupili sami (i když stanovy strany tuto formu vlastně neuznávají), bych se pokusil diferencovat asi takto: Nejen u nás doma, v Československu, ale i na celém světě je plno lidí, kteří byli marxisty, kdysi v nějaké podobě z marxismu vycházeli, věří v jeho budoucnost, věří alespoň v částečnou možnost jeho reformy atd. Je celkem lhostejné, jak si říkají i kolik jich je. Myslím, že důležité a rozhodující je něco jiného: rozdíly v pojetí budoucnosti, v názorech na ideovou koncepci a její realizaci. Řekněme, že do první skupiny patří ti, kteří jsou přesvědčeni, že komunistická strana by měla být vedoucí složkou společnosti *a priori* a že by pak mohla a snad i měla povolit ostatní strany až po opozici a spolu s nimi vytvářet cosi jako národní frontu. Další skupina si možná myslí, že společnost by měla být založena od počátku na principech plurality, v níž by bylo místo pro komunistickou stranu, která by ve svém programu usilovala o získání výsadního postavení, a tedy o jakousi vůdčí úlohu, ve které by se pokusila získat většinu voličů. Nevím, zda by bylo možné uvažovat o spolupráci s těmito skupinami. Existuje však ještě třetí skupina – pokud je vůbec takové dělení možné – a to jsou ti marxisté (ať již se nazývají jakkoliv), kteří s koncepcí vedoucí úlohy jakékoliv politické strany ve státě zásadně nesouhlasí a věří, že jediné východisko je skutečné pluralitní demokratické uspořádání státu, ve kterém žádná strana nebude mít na počátku vedoucí úlohu a také žádná strana o ni nebude ve svém programu usilovat. Takové uspořádání, v němž by pluralita zaručovala opozici stejná práva jako těm, kteří jsou většinou národa zvoleni, a kde by toto bylo součástí ústavy. Znamená to tedy, že takto uvažující bývalí komunisté (marxisté, reformisté, radikálové atd.) se jednou provždy vzdávají myšlenky totalitního uspořádání společnosti. Snad někteří z nich podobně cítili již dřív. Snad se někteří změnili. Ale takřka všichni nějak zaplatili. V Československu nesporně a dost. Ti z nich, kteří spolu s liberály, křesťany, humanisty a všemi ostatními se podíleli na zrodu Charty 77, a ti, kteří se pak stali jejími signatáři, již tímto faktem dostatečně a jasně vypovídají o svých postojích. Komunisty v tom smyslu, jak tomu rozumí režim v Českoslo-

vensku a bohužel i někteří nedostatečně informovaní lidé v exilu, takovými komunisty nikdo z nich není.

Stručně bych to všechno snad mohl říci tak, že mohu, chci a budu spolupracovat s každým doma i v exilu, o kom se přesvědčím, že je schopen otevřeného a obětavého jednání, že nikoho ze společnosti (současné i budoucí) nechci vylučovat, že nechci ve jménu jedné skupiny potlačovat druhou atd., atd., ale to bych pokračoval vlastně jen v citátech z deklarace o lidských právech. Pokusme se ji znovu přečíst, něčemu se z ní naučit i pro vlastní jednání.

A ještě poslední odpověď. Ano, dal jsem své jméno při podpisu Charty 77 na listinu, kde byli i bývalí komunisté. Je to jméno, které mnozí nacističtí a komunističtí představitelé užívali jako nadávku, protože je spojeno s výrazným nacionalismem a zároveň s organizací prvního ozbrojeného boje legionářů s bolševiky. Od svého otce jsem věděl, že jsme se v roce 1938 neměli vzdát. Poznal jsem, že jsme prohráli, a to nesporně také vlastní vinou, v roce 1948. Pokusil jsem se s hrstkou nekomunistů nalézt cestu k politickému pluralismu v roce 1968. Ani po dubnovém plénu v roce 1969 jsem nepřestal věřit, že se něco dělat dá, že společnost, lidé nejsou ztraceni. Věřím, že Charta 77 je jedním ze způsobů, jak pro to lze něco dělat doma.

Věřím, že je mnoho takových způsobů venku. Věřím, že je možné pomáhat domovu a být užitečný světu. Věřím, že každé, i sebemenší úsilí, které k tomu směřuje, má smysl. Proto se o to znovu pokouším. S těmi, kteří tomu všemu věřili již dávno, ale i s těmi, kteří tomu věří až teprve dnes a kterým můžeme třeba říkat konvertité.

Jaroslav Mezník

Můj podpis Charty a jeho bezprostřední důsledky

Někdy v prosinci 1976 mi vzkázal Jiří Müller, abych se u něho zastavil. Znal jsem se s ním v té době už dosti dlouho. Naše seznamování však mělo několik etap. Nejprve jsme se jen vídali; bylo to během jara a léta 1973 v borské věznici, kde jsme chodili společně po dvoře, ovšem ve dvojicích, oddělených od sebe minimálně dvaceti metry, pečlivě hlídání bachaři. Pak jsme se v září 1973 ocitli vedle sebe v autobuse, který nás odvázel z Plzně kamsi do neznáma. Bavit jsme se nemohli, pokud se nám podařilo utrousit dvě tři slova, týkala se pouze otázky, kam to vlastně jedeme. Skončili jsme tehdy v Litoměřicích. V tamní věznici jsme byli v různých celách, takže jsme se za těch přibližně čtrnáct měsíců, co jsme tam společně strávili, ani neviděli, ani neslyšeli, ačkoliv jsme byli po větši-

nu doby od sebe vzdálení maximálně dvacet metrů. Jirka se ohlásil, když se vrátil z vězení, a tak jsme se několikrát sešli a mohli spolu už konečně mluvit.

Když jsem tenkrát v prosinci 1976 přišel k Jirkovi do jeho bytu, choval se jako vždy maximálně seriózně, obezřetně (nebylo možno vyloučit odposlouchávací zařízení) a stručně. Na prvním papíru, který napsal, byla otázka, zda jsem ochoten pomlčet o písemnosti, kterou mi předloží. Kývnutím jsem slíbil. Pak mi podal *Prohlášení Charty 77* s písemným pokynem, abych si je důkladně přečetl. Když jsem zvedl hlavu na znamení, že už jsem svůj úkol splnil, podal mi další papírek s otázkou, zda k *Prohlášení* připojím svůj podpis, nebo se podepsat odmítám, nebo si chci celou věc ještě promyslet. Odpověděl jsem (samozřejmě také písemně), že podpis připojím hned. Tak mi dal pokyn, abych napsal, že s *Prohlášením* souhlasím a že podepisuji. Učinil jsem tak. Ani už nevím, zda jsem uvedl svou adresu (asi ano). Tak jsem se stal signatářem Charty 77.

Po pravdě řečeno jsem nečekal, že tato záležitost vzbudí nějaký rozruch – *Prohlášení* se mi zdálo být dost umírněné. Proto jsem byl kampaní proti Chartě, kterou spustily sdělovací prostředky, poněkud překvapen. Byl jsem zvědav, co bude dál. S propuštěním z práce jsem nepočítal – byl jsem pomocným dělníkem. Z vězení jsem byl „na podmínku“ propuštěn dříve, než mi uplynul trest, musel jsem tedy počítat s tím, že mi podmínka bude zrušena. Ale těch případných sedmi měsíců jsem se nebál, na kriminál jsem byl už zvyklý. Obavy jsem měl spíše o příslušníky své rodiny, naštěstí zatím zbytečně. Dcera se na střední školu nedostala už proto, že jsem byl ve vězení, další postihy se zatím nekonaly. Já sám jsem důsledky svého podpisu měl zažít velmi brzy. A byly to důsledky zcela rozdílného charakteru.

Především mne – snad ještě v lednu 1977 – odvedli z továrny. Ani nevím, zda to byli vyšetřovatelé nebo estébáci, jejich vedoucí byl z Prahy. Udělali prohlídku v mém pokoji, který jsem měl pronajatý v rodinném domku dr. Sušila v Řečkovících, a pak mne odvezli do věznice v Bohunicích, kde se mnou sepsali protokol. Nadiktoval jsem, že jsem *Prohlášení Charty 77* podepsal a že jinak o této záležitosti odmítám vypovídat. Zapsali to a pustili mne domů. Byli slušní.

To byl důsledek první. Další výslech mne čekal až později a v jiných souvislostech.

Nedlouho nato mi vzkázala Božena Komárková, má profesorka z gymnázia a významná představitelka evangelických intelektuálů, abych za ní přišel. Tož jsem u ní v určenou dobu zazvonil a setkal se tu s malou společností. Byli to sami signatáři Charty, většinou evangeličtí faráři. Mělo jít o jakousi poradu o tom, jak postupovat. Pokládal jsem ji tak trochu za zbytečnou, protože jsem už měl výslech za sebou a někteří jiní také. Ale užitečné bylo to, že jsem se seznámil s novými lidmi, především s Janem Šimsou, s nímž jsem pak uzavřel pevné přátelství.

Toto nové přátelství bylo druhým důsledkem podpisu Charty 77. A musím hned dodat, že jsem pak v dalších letech mezi chartisty poznal tolik vzácných lidí, že už i proto – hledím-li na věc retrospektivně – stálo za to podepsat.

Pracoval jsem tehdy jako skladový dělník ve státním podniku Transporta, kde se vyráběly výtahy. V továrně jsem se svým podpisem Charty nechlubil, chtěl jsem mít na pracovišti pokoj. Najednou za mnou přišel vedoucí zásobování. Že se chystá odborová tovární konference, že na ní budou vyhlašováni nejlepší pracovníci a že mne navrhne jako jednoho ze čtyř nejlepších pracovníků skladu. Přemlouval jsem ho, aby to nedělal, že to bude průšvih. Nedal si říci. Odborová schůze ve skladu mou nominaci schválila. Průšvih. Za pár dní si mne k sobě pozval kádrovák (přesněji: náměstek ředitele pro personální otázky). Zeptal se, zda jsem podepsal Chartu a zda jsem ochoten svůj podpis odvolat. Na první otázku jsem odpověděl ano, na druhou ne. Pak mne zavolali na schůzi závodního výboru, padly tytéž otázky a tytéž odpovědi. Na odborové konferenci, kde jsem měl být vyhlášen nejlepším pracovníkem, bylo oznámeno, že jsem byl vyloučen z ROH.

Čekal jsem, jaký to bude mít ohlas. Vynadala mi má přímá spolupracovnice. Ne kvůli tomu, že jsem Chartu podepsal, ale že jsem jí to dřív neprozradil. Pokud se pamatuji, tak mi jeden šofér řekl, že jsem blbec, ale po kratší diskusi nakonec uznal, že jsem učinil správně, když jsem jednal podle svého přesvědčení; nepokládal akci za špatnou, ale za zbytečnou. Jiný šofér byl toho mínění, že komunisté text *Prohlášení* neotiskli, protože by ho jinak podepsali všichni. Jeden dělník za mnou přišel a v souvislosti s mým vyloučením z ROH mi dal hádanku, která lidově vyjadřovala, k čemu u nás máme odbory. Byla tak sprostá, že ji nemohu reprodukovat. Jeden technik si nechal vysvětlit, co *Prohlášení Charty 77* obsahuje. Postoj inženýra Aloise Vyroubala, který byl se mnou roku 1972 odsouzen a nyní také podepsal Chartu, a mého šéfa Jiřího Kosa, vedoucího skladu, s nímž jsem se seznámil roku 1968, když jsem vstoupil do Československé strany socialistické, byl jednoznačný.

To byli jednotlivci, kteří se mnou mluvili přímo o Chartě nebo o mém vyloučení z ROH. K jisté změně ve vztahu ke mně došlo však i u dalších dělníků. Brněnská Transporta nebyla velká továrna, pracovalo v ní kolem sto třiceti dělníků. Většina z nich se se mnou setkávala v umývárně nebo na nádvoří. Zdravili jsme se, s některými jsem občas prohodil pár slov, ale nic o mně nevěděli. Teď najednou zaznělo na konferenci, že ve skladě pracuje nějaký doktor, že podepsal Chartu 77 a že byl vyloučen z ROH. Rozneslo se to. S jedním zámečníkem jsme si tykali od doby, co jsme zjistili, že jsme skoro stejně staří. Po konferenci mi začal vykat. Na otázku, proč to dělá, odpověděl: „No, když vy jste doktor.“ Tak jsem mu řekl, ať neblbne, a tykali jsme si dál. Jiní dělníci, kteří mne kdysi zdravili „Dobrý den“, mne najednou začali zdravit „Dobrý den, pane doktore“.

To byl tedy třetí bezprostřední důsledek toho, že jsem podepsal *Prohlášení Charty 77*.

Kamila Moučková

Jak jsem podepsala Chartu 77

O Chartě už toho bylo napsáno mnoho. Také mi nepřísluší hodnotit Chartu ani z pozice historika či politologa. Mohu jenom naprosto subjektivně zaznamenat, že jsem ji podepsala a proč.

Ne že by se před Chartou nic nedělo. Fakt je ale ten, že až do *Prohlášení Charty 77* mohli bolševici klidně hlásat do světa, že je u nás všechno v pořádku, že jsou tu lidé spokojení a šťastní. Nikdo nekřičel, že tomu tak není.

Charta byla vlastně také reakcí na stále tvrdší útoky policajtů. Prostě už bylo třeba hodit těm „pánům“ rukavici do ksichtu a říct: „tak pánové, až sem a dost“. To když začali vyvážet lidi 50 kilometrů od Prahy, tam je ztloukli a nechali ležet v zimě v lese.

Velmi důležité už v té době bylo, aby se „venku“ vědělo, že se tady doma taky něco děje, že nejenom venku pracují lidé pro osvobození se z „bolševického jha“. Bylo nanejvýš už potřeba spojit síly a jít společně proti zlu. Já si myslím, že strašně důležité pro tuto dobu bylo, že se jim nikdy nepodařilo rozdělit vnější a vnitřní odboj. Obě skupiny si pomáhaly a podporovaly se navzájem. Ta spolupráce byla nesmírně důležitá.

Chartu jsem podepsala jako jedna z prvních. O vzniku Charty se v disentu diskutovalo už nějaký čas, takže blesk z čistého nebe to nebyl.

Zazvonil u mne v bytě Jirka Dienstbier a Jirka Frodl s *Prohlášením Charty 77* v aktovce. Já jsem si to přečetla a řekla jsem jim: „Kluci, dejte mi čas do zítřka, já si to musím rozmyslet; ne za sebe, ale za Jirku.“

Že nastane tanec, nebylo těžké si spočítat. Věděla jsem, že bych mohla ohrožit svého partnera, že by ho mohli vyhodit z divadla. Sebe jsem vlastně ani tak ohrožit nemohla, lepila jsem v té době pytlíky jako domácí dělnice.

Když Jirka přišel v noci domů z představení, dala jsem mu do ruky text a pravila: „Prosím tě, přečti si to, já bych to chtěla podepsat. Ale jestli myslíš, že by tě to ohrozilo, tak to neudělám.“ Jirka si ten text přečetl a řekl: „Tak to podepiš, stejně to uděláš, ale uvědom si, co tě čeká.“

Řekla jsem: „Máš pravdu, já to musím podepsat, já bych totiž jinak sama se sebou do smrti nevydržela. Ale nabízím ti, aby ses se mnou rozešel, alespoň formálně, abych neohrozila tebe.“ Odpověď zněla: „Jdi do háje – ale uvědom si, co tě čeká, že nastane tanec.“

A nastal.

Kluci druhý den přišli a já podepsala. A tanec začal. Ale strašný. Policajti před domem, za domem, před autem, před bytem, v deset večer a v půl sedmé ráno. Zvonili u bytu. Do toho rozmnožování, roznáška desítek kil základního textu lidem do schránek, výslechy, výslechy, výslechy, strach o lidi, kteří nám pomáhali rozmnožovat text nebo krást papíry.

V té době mě nejvíc štvali lidi – a takoví mě štvou dodnes – kteří chodili a říkali: „No prosím tě, ty ses snad zbláznila, tobě toho udělali málo. Ještě tohle.“

Stejně se nic nestane a sama si ještě ublížíš.“ A nedokázali pochopit, že když jsem měla v televizi třináct let velká práva, tak mám teď taky velké povinnosti. Když teď o něco jde, tak přece nemůžu zůstat sedět doma na zadku a koukat klíčovou dírkou, co se děje venku. Nebo lidi, co říkali: „No to víte, já musím držet hubu, já mám děti.“ To je velká výmluva a sebelež. Dělalí to kvůli sobě, ze zbabělosti. Já mám tři děti a žádné z nich mi nikdy nevyčetlo, že kvůli mně nemohlo studovat. Obě moje dcery vystudovaly vysokou školu v dospělosti.

Jiní zase říkali: „Vždyť to nemá žádnou cenu!“ Vyburcovat lidi, to je málo? Hodíte těm mocipánům rukavici! To je málo? Vždycky bude muset jít někdo první, aby se věci hnuly kupředu.

Smyslem Charty bylo především upozornit mocipány, že si beztrestně už nemohou dovolit všechno, že toho je opravdu dost. A zahraničí upozornit na situaci v Československu.

Ty předpoklady se – podle mého soudu – beze zbytku splnily.

A v tom já vidím smysl Charty 77.

Helena Němcová

Charta 77 a Maďarsko

Mezi první zahraniční ohlasy, které přicházely po zveřejnění *Prohlášení Charty 77*, patřila i vyjádření z Maďarska, a to jak od jednotlivců, tak od různých občanských iniciativ. (Říkalo se jim tehdy „jinak smýšlející“.) K prvním represím doma se řadily úřední dopisy, které vám přikazovaly okamžité vrácení cestovního pasu, neboť „není v zájmu státu“ atd. Po třetí výzvě, k níž byla připojena hrozba, že v případě neuposlechnutí budu předvedena eskortou, jsem zůstala bez pasu a možnosti setkat se osobně se sympatizanty v zahraničí. Tím pozorněji jsem poslouchala maďarské vysílání Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky, BBC a jména jednotlivých aktivistů jsem znala dokonale.

Po deseti letech se mi konečně podařilo získat nový pas a ihned jsem zamířila do Maďarska. Známa jména jsem si našla v telefonním seznamu, někoho obvolala, někoho navštívila na uvedené adrese, a pokaždé stačilo místo jakéhokoli úvodu říci: jsem signatářka Charty – a báječných a sdílných kamarádů bylo ihned plno. Byla jsem jak v Jiříkově vidění. Přišla jsem do soukromého bytu, kde byl plný stůl právě přeloženého Kundery a kam si chodili studenti i nestudenti nakupovat kýženou literaturu v zástupech (u nás za to ještě tehdy byly tři roky). Ivan Bába mi vyprávěl, jak právě překládá Masaryka, u Vargů mi kromě literárních lahůdek rovnou přistrčili mikrofon: byla jsem u maďarského dopisovatele Svobodné Evropy. Za týden jsem měla plný notes šifrovaných adres a – smutek v duši. Smutek nad srovnáním normalizované české skutečnosti konce osmdesá-

tých let s uvolněnou atmosférou Maďarska, ale také příjemný pocit, že Charta 77 je klíčem, který nám otvírá prostor za našimi hranicemi, ať se vydáme v kteroukoli světovou stranu. Za všechny bych ráda uvedla dva důkazy.

V roce 1989 neexistoval snad jediný týden, aby v něm Maďarsko nepřekvapilo svět něčím, co až do té doby bylo v zemi varšavského bloku nepředstavitelné. Jen letmo: pověstné „stříhání drátů“, otevření hranic pro statisíce turistů z NDR, zakládání nových a nových hnutí a politických stran, vystupování veřejných činitelů v západních masmédiích, vítězství opozičních kandidátů v doplňovacích volbách do parlamentu atd. To všechno – připomínám – ještě v zemi takzvaného sovětského bloku. Zcela výjimečný byl 16. červen, Den národního smíření. Náměstí Hrdinů, katafalk se šesti rakvemi. V pěti jsou pozůstatky Imre Nagye a jeho popravených druhů, šestá je symbolická rakev neznámého revolucionáře. Státisíce lidí a stovky rozhlasových, televizních a filmových společností z celého světa. Jednotlivci, instituce, státníci z Maďarska, ale i dalších východo- i západoevropských zemí pokládají ke katafalku věnce. Rozhlas vysílá do světa jméno či název každého dárce, který – po schválení organizačním výborem – může dnes tento pietní akt vykonat. Věvec, který kladu já, má na stuze nápis *Charta 77 In memoriam*. Rozhlas oznamuje dalšího dárce, a jako ozvěna zašumí davem jednohlasné špitnutí: Charta...

28. říjen 1989, výroční schůze Svazu svobodných demokratů. V procedurální složce se čte seznam hostů. Když zazní „Charta 77“, nabitý sál povstává, tleská, vyvolává k řečnicku reprezentanta Charty. Rychle cosi improvizuji, připomínám, že v těchto chvílích zřejmě u nás řadí pendrek, a oznamuji, že těsně před mým odjezdem se v Praze ustavil Evropský kulturní klub, na který se podařilo pozvat i zástupce Polska a SSSR, a že se v těchto dnech pokusím najít zájemce o členství a práci v tomto klubu i mezi maďarskou kulturní veřejností. Ještě během přestávky jsem dostala seznam vskutku čelných kulturních veličin, jejichž jména jsem mohla též večer volat do Prahy. Charta 77 byla opravdu přímo pohádkovým klíčem. Následoval rozhovor pro rozhlas, televizi, na mezinárodní tiskové konferenci jsem jako reprezentant Charty dostala hlavní slovo a otázkami jsem byla zasypaná – zájem projevovali všichni, od pobaltských kolegů až po ty z Japonska a USA.

Téhož roku o měsíc později: Z Maďarska přijíždí skupinka lidí z nejrůznějších organizací a nabízí pomoc, radu, spolupráci.

Byla bych velice nerada, kdyby někdo v této malé vzpomínce hledal nostalgii, sentiment. Chci pouze vyjádřit, jak byla Charta v letech nesvobody nahlížena u sousedů, ale nejen to. Chtěla bych připomenout, že takto byla chápána v tom středoevropském prostoru, kterému se po letech říkalo také Visegrádská čtyřka. A zamyslet se nad tím, zda ta čtyřka opravdu nemá k sobě navzájem blíže než třeba partneři v sedmičce či šestnáctce.

Martin Palouš

Uzavřená minulost, nebo živé dědictví?

Přečteme-li si po dvaceti letech *Prohlášení Charty 77*, dýchne na nás atmosféra doby, kterou už máme, bohudík, za sebou. Tento veřejně projevený nesouhlas malé skupinky československých občanů s praktikami tehdy vládnoucí komunistické moci si zajisté můžeme připomínat jako odvážný čin, jako vzdorný pokus o morální napřímení uprostřed společnosti, která za základní vzor svého chování přijala opatrnické taktizování a chytrácký oportunistus. Všeobecně se ovšem míní, že víc se z odkazu Charty 77 vytěžit nedá. Hledat v ní poučení, inspiraci, či dokonce návod pro současné politické jednání by prý bylo až trestuhodně naivní a scestné. Rozdíl mezi dneškem, kdy se naše společnost překotným tempem demokratizuje a stává se po letech reálněsocialistického marasmu znovu liberální, a situací, na kterou reagovala „nepolitická politika“ Charty 77, je přece propastný. Jakýkoli pokus o resuscitaci idejí, kterými se inspirovali, kvůli kterým trpěli a o které se vášnivě přeli tehdejší disidenti, vyvolává u dnešních politiků či žurnalistů shovívavý úsměv. Přestože jsem si velice dobře vědom, že časy se nenávratně změnilly, že žijeme v úplně jiné době, odvažuji se tvrdit:

Úspěch transformačního procesu, jenž nás má na konci dvacátého století „vrátit do Evropy“, závisí do značné míry na tom, jak naložíme s dědictvím, které Charta 77 za sebou zanechala; zda dokážeme pochopit a ve změněné politické situaci formulovat otázky, které ji před dvaceti lety přivedly k životu; zda budeme s to zhostit se úkolu, který i přes náhlou smrt komunismu (a tudíž i Charty, pokud ji chápeme jako pokus o vytvoření alternativy k životu deformovanému totalitním režimem) zůstává nadále aktuální.

I

Cíle a obsah činnosti Charty 77 vymezil její základní dokument, datovaný 1. ledna 1977, podepsaný 243 československými občany a otevřený k podpisu komukoli dalšímu, „kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji“. Charta se nepovažovala za politickou organizaci, to jest nepředkládala program politických či společenských změn a nesledovala žádné *sensu stricto* politické cíle ani nehodlala vstoupit do mocenského zápasu. Jejím úmyslem bylo sloužit výlučně obecnému zájmu jako „volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě“. Vládnoucí komunistický režim nebyl označen za zločinný ani mu nebyla vyhlášena válka. Byl „pouze“ upozorněn na to, že jeho současná praxe je v očividném rozporu se závazky dodržovat lidská práva, „která člověku přiznávají mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu a duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv“, a byl vyván ke konstruktivnímu dialogu v této oblasti. Z formálně právního hlediska

stála v centru tohoto dialogu následující otázka: jsou mezinárodní smlouvy týkající se lidských práv pouze záležitostí vztahů mezi suverénními státy, nebo v nich lze současně spatřovat nový zdroj práva vnitrostátního, jež ustavuje a reguluje vztahy mezi státem a jeho občany?

Toto východisko Charty, a zejména její legalismus se hned od počátku staly terčem kritiky. Nabídka dialogu znamenala prý uznání jakési legitimacy totalitního režimu a také vycházela ze zcela nerealistického předpokladu, že by takovýto režim vůbec mohl být dialogu schopen. Svým nepolitickým pojetím boje za lidská práva Charta nejen nepomohla při hledání politických alternativ, ale *de facto* rozvoj nezávislé politiky zablokovala. Chartisté ve svých dokumentech sice stále upozorňovali na porušování lidských práv, ale vzhledem k tomu, že to byli oni sami, či práva byla nejčastěji v konkrétních případech porušována, chartistická prohlášení a veřejné protesty proti bezpráví se většinou týkaly převážně jich samotných. Výsledek byl, že chartisté vedli svůj každodenní donkichotský boj s příslušníky represivního aparátu totalitního státu v beznadějně izolaci od ostatní společnosti, bez valné šance cokoli změnit, neschopni oslovit a ovlivnit široké vrstvy československých občanů, kteří s režimem samozřejmě také v převážně většině nesouhlasili, ale z ryze pragmatických důvodů s ním v míře nezbytně nutné spolupracovali.

Jakkoli je možné v obecné rovině diskutovat o různých strategiích či variantách „boje za svobodu“ za podmínek totalitního režimu a o účelnosti a efektivitě chartistického snažení, je zřejmé, že veškeré výhrady vůči Chartě 77 mají jednu zásadní slabinu: V Československu jednoduše jiná varianta vyzkoušena nebyla. Přes veškeré možné výhrady vůči její filozofii lze těžko popřít, že to byla právě Charta 77, která svým vystoupením otevřela uvnitř společnosti paralyzované totalitní politickou mocí nezávislý veřejný prostor; že to byla Charta 77, jež nabídla alternativu vůči životu přizpůsobenému skutečnosti „reálného socialismu“, ochotnému smířit se s nesvobodou a domáhat se pouze materiálního blahobytu a sociálního zabezpečení.

Vládnoucí politická moc nabídku dialogu o lidských právech nepřijala (chartisté tím rozhodně nebyli o nic více překvapeni než kdokoli jiný), avšak nemohla zabránit tomu, aby se princip dialogu nestal základním kamenem jakéhosi nového politického útvaru, který od té chvíle existoval mimo její dosah a který chartisté (byl to Václav Benda, kdo tohoto výrazu poprvé použil) nazývali „paralelní polis“. Po třináct let Charta 77 iniciovala a nejrůznějším způsobem stimulovala veřejnou rozpravu o důležitých tématech. Její mluvčí vydali celkem 572 dokumentů, které otevřeně vyjadřovaly stanovisko Charty k nejrůznějším politickým a společenským jevům, zastávaly se těch, kdo podle mínění chartistů byli nespravedlivě perzekvováni, odvolávaly se na mezinárodní smlouvy o lidských právech a vyžadovaly od československých státních orgánů jejich dodržování.

Charta ovšem byla mnohem víc než její činnost oficiální: dala vzniknout překvapivě vitálnímu a dynamickému lidskému společenství, které se stalo ohniskem nezávislého života, nabývajícího nejrůznějších podob a tvarů. Paralelní polis se především stala prostorem vzájemné solidarity lidí, kteří se ocitli ve

společném ohrožení. Neformální a zcela spontánně vznikající mechanismy společenské svépomoci se osvědčily jako účinný prostředek obrany chartistického „veselého ghetta“ proti totalitní státní moci, usilující v prvním plánu o jeho izolaci od ostatní společnosti a výhledově pak o jeho zničení. Paralelní polis byla nezávislou kulturní obcí, prostředím stimulujícím nezávislou tvorbu a nezávislé myšlení, nedocenitelnou školou pro mnohé, kterým se jednou měla otevřít možnost vstoupit do prostoru skutečné, tj. „politické“ politiky. Charta zkrátka působila, jak to jednou vyjádřil Václav Havel, jako „jakýsi ledoborec prorážející cestu dalším nezávislým iniciativám“, uvolňující prostor pro obnovu občanské společnosti, která se zejména v osmdesátých letech stále zřetelněji hlásila k životu, aby se v plné síle projevila v listopadu 1989, kdy komunistický režim náhle ztratil půdu pod nohama a prakticky v jediném týdnu totálně zkolaboval.

II

Co ovšem může říci zkušenost Charty 77 dnes, kdy si připomínáme dvacáté výročí jejího vzniku? Je možné nějak navazovat na ono dědictví, které po sobě zanechala chartistická „paralelní polis“, anebo je naopak třeba zbavit se nezdramých resentimentů, soustředit se na to, co přichází z budoucnosti, a nechat, „ať mrtví pohřbívají své mrtvé“? Jak se proměnilo naše chápání lidských práv, jestliže po pádu komunistického režimu přestal být požadavek jejich dodržování čímśi protistátním, a naopak se stal jedním ze základních principů obnovujícího se právního státu? Nejde dnes spíš o to, aby na prvním místě efektivně fungovaly všechny v této oblasti kompetentní státní instituce (soudy, orgány státní správy, samospráva atd.)? Je tam, kde byly obnoveny standardní demokratické mechanismy, kde volně působí politické strany, které vysílají své reprezentanty do politického boje o přízeň voličů a podle jejich vůle obsazují místa v parlamentu, ještě nějaký další, „nepolitický“ prostor pro dialog mezi občany a státní mocí? Mohou vůbec v otevřeném politickém systému, pro nějž individuální svoboda představuje elementární stavební princip a základní hodnotu, mít jednotlivci či jejich sdružení nějaké jiné než privátní zájmy? Je vůbec přípustné, aby si osobovali, že jsou nositeli zájmu obecného?

Základní vodítko k odpovědi na tyto otázky po mém soudu získáme, uvědomíme-li si, jak je koncipován platný ústavní řád České republiky. Podívejme se na věc nejprve z ryze formálního hlediska: Jak vlastně tento právní řád vznikl? V jakém vztahu je k právnímu stavu platnému za minulého režimu?

Nejkonzistentnější výklad tohoto aktuálního právního problému v duchu normativistické tradice první československé republiky podal podle mne v roce 1993 Václav Pavlíček. Na právní řád pohlíží stoupcenci normativní školy jako na „souhrn právních norem (především obecných), jež tvoří jednotu uzavřenou do sebe a všechny její součásti musí být odvoditelné od jediné nejvyšší normy, která je ohniskem normového souboru“. Každý právní řád má svůj časový počátek (je svázán s událostí, která vedla k jeho vzniku), svou „ohniskovou normu“ (jíž zpravidla je ústava) a svoji elementární „ideu“, to jest určitý nadčasový princip, jímž je ve své existenci odůvodněn a legitimován. Kontinuita právního řádu

znamená, že ohnisková norma trvá, k jejímu přetržení dochází v okamžiku právní revoluce v momentě, kdy dosud platné „normové ohnisko bylo nahrazeno jiným“.*

Co se tedy stalo z právního hlediska v listopadu 1989? K revoluci v právním smyslu slova zde vlastně nedošlo. Moc byla předána formou jednání u kulatého stolu a kontinuita práva zůstala zachována. Současně ale bezpochyby platí i to, že mezi „právem“ komunistické epochy a právem, které se začalo utvářet po odstranění komunistické moci, zřetelný předěl existuje.

Kdy a jak tedy byl nový právní řád formálně právně ustaven, jestliže se revoluce odehrála pokojnou cestou? Články zakotvující vedoucí úlohu komunistické strany ve společnosti sice byly z ústavy odstraněny hned na samém počátku po listopadového vývoje, k viditelné a z normativního hlediska zásadní změně však podle Pavlíčka došlo až později, konkrétně v lednu roku 1991, kdy Federální shromáždění přijalo ústavní zákon 23/1991 Sb., kterým učinilo součástí československého ústavního pořádku Listinu základních práv a svobod. Tento uvozo-
vací ústavní zákon dal Listině nadústavní právní sílu a mimo jiné stanovil:

1. Ústavní zákony, jiné právní předpisy, jejich výklad a používání musí být v souladu s Listinou (par. 1, odst. 1).
2. Základní práva a svobody jsou pod ochranou ústavního soudu (par. 1, odst. 2).
3. Mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, Českou a Slovenskou Federativní Republikou ratifikované a vyhlášené, jsou na jejím území obecně závazné a mají přednost před zákonem (par. 2).

---

* „Z hlediska právního jest revoluce pojmem výhradně negativním a formálním – znamená popření kontinuity mezi dvěma komplexy státních norem, právního řádu předrevolučního a porevolučního: komplexy, které oba podle svého obsahu platí na témže státním území, pro tytéž subjekty a v témže čase. Neboť mezi normou starého a nového práva neplatí – právě proto, že jsou to dva izolované normové soubory – věta *lex posterior derogat priori*. Pro porevoluční právní řád právo předrevoluční neexistuje, a tedy nemusí být rušeno, naopak má-li dále platit, musí být revolučním právním řádem recipováno.“ (Z. Neubauer: Kontinuita našeho ústavního práva. *Právník* 1945, sešit 9(6), str. 286 (178), cit. podle Václav Pavlíček: O kontinuitě a diskontinuitě. *Právní praxe*, roč. 41 (1993), č. 4, pozn. 5, str. 191. Normativní výklad právního stavu, který existoval do 17. listopadu 1989, je přinejmenším problematický. Za jeho počátek lze zcela určitě považovat komunistický „ústavní puč“ z února roku 1948. Jak je to ale s jeho „ohniskovou normou“? Je jí ústava z května 1948, či až „socialistická ústava“ z července 1960? Prvním krokem do tmy, a tudíž „ohniskovou normou“ komunisty vyjádřeného právního řádu bylo zjevně již rozhodnutí parlamentu z července 1948 retroaktivně legitimovat činnost tzv. „akčních výborů“ v době únorového puče. Vyděme-li však z toho, že základním politickým cílem komunistické moci byla transformace právního státu „nového typu“, že elementárním principem „socialistické zákonnosti“ bylo podříditi normativní činnost mocenskému monopolu „revoluční“ strany, která díky svému „vědeckému učení“ získala ve společnosti „vedoucí úlohu“, stává se sama otázka „ohniskové normy“ socialistického právního řádu matoucí a vlastně protismyslnou. Zákon, k jehož „duchu“ se takto zdeformovaný stát odvolává a jež přivádí revolučním aktem k platnosti, nemá s právem a jeho normotvornou silou pranic společného. Je jím míněna vědecká „zákonitost“ společenského vývoje, ona nutnost, činící z lidí pouhý materiál k uskutečnění vyššího cíle dějin a upírající jim přesně to, co vláda zákona zakládá a co umožňuje: lidskou rovnost a svobodu.

4. Zákony a jiné právní předpisy musí být uvedeny do souladu s Listinou nejpozději do 31.12.1991, tímto dnem pozbývají účinnosti ustanovení, která s Listinou nejsou v souladu (par. 6, odst. 1).

Je samozřejmě pravdou, že československá federace, a tudíž i její právní řád přestaly existovat 31. prosince 1992 a 1. ledna 1993 vznikla samostatná Česká republika. Z hlediska problému, který sledujeme, je ovšem tato diskontinuita irelevantní. Jak je patrné z celé série ústavních zákonů, zákonů a usnesení Federálního shromáždění a České národní rady, rozpad Československa byl právně koncipován a měl být interpretován tak, aby právní, institucionální i mezinárodní kontinuita obou následnických států zůstala v nejvyšší možné míře zachována. Listina se stala – spolu s dalšími ústavními zákony platnými ke dni účinnosti Ústavy (tj. k 1. lednu 1993) na jejím území – součástí ústavního pořádku České republiky. V článku 3 Ústavy ČR je Listina prohlášena „součástí ústavního pořádku České republiky“ a v článku 10 je v dikci analogické formulací ústavního zákona 23/1991 Sb. stanoveno, že „ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem“.

Jakkoli právo z hlediska normativistického nepřestalo po listopadu 1989 ani na okamžik existovat, přijetím Listiny a uznáním závaznosti mezinárodních smluv dochází v právním vývoji k zásadnímu předělu. Vzniká nový právní řád a je dána nová „ohnisková norma“, stanovující elementární principy jeho výstavby: princip *svrchovanosti zákona* a *princip neporušitelnosti přirozených lidských práv*. Pozitivní pojetí práva, vytvářeného státem a jeho normotvornou činností, musí být uvedeno v soulad s právy a svobodami, které mají svůj původ v lidské přirozenosti, které se uplatňují na státu a jeho platném právu nezávisle a které jím mají být pouze respektovány a ochraňovány.

Rozhodnutí ústavodárce budovat český právní řád na přirozenoprávním základě se v prvé řadě opírá, slovy preambule k Listině, o „trpké zkušenosti z let, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány“ a kdy hlavním aktérem bezpráví a útisku byl stát a jeho mocenské orgány. *Neporušitelnost přirozených lidských práv* znamená, že tato práva nemohou a nesmějí být dotčena ani budoucím ústavním vývojem a musí zůstat trvalou součástí právního řádu. Nelze je odstranit cestou referenda ani právním předpisem libovolné právní síly a Listina je chrání i tehdy, jestliže zákonné prostředky k jejich účinnému naplňování byly mocenskými prostředky paralyzovány: „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny“ (čl. 23).

Lidských práv se nelze dobrovolně vzdát a postoupit je někomu jinému (jsou *nezadatelná* a *nezcizitelná*) a ani skutečnost, že nebyla po nějakou dobu uplatňována nebo byla potlačována, nemění nic na jejich trvání (jsou *nepromlčitelná*).

Svrchovanost zákona, zakotvená jak v Listině, tak i v Ústavě, představuje svým způsobem princip komplementární. Lidská práva a svobody, jakožto přiro-

zenoprávní, tj. nadpozitivní zdroj českého práva, nemohou být pouze deklarovány. Aby mohly být účinně naplněny, musí být transformovány do podoby zákonů a dalších právních předpisů. Musí být chráněny činností soudů, případně dalších institucí zřízených za účelem jejich ochrany. I zde nutno chápat úmysl ústavodárce jako zásadní odmítnutí právní praxe minulosti, kdy nevládl zákon, ale komunistická strana; kdy nad platným pozitivním právem stála její ideologie a její politické direktivy.

K neporušitelnosti přirozených lidských práv a svrchovanosti zákona však nutno připojit ještě jeden princip, jímž se vznikající právní řád odlišuje od minulosti, a to nejen od „socialistické zákonnosti“ komunistického režimu, ale i od demokratického právního řádu předválečné československé republiky: přiznání *závaznosti mezinárodních smluv o lidských právech a jejich přednosti před zákonem*. Zatímco při vzniku Československa v roce 1918 byla přednost ústavního práva před právem mezinárodním nezpochybnitelná a jednoznačná, v čase obnovy české státnosti na konci dvacátého století jsme svědky zásadního obratu. Mezinárodnímu právu je přiznána možnost působit uvnitř práva vnitrostátního, pronikat do prostoru, donedávna považovaného za doménu státní suverenity. To, co zde přichází ke slovu, jsou nejen ony již zmíněné „trpké zkušenosti“ s totalitní minulostí, ale potřeba dát českému právnímu řádu jasnou orientaci do budoucnosti. Stát, který chce být založen na demokratických hodnotách západní civilizace a který chce obstát při všech dramatických změnách, jimiž po pádu komunismu prochází nejen Evropa, ale celý mezinárodní systém, musí své právo internacionalizovat, posilovat svou pozici integrací do mezinárodních struktur, vidět svůj „národní“ či „státní“ zájem ve vzniku otevřeného, to jest neporušitelnost přirozených lidských práv a svrchovanost zákona uznávajícího globálního společenství.

III

Jednou věcí ovšem jsou principy, z nichž chce výstavba nového právního řádu České republiky vycházet a o něž se deklaratorně opírá, a druhou věcí jejich uvádění v život a konkrétní implementace. Právní řád není statický systém, ale především proces, v němž právo „žije“, v němž se činností zákonodárnou, působením soudů, ale také tím, že formuje a řídí život celé společnosti, permanentně proměňuje. To, oč běží, bylo ostatně naznačeno již v ústavním zákonu 23/1991 Sb., jímž byla uvedena Listina základních lidských práv a svobod. Ten ve svém čtvrtém bodě stanovuje, že „zákony a jiné právní předpisy musí být uvedeny do souladu s Listinou nejpozději do 31.12.1991, tímto dnem pozbývají účinnosti ustanovení, která nejsou s Listinou v souladu“. Můžeme si však být jisti, že se tak ve všech případech opravdu stalo? „Protože kromě zákona o Ústavním soudu nebyl výslovně upraven způsob, jak zjišťovat, zda právní ustanovení pozbylo z uvedených důvodů účinnosti, a protože přímému uplatňování ústavních předpisů soudci i správní úředníci v posledních desetiletích odvykl,“ uvádí *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 1994* Českého helsinského výboru,

„neukázalo se uvedené řešení jako účinné. Nelze vyloučit, že byla a dosud jsou uplatňována taková ustanovení, která dnem 31.12.1991 pozbyla účinnosti.“

Důkladná analýza všech těchto smluv, které již byly do našeho ústavního pořádku recipovány a jsou tudíž bezprostředně platné, provedena nebyla, a není tudíž ani zdaleka jasné, do jaké míry je české právo za dané situace s to uskutečnit toto odvážné a také velmi závažné rozhodnutí. V tomto ohledu jistě nevěstí nic dobrého ani skutečnost, že Česká republika postupuje ve svém proklamovaném programu řídit se ve své právní praxi v oblasti lidských práv evropskými standardy jen velice váhavě a takřka s nechutí. Dosud přistoupila jen k velmi malému počtu úmluv přijatých v rámci Rady Evropy a také interpretační praxe Evropské komise, respektive Evropského soudu pro lidská práva našla v českém právu dosud jen velice skromnou odezvu.

Jádro problému spočívá v tom, že právní řád, který staví na neporušitelnosti přirozených lidských práv a svrchovanosti zákona a který se otevírá i navenek tím, že uznává bezprostřední platnost mezinárodních smluv o lidských právech, nemůže povstat jenom pomocí změn provedených v systému platného „psaného“ práva. Aby se vyhovělo požadavkům nové „ohniskové normy“, musí být především iniciován a udržován v chodu proces, v jehož rámci ke sladování právního řádu s jeho principy vůbec může docházet; proces, kde nejde jenom, ba dokonce ani především o literu zákona, ale o vztah mezi státem, respektive veřejnou mocí a jednotlivým občanem.

Základním rysem pojetí lidských práv, k němuž se Česká republika přihlásila, je to, že jde o právo nikoli *soukromé*, ale *veřejné*, právo vůči státu, které tudíž umožňuje jednotlivci vyžadovat od státu určité chování; právo, které nevytváří jenom závazek státu umožnit výkon tohoto práva, ale zavazuje i zákonodárce. Prvním a základním aktérem ve věci lidských práv nemůže být a také není stát (jakkoli by jistě bylo mylné jeho roli podceňovat a neuvědomovat si důležitost jeho aktivity), ale jednotlivý občan, ten, kdo tato práva užívá, kdo disponuje svým zdravým rozumem a má přirozený smysl pro právo a spravedlnost.

„Z hlediska vnitrostátního rozhodující podmínkou pro uplatňování a naplňování lidských práv je nejen kvalita právního řádu a státních institucí,“ čteme ve *Zprávě o stavu lidských práv v České republice v roce 1995* Českého helsinského výboru, „ale stav společnosti jako takové, její právní vědomí a politická kultura, ochota občanů si tato práva navzájem uznat a účinně se stavět proti jejich případnému porušování. Princip lidských práv především vyžaduje, aby mezi občany a veřejnou mocí existovala stálá oboustranná komunikace. Právní řád i státní aparát otevřené společnosti musí být především dostatečně *důvěryhodný* a *transparentní*. Informace vycházející zdola, vyjadřující zkušenost jednotlivců dovolávajících se práva a spravedlnosti ve svých partikulárních případech, by se neměly ztrácet v byrokratických soukolích, ale působit při tvorbě právního řádu jako důležitý korektiv a účinná zpětná vazba.“

IV

Argument, že je to především důvěryhodnost, transparentnost, efektivnost a otevřenost, co je třeba vyžadovat od právního řádu, který chce vycházet z principu neporušitelnosti přirozených lidských práv a svrchovanosti zákona, nás obloukem vrací k východisku této úvahy. Charta vlastně před dvaceti lety neudělala nic víc a nic méně, než že znovu otevřela otázku po účasti občanů na veřejném životě. V letech všeobecného mlčení se odvážila nahlas a zřetelně pojmenovat to, co po mém soudu dodnes představuje základní předpoklad, nutnou podmínku pro úspěch právě probíhající společenské, hospodářské i politické transformace: připravenost jednotlivce mít na mysli nejen svůj privátní zájem, ale také zájem obecný, ochotu vstoupit do veřejného prostoru, tázat se po společném „dobru“ a být připraven nést i riziko, které takovýto krok obnáší.

Charta nepoužila pojmu lidských práv, jak se tento pojem běžně chápe, jako jakéhosi katalogu požadavků, jejichž splnění si lidé nárokují, aby uspokojili své stále rostoucí soukromé potřeby. K principu lidských práv, který se stal v druhé polovině dvacátého století klíčovým tématem mezinárodní politiky, se odvolala ve smyslu přesně opačném – jako k mravnímu základu, bez něhož současná „technická“ společnost nemůže fungovat; jako k východisku z krize, v níž se v naší současnosti ocitly nejen národy upadnuvší do područí komunismu, ale celé, stále víc a víc planetární lidstvo. „Pojem lidských práv,“ napsal v lednu 1977 Jan Patočka, filozof a jeden z prvních tří mluvčích Charty, ve svém slavném, dnes ovšem poněkud pozapomenutém eseji *Čím je a čím není Charta 77*, „není nic než přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního citění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami, jimiž tvoří a zajišťují právní normy, míní přispět k tomuto cíli. Totéž přesvědčení žije i v jednotlivcích a je základem pro plnění jejich povinností v životě soukromém, pracovním i veřejném. Jedině v souladu s ním existuje skutečná záruka toho, že lidé nejednají jen pro výhody nebo ze strachu, nýbrž svobodně, ochotně, zodpovědně. (...) Účastníci Charty 77 si neosobují nejen politická práva či funkce, ale dokonce už nechtějí být žádnou mravní autoritou nebo 'svědomím' společnosti, nad nikoho se nevyšují a nikoho nesoudí; jejich úsilím je jediné očistit a posílit vedomí, že existuje vyšší autorita, které jsou zavázáni jednotlivci ve svém svědomí a státy svým podpisem na důležitých mezinárodních smlouvách; že jsou vázáni nejen oportunně, podle pravidel politické vhodnosti a nevhodnosti, nýbrž že jejich podpis znamená tu závazek, že politika podléhá právu a nikoli právo politice.“

Nepolitičnost Charty tedy rozhodně neznamenala útěk před veřejnou odpovědností, ba právě naopak. Neznamenala však ani snahu svévolně vytvářet jakési nestandardní, utopické politické struktury (jak dnes mnozí míní), které z pochopitelných důvodů musely ustoupit ve chvíli, kdy se stalo možným znovu zakládat politické strany a organizovat politický život způsobem běžným v demokratických zemích. Jak bylo od počátku jasně řečeno, Charta nebyla a ani neusilovala být opoziční politickou stranou. Svou existencí však vytvářela elementární předpoklad k tomu, aby se v tehdejší Československu z marasmu

normalizačního režimu mohl počít vynořovat onen útvar, bez něhož je standardní politický život nemyslitelný – občanská společnost. „Paralelní polis“ chartistů se stala šifrou pro obnovení horizontální komunikace ve společnosti, která byla za vlády komunistického režimu přerušena, předobrazem oněch „zprostředkujících těles“, která podle Tocquevilla představují nutnou podmínku vzniku a existence demokracie.

Dialog, který nevedla s vládou, ale „pouze“ uvnitř hradeb svého ghetta, ani zdaleka nebyl tak bezmocný, jak se držitelé tehdejší moci domnívali. Vytvořil prostředí, v němž se lidé znovu učili žít ve veřejné sféře, zkoumat stav věcí obecných a nepropást přitom okamžik, kdy je třeba jednat; kdy je třeba paralelní polis opustit a začít dělat – se vším, co k tomu náleží – skutečnou, tj. „politickou“ politiku. I dnes je po mém soudu otázka komunikace a schopnosti dialogu uvnitř naší společnosti zcela zásadní. I dnes jde o to, jak nepolitickou a politickou politiku propojit. Stále totiž po mém soudu platí, že druhé bez prvního možné není, že bez rozměru mravního a občanského politika jakožto pouhá hra o moc nutně zdegeneruje a žádný parlament ani systém politických stran ji od tohoto úpadku neuchrání.

I otázka, zda mezinárodní smlouvy o lidských právech jsou pouze záležitostí vztahů mezi suverénními státy, nebo představují nový zdroj vnitrostátního práva a zakládají práva občanů, kterou položilo již úvodní prohlášení Charty, se do dnes jeví jako otázka zásadní a navýsost aktuální. Netýká se totiž jen individuálních zájmů našich občanů, toho, zda jsou jejich práva ještě efektivněji zaručena, jestliže k vnitrostátním prostředkům jejich ochrany přibýly navíc mezinárodní mechanismy. Nejde jen o to, jak jsou „mezinárodní režimy“ ochrany lidských práv zabudovány do platného právního řádu České republiky, jak jsou mezinárodní závazky státu plněny a zabezpečovány. Ještě důležitější je zde rozměr mezinárodně-politický – míra schopnosti využívat v našich vnitrostátních debatách zkušeností jiných; vážit argumenty diskutované jinde v Evropě či ve světě; začleňovat se do dialogu, který probíhá na nejrůznější aktuální témata za našimi hranicemi; při posouzení naší vlastní situace vzít v potaz perspektivu těch druhých; a v neposlední řadě se angažovat ve prospěch těch, jejichž základní lidská práva jsou na mnoha místech světa stále porušována. Je to totiž právě tato míra, která rozhodne o schopnosti České republiky „vrátit se do Evropy“, najít své místo v integračních procesech, které po pádu komunismu na starém kontinentě probíhají, a stát se i přes svou „malost“ důstojným členem světového, globálního společenství.

Zcela úplně na závěr: Charta 77 svou činnost skončila, a víme zcela jistě, že resuscitována nebude. Právě s tímto vědomím však o ní můžeme v klidu rozvažovat a bez zbytečných idealizací a sentimentů se snažit porozumět tomu, co znamenala. Chartisté jsou dnes o dvacet let starší, než byli ve chvíli, kdy se jejich „politický experiment“ započal, a do veřejného prostoru přišli a přicházejí noví lidé. I těm, a možná že těm především, je dobré říci, že tu Charta kdysi byla a že po ní zde stále zbývá její dědictví.

Radim Palouš

Mluvčím Charty v roce 1982

Hned v lednu 1977, brzy po zveřejnění *Prohlášení Charty 77*, přišel mně kvestor Univerzity Karlovy s úředním svědkem do bytu odevzdat okamžitou výpověď (odůvodnění: protisocialistická činnost, podepsáno rektorem). Byl jsem tehdy ve stavu nemocných (chřipka a akutní diskopatie). Tehdejší mluvčí Charty Jan Patočka přišel k mému lůžku (nemocné navštěvoval!) a radostně volal: Radíme, vyhráli jsme! Udiveně jsem na něj hleděl: poslouchám Svobodku, poslouchám Hlas Ameriky, poslouchám Volá Londýn – nic vítězně optimistického jsem zatím nezaznamenal. Ale Patočka mával *Rudým právem* a ukazoval na rozsáhlý článek s názvem Ztroskotanci a samozvanci, útočící tvrdě proti signatářům: vyhráli jsme, protože teď už o nás svět ví!

Ukázalo se, že právě toto povědomí demokratického světa za železnou oponou bylo tím, nač musel totalitní režim po celou téměř třináctiletou existenci Charty brát vážný ohled, i když měl exekutivu plně v rukou a s chartisty pražádné slitování: perzekuce se rozběhla naplno. Já byl v prvních týdnech ušetřen – ocitl jsem se se svými nemocnými zády šest neděl v nemocnici Na Františku na neurologickém oddělení: v téže době tam našel na čas útočiště Ivan Medek jako lapiduch.

Když 13. března 1977 Jan Patočka zemřel, ležel jsem již doma. Tuším, že to byl Václav Benda a Jan Sokol, kteří mě přišli vyzvat, abych převzal funkci mluvčího. Odmítnul jsem: necítil jsem se na to. Funkce se ujal Ladislav Hejdánek.

Nicméně jsem se během dalších dlouhých let účastnil různých porad chartistických aktivistů a takzvaného kolektivu mluvčích. Lidé nám sdělovali nejružnější informace údajně z nejvyšších grémií komunistické strany či policie. Jedna z nich byla pozoruhodná: když se prý nepodařilo Chartu zlikvidovat hned v jejím nástupu, dostává prý ministr vnitra Obzina úkol učinit tak do pěti let, tj. do roku 1982. Způsob likvidace: jednotlivé signatáře 1. donutit k odvolání podpisu, a to existenčním ohrožením, nátlakem na příbuzné apod., 2. přimět k emigraci, 3. zavřít.

Těch pět let ubíhalo, Charta stále žila, spojení se svobodným světem bylo zajištěno různými cestami a cestičkami, publikovali jsme v samizdatu a v zahraničí, organizovali jsme bytové semináře – ovšemže s policií v zádech a s pobyty jinde než doma či u přátel. Brutalita policie se ke konci oné vnitřácké pětiletky přiosťřila. V roce 1981 jsme se dozvěděli o dvou suspektních vraždách: v Bratislavě byl v rámci boje proti disidentům ubit ing. Coufal a do moravské Macochy byl ze stejných důvodů svržen student Pavel Šavrdra – a mnozí signatáři Charty si užili nemálo fyzické brutality. Svě zakusili přirozeně i tehdejší mluvčí. Zhrozili jsme se. S manželkou jsme si řekli: proti tomu se přece něco musí udělat.

Jedním z mluvčích byl v tom roce katolický kněz Vašek Malý. K němu jsem tenkrát na podzim toho roku přišel a povídám: nemáš-li pro příští rok nikoho lepšího, jsem ochoten to od tebe převzít. Rád přijal, nikoho neměl.

A tak jsme se s Aničkou Šabatovou a s Láďou Lisem hned od ledna 1982 do toho pustili. Řekli jsme si, že musíme stále dávat o existenci Charty vědět a publikovat celková i aktuální stanoviska k politickému dění a k individuální perzekuci. Prvního půl roku to bylo dost složité. Přes ostrou perzekuci se nám za šest měsíců podařilo zveřejnit dvacet dva číslované dokumenty, tj. téměř čtyři měsíčně! Je třeba připomenout, že každý dokument vznikl za široké spolupráce mnohých expertů a že musel být výrazem stanoviska nikoli pouze nás tří, protože jsme nehovořili za sebe, nýbrž za mnohé. V komunikaci ovšem pomáhali přátelé a členové rodin.

V druhé polovině roku 1982, po odvolání ministra vnitra Obziny (nemohlo být jedním z důvodů to, že jeho pětiletkový úkol se nezdařil?), se situace značně pozměnila: my jsme se mohli poněkud snadněji scházet a pokračovat v publikování dokumentů. Když se naše funkce mluvčích chýlila ke konci, poslal jsem dne 13. prosince 1983 smluveným kanálem Vilému Prečanovi (Viléme, došel do Tvých rukou?) následující dopis:

„Vážený příteli, děkuji za zaslání knížky. K Vaším bystrým postřehům – co se týče naší činnosti – dodávám jednu korekturu a jednu informaci. Korektura: nějaké uklidnění a snížení perzekučního postupu výkonné moci nelze v žádném případě umísťovat do první poloviny letošního roku, kdy – obzvlášť v druhém čtvrtletí – se mocenská mašinerie proti nám rozjela dosti razantním způsobem (viz též z té doby náš dokument o ‘terorismu’). Zato však v druhé polovině roku nastala v tomto směru nápadná změna (zatím!), a to zřejmě nikoli v souvislosti s děním v Polsku, nýbrž se změnami v Moskvě.

Informace: situace po našem nástupu byla velmi svízelná. V našich řadách zapůsobily policejní zákroky z podzimu 1981 jednak tak, že někteří se zalekli a stáhli se do soukromí či emigrovali, jednak tak, že jiní (těch bylo jak šafránu) se nasupili, co že si to naši vládcové vlastně troufají použít za vyloženě mordýřské metody! Nadto tak činí ti u moci vůči těm, co mají jen své holé ruce! V prosinci 1981 jsem proto napsal svou ‘Výzvu ohroženým a upozornění státníkům’, která – tuším – vyšla i na Západě, totiž italsky jednak v denním tisku, jednak v knížce, kterou vydala CSEO Milán. Dlužno ovšem i na adresu těch, co se stáhli či emigrovali, konstatovat s povděkem, že tak snad v žádném případě neučinili na účet svého podpisu pod dokumentem Charty z ledna 1977. Nikdo z nich svůj podpis neodvolal ani nepodlézal. Letos máme, tuším, tři rezignace, avšak všechny zavánějí policejní asistencí (vedle toho jsou tu ovšem nové podpisy).

Tedy: nastupovali jsme za značně depresivní situace, ba – soudím – v atmosféře s nejnižším bodem mrazu za celou dobu existence Charty 77: nic nefungovalo, ani setkání pouhých tří mluvčích nebylo možno bez složitostí a rizik uskutečňovat, jak by bývalo zapotřebí (za celé první pololetí se naše trojka mohla setkat třikrát, vlastně ani to ne, možná jen dvakrát!) – takže klást na naše písemnosti požadavky takového druhu, které byly zavedenou normou dříve, jako např. vytríbený styl, vzorný přepis konečného textu bez překlepů apod., nám tehdy nepřišlo ani na mysl. Soudím však, že právě ta okolnost, že jsme prakticky pracovali jako solitéři (každý se sám ovšem opíral o pomoc a spolupráci několi-

ka svých odvážných přátel a ti zase měli možnost... atd.), byla pravděpodobně jedna z mála možností, jak čelit vsudy přítomnému dohledu úředních sledovačů (sledovali nás pěšky i auty, o odposlouchávání všeho druhu ani nemluvě).

Náš cíl byl jednoduchý: na depresivní situaci reagovat čilou a častou činností v podobě vydávání různých písemných a podepsaných dokumentů, řečeno metaforicky: přijmout skutečnost, že v dané chvíli nemáme na symfonický orchestr, že jsme pouze tělesem komorního typu, nicméně že komorní útvar, např. trio, může vyluzovat hudbu kvalitní a dobře slyšitelnou. Napsali jsme, tudším, v jednom dokumentu, že stačí jen jediný, pravdivý, neustrašený hlas, aby bylo vydáno svědectví pravdě...

To je tak asi vše. Myslím, že nebudete muset mnoho měnit na svých základních soudech ani pokud se týče druhého pololetí t. r. Ohlasy zde doma (a ostatně, jak zřejmě víte, i tam za hranicemi) svědčí o tom, že depresivní atmosférická porucha byla v podstatě překonána, že Charta zatím osvědčila svou životnost déle, než očekávali mnozí její signatáři v předchozích letech, a to i za drsných okolností. Začíná právě čtvrtý týden adventní a mám pocit, že jsme dnes lépe připraveni na věci budoucí, ať už se stane cokoli. Doufáme, že příští rok nám přinese alespoň takový prostor, jaký zatím naznačuje běh druhého pololetí 82.“

Dopis byl psán jako osobní informace pro Viléma Prečana a nebyl určen k publikaci. Teprve dnes zasluhuje zveřejnění jakožto dokument doby. Tenkrát jsem ovšem netušil, že nás čeká ještě dlouhých sedm let!

Po ročním působení v roli mluvčího jsem nebyl s to najít nástupce. Platilo totiž jakési nepsané pravidlo, že mluvčí by se měli po roce střídat a že každý si má sehnat svého nástupce sám – ovšemže se souhlasem všech dosažitelných signatářů, tedy především těch, kdo se účastnili jednání takzvané kolektivu mluvčích. Nabídl jsem to více než třiceti – bez úspěchu. Sloužil jsem ještě celý leden 1983, až počátkem února moji funkci převzala statečná Marie Rút Křížková.

Jiří Pelikán

Charta 77 nás vrátila do Evropy

Je překvapující, jak rychle se v našem veřejném mínění, a tím více ve „vyšších vládních kruzích“ zapomnělo, jaký vliv mělo vystoupení Charty 77 na převratné změny, které nastaly u nás a v celé střední Evropě po listopadu 1989. Samozřejmě že Charta není hlavní či dokonce jedinou komponentou vývoje, který vedl k definitivnímu pádu totalitních režimů v této části Evropy. Tento výsledek byl nemožný bez takových mezinárodních činitelů, jako byl na straně jedné rozhodný postoj Spojených států a celého Západu proti rostoucí sovětské rozpínavosti za Brežněva, jejímž varujícím signálem byla právě intervence proti Pražskému

jaru, a na straně druhé postupný rozklad sovětského impéria od revolty lidového hnutí Solidarity v Polsku přes ztroskotání dobrodružství v Afghánistánu až ke vstupu Michaila Gorbačova s „perestrojkou“ (ať si o její rozpornosti myslíme dnes cokoliv). Ale v mozaice událostí a jevů, jež hluboce ovlivnily vývoj naší části Evropy, má svoje důstojné místo právě Charta 77.

My, kteří jsme byli v té době v exilu, jsme samozřejmě považovali (bohužel ne všichni) za svou morální povinnost využít podmínek svobody západního světa, abychom neustále připomínali veřejnému mínění i státníkům to, co se stalo 20. srpna 1968 (a postupně s lety zapomínalo), a především skutečnost, že tento stav okupace a „normalizace“ nebyl přijat většinou našich občanů, přestože byli odsouzeni k mlčení. Proto jsme zveřejňovali všechny projevy nesouhlasu skupin i jednotlivců (a bylo jich víc, než se dnes uznává) a konkrétní případy represe režimu proti všem, kteří odmítali přijmout „realitu“ a pasivní rezignaci. Těch procesů, odsouzení, zatýkání a šikanování bylo také mnohem víc, než se zdá těm, kteří by chtěli dnes zapomenout a šíří legendy, že Husákův režim „vlastně nebyl tak zlý“ a celkem se nikomu nic nestalo.

Předávali jsme tyto zprávy zahraničním novinám i televizím a rozhlasům, ale také vládám západních zemí a hlavním politickým stranám i vlivným osobnostem a „čistili jsme kliky“ v kancelářích premiérů a prezidentů (a nebylo to vždy, ba většinou, příjemné, protože jsme připomínali něco, na co se raději zapomíná v zájmu politických i obchodních vztahů). O této stránce naší činnosti v exilu nebylo ještě podáno opravdové svědectví, ale zde stačí připomenout, že jsme byli přijímáni jako „poslové špatných zpráv“ a narušitelé „zmírnění mezinárodního napětí a spolupráce“ často i těmi západními politiky, kteří se po roce 1989 sebevědomě vydávali za spolustrůjce pádu komunistických režimů a za dávné přátele disentu).

Současně jsme vydávali časopisy a knihy se zprávami, které se nemohly tisknout doma a které obětaví lidé posílali a převáželi tajně přes hranice, aby se tak narušila tvrdá cenzura normalizačního režimu a izolace, do které chtěl tento režim naše občany uzavřít. Zda exil mohl udělat více nebo účinněji, o tom se dá – a bylo by dobře – otevřít diskusi, ke které ale zatím není velká chuť, což zřejmě souvisí s nezájmem, často úmyslným, o tuto kapitolu našeho „odboje“.

Ale to vše jsme dělali s pocitem, že hlavní těžiště opozice je *doma*, kde ti, co bojovali proti režimu, riskovali svou svobodu, zdraví a existenci svých rodin, a že vše, co děláme, musí být užitečné a pomoci právě jim, zatímco my v exilu jsme jen dočasnými tlumočníky nadějí a potřeb domova.

Normalizační režim se pokoušel nejen doma, ale i v zahraničí pomocí svých spojenců i neinformovaných novinářů a politiků vytvářet dojem, že drtivá většina obyvatelstva se s „reálnou situací“ smířila a přizpůsobila se jí, a neustále opakoval – a ne zcela bez výsledku – že ti, kdo nadále nemlčí a bojují za změnu, jsou nepatrná menšina „zaprodanců“ bez jakéhokoliv vlivu na veřejné mínění, že exil nikoho nereprezentuje a vše koná v „žoldu cizích tajných služeb“ nebo v zájmu svého obohacení. A zase neřeknu jistě žádné tajemství a nezkreslím či nesnížím pozitivní bilanci činnosti v exilu, když přiznám, že této propagandě

podléhali i někteří jinak čestní politikové a novináři, protože se jim zdálo, že stačí dobré styky s vládnoucími činiteli totalitních zemí a rozvíjení ekonomických vztahů, aby se automaticky otevřely dveře k pozitivním změnám. Pochybnosti se ostatně s odstupem let od roku 1968 ozývaly i v exilu a také doma zaznívaly argumenty, že se stejně nedá zatím nic dělat beze změn v Kremle, které jsou daleko, a proto je rozumnější na ně čekat, a že aktivní odpor je spíše „dráždění medvěda“ se zápornými účinky. Není divu, že takové názory režimní propaganda ještě nafukovala a ochotně šířila.

A právě do této situace a atmosféry zasáhlo jako blesk vystoupení Charty 77 na začátku ledna 1977. Sama skutečnost, že skupina občanů měla odvalu sepsat a uveřejnit prohlášení, které bylo sice výzvou k dialogu, ale přitom v jasném rozporu se zájmy moci, a že tento dokument podepsalo již na samotném začátku přes 200 osob, mezi nimi i ve světě známí umělci, vědci, novináři, politici a spolu s nimi i dělníci a mladí lidé, vyvolala u zkušených zahraničních novinářů, politiků a diplomatů překvapení i obdiv.

Vzpomínám si dodnes na ten den, kdy se zpráva o Chartě 77 dostala nejdříve do tří nejvýznamnějších západních deníků a pak do celého západního tisku, do televize a rozhlasu a obešla doslova celý svět. Jméno Československa se objevilo poprvé po roce 1968 na prvních stranách. V mém bytě v Římě drnčely telefony: volali šéfredaktoři a redaktoři předních novin z Itálie i z dalších zemí, poslanci, zástupci politických stran i odborů, a všichni chtěli vědět: je zpráva pravdivá a vznikl tento dokument v Praze, nebo v zahraničí? Jak to, že taková široká akce nebyla odhalena bezpečností a že se jí nepodařilo jí zabránit? Neznamena to, že tento dokument má nějaké krytí vlivných kruhů ve vedení strany? Jak bude Husákův režim reagovat a co se stane se signatáři Charty? Tato změť názorů a otázek jen potvrzuje, jaký dopad a význam měla Charta pro západní veřejné mínění i vedoucí politické kruhy.

Tentýž den, kdy byl dokument zveřejněn, jsem byl ještě v noci pozván do italské televize, abych odpověděl redaktorovi na podobné otázky. Další den jsem pak musel běžet do rozhlasu, který uspořádal diskusi o významu Charty za účasti zástupců některých politických stran, zvláště levice. V Itálii byly totiž události v Československu po dobu Pražského jara i potom sledovány se zvláštní pozorností, zejména komunisty a socialisty.

Jak známo, komunisté se ústy svého generálního tajemníka Longa postavili již na jaře 1968 za reformy Dubčekova vedení a po 21. srpnu okamžitě odsoudili sovětskou intervenci (na rozdíl od roku 1956, kdy takovou intervenci v Maďarsku ještě podporovali). Od té doby pak silněji nebo slaběji vyjadřovali – byť nedůsledně, s ohledem na stále trvající vztahy solidarity s KSSS – při různých příležitostech svůj nesouhlas s praxí normalizačního režimu. Porážka Pražského jara byla pro ně citelnou ranou, protože právě na tomto experimentu chtěli dokázat možnost spojení socialismu s demokracií, což jim mělo poskytnout potřebnou důvěru u italského veřejného mínění. Socialisté, kteří tak živě sympatizovali s Pražským jarem a ještě daleko ostřeji odsoudili srpnovou invazi, dokazovali, že komunisté nejsou ve svém odmítání sovětského modelu důslední, a příklad

represivní praxe pražského režimu jim sloužil jako argument, že nejen v Československu, ale ani v SSSR a v ostatních zemích sovětského bloku nemá takzvaný reálný socialismus s vyznávanými idejemi socialismu nic společného.

Naopak Husákovu režimu byla tato kritika „zleva“ velmi nepříjemná a pokoušel se na ni reagovat: když komunistický deník *L'Unità* odsoudil 9. ledna útok *Rudého práva* proti signatářům Charty a 13. ledna uveřejnil prohlášení šesti předních komunistických intelektuálů proti pronásledování „chartistů“, *Rudé právo* přineslo „odpověď“ skupiny profesorů Univerzity Karlovy v čele s Vítězslavem Ržounekem, ve které se tvrdí, že v Československu je dnes „nejširší svoboda a lidská práva, jaká byla dosažena v historii lidstva“ (myslím, že by se nemělo při tomto vzpomínání na Chartu zapomínat na podobné projevy, kterých bylo tehdy v tisku, rozhlase i televizi nemálo). *L'Unità* tento dopis otiskla s přáním, aby se také občané Československa mohli seznámit se stanoviskem italských komunistů, což ovšem nejenže Rudé právo odmítlo, ale navíc byly v dalších dnech zásilky výtisků *Unity* v Praze zabaveny spolu s dalšími novinami „bratrských stran“, které psaly v podobném kritickém duchu.

Ale v Itálii se na podporu Charty 77 ozvaly nejen strany levice, ale také dělníci z největších závodů (tuto akci nikdo „shora“ ani z nás v exilu neorganizoval a vznikla skutečně spontánně), starostové velkých měst ze všech politických stran i mnoho jednotlivců. Uvádím to jako konkrétní příklad ohromného ohlasu vystoupení Charty 77 v západním veřejném mínění a doufám, že ani v této publikaci se na něj nezapomene.

Dokumenty a informace o Chartě šířili velmi aktivně všichni hlavní činitelé exilu bez rozdílu názorových přístupů. Mohl bych připomenout důležité centrum v Paříži, kde Ivanka a Pavel Tigridovi kromě této propagační práce podnikli založení Mezinárodního výboru na podporu Charty 77, v němž byli členy přední francouzští a evropští intelektuálové, v Scheinfeldu, kde Vilém Prečan využil možností svého dokumentačního střediska k šíření originálních textů Charty na všechny univerzity i do knihovny Kongresu USA (mohu z vlastní zkušenosti potvrdit, že vskutku dbal na to, aby byla zachována autentičnost dokumentů a aby se s nimi nemanipulovalo). Ve Stockholmu František Janouch založil mezinárodní Nadaci Charty 77, která nejen šířila dokumenty, ale také pomáhala rodinám postiženým represí; v Londýně Jan Kavan prostřednictvím své agentury *Palach Press* posílal dokumenty Charty v různých jazycích všem předním novinám a televizím; v Německu dal Adolf Müller k dispozici své nakladatelství Index k vydávání rukopisů doma umlčených autorů a Milan Horáček využíval své angažovanosti ve straně Zelených k propagační i technické pomoci. Takových příkladů bych mohl vyjmenovat víc, ale potřebovalo by to dokumentaci, která by zachytila různorodou činnost různých skupin a jednotlivců, kteří se angažovali na celém světě. Významným zdrojem informací o činnosti Charty 77 a různých občanských aktivit, které vznikaly okolo ní, byl v Praze vycházející časopis *Informace o Chartě 77*, vydávaný s vytrvalou pravidelností Petrem Uhlem a Aničkou Šabatovou.

V této činnosti nám pomáhalo mnoho přátel a sympatizantů z nejrůznějších zemí, kteří obětavě šířili texty Charty, psali o ní a jako dobrovolníci jezdili do Československa s exilovou literaturou a zpátky vozili zase rukopisy domácích autorů a zprávy. Je škoda, že těmto skutečným přátelům demokratického Československa, kteří přispěli k obnovení naší svobody, vlastně nikdo veřejně nepoděkoval a že se nenašel způsob, jak tuto jejich obětavou práci zhodnotit.

Ale obraz tehdejší doby by nebyl úplný, kdybych zamlčel, že ne všem v exilu se líbil pluralismus Charty a skutečnost, že při jejím zrodu a při její další činnosti se sešli lidé nejrůznějších názorů, včetně lidí, kteří v minulosti stáli proti sobě. Daly by se najít hlasy v různých exilových publikacích, které místo dialogu volaly po pomstě a Chartu odmítaly jako projev slabosti a kapitulace. Ostatně jsou to *předchůdci* názorů, jež často čteme nebo slyšíme dnes od lidí, jimž je duch tolerance a dialogu Charty 77 cizí.

Mohu také dosvědčit četnými dopisy, články a setkáními, jaký zájem i přímo nadšení vyvolala Charta 77 mezi našimi přáteli disidenty z Polska, Maďarska, NDR i SSSR. Vystoupení Charty a styky, které postupně navázala s opozicí v Polsku a Maďarsku, se staly podnětem k setkání představitelů exilu různých zemí východní Evropy v Paříži a upevnily duch solidarity mezi silami demokratické opozice, která si začala uvědomovat, že revolty a pokusy o změnu byly vždy v minulosti (Berlín 1955, Maďarsko 1956, Československo 1968 a Polsko 1981) potlačeny, protože vznikaly nezávisle na sobě ve snaze změnit situaci v jednotlivé zemi, a že proto budoucí pokusy mají naději na úspěch za předpokladu, že se budou rozvíjet současně v několika zemích sovětského bloku, což může sovětskou intervenci ztížit nebo jí zabránit. Tehdy si ještě nikdo nedovedl představit, že za osm let se tlak na změny bude prosazovat i v centru impéria v Moskvě a že právě odtud přijde hlavní signál.

Vzpomínka na toto období je podle mého názoru užitečná i dnes, protože se zapomíná nejen na Chartu a její ideje a význam, ale chce se zapomenout také na spojení, které se po zrodu Charty stále silněji rozvíjelo mezi domácí opozicí a politickým exilem. Právě toto spojení a spolupráce umožnily navázat tisícové nitky solidarity se všemi demokratickými silami ve světě, které se po roce 1989 mohly využít na podporu naší nové demokracie. Jiná kapitola je, že se tohoto potenciálního kapitálu našeho exilu nedovedlo nebo nechtělo využít.

Charta 77 vybojovala našemu národu znovu jeho místo v rodině svobodných států a uvedla Československo do povědomí světové veřejnosti. Dá se říci bez přehánění, že Charta vlastně připravila naší republice cestu do Evropy. Jejím poselstvím byl duch tolerance, plurality a solidarity ve společném úsilí při vybudování občanské společnosti. Je možné, že právě toto poselství a tyto hodnoty Charty jsou dnes nepohodlné pro ty, kteří místo spolupráce hledají střetnutí a místo dialogu odpalování „nepřítele“. Ale tím důležitější je právě dnes je připomenout.

Gordon H. Skilling

Tři roky putování za Chartou a s Chartou

(...) V lednu 1977 vydala skupina osob v Praze prohlášení nazvané Charta 77, které vycházelo z mezinárodních paktů o lidských právech a z ustanovení Závěrečného aktu z Helsink a v němž se popisovalo porušování lidských práv v Československu. Charta 77 se ustavila jako „volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí“, kteří se rozhodli zasazovat o respektování těchto práv. Chartu podepsalo několik set osob a počet jejích signatářů stoupl do poloviny osmdesátých let na více než tisíc. Nadchlo mne znovuzrození ducha rezistence v zemi, která byla velmi nehybná; začal jsem dělat vše, co bylo v mých silách, abych jej podpořil.

Publikace Charty jsem začal dostávat od Viléma Prečana a Jana Kavana, který také odešel do exilu a založil v Londýně agenturu *Palach Press* jako informační a dokumentační středisko. Spolu se Sally jsme zhotovovali xerokopie některých důležitých materiálů a rozesílali poštou balíčky asi třiceti adresátům v Kanadě a ve Spojených státech. K výtěžku, který jsme za tyto zásilky získávali, jsem přidával peníze za knihy prodané z mé vlastní knihovny a honoráře za své články a rozhlasové komentáře o Chartě 77. Koncem roku 1977 jsme již mohli poslat Prečanovi peníze, abych mu pomohl uhradit náklady za kopírování a za poštovné. Později jsme tyto peníze brali s sebou při našich návštěvách Československa.

Dokumenty Charty jsem dostával také normální poštou. Zásilky byly adresovány na Sally Brigt (dívčí jméno mé ženy Sally) nebo na jména fiktivních osob, například Sybil Heatherigton nebo Larry McAteer, a to na naši adresu 90 Chariton Avenue (podle toho užíval Prečan, když o mně psal do Prahy, kód AC90); chodily také na adresu několika našich přátel nebo sousedů. S finanční pomocí Rudolfa Fraštackého, zámožného slovenského emigranta, a díky darům, které jsem dostával z jiných zdrojů, se nám podařilo vybudovat v knihovně vzácných tisků Thomase Fischera v Torontu (*Thomas Fisher Rare Books Library*) rozsáhlou sbírku československých samizdatů.

V roce 1978 jsem napsal článek o prvním roce Charty 77. Přivítal jsem Chartu jako čin, jímž se věc lidských práv stala ústředním bodem světové politiky, a naléhal jsem na západní vlády, aby energicky vystoupily na podporu Závěrečného helsinského aktu. Rozhodl jsem se, že o Chartě 77 napíši knížku; naivně jsem předpokládal, že se mi ji podaří dokončit do první následné schůzky Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která se měla konat v Bělehradě na podzim roku 1977. Mnoho věcí mne však zdržovalo a odvádělo od práce, a tak jsem knihu dokončil až v roce 1980. Za svých cest do Československa v roce 1977 a 1978 jsem měl příležitost hovořit s mnoha předními chartisty a uzavřel jsem s nimi trvalé přátelství. Vilém Prečan mne žertem nazýval „zahraničním velvyslancem Charty 77“ a současně svým emisarem v Československu.

Cesta do Československa v roce 1977

V létě 1977 jsem podnikl cestu do Československa. Vilém Prečan mi dal velmi podrobné instrukce a pokyny, které se týkaly cesty i zpráv pro přátele. Jiříně Šiklové poslal můj plánovaný itinerář; informovala podle něj lidi v Bratislavě, že „přijede Byron“, a zařídila pro mě řadu setkání v Praze. Přijel jsem do Československa trasou, kterou jsem si pak oblíbil – „zadními vrátky“, přes Vídeň, autobusem do Bratislavy a odtud letadlem do Prahy.

Ve Vídni jsem vedl několik dlouhých rozhovorů se Zdeňkem Mlynářem, bývalým komunistickým předákem a nyní prominentním chartistou, který odešel do exilu. Oficiální kampaň proti Chartě zmařila jeho naděje, že by snad mohlo dojít ke změně oficiální politiky a že by mohl vyvíjet nějakou smysluplnou politickou činnost. Nemohl také najít zaměstnání, a využil proto azyl, který všem chartistům nabídl rakouský spolkový kancléř; Československo opustil v červnu 1977. Prohlášení Charty označil za pouhou špičku ledovce nespokojenosti.

(...) V Československu jsem se snažil uniknout pozornosti policie. Nerezervoval jsem si předem žádné ubytování a obvykle jsem přijížděl brzy ráno, abych mohl kontaktovat přátele dříve, než se policie doví o mém příjezdu. Připravil jsem si zvláštní kódovaný adresář a Sally jsem posílal jen pohlednice podepsované pseudonymem. V Bratislavě a v Praze jsem zůstal den nebo dva na noc v hotelu, kde mě podle předpisu přihlásili na policii, a potom jsem se přestěhoval do soukromého bytu. Během těch dvou týdnů pobytu v Československu jsem neměl dojem, že bych byl sledován policií. Z bezpečnostních důvodů jsem si psal své poznámky s množstvím zkratk a zcela beze jmen, takže jsem později dokonce sám měl potíže s jejich dešifrováním.

Bratislava

(...) Mnoho času jsem strávil s Lacem a Agnešou Kalinovými v jejich domě nebo u nich na chatě. Vyprávěli mi o odposlechu v jejich bytě, o odposlouchávání telefonu a o policejních výsleších... Charta 77 podle jejich svědectví opět probudila, poprvé od roku 1968, zájem lidí o věci veřejné. Většina lidí o Chartě ví a sympatizuje s ní; oficiální kampaň proti ní tyto sympatie jen zvyšuje. Přesto většinu z nich odrazují od podpisu Charty zprávy o osudu hrstky jejích signatářů. Ani Agneša Chartu nepodepsala. Přes všechny překážky v cestování se dokumenty Charty 77 dostávají i do Bratislavy, okruh jejich čtenářů je však velmi omezený. Režim se Charty bojí a vynakládá všechny síly na to, aby zabránil komunikaci Slováků s Čechy, omezuje dokonce i jejich cestování do Prahy. Lidé se cítí osamocení a bojí se jednat. I Agnešini kolegové z časopisu *Kultúrny život* se zdržují politické činnosti a jen málo z nich vůbec něco píše. Mnozí lidé jsou dokonce ochotni podepsat prohlášení proti Chartě v naději, že si tím zlepší své postavení nebo ochrání své děti.

S Milanem Šimečkou jsem se setkal na parkovišti u hotelu Děvín. Procházeli jsme se pak podél Dunaje; v řece se zrcadlil nádherný srpek měsíce. Večeřeli jsme v příjemné, malé barokní rybí restauraci pod Hradem, který byl v noci osvětlen. Znovu jsem se s ním sešel v chatě Kalinových; seděli jsme kolem dře-

věného stolu před chatou a Milan mně v žertovném přípitku na mou počest udělil nejvyšší československé vyznamenání, Řád Bílého lva (tento řád jsem skutečně v roce 1992 obdržel z rukou prezidenta Havla). (...) Milan mi řekl, že díky vídeňskému rozhlasu a televizi je Charta na Slovensku dobře známá, ale je považována za českou záležitost. Milanovi došla velká zásilka kopií původního prohlášení Charty, avšak byl tehdy o svátcích lyžovat v Tatrách, a tak nemohl dokument distribuovat. Většina lidí se však bojí jej podepsat. Sám se jako Čech žijící na Slovensku rozhodl nepodepsat. Uvedl, že dělníci v jedné velké továrně odmítli podepsat prohlášení proti Chartě, když nemají možnost seznámit se s jejím obsahem, avšak stranický výbor přesto odeslal prohlášení s jejich „podpisem“. Domníval se, že Charta je důležitá, neboť znovu nastavila jistá morální měřítká, alespoň v malém kruhu lidí. Většina se však nezajímá o politické otázky ani o lidská práva a bojí se, že by ztratila práci.

Měl jsem radost, že jsem se mohl setkat s Miro Kusým; seděli jsme pod stromy na rolnické usedlosti jednoho přítele a hovořili spolu při obědě. Podepsal Chartu 77, aniž očekával takovou perzekuci, jaká pak následovala. Nebyl uvězněn, ale stal se terčem nenávistných útoků v tisku a marně se snažil dostat práci, odmítli ho na třiceti místech. Při policejním výslechu mu nabídli, že se bude moci vrátit k normálnímu životu, jestliže odvolá svůj podpis, ale to on odmítl. Několikrát ho vyzvali, aby emigroval. Ačkoli si nepřeje vystěhovat se, zdá se, že nebude mít jinou alternativu. Na rozdíl od situace v Čechách bylo na Slovensku po roce 1968 propuštěno jen málo intelektuálů, a i ti si našli přijatelné a slušně placené zaměstnání. V důsledku toho bylo na Slovensku v opozici daleko méně lidí než v Praze a dostávalo se jim menší morální a finanční podpory; byli pod neustálým dozorem policie.

Praha

V Praze jsem se ubytoval na několik dnů ve svém oblíbeném hotelu Tatran. Mnoho času jsem však trávil u staré přítelkyně Giny. Několikrát jsem se sešel s ní a s jejím bratrem a sestrou. (...) I když uznávali, že Charta 77 vyjadřuje pravdivě situaci, jak ji sami viděli kolem sebe, neodvážili se ji podepsat. Hodně lidí se bojí to udělat ze strachu – o své děti, o práci, o auta a chaty. Překvapilo je, když se ode mne dověděli, kolik materiálů již Charta 77 vydala, a s nesmírným zaujetím četli její dokumenty, které jsem jim ukázal. Jiní staří přátelé mně vyprávěli o svém životě od ledna 1977. Mezi nimi byla i Líza, která tajně podporovala činnost chartistů, třebaže byla v pokročilém věku. Řekla mi, že se všichni hrozně bojí. Heslem dne se podle ní stalo: „Nemysli, nemluv, nepiš a nic nepodpisuj – a ničemu se nediv!“

Moji přátelé z Ústavu mezinárodní politiky a ekonomiky nesměli pokračovat ve své vědecké práci a našli si manuální nebo nekvalifikovaná zaměstnání. (...) Všichni schvalovali Chartu 77, ale nikdo z nich ji nepodepsal. (...) Spisovatel Ivan Klíma ji sice také nepodepsal, ale velmi ji podporoval a psal romány, které pak byly zveřejňovány v samizdatu. Jiný přítel, právní vědec Michal Lakatoš, Chartu podepsal a domníval se, že má morální smysl, totiž ukázat realitu systé-

mu nekontrolované moci, lži a korupce, popírání lidských práv. Naléhal, aby Západ proměnil jednání bělehradské konference v soudní tribunál o stavu lidských práv, i když je málo pravděpodobné, že to přinese konkrétní výsledky. Petr Pithart, dříve vysokoškolský učitel na právnické fakultě, pracoval manuálně, nejprve jako měřič vody (v geologickém průzkumu), později jako zedník. (...) Uvedl, že Charta 77 je realistické hnutí, zabývá se konkrétními problémy a předkládá konkrétní návrhy, má ovšem i morální stránku. Lidé se musí sami rozhodnout, zda podepíší nebo nepodepíší Chartu – nebo zda podepíší prohlášení proti Chartě.

(...) Dlouhý rozhovor jsem měl také s Milanem Hüblem, bývalým členem Ústředního výboru KSČ; svými politickými názory měl blízko k Jiřímu Hájkovi, jednomu z mluvčích Charty 77. Stýkal se s ním každý týden. Podle Hüblova názoru je cílem Charty 77 seznámit lidi s tím, že současní vládcí nedbají na dodržování vlastních zákonů a neřeší žádný z významných problémů státu. Je načase „dělat rámus“ ve věci lidských práv na konferenci v Bělehradě, i když se nezdá pravděpodobné, že by tam bylo možné dojít v této otázce k nějakému kompromisu. Jako specialista na slovenské dějiny navštívil Hübl třikrát Dubčeka v Bratislavě a setkal se také s Kusým v Brně. Řekl mi, že Dubček souhlasí s Chartou a podepsal by ji; poprvé se však o ní dověděl z vídeňského rozhlasu.

Odjížděl jsem z Československa s dojmem, že Charta 77 asi bude ve své činnosti pokračovat. Na rozdíl od reformního hnutí roku 1968 nevznikla z komunistické iniciativy, nýbrž představovala reálný konsenzus bývalých komunistů a nekomunistů. Cílem Charty nebylo Pražské jaro v novém provedení, nýbrž všestranná obhajoba lidských práv. Navzdory zběsilé oficiální kampani se Chartě podařilo alespoň trochu oslabit atomizaci společnosti, která převládala po celých deset let, a získala si značnou podporu. Na Slovensku měla menší vliv, zčásti proto, že demokracie tu měla slabší tradice, zatímco nacionalismus měl ve srovnání s lidskými právy větší ohlas, a zčásti vzhledem k formálním ziskům z federalizace.

Jugoslávské názory

Přijel jsem do Bělehradu na první následnou schůzku KBSE a využil jsem této příležitosti k rozmluvám s prominentními jugoslávskými politiky. Měl jsem dvě dlouhé schůzky s proslulým disidentem Milovanem Djilasem v jeho bytě v centru města. Zdálo se, že není pod policejním dohledem, hovořil volně a otevřeně. (...) Djilas považoval Chartu 77 za „snad nejlepší dokument, který jsme ve východní Evropě měli od počátku komunistického panství“, a podporoval ji od prvních dnů. Přiznal, že v Jugoslávii neexistuje žádné hnutí za lidská práva, i když i zde došlo k mnoha případům jejich porušování.

Sešel jsem se také se Svetozarem Stojanovičem, jedním z osmi bělehradských univerzitních profesorů, kteří byli jako členové skupiny kolem časopisu Praxis v roce 1975 zbaveni svých míst, avšak bylo jim dovoleno vyučovat a publikovat v zahraničí. O Československu byl velmi dobře informován a sympatizoval s Chartou 77; velmi litoval, že v Jugoslávii není nic srovnatelného a že zde téměř neexistuje žádný samizdat. Měl jsem schůzky i s jinými jugoslávskými

přáteli, kteří zastávali významná místa v jugoslávských mocenských strukturách, například s Najdanem Pasičem, členem prezidia Srbské republiky, nebo s profesorem Jovanem Djordjevičem, předsedou srbského Ústavního soudu. Všichni vřele sympatizovali s Chartou 77, ale nevěděli, že hnutí pokračuje ve své činnosti. V Záhřebu jsem večerel se sociologem Rudi Supkem, bývalým členem skupiny *Praxis*; na rozdíl od svých srbských kolegů nebyl vyloučen z univerzity. Doprovázel jej Eugen Pusič, specialista v oblasti veřejné správy. Také oni byli překvapeni, když slyšeli, že Charta 77 dále žije a je aktivní.

Návrat do Československa v roce 1978

V létě roku 1978 jsem se vrátil do Československa, abych na místě studoval situaci Charty 77 po událostech, které se některým lidem jevily jako její existenční krize. Jedni byli nespokojeni s tím, že nedosahovala žádných výsledků, jiní měli dojem, že Charta splnila již svůj původní účel a nemá žádnou roli pro budoucnost. Chartu trýznily vášnivé vnitřní spory, které se týkaly taktiky, a zejména toho, zda se má vyvíjet političtějším směrem, což obhajoval Jaroslav Šabata. Ještě bojovnější postoj zaujal historik Jan Tesař a ostře kritizoval Jiřího Hájka za údajné konzervativní a legalistické vůdcovství. Tyto diskuse souvisely se změnami ve vedení Charty. V druhé polovině roku 1977 byli po bok Jiřího Hájka určeni jako dva noví mluvčí protestantský filozof Ladislav Hejdlánek, který reprezentoval nekomunistické intelektuály, a populární zpěvačka Marta Kubišová, zástupkyně kulturní obce. V lednu 1978 vystřídal Hájka ve funkci mluvčího Šabata.

Cestou do Československa mě v Paříži informoval Pavel Tigrid o nedávné konferenci komunistických a nekomunistických exulantů ve Frankenu v Bavorsku. Někdejší „vítězové“ a „poražení“ z roku 1948 tu otevřeně a čestně diskutovali o svých názorových rozdílech, ale nakonec se dohodli. Tigrid soudil, že doma existuje podobná jednota uvnitř Charty 77, navzdory kontroverzím o budoucí taktice.

Bratislava

Můj příjezd do Bratislavy přátele překvapil, neboť se o tom dosud z Prahy nestačili dovědět. Kalinovi mi vyprávěli, že od mé poslední návštěvy se poměry zhoršily. Pokusy vést podle pražského vzoru několik seminářů v soukromých bytech byly potlačeny policií, která se obávala sebemenších projevů aktivity a jakýchkoli kontaktů s Čechy. Policejní výslechy a domovní prohlídky byly velmi časté. (...)

Milan Šimečka mi sdělil, že nemá v úmyslu emigrovat, leda že by jedinou alternativou bylo vězení. Policie ho vyslýchala, vyptávala se na mě a zabavila u něho moji knihu. (...) Pokud šlo o Chartu, Šimečka nebyl stoupencem myšlenky, aby se více politizovala. Neočekával celkovou změnu systému, ale dával přednost postupným krokům a úsilí o drobné změny. Potvrdil, že lidé jsou vcelku spokojeni se svým životem a bojí se udělat cokoli, co by ohrozilo jejich životy.

Miroslav Kusý mi řekl, že se cítí méně zoufalý než před rokem, že si zvykl na nový způsob existence. Byl bez zaměstnání a vydělával si na skromné živobytí chytáním vodních červů pro akvarijní rybky. (...) Nedávno byl jeho dům podroben důkladné domovní prohlídce a část jeho knihovny, včetně exempláře mé knihy, byla zabavena. Je v těsném kontaktu s Čechy a zúčastnil se nedávné diskuse v Praze o cílech a metodách Charty. (...)

Brno

Brno bylo hlavním centrem aktivit Charty na Moravě, žilo tam asi sedmdesát signatářů. Naproti tomu ve velkém průmyslovém městě Ostravě nebyl signatář ani jeden, jak mi řekli. Bohužel jsem se nemohl setkat s Jaroslavem Šabatou, neboť byl zadržen policií kvůli návštěvě Brežněva v Československu. Jan Tesař se se mnou setkal na nádraží a strávili jsme spolu celý den; vzrušeně hovořil o Chartě a kritizoval její práci. Hájek a jiní bývalí komunisté, uváděl, vkládají naděje do „dialogu“, který by snad mohl přinést reálné změny, a doufají v případnou změnu politiky Moskvy. Šabata a další chtějí provádět nátlak na uskutečnění okamžitých reforem, i když neočekávají konkrétní výsledky. „Chceme připravovat společnost na každou případnou šanci tím, že se ujmeme občanských iniciativ“, například utvořením Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Později jsem měl v Praze s Tesařem ještě dvě dlouhé schůzky. Byl posedlý myšlenkou, že je zapotřebí následovat političtější taktiku polských disidentů a spolupracovat s nimi.

S těmito výrazně politickými rozhovory kontrastovala historická debata, kterou jsem měl s profesorkou Boženou Komárkovou, již starší filozofkou, která prožila šest let v nacistickém koncentračním táboře a nesměla vyučovat ani publikovat již téměř třicet let. V její pracovně plné knih na nás shlížela malá Masarykova busta. Byla evangelické orientace a měla blízký vztah k Janu Patočkovi a Ladislavu Hejránkovi. Přirovnávala Chartu k obrodě svobody svědomí po katolické protireformaci, která na tři sta let vnutila českému lidu katolicismus. Ideje Husovy, které zdánlivě zcela zmizely, se vrátily jako znovuzrozené. Podobně se nemohly za komunismu veřejně vyjadřovat demokratické myšlenky, avšak skrytě přetrvávaly a projevíly se v roce 1968 a 1977. Ačkoli lidé toho mnoho nevědí o Masarykovi, zůstává svého druhu mytickou postavou a lidé ho vyznávají. Morální přístup Charty je srovnatelný s Masarykovou „nepolitickou politikou“.

Praha

Centrum Prahy bylo stále rozkopané, neboť se stavělo metro, které mělo být otevřeno v srpnu. K uvítání Brežněva a na oslavu cesty českého kosmonauta Remka do vesmíru byly vyvěšeny prapory. Všude byla policie a mnoho chartistů bylo zadrženo. Nikdo neznal přesný účel Brežněvovy návštěvy, ale spekovalo se, že přijíždí vyjádřit sovětskou podporu současnému československému režimu. (...)

Tentokrát se mi podařilo setkat se s bývalým mluvčím Charty Jiřím Hájkem. Jako specialista Charty na otázky lidských práv se mnou souhlasil, že diskuse

o lidských právech v Bělehradě právem odmítla argument, že debata o nich je zasahováním do vnitřních záležitostí států. Vyslovil názor, že Charta 77 bude ve své činnosti pokračovat, „je částí našeho života a nelze ji vymazat“. Jejím účelem je usilovat o obnovení hodnot a obrodu občanství. Přiznal se, že nerozumí Tesařově kritice nepolitického přístupu Charty, ale byl přesvědčen, že diskuse o taktice jsou věcí přirozenou a jsou cenné.

Jiřina Šiklová hrála stále klíčovou roli při zprostředkování spojení mezi lidmi doma a v zahraničí a snažila se zaujímat mezi svářejícími se skupinami v Chartě neutrální postoj. Vysoce si cenila Šabaty a soudila, že Hejdránek jako nekomunista je nyní spiritus movens Charty. Právnický Michal Lakatoš viděl největší význam Charty 77 v jejím působení v zahraničí, neboť ukazuje světu komunistický systém takový, jaký opravdu je. Uvnitř země se Charta dotýká svědomí lidí a nabízí alternativní systém hodnot. Podněcuje smysl pro odpovědnost a odvahu těch nemnoha lidí, kteří se do Charty zapojili. Petr Pithart si nemyslel, že Charta je v úpadku, avšak cítil, že „musíme čekat léta, než uvidíme nějaké výsledky“. Bývalý sociolog Rudolf Battěk si odseděl tři roky ve vězení a nyní si vydělával na živobytí mytím oken. Podle něj nelze od bělehradské konference čekat velké změny. Totalitární systém může dělat ústupky jen po určité hranici. Charta 77 představuje všeobecnou dohodu o stanovisku k zákonům a lidským právům, to však nevylučuje vytváření užších skupin, politicky více orientovaných, například katolíků, protestantů, trockistů, bývalých komunistů, včetně jeho vlastní skupiny nezávislých socialistů.

Jeden večer jsem strávil v bytě Rudolfa Slánského, syna někdejšího generálního tajemníka strany, popraveného v padesátých letech. Pracoval jako technik ve stavebním podniku. Domníval se, že Charta 77 bude pokračovat v činnosti, i když se projevují známky tvrdšího postoje režimu, který používá i násilí. Charta dala dohromady osoby rozdílné politické orientace, a proto se sama nemůže stát politickou. Mimo rámec Charty však mohou neformální politická seskupení, jako například bývalí komunisté, k nimž sám patří, sledovat zřetelnější politické cíle.

S ulehčením jsem opouštěl Československo po dvou týdnech konspiračních schůzek, plných napětí a vzrušení. Čekaly na mne jiné světy – Polsko a západní Německo, později Anglie. V Edemissenu nedaleko Hannoveru jsem zůstal na několik dnů u Viléma Prečana. Podal jsem mu podrobnou zprávu o svých rozhovorech v Československu a o svých dojmech. Odjížděl jsem s obrovským množstvím dokumentů Charty, těch, které jsem sám nasbíral v Praze, i těch, které jsem dostal od Prečana. Bylo fascinující vidět Prečanovo dokumentační středisko, tehdy ještě v embryonálním stavu, ale přesto již obsahující fantastickou sbírku dokumentů. Spolu s Jiřinou Šiklovou vypracoval Prečan podrobný kódovací systém, založený na citaci stran a řádků knihy, jejíž exemplář oba měli. Podle Prečanova názoru spočívalo těžiště činnosti Charty 77 doma: probudit občany z rezignace a demoralizace, pěstovat občanství a probouzet poznání – a tak se připravovat na eventuální krizi systému. (...)

Cesta do Československa na podzim 1978

V Edemissenu jsem se dověděl o konferenci, která se měla v brzké době konat v Bad Kreuzu v bavorských Alpách na téma Československo v Evropě 1918–1968. Rozhodl jsem se, že se jí zúčastním a cestou učiním krátkou odbočku do Československa. Zastavil jsem se v Bonnu, kde jsem měl rozhovor s Prečanem. Řekl mi, že mým úkolem je „změřit puls nemocné země“ a podat zprávu o současném stavu a budoucnosti Charty 77. Uvědomoval jsem si, že strkám hlavu do lví tlamy. Nepočítal jsem ovšem s tím, že budu zadržen policií v Bratislavě a vyslýchán celých devět či deset hodin.

V Praze jsem se zdržel jen dva dny a dvě noci, od soboty do pondělí. Zaregistroval jsem se jako host v hotelu Jalta, ale spal jsem u přítele. Jiřina byla stále aktivní a jako vždy neúnavná. Předala mi písemný program dojednaných schůzek, nabitý jmény a místy. První večer jsem se v Lízíně bytě setkal s Hejdánkem a později jsem s ním odjel autobusem a metrem do bytu Rudolfa Slánského, kde se k nám připojil Václav Havel. Hejdánek mi vyprávěl o nezávislých aktivistech z řad protestantských a katolických disidentů a o jejich roli v Chartě 77. Byl přesvědčen, že Charta bude pokračovat. Režim by s ní sice mohl skoncovat, ale způsobilo by mu to příliš mnoho problémů ve světovém veřejném mínění. Dověděl jsem se podrobnosti o několika pokusech o schůzku českých a polských disidentů v horách na česko-polské hranici. Na jednom takovém setkání se dohodli na společném prohlášení, které bylo zveřejněno k výročí invaze 21. srpna.

Havel mi řekl, že rocková skupina *Plastic People of the Universe* stále hraje a nahrává své nové skladby, včetně *Velikonočních pašijí*. Tuto skladbu hráli na Havlově venkovském sídle za účasti asi stovky lidí. Konalo se také soukromé představení jedné Havlovy hry a *Macbetha*. Roli Lady Macbeth hrála slavná herečka Vlasta Chramostová, které režim zabránil vystupovat v divadle. Také Havlova samizdatová edice *Expedice* pokračovala ve „vydávání“, dosáhla již čtyřiceti titulů a dalších dvacet se lektorovalo. Když jsme pozdě v noci odcházeli, bylo zábavné pozorovat Havla, jak stojí na široké Leninově třídě a pokouší se zastavit některé z projíždějících aut, včetně policejního vozu, aby ho vzali do středu města.

Příštího dne jsem se sešel v Kinského zahradě s Danou Němcovou, laickou katolickou aktivistkou, která proměnila svůj byt v místo setkání pro mladé lidi. Sama měla sedm dětí, ale na práci Charty se podílela nesmírně aktivně; zvláště se zúčastňovala všech soudních procesů a podávala o nich zprávy. Vyprávěla mi o několika katolických kněžích a laických aktivistech, kteří podepsali Chartu 77, ačkoli se proti tomu stavěla katolická hierarchie. Večer jsme šli spolu s Jiřinou Šiklovou k Pithartovým. Dost kriticky se vyjadřoval o mluvčích Charty, že nejsou dostatečně v kontaktu s lidmi, ba ani se signatáři. (...) Další den jsem jel tramvají k Jiřímu Hájkovi do jeho malého domku na vzdáleném předměstí. Hovořil o potížích při přípravě dokumentů Charty, neboť každý z nich musel být schválen všemi mluvčími. Řekl mi také mnoho o práci VONS, ustaveného proto, aby sňal z mluvčích břemeno zabývat se otázkami politických vězňů.

Výlet do Bratislavy byl krátký, ale plný vzrušení. Navštívil jsem Milana Šimečku a Miroslava Kusého. (...) Jak mi řekl Kusý, Charta 77 působila na Sloven-

sku stále jen velmi omezeně, i když bylo několik aktivních katolických kněží zbaveno povolení vykonávat kněžskou službu. Večer jsem byl pozván na party na rozloučenou ke Kalinům – do jejich odjezdu do emigrace zbývalo již jen deset dnů. Zúčastnili se jí i manželé Šimečkovi a Kusí. Jak jsem se později dověděl, policie pozorovala Kusého dům a sledovala mne po celý zbytek dne. Příští den mě zadrželi na hranicích, odvezli na ministerstvo vnitra do Bratislavy a tam mě celý den vyslyšali. Ptali se velmi podrobně na všechny mé schůzky v Praze a v Bratislavě; kde jsem bydlel, s kým jsem se sešel, s kým a o čem jsem mluvil a zda jsem někomu odevzdal nebo od někoho přijal nějaké písemnosti. Výslech jsem zvládl, vyhnul se odpovědi na většinu otázek a vymyslel si řadu historek o tom, kde jsem byl. O svých rozhovorech jsem odmítl cokoli vypovědět. Vzhledem k tomu, že jsem obdržel řádné vízum, měl jsem přece plné právo sejít se s československými občany a svobodně s nimi hovořit.

Přesto jsem si hodně oddechl, když mne pozdě večer odvezli na rakouskou hranici; o hodinu později jsem byl již ve Vídni. Hned jsem telefonoval Sally, abych jí vysvětlil své zpoždění a podal zprávu o bezpečném příjezdu. Výslech byl sice poněkud vyčerpávající, poskytl mi však příležitost osobně okusit něco z toho, co museli chartisté snášet bez ustání; to také dodalo mým akademickým výzkumům nový rozměr. Později mi napsal Šimečka, že právě tuto zkušenost jsem potřeboval, abych plněji pochopil, co jsou lidská práva ve východní Evropě. Žertoval, že by si všichni západní specialisté měli podat žádost o takovou příležitost k „práci v terénu“!

Světový kongres v Moskvě

V roce 1979 jsem cestoval do Moskvy, abych se zúčastnil světového kongresu Mezinárodního sdružení politických věd (IPSA). Podle pravidel konference jsem měl právo přivést s sebou kopie svého referátu a další potřebný materiál. Vyložil jsem si to široce a vzal jsem s sebou dokumenty Charty 77 a několik exemplářů své knihy *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Na moskevském letišti jsme prošli celní kontrolou bez problémů.

Program konference zahrnoval všechna možná témata politických věd, včetně tak kontroverzních otázek, jako byla lidská práva nebo pluralismus, kontrola zbrojení a Střední Východ. Vědecký charakter jednání se často zvrhával do ideologické konfrontace. Využil jsem návštěvy Moskvy k tomu, abych si zařídil několik konspiračních setkání se sovětskými disidenty, včetně Andreje Sacharova. Jeho přátelé disidenti mi poslali do hotelu šifrovanou zprávu, že mě zavedou do Sacharovova bytu. Měli jsme se setkat v jisté stanici metra, kde jsem měl vystoupit z posledního vagonu vlaku. Sešli jsme se tak, jak bylo plánováno, pěšky šli na udanou adresu a po schodech jsme namáhavě vystoupali do šestého patra k Sacharovovu bytu. Tam jsem ke svému překvapení zjistil, že Sacharov není sám; fakticky vedl jakýsi seminář pro asi patnáct až dvacet delegátů kongresu IPSA. Seděl tam, teplé sluneční světlo padalo oknem na jeho lysou hlavu, a trpělivě odpovídal v ruštině na otázky: podmínky ve věznicích, náboženská perzekuce, hnutí za lidská práva, problémy emigrace Židů, Němců a církve pentekosta-

listů. Důrazně argumentoval, že bez dodržování lidských práv by byla *détente* křehká a že naopak bez *détente* jsou lidská práva v neustálém nebezpečí.

Před odchodem jsem měl se Sacharovem krátký rozhovor na chodbě a věnoval jsem mu svou knihu o „přerušené revoluci“. Vyjádřil svůj obdiv k Čechům a Slovákům a přiměl mne, abych připsal jeho jméno k dedikaci knihy českým a slovenským disidentům vedle titulní strany. Přiznal, že o hnutí Charty 77 toho ví málo, a navrhl, abych se sešel s jedním z jeho kolegů a poskytl mu informace. Setkal jsem se jistým Slavou na stanici metra, tentokráte poblíž Kremle, a několik hodin jsme pak seděli na lavičce uvnitř kremelských zdí – vskutku zvláštní místo pro rozhovor o lidských právech! Byl nadšen, když slyšel o mnohostranných aktivitách chartistů, a s potěšením převzal kopie dokumentů Charty. Nabídl jsem mu, že převezmu zprávu pro československé a polské disidenty, a později jsem od něj dostal dopis podepsaný Sacharovem a půltuctem dalších disidentů, vyjadřující jejich solidaritu. Na cestě do Londýna jsem tento dokument předal ve Varšavě a v Praze a později jsem poslal odpověď chartistů a polských disidentů do Moskvy. Přispěl jsem tak malým dílem k překlenutí vzdálenosti mezi disidentskými hnutími, která doposud mezi sebou neměla skoro žádné kontakty.

Asi za šest měsíců od naší schůzky byl Sacharov protiprávně poslán do nuceného exilu v Gorkém, den poté, co podepsal protest Helsinského výboru proti invazi do Afghánistánu.

Závěr práce na knize o Chartě 77

Dokončení knihy o Chartě 77 se opozdilo kvůli mým častým cestám a mnoha jiným činnostem. V každém případě to bylo něco jako střílet na pohybující se terč. Jména mluvčích Charty i její taktika se měnily, kontroverze o jejích cílech a smyslu trvaly. Vilém byl neúnavný, posílal mi stále větší množství samizdatového materiálu z Prahy a pokoušel se zodpovědět mé četné dotazy o vývoji Charty. Připouštěl však, že i on sám, stejně jako ti doma, se někdy jen velmi obtížně vyzná v tom, co se vlastně v hnutí děje.

A tak trvalo ještě rok či dva, než byla kniha konečně roku 1981 v nakladatelství Allen & Unwin publikována. Sazbu dělalo nakladatelství Sixty-Eight Publishers v Torontu, takže jsem mohl až do poslední minuty provádět změny v textu. Sally jako vždy vzala na sebe obrovskou práci s redakcí rukopisu a s přípravou rejstříku. S velkým ulehčením jsem konečně v dubnu 1981 odeslal po kurýrovi definitivní znění rukopisu. Když kniha nakonec vyšla, zahrnovala historii Charty a jejích aktivit za první čtyři léta, do konce roku 1980. Stihl jsem ještě poslat několik exemplářů knihy na konferenci v Madridu. S pomocí Mezinárodního literárního střediska v New Yorku jsem odeslal 35 výtisků do Československa a do dalších zemí východní Evropy. V roce 1983 ji samizdatový bulletin *Informace o Chartě 77* uvítal jako závažné pokračování mé knihy o „přerušené revoluci“ a jako cennou zprávu o činnosti Charty 77. Jak se zde uvádělo, byla kniha napsána s přísnou vědeckostí a se skutečným zaujetím pro věc lidských práv.

Max van der Stoel

Mé setkání s Chartou 77

V létě roku 1947 jsem jako student navštívil Prahu. Brzy mi bylo jasné, že KSČ, těsně spjatá s Sovětským svazem, se snaží podkopat demokratický systém, obnovený po válce.

O půl roku později komunisté již dosáhli svého cíle. Když jsem v prosinci 1948 opět navštívil Prahu, zjistil jsem, že se po jednom z mých českých přátel, se kterým jsem se seznámil v létě 1947, slehla země. Utekł z Československa a žije v exilu v Paříži. Nechtěl žít pod komunistickou diktaturou.

Cestou domů jsem potkal čirou náhodou člověka, se kterým jsem se rovněž seznámil v roce 1947 – Jiřího Hájka. Ujišťoval mě, že bude možné vyvíjet – v rámci komunistického systému, pohlcujícího střední a východní Evropu – nějaký specificky český druh socialismu, který bude respektovat demokratická pravidla a dodržovat lidská práva. Nesouhlasil jsem s ním a tvrdil jsem, že komunismus odmítá politickou svobodu a obvykle likviduje jakoukoli opozici.

Nebyl jsem překvapen, když jsem se po dvaceti letech dozvěděl, že Jiří Hájek je jednou z čelných osobností zápasu o lidštější tvář komunistického systému v Československu. Krátce poté sovětské tanky rozdrtily rozbíhající se proces demokratizace v zemi, která dříve, během prvních dvaceti let své existence, proslula vynikajícím demokratickým systémem. Bylo to šokující, ale vlastně mě to nepřekvapilo. Sovětské vedení znovu ukázalo svou pravou tvář. Brežněv a jeho kamarila dobře chápali, že jediný způsob, jak udržet kontrolu nad Sovětským svazem a jeho satelity, je potlačit disent v jakékoli podobě a kdykoli vznikne. Byli si vědomi, že vybojuje-li si jedna část komunistické říše větší díl svobody, bude pro ně mnohem obtížnější odmítnout podobnou svobodu jinde.

Po roce 1968 se sovětské sevření Československa zdálo být pevnější než dříve. Málokdo si uvědomoval, že ve struktuře sovětského systému jsou slabiny, které nutně povedou k jeho zhroucení. A téměř nikdo nepředvídal, že kombinace vnějšího a vnitřního tlaku na to, aby v sovětském bloku byla respektována lidská práva, bude hrát tak významnou úlohu v podkopávání komunistických režimů východní a střední Evropy.

V roce 1975 v Helsinkách nejvyšší představitelé evropských zemí, Spojených států a Kanady podepsali Závěrečný akt. Kreml tento dokument považoval za velmi důležitý, neboť zdánlivě prokazoval, že Západ již konečně přijal jako trvalé rozdělení Evropy na komunistickou východní a demokratickou západní část. Ale nebylo to zadarmo. Závěrečný akt zavazoval všechny signatáře k respektování lidských práv a základních svobod. Vedoucí představitelé komunistických států východní Evropy si dostatečně neuvědomili, že svými podpisy přijali mezinárodní závazek, který ostře kontrastuje s jejich obvyklou politikou, založenou na potlačování těchto práv. Necháпали ani to, že tento závazek umožňuje Západu zvýšeným nátlakem na komunistické režimy požadovat respektování lidských práv. A už vůbec si neuvědomili, do jaké míry budou obránci lidských

práv uvnitř komunistického bloku používat Závěrečný akt jako východisko svého zápasu. Charta 77 tento nástroj mistrně využila. Hrála stěžejní úlohu při demontáži komunistického režimu v Československu a zároveň byla zdrojem inspirace pro všechny ty, kteří v dalších komunistických státech hledali cestu k osvobození zpod komunistické diktatury.

Během sedmdesátých let se vzájemné návštěvy ministrů zahraničních věcí členských zemí NATO a Varšavské smlouvy staly běžným zvykem. Šlo o to překonat rozdělení Evropy, a Západ k těmto schůzkám přistupoval s nadějí, že k tomuto procesu přispějí. Když jsem se připravoval na cestu do Prahy na jedno z těchto setkání, dozvěděl jsem se o vzniku Charty 77 a o snaze režimu práci této nové organizace zmařit. Chvilí jsem uvažoval, zda bych neměl z protestních důvodů návštěvu odvolat, ale brzy jsem usoudil, že by bylo lépe návštěvy využít k tomu, abych protestoval přímo na místě.

Holandští novináři, kteří mě doprovázeli, se mě v letadle do Prahy dotazovali, zda se nepokusím setkat s představiteli Charty 77. Už jsem o tom předtím uvažoval a dospěl jsem k závěru, že bych to neměl být já, kdo udělá první krok a pozve reprezentanta Charty 77 k setkání. Nevěděl jsem totiž, zda by tento člověk byl ochoten podstoupit riziko, kterému bych ho takto vystavil. To jsem řekl novinářům, ale také jsem dodal, že bych setkání s představitelům Charty 77 neodmítl, pokud by vyjádřil přání se mnou se sejít.

Setkání s ministrem zahraničních věcí Chňoupkem proběhlo, jak jsem se obával. Záhy mi bylo zřejmé, že vláda není ochotna přistoupit na jakoukoli smysluplnou formu uvolnění. Aby tuto skutečnost zdůraznili, sdělili mi, že Jiří Hájek se nachází v domácím vězení.

Po návratu do hotelu mě v hale zastavili holandští novináři společně s Janem Patočkou, jedním z tehdejších mluvčích Charty 77. Řekl mi, že na mě čeká, aby se mnou mohl hovořit. Při rozmluvě, která následovala, mi přehledně a velmi působivě vyložil cíle Charty 77. Ministerstvo zahraničních věcí, které bylo o tomto setkání neprodleně informováno, mě okamžitě obvinilo z porušení pravidel diplomatického protokolu a ze zneužití statutu hosta vlády. Setkání s prezidentem, které mělo být součástí programu mé návštěvy, bylo zrušeno.

Způsob, jakým dali průchod svému rozhořčení, byl zanedbatelný ve srovnání s tím, co se stalo vzápětí. Profesor Patočka byl podroben osmihodinovému výslechu, po kterém zemřel. Režim tak znovu ukázal svou pravou povahu.

Jan Patočka mě vyhledal proto, aby zahájil proces mezinárodního uznání Charty 77 jako avantgardy onoho hnutí, které vyústilo v obnovu demokracie v Československu. Věděl, že velmi riskuje. Byl však také přesvědčen, že věc svobody je „věcí, pro kterou stojí za to trpět“, které lze obětovat i vlastní život.

Jaroslav Šabata

Moje (politické) pobývání s Chartou

Těsně po Vánocích roku 1976 mne k sobě pozval Jiří Müller, který se právě vrátil z Prahy. Něco prý přivezl od Uhlů z Anglické. S lehce ironickým, ba potutelným úsměvem mne pak seznámil se složitou procedurou podepisování dokumentu s podivně uhrančivým názvem. Jeho obsah měl být uchován v tajnosti, pokud by potenciální signatář se svým podpisem váhal. Trochu jsem znervózněl. Každou příliš komplikovanou konspiraci jsem vnímal jako konspiraci málo vážnou – aparáty tajné policie hrubě podceňující, a hlavně málo produktivní. Skličoval mne pocit, že opozice zakopaná tak hluboko, že o ní orgány režimu opravdu (snad!) nic nevědí, zcela jistě neříká nic spoluobčanům.

Obsah dokumentu, s nímž mne Jiří seznámil – bylo to samozřejmě *Prohlášení Charty 77*, publikované o několik dnů později – byl však vzácně nespiklenecký: navrhoval vládě „konstruktivní dialog“ o dodržování lidských a občanských práv na základě jejich vlastních závazků.

I

To zcela odpovídalo tomu, kolem čeho se točily moje úvahy v uplynulých pěti letech. Ještě před velkým zatýkáním (listopad 1971 – leden 1972) jsme s Alfrédem Černým (bývalým vedoucím tajemníkem KV KSČ) jménem brněnského okruhu exkomunistů napsali *Otevřený dopis XIV. sjezdu KSČ* (červen 1971). Nikoli v iluzi o povaze „sjezdu vítězů“, nýbrž z potřeby vyhlásit opozici vůči němu a vůči všemu, co ze sjezdu „strany minulosti“ (náš termín) v budoucnu pojde. Věděli jsme, že patříme ke zbytkům rozprášených vojů posrpnového hnutí, ale tím rozhodněji jsme se ztotožnili se „stranou budoucnosti“, o níž – i to jsme věděli – jsme mohli v tomto okamžiku říci jen málo, ba skoro nic. Ale jedno nám bylo jasné: „strana budoucnosti“ zvítězí jen tvořivou tvrdošijností, která bude v rozhovoru „na všechny strany“ kritickými signály všeho druhu formovat novou politickou vůli. Rozhovor „na všechny strany“ v situaci totálního obležení mocí zahrnoval i vyzývavý „dialog s mocí“ – dialog, jehož základním smyslem byl signál všech signálů: Jsme zde – neumlčíte nás!

O tomto dialogu jsem začal na Borech na jaře 1973 „diskutovat“ s Janem Tesařem morseovkou tak vehementně, až jsem šachovou figurkou otloukl omítku. Napřed mne poslal k čertu: Chceš prodat prvorozenství* za mísu čočovice? Ale pak se prudce „rozťukal“: Havlíček! Zákonný odpor! Nejjedovatější střela, jakou je možno proti vládě vyslat! Vzít režim za slovo! Jedním tahem smést totalitní nesmysly o podvracení socialistického společenského a státního zřízení z údajného nepřátelství k němu!

Tesařovy vzkazy jsem chytal spíše podle smyslu než podle jednotlivých slov. Ale i tak se v naší komunikaci přes věžeňskou zeď rodily nové a nové nápady – „zločiny“, jak „říkal“ Jan Tesař, který naše „akce“ s oblibou čísloval.

* Toto Tesařovo oblíbené slovo vyjadřovalo vůli nás obou k neústupnosti, která nás spojovala.

Vycházely všechny z jednoho podnětu. Koncem jara roku 1973 měl do Prahy přijet generální tajemník britské komunistické strany Gollan. Bylo to poprvé po srpnu 1968. Strana britských komunistů dosud intervenci odsuzovala. Ptali jsme se tedy: Co znamená jeho příjezd? Mění snad Gollan barvu, nebo je ochoten pro poslední mohykány československé obnovy něco udělat? Tak mne napadlo ztížit mu případnou kapitulaci otevřeným dopisem, který by připomenul, že v Československu jsou věznění představitelé opozice nikoli protistátní, ale opozice dokonce i v levicovém smyslu zcela legitimní. A hlavně: demonstrovat, že uvěznění představitelů opozice neznamená, že byli skutečně umlčeni, nebo že se dokonce vzdali. Smysl dopisu byl tedy prostý: právě díky vězení se opozice teprve plně ustavila!

Museli jsme si ovšem položit i otázku: Co když se John Gollan přece jen tak úplně neotočil? Pak by bylo třeba pomoci mu. Napsal jsem proto otevřený dopis i Husákovi: Nebylo by pro stát a jeho pověst lépe, kdyby opozici, která *není* protisocialistická (na rozdíl od toho, co rozhodl soud), nepotlačoval, ale vzal v potaz jako partnera v dialogu? Není ve světě, který směřuje k uvolňování napětí, represe proti opozici, která je odhodlána nekapitulovat (mezi řádky: což dáváme i tímto dopisem najevo), bezperspektivní?!

Otevřené dopisy v podobě propašovaných motáků byly publikovány v zahraničí. Byl jsem za to obviněn podle paragrafu o poškozování zájmů republiky v zahraničí, ale po půl roce bylo stíhání zastaveno.

Neobvyklá borská opoziční aktivita z jara až léta 1973 upadla rychle v zapomenutí. V září 1973 nám vězeňská správa plánování našich „zločinů“ jedním rázem zatrhlá (pro necelou desítku nejnebezpečnějších „zločinců“ zřídila kuriózně hermetickou izolaci v Litoměřicích). Po návratu (tedy po více než třech letech) jsem byl diskrétně poučen, že „psát z vězení Husákovi“ a nabízet mu dialog je pro politického vězně, který si váží sám sebe, něco velmi, velmi..., dejme tomu, něco velmi nepatřičného.

II

Sotva podpisový ceremoniál u Jiřího Müllera skončil, přišel na pořad dosud pečlivě ukrytý seznam asi dvaceti osob s lakonickou poznámkou, že jsem se právě vyškolil coby „sběrač“ dalších podpisů. Se zájmem jsem jej přečetl a našel v něm jména všech kamarádů vězněných počátkem sedmdesátých let (včetně mých synů), a pak jména několika významných brněnských intelektuálů: Švanda, Trefulka, Uhde...

Podíval jsem se na kamaráda, ten pokrčil rameny a já pochopil. Byl to seznam jmen potenciálních brněnských signatářů, sestavený v Praze na Anglické. Jako čerství civilové jsme o tom, jak vypadá terén, nevěděli nic nebo téměř nic. Nebylo tedy o čem mluvit.

Dvacítku jmen jsme hladce rozdělili na dvě desítky. Váhal jsem jen nad dvěma: Milan Uhde a Pavel Švanda. Oba jsem znal dobře, oba jsem měl v semináři na filozofické fakultě, oba byli nadmíru dobří a chytrí, oba se narodili v roce 1936 (tak jako Václav Havel), patřili tedy k pověstným „šestatřicátníkům“, kteří

tvořili páteř generace dospívající v novém zlomovém okamžiku – v ovzduší prvopočátečního „tání“ stalinského režimu (1953–1956). Byla to generace, která čerpala své neopotřebované sebevědomí ze své přirozené „nezapletenosti“ s komunismem a jako taková se začala vymezovat vůči generaci mé, vůči „zapletené“ generaci „modrých košil“, která zrála v letech na rozhraní války s Němcem a míru.

Jirka Müller (ročník 1943) znal Uhdeho jako slavného autora *Krále Vávry*, kdežto o Švandovi z *Hosta do domu* měl jen matnou představu. Mně se zase zdálo, že sarkastický Uhde by ze svého bývalého učitele „marxáku“, z něhož si rád střílel, nemohl mít žádnou velkou radost. A tak bylo rozhodnuto: já si беру Pavla Švandu, Jirka Milana Uhdeho.*

Podpisy musely být sebrány během několika málo dnů. Ale s pomocí dvou mých osvědčených synů (oba věděli, co je to vězení) jsem postupoval rychle. Několik mužů v závěsu jsem zahlédl až poslední den; a dokonce s auty. To signalizovalo mimořádně intenzivní nasazení v okamžiku, kdy jsem nesl nastrožené podpisy Jirkovi! Silně ve mně hrklo. Zadrží mne? Čekali snad bdělí důstojníci se zásahem až na *tento* okamžik? Jak dlouho o našem záměru a našich pohybech vědí? Pro klid duše jsem začal kličkovat, abych doprovod setřásl. Doufal jsem, že úspěšně, protože bezprostřední zásah se nekonal. *Proč ne?*, říkal jsem si. Vždycky chvíli trvá, než se úřední místa zorientují, jde-li o něco, co vybočuje z rutiny. Bylo to tak? Nevím, ale dnes spíše pochybuji...

V úleku nad zlověstnými veverkami (slangový výraz používaný pro StB) mne začalo tlačit svědomí kvůli Pavlovi Švandovi. Bydlel na vzdáleném předměstí – ve Slatině. Vypravil jsem se k němu sice ve tmě, ale kdoví! Pravda, přivítal mne i s ženou velmi přátelsky. Ale nemohl utajit výmluvný údiv: „Vy? A s takovým posláním? Sotva jste se vrátil z vězení?!“ Překusoval jsem nepatřičnost své návštěvy. Jeho klidný výklad trpké „normalizační“ rodinné anabáze mne od trapných pocitů nakonec osvobodil. Od záměru, s nímž jsem přišel, jsem tedy mohl s úlevou upustit.

V paměti mně ale uvízl Švandův překvapený pohled: jak to, že jeden ze tří mluvčích chystaného podniku je Jan Patočka? To jsem ještě nevěděl, co mně potom pověděl Jiří Němec: jaké vnitřní drama *filozof* Patočka prodělal, než se rozhodl k činu tak výsostně politickému. Vytušil jsem jen, že pro Švandovo prostředí se Patočka v uplynulých letech stal nadmíru výjimečnou postavou. Já o něm věděl málo, skoro nic. Respekt ve mně vzbuzoval především jeho výrok, že psychologii je třeba dělat úplně jinak. A ten byl ještě zprostředkován. Co to znamená pro něj, jsem jen tušil. A tak jsem si ho zakrátko, na schůzce 3. ledna v dejvickém bytě Václava Havla, prohlížel mnohem pečlivěji než profesora Václava Černého, s nímž seděl společně v čele místnosti na jedné malé lavičce.

Odhadoval jsem, že soustředěný a mlčenlivý profesor nebude jen do počtu. Opravdu nebyl. Za několik dní překvapil esejem *Čím je a čím není Charta 77?*

* V jedné autobiografické rozhlasové hře Milana Uhdeho je jeho setkání s docentem marxismu zakomponováno do scény týkající se podpisu Charty, ale to je autorova licence; náš rozhovor se konal o několik týdnů později.

Dostal jsem jej od Petra Uhla, a oba jsme jej četli s jistými rozpaky. Petr se bránil a nakonec se tedy Patočkův exkluzivní text dokumentem Charty 77 nestal. Ale Patočková „idealisticky“ laděná úvaha o spontánní, „vší vnější závislosti prosté“ solidaritě, která kladla důraz na význam mravního smýšlení pro normální fungování společnosti a vnášela tak – řečeno s Patočkou – do našeho veřejného života „novou ideovou orientaci“, dýchala zvláštním kouzlem, nutila myslet na věci poslední.

III

Brněnská odnož Charty byla zpočátku prakticky jedinou mimopražskou skupinou; a až do převratu nejsilnější. Z původní dvacítky signatářů se časem stala stovka, a kolem ní byli „nabaleni“ další. Milan Šimečka, rozmrzelý bratislavskou politickou „pouští“ (trvala, dokud v druhé polovině osmdesátých let nezesílil katolický disent), srovnává je s Brnem, si mně později opakovaně stěžoval, jak nenuceně mu Ludvík Vaculík „vysvětlil“, že kamarádi na Bratislavu zapomněli...

Nezapomněli, říkal jsem mu, ale vzdálenost mezi disidentskou Prahou a Bratislavou je příliš velká, přeobezpečný postup spojený s podpisováním Charty ji nemohl zdolat. Na to bylo v Bratislavě – v důsledku „měkké“ normalizace – příliš málo čerstvých, „normalizačních“ kriminálníků.

V Brně jich bylo dokonce víc než v Praze. V kontrarevoluci nehrálo Brno druhé housle, pravil jednou Alois Indra, vyhlédnutý v srpnu 1968 pro funkci předsedy takzvané dělnicko-rolnické vlády. Z Brna byli vlastně všichni političtí vězni, kteří opustili vězení koncem roku 1976 jako poslední z několika desítek odsouzených pro podvracení republiky v letech 1970–1972. Kromě Müllera a mne ještě Antonín Rusek a Milan Hübl, který měl v Brně-Jundrově matku (Hübl a já jsme byli propuštěni o osmnáct měsíců dříve, Rusek a Müller už měli téměř celý pětiletý trest za sebou).

Propuštění jsme byli, aniž jsme se káli a ač oficiální orgány dobře věděly, že si pokoj nedáme. U obvodního soudu pro Prahu 6, který zasedal a rozhodoval v Ruzyni, jsem trval na tom, aby bylo zaprotokolováno moje prohlášení, že jsem o milost nežádal, protože jsem byl odsouzen protiprávně; a že budu nadále bojovat za své nezadatelné právo vyjadřovat se svobodně, a tedy i za svou rehabilitaci. Soudce zvedl oči, podíval se na mě dlouze, odušil, že na svobodě mně to půjde líp, a nevzrušeně nadiktoval písaře, co jsem požadoval.

Naše poloamnestie byla bezpochyby politickým gestem, jímž si do značné míry mezinárodně izolovaný režim vylepšoval svou pověst. Ze zásady ostatně status politických vězňů neuznával. Zbavit se „reálných“ politických vězňů v Den lidských práv (10. prosince) byla vlastně jeho výhra. Ale také výhra opozice. Utvrdilo to dobrou náladu, kterou navodil už spontánní odpor vyvolaný soudem s *Plastic people*. Sotva jsem dorazil z Ruzyně na Anglickou, zvonil telefon za telefonem. První byl Pavel Kohout. O něco později jsem se dozvěděl, že jméno Chartě vymyslel on...

Povznesená nálada na sklonku roku 1976 dotvořila rozpoložení, které dozrávalo v první polovině sedmdesátých let v úspěšných (pro Západ a protitotalitní

opozici) tahanicích o třetí helsinský koš. Několikaletým politickým pústem „unavené“ pražské intelektuální prostředí se hnulo (v *Dálkovém výslechu* se o této únavě zmiňuje – tuším, že v souvislosti se svým otevřeným dopisem Gustávu Husákovi z roku 1975 – Václav Havel). Terén pro skok k opozičnímu symbolu, který by odhodlaně vyčníval *do veřejnosti* jako maják na skále obklopené ještě převážně temným živlem, byl připraven.

Jak už to bývá, nestalo se to bez přičinění režimu samého. Daleko více než gestem vůči víceméně prominentním vězňům se v tomto případě zasloužil tím, že ratifikoval dvě konvence o lidských právech. Ve *Sbírce zákonů* byly publikovány v září 1976 a prosluly jako částka 120. Ratifikace konvencí se měla stát ofenzivní tečkou za restaurací předlednových poměrů a bylo z ní patrné sebevědomé uspokojení režimu, že zbytky opozice, která se stavěla proti srpnové intervenci, byly spolehlivě zpacifikovány. Jenže právě tento vládní krok se stal východiskem evoluce, která režim těžce zaskočila.*

Vděčně proto myslím na onu vynalézavou hlavu, která pro opozici „stodvačítka“ objevila. Podle Jana Šimsy to byl Ladislav Hejdránek, který podobně jako Tesař uváděl do oběhu Havličkův pojem zákonného odporu. Podle Václava Havla nezávisle na něm taky Zdeněk Mlynář (zřejmě s poněkud jinak zabarvenou motivací), a podle jiných opět Jiří Němec...

IV

Křtiny Charty 77, které se konaly 3. ledna 1977 v přeplněném pokoji dejvického bytu Václava Havla, se odbývaly v pohodě a velkém očekávání, vyvolaném novým velkým odhodláním. Už nevím, kdo jako první promluvil o nutnosti vydat dokument o nedodržování konvence o hospodářských a sociálních právech, ale vím, že myšlenka byla přijata jako něco zcela samozřejmého a že zůstalo na Janu Tesařovi a na mně, abychom připravili návrh jeho textu. Dost bylo ovšem nejasných představ o důsledcích toho, k čemu jsme se odhodlali. Litera základního prohlášení Charty 77 proklamovala zásadu trvalého podnikání na poli obhajoby práv občanů. Ale o tom jsme se ještě museli navzájem trochu přesvědčovat. A úvahy o následných krocích namnoze postrádaly to nejelementárnější: vědomí, že nás čeká ostrý konflikt.

I v tomto případě zapracoval protivník. Nadšení, ba vytržení prvních dnů (signatářů by mohlo být i několik desítek tisíc, řekl mně jeden kamarád, a za jistých okolností by to tak opravdu bylo) dokázal režim nakonec uzemnit. Ale jen za cenu obrovské negativní reklamy. Všechny zúčastněné strany – překvapená

---

* Pokud ratifikace konvencí o lidských právech mířila k něčemu pozitivnímu, pak jen k tomu, že definitivním způsobem uzavřela poúnorovou teroristickou éru a potvrdila vítězství éry „reformní“, tj. Husákovy „politické“ koncepce normalizace, která se formovala v napětí vůči tendenci „represivní“. Svár mezi oběma tendencemi se projevil i v průběhu přípravy politických procesů v letech 1971–1972: orgány činné v trestním řízení plánovaly „monstrproces“, ale „gentaj“ byl obezřetnější, neměl nic takového zapotřebí. I Husáková plytká varianta „reformního“ kurzu sehrála však onu roli, kterou sehrál od časů Nikity Chruščova reformní komunismus obecně: v okamžiku, kdy se systém systémově, byť zdánlivě zcela nepatrně „otevřel“, byla sebeumněji kombinovaná psychologická válka proti opozici, která věděla, co chce, předem odsouzena k porážce.

veřejnost, disent v nové slávě i podrážděný režim – prošly politickým školením, které zanechalo nesmazatelnou stopu; a na oběžnou dráhu vynesená opoziční loď byla ukotvena tak pevně, že už nikdo neměl sílu ji z ní opět stáhnout.

Poslat Chartu ke dnu mohli nyní už jen chartisté sami. Ať už proto, že by se malicherně rozhádali, nebo že by ochabli ve svém závazku a rozešli se do koutů svých privátních mínění. To se naštěstí nestalo. Charta svůj *vnitřní* vývoj urychlovala až do onoho okamžiku z konce osmdesátých let, kdy se z podivné kukly „nepolitické politiky“ vyklubala opozice, která požadovala zrušení principu vedoucí úlohy strany.

Než věci dospěly tak daleko, prošla několika koly zápasu o své sebepochopení. Prapůvodní jednota signatářů se ocitla v krizi ve chvíli, kdy se režimu podařilo jeho podvodný kousek s „antichartou“; krize vyvrcholila v okamžiku, kdy ustaly otevřené útoky proti Chartě. Rozhostil se ochromující pocit, že Charta, které už nefouká vítr ostré kampaně do zad, vlastně ani neexistuje. Vyklíčila svůdná představa nechat Chartu 77 usnout spánkem spravedlivých. Uchovala by si prý fascinující gloriolu události vpravdě dějinné. V opačném případě – kdyby se plahočila ve snaze obstát jako otevřený protivník režimu – se může jen ztrapnit.

Tak se nakupily podněty pro „letní“ diskusi o budoucnosti Charty. Po několika debatách s okruhem víceméně rodinným jsem ji uvedl textem *Co s Chartou 77?* Argumentoval jsem pro budování a zpevnění struktur Charty coby potenciální opozice. Zprvu jsem vyvolal větší nesouhlas než souhlas: Chartu prý svými marxistickými sklony politizují. S Jiřím Müllerem, Petrem Uhlem a Rudolfem Battěkem a možná dalšími (jistě u toho byla dcera Hanička) jsme pak jednou v Brně u Svatky plánovali, jak z toho – jak shromáždit okruh odhodlaných táhnout káru dál.

Rozhodl Václav Havel. Po návratu z vězení se ocitl ve zvláštním, bezkonkurenčním postavení; nebyl už mluvčím, stál tak trochu nad věcí i nad tábory. Když řekl, že nespokojenci „se možná dobré věci chopili za špatný konec“ a na jednu zářijovou schůzku, které předsedal Jiří Hájek, přinesl několikabodový návrh dalších kroků, které na naše návrhy navazovaly, nikdo neprotestoval. Havlovo angažmá v první velké debatě o totožnosti Charty tak předznamenalo jeho integrační roli v celém dalším vývoji (kdosi tenkrát přirovnal Chartu k pytlí blech a Havla k jejich krotiteli).

Tak si Charta jakoby bezděčně, ale v celé své šíři (po signatářích „první hodiny“ přišlo několik dalších vln) definitivně zajistila trvalou povahu svého protestu i svůj zvláštní strukturovaný ráz. Po smrti Jana Patočky a uvěznění Václava Havla ležela totiž všechna tíha „mluvčování“ na Jiřím Hájkovi. Svou roli zvládl ve velkém stylu. Kamarádi osmašedesátníci z toho vyvodili, že to je stav přímo ideální. Chartu chápali jako přirozené občanské zázemí reformně komunistického proudu, jehož neformální „ústřední výbor“ měl tendenci chápat svou osmašedesátnickou legitimaci jako politickou legitimaci celé opozice. Přel jsem se, že takto bychom Chartu odsoudili do role pospolitosti bez vlastní politické subjektivity; a že to nemůže být zájem demokraticky orientované opozice. Obnovení institutu tří mluvčích – vedle Jiřího Hájka se jimi stali Ladislav Hejdánek „za Pa-

točku“ a Marta Kubišová „za Havla“ (po rezignaci Jiřího Hájka v dubnu 1978 jsem funkci „za Hájka“ převzal já) – rozhodlo o opačném trendu.

Praxe střídání mluvčích vedla pak k tomu, že „odzkoušených“ opozičních autorit bylo stále víc. Hlavním a přirozeným mluvčím opozice se stal nezávislý občansko-politický institut v podobě grémia (kolektivu) mluvčích Charty 77, jehož struktura byla zakotvena v nepřetržitém vnitroopozičním dialogu a udržována přísně střeženým principem konsenzu.

V

I jiné, nejen reformní komunisty zmáhala obava, že „avantgarda utržená z řetězu“ (floskule Petra Pitharta z konce sedmdesátých let) odvádí od drobné práce a plodí jen neproduktivní konfrontaci, v níž opozice nemůže obstát.

Velký rozruch vyvolal Petr Pithart v létě 1978 svým účtováním s reformním komunismem (myslím zde na jeho knihu *Osmádesátý*, kterou vydal jako Sládeček). Mě jeho kritika reformních komunistů potěšila. Byl jsem rád, že se někdo do „dubčekovců“ tak ostře „obul“. Převážně apologetické reakce exkomunistického prostředí mne zlobily. Ale v jednom podstatném bodě se s nimi Petr Pithart stýkal: jako by nevěděl o existenci a významu radikálně demokratického („krieglowského“) křídla na půdě komunistické strany. Rozhovor, který jsem s ním vedl v jeho kotelně v létě 1978, přesto vyzněl neobyčejně příjemně. Nad mým „krieglowským“ vyznáním víry neohrnoval nos. A moje úvahy o samosprávě a demokracii ho zaujaly. Tak jsme ale diskutovali poprvé a naposledy. Do převratu jsme se už neviděli.

Druhá hlava, s níž jsem se vnitřně vyrovnával, byla hlava Hüblova. Ve sporech o hodnocení Charty ožily i teoretické spory z let 1970–1971. Argumentu, že reformní komunisté hodnotí Chartu příliš nízko (pokud ji nechtějí uznat jako zárodek politické pospolitosti svého druhu, ba politické demokracie nového typu), čelil Milan Hübl výtkou, že Chartu „přeceňují“; a že je to odraz toho, že spolu s Ladislavem Lisem a nám podobnými „odjakživa eklekticky trockizují“. Narážel na tradiční levicový pojem antibyrokratické revoluce, který jsem používal v diskusích o *Malém akčním programu*.^{*} Nekladl jsem jej však (na rozdíl od Petra Uhla) proti strategii založené na myšlence „dialogu s mocí“, nýbrž jen proti názoru, že systém je možno prostě reformovat; ale taky proti orientaci, která nereformovatelnost systému chápala strnule, emocionálně, „antikomunisticky“.

Nejvíc mne však Milan popudil svou příznačně reálpolitickou poznámkou o Františkovi Krieglovi, který tenkrát ještě žil: jako by jeho odmítnutí podpisu „moskevského protokolu“ bylo jen důsledkem toho, že nebyl zahrnut do politických jednání; a že mu tudíž nic jiného než póza hrdiny nezbyvalo.

* Název *Malý akční program* pochází od Milana Hübla. Pojmenoval tak můj *Pamětní zápis* z pražsko-brněnské porady skupiny exkomunistických funkcionářů na Vysočině (podzim 1970). Tímto názvem jsem pak začátkem roku 1971 opatřil přepracovaný text, který sloužil jako podklad pro další diskusi se skupinou brněnských socialistů. Vědomě jsem rezignoval na tradičně chápanou „programovost“, pokusil jsem se zjednat jasno v otázce „jak na to“, modeloval jsem tedy zdroj opozice, představované teoreticky několika desítkami tisíc vyloučených funkcionářů KSČ a jejich spojenců.

Na obranu Františka Kriegla se ozval Jiří Müller, polemika tak či onak pokračovala, ale už beze mne. Za prapodivných okolností jsem se jako mluvčí Charty 77, který šel na schůzku s představitelem polského KORu na Sněžku, dostal podruhé do vězení. Výprava na hranici se mnohým jevila jako školský příklad toho, co se dělat nemá. Ve vši kráse vyvstalo velké téma doby: téma „profesionálního hrdiny a permanentního bojovníka“, který se odcizuje „normálním lidem“. Ludvík Vaculík mu propůjčil velkou energii i tím, že se kriticky dotkl důvodů, které vedly k zatýkání na přelomu let 1971–1972. Jiní s ním polemizovali. Mezi nimi Havel, čímž byla zachována jakástakás rovnováha (s ohledem na Vaculíkovu autoritu) nejen ve spisovatelské obci.

Po návratu z vězení (v prosinci 1980) jsem si pak v Brně u Příkrylů od „vlastních lidí“ vyslechl menší litanii nejen kvůli výpravě na hranici. Dominovala výčitka, že jsem se před svým zatčením v rozhovoru s rakouským týdeníkem *Express* zachoval jaksi nelojálně, ne-li antikomunisticky, když jsem prohlásil, že nejsem reformní komunist: „Co tedy vlastně jsi, když nejsi reformní komunist?“

VI

Jednoho jarního dne roku 1978 přijel do Brna Pavel Landovský a svým sámbem mne v závodní rychlosti dopravil do Prahy k Hejdánkům. Kromě Ladislava tam čekala Marta Kubišová s Jiřím Hájkem a Václavem Havlem. Tak jsem se jako mluvčí Charty mohl pustit do přátelských sporů s Ladislavem Hejdánkem. První byl o tom má-li Charta 77 vydat k desátému výročí srpnové intervence dokument kritizující intervenci a obhajující princip národního sebeurčení.

Spor se týkal jednak podstaty věci samé (je tento princip vůbec lidské a občanské právo?), jednak otázky, zda je Charta 77 kompetentní takovou otázkou převzít do svého repertoáru, když jsou její věci („jen“) lidská práva. Ladislav Hejdánek zprvu soudil, že dokument k „srpnu“ by měl být věcí reformních komunistů, že je jak šitý na jejich tělo. Ale nakonec se dal přesvědčit.

Je třeba dodat, že dokument k „srpnu“ vzešel z návrhu textu, který vypracoval Jiří Hájek. Byl koncipován tak přesně, že byl publikován beze změny. Zahraniční komentátoři jej uvítali jako důležité doplnění základního prohlášení Charty 77 a důkaz její životaschopnosti, opozici samu významně povzbudil.

Debata o „srpnu“ a úloze Charty 77 probíhala na pozadí doznívající debaty o Chartě jako paralelní polis. Vyvolal ji už počátkem roku 1978 Václav Benda. Mentalitě, z níž jeho královská myšlenka vzešla, jsem se snažil porozumět z hlubinné tendence opozičně katolického prostředí. Považovalo se za jakousi zvláštní diasporu *uprostřed* sekularizované společnosti. To jsem chápal. Ale nikdy jsem nemohl pochopit, jak bychom se mohli zařadit ve svém zvláštním světě (obci) *vedle* světa moci, která samozřejmě žádnou polis (obcí) nebyla a nemohla být. Stát, státem garantovaná „paralelní struktura“ byla přece „anti-polis“, nástrojem potlačování jakékoli obce, občanskosti, rušila občana jako občana. Dissent byl dissent proto, že všemi svými kroky, svými výzvami a kritickými rozbory věcí veřejných *uprostřed* společnosti občanskou společnost obnovoval.

Svou distanci vůči filozofii paralelní polis jsem chápal jako distanci vůči nehoršímu ze všemožných špatných disidentských sklonů – vůči sklonu odsuzovat občana ne-disidenta, protože nelámal kopí s režimem na disidentský způsob. Když jsem někdy koncem osmdesátých let řekl, že čas, který trhne oponou, rozpoznáme, až se ozvou studenti, zděsil se můj společník (byl jím shodou okolností Petr Cibulka), jak mohu něco podobného od tak nechutně konformních tvorů očekávat. Nechtěl nic slyšet o zkušenosti historické ani o zkušenosti zcela aktuální (stáli jsme před brněnskou lékařskou fakultou, protože jsem se chystal na schůzku s medikem, který začal vydávat nekonformní občasník).

Dodnes jsem přesvědčen, že Charta 77 nikdy paralelní polis nebyla a být nemohla. Ale v zápase s pocity úzkosti ze zdánlivě nehybné a nezměnitelné moci měla dokonce iluze o takovéto polis i svou silnou stránku: povzbuzovala ty, kdo se nepoddávali tlaku režimu i nebojovného prostředí, učila neházet flintu do žita, nesázela na to, že se komunistický režim zreformuje „sám od sebe“. Byla zkrátka součástí vize, která čelila všudypřítomnému poraženectví. Esej Václava Bendy o Velehradu z roku 1987 – esej o angažmá bojovných katolíků – zrcadlil pak jeden z nejpolitických výbojů českého disentu vůbec.

VII

Trvalé hledání cesty z „ghetta“ k veřejnosti, které začalo letní diskusí v roce 1977 a pokračovalo polemikou z konce sedmdesátých let, poznamenalo od počátku do konce i velký spor, který vypukl v druhé polovině roku 1986. Čtyřicítka převážně mladých a mimopražských kritiků, zorganizovaná, nemýlím-li se, Františkem Stárkem a nabroušená na „establishment“ (čímž se nerozuměla vláda, ale kolektiv mluvčích Charty 77), znovunastolila starý problém „pevnějších“ a „demokratičtějších“ struktur. Jistou úlohu přitom hrála nevole nad tím, jak jsou rozdělovány prostředky Charty 77, jinou přirozené generační pnutí, které sílilo přílivem mladých lidí na jedné straně a stárnutím veteránů z roku 1968 na straně druhé.

Spory z prvního období Charty byly v podstatě odstartovány ještě před zatýkáním v roce 1979, tedy před procesem s VONSem v roce 1979 (Uhlem, Havlem, Dienstbierem, Bendou), a před vyhlášením válečného stavu v Polsku (prosinec 1981), v atmosféře ještě poměrně uvolněné, byť i za zády zakřiknuté veřejnosti. Spor, který se rozvinul v předvečer desátého výročí Charty 77, se odehrával v atmosféře uvolněné zcela jinak: trauma z přelomu desetiletí už ztrácelo na síle, Charta měla renomé nejstarší helsinské iniciativy, která ví, co chce. O bytí a nebytí občanského vzdoru tedy už nešlo, spíše o to, kdo renomovanou firmu reprezentuje, a tedy i o charakter nadcházejícího zlomu.

Někdy koncem roku 1986 začal Václav Havel shrnovat a dotvářet náměty mladých nespokojenců do podoby dopisu *Signatářům k 10. výročí Charty 77*. Nebyl jsem sám, kdo byl nesvůj. Z jednoho rozhovoru s Ladislavem Lisem, Janem Šternem i jinými jsem vyrozuměl, že i je hnětla otázka, jestli nebude text obracející se jen do vlastních řad budit dojem, že Charta vyčerpala svou invenci. Nabízel se závěr: kritizuje-li se zaběhaná praxe dokumentů adresovaných vládě,

proč ji tedy nepostavit z hlavy na nohy, proč nezvolit místo tradičního nepřímého oslovení občanů oslovení přímé? Proč bychom neměli začít přivykat veřejnost myšlenky, že se musí angažovat sama?

Takřka rituálně se ozval hlas, že Charta se nesmí zpronevěřit svému poslání. Havel, který přišel doprostřed přátelské hádky, zdrženlivě poslouchal. Když byl vyzván, aby se vyjádřil, řekl, že udělá, co mu přísluší jako „písaři“. V jeho bytě na vltavském nábřeží jsme pak probírali teze ještě dost abstraktní, ale text, který z jeho dílny nakonec vyšel – *Slovo ke spoluobčanům* (bylo publikováno zároveň s dopisem *Signatářům k 10. výročí Charty 77*) – byl jeden z nejlepších.

Naši milí strážci ryzí původnosti Charty 77 sice protestovali (nejvíc, zdá se mně ještě dnes, britký Ladislav Hejdránek), ale ohlas úderné výzvy většinu pochybovačů přesvědčil. Generační pnutí nezmizelo, ale bylo oslabeno příznivým ohlasem *Slova ke spoluobčanům* (druhý jubilejní dokument, dopis signatářům Charty, zapadl), a ještě víc změnou obecného klimatu.

Na konci roku 1986 vyzval Gorbačov akademika Sacharova k návratu z vyhnanství do Moskvy, po Novém roce pak pronesl velký projev o nutnosti reformy politického systému a vzápětí byla ohlášena Gorbačovova návštěva v Československu. Rozhostilo se napjaté očekávání, zesílil pocit, že ledy se konečně hýbají. Ale tento výhled s nejasným koncem dostal na rozhraní března a dubna skeptičtější kontury. Potvrdilo se, že Gorbačov obnovuje sice dlouho pohřbeného ducha XX. sjezdu KSSS, ale že je to duch přece jen slabý. V Praze sice mluvil jazykem pražských reformátorů z roku 1968, ale váhu svého slova přihodil na stranu těch, kteří je odstavili.

VIII

To už byla v chodu iniciativa, která shromažďovala síly k průlomům: k otevřenému nastolení požadavku zrušit vedoucí úlohu KSČ. Ještě doznával pocit, že dotýkat se posvátné krávy se jménem „úloha strany“ je krok politicky málo šťastný. Ale hlavní proud chartistů, v němž narůstala váha mladých radikálů a který předjímal Občanské fórum a zhodnocoval Chartu 77 jako prazáklad a prakořen sametového svržení komunismu (mám-li parafrázovat výrok Václava Havla z léta 1996), se ustavoval právě v tomto ideovém procesu.

Odvaha vyjádřit základní postulát pluralitní demokracie bez jakýchkoli okolků dozrála jako Hnutí za občanskou svobodu. A je proto přirozené, že manifest *Demokracii pro všechny* (říjen 1988), který tuto dosud nejzralejší podobu disentu veřejnosti představil, byl uveden větou: „Čas dozrál k práci vpravdě politické.“ Za textem manifestu a podpisy si můžeme přečíst dvanáct adres, na které se mohli obracet občané, kteří se chtěli k výzvě připojit.

Mnohé iniciativy klíčí v přátelských dvojicích. Tato měla nejméně dva klíčky: jedním byla dvojice pražsko-brněnská (Rudolf Battěk a Jaroslav Šabata), druhým „dva Láďové“ (Rudolf Battěk a Ladislav Lis), což byla štiplavá, generačním sporem neuctivě zabarvená přezdívková odvozená z postav dvou Láďů Havlova dramatu *Largo desolato*. Dotklo se mne to. Na Anglické u Haničky v kuchyni – místě častých rodinných diskusí – jsem se proto pasoval na „třetího Láďu“.

Mezi prvními signatáři manifestu z října 1988 najdeme osobnosti z pravého křídla (Benda, Bratinka, Čarnogurský, Devátý, Kroupa, Langoš, Ruml, Skalický, Uhde, Vondra...) i osobnosti z křídla tak či onak levého (Battěk, Dienstbier, Dobrovský, Kantůrek, Lis, Mezník, Šabata, Šimečka, Štern, Urbánek...). Ale taky mnoho těch, které bych se neodvážil jednoznačně zařadit, což se týká i Václava Havla, „hlavního pisáře“ manifestu *Demokracii pro všechny*, přestože s levicovou řadou v roce 1978 podepsal manifest *Sto let českého socialismu*, který vzešel z aktivit tria „nezávislých socialistů“ – Jiřího Müllera, Jaroslava Mezníka a Rudolfa Battěka.

Konsenzus, na němž bylo Hnutí za občanskou svobodu založeno, byl tímto svým profilem citelně limitován. Po velké rozpravě v polovině září 1988 (na Hrádečku u Havla) padl na mne těžký pocit z fundamentalistických tónů, které v rozpravě zazněly a které – jak se mně zdálo – překrývaly princip samosprávy, otevřenosti a pluralismu „ve všech směrech“ (tedy i pokud jde o formy vlastnictví). Po další schůzce se mne Eva Kantůrková, která vystihla mé poněkud trudnomyslné rozpoložení, ptala, jestli se cítím líp. Potřásl jsem hlavou. Cítil jsem se bezmocný. Věděl jsem, že Václav Benda bude usilovat o založení křesťanskodemokratické skupiny na půdě HOSu a že to urychlí vznik skupiny sociálnědemokratické (Jaroslav Mezník se v tomto smyslu vyjádřil velmi rozhodně). V ironické narážce na Lenina jsem opakoval, že se rozdělíme dříve, než se sjednotíme...

Všechny divergentní prvky předlistopadové scény se však do plných obrátek dostaly až po převratu. Vnitřní síla požadavku zrušit vedoucí úlohu strany byla taková, že dostředivost převažovala. Ozývala se v událostech, které se odehrávaly v Praze a Brně, v Bratislavě i jinde. I tam, kde dosud suverénně vládla StB, se při nejrůznějších příležitostech ozývaly výzvy k veřejným manifestacím. Třítisícový dav na Staroměstském náměstí, který po něm kroužil 10. prosince 1987 (tedy opět v Den lidských práv), duněl symbolickým „Char-ta, char-ta, char-ta“. O rok později proběhla první povolená manifestace na Škroupově náměstí, v lednu 1989 se na Václavském náměstí scházeli stále znovu rozhánění demonstranti po několik dnů...

V dubnu 1989 se konalo první brněnské fórum, které diskutovalo o problémech města (zúčastnil se jej Ján Budaj z Bratislavy), v létě pak diskutovali představitelé HOSu a Demokratické iniciativy v brněnském Divadle na provázku o ustavení sítě *občanských výborů*, která by zkušenost těchto fór zhodnotila. Na schůzce v Černém pivovaru na Karlově náměstí v Praze, která se konala vzápětí, (nebylo nás mnoho, vešli jsme se k jednomu restauračnímu stolu), přečetl Václav Havel první zkusmý seznam osobností, které by mohly tvořit jakési koordinační centrum občanských výborů. Nečekaně silná spontánní manifestace k poslednímu předlistopadovému výročí srpnové invaze pak prokázala, že zákonný odpor nabyl síly spontánní davové akce.

Stále ovšem bylo mnoho pesimistů. Ač jsem k nim nepatřil, nebyl jsem zdaleka takový optimista jako Adam Michnik v létě roku 1989. Když jsem v bytě Jiřího Dienstbiera povinně odvykládal, co se u nás děje, vztyčil se, rozpřáhl ruce

a s vážně-nevázným patosem (s gloriolou muže, který zasedl právě v Sejmu), prorokoval jako Sibylla: Vidím, že do konce roku bude Pražský hrad váš!

IX

Základ a kořen politické shody, která umožnila poměrně pohotovou reakci disentu na události 17. listopadu 1989, bychom nepochopili, kdybychom přešli konflikt dvou hlubinných sklonů v prostředí Charty: sklonu ke konzervativně zabarveným postojům a sklonů liberálně levicových. Konzervativní postoj se s příchodem Ronalda Reagana manifestoval v sympatiích k jeho odhodlání Sověty uzbroit, druhý postoj v sympatiích k západním mírovým hnutím, které hvězdné války a všechno, co s nimi souviselo, provokovaly k nesouhlasu.

Názorové třenice mezi jejich reprezentanty udržovala dost dlouho v přijatelných mezích zdrženlivost, kterou si vynucoval vnější tlak. V době věznění klíčových osobností Charty 77 (Uhl, Havel, Benda, Dienstbier) a v deprimujícím ovzduší vyvolaném porážkou polské Solidarity pak panovalo dost hluboké příměří, které nemusel nikdo zvlášť vyhlášovat. A pokud šlo o vztah k mírovým hnutím, dokonce jistá konjunktura spolupráce s nimi, neboť se stále soustavněji angažovala v kampani proti porušování lidských a občanských práv na Východě.*

Na jaře 1984 to fungovat přestalo. Klid zbraní porušil Václav Benda, který se po návratu z vězení stal mluvčím. Ve své funkci odmítl END (*European nuclear disarmament*), s nímž Charta udržovala přátelské vztahy. A to tak razantně, že se na Chartu ve své dublinské řeči, navazující na jeho slavný výrok o říši zla (pronesený v září 1983 v souvislosti se sestřelením jihokorejského letadla nad Sachalinem), odvolal i Ronald Reagan. To hnulo mnohým žlučí: Benda se dotkl zlatého pravidla, pravidla konsenzu, přivlastňuje si Chartu!

Zjevný rozkol Chartě 77 nehrozil, ale „solidarita otřesených“ byla vážně otřesena. Projevil se skrytý, ale o to vážnější deficit: chyběl společný jazyk v klíčových otázkách světové politiky.

Zvláště po madridské následné konferenci (třetí po Helsinkách), na níž se o Chartě 77 mluvilo tak jako o žádné jiné helsinské občanské iniciativě, se stále důrazněji vnucoval problém: jak vyrazit ze soutěsky tradičního pravo-levého evropského politického myšlení, jak prolomit meze reaganovské fundamentalistické rétoriky na jedné straně a liberálně levicového myšlení na straně druhé? A především: jak se odpoutat od filozofie, která stavěla oba vojensko-politické bloky na jednu úroveň? Na východ od Šumavy a Labe byla politická filozofie západních mírových hnutí, pro niž byly bloky „jeden za osmnáct a druhý za dvacet bez dvou“, stále nesrozumitelnější.

Všechny obtíže, které vyvstaly v četných debatách s představiteli západních mírových hnutí, kteří republiku navštěvovali, se pro mne soustředily v jednom samizdatovém textu – v úvaze zakladatele END E. P. Thompsona o nutnosti pře-

* Na jaře 1983 byl v Praze světový mírový kongres. Mluví Charty Radim Palouš, Anna Marvanová a Václav Malý i jiní aktivisté podnikli v jeho stínu už s předstihem kroky k posílení kontaktů se západními mírovými skupinami. Funkcionáři oficiálního mírového výboru, s nimiž se tenkrát dostali do sporů, se koncem osmdesátých let pokoušeli zmírnit propast mezi oficiálním mírovým výborem a nově vzniklým Nezávislým mírovým sdružením.

konat blokové rozdělení světa. Při své návštěvě Prahy v roce 1981 marně hledal spřízněné duše. Zároveň nemohlo být pochyb o tom, že muž, který inspiroval široké západní mírové hnutí, je významným spojencem disentu nejen československého.

Na jaře 1983 jsem napsal esej o Evropě samosprávné „navenek i dovnitř“ (radikalizoval jsem jím heslo Evropa Evropanům!, jímž holandská IKV zareagovala na potlačení polské Solidarity). Esej jsem poslal E. P. Thompsonovi jako otevřený dopis. Svou argumentaci jsem ladil *novodemokraticky* – intencí vymanit klasické liberální pravdy, které nabyly krizí reálného socialismu nový význam a smysl, z útočných a konfuzních novokonzervativních interpretací. Milan Šimečka mně pak řekl, že si myslel, že čas vizí máme za sebou jednou provždy... A paní Uhdeová, která ho neměla v oblibě, řekla pak něco, co tomu ani v nejmenším neprotiřečilo...

Jan Kavan esej přeložil a publikoval v Londýně. Západní pacifisté jej přijali s velkým porozuměním; český katolický recenzent mnohem chladněji: jako nejsilnější variantu eurokomunismu.

Pointou eseje bylo angažmá pro jednotu Německa. Nikoli v daleké budoucnosti, nýbrž „zde a nyní“, uvnitř horizontu aktuální politiky. Nápad poslat tento otevřený dopis kongresu END, tedy onomu partnerovi, kterého Václav Benda odmrští na jaře 1984, se pak v jistém okamžiku nabídl takřka automaticky. Šlo v něm o to, aby se pokud možno co nejširší reprezentace Charty propracovala k silnému konsenzu – ke konsenzu, jenž bude silný tím, že se opře do starých protiněmeckých tabu a otevře tak prostor pro úvahy o společné evropské budoucnosti. To se stalo. Signatářů otevřeného dopisu bylo nakonec téměř půl stovky. Tak spatřila světlo světa *Pražská výzva*, předjímající jako málokterý jiný dokument *Pařížskou deklaraci o nové Evropě zemí zúčastněných na helsinském procesu* (1990).

Pražskou výzvu jsme připravili s Václavem Havlem začátkem roku 1985 jako dopis amsterodamskému kongresu END. Jenže exkomunistický okruh Jiřího Hájka náš návrh nepřijal. To příliš nepřekvapovalo. Bylo to prostředí tvrdě opoující pokusům o revizi tradičního národního pojetí odsunu Němců (v debatě, která začala v roce 1979 z iniciativy Jána Mlynárika), jakož i všem dalším autorům, kteří rozvíjeli a nastolovali otázku českého nacionalismu a českých národních mýtů dochovaných z minulého století (Bohemus, Podiven). Diplomatické poslání převést na jednoho jmenovatele různé důrazy v pojetí diskutované otázky převzal s četnými vráskami Jiří Dienstbier, který si dobře rozuměl s tolerantním Jiřím Hájkem. Říkal tomu „protančit mezi kamarády“ a svůj úkol zvládal bravurně.

X

Když jsem přebíral funkci mluvčího Charty 77 po Jiřím Hájkovi, bylo to na jaře 1978, vybavili mne chytří majori a plukovníci StB dobromyslným poučením: „Mohli byste snad při své inteligenci pochopit, že vaše volba mluvčím Char-

ty 77 je zlomyslný kousek vašich pražských přátel, nikdo z nich nestál o počtu stát na můstku potápějící se lodi.“

O deset let později mne jeden nadporučík ubezpečil: „Dialog bude, ale vy si ani nedloubnete!“ A v polovině ledna 1989, hned na počátku „Palachova týdne“, se ještě jeden, tentokrát brněnský pan nadporučík či poručík, dostavil k Jiřímu Müllerovi se vzkazem: „Pokusme se o dialog, poradte se s přáteli, ale bez Šabaty.“ Jiří Müller se poradil a vzkázal: „Jen se Šabatou; a jen na půdě politických orgánů.“ Ticho po této pěšině pak panovalo až do listopadu.

Návštěva brněnského důstojníka u Müllerů zapadala do pilotního projektu Státní bezpečnosti z konce osmdesátých let. Jeho název byl instruktivní: Klín. Rozštěpit a rozložit, ochromit a odradit demokratickou opozici pomluvami a fámami natolik, aby vznikl prostor pro reformní manévry kontrolované vedením komunistické strany, to byl hlavní smysl tažení, k němuž patřilo i angažmá StB v probouzejícím se studentském prostředí (jedné mé předlistopadové schůzky s pražskými studenty se zúčastnil poručík Zifčák).

Idea Klínu se zrodila po návštěvě Michaila Gorbačova v Československu (na přelomu března a dubna 1987); tedy v okamžiku, kdy historickou iniciativu ve středoevropském měřítku přebíraly demokratické síly. Projekt byl posledním slovem dobře známé macchiavellistické tradice, kterou zformovala do neobyčejně hutného tvaru celá předlistopadová epocha. Obraz nepřítele už neobstarávali kapitalisti a kulaci, ale především „pravičáci těžkého kalibru“, exkomunisti angažovaní v „zaprodané Chartě 77“ a „páchnoucí“ zločiny padesátých let. Výpočet byl jasný: vtáhnout do osidel oficiální propagandy i mnohé odpůrce komunismu z padesátých let, zvláště ty, kteří neměli dobré vzpomínky na své vrstevníky z řad „modrých košil“.

Tak vznikla svérázná „psychokoalice“ oficiálního myšlení s jistým typem anti-komunistických předsudků. Zvláště výrazně se ozvala v roce 1977 (nejvýrazněji ve výpadech proti Františkovi Krieglovi a Zdeňkovi Mlynářovi), nevyvětrala ani v osmdesátých letech a příkrčená přežila i převrat.

Klín, který ve svém základním záměru nestačil uspět, si tak přišel na své jako pohrobek komunistického režimu. Údajná pravda o 17. listopadu, poskytnutá veřejnosti vězněm z padesátých let Miroslavem Dolejším v roce 1990 (zprvu prostřednictvím doktora Sládka), byla jen vedlejším ramenem pomlouvačné antidisidentské stoky, která se rozlévala těsně pod hladinou veřejného dění v posledních fázích zkomírajícího režimu.

Ve městě ahasverů (Ivan Vyskočil o Brně) se tato hladina rychle přelila dokonce i na náměstí...

XI

Kdykoli poslouchám rádoby zasvěcené řeči o méněcennosti, či dokonce krachu nepolitické politiky (obvykle Havlovy), vždycky mne přepadne mírný pocit beznaděje. A pak se vynoří obraz: sedíme s Havlem na půdě bytu Uhlů-Šabatů na Anglické. Bylo to na jaře 1983. Havel se vrátil z vězení a nebyl po těžké nemoci příliš při silách. Už nevím, jak přišla na přetřes „nepolitická politika“, čím

jsem Havla vyprovokoval. Mávl poněkud bezmocně rukou, dodáváje, že to byl jeden z paradoxů, které se vysvětlují specifickým dějinným kontextem, a že jím chtěl naznačit, že silná politika se nedá dělat u zdi.

Obvykle tuto epizodu nepřipomínám, její atmosféra se dá sdělit jen obtížně. Ale čas od času dávám k dobru jiný rozhovor s Havlem, který se uskutečnil několik měsíců po návštěvě Gorbačova v Praze. Odehrál se na tradiční červenkové recepci na zahradě amerického velvyslanectví. Mluvili jsme o skandálu, který vyvolal v disentu dopis, jímž jsme (spolu s Jiřím Hájkem, Vladimírem Kadlecem a ještě někým – Věnkem Šilhánem?) vítali Gorbačova v Československu, a hlavně jsme mu zdvořile v jeho díle přáli úspěch.

Dopis byl napsán v příliš nadneseném tónu, ale s jasným záměrem přimět Gorbačova, aby se distancoval od intervence v roce 1968 a pomohl uvést do chodu rehabilitaci „pražského jara“. Mnozí jej považovali za těžkou a nevkusnou politickou chybu (podobně jako dopis Gollanovi v roce 1973).

Rekl jsem Havlovi, proč si nemyslím, že jsme psali dopis carovi, a vyprávěl jsem, jak se na mě telefonicky obrátila nešťastná žena Jiřího Hájka, aniž mně mohla zprostředkovat text dopisu, který jistě vyžadoval malou korekturu. Havel mě poslouchal roztržitě, a pak zamyšleně, v mírném a pomalém spádu řeči utrousil: „Ale oni přece neprijdou za nimi!“ (Myslel tím ovšem za exkomunistickými špičkami.) – „Prijdou za mnou,“ dodal po chvíli.

V našinci se rozezná zlá struna spikleneckého myšlení: Jak to mohl vědět? Není to podezřelý? A na zahradě amerického velvyslanectví?! Za takovýmto vědoucím sebevědomím přece nemůže nevězet něco nekalého!

Havlovým sebevědomím se nevysvětluje nic, žádným zvláštním sebevědomím není ostatně vybaven. Z Havla promluvila silná politická intuice, opřená už o zkušenost šedesátých let. Napovídala mu, že až přijde na věc, až se bude rozhodovat mezi kovaříkem a kovářem, nebude mít kovařík, který se bojí zástupů v ulicích (proto je kovařík!), šanci.

Tak to vidím dnes, tak jsem to viděl i tenkrát. Milan Hübl, s nímž jsem se nepřestal přít o hodnocení Havla, mně někdy koncem roku 1985 v brněnském hotelu Voroněž nečekaně přátelsky řekl to, co jsem slyšel už mnohokrát: že jsem beznadějný romantik. V duchu Maxe Webera pak usoudil, že jsme se vyvinuli v jakési mezní ideální intelektuální typy exkomunistického prostředí: ve stejnou dobu jsme stáli před reálnésocialistickým tribunálem pro podvracení republiky (soudní procesy Šabata a spol. a Hübl a spol. v létě 1972), jejich verdikt vyměřil oběma stejnou výši trestu na svobodě. A pak s těžkým povzdechem a propastně smutnými očima dodal: „Zametli s námi! Se všemi.“

To bylo ještě v době, kdy Gorbačovova *glasnosť* a *perestrojka* neměla jasné obrysy. O něco později se Milan Hübl rozepsal ve velkém stylu: vtipně ironizoval fantasy a romantiky, jeho zasvěcené analýzy vnitřního vývoje režimu však občas prozrazovaly hlubokou zatrpkllost a naprostou ztrátu smyslu pro humor. V paměti chovám příliš přímočaře opracovaný žert, který zazněl v Havlově telefonickém rozhovoru s Pavlem Tigridem na oslavě Havlových padesátin. Milan

ho tradoval tak, jako by si Havel s Tigridem a Šabatou už rozdělovali vládní křesla.

Začátkem roku 1988 jsme se s Milanem potkali u Anny Marvanové. Byl zdrčený, popelavý. Generálním tajemníkem KSČ se stal Milouš Jakeš, nikoli Lubomír Štrougal, a on tím nesmírně trpěl. Štrougalovu prohru chápal jako svou vlastní životní prohru. Konzervativci se prý zabarikádovali tak, že konec jejich vlády je v nedohlednu.

Doslova několik dnů před smrtelným kolapsem režimu jsme Hübla doprovázeli na jeho poslední cestě. Stál jsem v zástupu smutečních hostů a probíral v duchu jeho pesimistické řeči. Ale teprve později (až se vyjevily kontury projektu Klín) jsem si plně uvědomil, že v Milanovi Hüblovi odešla jedna z nejtragičtějších postav naší generace, ne-li postava nejtragičtější. Ne proto, že se nedočkal. Bylo možná dobře, že se nedočkal, že se nedočkal zástupů, které se objevily na náměstích už v příštím měsíci.

XII

Za svůj první krok po 17. listopadu 1989 v Brně vděčím nepřímě opět Anglické. Zpráva o smrti studenta na Národní třídě přišla z Východoevropské informační agentury, kterou založil Petr Uhl. V noci na neděli 19. listopadu ji zachytila přítelkyně Hanky Holcnerové Tamara Váňová. V jejím bytě jsme se občas scházeli. Tamara ji předala Hance, která od vzniku Hnutí za občanskou svobodu (aniž kdy signovala Chartu) spolu s hrstkou jiných burcovala brněnskou veřejnost. Nyní zburcovala i mne.

Tak se stalo, že jsem si v nejčasnějších nedělních hodinách (Občanské fórum se zakládalo v Činoherním klubu tentýž večer) v bytě Holcnerových na Lesné, spíše jen pro sebe, ale nahlas, abych uvolnil vnitřní napětí, řekl: „Tak jdeme do malého národního povstání!“ A začal jsem psát výzvu brněnským občanům podle osvědčeného vzorce: aby přišli protestovat v pondělí v pět hodin na náměstí Svobody. Z pocitu, že bychom to měli věru velmi lehké, kdyby tomu bylo se studentem Šmídem skutečně tak, jak se v daném okamžiku zdálo, jsem se uchýlil k opatrné formulaci, pokud šlo o mrtvého z Národní třídy. Těsně po pádu Berlínské zdi působila paralela se studentem Opletalem z roku 1939 až příliš ne skutečně.

Prvek Zifčákovy provokace v „sametovém svržení komunismu“ nemění nic na dějinně-politické povaze převratu. Lavinu nestrhl jeden důstojník StB (ať už jakkoli motivován), ale mladí lidé, kteří se dali do pohybu ze zcela jiných motivů. Výzvu k protestní demonstraci na náměstí Svobody, kterou jsem psal v neděli ráno, podepsali během dne už i jejich mluvčí. Ještě týž večer se někteří z nich sešli i na brněnských fakultách a v divadlech.

Další den, v pondělí 20. listopadu, dlouho před manifestací, jsem seděl v Židenicích na Noppově (stanice, kam StB občas dopravovala zadržené disidenty). V jiné místnosti či cele seděla Hanka Holcnerová, což jsem v tom okamžiku nevěděl, ale jinak už nebyl zadržen nikdo.

V podvečer se objevil důstojník v civilu a sedl si. Mlčeli jsme. Manifestace už musela být hodnou chvílí v chodu. Neudržel jsem se a zeptal se, jak to vypadá na náměstí. Muž odešel, vrátil se a výmluvně mlčel dál. Po chvíli jsem se znovu zeptal: Kolik? Nic. Opakoval jsem otázku. Odpověď: „Hodně!“ Další mlčení. Začal jsem hádat. Tisíc, dva? Nic. Přidával jsem. „Plné náměstí, pane doktore!“

V úterý 21. listopadu dopoledne vyslal Václav Havel k premiérovi Adamcovi Jana Rumla. Právě Jana Rumla! Radikála, jemuž bylo slovo o dialogu tak proti mysli...

Pravda mezní situace byla silnější než doktrína, pro niž bylo věci cti stavět se k emocionálně definovanému – a tedy přísně vzato nedefinovanému – „bolševikovi“ jen zády.

Jiřina Šiklová

Charta jako symbol rezistence

Někdo z oslovených chartistů projevil obavy, aby se snad připravovaný sborník nestal oslavou Charty 77 a těch, co před dvaceti lety podepsali její prohlášení. Jak málo lidé znají naši mentalitu!

Při patnáctém výročí Charty, v roce 1992, tedy ještě v době popřevratového entuziasmu, jsem viděla jedinou „připomínku“ tohoto výročí: Na Petrské náměstí v Praze 1 přitáhli náhodou betonáři odněkud z venkova dřevěnou maringotku a na jejím boku bylo vidět kdysi vápnem napsaný, smazaný a znovu vápnem přetřený nápis: „Ať žije Charta 77.“ Byl to doklad tehdejšího, dvacet let starého „vzdoru“ i zápasu o slova, doklad jevu tak typického pro tento národ. Bylo to směšné? Snad, ale současně to bylo v minulosti i tehdy běžné v tomto státě. Na pražských nárožích i dnes z omítky prosvítají nápisy „Dubček – Svoboda“. Pro pragmatika a současného postmodernistu musí být nepochopitelná ta tehdejší ochota lidí k sebeoběti pro pouhé slovo napsané vápnem na zdi. Za podobné nápisy se totiž tehdy vyhazovalo ze zaměstnání. Když čtu některé skoro vše degradující a devalvující články v našich současných novinách, občas pochybuji, že tomu budou další generace rozumět. Nelze totiž pochopit smysl a význam Charty 77 jen z jejího textu ani to vykládat bez dobových a emočních souvislostí. A těch, kteří toto období prožili jako chartisté, je poměrně málo, mnozí již umřeli a všichni stárnou a někteří chartisté ani nechťejí o tom všem mluvit. Asi je tato Prečanova výzva k dvacátému výročí poslední příležitostí k zachycení toho, co není ani v textu, ani v tehdejších novinách.

Mezi politology a historiky soudobých dějin v cizině je *Prohlášení Charty 77* považováno za předěl a zlom ve vývoji a pádu socialismu, a proto se tato událost připomíná více než u nás. Pro ně *Prohlášení Charty 77* znamená obrat ve vý-

voji sovětského bloku východní Evropy. Pro nejmladší, nastupující generaci je to pouze kus historie, která je asi již příliš nezajímá. Ale pro starší a střední generaci je Charta 77 dodnes morální trauma, neboť těch, kteří její prohlášení podepsali, bylo žalostně málo. „Antichartu“ podepsalo mnohem více známých osobností! Obojí, jedny i druhé podpisy, se dnes využívají k politickým útokům na jednotlivce. Chartisté sami to ale většinou nedělají, mnozí o svém tehdejší podpisu Charty spíše mlčí, aby je někdo neobvinil z „morálního exhibicionismu“.

Ať se to někomu líbí nebo nelíbí, do historie Československa v druhé polovině dvacátého století budou určitě zařazeny jako klíčové zlomy události roku 1945, 1948, 1956, 1968, 1977, 1989 a ... snad nás již nic „velkého“ nečeká.

I když u nás není – na rozdíl od USA – tak populární otázka, „kde jste byli, když...“, podvědomě si ji lidé zde také kladou a dodatečně sobě samým zdůvodňují, proč tehdy Chartu 77 nepodepsali. Toto osobní zdůvodnění a často ospravedlnění hledají političtí pragmatici i lidé ze zcela neideologických profesí. Potřeba dodatečně ospravedlnit sebe sama jde tak daleko, že si vymýšlejí i situace, které se nikdy nestaly.

Po Vánocích 1995 se u mne setkali blízcí a milí sousedé s přáteli z Německa. Čeští přátelé jim spontánně vykládali, proč před dvaceti lety odmítli podepsat Chartu, kterou jsem jim prý tehdy nabídla k podpisu. Text jim prý zněl příliš konformně, jako nabídka spolupráce s komunisty. Skutečnost byla ale zcela jiná. Nikdy mně neodmítli podepsat Chartu, protože jsem jim to nikdy nenabídla. Vzhledem k tomu, že jsem tehdy do zahraničí pravidelně posílala různé texty, rukopisy a udržovala s exilem tajné spojení, snažila jsem se utajit jakékoliv svoje politické činnosti i před lidmi nejbližšími. Jinak bych tím toto tajné spojení s exilem ohrožovala. Chartu jsem k podpisu osobně nabídla pouze dvěma lidem, docentu Jiřímu Hermachovi a profesoru Jaroslavu Klofáčovi; oba tehdy podepsali a text předali dalším lidem. I jim se zdál velice mírný a nečekali, že vyvolá takovou negativní odezvu u socialistického establishmentu. Jinak jsem text Charty k podpisu nikomu osobně nedávala, protože jsem se styděla vystavit své blízké té možnosti, že by si museli před mýma očima přiznat svoje opatrnictví. Kdo ale opravdu chtěl Chartu podepsat, sám se mne zeptal, a pak jsem mu „poradila“, jak to udělat, aby se mohl k textu svým podpisem přihlásit. Nesouhlas s obsahem, to byla také dodatečná sebemystifikace. O obsahu a formulaci textu diskutovali skutečně jenom autoři a první signatáři. *Prohlášení Charty 77* nepůsobilo jenom svým textem a formulacemi, ale především jako symbol rezistence, a jako tento symbol byl text i podepisován. Na významu mu přidala až neočekávaně záporná reakce tehdejšího režimu. V následujících měsících jara 1977, kdy již byla tato patologicky negativní reakce a perzekuce signatářů Charty známá, zcela přestal být obsah původního textu důležitý a podpis se stal formou přihlášení k těm, kteří se nechtěli nechat mlčky podrobit. To by si snad měli uvědomit i někteří současní historici a politici, kteří dodatečně omezují Chartu na diskusi o obsahu tohoto textu.

Podpis Charty měl pro signatáře obdobný, ale zcela opačný význam, jako mělo po roce 1968 po prověrkách na pracovištích prohlášení souhlasu se vstupem vojsk Varšavské smlouvy do Československa, tedy prohlášení, že sovětská okupace byla oprávněnou internacionální pomocí. Objektivně vzato, souhlas či nesouhlas nic nezměnil na realitě, pouze významně ovlivnil osobní historii všech těch, kteří se vyjádřili. Souhlas s okupací zlomil jedince a navodil u něho celou škálu dalších projevů konformity, která se projevovala účastí ve volbách, mlčením k perzekuci lidí, podpisem „anticharty“, a třeba i účelovým vstupem do KSČ. Jsem-li již jednou pošpiněn, pak stupeň té špinavosti již není tak moc důležitý. Přestože tehdy při podpisu Charty 77 šlo „jenom o slova“, ti lidé tím dnes trpí a mnozí z těch, co text Charty nepodepsali, dodnes nemohou odpustit char-tistům, že je svým jednáním vystavili vůbec možnosti této morální konfrontace. Často pak na ně dnes ve svých článcích útočí, aniž jsou si zcela vědomi, co a proč jim ještě po dvaceti letech tolik vadí. (Například polemiky Emanuela Mandlera a Milana Otáhalo, Karla Steigerwalda a dalších, až budou v lednu 1997, v době dvacetiletého výročí, publikovat své odborné a politologické články).

Podpis Charty 77 navodil v jedinci rezistenci vůči „normalizaci“, a v tom byl, dle mého názoru, její význam mnohem větší, než v textu *Prohlášení*, které zvláště z dnešního pohledu bude pro mladší lidi dosti nepochopitelné.

Pro toto všechno se o Chartě dodnes nediskutuje bez emocí. Budeme-li číst původní text Charty bez znalosti tehdejších souřadnic, bude jeho obsah „mrtvý“, neoslovující. Znalost politického kontextu a morální atmosféry, ve které text vznikl, je pro pochopení i zhodnocení Charty pravděpodobně důležitější než formulace, které jsou tam uvedeny. Na symbolech a proklamacích neoceňujeme stylistiku a přehlédneme i nesprávnou interpunkci. Pro arivisty, tedy pro ty právě „došlé“, či pro ty postmodernisty, kteří vyznávají tutu módní linii proto, aby se již nikdy „nemuseli mýlit“ a pro nic skutečně angažovat, bude *Prohlášení Charty 77* třeba i směšné, asi jako nám se zdají dnes směšné texty některých obrozenců. Politicko-morální diskuse, které toto výročí určitě vyvolá, budou dodatečně součástí intelektuálních dějin tohoto národa a stanou se předmětem kritiky a polemik následujících generací. Obvyklá, tradičně historická fakta, jako jsou policejní „hlášení“, záznamy z výslechů a archivní dokumenty, také nebudou stačit k historické interpretaci, neboť mnohé bylo vyslychajícími i vyslychanými účelově a úmyslně zkresleno, aby text *Prohlášení* mohl být vůbec rozšířen, aby přespříliš neohrožoval ty, kteří ho podepíší, a aby policejní sledování bylo ztíženo či přímo svedeno na scestí. Tato fakta jsou sdělitelná jedině formou osobních vzpomínek, uvedením detailů, které nejsou obvykle součástí historického bádání. Bez podobných osobních přístupů nelze pochopit ani základní text Charty 77, ani význam, který tehdy měla, a následné události, které vyvolala. Zprostředkovat vůbec možnost tohoto poznání budoucím historikům je asi úkolem tohoto sborníku.

A ještě perličku z ledna 1977, kdy byla vedena největší tisková kampaň proti Chartě:

Nejen v Orwellově fikci 1984, ale i v reálném socialismu se vyžadoval písemný souhlas občanů s názorem státostrany. *Rudé právo* chtělo hned po vzniku Charty 77 publikovat prohlášení významných občanů, odsuzujících text, který skoro nikdo neznal. Tehdy si mne zavolal můj šéf, Jiří Artur Trojan, primář gerontologického oddělení v Thomayerově nemocnici, kde jsem pracovala, a požádal mne, abych okamžitě navštívila jeho přítele, ředitele nemocnice Leona Bílu, který právě ležel s „čerstvým infarktem“ na jednotce intenzivní péče. „Chce s vámi mluvit kvůli tomu, co hlásí Svobodná Evropa, vy asi budete vědět, o co se jedná, pomozte mu, je to moc slušný člověk. Když jsem se vrátil po šedesátém osmém ‘opožděně’ z Vídně a rozhodli jsme se s manželkou, že nebudeme emigrovat, tak mi vrátil původní primářské místo.“

Ředitel Thomayerky vypadal docela dobře. Usmál se na mne, ani nepředstíral nemoc a mně, své podřízené, se skutečně neobvykle představil: „Jsem dlouholetý přítel literárního kritika Sergeje Machonina. Byli jsme spolu v koncentráku. Včera za mnou přišli z *Rudého práva*, abych jim napsal, že odsuzuji to prohlášení chartistů. Přijdou dnes odpoledne znovu pro článek a zítra to bude v sobotním vydání. Zcela je odmítnout, to jsem nedokázal. Snad mi rozumíte. Zůstal jsem v KSČ, nejsem takový hrdina jako Sergej, ale z představy, že by vyšel někde v *Rudém právu* článek odsuzující ty chartisty a podepsaný mým jménem, se mně dělá zle a asi bych na ten infarkt pak opravdu umřel. Něco jim musím odevzdat. I sem za mnou vlezli. Jsem lékař, já to neumím sám napsat, a zavolat Machoninovi, to se stydím.“

Zvolila jsem metodu chytré horákyňe. Text musí být dlouhý a musí mít takovou úpravu, aby nebylo možné z něho vyjmout nějakou větu, která by samostatně dávala smysl a Chartu odsuzovala. Je pátek, a nepodaří-li se redaktorům *Rudého práva* rychle takovou odsuzující větu z textu vytrhnout, otisknou citát z jiného chudáka, který se podvolil jim to napsat. V následujících hodinách jsem složitě do sebe montovala různé fráze a nesmírně dlouhé, nedělitelné věty, a pak nejspíše celek „autorovi“ donesla. Povedlo se to. *Rudé právo*, pokud vím, ho necitovalo a já dostala v příštím kvartálu k platu odměnu 200 Kčs, „za dobrou práci“.

Bylo to nemorální? Leon Bíla i primář Trojan byli dobří, ale normální lidé, které tehdejší režim nutil buď do pozice hrdinů, nebo z nich chtěl udělat svoje pokořené slouhy.

Kdo toto období neprožil, nepochopí tento přístup a mne i ty lékaře třeba morálně odsoudí. Já ten odsudek snesu, ale těch dvou se zastávám, protože sami již mluvit nemohou. Když jsem se v roce 1982, tedy za pět let od této události, vrátila z vězení, hned druhý den po propuštění z Ruzyně jsem šla do Thomayerky a primář Trojan mne okamžitě přijal na totéž místo, na kterém jsem předtím pracovala.

Libuše Šilhánová

Nad Chartou 77

Neuvěřitelných dvacet let! A přesto jsou zážitky spojené s počátky hnutí Charty 77 stále živé.

Vyvstává mi v mysli zvláštní napětí listopadu a prosince 1976. Cítili jsme, že je něco nového ve vzduchu, že se něco chystá, že je nutno nově, generelně vyslovit důrazný protest proti všem těm nespravedlnostem, jichž jsme byli svědky a zároveň i obětmi, proti nezákonnému věznění řady dobrých, statečných lidí, proti perzekuci kulturní, politické, náboženské, jakož i v zaměstnání a v přístupu ke vzdělání, proti potlačování základních občanských svobod, i proti různým drobným šikanám... Ale jak? Kdo to dokáže?

Pak přišel přítel, bylo to těsně před Vánoce, situace z hlediska nás hlídáných nadmíru příznivá, a přinesl text. Bylo to *Prohlášení Charty 77*. Četli jsme je soustředěně, dychtivě... Usoudili jsme, že je napsáno skvěle, s velkou erudicí, prozíravě. Vyjadřovalo odhodlání lidí spojit se k širší solidaritě. Tvrdý rozsudek nad skupinou *Plastic People of the Universe* byl nesporně tou poslední kapkou... Text vyjadřoval naši mnohaletou trpkou zkušenost, naše názory, postoje, náš ostrý protest proti zhoubné normalizační politice, ale na rozdíl od mnoha dosavadních individuálních i skupinových protestů obsahoval něco nového: skupinovou strategii občanské sebeobranu proti moci, která se na hony vzdálila základním demokratickým normám, jimiž se svého času oháněla, moci, která – několik let po osudné zradě svěžích, nadějných myšlenek a snah Pražského jara – zabředávala stále hlouběji do bahna režimu otevřeně diktátorského, nepřátelského všem svébytným osobnostem, skupinám, všem osobitým projevům vymykajícím se přikázané linii.

Prohlášení Charty 77 jsme okamžitě podepsali: Věněk, já, i dcera Jitka. Jak jsme se pak dověděli, v této první fázi je podepsalo celkem 242 osob, v řadě případů i celé rodiny.

Prohlášení bralo komunistickou moc „za slovo“, aby jí připomnělo, že její čelný představitel před rokem podepsal dva důležité mezinárodní pakt, jejichž zásadám mají být přizpůsobeny zákony každého signatářského státu, tedy i státu československého. V textu se uváděly nejdůležitější principy těchto paktů a konstatovalo se, jak příkře se od nich liší nejenom československé zákony, ale především stávající společenská, zejména politická praxe. Signatáři *Prohlášení* zároveň dávali najevo, že se vytváří občanská obec, seskupení, které se bude zabývat naplňováním zmíněných úmluv v ČSSR.

Obojí byla v té době věc velmi překvapivá a kurážná. Lidé v naší zemi byli značně zastrášení perzekucí nabývajících nejrůznějších podob. Vyslovení kritického politického, někdy i odborného názoru začasť vedlo ke ztrátě pracovního místa, ke znemožnění studia dětí a k dalším postihům. Občanům byly neustále připomínány jejich postoje k politickému vývoji koncem šedesátých let, jejich sympatie k Pražskému jaru a odmítání sovětské okupace. Už počátkem let

sedmdesátých byly do všech kádrových dotazníků – včetně dotazníků pro žadatele o studium – zabudovány otázky typu: členství v KSČ: vyloučen? vyškrtnut? Otázky, které se týkaly jak dané osoby, tak jejích rodičů, někdy i dalších příbuzných. K tomu se pojily otázky jako: Vysvětlíte svůj postoj k bratrské pomoci vojsk Varšavské smlouvy, a podobně. Odpovědi většinou předurčovaly šance člověka v daném společenském systému.

V situaci všeobecného zastrašení, ale i českého švejkování a nacházení nej-různějších osobních mimikri a taktik tu najednou vystoupila skupina 242 občanů, kteří se pokusili pojmenovat principiálně kriticky velmi nepříznivý společenský stav, s vědomím, že každý a každá se vydává komunistické moci napospas a ručí svou existencí a ctí za vyslovený názor. To bylo samozřejmě pro mnohé pragmaticky a ryze prakticky uvažující lidi něčím zhola nepochopitelným, takže nekonečné debaty o „donkichotství“ chartistů se táhly od počátku roku 1977 a přetrvaly i rok 1989.

Přízpusobiví lišáci, chytráci čekající za bukem, otrlí podleci a obrazeči kabátů dočasně vyhrávali. Společnost se politicky, a zejména morálně ostře diferencovala, i když navenek, především podle různých oficiálních prohlášení publikovaných ve sdělovacích prostředcích, vše jako by nasvědčovalo tomu, že se sjednocuje, konsoliduje. „Konsolidace“ a „normalizace“, hlavní cíle Sovětům zaprodané politické moci, byly skloňovány ve všech pádech.

V této atmosféře bylo zveřejněno *Prohlášení Charty 77* s podpisy signatářů různého věku, profese i víry. Zveřejnění takového textu v cenzurou ovládaném Československu nepřicházelo vůbec v úvahu, podobně jako pozdější texty Charty a disentu vůbec. Proto byl – s časovým předstihem a zároveň publikačním embargem do určitého data – zaslán významným zahraničním deníkům. Především měl být ale dodán oficiálním československým institucím. O to se pokusila malá skupinka signatářů (V. Havel, L. Vaculík, P. Landovský), jenomže neúspěšně. Byli zadrženi příslušníky Státní bezpečnosti, čímž bylo předání textů znemožněno. Odehrál se první rozsáhlý policejní zásah proti Chartě 77. Následovaly tvrdé, mnoho dní se vlekoucí výslechy, zadržování a nejrůznější šikanování většiny podepsaných. Následkům mnohahodinového výslechu podlehl později jeden z první trojice mluvčích, profesor Jan Patočka, světoznámý filozof, klíčová osobnost ideového projektu Charty 77. Zemřel 13.3.1977 v důsledku selhání srdce. Byla to pro nás nenahraditelná ztráta.

Reakce moci na vystoupení Charty byla ostrá, zlá, až nepochopitelná. Okamžitě zareagovali i všehoschopní přísluhovači v tisku. Psali o „rozvratnících“ a „samozvancích“, jiní zase o „zrádcích“ a „služebnících imperialistických mocností“. Lidé se – byť v negativním podání – dovídali, že je tu nějaká skupina spoluobčanů, která kritizuje komunistickou moc a dané poměry. Mnozí se o text se sympatiemi zajímali a snažili se jej získat, jiní zalezli hlouběji do svých privátních či rodinných ulit, jiní si ťukali na čelo s výrok: „K čemu to je? Čemu tím – blázni – pomůžou?“

Na všech větších pracovištích pak byla organizována shromáždění, na nichž mělo být *Prohlášení Charty 77* rozhodně odsouzeno. (Mnohým tak byla připo-

menuta zlá léta padesátá, kdy byli pracující vyzýváni k souhlasu s politickými procesy a s nejvyššími tresty.) Lidé žádali, aby si mohli text *Prohlášení* přečíst. To jim ale oficiálně nebylo nikdy umožněno. Měli odsoudit text, který neznali a nesměli znát. Z toho důvodu mnozí odmítali jakkoli se vyjádřit. Nesmyslnou a hluboce amorální akci takzvané anticharty, k níž bylo – podobně jako za nacismu – zneužito i Národní divadlo, vzbudila politická moc odpor a současně i zvědavost mnoha přemýšlivých lidí. Text *Prohlášení* se šířil opisováním zásluhou obdivuhodné aktivity některých osob, hlavně žen, ale i díky vysílání zahraničních rozhlasových stanic, zejména Hlasu Ameriky, Svobodné Evropy (žel tehdy málokde slyšitelné), BBC a dalších.

Politická moc ve strachu z občanské neposlušnosti a uvědomění vyrukovala s novými sankcemi. Za šíření textu, někdy i za pouhé jeho vlastnictví, byli lidé propouštěni z práce, ze studia, dostávali negativní záznamy do svých kádrových materiálů. Policejní mašinerie, posilovaná nepostradatelnými donašeči a spolupracovníky, se rozjela naplno.

Ale lidé v Chartě, především její tři mluvčí, nelenili. Vzápětí po základním prohlášení vyšel dokument č. 2, autenticky popisující první policejní zátah proti Chartě, po něm dokument č. 3, pojednávající o represivní akci státního aparátu a veřejné kampani proti Chartě ve sdělovacích prostředcích. Dokument č. 4 byl věnován diskriminačním omezením práva na vzdělání (analýza, která měla své pokračování v dokumentu z 9.12.1977, jenž uváděl 30 konkrétních případů), dokument č. 5 uváděl jména dalších 208 nových signatářů, kteří se – navzdory represím – připojili k původním. Následovaly dokumenty týkající se mezinárodněprávních otázek, mezinárodních dohod a závazků ČSSR, realizace práv občanů, dále dokumenty o omezování tvůrčí svobody, náboženských práv, svobody cestování, dokumenty o diskriminaci v zaměstnání, o odborových právech, o československém vězeňství a podobně. Charta 77 se věnovala i dalším závažným tématům, jako je životní prostředí, školství, problematika dětí a mládeže, zdravotnictví, postavení Romů, Maďarů a jiných menšin, vztah státu k židovské kultuře a ochrana kulturních památek vůbec, občanská morálka, životní úroveň, problémy hospodářství a reformy politického systému. Vyjadřovala se též k aktuálním závažným událostem, jako byly následné konference KBSE, a k důležitým výročím (21. srpen 1968, 28. říjen 1918). Za třináct let svého trvání v době komunistické nadvlády Charta vydala celkem 695 textů různého rozsahu; k těm kratším patřila například různá sdělení, dopisy, blahopřání, kondolence a podobně.

Vydávání stanovisek a dokumentů patřilo – podle úvodního prohlášení – k základnímu poslání Charty 77. Mnohokrát jsem si povšimla, že i její významní signatáři v pozdějších vzpomínkách nepřikládali této práci podstatný význam, který opravdu měla. Vyzdvihovali spíše Chartu jako solidární obec, jako školu občanství, někteří hovořili hlavně o kulturních aktivitách lidí z Charty, například o vydávání fejetonů, knih, později i periodik, o divadle či o videožurnálu, o zajímavých privátních setkáních... Jiní zase zdůrazňovali politicko-opoziční význam Charty. Tím vším Charta 77 bezesporu byla, a jednotlivé stránky či oblasti její

existence byly navzájem propojeny. Nebýt Charty jako občanské obce, založené na vztazích ryzího přátelství, důvěry, na obdivuhodných a přitom přirozených, prostých formách lidské komunikace, na samozřejmé solidaritě lidí trvale ohrožených, nedokázalo by toto seskupení to, co se mu podařilo: reflektovat ve svých textech kriticky stav československé společnosti v jejím poinvačním, „normalizačním“ období, popsat a analyzovat její naléhavé problémy, zvětšovat postupně svůj ideový a morální vliv na stále širší kruhy kriticky myslících občanů, inspirovat vznik a rozvoj dalších občanských iniciativ a připravovat postupně vzednutí vlny občanského uvědomění v roce 1989. A v neposlední řadě – bez ní by se nikdy nepodařilo přesvědčit zahraniční demokratickou veřejnost, že v Československu existuje morálně-ideová opozice vycházející z principů ochrany a obhajoby lidských práv, jejíž platforma je tou „nejúčinnější základnou pro demokratickou změnu“ nejen v ČSSR, ale i ve střední a východní Evropě. (Tato myšlenka Andreje Sacharova se jednoznačně potvrdila.)

Připomenout hnutí Charty 77, její aktivity, zásluhy, ale i chyby či omyly, také ovšem způsoby, jak pracovala, nepsaná pravidla, která si vytvořila, připomenout osudy a příběhy lidí – chartistů, jejich rodin, přátel, případně i sympatizujících, vazby chartistů na přátele z exilu a jejich vydatnou pomoc našemu disentu, rozpracovat myšlenku Milana Šimečky o velkých a malých dějinách v životě chartistů, kterak se obojí dějiny proplétaly – to vše by vydalo na celou knihu. Měla by být napsána. A určitě by to nebyla jen kniha vážná. Vždyť i v těch velmi pohnutých a zlých dobách, kdy nebylo jisto, kde se my sami, naši blízcí či přátelé ocitneme dnes nebo zítra, zda jenom v Konviktské u výslechu, nebo v Ruzyni na dobu neurčitou a posléze v jednom z nápravně-výchovných ústavů na dobu soudně stanovenou, i v těchto temných dobách nebyla v našem životě nouze o příhody legrační, veselé a směšné, někdy o situace přímo k popukání. A je příznačné, že sejdeme-li se s přáteli a zavzpomínáme na tu dobu, vyvstávají nám v mysli spíše ty příběhy veselé než ty ponuré a tragické. Hraje tu určitě svou roli přirozená obrana lidské psychiky, která – zřejmě zákonitě – vytěšňuje zážitky smutné, nepříjemné a stresující a uchovává naopak zážitky veselé. Ale tak už to bývá v životě lidském, a zvláště snad v životě nás Čechů: že absurdita a tragično se spojují a prolínají s komičnem, takže se dokonce mnohdy zdá, jako by šlo o dvě neodlučitelné stránky jedné skutečnosti, v níž žijeme.

Přestože o Chartě 77 jako o občanské iniciativě a „obci“ toho bylo po onom velkém zlomu roku 1989 napsáno dost, zdá se mi často, že *podstatné zhodnocení* nebylo provedeno, zatímco zahraniční odborníci – za všechny uveďme alespoň kanadského historika Gordona H. Skillinga – reflektovali Chartu 77 v řadě publikací studií a článků. Mělo to a má několik příčin. Uvedu jen některé.

Listopad 1989 se svými obrovskými shromážděními statisíců občanů (kde se najednou vzaly?) prokázal mylnost domnění mnohých z nás, že jsme žili v jakémsi ghettu, z něhož se vinou informačního vakua téměř nic nedostávalo do širšího okolí. Ke svému úžasu a nevyslovitelné radosti jsem už na jednom z prvních shromáždění na Václavském náměstí slyšela skandovat věty, které se lidé

nemohli dovědět odjinud než od nás, od Charty 77. Věděli jsme, že už delší dobu se úspěšně šíří naše samizdaty i exilová periodika, že především zahraniční rozhlasové stanice zaujaly významná místa mezi informačními zdroji v naší zemi, ale že jejich vliv je tak rozsáhlý a silný – to jsme netušili. Nezávislým informačním centřům a kanálům a lidem, kteří je živili a udržovali v chodu, budiž vzdána chvála a neskonalejší dík!

Úsilí Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a dalších, zejména už politicky orientovaných iniciativ československého disentu, vydalo své plody právě v těchto listopadových dnech. Přelilo se do hnutí Občanského fóra, které se stalo první politickou základnou pro ustavení a rozvoj demokratických institucí a struktur.

Charta 77 ještě dva roky po listopadu 1989 vyvíjela svou činnost, byli pověřováni a scházeli se její mluvčí, několikrát se sešel kolektiv všech dosavadních mluvčích a aktivních signatářů, vydávala se stanoviska a sdělení, ale současně se začalo ukazovat, že Charta do nové doby jaksi už nepatří. Zatímco názorová různost a pluralita Charty v předešlé době nebyla na překážku utváření společných stanovisek i rozsáhlých tematických textů, v této době se začala projevovat neblaze. Opětovně jsme si říkali: „Když dva dělají totéž, není to totéž.“ A vskutku, i podstatné politické otázky týkající se ochrany lidských práv (jako byly spory kolem lustrací) nenacházely konsenzus, dokonce ani v kolektivu mluvčích. Krom toho se objevovala prohlášení a texty od některých signatářů, které byly v rozporu se základními principy Charty a s nimiž mnozí nemohli souhlasit.

Na druhé straně se ale ukazovalo, že mnozí občané mají důvěru v mluvčí Charty, neboť se na ně obraceli se svými problémy a žádostmi o radu nebo pomoc. Podle mého názoru, vycházejícího z dlouhé osobní zkušenosti v Chartě, měla tato iniciativa v porevoluční době jednu šanci: přeměnit se v organizaci zaměřenou na obhajobu lidských práv, obnovit svou členskou základnu z části dosavadních signatářů a z nových členů, kteří by přijali přesně formulovaný program a stanovy, a provést určitou minimální institucionalizaci. Tuto šanci Charta – vinou liknavého a bezkonceptního vedení v roce 1990 – propásla. Zůstává ovšem otázkou, zda taková či onaká transformace pro novou dobu byla vůbec možná. Zda Charta 77, její esprit, její fluidum, její étos nevyvěraly z té doby, pro kterou vznikla, a zda po uskutečnění řady cílů a úkolů (rozhodně ne všech) nebyla v nové situaci předurčena ke svému zániku. Tak to alespoň chápala či nahlédla většina jejích zakladatelů a kmenových signatářů, kteří – mimo jiné v obavách před diskreditací a znehodnocením výchozích myšlenek Charty – byli pak téměř jednohlasně pro ukončení její činnosti.

Tyto peripetie závěrečného období, plně pochopitelné jen aktérům nekonečné únavné diskuse o poslání Charty v nové době, a neschopnost pokračovat efektivními způsoby v činnosti, ač mnozí probuzení občané po ní volali a upřímně si toto pokračování přáli, byly jednou z příčin toho, že zhodnocení Charty 77 bylo do určité míry zproblematizováno a odloženo na neurčito – zřejmě až na dobu budoucí.

Druhou příčinou byly podle mého názoru pokusy o zdiskreditování Charty. Z nich nejvýraznější bylo vystoupení Miroslava Dolejšího, který, ač politický vězeň z let padesátých (nebo snad právě proto?), přišel s názorem, že Charta byla prolezlá policejními konfidenty a že byla jejich prostřednictvím dokonce řízena Státní bezpečností. Tento nehorázný závěr zdůvodňoval tím, že jinak – kdyby nebyla těmito vlivy zasažena – by musela být komunistickou mocí zničena v samém zárodku a nemohla by existovat plných třináct let. Pan Dolejší zapomněl, že dávno už nejsou léta padesátá, kdy jakýkoli takový odpor či protest se trestal dlouhým vězením nebo smrtí, kdy politickým vězňům v Československu opravdu nebylo pomoci, a že mezinárodní společenství demokratických států mezitím vyvinulo mechanismy, které dokonce i komunistické státy musely brát v potaz. Proto byla situace odpůrců režimu v sedmdesátých letech mnohem příznivější než situace, v níž se nacházeli zatracenci let padesátých, a dokonce ještě první poloviny let šedesátých. Mnozí z nich zaplatili za své odlišné názory a postoje nebo za svou třídní příslušnost vlastními životy, v lepším případě „jen“ zdravím. I nadále byli kritici komunismu let sedmdesátých a osmdesátých pronásledováni, vězněni, nebyly však vynášeny rozsudky smrti a mnohaletého žaláře, a také podmínky ve věznicích nebyly už zdaleka tak kruté, jako například v uranových lágrech let padesátých. Nezanedbatelným fenoménem byl rozmach hnutí a aktivit na podporu lidských práv v západním demokratickém světě, které sledovaly jejich porušování v komunistických zemích a protestovaly proti němu. Svou solidaritu dokázaly přitom projevit způsobem, který nezůstával bez vlivu na vnitřní i zahraniční politiku těchto zemí. Komunističtí představitelé měli – kupodivu – stále větší zájem na mezinárodní spolupráci přesahující hranice vojensko-politických bloků. Politika *détente* se ukázala být výhodná pro obě strany a zdá se, že byla v té době jedinou alternativou válečného střetnutí.

Pro dobu těsně polistopadovou je ovšem příznačné, v jaké míře bylo dopřáno sluchu „borcům“. Jako by takovéto zpochybňující výklady mnozí lidé chtěli slyšet! V souzvuku s tím znělo i heslo „Dost bylo Charty!“ Projevili se tu opět Čecháčkové (dle Václava Černého), kteří nemohli – při své malosti a přízemnosti – odpustit těm, kteří se v kritické době ukázali být statečnější, rovnější. „Vy Češi máte takovou vlastnost: uděláte velikou věc, ale vzápětí dopustíte, aby byla pokálena...“ To mi řekl jeden zahraniční novinář-bohemista. Myslím si, že poměrně dobře vystihl jeden povahový rys určité části českého národa.

Pokus o diskreditaci Charty 77 z pera Miroslava Dolejšího se částečně zdařil, a bohužel došel sluchu u určité části našich novinářů, kterým – jak už jsem naznačila – docela vyhovoval. Domnívám se, že v tom spočívala též příčina, proč u nás nedošlo k náležitému zhodnocení Charty 77 hned počátkem devadesátých let, na rozdíl od pozornosti věnované disentu v USA, Kanadě a v zemích západní Evropy. Zahraniční novináři, společenskovědní odborníci i studenti se k tomuto tématu vracejí podnes. Nebylo by od věci publikovat některé práce, třeba jen krátké stati, v českém tisku nebo i v tematických sbornících.

Třetí příčina chybějící reflexe hnutí Charty souvisí s předchozí. Dala by se pojmenovat jako „nechuť k hrdinství, k morálnímu a ideovému přesahování da-

ného stavu“ a zároveň jako „přítakání našemu malému českému pragmatismu“. Po roce 1989 měli lidé stále častěji možnost dovídat se, jak to vlastně bylo, a mnozí z nich se začali stydět. Připomínalo se jim, nebo si sami uvědomovali, jak byli konformní, že chodili k volbám, do průvodů, hlasovali pro to, co se od nich očekávalo, že drželi ústa a krok, zatímco druzí... Prezentace činnosti chartistů a jejich odlišných, principiálních postojů, začala být mnohým nepříjemná. A tak i ti, kteří se v dobré víře snažili uchovat paměť o Chartě a jejích ideálech, kteří usilovali o jakousi kontinuitu jejích snah, najednou ve svém snažení ocha- bovali. Přitom nikdo z těch, kteří byli za své chartovní a jinak opoziční názory opravdu tvrdě postiženi (často spolu se svými rodinami), tyto skutečnosti nepřipomínal a nevyčítal těm, kteří se drželi při zemi a žádného protestu se neodvážili. Přesto byli tito vpravdě stateční, čestní a skromní lidé solí v očích těm, kteří tak či onak minulému režimu přisluhovali, či dokonce sloužili, anebo vypočítavě mlčeli.

Ale vina za ztrátu morální a ideové kontinuity s Chartou je i na nás, kteří jsme byli aktéry tohoto hnutí a kteří máme co sdělovat. Nejde přitom jen o vzpomínání, o reminiscenci nedávných, často i pohnutých dějů, textů a příběhů. Jde přece především o to uvědomit si, v čem pro nás i dnes může být činnost Charty a jejích signatářů poučná, které její myšlenky jsou stále živé a aktuální, a především: jak naplňovat tyto myšlenky v nových demokratických programech a úkolech. Jedním takovým velmi důležitým programem je výchova k lidským právům, aktivnímu občanství a toleranci, rozvíjená v tradičně demokratických zemích, ale i v Polsku a jinde. Nejsem přesvědčena o tom, že všichni ti, kteří byli v minulosti významnými činiteli Charty, ve svých nových rolích a funkcích konají a jednají v duchu idejí a zásad Charty.

A ještě jednu příčinu odkladu zhodnocení Charty vidím jako důležitou. Vedle záměrné devalvace činnosti a zásluh Charty některými publicisty, ale i politiky (možná, že dokonce řízené), neblaze působila i pověst předcházející některé její signatáře. Lidé se po roce 1989 dovídali, kdo všechno podepsal Chartu, a hrozili se. Věděli třeba, že signatáři a mluvčími byli Václav Havel, Jan Patočka, Jiří Hájek, Ladislav Hejdránek, Dana Němcová, Anna Šabatová. Věděli, že signatářem byl i básník Jaroslav Seifert, spisovatel Jiří Hanzelka, novinářka Otta Bednářová, herečka Vlasta Chramostová, neohrožený rebel Petr Uhl... Těch všech si vážili. Ale zároveň se dovídali, že Chartu podepsal taky Franta Vonásek z Dolní Lhoty, a to je – jak známo – notorik a cvok. Uvádím to zde jen pro ilustraci, ale takových příkladů bychom našli poměrně dost.

Lidé Chartu podepisovali za různých okolností. Většinou po důkladném rozvážení nebo přesvědčivé debatě, ale někdy také v náhlém osvícení či euforii, bez rozmyslu a uvážení následků, třeba v hospodě u piva, takže ti, kteří se pak v Chartě „sešli“, byli lidé velmi různí. Charta nikdy nebyla organizací – jako taková by byla hned potlačena a zničena – a jako občanská iniciativa byla otevřena všem. Bylo ustanoveno, že signatářem se stává ten, kdo na list papíru napíše, že souhlasí se základním prohlášením Charty 77 a stvrdí to svým podpisem. Podpisy pak byly předávány mluvčím. V Chartě se nikdy nekádřovalo, až na mi-

živé výjimky nebyly kladeny překážky těm, kteří třeba nesluli příkladnou pověstí, byli tak či onak zvláštní, třeba i podivíni, ale měli své důvody, které je k podpisu *Prohlášení Charty 77* dovedly. V tomto smyslu byla Charta společenstvím veskrze demokratickým. Přesto se živelný způsob podepisování Charty ukazoval v řadě případů jako nedomyšlený, takže později byl vydán nepsaný pokyn, aby ti, kteří získávají další signatáře, pečlivě zvažovali, zda dotyčný nebo dotyčná může být pro Chartu přínosem. V Chartě ani zdaleka nebyli jen intelektuálové – jak se někdy, hlavně v zahraničí, uvádělo. Podepsali ji i mnozí dělníci, zemědělci, řemeslníci, technici a vůbec lidé manuálně pracující. Všichni společně přijímali fakt, že za ně budou vydávat stanoviska a dokumenty tři mluvčí, kteří byli pro tuto úlohu vybíráni a pověřováni vždy na začátku roku.

Obec Charty 77, čítající po dlouhou dobu kolem 1400 signatářů (v listopadu 1989 pak o několik stovek více), byla velmi různorodým seskupením co do profesí, věku, vzdělání i názorů. Fakt, že přese všechno – s několika málo výjimkami – vcelku obstála, byl malý zázrak. Nelze zapomínat, že se po celou dobu třinácti let nesešla (vzhledem k tvrdým policejním omezením to nebylo možné), aby její signatáři měli příležitost vyslovit a prodiskutovat své názory. Když se pak obec Charty v roce 1990 a poté ještě dvakrát ve velkém počtu sešla, nedopadlo to tak, jak jsme očekávali... Mnozí se samozřejmě navzájem znali, více však bylo asi těch, kteří se spatřili poprvé. Názory, které tu zazněly – zejména na třetím setkání, byly natolik konfrontační, že mnozí signatáři z prvních podpisových vln znechuceně odcházeli. I tato zkušenost svědčila o neudržitelnosti trvání Charty v nové, porevoluční době a o nebezpečí devalvace jejích idejí, které teď mohly a měly být prezentovány i šířeny nejen ustanovenými mluvčími, ale všemi jejími stoupenci.

Přes to všechno Charta 77 jako občanská iniciativa založená na principech lidských a občanských práv sehrála významnou roli v kritice komunistického režimu a politického systému v Československu, přispěla k jeho rozrušení a byla velikou školou občanství pro nás všechny i naše příznivce, pro sametovou revoluci roku 1989 i pro nadcházející utváření našeho demokratického státu a opravdové občanské společnosti v České republice.

Je na čase, aby její role v osudech naší společnosti byla náležitě zhodnocena. Dvacáté výročí vzniku Charty by k tomu mělo být vhodnou příležitostí.

Jan Šimsa

Začátky hnutí za lidská práva mezi českobratrskými evangelíky

Nová orientace

Jaroslav Hranička to myslel dobře, když v *Malém sociologickém slovníku* napsal v odstavci o Českobratrské církvi evangelické: „Současně v této církvi vystupuje tzv. nová orientace (skupina 30–40 mladých teologů), která navazuje na myšlenkové hnutí J. L. Hromádky a klade důraz na jeho linii humanistickou (myšlenka 'služby' křesťana hodnotám, které jsou společné lidem různého světového názoru).“ (Praha 1970, str. 37.)

Jeho výraz „skupina“ však po tomto roce 1970 nedal spát nejen „státnímu dozoru nad církvemi“, tj. odboru ministerstva kultury, z něhož musel brzy Hranička, E. Kadlecová a další odejít, ale ani Státní bezpečnosti. Přitom jsme nechtěli být „skupinkou“, navíc generačně ohraničenou. Cítili jsme se stále mladí, ale v roce 1970 už bylo Jiřímu Veberovi 48 let, Alfrédu Kocábovi 45, Jaroslavu Pfannovi 46, k našim aktivitám se hlásil Miroslav Růžička, tomu bylo tehdy 66 let. Aktivní autoritou a později hlavním teoretikem byla Božena Komárková (1903), socioložka s pronikavým filozofickým a právním vzděláním. Kladla důraz na „dovolávání se psaného práva“ a přesvědčovala nás, že je to služba společnosti. Její práce *Původ a význam lidských práv*, zvláště kapitola Lidská práva ve filozofii XIX. století, kolovala mezi námi v opisech.

Nešlo tedy jen o teology! Jméno myšlenkového směru propagoval Jaromír Procházka (1926), středoškolský profesor dějepisu a zeměpisu, aby tím bránil generačnímu nedorozumění, které způsoboval J. L. Hromádka (1889–1969), jenž se pokusil v roce 1958 ohraničit teologický a politický spor na generační problém.

Hranička však vystihl, že základem byla Hromádkova linie, jeho kritické navázání na T. G. Masaryka a mnohaletá spolupráce s Emanuelem Rádem (1873–1942), zvláště založení pobočky světového křesťanského studentského hnutí v Akademické Ymce, spoluredigování moderní *Křesťanské revue*, která programově prolamovala pomyslné ghetto, v němž se křesťané soustředění na pouze náboženské myšlení a cítění ocitali v moderní době.

V Akademické Ymce jsem poznal vedle již jmenované profesorky Komárkové zvláště novozákoníka J. B. Součka (1902–1972), jeho nejbližšího přítele, filozofa Jana Patočku (1907–1977), ale ovšem i Jiřího Hájka, z práce v Ymce jsem znal inženýra Václava Havla z okruhu J. B. Čapka, profesora Václava Černého, J. B. Kozáka a mnoho účastníků odboje, z nichž přežili nemnozí, a i z těch museli mnozí odejít do ciziny (Miloslav Kohák, Blaho Hrubý, Vladimír Herčík, Pavel Hasterlík a mnoho dalších).

Na to vše „nová orientace“ navázala, z mladých filozofů v ní měl velké slovo Ladislav Hejdiánek (1927), formovala se i v ekumenickém semináři (Jiří Němec,

Václav Frei, Jan Sokol) a část redakce zastavené *Tváře* vstoupila přímo do redakčního kruhu *Křesťanské revue*.

Pokusy o dialog

Metoda společného protestního dopisu s řadou podpisů se formovala v 60. letech. Šlo převážně o dopisy určené ideologické komisi ÚV KSČ, jež obvykle signovalo asi patnáct osob. Náš kritický dopis týkající se náboženské svobody, porušování zákonů a omezování tvůrčí svobody doprovodil J. L. Hromádka dopisem, v němž vyložil, že jde o jeho žáky. Dopisy byly většinou podepisovány faráři v činné službě, nikoliv „laiky“, i když obsah byl konzultován s Ladislavem Hejdánkem, Boženou Komárkovou a dalšími, někdy i právníky.

V 60. letech vskutku začalo docházet k „dialogu“, v případě protestních dopisů jím bývali pověřováni pracovníci státního dozoru. Výjimku tvořil pokus evangelických farářů ze severních Čech, kdy se rozhovoru na ministerstvu zúčastnil i Milan Machovec (jako marxista) a s faráři přišel i Viktor Hájek, synodní senior. Došlo však k paradoxní situaci: synodní senior hájil postup úřadů a profesor Machovec se zčásti ztotožnil s protestujícími faráři, mezi nimiž nebyli jen stoupenci „nové orientace“.

Proti postupu synodního seniora podal stížnost církevní komisi farář Jan Dus (1931), pro tuto kritiku mu byl odňat státní souhlas k výkonu kněžského povolání pod záminkou, že se bral za náboženství na školách a za svobodu vyznání v domově důchodců (kde se zastal členky českobratrské církve).

Při dalším rozhovoru již výhradně „nové orientace“ se synodní senior Hájek ztotožnil s postoji a názory protestujících farářů, a tak na další již nebyl pozván ani on, ani nový děkan bohoslovecké fakulty J. B. Souček, který se za mé přítomnosti velmi rázně ohradil telefonem.

Souběžně ovšem probíhal dialog s tvůrčími marxisty, v Praze s Milanem Machovcem, v Ostravě s Jaroslavem Krejčím, dále s Jiřinou Šiklovou, Juliem Tomínem (účastnil se ekumenických seminářů), v Brně a v Prosetíně s Vítězslavem Gardavským atd. Poslední velký pokus byla porada o nutnosti vytvořit pracovní tým pro řešení nového modelu vztahů mezi státem a církvemi, která se konala v Sociologickém ústavu 2. srpna 1968.

Konec dialogu a nové pokusy

Rokem 1969 tyto pokusy skončily, i když ještě doznívaly na seminářích Ekumenického ústavu při Komenského fakultě a jinde.

V roce 1974 se skupina farářů, stoupenců „nové orientace“, pokusila oslovit vedení všech církví a v dubnu rozeslala výzvu, na kterou však vedení církví odpověděla vyhýbavě nebo nepřátelsky; negativně se vyjádřilo i vedení českobratrské církve s tím, že neoficiální skupina nemůže oslovovat jiné církve a kritizovat postup státních úřadů. Kromě toho se „nová orientace“ pokoušela sama formulovat své stanovisko nejen teologické a filozofické, ale i politické. Tak tomu bylo v „prohlášení patnácti“ a dalších dokumentech.

Konaly se také velmi plodné schůzky farářů, jimž byl „odňat státní souhlas“. Zúčastnili se jich i další lidé, zvláště mladší faráři, většinou tehdy ještě působící na farách. Zde se vždy hovořilo o politické situaci a o pokusech o dialog, jako byl například dopis Václava Havla (který se zúčastnil farářského kurzu v roce 1969) Gustávu Husákovi v roce 1975.

Zrod Charty

Prostředí časopisu *Tvář* bylo typické tím, že odmítalo revizionismus a opozičnictví. Většina s ním spjatých myslitelů a literátů byla toho názoru, že je třeba vytvářet pozitivní hodnoty, tj. být pozicí a nikoliv pouhou opozicí. Tento postoj mohl navázat na postoj J. L. Hromádky (který však po slavném protestu proti okupaci v roce 1968 a nezveřejněném podpisu známých *Deseti bodů* v roce 1969, koncem roku 1969 zemřel).

Ladislav Hejdánek upozornil na podzim roku 1976 své hosty – Jiřího Němce a Václava Havla – na možnost, kterou dává publikace ratifikovaných mezinárodních paktů o lidských a občanských právech (zákon 120/76 Sb.), právě v duchu Masarykova a Havlíčkova) dovolávání se pozitivního práva. Hejdánkův důraz na „neopozičnost“ a právní principialnost pak byl samotnými tvůrci Charty přijat, uvítán zpočátku byl i „reformními komunisty“, pokud se k Chartě připojili. Pouze radikální, již „demokratizovaní“ komunisté volali po větší političnosti a rozuměli „nepolitické političnosti“ jako jen taktickému manévru.

Zaměření na lidská práva byla tedy dána šťastným souběhem dlouholetého působení Boženy Komárkové, vlivem J. L. Hromádky na Jana Patočku a „novou orientaci“ a toho, že mezinárodní pakty o lidských a občanských právech byly oficiálně ratifikovány a publikovány.

Působení v počátcích Charty

Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že první pololetí Charty se vyznačovalo velkým přílivem signatářů z českobratrské církve. Do června 1977 podepsalo Chartu 77 osmnáct jejích duchovních a dalších dvaadvacet výrazných členů církve; mezi ně pochopitelně nepočítám lidi, kteří vystoupili z církve anebo se života církve nezúčastňovali.

Poměrně brzy byl rozeslán text *Náš vztah k Prohlášení Charty 77*, podepsaný Milanem Balabánem, Alešem Březinou, Svatoplukem Karáskem, Alfrédem Kocábem, Milošem Rejchrtem, Jakubem Trojanem. Bylo tam uvedeno i mé jméno. Vzhledem k tomu, že toto stanovisko bylo rozesláno na fary tak, že někdy vyšetřovatelé vyslýchali faráře dříve, než jim dopis poštou došel, nebo v malých místech, než jim byl doručen, a také proto, že jsem byl někým podepsán (!) a text se mi tehdy nelíbil, prohlašoval jsem nějaký čas tento text za podvrh, až mi paní Kája Trojanová (manželka faráře Trojana) naznačila, že to podvrh nebyl. Dnes to může sloužit jako doklad smýšlení českobratrských duchovních – chartistů.

Věcnější byl rozsáhlý elaborát *Postavení církvi a věřících*, který obsahoval obšírnou dokumentaci o diskriminaci věřících a omezování církevního života. Byl zaslán dne 7.5.1977 Národnímu shromáždění a ovšem i vedení církve. Podepsa-

lo jej 31 či 32 členů a členek církve, z toho 16 duchovních. Dne 17. června rozeslala synodní rada českobratrské církve do sborů neobyčejně tvrdý dopis, v němž se od dokumentu distancuje, vyhlašuje – v rozporu se zřízením církve – kárný řád a zvláštní komisi, která má „prošetřit případy, k nimž došlo před přijetím kárného řádu“. Uchoval se zápis z jednání na synodní radě dne 5. září 1977, kterému byli přítomni i někteří signatáři dokumentu (Zdeněk Bárta, Tomáš Bísek, Jakub Trojan a Josef Vydrář), až na ing. Vydráře faráři. Zápis ukazuje na snad nejhanebnější jednání, k němuž v církvi po zveřejnění Charty došlo. Později se zúčastnění muži, jinak slušní lidé, jeden lékař, dva právníci atd., omlouvali, pod jakým tlakem byli. Reakce církevní veřejnosti na toto jednání byla taková, že napomohla při nejbližších volbách k výměně funkcionářů, i když zároveň se podařilo Státní bezpečnosti protlačit tam do synodní rady svého člo- věka, jak ukazují již odtajněné materiály StB.

Později se většina signatářů Charty z řad českobratrských evangelíků věnovala vzdělávací práci, ediční činnosti a později i práci politické. (V roce 1978 byl formulován text *Sto let českého socialismu*, pod nímž je podepsána řada výrazných protestantů.) V samotné církvi víceméně utichl spor o servilní jednání synodní rady, a ovšem i fakultní rady Komenského evangelické bohoslovecké fakulty, která vydala neuvěřitelně cynických „osm teologických bodů“, odsuzujících účast křesťanů na politickém životě vůbec a na činnosti Charty zvláště. Když jsem fakultu navštívil, abych o tom vedl diskusi, tehdejší děkan Amedeo Molnár se mi vysmál, že s ním chci vést debatu o cáru papíru, který napsali na objednávku ministerstva. Stejně stanovisko zaujal i J. N. Ondra, který byl zároveň i mluvčím „smírčí komise“ církve.

Mluvčí

Ladislav Hejdánek byl mluvčím Charty 77 od 21.9.1977 do 8.2.1979 a po druhé od 5.6.1979 do 1.1.1989, psal pro samizdat *Dopisy přáteli*, v nichž mj. podrobně popsal motivy a důvody účasti křesťanů na hnutí za lidská práva. Vyšly knižně v roce 1993. Jan Kozlík studoval na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě, byl z ní však vyloučen před dokončením studia. Mluvčím Charty byl od 9.1.1983 do 7.1.1984. Jan Litomiský byl činný v církvi jako presbyter a člen seniorátního výboru. Mluvčím byl od 6.1.1987 do 2.1.1988. Miloš Rejchrt působil jako duchovní v České Lípě, v roce 1972 byl zbaven státního souhlasu. Mluvčím byl od 1.1.1980 do 13.1.1981. Profesorka Božena Komárková byla navržena na mluvčí, ale pro její věk se odstupující mluvčí rozhodli jí úkol nepředat, ačkoliv brněňští chartisté se shodli na celé řadě jejích zástupců; jednání proběhlo v roce 1980. Paní profesorka Komárková byla ochotna dát k dispozici své jméno, telefon i malou garsoniéro. Zde se ostatně scházel pozdější M-klub do roku 1983. Některé diskuse byly zaznamenány a vyšly pod titulem *Božena Komárková a její hosté* v roce 1991.

Konce a nové počátky

Během vyšetřování se ukázalo, koho počítají vyšetřovatelé k „nové orientaci“, jaké představy mají o naší církvi, jak přeceňují faráře a jejich vliv „se souhlasem“ i „bez souhlasu“, jak znovu a znovu musejí žasnout nad vzděláním, znalostí jazyků a mezinárodními styky členů církve. Později se zaměřili na zahraniční podpory a měli pro sebe uspokojivé, ale jinak nesmyslné vysvětlení.

Jaroslav Hranička ve svém odstavci však vystihl to, co spojovalo evangelické chartisty: myšlenka služby křesťana hodnotám, které jsou společné lidem různého světového názoru.

A s těmi lidmi, novými přáteli, jsme poznávali, že jsou ještě věci, za které stojí za to trpět a pro které stojí za to žít a spolupracovat s lidmi, kteří včas postihli, že lidská a občanská práva jsou naléhavým úkolem nás všech na konci století a tisíciletí.

Milena a Jiří Šimsovi

Z prvních dnů Charty

Rok 1976 byl pro naši rodinu mimořádně těžký. Po vzepětí a velkém výkonu, při němž jsme dokončili opravy věže kostela, rozloučili se s evangelickým sborem v Prosetíně a přestěhovali se do Brna (1974), došlo k útlumu. Můj muž nastoupil nové zaměstnání skladníka ve výzkumném ústavu a podrobil se operaci ledviny. Nastala pro nás těžká doba rekonvalescence a zvykání si na město po osmnácti letech života na venkově. Děti si musely zvyknout na anonymitu a opuštěnost života ve velkém městě.

Jediným světlým bodem bylo přijetí dcery Aninky na zdravotní školu – ve žďárském okrese by ji určitě nepřijali. Nebyli jsme bez známých a přátel, ale chyběla nám bezprostřední blízkost přírody, krása prosetínských zvonů, sounáležitost lidí žijících tam pospolu a smysluplná práce s lidmi na venkovské faře.

Vánoce 1976 s námi trávila maminka, pražská babička (Marie Šimsová). Na Štěpána večer přišli na kus hovoru přátelé z evangelického sboru, lékárník se svou paní. Nečekaně se objevil Miloš Rejchrt – farář, stejně jako můj muž bez „souhlasu k výkonu duchovenského povolání“, který pracoval v Praze v kotelně. Přijel zřejmě v nějaké neodkladné věci, byly svátky a měl doma rodinu. A tak, když přátelé odešli a on stále neřekl to hlavní, zeptala jsem se ho přímo, s jakým posláním přijel. Uvolnil se, rozjařil a odpověděl, že je to opravdu posláním. Podal k přečtení text *Prohlášení Charty 77* a pak i kus čistého papíru A5 – kdyby to chtěl můj muž podepsat, že mu ten papír zůstal po podpisu paní profesorky Komárkové. Hovořili jsme dlouho do noci a brzy ráno Miloš s podpisem odjel.

Prohlášení se mi líbilo. Věděla jsem, že z celé akce bude opět řada nepříjemností, jakých jsme měli od roku 1972 za sebou dlouhou řadu, ale vůbec mne nenapadlo, že by do domu mohla přijít Státní bezpečnost k domovní prohlídce. Zažila jsem ji jako malá v únoru 1945, když gestapo přišlo zatknout mého tatínka a odvedlo i bratra. Mnohokrát jsem hovořila s pražskou maminkou o domovní prohlídce u Šimsových den po atentátu na Heydricha v roce 1942 i o tom, jak uklízela součásti vysílačky a ničila šifrované zprávy, které tam zůstaly po Jaroslavu Valentovi, který byl ten den ráno u nich v bytě zatčen.

Mne vůbec nenapadlo uklidit hromady opisovaných textů paní profesorky Komárkové ani nejnovější zásilku knih z Edice Petlice od Ludvíka Vaculíka. Nevím ani, proč jsem učinila jedinou výjimku: pod hromadu knih jsem uložila papír, na kterém u nás podepsal Chartu 77 Josef Vydrář a který se měl odvézt do Prahy.

Prohlídka 12. ledna mne tedy zastihla nepřipravenou po všech stránkách, ale už během ní, a hlavně při přemýšlení o jejím průběhu po ní jsem se mnohému naučila. Velmi důkladně vytahovali knížku po knížce a lejstra určená k zabavení, ale z připravené hromady bylo možno před jejich očima leccos vzít a položit jinam.

Detailně prohlíželi dole v domku obytné místnosti, ale na půdu se báli, byla tam tma a viselo tam prádlo. Ani sklep neprohlíželi důkladně a garáž jen povrchně. Věci, proti jejichž zabavení jsme se ohradili, sice odnesli, ale po kratší nebo delší době je vrátili. Tak vrátili onen zabavený dopis profesora Patočky (který jsem nechtěla vydat, můj muž mne bránil, když ho brali násilím, a proto byl odsouzen na osm měsíců) a vrátili i opisy textů paní profesorky Komárkové.

Nejvíce jsem litovala zabavení překrásně vázaných, pečlivě opsaných a nádhernými mapkami doprovazených pamětí generála Sachra, proti němuž jsem se neohradila – přišly poštou den před prohlídkou, takže jsem je nestačila přečíst ani prohlédnout!

Mělo cenu se bránit! Poprvé byli ohromeni, když muž na nich vymáhal, aby předložili průkazy, povolení k prohlídce a další úřední náležitosti. Podruhé už je sami předkládali a vysvětlovali nedostatky. Vymysleli si cosi jiného, čím demonstrovali svou přesilu a zvůli. Ale beze slova opustili podkrovní světničku, když do ní vstoupila naše Aninka s otázkou: „Co děláte, pánové, v mé světničce?“ a energicky se ohradila proti prohlížení svého psacího stolu. (A nevěnovali vůbec pozornost tomu, že jsem seděla těsně vedle svého muže a zakopávala její lehký italský psací stroj nohou pod váleudu.)

Naše bezmoc byla jen zdánlivá, i když sil postavit se na odpor bylo tak málo!

Z výslechů mne překvapilo, jak se znovu a znovu vypyтали na paní profesorku Komárkovou a byli ohromeni tím, že se netajíme svou úctou a přátelstvím k ní. Až po několika dnech mi to došlo – v semináři pomocných historických věd jsme kdysi rozebírali různé způsoby určování falz. Do rukou se jim dostaly původní papíry s podpisy Charty, a tu byli fascinováni tím, že Božena Komárková a Jan Šimsa byli podepsáni na stejném papíře, v polovině rozříznutém. To byl jejich trumf! Kdo, kde, s kým, na jakém papíře – to byly jejich otázky – zatímco

vedle starých přátelství vyrostla nová a „solidarita otřesených“ se stala v roce 1977 a následujících letech i v Brně skutečností. Už jsme nebyli sami a opuštěni, i když ta nejtěžší (a nejlepší) léta byla ještě před námi.

Jiří Šimsa, náš mladší syn, si své zážitky zapisoval ve verších. Při domovní prohlídce v lednu 1977, kterou takto zaznamenal, mu ještě nebylo třináct let.

*Ve dne mně bylo špatně
brzo šel jsem spát
mimořádně a velmi rád.
Ze spánku se probouzím
moc při tom nehlozím
co se děje?
Kdosi kleje
slyším vytí.
Prošedlí pánové
hrabaj se na stole
návštěva?
Že by tak pozdě?
Obracím se ve svém hnízdě
taky někdo dole
jak by dělal ve štole.
Tatínek řekl mi
klidně spi.
Mně začne svítat
že tyhle návštěvy nemám vůbec rád.
Vona to prohlídka
dělá ji státní hlídka
bere klidně cizí věci
vypadaj bídně tihleti běsi.
Tu jeden zařve na plný pecky
mluvme potichu
ať ho nevzbudíme.
Zásuvku otevře
strčí tam pracky
vaří mně to míchu
tyhlety věci sbalíme.
Přišli tajně
zvonili
údajně
ohleduplně do dveří vrazili.
Bez příkazu
věci prohrabali*

*sebrali korespondenci
a jiný věci
poštovní tajemství
měli velké hamounství
na nás nedali.
Slíbili
za jednu věc
odejdeme hned.
Hodiny byly
hodinu jednu
roztál led
než odešli.
V jednu věc dostali
za půl hodiny odešli
dva plný pytle si odnesli.*

Petruška Šustrová

Charta 77 a socialismus

Záhy po listopadu 1989 se začal vynořovat podobný kritický pohled na Chartu 77, s jakým jsme se mohli setkat už za jejího působení v disentu. Hlavní teze této kritiky poměrně srozumitelně formuloval v roce 1985 Milan Zelený v článku uveřejněném v měsíčníku Zpravodaj – Časopis Čechů a Slováků ve Švýcarsku a později přetištěném v knize *Charta 77* (Scheinfeld–Bratislava, 1990). Zelený v článku Chartě vytýká malý ohlas ve veřejnosti, způsobený podle něho tím, že se „ani jednou neobrátila k národu či k lidu“, ale „vždy dávala přednost soukromým dopisovým akcím na adresy různých komunistických byrokratů“. Dále mu vadí, že „Charta 77 se nikdy netajila svou podporou socialistického systému a společenského zřízení ČSSR“ a že „i dnes jsou mezi mluvčími Charty bývalí komunisté“. Z toho Zelený dovozuje, že Charta „je spolkem 1200 lidí, kteří svými podpisy prohlásili svoji věčnou víru v možnost přežití socialismu a vedoucí úlohu strany“. S podobnými názory a námitkami se setkáváme dodnes a bývají mnohdy formulovány ještě podstatně tvrději – nechybějí nejrůznější nařčení z toho, že Charta byla řízena estébáckou agenturou, či dokonce že pracovala (přinejmenším někteří její aktivisté) přímo v režii KGB; anebo zase z druhé strany, že jejím protagonistům šlo o hmotné podpory ze Západu, které si v tichosti rozdělovali mezi sebe na úkor „řadových“ signatářů.

Účelem tohoto textu není tato ani podobná nařčení vyvracet: jejich autoři většinou ve snaze nepošpinit se s někdejšími komunisty ani s iniciativou, která odmítla být politickou opozicí, nedělali raději vůbec nic, případně svou kritiku vznášeli z relativního bezpečí exilu. Přesvědčit člověka, který vynáší podobně agresivní soudy se zcela povrchní znalostí chartovního prostředí a textů, asi není dost dobře možné, a tak považuji za daleko účelnější zveřejnit vlastní zkušenost s Chartou a jejími signatáři. Mám totiž za to, že takový postup by mohl ledacos objasnit jak lidem, kteří Chartu kritizovali s menší záští, ale kvalifikovaněji a věcněji, tak i těm, kteří se o ní prostě jen chtějí něco dozvědět.

Underground

S jedním velkým okruhem stávajících, a především budoucích signatářů jsem se seznámila na Silvestra 1976 v severočeské vesničce Rychnov nedaleko Děčína. Skupina mladých lidí (Květa a Jan Princovi, Miluška Števíčková, Zdeněk Vokatý) tam tenkrát společně vlastnila a obývala dům, v němž se pokoušeli vést život podle vlastních představ. Nešlo o komunu v pojetí konce šedesátých let, spíš to byl únik z města a pokus o svobodnější naplnění času. Do Rychnova se k nim víkend co víkend sjížděli jejich přátelé a známí, na zmíněnou silvestrovskou oslavu jich přijelo mnoho desítek, přičemž některé hosty obyvatelé domu vůbec neznali – známí prostě přivezli svoje známé. Bylo to hlavně prostředí, které se celá sedmdesátá léta shromažďovalo kolem kapely *Plastic People* – převážně (i když ne výlučně) mladí lidé, kteří s režimem ani s politikou neměli a nechtěli mít nic společného. Jejich největší „politickou“ touhou většinou bylo, aby je výkonné složky režimu nechaly na pokoji, aby si mohli žít po svém, a pak snad ještě, aby mohli dostat cestovní pas a podívat se do světa. Nechtělo se jim začlenit se do šedé konformity a nehodlali se přizpůsobit nudě a bezbarvosti života v reálném socialismu, který byl provázen neustálým otravováním nejrůznějších úřadů.

Toto prostředí v dobách startu Charty 77 ještě nestrávil šok z nedávného uvěznění Plastiků (na jaře 1976) – ostatně „Magor“ Ivan Jirous, umělecký vedoucí kapely, byl stále ve vězení. Státní úřady jim daly útokem na Plastiky jednoznačně na srozuměnou, že žádnou nonkonformitu nehodlají trpět. Skutečnost, že se našli lidé, kteří na koncerty Plastiků nikdy nejezdili ani se s nimi osobně neznali, a přesto byli ochotni se uvězněných muzikantů zastat, byla pro ně něčím naprosto novým, zejména proto, že šlo i o lidi zvučných jmen. Tito příznivci kapely si samozřejmě přáli dát výraz své nevoli nad tím, jak režim naložil s jejich kamarády. Uvěznění a následující difamace Plastiků ve sdělovacích prostředcích celou širokou obec jejich posluchačů a přátel znechutily a rozhořčily. Bylo to ostatně v intencích jejich zkušeností z minula – dlouhovlasí mládenci měli mnoho let se opakující krajně nepříjemné zážitky s esenbáky, byli diskriminováni ve škole, v učení i v práci, a o tom, co se v Československu považuje za svobodu, věděli své. Vřele tedy uvítali možnost nějak svůj protest vyjádřit – o to vřeleji, že šlo o protest vnímaný jednoznačně jako nepolitický.

Velká většina undergroundu, jak se toto prostředí samo označovalo, totiž o politiku neměla sebemenší zájem. Jeho příslušníci se zajímali o hudbu, obrazy

a literaturu, mnozí z nich sami hráli, zpívali, malovali či psali; bylo by jim prakticky lhostejné, v jakém režimu žijí, pokud by mohli svobodně rozvíjet své záliby. Ve svobodném světě si zájem podobných společenství dokážou z politických stran získat ještě tak ochránci životního prostředí. Českým „androšům“ pochopitelně nebylo jedno, že země je obsazena sovětskými vojsky (nejeden z nich měl „flastr“ za srpnové demonstrace 1969), ale zkušenost, jak rychle ochably veřejné protesty, je poučila, jak málo jedinec či nevelká skupina zmůže otevřeným vystoupením proti státní mašinerii. Charta byla pro ně něco jiného než politická akce – bylo to především vyjádření toho, co si skutečně mysleli: Ať si představitelé režimu hlásají třeba ten svůj socialismus, ale ať aspoň neporušují vlastní zákony a nechají nás i všechny ostatní na pokoji. Byl to ostatně postoj analogický tomu, jaký zastávala většina obyvatelstva, jenže underground byl citlivější na křivdy i na projevenou solidaritu, kterou byl schopen splácet, a jeho příslušníci měli menší chuť uchýlovat se ke kompromisům a přijímat uniformitu.

Snad stojí za poznámku, že z prostředí undergroundu nikdy žádný mluvčí Charty nevzešel, ačkoli signatářů z tohoto okruhu bylo podstatně víc než třeba z prostředí takzvaně spisovatelského. Zato se především z undergroundu rekrutovala většina „dělníků samizdatu“, kteří neúnavně točili klikami primitivních cyklostylů nebo „váleli“ kopie na podomácku vyrobených „rámečcích“, a také velký počet věrných signatářů mnoha a mnoha podpisových či protestních akcí. Zastávat se toho, komu je křivděno, ať má názory jakékoli, bylo v undergroundu (ovšem nejen tam) postupem času stále běžnější. Chartu lidé z undergroundu podepisovali postupně – zpočátku jim bránil strach, byli přece už tak pro svůj způsob života první na ráně. Jak se však represe stupňovaly, připojovali pod ni své podpisy jako výraz solidarity a protestu proti tomu, jak režim zacházel s jejich kamarády, známými či prostě s lidmi, o nichž věděli, že nic špatného nedělají. Právě v prostředí undergroundu vždy vládla neokázalá a nefalšovaná touha po svobodě a hluboká nechuť k establišmentu, zosobněnému v československých poměrech především otravnými a surovými esenbáky či jejich ještě horší estébáckou odrůdou. Vzpoura proti establišmentu byla mimochodem přímo součástí nepsaného undergroundového zákoníku, který kladl jeden z hlavních důrazů na svobodu jednotlivce oproti šedivé mase lidí, kteří se ochotně vzdávali své individuality výměnou za pracovní či společenskou kariéru. Nelze si ovšem příslušníky undergroundu představovat jako snivce, kteří trávili čas převážně meditací, četbou poezie a popíjením piva (i když by se to přinejmenším některým bylo asi docela líbilo) – život v domech undergroundových společenství vůbec nebyla procházka růžovým sadem. Podezíravost většiny vesnických sousedů i ústrky úřadů je nutily ve všem se spolehnout jen sami na sebe: museli umět všechno spravit, často docházeli nebo dojížděli do otupující fyzické práce za směšný plat, a navíc jejich domy pravidelně končily vyvlastněním a demolicí. To vše bylo provázáno i vnitřními rozpory, neboť vzájemné soužití v domech nebylo vždy tak jednoduché, jak si jejich obyvatelé původně představovali, a každotýdenní nájezdy přátel a známých situaci nijak nezjednodušovaly.

Intelektuálové

Jiné chartovní prostředí tvořili intelektuálové, například někteří bývalí členové redakční rady někdejšího časopisu *Tvář* – Zbyněk Hejda, Jan Lopatka, Jiří Němec a Andrej Stankovič. Ti se po léta pravidelně každý týden scházeli v některé z pražských kaváren. Jejich zájmy měly spíš intelektuální povahu, ale o podstatě československého režimu či o jeho „napravitelnosti“ si rozhodně nedělali sebemenší iluze, právě tak jako řada dalších intelektuálů, z nichž jen namátkou připomenu Eugena Brikcia, Jiřího Daníčka, Martina Hyblera, malíře Jana Šafránka nebo zpěváky Jaroslava Hutku či Vlastimila Třešňáka. Někteří z nich pod soustavným tlakem Státní bezpečnosti a v situaci, kdy nemohli najít žádnou přijatelnou obživu, odjeli do exilu, ti, kteří zůstali, se věnovali hlavně práci ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných nebo budovali samizdatové časopisy a edice.

V tomto okruhu signatářů ovšem byly diskuse o politice na denním pořádku, i když to rozhodně nebylo jediné, ba ani převažující téma. Že by kdokoli z těchto lidí být jen stínem myšlenky sdílel nějakou „věčnou víru“ ve „vedoucí úlohu strany“, je prostě směšná představa. Intelektuálové, zvyklí analyzovat složité společenské problémy se znalostí historie i soudobého západního tisku, nemohli dost dobře KSČ považovat za nic jiného než za zločinnou utlačovatelskou organizaci. To ostatně platí i o většině „křesťanských“ prostředí Charty 77. Václav Benda či Pavel Bratinka se svými antikomunistickými postoji nikdy netajili a Václav Malý či Jan Litomský také nejevili žádnou ochotu požadovat stažení jaderných zbraní ze západní Evropy. Ani František Lízna a jeho přátelé, kteří vydávali katolický samizdat, jistě nepatřili mezi lidi, jež by doufali v obrodu systému – vždyť měli nejen v živé paměti, ale i denně před očima, jak režim všemožně potlačuje křesťanskou víru. Rozhodně v těchto prostředích nešlo o naivní hlupáčky, kteří by si představovali, že režim může dodržovat vlastní zákony, otevřít skutečně svobodnou diskusi a zároveň obyvatelstvo neomezeně ovládat – a všem bylo dokonale zřejmé, že o nic jiného než o absolutní moc státním orgánům a představitelům nejde.

Proč o tom tedy v dokumentech Charty nemluvili? Proč se do nich nesnažili své názory prosadit? Ze dvou důvodů – jednak proto, že otevřené proklamativní vystoupení proti režimu znamenalo jistou jízdenku do věznice (a tedy nejen velké problémy osobní a rodinné, ale také rychlý konec jakéhokoli jiného působení), a pak také proto, že v Chartě existovalo i jiné prostředí, pro jehož příslušníky byly protikomunistické či protisocialistické proklamace těžko přijatelné anebo vůbec nepřijatelné, a na které bylo rovněž potřeba brát zřetel.

Exkomunisté

Bylo to prostředí chartistů-exkomunistů, které vlastně v očích přinejmenším části „tvrdých“ kritiků naprosto neprávem supluje celou Chartu 77. Pokud je mi známo, nebyl u samotného zrodu Charty přítomen žádný radikální antikomunista, a je docela dobře možné, že tato skutečnost vůbec umožnila její vznik. V první vlně podpisů bylo exkomunistů hodně, postupem času se ovšem jejich

podíl na celkovém počtu signatářů rapidně snižoval – což je skutečnost, kterou mnozí kritikové rádi přehlížejí.

Předně snad poznamenejme, že lidé, kteří po srpnové okupaci 1968 z KSČ odešli nebo z ní byli vyloučeni či vyškrtnutí, se do role pronásledovaných nedostali podpisem Charty, nýbrž svými dřívějšími postoji, což o ostatních signatářích platí jen výjimečně nebo částečně. Dalším podstatným rysem exkomunistického chartovního prostředí bylo, že šlo *de facto* téměř o jediné signatáře, kteří měli nějakou předchozí zkušenost s politickou činností, ovšem s tou výhradou, že to byla politická činnost v naprosto nedemokratických poměrech komunistické strany. Nebylo by však správné redukovat jejich úsilí v rámci Charty 77 na snahu dostat se zpět do mocenského aparátu či na ztracené posty – o většině z nich to rozhodně neplatí. Je ovšem pravda, že byli zběhlejší v diskusi a že jim socialismus byl bližší než většině ostatních signatářů – už proto, že prostě byli zvyklí v podobných kategoriích uvažovat a diskutovat. Měli samozřejmě na mysli socialismus „s lidskou tvář“, tedy režim podstatně demokratičtější, než jaký kdy poznalo tehdejší Československo či jiná země „socialistického tábora“.

Ponechme teď stranou samozřejmou skutečnost, že demokracie s nadirigovanou vládou jedné strany prostě není možná, a pokusme se nahlédnout do vnitřního světa exkomunistů, jak se nám, jejich chartovním kolegům, jevil. Těžko mohli komunistickou stranu považovat za zločinnou instituci, vždyť s ní spojili své životní úsilí a subjektivně se (aspoň většina z nich) snažili společnosti prospět. Ze svobodných poměrů lze opravdu nesnadno pochopit myšlení člověka, který je spoután ideologickými floskulami a desítky let utupován, ne-li ovládnán soustavnou propagandou, a navíc se pohybuje v prostředí stejně nebo podobně smýšlejících. Takového břemene se lze jen těžko zbavit, zvláště když v našem případě šlo převážně o lidi starší, kteří jsou v myšlenkových posunech opatrnější. Přesto to někteří exkomunističtí signatáři Charty 77 dokázali, zatímco jiní u víry v možnost ozdravení režimu setrvali. Nezapomínejme však, že zbavit se této víry pro ně znamenalo popřít celý svůj dosavadní život, tedy i ten jeho moment, kdy odmítli souhlasit se vstupem „bratrských“ vojsk, čímž rázem škrkli celou svou dosavadní kariéru a dobrovolně se zařadili mezi společenské vyvržence. A zkusme pochopit, že takový krok není psychologicky nikterak snadný, že ona oběť, přinesená vlastnímu svědomí, měla pro každého z nich velkou hodnotu, jíž se těžko dokázali vzdávat.

Vzpomínám si, jak k nám do bytu jednou bývalý plukovník StB Oldřich Hromádka přinesl rozmnožené *Informace o Chartě 77*. Bylo horko a tělnatý Olda byl celý rudý a sotva sípal. „Nesmíš se tak honit,“ napomínala jsem ho, „jsi starší člověk a ještě se ti něco stane.“ „Já toho mám, holka, tolik na triku,“ odpověděl mi, „že mám až do smrti co odčítovat.“ Nedokážu na tu větu zapomenout a nemohla jsem Oldu považovat za komunistického zločince. Byl pro mne člověkem, který svou minulost vidí svrchovaně kriticky a snaží se napravit, co dokáže – člověkem, který prošel zásadní proměnou myšlení. A musím říci, že si jeho památky – přes všechno, co měl „na triku“ – vážím daleko víc než řady dnešních antikomunistů, kteří tenkrát pilně chodili k volbám, zdobili okna, a když večer

pod peřinou poslouchali Hlas Ameriky, řesili se, jak si to s řemi komunisty v Chartě vyřídí, až se jednou změní poměry.

Konsenzus

Jak spolu ta odlišná prostředí vůbec dokázala vycházet? Jak je možné, ře se lidé s tak říznou minulostí a představami o světě dokázali respektovat, a dokonce na něčem dohodnout? V odpovědi na tuto otázku je skryt jeden z nepřilíš doceňovaných přínosů celé existence Charty 77. Ten ostrůvek „pozitivní deviace“ byl totiž v moři totalitních poměrů skutečnou a účinnou školou solidarity, ale také demokracie.

Prostředí Charty bylo solidaritou prosyceno – a nebylo divu, vždyť signatáři byli doslova na jedné lodi. Přestože se v Chartě pohybovala řada agentů StB, kteří své spolusignatáře soustavně nebo řilležitostně zrazovali, byli jsme odkázáni na vzájemnou důvěru, což byla hodnota, která v totalitní společnosti příliš rozšířená nebyla. (Mimochodem jsme samozřejmě nemohli vědět, kdo StB vlastně slouží.) Dokumenty, dopisy i ostatní texty, které Charta vydávala, musely v jejím prostředí dosáhnout konsenzu, čímž se celá škála říznorodých názorů a postojů nezbytně redukovala na výseč, na které se všichni dokázali jakž takž shodnout – a místem této shody bylo především pole nedodrřování zákonů a porušování lidských práv, jehož se řežim dopouštěl.

Kritikové Charty 77 velmi často vycházejí z nesprávné premisy: vyčítají Chartě příliš „vlažný“ a málo zásadový politický postoj, jako by řlo o politickou stranu, jejíž zaměření a program odmítají. Charta ovšem politickou stranou nebyla a být nemohla; nebyla ani zárodkem politické strany pro jakousi očekávanou dohlednou budoucnost: i když to dnes vypadá nepravděpodobně, celá řada z nás vůbec nedoufala, ře se konce komunismu někdy dočkáme. Situaci Charty správně jednou popsal Jiří Ruml, když v jakési diskusi podotkl, ře jedině, co nás drží pohromadě, je právě tlak řežimu, neboť v demokratických poměrech bychom v mnoha otázkách stáli zásadně proti sobě. Jeho poznámka tehdy vzbudila značnou nelibost – lidé, spjatí dlouholetou spoluprací a propojení řetnými přátelskými svazky, si neuměli a nechtěli představit, ře by svá rozhodnutí v demokratických podmínkách nemohli omezit na problémy, v nichž jsou schopni dosáhnout konsenzu, ře tam o zásadních věcech musí rozhodnout prostá většina. V Chartě však nebylo jiného zbytí než důvěřovat ostatním a hrát *fair play*: nebylo dost dobře možné protivníka v diskusi „přehlasovat“ – už proto ne, ře by to znamenalo lidi, kteří sdíleli stejná rizika, vydáním příliš kontroverzního textu nutit k tomu, aby svůj podpis odvolali. Neřlo však jen o to, ře tuhle radost řežimu nikdo udělat nechtěl, nýbrž také (a ještě víc) o to, ře vlastně nebylo možné zjistit, kdo má onu „většinu“. Chartisté se prostě technicky nemohli všichni (ba ani jejich podstatnější část) sejít, a řízné pokusy zjistit, jaké jsou postoje všech signatářů k tomu ři onomu problému, spolehlivě ztroskotávaly na bdělé ostraze estébáků. Až na výjimky jsou tedy všechny texty Charty 77 kompromisem, založeným na úvaze momentálních mluvčích a jejich nejbližšího okolí. Jistě se

mnohdy mohli rozhodnout nesprávně, těžko je však dnes za to můžeme bez znalosti a pochopení jejich situace odsuzovat.

Škola demokracie

Chartovní „škola demokracie“ a kultivace mezilidských vztahů trvala dlouho, téměř třináct let. Chartisté se navzájem poznávali a přátelili – ostatně mnoho jiných možností neměli, neboť pro člověka zvenku styk s nimi znamenal, že o něj začne mít zájem StB, a to nebylo nic příjemného. Nevím, dá-li se mluvit v pravém slova smyslu o ghettu v nějakém negativním smyslu: různá chartovní prostředí byla názorově tak odlišná, že zahrnovala dostatečně pestrou škálu postojů. Život v tomto ghettu (dokážeme-li ovšem odhlédnout od stálého a tvrdého estébáckého tlaku, nepatrných výdělků, nemožnosti studia či cestování a mnohých dalších nevýhod) byl celkem příjemný: čas členily nejrůznější oslavy – narozeniny, svatby, křtiny či koncerty nebo divadla – a práce pro výdělek stála až na okraji zájmu, poněvadž sehnat zajímavou práci za slušný plat bylo pro většinu chartistů jednoduše nemožné. Celou svou kreativitu tedy mohli uplatnit v oborech, které je zajímaly a kterým rozuměli. Věnovali se jim pochopitelně „neoficiálně“, zato však s chutí, znalostmi a porozuměním.

Museli jsme se naučit vycházet s lidmi, kteří měli úplně odlišné názory, a respektovat je, museli jsme se naučit oddělovat v polemice věcné argumenty od argumentů osobních. Nastolit místo diskuse hádku nebo se urazit a odejít znamenalo pokazit sobě i jiným vzácné chvíle setkání, a navíc jsme věděli, že ten, kdo hlásá onen „nesnesitelný“ názor, není nepřítel, nýbrž paradoxně spojenec. (Samozřejmě tím nechci říci, že k podobným konfliktům nedocházelo – byli jsme přece obyčejní lidé, žádní andělé. Tyto konflikty však nebyly převažující.) Znovu a znovu prožívaná zkušenost opravdu otevřené diskuse a oboustranné ochoty ke kompromisu nebyla v komunistickém státě příliš běžná a troufám si tvrdit, že většinu lidí, kteří jí prošli, výrazně pozitivně poznamenala. A právě v této „škole demokracie“ shledávám hodnotu, již Charta 77 vnitřně obdařila mnohé své signatáře a přispěla i společnosti, která si měla po pádu komunismu teprve začít vytvářet nové návyky a pravidla existence a komunikace. Každá společnost se totiž vždy skládá z jednotlivých lidí, a považuji za nesporné, že pro společnost, kterou komunistické úřady desítky let veškerou svou silou atomizovaly a drobily, bylo po listopadu 1989 těch několik stovek odpovědných a vstřícných lidí, ochotných a schopných diskuse a respektu k opačným názorům, jednoznačně podstatným přínosem.

Jan Trefulka

Nenapravitelní?

Jakými cestami jsem se octl mezi prvními signatáři Charty 77, to už dnes nedokážu ani sám pro sebe věrohodně zrekonstruovat. Vím však s odstupem let přesně, proč a jak se ze mne stal člověk, který byl ochoten za daných nevládných okolností Chartu 77 podepsat.

Rodina mne k tomu zcela jistě nevychovala. Tatínek ctil na prvním místě technický a vědecký pokrok a držel se obecně přijímaných morálních zásad, ideologie ho nezajímaly. Podstatný vliv na mne měli mí učitelé z obecné školy: pan řídící byl legionář, páni třídní členy Pěveckého sdružení moravských učitelů. Každý svým způsobem poznal kus světa, všichni byli přesvědčení a nadšení českoslovenští vlastenci. Na celý život do mne uložili svou hierarchii hodnot, v níž povinnosti k celku stály na prvním místě. Patřila k nim jak čestnost, slušnost a smysl pro sociální spravedlnost, tak nakonec, v nezbytném případě, hrdinské sebeobětování. Pevné a úctyhodné rodinné zázemí se předpokládalo, o právech a nárocích jednotlivce vůči celku se jaksi nemluvalo. Svoboda byla těžko představitelná jinak než jako svoboda všech – nemohlo to být něco, co by bylo dosažitelné v ústraní a pro sebe. Svoboda byla k tomu, aby člověk mohl dokázat něco prospěšného pro všechny; objev, vynález, prosperující podnik byly chvályhodné jako čin, ne pro hromadu peněz, která z něj případně vyrostla.

Paradoxní je, že právě na tuto strunu dokázala před prvními volbami po osvobození nejúspěšněji zahrát komunistická strana. Pamatuji si, jak na mne, tehdejšího septimána, působila předvolební kampaň. Na jedné straně ji vedli univerzitní profesori, někteří z nich skutečně významné osobnosti, jejichž abstraktní obraně demokracie a svobody jsme však v té době dost dobře nerozuměli a kteří ve svých projevech nepředkládali lákavě konkrétní budovatelský program. Na druhé straně vystupovali propagandisté a demagogové, kteří dokázali plně využít příznivé situace, radikálních nálad a sotva doznívající hořkosti a pohotově organizovali činnosti, které byly zvláště pro mladé atraktivní. Svobodu a demokracii přitom slibovali zcela bezostyšně, mnozí z nich svým vlastním slověm snad i věřili – a bůhví proč, nebýt neustálého, bruálního tlaku z Moskvy, možná by se i nějaká česká, hybridní forma socialismu v Československu prosadila.

V každém případě zde byl, právě i díky prvorepublikánské výchově, ohromný potenciál lidí, kteří byli připraveni upřímně uvěřit výrokům o demokratickém charakteru socialistické revoluce a ochotni k osobním obětem. Záměrům KSČ v první etapě výborně posloužili, nikdy se je však nepodařilo převychovat ve skutečné, cynické, bezohledné bolševiky sovětského stříhu. Přes všechny potíže, prohry, prověrky a vylučování se znovu a znovu pokoušeli uzpůsobit tu monstrózní, vražednou mašinerii, vytvořenou „velkým bratrem“, středoevropským poměrům, nelítostné třídní nenávisti zatlačit do ideové roviny a zabránit zglajchšaltování a devastaci kulturního dědictví. Nemělo by mýlit, že se přitom

dovolávali „původního“ Marxe a Engelse – v myslích jim stejně vězela ona hierarchie hodnot, kterou do nich kdysi zasadila první republika a která jistě zahrnovala masarykovsko-čapkovský humanismus. Proto vůbec mohlo docházet k typicky československé komunikaci mezi antikomunisty a členy KSČ, proto se mohli spojit a vzepnout se k Pražskému jaru, proto mohla mít československá třetí cesta i jakousi racionální perspektivu, proto vůbec mohla vzniknout Charta 77, kde se na zásadních dokumentech dokázali shodnout jak bývalí členové strany, tak lidé, kteří byli vždycky proti vládě a nesli už řadu let následky svého rozhodnutí.

Odchovanci režimu, který dal vzniknout propasti mezi hlásanými zásadami a skutečností, školou a rodinou a udělal z učitelů politováníhodné deformátory duší, mohou sotva pochopit příslušníky prvorepublikánských generací, kteří, právě proto, že byli vychováni v důvěře ve slovo a k čínorodosti, několikrát nalletěli demagogům a vždycky znovu se upnuli k „obrodě“, která by přinesla život v pravdě a skutečné sociální solidaritě. Těžko uvěřit, že jejich otcové znovu a znovu upadali do pastí všelijakých pseudoaktivit, většinou ne z touhy po moci a osobním prospěchu, ale protože pořád chtěli být prospěšní celku – jako by se pro ně tento druh aktivismu stal drogou. A přece toto vnitřní ustrojení vedlo po listopadu 1989 k „sametovému“ průběhu převratu na jedné straně a k brzkému rozpadu Charty 77 na druhé, když se ukázalo, že se k ní přimklo příliš mnoho lidí, kteří mysleli na pomstu hlava nehlava a předpokládali, že jim členství v Chartě přinese rychlý osobní prospěch. Dodnes jsou proto s rozpaky přijímány paušální výroky o zločinnosti komunistické strany, jejíž dědicové tak tvrdošjně lpějí na tradičním názvu a mají s ním dokonce úspěch: jsou přesvědčeni, že v hloubi duše vždycky usilovali o demokratické poměry, a vzhledem k jejich věku na tom asi subjektivně i něco bude. Cyničtí tvůrci a provozovatelé reálného socialismu se hned na začátku rozpustili do jiných politických stran a hbitě si vytvořili podmínky pro nový způsob podnikání – ideologie je dávno nudila a dávno překážela jejich pragmatismu.

Bývalí chartisti dnes překážejí všude jim i hlasatelům postmodernistického detabuizování života a relativizování zásad, řekněme, maloměšťácké etiky a vlasteneckých a občanských ctností. Jisté je, že víra v jejich sentimentální restituci je pošetilá. Poté co Evropa prožila francouzskou revoluci, nemohl být už ani sebelépe restaurovaný feudalismus tím, čím býval. Poté co Evropa byla svědkem sedmdesátileté existence Sovětského svazu a její východní část prožila čtyřicet let komunistického režimu, nemůže být sebelépe restaurovaný kapitalismus tím kapitalismem, jakým býval. Nejen v Evropě, ale nikde na světě. Lidé mezitím poznali, že krutost, uložená v jejich genech, nemá mezí. Spojená s propagandou a obratnou reklamou, dokáže zlomit každého jednotlivce. Boj proti ní je mimo oblast ekonomických mechanismů – jsou to totiž právě pouhé mechanismy. Jenom cílená a energická solidarita slušných lidí mohla by snad zaznamenat určitý úspěch.

Petr Uhl

Vzpomínka na Jiřího Hájka

Cyklus České televize *Z letopisů Máselné Lhoty* provádí diváka jednotlivými lety našich poválečných dějin a každý rok přibližuje příběhem nebo osudem jednoho člověka. Po zhlédnutí filmu Pavla Kačírka věnovaného Chartě 77, „antichartě“ a pohřbu Jana Patočky jsem si v duchu promítl události oné doby a napadlo mě, že onou symbolizující dějinnou postavou roku 1977 by mohl být nejen Jan Patočka, nýbrž i Jiří Hájek (1913–1993), jeden ze tří prvních mluvčích Charty.

Po uvěznění Václava Havla v lednu a smrti Jana Patočky v březnu zůstal jediným zástupcem Charty. I když ho StB varovala, že podepíše-li další dokument Charty, bude uvězněn, Hájek ho podepsal. Z rozhovoru s ním přitom vím, že hrozbu vzal vážně, počítal se zatčením. Do září, kdy se počet mluvčích doplnil na tři, přesto podepsal a vydal čtyři dokumenty a tři dopisy. Prvním dokumentem, před jehož podpisem Hájka varovali, byla analýza *O svobodě svědomí a vyznání a o náboženských právech v Československu*, kterou připravila mimo jiné Erika Kadlecová. Charta 77, která měla být „antichartou“ i policejními a soudními represemi udušena, žila.

Hájkova statečnost má však širší politické souvislosti. V Chartě totiž neoficiálně zastupoval i vlivnou skupinu signatářů, mezi nimiž zprvu byli hlavně bývalí členové ÚV KSČ.

Původně, v letech 1969–1971, byl hlavní postavou této skupiny Milan Hübl, po jeho uvěznění (únor 1972) pak snad nejmladší člen této skupiny Zdeněk Mlynář, jemuž (píšu teď o situaci v letech 1976–1977) v „technických“ věcech pomáhali čtyři ještě mladší lidé, kteří v ÚV nebyli – Luboš Dobrovský, Jiří Dienstbier, Rudolf Slánský a Petr Pithart. Tři „starokomunisté“ – František Vodsoň, František Kriegel a Gertruda Sekaninová-Čakrtová – se pravidelných schůzek „e-klubu“ neúčastňovali, lišili se od jeho reformněkomunistické orientace i názorově. Později, v letech osmdesátých, se ony dvě desítky lidí rozšířily o další účastníky schůzek, skupina usilovala o otevřenost. Po odchodu Mlynáře do emigrace skupina už neměla svého „předsedu“, významnější roli v ní hráli (z hlediska Charty 77) kromě Jiřího Hájka i Miloš Hájek, Zdeněk Jičínský a Rudolf Slánský, v jejichž bytech se také klub scházel.

Už v sedmdesátých letech měla tato skupina rozsáhlé zázemí – stovky vyloučených politiků, právníků, historiků, sociologů, pedagogů a jiných odborníků, z nichž mnozí také podepsali Chartu, tvořily intelektuální potenciál, který neměl v Chartě konkurenta. Své schopnosti nedávali však lidé, kteří měli v tomto prostředí hlavní slovo, k dispozici Chartě 77 bez výhrad. Často radili vyčkávat, nepředkládat nespelnitelné požadavky, nedráždit tygra státní moci. Po uvěznění Václava Havla propagoval umírněnost oproti Janu Patočkovi i Jiří Hájek. Někdy v únoru 1977 jsem se náhodně účastnil jejich asi dvouhodinového rozhovoru v Patočkově vile, několikrát jsem v té době byl i u Patočky, i u Hájka.

Hájkova opatrnost však trvala jen do Patočkovy smrti. Po ní začal bez ohledu na svůj osobní zájem, včetně obyčejné lidské snahy vyhnout se kriminálu, vystupovat jako jediný mluvčí všech signatářů. Z navrhovaných postupů volil ty razantnější, přes varování některých exkomunistických přátel, že není doba na provokace. Hájek, člověk mravný, a navíc formovaný právem, uznával i uvnitř Charty právo aktivní menšiny, tedy těch (byla to menšina signatářů), kteří se vyslovovali pro další vydávání dokumentů, pro další činnost. Oni sami svou aktivitou riskují, na jiné, neaktivní signatáře represe nedopadne, proto mají právo, je-li to v souladu se základním prohlášením, pokračovat v činnosti, a já mám povinnost výsledky jejich práce zveřejňovat jako jejich mluvčí, uvažoval Jiří Hájek bez ohledu na možný postih.

Šlo přitom o hodně. Po smrti Jana Patočky se Charta 77 dostala do krize. Kladla se otázka, zda činnost neukončit, zda nepřiznat porážku. Krize pokračovala i po Havlově propuštění v květnu, jehož Státní bezpečnost propagandisticky zneužila zveřejněním překroucených formulací jeho vyjádření, hlavně tím, že spojila jeho propuštění se složením jeho mandátu mluvčího Charty 77.

Charta se dokázala „znovu najít“ až v polovině září, kdy Jiří Hájek „koptoval“ po poradě s dostupným počtem signatářů za mluvčí Ladislava Hejdánka a Martu Kubišovou. To se stalo až po anketě – probíhala v červenci a srpnu – v níž se velká většina signatářů (podařilo se nám jich oslovit asi devadesát procent) vyslovila pro doplnění mluvčích na tři; vytvoření regionálních center Charty a bulletin Charty, který by vydávali její mluvčí, se však anketou neprosadily.

Od března do září 1977 byla Charta zcela v rukou Jiřího Hájka. Vývoj v celé zemi koncem sedmdesátých let, který předznamenal pád režimu i dnešní poměry, mohl být opravdu zcela jiný, nebyť Hájkovy statečnosti. Jiřímu jsme pak lépe rozuměli i v následujících letech, kdy opět často radil k mírnějším tónům. To jsem už věděl, že tak nečiní z obav o svou osobu. Přitom jeho ohled na druhé byl příkladný. Musel jsem použít vši výmluvnosti, abych ho přesvědčil, že je správné, když ho budu navštěvovat i přes hlídky VB a StB u jeho domku (bylo to od března do září, od září pak použila StB totéž opatření vůči mně a dalším chartistům). Obával se, že z toho budu mít potíže, a říkal, že je o všem dobře informován, neboť chodí jednou týdně plavat s Vladimírem Kadlecem, estébáci se na ně dívají z okraje bazénu, ale oni si všechno řeknou, dokonce bez odposlechu...

Toto vše mě napadlo, když jsem zavzpomínal na první měsíce existence Charty a na roli Jiřího Hájka. Nad televizním filmem o této době jsem si uvědomil, že jistě existuje mnoho šťastných způsobů, jak vyjádřit smysl Charty. Zhodnocení významu Patočkova jednání, jeho oběti i jeho esejů, které Chartu ovlivnily, nebo pochopení Hájka jako osobnosti roku 1977, klíčové pro přežití Charty, jsou jen dvěma z nich.

Svou chválou nechci stavět Hájka proti Patočkovi. Zlobí mě jen ideologická zaujatost autorů televizního cyklu, která už pokazila mnohé jeho díly, ona poplatnost době. Proč vůbec ve filmu vystupuje opat břevnovského kláštera Anastáz Opasek? Proč právě on pronáší, a to opakovaně, moudrá Patočkova slova,

kteřá se stala mravním základem Charty, o tom, „že lidé dnes zase vědí, že existují věci, pro které stojí za to také trpět“, a „že věci, pro které se eventuálně trpí, jsou ty, pro které stojí za to žít“. Neinformovaní diváci, a jak se ukázalo, i novináři je považují za opatovu myšlenku. Opasek, který byl léta v emigraci, ani jiní katoličtí kněží u zrodu Charty nestáli. Jistě, mezi signatáři byli i kněží a při přípravě Charty působil i katolický laik Jiří Němec, ale vydávat Chartu za bezmála církevní záležitost opravdu nelze.

Z deseti mužů, kteří se scházeli v prosinci 1976, aby upravili text prohlášení Charty, navržený Václavem Havlem, a připravili podepisování, dva zemřeli – Václav Vendelín Komeda a Jiří Hájek. Z osmi žijících se tvůrci filmu zeptali na příběh z roku 1977, který byl a nebyl o Chartě, jen jediného. Náhoda, anebo ideologický filtr?

Tenkrát při přípravě Charty 77 bylo zcela jedno, že Ludvík Vaculík a Pavel Kohout byli po roce 1968 vyloučeni z KSČ a Pavel Landovský a Václav Havel v ní nikdy nebyli. Dnes to zřejmě jedno není. Umělci také neuzavírali žádnou koaliční dohodu s bývalými stranickými funkcionáři – Zdeňkem Mlynářem, který ovlivnil text základního prohlášení Charty – a Jiřím Hájkem, přizvaným na třetí schůzku s nabídkou stát se jediným mluvčím Charty. Hájek tehdy pověření přijal s podmínkou, že mluvčí budou tři, a skupina se rozhodla ještě pro Havla a Patočku, který se přípravných schůzek neúčastnil a jemuž dala přednost před Václavem Černým.

V polovině prosince ještě nikdo netušil, že díky Zdeňku Mlynářovi a jeho spolupracovníkům, kteří mu pomáhali sbírat podpisy, bude mezi prvními signatáři na čtyřicet procent bývalých komunistů. V pozdějších letech vliv exkomunistů v Chartě poněkud poklesl, ovšem aspoň jeden ze tří mluvčích, každoročně se střídajících, byl z tohoto prostředí.

Nejde mi o statistiku ani o zásluhu. Jde mi o zastírání, do očí bijící zastírání jednoho, a to velmi významného proudu Charty 77, který stál u jejího zrodu, dokázal ji podpořit v krizi na jaře 1977 a výrazně ji ovlivňoval až do pádu režimu, vůči němuž stál sám, a to i mimo Chartu, v mravní a politické opozici – proudu exkomunistického.

I na humanistickém étosu, jímž naši společnou věc obohatili lidé z tohoto proudu, z nichž mnozí podepsali Chartu, stojí naše dnešní svoboda, také z něho čerpá naše dnešní politická kultura a také on je jedním ze stavebních kamenů demokratického uspořádání společnosti. Kdo to zastírá, počíná si jako starý režim, v jehož učebnicích a propagandě zase neexistoval jiný protifašistický odboj než komunistický. Dnes se tedy opět vytvářejí nové mýty, které jsou o to nebezpečnější, že se tváří demokraticky.

Tento text je rozšířenou verzí komentáře, který byl pod názvem Charta 77 v Máselové Lhotě, naštěstí jen televizní uveřejněn v deníku Právo dne 20.8.1996.

Zdeněk Urbánek

Charta 77

Obraz uložený ve sklepe neexistuje. Teprv obklopí-li jej rám, pozadí, celkové prostředí a pozornost zraků a myslí, uskutečňuje se.

Dne 6. ledna 1977 uplyne od zveřejnění textu Charty už dvacet let. Vykonala své. Ale pro mnoho domácích i zahraničních hlav jakkoli vzdělaných, inteligentních a zkušených zůstává obrazem ve sklepe.

Dokonce ani někteří vynikající spoluobčané nechtějí nebo nedokáží porozumět, co původci zveřejněním Charty zamýšleli, čím se Charta po uveřejnění stala a jak připravila půdu pro oprávněný nebo méně oprávněný vzestup těch vynikajících spoluobčanů do odpovědných postavení.

Podle některých, kteří jsou nyní politickou elitou, nebylo vzruchu kolem Charty 77 třeba. Dějiny *tam* i bez Charty mířily.

Opravdu?

Dnes už je nepoctivé to tvrdit nebo o tom pochybovat. Dějiny jsou, co jsou. Lze jejich průběh a chování jejich účastníků podrobovat kritice, ale říci například, že bychom i bez Charty dnes byli tamtéž, kde jsme, je mravní i historický omyl. Stalo se, tedy se stalo a nelze to už vyloučit.

Nedá se na několika stránkách vylíčit dějinná předehra Charty ani okamžitá situace, z níž se neodbytně zrodila. Dá se nabídnout jen několik základních a rozhodujících rysů přede hry situace.

Přitom předehra je dvojí, dávne dějinná a méně davná, pramenící z první světové války i z okolností kolem druhé. Právě tak i situace se několik desetiletí vyvíjela. Sedmdesátá a osmdesátá léta by tu nebyla tím, v co se vyvinula, nebyť lehké oblevy po odhalení Stalina jako vraha v druhé polovině padesátých let a nebyť polovičatého spiknutí inteligentních a lidsky orientovaných straníků a nestraníků v čase zvaném Pražské jaro.

Na události, jimiž skončila první obleva a zvláště prudší obleva druhá, samozřejmě měly podstatný vliv dané okolnosti studené války. Československo, dohodou Západu s Východem darované Východu, bylo mravně ochromeno nejen touto dohodou, ale i obecným stavem myslí svých občanů. Trvalo v nich, co lze stručně vyjádřit pořekadlem „O nás bez nás“. Jen co Sověti v srpnu 1968 vpadli, několik měsíců trval vzdor, ale pak ochořel.

Sedmdesátá léta patří k nejhrošším ve zdejší nové době. Výmluvy na velmoci, ale ve vlastní myslí místo vzdoru rezignace. Byl to děs.

Až se pozakryté ukázalo, že se rodinně starostlivé, kariéristicky snaživé, mravně lhostejné rezignaci neodevzdali úplně všichni. V těch relativně nepočtených, ale energických mladých i středněgeneračně myslících se spontánně i filozoficky ozvala hanba za ústupnost i za zpronevěru na vlastnoručně podepsaných slibech, vzájemně si daných různými skupinami zdejšího společenství.

Samorostle živelnější byly drobné skupinky mladých lidí. Kdo k nim patřil, nebyl zasažen a omezen starostí o výhodnou životní pozici. Nanejvýš pomyslel na volné pole pro nějakou dráhu.

Takoví byli v hrubých obrysech v roce 1976 volně příslušní i přelétaví členové a blízcí příznivci big beatové či rokenrolové kapely jménem *Plastic People of the Universe*. Samozřejmě to byl titul ironický. Vy nás chcete uplácat jako nestvůry z nějakého plastiku? Nepovede se vám to. Budeme tvory uhnětenými vesmírem.

Rokenrol byl v mladých uších módou. Přes značnou spornost ve vkusu a v pozornosti středních a starších generací Plastici i tam získávali přízeň svobodomyšlnějších lidí svou neposlušností vůči ideologii a každodenním pokynům takzvané normalizace. Strana, zdá se, nebyla v relaci k neposlušnosti toho druhu jednotná. Plastici podobně jako jiné, méně výrazné hudební skupiny měli po jistou dobu licenci veřejně vystupovat. Osmělilo je to přidávat k hlučným úhozům náznakové nebo i průhledné úhozy protinormalizačních slov.

Licence byla odňata. Už si svým druhem hudby nesměli vydělávat. Ale vnitřně potřebovali hrát dál. Užívali k tomu privátních příležitostí, pohřbů, svateb, křtin, narozenin. Oznámení nepotřebovala být v novinách ani na plakátech. Rozneslo se to. Přicházely stovky lidí. Orgánům stranické a státní moci to ovšem nezůstalo utajeno. Napřed se Státní bezpečnost chovala zdrženlivě. Ale když se do vísky o třech stech číslech shromáždilo tisíc příznivců Plastiků, zdálo se to státně placeným obráncům stranické moci příliš.

Příznivci Plastiků byli pochyťáni a rozvezeni do noci. Ze samé skupiny bylo šest členů zatčeno. Čtyři pak byli postaveni před soud. Odborní historici a právníci podají přesnou definici obvinění a průběhu řízení. Jako pouhý účastník protestu vím jen tolik, že řízení se konalo v Karmelitské ulici, účast protestujících byla početná a na rozdíl od dvou podmíněně odsouzených dva dostali nesmyslné tresty ve výši čtyř a dvou let. Za co?

Už před datem líčení se ustavila početná skupina odpůrců policejní akce i soudního řízení. Zastoupeni v ní byli reformní komunisté z šedesátých let i dávní nekomunisté. Těch asi patnáct lidí hledalo další, a hlavně sbíralo podpisy členů intelektuální elity pod dopisy, jež měly být a byly poslány na adresu prezidenta republiky, ústředního výboru strany a jiných domácích i zahraničních institucí.

Hrozba v dopise prezidentovi, že nezruší-li soudní řízení, původci dopisu věc rozhlásí do celého světa, zůstala bez odpovědi. Bylo to tedy rozhlášeno. V odvolacím řízení byly tresty sníženy, nikoli však zrušeny. Výhra zůstala dílčí.

Ale postupně se proměnila ve výhru úplnou. Díky jen částečně melodickému a harmonickému hluku Plastiků se shromáždili intelektuálové se smyslem pro svobodu a spravedlnost a už se nerozešli. Znenadání se zrodila myšlenka, že se zřejmě dá vykonat mnohem víc.

„Vy to můžete poslouchat?“ ptal se mě Jan Patočka, když podepisoval protest proti útlaku Plastiků. Ale do dopisu Husákovi připsal krásný pedagogický odstavec:

Vězněním chcete vychovávat?

Pak už šlo o víc.

Co jsem nazval výhrou, nebyl ovšem žádný dalekosáhlý zásah v oblasti politické moci. V nejnvtirnějším, asi patnáctičlenném okruhu odpůrců zneužívání policejní a soudní moci k obecnému útlaku nastalo vzájemně podnětné a sjednocující oživení psychické i mravní. Stojaté vody sedmdesátých let rozvířily i dva nebo tři okruhy další. Převážná část zdatných intelektů sice dál hledala cestu k životnímu uplatnění prostřednictvím členství ve straně a vzestupu v příhodných institucích, ale množily se případy mravně sporné, přitom pro postupný rozpad totality užitečné.

To byla šedá zóna. Kdo do jejích okruhů patřil, styděl se zůstatvat lhotejný nebo dál přísluhovat. Aspoň šeptem říkával rozeznatelným příslušníkům vnitřnějších okruhů, že by taky rád něco dělal.

Rozeznatelnost byla prostá. Historik přinejlepším byl bagristou, katolický kněz směl v noci hlídat, sociolog hodný úkolů profesora mohl na rodinu a na sebe vydělávat měřením stavu vody na některých horských tocích. Tak se živil i podivuhodný literární kritik. A básníka, spisovatele, potenciálního profesora komparistiky a strukturalismu živila žena nebo zahraniční fond zasílající tuze-xové bony. Ponižovalo to, a zároveň podněcovalo.

Nejnvtirnější okruh svobodně myslících a mravně nejzdatnějších mužů i žen v poslední třetině roku 1976 postupně objevil dva velmi prosté základy své zamýšlené činnosti, do té doby poněkud mlhavé. Právníci, filozofové, historici, dramatici a spisovatelé si znovu přečetli ústavu republiky. Našli podivuhodně vhodně odstavce. Četli – dokonce v místních novinách – i závěrečná usnesení helsinské konference. A v průběhu několika týdnů byl na světě text opřený o tyto dva dokumenty. Žádné provokace, výzvy k revoluci, spílání totalitním držitelům moci. Prostě sdělení občanům, aby užívali svobody po samu mez, jak ji určuje ústava a Helsinské dohody.

Někde je zjištěno, kolik přesně bylo prvních podpisovatelů tohoto textu, který dostal název *Prohlášení Charty 77*. Měl bych to vědět, ale nejsem historik-dokumentarista, i když mým úkolem, jedním z nejčestnějších v mém životě, bylo v noci z pátého na šestého ledna 1977 psát pod diktátem Václava Havla adresy na obálky, v nichž měly být v „den D“ rozeslány texty Charty jejím signatářům.

Systém byl totiž ten, že sběratelé podpisů dali text potenciálním signatářům přečíst, dovolili jim, ať si to rozmyslí, ale případný podpis přijali na zvláštní útržek papíru, kdežto text Charty si ponechali pro další potenciální signatáře. Jen tak se dalo ubránit embargo končící teprv ráno 6. ledna 1977.

Měl jsem v pět hodin ráno toho dne zaznamenat počet nadepsaných obálek, ale nestalo se. Cosi v paměti mi říká, že jich bylo 276, ale nemám čím za ten počet ručit. Jen snad únavou svých prstů, ale v té chvíli mi nevadila.

Trochu horší bylo, že se o dvě nebo tři hodiny později noční práce ukázala marná. Texty Charty byly vloženy do obálek s adresami a čekalo se na Pavla Landovského, který byl se svým saabem určen na místo nejzdatnějšího rozvažebce obálek do nejpčetnějších pražských poštovních schránek.

Pavel přijel včas, obálky byly naloženy, příslušní vřazovači nastoupili. Ale co si se nepovedlo. Ač jsem v naší ulici sledovače bezpečně rozpoznával, tentokrát Státní bezpečnost vyhrála. Neměla svá obvyklá čistočistá auta, ale zašpiněná a odřená embéčka. Teprv později jsme se dověděli, že v Mladé Boleslavi do nich montovali nové, silnější motory o obsahu 1300 cm³. A podnes zůstává utajeno, kdo sem těch pět nebo víc posílených embéček navedl.

Jen co se Pavel v saabu rozjel, dala se ta smečka za ním. Doufal jsem, ale marně. Za necelou hodinu si přišli i pro mne.

To ovšem není důležité. Signatáři se znění Charty v úplnosti znovu dověděli ze Svobodky, z Hlasu Ameriky, z BBC. Je chybné rozumět Chartě jako pevně hierarchicky organizované instituci.

Nic takového. Občané této země měli být probuzeni z letargie a měli příležitost uvědomit si svá práva. To bylo vše. A bylo to neodvratně nutné.

Ludvík Vaculík

Poučení z krizového vývoje

Prvně jsem se o přípravě Charty dověděl od Pavla Kohouta, když jsme vyšli ze sauny na Žofíně. Právil: „Připravuje se něco, z čeho se poserou.“ Nedovedl jsem si představit, co by to mohlo být, a zdálo se mi, že nic. No, potom to veliký význam mělo, ale nezhroutili se z toho politicky ani střevně. Byl jsem pozván až ke konečné redakci textu, neměl jsem k němu už žádných připomínek, a opravovat styl zdálo se mi hloupé, když hlavní práci udělali jiní.

Toto kdybych byl řekl, jak malá byla moje úloha při vzniku Charty 77, byl bych si své postavení při výsleších okamžitě ulehčil. Oni totiž se mnou mluvili, jako bych byl jedním z formulátorů. Ptali se na věci, jež jsem ani nevěděl, nemohl jsem odpovědět, ale odpovídal jsem, jako bych všecko znal: „Odmítám vypovídat.“ Bylo vyloučeno, abych se sebeméně od té věci distancoval a ulehčoval si další osud.

Také moje úloha při pokusu odevzdat Chartu na Hradě a při našem odchytu v uličkách Dejvic byla směšně nicotná. Já do toho auta vlezl se slovy: „Vemte mě dolů, potřebuji si na Václaváku vyměnit boty.“ Ta krabice bot se všemi dalšími vnitřnostmi mé aktovky ležela pak na dlouhém stole, když mě vyzvali, abych ty věci identifikoval jako své. Když už jsem ale svou úlohu v krédu dostal, držel jsem ji.

Ráz výslechů jsem se snažil zachytit ve fejetonu *Šálek kávy při výslechu*, a to i s podtextem, čitelným jenom zasvěcenějším lidem. V roce 1975 mi při domovní prohlídce StB zabavila fotografie obsahu vhodného k osvědčenému vydírání, jaké končívá spoluprací s tajnou službou nebo sebevraždou. Fotografie, jež si

člověk může udělat pro sebe a musí si to pak před Bohem či ďáblem nést. Je to moje téma dosud jen rozpracované, nedokončené. S tímto materiálem mě pak nutili, abych buďto nechal Petlice, nebo se vystěhoval. To jsem odmítl s myšlenkou „ať se děje vůle Boží“ a s odpovědí, že i šoustat kozu považuju za slušnější než pracovat v StB. V tomto se nejvíce snažil Matura-Martinovský ze Šumperka, darebák dodnes nevypátráný a netrestaný, jenž pak vydíral i mou manželku, také marně. Při výsledku o Chartě 77 pak za všemi slušnými slovy pplk. Nogy byly ty fotografie: opatrně mi to napovídal, ale když to nezabíralo, náhle pátého dne ukončil výslech dlouho před večerem a nezvykle stroze se se mnou rozloučil. Příštího týdne byly dvě fotografie v *Ahoji*, vyrobit je dal ředitel ČTK Otakar Svěřčina, lotr dodnes nepojmenovaný.

Když se toto stalo, dostal jsem od profesora Patočky dopis tohoto obsahu: Že když se v roce 1975 dověděl o tom vydírání fotkami, přál si, abych estébákům raději ustoupil a neničil svou pozici ve veřejnosti. Když však se toto stalo, vidí, že jsem se rozhodl jediné správně. Podobný dopis napsal i mé manželce. Oba dopisy máme dobře schované, nevím kde. Jeho postoj nás velice posílil. Mně bylo trošku divné jen to, jak se o těch fotografiích dověděl, když jsem to řekl jen Ivanu Klímovi a Pavlu Rychetskému. Oba tito přátelé se tehdy snažili mě uklidnit: Pavel názorem, že oni se to neodváží použít, a udělají-li to, nikdo jim neuvěří, Ivan názorem, že snesu-li to násilí já i moje rodina jinak, neznamena to pro mne vlastně nic, nic než to, že už nebudu moci být prezidentem republiky.

O všech těchto věcech jsem psal, aby to bylo zaznamenáno, neznalý čtenář to však nemohl postřehnout. Vydírání jsem popsal ve fejetonu *Nastal podzim* (20.10.1976), další vývoj ve fejetonu *Moc práce* (30.1.1977) a *Komu patří pomsta* (25.2.1977). V září 1984 jsem se k tomu vrátil fejetonem *Poznámky o hříchu*. Když ta kampaň v novinách i v televizi začala, napsali mi velice pěkný dopis Petr Uhl a skupina jeho přátel.

Tato událost na mě zapůsobila doživotně, poučně i povzbudivě. Když jsem se jednou takto rozhodl chránit svou čest celou, i s mými hříchy, tedy bránit svou duši i s chlupama, bylo pro mě vše další mnohem lehčí. Dal jsem nepříteli důkaz, že na mne neúčinkuje ani to nejhorší, a opravdu se mi zdálo, že mou nedobytnost vzali na vědomí. Jejich akce se krom toho obrátila proti nim; rozkazem ministra vnitra bylo nařízeno zastavit ji a odvolat... Odvolat, co a jak? Matura-Martinovský byl kamsi přeložen. Se mnou to bylo formálně a lživě ukončeno řízením, jež jsem popsal ve fejetonu *Jonáš a obluda* (23.8.1978). To doživotní poučení a povzbuzení zní tak, že život je život a že se ho člověk nemá vzdávat ani za slávu, ani za peníze, pod sliby ani pohrůžkami. Ovšem nevím, zda bych takto byl mohl jednat, kdyby byla nevydržela a praskla pod tím moje rodina.

Lidi.

Marie Vaculíková

Charta 77 u Vaculíků

Než Vaculík podepsal Chartu, vyšel se mnou na ulici a řekl mi, co obsahuje, a já mu hned položila otázku, zda nejde o provokaci StB. Když vyslovil jméno profesora Patočky, tak jsem se i trochu zastyděla. Já sama jsem podpis nepřipojila, protože někdo za naši rodinu musel pracovat v podniku, abychom měli zdravotní pojištění a přídavky na děti, teď už jen na Jana. Nade mnou jistě bylo několik ochranných rukou, protože v té době jsem pracovala v Manželské a předmanželské poradně Správy sociálních služeb NVP Praha. Měla jsem tři roky do důchodu.

6. ledna 1977 při příchodu ze zaměstnání kolem 18. hodiny mi dveře do bytu otevřel náš vyšetřovatel Martinovský. Oznámil mi, že jich je tam více, protože pan Vaculík opět něco provedl a oni dělají domovní prohlídku. Opravdu jich tam bylo víc, muži v civilu i v uniformách SNB. Pan Witinger z našeho domu, domovní důvěrník, který tomu všemu přihlížel jako nestranný účastník, byl velmi rozrušený. V bytě bylo už všechno přendáno, vyndáno, vytříděno na to, co si vezmou s sebou, půjčili si prádelní koš i kufr. Celý večer ještě pracovali, pak odvedli k výslechu i Ludvíka. Myslím, že se vrátil až po 24. hodině.

Další den za mnou přišel Martinovský do poradny a přesvědčoval mne, abych se s Vaculíkem rozvedla, protože v opačném případě budu mít veliké nesnáze sama i kluci. Varoval mě před něčím, co pro mne bude moc těžké, a že si na něho vzpomenu.

V dalších dnech přišel pan profesor Patočka na večeri, protože se domníval, že už jsem se dozvěděla o kompromitujících fotografiích Vaculíka v *Ahoji*. Pan profesor přišel i další den, kdy už jsem to věděla, chtěl mne utěšit, potěšit, uklidnit. Ale já jsem nebyla nijak zoufalá, radovala jsem se víc z přítomnosti pana profesora. Když jsme ho doprovázeli, nechtěl, abychom šli s ním do jeho bytu, ne do bytu, ale svahu, který k jeho domu vedl. Sám si pochvaloval, že je dobře, že svah existuje, protože je to trénink. Ten večer mi přinesl také léky, protože jsme si oba léčili anginu pectoris.

Pak jsem pocítila a prožila mnohé, co dříve nebylo tak zjevné. Do poradny byli přijati noví pracovníci, někteří zjevně se denně starali, abych nikdy nezůstávala v místnosti sama: „Kdo tady zůstane s paní Vaculíkovou?“ Zvažovalo se, co se přede mnou může a nesmí říkat, kam mohu a čeho se nesmím zúčastnit. Například když se otvírala nová budova manželské poradny ve Spytihněvově ulici, tak já jsem mohla vydatně pomáhat při úklidu před otevřením po adaptaci domu, ale v den, kdy primátor slavnostně stříhal pásku, jsem musela zůstat doma. Viditelné sledování a častější výslechy, to všechno nebylo tak těžké, nejtěžší bylo vědomí, že náš Ondráš, který byl v té době na vojně v Litoměřicích u ženistů, že toho potrápí nejvíc. Dokonce zinscenovali obvinění, že v noci po chodbách kasáren maloval hákové kříže. Byla jsem volaná do Litoměřic k výslechu, byla tam přítomna StB z Prahy, ale nadřízení důstojníci Ondráše mi říkali jen krásné

věci o jeho chování, práci, předváděli mi, co všechno jako zedník zvelebil a že ho mají všichni rádi. O malování se moc nezmiňovali. Bylo zjevné, že jsou to estetické hry, a ve skutečnosti šlo o zlepšování našeho života a také možná o uvolnění bytu, aby mohli zdokonalit odposlouchávací zařízení. Ondřej si odpykal otcův postoj nejtvrději. Ač výborný žák, musel se jít učit zedníkem k Pražské stavební obnově, kde dokonce drze požadovali, aby otec odvolal *2000 slov*. V kolektivu duševně zaostalých učňů a v hrozném pracovním režimu prožil svá učednická léta. To vše ještě korunovala vojna, kde ho zastihla právě Charta.

Jiří Vančura

Poslední léta Charty

Osobní svědectví, kterým chci přispět k poznání osudů Charty 77 v jejích závěrečných, devadesátých letech, sám pro sebe nazývám *Jak Charta umírala*. Jde o nechtěný, tristní pandán známé Havlovy výpovědi *Jak se rodila Charta*.

Koncem léta 1990, když jsem po Janu Rumlovi, odcházejícímu na ministerstvo vnitra, převzal úlohu mluvčího, byli jsme v této funkci jako obvykle tři: Miroslav Tyl, Miroslav Lehký a já. Ten první byl poslancem Federálního shromáždění, druhý žil a působil v Bratislavě, takže většina běžné a bohužel i koncepční práce připadla mně. Starost o Chartu – a to nejen o její současnost, ale hlavně o její budoucnost – byla základní otázkou, jíž jsem se v té době zabýval.

Příliš mnoho znaků svědčilo o tom, že s Chartou není všechno v pořádku a že je načase vážně a odpovědně uvažovat, jak dál. Naznačilo to už první veřejné setkání signatářů v březnu 1990, které přihlíželo neusmířenému, a jak se ukázalo, neusmířitelnému názorovému sporu mezi Petrem Cibulkou a Jaroslavem Šabatou. O něco později Stanislav Devátý veřejně obvinil Zdeňka Jičínského z toho, že byl spoluautorem československé socialistické ústavy, což mělo své, opět neúspěšné usmiřovací dozvuky v kolektivu mluvčích Charty. Takových, zpravidla veřejně ventilovaných rozporů mezi známými signatáři Charty bylo víc.

Určitým mezníkem se podle mého názoru stal říjen 1990, kdy jistý pan Miroslav Dolejší, tehdy ještě vystupující jako přední aktivista Konfederace politických vězňů, uveřejnil ve *Středočeském Expresu* (24. až 26. října 1990) Senzační odhalení pozadí událostí loňského 17. listopadu. Dolejšího „analýza“ byla prvním veřejným výpadem proti Chartě, výpadem natolik razantním, že si nikterak nezdal se známým normalizačním článkem Ztroskotanci a samozvanci, otištěným 12. ledna 1977 v *Rudém právu*.

Slovníkem a dikcí Státní bezpečnosti a s příchutí tehdy ještě málo vnímaného antisemitismu Miroslav Dolejší tvrdil, že Charta 77 vznikla z iniciativy komunistické strany a byla řízena, financována a propagována sovětskou, americkou

a izraelskou rozvědčkou, které ji prý spolu se svobodnými zednáři a mezinárodním sionismem řídí i nadále. Byl to výplod choré mysli, člověka inspirovaného desinformační bází StB, duševně spřízněného (jak na to poukázal Jan Štern v *Listech*, 1/1991, str. 7–10) s Alexejem Pludkem, který už o šestnáct let dříve, v normalizačním románu *Vabank*, představil jako základního hybatele dějin světové Židovstvo.

Ať už si „analýzu“ pana Dolejšího objednal nebo neobjednal kdokoli, splnila živou společenskou objednávku. Poprvé po Listopadu byl dosavadní negativní obraz Charty – jako souboru idealistických bláznů – zaměněn za obraz Charty jako souboru lidí podezřelých, vychytralých a zjištných. Soudný člověk tomu těžko mohl uvěřit, avšak odér, který toto opakování kojzarovských tezí zanechalo, přijali mnozí s povděkem. Neboť, byla-li Charta problematická (ne že by tomu Dolejšímu všechno věřili!), není důvod, aby kdokoli třeba jen sám sobě vyčítal, že s ní neměl nic společného, nebo že podepsal takzvanou antichartu.*

Tímto prvním a snad nejvýraznějším útokem vedeným zvenčí nechci ani na okamžik vinu za neblahý polistopadový osud Charty připsat jejím odpůrcům. Už tehdy, stejně jako dnes, mne především zajímalo, jak k polistopadové devastaci Charty přispěli sami chartisté. Proč byla Charta tak zranitelná? Měla svůj osud zakódovaný už ve své (snad „organizační“) podstatě? Proč nebyla schopna nezbytné „transformace“? A byla její přeměna, odpovídající novým společenským poměrům, vůbec možná a žádoucí? To jsou otázky, na něž budou muset současníci, spíše však historikové nové generace, najít odpověď, má-li fenomén Charty získat odpovídající místo v našich soudobých dějinách.

Vraťme se však k tehdejšímu událostem. Jediným širším fórem, kde Charta souvisleji žila, byl kolektiv mluvčích – současných i těch, kteří byli mluvčími před nimi. Celkem 38 lidí, z čehož ovšem téměř polovina byla zcela zaneprázdněna novým pověřením, od funkce poslanců až po funkci prezidenta republiky. Nezazlíval jsem jim tehdy a nezazlívám dosud, že na Chartu neměli čas. Méně už jsem chápal a chápu ty, kdo nepokrytě říkali, že Charta 77 pro ně skončila 17. listopadem 1989, a další její existenci byli ochotni akceptovat snad jen jako určitý klub, v němž se budou scházet lidé „napříč politickým zaměřením“, přes názorovou různost, již nové společenské poměry zcela legitimně obnažily.

---

* Sotva jsem kdy předpokládal, že ještě dnes, po šesti letech, budu muset tehdejší postoj Charty 77 k článku M. Dolejšího vysvětlovat. Tedy: Bezprostředně po uveřejnění „analýzy“ vydali mluvčí Charty 77 prohlášení, v němž poukázali na nepravdivost jejich základních premis a jednotlivým signatářům ponechali na uvážení, zda se chtějí soudně domáhat satisfakce. Dodnes je archivováno 108 zmocnění, jimiž signatáři pověřili jednu z tehdejších advokátních kanceláří, aby je zastupovala v žalobě vedené proti zmíněnému článku. Z právního hlediska byla celá záležitost jednoznačná: oprávněnost publikovaných tvrzení nemohla být obhajována, leda snad předložením nějakých dezinformačních konstrukcí StB z období, kdy se svou akcí Klín zaměřila na rozštěpení politické opozice. K soudnímu projednávání přesto nedošlo. Charta 77, která se nikdy nestala právním subjektem, žalobu podat nemohla a spor, vedený stovkou žalobců, byl z procesního hlediska neobyčejně náročný. Proto posléze převládl názor, že celá věc leží hluboko pod úrovní Charty a jejích signatářů, takže zůstane při prohlášení, které uveřejnili její mluvčí v listopadu 1990. Svou úlohu hrála také okolnost, že nám připadalo trapné, aby chartisté žalovali někdejšího politického vězně, ať už jeho pozdější vazba na Státní bezpečnost byla jakákoli; pokládali jsme ho v podstatě za nešťastného, zneužitého člověka.

Na pravidelné, každoměsíční schůze, tradičně konané v pražském bytě Dany Němcové, chodili nejen současní a dřívější mluvčí, ale také aktivní spolupracovníci, kteří se o život v Chartě nadále zajímali. Kolektiv mluvčích se tak stával tělesem značně proměnným a názorově nestálým. Proto také naše diskuse o dalším osudu a zaměření Charty končily pokaždé jinými, zpravidla zcela opačnými závěry.

Za situace, kdy jednotliví signatáři Charty 77, dřívější mluvčí nevyjímaje, zastávali na veřejnosti k zásadním otázkám dalšího společenského vývoje velmi rozdílná stanoviska (a nikdo – naštěstí – ani nevyslovil myšlenku, že by se přece měli názorově sjednotit), byla patrně možná jen tři východiska.

Možnost první: V návaznosti na *Prohlášení Charty 77*, zveřejněné 1. ledna 1977, formulovat nové oslovení, ustavit nové společenství lidí tolerantních, trpělivých, rozvážných i odvážných, společenství ryze nadstranické, které neusiluje o získání politické moci, ale o stálou kultivaci občanských hodnot prosazovaných Chartou od jejího vzniku. K této „Chartě druhého dne“, jak jsme ji v tehdejších projektech nazývali, by patřil každý signatář nového programového prohlášení. Těžiště působení nemělo být v centru (43 procent signatářů do roku 1989 bylo z Prahy) a nemělo být rozdílu mezi signatáři „starými“ a „novými“. Zkrátka, nová kapitola, Charta „druhého dne“.

Ač nerad, mám za to, že právě formální smazání rozdílu mezi starými a novými signatáři bylo pro mnohé mezi námi nepřekročitelnou bariérou. Na návrh otevřít Chartu všem, kdo se k jejím nově formulovaným zásadám přihlásí, reagovali mnozí až bolestně. A tak transformace Charty pro nové společenské podmínky byla na kolektivitu mluvčích dvakrát přijata a dvakrát zase odmítnuta, jednou tak, a podruhé zase tak, až už bylo na další rozhodování pozdě.

Druhou z uvažovaných možností bylo ukončit působení Charty s tím, že splnila své historické poslání, a vydat – jak to nazýval Radim Palouš – kšaft, který by pro budoucnost shrnul její principy. Pokud mne paměť neklame, toto východisko doporučoval například Ladislav Hejránek, Václav Malý, Ludvík Vaculík, Jiřina Šiklová, z externistů Erazim Kohák a řada méně známých signatářů. Nepočítám ty, kdo Chartu jako nadbytečnou už dříve ve svém nitru pochovali. Ani toto východisko však nezískalo podporu, naopak se o něm dá říci, že bylo pocíťováno nejbolestněji.

Proto – a jinak to nemohlo dopadnout – převládlo nakonec východisko třetí: nic neměnit, nanejvýš vytvářet decentralizované „kluby Charty 77“ s posláním diskusním, iniciativním a s působností místní. Podrobněji to nedokážu specifikovat, což tehdy neudělali ani ti, kdo s myšlenkou klubů přišli. S jistou dávkou ironického eufemismu by se tato koncepce dala nazvat snahou „chytit druhý dech za pochodu“.

S tímto doporučením kolektivitu mluvčích, výsledným, protože na další diskuse už nebyl čas, jsme šli na druhé shromáždění signatářů. Uskutečnilo se 9. února 1991 ve velkém („sjezdovém“) Paláci kultury v Praze, kam ovšem přišla jen asi polovina z osmnácti set signatářů. Patřilo k tehdejším, zcela „neformálním“ poměrům v Chartě, že jsem byl pověřen hlavním referátem, aniž se kdo blíže

zajímal, co v něm budu říkat. Cítil jsem se samozřejmě vázán oním třetím východiskem, třebaže jsem je pokládal za nejméně šťastné. Nebylo v silách druhého shromáždění signatářů něco na tomto stanovisku měnit; k dispozici bylo jen pár jednacích hodin, signatářům chyběl společný názor, založený na předchozích diskusích. Pozoruhodné bylo krátké vystoupení Václava Havla, který zde prohlásil: „Možná, že jednou bude Charta to poslední, o co se bude moci společnost jako o záchytný bod opřít.“ Jak dál, aby se Charta takového možného kritického okamžiku vůbec dožila, zůstalo ovšem nedopovězeno.

V druhém a pak i závěrečném roce polistopadové existence Charty 77 její rozklad pokračoval. Osobně se domnívám, že nešťastným řešením byla další trojice mluvčích (Alena Hromádková, Helena Klímová a Hana Ponická). Snad nejvíc praktické denní práce a ovšem také základní, na chartovní poměry neobvykle bojovný tón přinášela paní Hromádková, tehdy snad ještě radikálnější než v pozdějších letech, kdy vstoupila do aktivní stranické politiky. Nechci o tom snášet důkazy, je to minulost příliš živá a pro mne osobně dost smutná, takže snad bude lépe překrýt jednotlivosti zapomněním. Stačí jen uvést, že na čtrnácti setkáních (stále amorfnějšího) kolektivu mluvčích v roce 1991 byl šestkrát hlavním a pětkrát vedlejším bodem programu vztah mezi Chartou 77 a Nadací Charty 77. A to přesto, že Františkem Janouchem založená nadace byla od svého vzniku institucí zcela autonomní, Chartě nepodřízenou. Hned po listopadu 1989 měla zřetelný humanitární program, bylo pro ni (a ostatně i pro Chartu samu) neúnosné pokračovat v sociální podpoře signatářů; ta se mohla týkat jen individuálních, výjimečných případů.

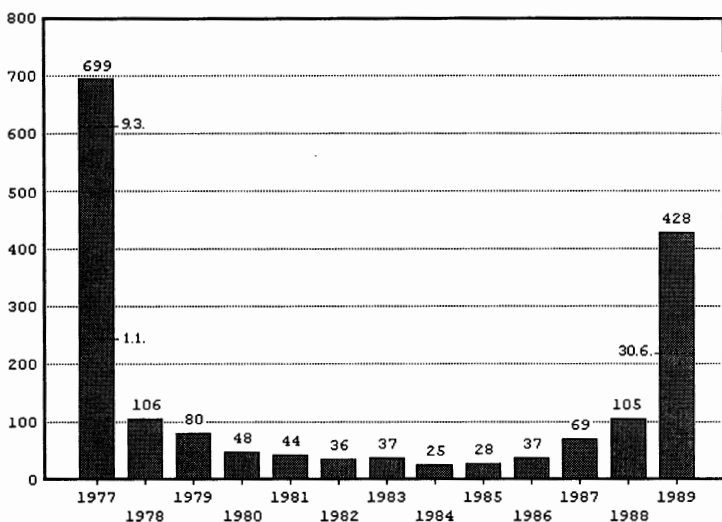
Různé výroky, které jménem Charty občas zaznívaly v masmédiích, stejně jako různé postoje publikované jako její stanovisko vedly až k tomu, že se někteří ze signatářů Charty sice nezříkali, ale dávali najevo, že se s její současnou reprezentací nemíní ztotožňovat.

Odpověď na otázku, která je nasnadě – jak si takový posun (nechci-li říci deviaci) vysvětlit – je ryze má osobní. Bylo již řečeno, že mnozí z mluvčích a signatářů, kteří po léta Chartě udávali tón vyznačující se hledáním konsenzu, byli zaneprázdnění v náročných funkcích. Viditelné, a hlavně slyšitelné těžiště se pak do značné míry přesouvalo na signatáře, kteří konsenzuální tradici Charty nezažili, případně jí svým způsobem opovrhovali. Nelze ani přehlédnout, že v posledním normalizačním roce 1989 se ke společenství Charty 77 přihlásilo 428 signatářů, tj. tolik, co za předchozích devět let dohromady; navíc značná část tohoto přírůstku nastala až v podzimních měsících roku 1989. Mnozí z nově příchodících chápali svou účast v Chartě jako veřejný projev antipatií k totalitnímu režimu a Chartu především jako nástroj k jeho svržení. Těžké bylo vysvětlit, že smysl Charty 77 je jiný, podstatně hlubší než zúčtování s režimem; takový výklad Charty byl (a je namnoze dosud) přijímán jako náchylnost ke kompromisům, jako „sametové“ slabošství, ne-li jako projev určitého ideového sepětí se starým režimem. Nedomnívám se tedy, že šlo především o spor mezi „uspokojenými“ a „neuspokojenými“ ve smyslu účasti na nové moci; spíš o různé pojetí smyslu a charakteru Charty 77, o spor mezi „tradicí“ a tím, jak chtěli

Chartu interpretovat nejnovější, ne vždy jen mladí, a tedy bojovněji založení signatáři.

Ve třetím polistopadovém, prakticky závěrečném roce Charty nastoupily do funkce nové mluvčí – Eva Joachimová, Květa Princová a Věra Roubalová – které leccos napravily, ale káru z bláta už vyprostit nedokázaly. Na květen 1992 bylo svoláno poslední shromáždění signatářů, které nemohu nazvat jinak než jako vypečené. Měli tam přístup nejen signatáři, ale také jejich přátelé, čehož využili snad jen ti, kdo chtěli Chartu 77 podle svých představ změnit. Mezi blíže nezjištěným počtem přizvaných přátel byli prý i někdejší pracovníci StB, jak to alespoň naznačovalo neoficiální zdůvodnění prezidentovy nepřítomnosti. Jisté je, že se tam veřejně rozdával časopis *Republika* a že hlučně projevovaná nálada odpovídala zaměření tehdejší *Rudé krávy*. Podobně skončilo i samo jednání. Zbytečně se pak někteří z nespokojených dovolávali improvizovaného hlasování, při němž se většina, ochotná zůstat na této taškařici až do konce, usnesla, že činnost Charty má pokračovat.

Autor: Lukáš Fairaisl

Noví signatáři Charty 77 od 1.1.1977 do 17.11.1989

Takto v hanbě, již jsme svou krátkozrakostí a nerozhodností sami zavinili, Charta umírala. Jako osvobozující řešení bylo proto na konci roku 1992 přijato společné prohlášení mluvčích z let 1977–1992, kterým se působení Charty 77 ukončilo. Že je čtyři dřívější mluvčí nepřijali, že se Petr Cibulka pokoušel jakousi novou Chartu 77 obnovit, že se i v dalších letech čas od času samozvané „stanovisko Charty“ v méně seriózním tisku objevuje, není už podstatné. Lékem je pouze čas a objektivní reflexe toho, čím Charta po celých patnáct let byla.

Na závěr – kéž není chápán jako zdobná optimistická pointa – chci vyslovit názor, že Charta 77 nezemřela. Žije v myslích lidí, kteří v jejích řadách strávili existenčně možná nejtěžší, ale zároveň pro sdílený pocit svobody a občanské důstojnosti nejlepší léta svého života. Žije mezi těmi, kdo při zásadním nesouhlasu s tehdejšími společenskými poměry našli v Chartě společné východisko a řadu přátel. Je přítomna i v životě někdejších reformních komunistů, kteří se tu poprvé sžili s prostředím nekomunistů, mnohé pochopili a jednou provždy ztratili pocit společenské avantgardy.

Charta 77 pokračuje i prakticky. V obecném mínění – kdysi mylně, dnes však po zásluze – splývá s Nadací Charty 77, významným prvkem rodící se občanské společnosti. Pokračuje v aktivitě některých svých signatářů. Zpravidla nejpracovitější a nejskromnější z nich přijali za svůj celoživotní úkol některý ze stěžejních rysů Charty, jenž je nejvíc oslovoval – důsledné prosazování lidských práv, pomoc lidem v nouzi, vzájemné porozumění a toleranci jako předpoklad lidského soužití – a pokračují dnes v jeho plnění. V tomto smyslu Charta 77 nadále žije a je svým způsobem nesmrtelná.

Dagmar Vaněčková

Ideály a skutečnost

Osobně mi nepřipadá vhodné zamýšlet se nad minulostí, historií Charty, jakkoli mne, tak jako snad každého z chartistů, doživotně ovlivnila a poznamenala – chtěla bych věřit, že většinu z nás v dobrém a kladném smyslu. Ti, kteří hledají zprávy, poučení či připomínku chartovních let, nechť se obracejí k pracím povolaných historiků anebo k dílům zasvěcených literátů, jakými jsou Eva Kantůrková či její antipod Ludvík Vaculík a další. Tam se dozvědí o chodu událostí a také o metodách většinou psychického, ale v následcích i fyzického terorizování chartistů, a co bylo nejhoršího, i jejich dětí. Jako by se to všechno hned po listopadu 1989, a potom už natrvalo, propadlo do obecného zapomnění. Asi nejen mne by zajímalo, co dnes dělá kupříkladu takový plukovník Khol, podplukovník Horák nebo ten ulízaný, nafoukaný hezoun poručík Martínek (byla to vůbec jejich pravá jména?), abych jmenovala aspoň tyto z bezpočtu konkrétních estébáckých nadlidí, s nimiž jsme se s mým mužem byli nuceni setkávat. Anebo: jak a kde skončili ubozí výděleční donašeči z našeho středu, kteří, nevím proč, nebyli a nejsou pojmenováni. Není to přece naše společná, ale jen jejich osobní hanba.

Charta v osobní vzpomínce, to jsou především jména skutečných přátel, kteří jimi dodnes zůstali, i přes námi některými přiznané selhání odchodem do exilu.

Faktem zůstává, že morální výzva Charty nezanechala v hluboce demoralizované společnosti sedmdesátých let větší odezvu a nevyvolala ji ani v celém ob-

dobí po listopadu 1989, neboť včerejší úpadek obecných mravů našel v hybridním systému divokého kapitalismu, naroubovaného na silně prohnílý reálný socialismus, tu nejlepší živnou půdu. Proto vedle tolik potřebného a užitečného podnikání zde kvete nejpustší honba za penězi a jejich nezřízenou spotřebou, doprovázená zlodějny a podvody všeho druhu, proto vedle rozvoje dobročinnosti se ujalo tolik násilí na bezmocných lidech, netěšících se zvláštní ochraně, proto pokračuje degradace stáří, tentokrát proti kultu vyzývavého mládí. Kamsi do neznáma se skoro úplně vytratila Chartou tolik deklarovaná solidarita ve prospěch ohrožených lidských práv jinde ve světě. Namísto toho nastoupilo lhostejné zpravodajství se záznamem počtu obětí a dokumentace krve. Obrana lidských práv doma i ve světě, tak jak jí rozuměla a jak ji praktikovala Charta, se jaksi nehodí ani do slovníku našich politiků, novinářů a jiných osobností veřejného života. Bez valné naděje na úspěch se jí věnuje pár dosud nadšených jedinců, profesionálů i amatérů, v několika zájmových uskupeních.

Ziskem demokracie a svobody se zcela uskutečnily mnohé ze zásad, o něž svou činností usilovala Charta, ale protože každé řečiště bez břehů hrozí možností záplav, povodní, tak i naše demokracie od začátku až dodnes svou děravou a místy mizernou legislativou umožňuje přílišné zneužití demokratických svobod. Působí a povyšuje se mezi námi neuvěřitelné množství hulvátů a vlčáků, jimž početná bulvární média navíc nasazují bezduché aureoly slávy a zajímavosti.

Naprosto drastickým příkladem konfrontace minulosti s přítomností byl pro mne beznadějný zápas Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných s bývalým ministrem spravedlnosti Jiřím Novákem ve věci jmenování a definitiv nových, nebo spíše staronových soudců. Za ponižujících okolností a s úsměvnou přezíravostí odmítla tato tehdy nově vyšlá hvězda vládní strany všechny připomínky a návrhy předložené Rudolfem Battěkem a jeho druhy z řad dlouholetých politických vězňů.

Do takovýchto konkrétních příkladů nové bezmoci se promítá zmarněné úsilí o spravedlnost. V druhé etapě následuje únava a odchod do ústraní, když ani u některých bývalých druhů z Charty na vysokých místech nelze najít slyšení.

Chartisté ovšem neměli ani v úmyslu, ani v programu převzít moc. Proto dokonce ani jejich špičkové osobnosti nebyly na takový úkol takticky v krátkodobém plánu či strategicky v dlouhodobé perspektivě připraveni. To, že někteří přesto dočasně nastoupili do vysoké politiky a jejich zbytek z nich tam dodnes setrvává, bylo způsobeno rychlým sledem událostí ve střední Evropě a neočekávanou souhrou dějinných okolností. Právě jejich odchodem do vysokých funkcí Charta paradoxně ztratila na svém významu, a navíc se stala terčem zástupných útoků z oněch kruhů, které většinou v různých maskách a převlecích, ale i zjevně, reprezentovaly bývalý režim. Politika, a tím spíše vysoká, je zvláštní svět, podléhající určitým pravidlům, vybudovaným po staletí, poznamenaným předchozími systémy a různými režimy.

Také Charta měla svá zvláštní pravidla, vymezená však morálkou a potřebami spravedlivé moderní společnosti. Chartisté sami byli lidé z masa a krve, vět-

šinou stateční a zásadoví, ale někdy i slabí, chybní a hřešící. Autoritou byli sami sobě. Jejich čas uplynul.

Přesto všechno věřím, že není daleká doba, kdy i naše společnost naváže na ideály Charty 77. Vývoj ve světě mi v tom dává za pravdu.

Václav Vrabec

Osvobozující role Charty

Oproti některým kolegům považuji Chartu 77 za velice významný historický dokument, který sehrál osvobozující roli v marasmu husákovského normalizačního režimu. Byla *výzvou k činům*, ať se to komu líbí či nelíbí, zaznamenala přeryv v disentu a napřímila páteř nejen těm, kteří ji signovali a její myšlenky vzali za své a jali se je uskutečňovat, prosazovat. A to nejen v důsledku represivní reakce režimu, která její důležitost jen zvýraznila a zpopularizovala ji jak doma, tak ve světě.

Aniž bych nadsazoval a přečeňoval, mohu prohlásit, že jsem její historičnost nevědomky pocítoval od samého jejího zrodu. Její akčnost a solidární sounáležitost mne vtáhla do dění v disentu a protirežimní opozici, v níž jsem do té doby působil kvůli svým zdravotním neduhům převážně sólově jako publicista samizdatových tiskovin či jejich kolportér. Blízko jsem měl k vyloučeným reformním komunistům, nepatřil jsem ale do žádné party a cítil jsem se dost osamělý a stále jsem si v té době myslel, že je třeba oživovat reformní duch roku 1968. Tento duch jsem v Chartě pocítoval a až teprve postupně jsem si uvědomoval, že jde o víc, že je nutno jiným směrem kráčet ke svobodě a demokracii. A něco pro to dělat a ne jen mluvit v okruhu blízkých.

Samotný dokument jsem podepsal symbolicky na Štědrý večer 1976, když mi ho přinesl kamarád Milan Hošek, kterého pak estébáci doslova uštvali při nekončících výsleších, po nichž to jeho nemocné srdce již nevydrželo. *Prohlášení* jsem si přečetl v autě před jeho domem v Biskupcově ulici na Žižkově a na kapotě vozu pak podepsal. Musím však připomenout, že jsem o záležitosti již věděl od svého učitele a přítele Jiřího Hájka, který mě před Vánocemi 1976 zasvěcoval do příprav důležitého dokumentu, který bude třeba podepsat a šířit. Detailně jsem ale nevěděl, o co skutečně jde.

Znovu opakuji, že jsem jaksi podvědomě a se skrytým rozechvěním pocítoval dějinnost chvíle, aniž bych jen v náznaku tušil, co příjemného i nepříjemného přinese.

To nepříjemné přišlo až několik dnů po Novém roce. V neděli večer 16. ledna mi do bytu přinesl příslušník SNB pozvánku na druhý den do Bartolomějské. V pondělí ráno jsem už seděl v dobře mi již známé místnosti v druhém patře,

kteřé vévodil portrét Felixe Dzeržinského. Po obvyklém filcunku následoval pře-kvapivě krátký výslech, který vedl major Lejnar (tak se podepsal i do protokolu) a celý den se příznačně jako nějaký pan Hovnivous choval. Chtěl zejména vědět, proč jsem Chartu podepsal a jak jsem se k ní dostal. Řekl jsem, že plně vystihuje mé pocity a názory a že jsem *Prohlášení* obdržel poštou. Na otázku, kdo mi je asi poslal, jsem podotkl, že asi můj profesor. Byl přesvědčen a stále to opakoval, že profesor Patočka. Já ovšem myslel profesora Hájka. Řekl jsem to tedy ne-utrálně. Pan major i ti další se chovali docela slušně, stále hartusili, jakou škodu jsme napáchali a jak jsou pracující tím pobouřeni. Pak mě odvedli na dvorek po-věstné čtyřky, kde mi pan major neopomenul připomenout, že zde ve věži byl kdysi dávno vězněň Karel Havlíček Borovský. Naložili mě do auta a jeli jsme do-mů, protože mávali povolením prokurátora k domovní prohlídce v trestní věci neznámého pachatele...

Z Bartolomějské vyjela se mnou tři auta estébáků. Dvě zamířila rovnou k nám domů na Žižkov a třetí pak přivezlo z radnice jakousi funkcionářku ná-rodního výboru jako prý nezúčastněného svědka. Prohlídka bytu netrvala dlou-ho, protože byli líní hrabat se v mé několikatisícové knihovně. Přesto našli a za-bavili několik čísel *Svědectví* a *Listů* a nějaké rozpracované rukopisy, které jsem měl – jak jsem si myslel rafinovaně – ukryty ve školních věcech dětí a v ložnici. Z kapsy pověšeného saka mi sebrali zápisník. Jen jsem byl rád, že doma nebyla přítomna žena, protože by se asi neudržela říci něco ostřejšího, když se prohra-bávali v prádle a různých cennostech. Dlouho pak trvalo, než jsme dali po ne-zvané návštěvě vše v bytě do pořádku.

Prohlídka byla standardní a stejná jako ty další, ale přece jen něco z ní stojí za zaznamenání. K prvnímu dramatictějšímu momentu došlo při prohlídce gará-že mého auta v sousedství domu, kde bydlím. Odemkl jsem vůz a nepozorovaně jsem z přihrádky dveří vyndal asi dvacet kopií základního prohlášení, které jsem opsal na průpisový papír. Zmačkané jsem je vložil do kapsy, a zatímco estébáci prohlíželi kufr auta a zařízení garáže, já jsem papíry postupně v té mačkanici nacpal do úst, rozkousal a spolykal. Nic „závadného“ tedy nenašli. A pak jsme vyrazili třemi auty na chalupu do kokořínského údolí. U mostu sv. Štěpána před Mělníkem na nás čekalo další auto s estébáky a tak jsme dorazili na chalupu. Tady mne čekala již určitá pohroma.

Mrzlo, až praštělo, a já jim nezatopil ani neotevřel okenice. Dvanáct chlapů se pohybovalo po stavení, hrabali se i v uhlí ve stodole, prohlíželi skříně a jiná zařízení a z mé skromně vybavené pracovny na půdě, která byla i početnou kni-hovnou a archivem písemností historika a publicisty, nosili dolů panu majorovi ukázat, zda to, co našli, je závadné a mají to zabavit. Bylo zábavné sledovat je-jich počínání, když nosili ukázat i různé knihy a publikace normálně vydávané a pan major jim znechuceně říkal, že „to jsme přece vydali my“. Když přinesli svazky *Literárních novin*, *Reportéra* a dalších časopisů ze šedesátých let, prohlá-sil pan major, aby to zase vrátili na místo, že bych si je stejně zase obstaral. Já seděl a mrzl a jízlivě se usmíval, že přece jen to vzácnější jsem měl umně ukryto a nepřišli na to. Přesto mi zabavili na dvě stě položek (podle protokolu) různých

písemností, zejména rukopisů, rešerší a dokumentů, s nimiž jsem se už nikdy neshledal a dodnes mi chybějí k práci. Jako svědci se do protokolu podepsali přítomní šoféři, protože sousedé se ve svých domácích uzavřeli a jen skulinkami záclon v oknech koukali, co se u nás děje.

K tomu musím dodat, že obdobné scény zažili sousedi ještě mockrát potom a že se od té doby změnilo jejich chování a vztah k nám. Vyhýbali se nám, protože se báli, a stěží s námi prohodili pár slov u studánky či pojízdné prodejny. Někteří se nám v roce 1990 svěřili při velikonoční pomlázce, kdy byli v alkoholové náladě, že byli postupně donuceni za promlčení svých drobných hříčků na nás donášet, zaznamenávat čísla aut, která k nám jezdí, a co vůbec děláme, když jsme na chalupě, kdo k nám chodí. Smáli jsme se tomu, chápali jsme jejich pohnutky a nikterak se na ně nezlobili a nezlobíme. Ovšem izolování jsme stále. Dříve se nás báli a nyní se stydí za své chování. Takže opět dělají, jako že nás nevidí.

Při mnohahodinovém sezení v chalupě a přihlížení řádění estébáků jsem hladový a žíznivý notně promrzl, nastydly mi ledviny a následovaly pak dvě operace. Přesto musím zaznamenat i něco humorného. Protože máme na chalupě jen kadibudku, chodili nezvaní na záchod ven a občůrali celou chalupu. Žluté flekance na sněhové přikrývce tam byly až do jara. Také pan major Lejnar mi neustále říkal, jakou že to máme chudě zařízenou chalupu, a srovnával ji s chalupou Václava Havla, kde u toho „milionářského synka“ dělali prohlídku den předtím. Příležitostně se musím pana prezidenta zeptat, zda-li mu toto Lejnaro-vo komando také Hrádeček občůralo. Nejvíc jsem se ale nasmál až doma v Praze, kam jsme se vrátili asi v sedm hodin večer. Pročítám si kopii protokolu, vztekám se nad seznamem uzmutých věcí a najednou mé oči spočinou nad údajem skončení domovní prohlídky na chalupě. Skončila prý ve 21.30 hod. Inu i estébáci byli znormalizovaní Češi a několik hodin navíc jim do diet ze služební cesty přišlo vhod.

Doma mě již po příjezdu z chalupy čekala další obsílka. A sice k technické prohlídce auta. Dostavil jsem se v určený čas do služebny Veřejné bezpečnosti na Jarově, kde mi jeden esenbák zběžně prohlédl vůz a řekl, že je v pořádku, zatímco jiný, takový tlustý patron, vzal do ruky můj občanský průkaz, přelomil jeho desky a prohlásil, že je poškozený. Musel jsem zaplatit pokutu 100 Kčs a požádat si o nový, v němž jsem neměl již uvedeno jako zaměstnání redaktor, ale důchodce. Auto ale asi v pořádku nebylo, protože asi za týden jsem dostal pozvání k nové prohlídce technického stavu na stejné místo. Tentokrát jeden příslušník zahýbal volantem a prohlásil, že je volné řízení, a technický průkaz mi odebral. Musel jsem pak auto odvézt na blízké parkoviště a dotyčný policajt se bedlivě díval, zda s ním nejedu domů, musel jsem o to požádat jednoho přítele. Nemusím jistě dodávat, že podobné scény se pak pravidelně opakovaly po několika letech. Jednou mi vzali řidičský jindy technický průkaz, následovalo přezkušování na Míčánkách i technické kontroly v Hostivaři. Tak se to střídalo, abych byl vždy delší dobu bez auta. Nemusím zdůrazňovat, že spolu s dlouhodobým

vypínáním telefonu to pro obtížně se pohybujícího invalidu přinášelo nemalé svízele.

Nedá mi, abych při této příležitosti nevpomenul i jedné další příhody, která se mi udála zcela nedávno. U jednoho kiosku na Václavském náměstí si kupuji noviny a tu ke mně přistoupí mladý, trochu mi povědomý muž, vyptává se na mé zdraví a říká, že ví, co dělám, že mě občas čte nebo vidí v televizi. Chvíli se docela srdečně bavíme, on mi vypráví, jak podniká, že má restauraci v jedné mně dobře známé obci blízko Prahy, že staví nový penzion atd. Já poslouchám, koukám na něj a tu mě napadne zeptat se, odkud se vlastně známe. Odvětil – nu přece z Bartolomějské. Teď se mi teprve vybavil jeho obličej a uvědomil jsem si, že patřil k oné asi padesátce estébáků, kteří mě a mou rodinu obtěžovali střídavě od roku 1974 do října 1989. Jen jsem si řekl, jaký jsem to pitomec... Nevzpomínám si však, že bych jeho fotografii viděl při prohlížení alb příslušníků StB, když jsem byl jednou pozván k jejich identifikaci v Úřadu pro ochranu ústavy. Inu, opět jeden ze stále úspěšných!

Ačkoliv jsem měl a chtěl napsat úvahu o významu Charty 77, vloudily se mi do mysli tyto vzpomínky a příběhy a příhody kolem mého podpisu pod ní. Domnívám se však, že i ony do její historie patří, protože evokují atmosféru té doby, která, bohudík, už je skutečně jen vzpomínkou. Vzpomínkou, která nikterak nesnižuje její význam a místo v soudobých dějinách naší země. O tom jistě napíše jiní, povolanější, než je pouhý pamětník a účastník, byť by byl historikem.

Tomáš Vrba

Politické gesto, nebo existenciální čin?

Nikdy jsem moc nevěřil na příležitostná zamyšlení, tentokrát však – vyzván – nacházím hned několik provokujících, protože vlastně banálních otázek, které se mne dotýkají živěji, než bych předpokládal. Chci za to poděkovat pořadatelům sborníku.

Nemohu ovšem na ony otázky nabízet odpověď, a už vůbec si netroufnu svou zkušenost generalizovat; chtěl bych je ale možná postoupit dál do společenství Charty, poněvadž cosi mi říká, že cítím něco, co alespoň jeho část zakouší také: pravděpodobně první pohled z jakéhos takéhos odstupu na nás tehdejší, určitý údiv a příchuť nostalgie. Nejsilněji se vnucuje otázka: Jsme stejní, jací jsme byli?

Je k nevíře, že jsme od zrodu Charty vzdáleni stejně, jako jsme byli v roce 1968 od roku 1948 nebo v roce 1938 od roku 1918! Vždyť dvacet let je věk celé generace, skoro půl dospělého života. Pokud se tehdy v sedmdesátém sedmém

kdo z nás ptal, co asi bude za dvacet let, bylo to, jako když se dnes hádáme, jaký bude rok 2017! Václavu Havlovi bylo před dvaceti lety pouhých čtyřicet...

Historické a kalendářní přesmyčky mne vedou nejprve k málo objektivnímu zjištění, že rok sedmdesátý sedmý představuje mezník – ať už v obzoru osobním či národním – vzápětí však k přesvědčení, že se tehdy něco významného událo s časem, a to na dva způsoby: letopočet 1977 rozbil šedou plochu sedmdesátých let, která už už hrozila v podivné nerozlišenosti pohltit když ne zbytek našich životů, tak rozhodně zbytek tisíciletí, a dějiny se daly znovu do pohybu, ožil jejich čas. Pamětníkům, kteří byli v dění Charty intenzivně angažováni, se ale stalo to, co potkává účastníky velkých dramát lidstva, bitev a válek: jejich čas se tehdy jakoby zastavil. Vzpomínáme, domnívájíc se, že nestárneme, a také už umíráme, a jako účastníci abiturientského večírku nad tím nechápavě kroutíme hlavami.

Jací jsme byli, jaká byla Charta, pokračuje přemýšlení nahlas. Samozřejmě plná paradoxů, a přitom – paradoxně – vnitřně konzistentní. Skýtala (sama se tomu zdráhala věřit) nečekanou harmonii a řád.

Charta byla jak univerzální, tak výlučná. Nikdy nezískala masovou podporu, ale každý o ní věděl, málokdo lhotejně. Budila jak sympatie, tak nevráživost, špatné svědomí a žárlivost, i u slušných lidí. Nabízela společnosti ne vždy vítanou introspekci, popouzela nepravděpodobnou kombinací aristokratičnosti a naivity. Byla demokratická a demokratičnost si Češi odjakživa pletou s plebejskostí. Sešla se v ní řada svrchovaných umělců, a zároveň se solidarizovala s kulturním typem zcela nepřijatelným pro většinu populace (underground).

Charta byla přísně legalistická. Přestože fakticky bezmocná, shromažďovala informace o porušování občanských práv a jiných zákonů tehdejšími úřady. Nikdy se nedefinovala jako politická opozice: jediné, co po vládě žádala, bylo dodržování zákona. Dvanáct let monitorovala stav společnosti – jako analogie dobrovolných hlídek jinde a jindy ve světě. K posledku si zvykli obracet se na ni jako na poslední instanci (stejně nelogicky jako na prezidentskou kancelář) lidé, kteří se svým trápením nedošli slyšení jinde. Plnila – respektive její mluvčí – bezděky roli jakéhosi kolektivního ombudsmana. Její zásluha dokumentační je pro politology a historiky zřejmě nedocenitelná. Pravidelná publikace *Informací o Chartě 77* byla sice ve své době mnohdy jen pochmurným defilé zatčení, procesů a díky zázemí v Prečanově dokumentačním středisku v Scheinfeldu rezervoárem skutečné historické paměti. Nevěděli jsme tehdy, jak dlouho to všechno bude trvat, a proto jsme systematicky ukládali do paměti. Původně izolované informace nabývaly síly ofenzivní zbraně: každý policajt, každý soudce a nakonec celý režim si velmi neradi a velmi pozdě začali uvědomovat, že už nikdy nikdo nebude moci tvrdit, že nevěděl, co se dělo... Režim by se byl onoho větrného podzimu 1989 jistě zhroutil i bez Charty 77 (mezinárodní souvislosti tomu byly mimořádně nakloněny), Charta však bezesporu výrazně ovlivnila způsob, jakým se zhroutil. Chce se věřit, že suma jejího občanského a právněosvětového působení – jakkoli donkichotsky se často jevilo – měla v kritických okamžicích listopadových vyjednávání vliv na obě strany stolu.

Charta byla vášnivá: lidé účast na ní plně prožívali, vkládali do ní svou energii a svou duši, cele se investovali – někteří rázem a furiantsky, jiní pozvolna a protrpěně. Zcela pochopitelně přitahovala rozené radikály, věčné opozičníky i kverulanty. Každá Mariana z barikád byla ale naštěstí vhodně vyvážená diskrétním konspirátorem. Mnohým signatářům a příznivcům poskytovala Charta pevnou citovou oporu, již představovala účast v takřka ideálním společenství rovných. Je zjevné – a není to ničím vinou – že v této roli mohla vzbuzovat a také vzbuzovala nerealistická očekávání. Nebyla však komunou hippies, a pokud kdy něco kázala, kázala odpovědnost.

Charta nebyla komunou ani sektou vyvolených, měla však nepopiratelné utopické rysy, které jsou jí ostatně předhazovány dodnes. (Utopie jako něco, co nikde nikdy nebylo, co není a nebude možné, co nemá místo, a tudíž je nemístné). Političtí realisté uvnitř Charty dávno věděli (a dnešní politici, kteří se ve své době vyhýbali Chartě jako čert kříži, je o tom přesto rádi poučují), že tak různorodé společenství, v němž se svobodně a přátelsky (!) stýkají katolíci, reformní komunisté, poúnoroví političtí vězni, dělníci, bývalí politikové a básníci, nemůže dlouhodobě přežít nepřírozené poměry, které je v nouzi sehnaly do jednoho houfu. Na rozdíl od oněch dnešních politiků vědí ale ti realisté z Charty, že ji ani ex post nelze zredukovat na účelové spojenectví reprezentantů různých zájmů proti společnému ohrožení. Charta totiž měla cosi, co se pravděpodobně vymyká pochopení těch, kdo nic podobného neprožili. Svůj pozitivní emoční a lidský náboj, dokonce svůj archetypální poetický a estetický rozměr, a ovšem svůj etos, svoji míru věčného snu lidstva o skutečné vzájemnosti.

Z dosavadní povahy mi již vyplývá, že existenciální lidská dimenze Charty 77 z odstupu let převládá nad její dimenzí politickou. Rád i na zbývajících řádkách zůstanu subjektivní.

Jasný záblesk, kterým se daly věci do pohybu a který lze interpretovat snad jako světský zázrak, poznamenal nejen naše dějiny, ale nás samé: a na začátku byla existenciální volba. Co působilo jako zjevení, byla asi okolnost, že se jakoby z temnot začaly nořit desítky a stovky duší, které přibližně ve stejném okamžiku a proti všemu očekávání učinily stejnou volbu. A po pohřbu Jana Patočky už nebyly myslitelné nezávazné pózy: společenství Charty bylo posvěceno zkušeností smrti. Jako předtím v roce 1968 a jako potom v roce 1989 se i v roce vzniku Charty jako temná vibrace blížícího se zemětřesení ohlašovala osobní přítomnost velkého okamžiku. Charta 77 se tehdy jako kotvička naděje zasekla doprostřed mrtvého proudu nicoty. My jsme nepluli s ním; získali jsme první pevný bod. Opakuji: v tomto smyslu představuje Charta především existenciální a filozofický výkon, až pak politický. (Její silné existenciální gesto proto možná přitahovalo i ty, kteří chtěli pádným řezem řešit i svou obtížnou osobní situaci, instinktivně odhodláni spálit za sebou mosty.)

Lidské nasazení těch, kdo se připojili k Chartě 77, bylo autentické a nezištné. Když pomíneme obvyklé procento podivínů a neobvykle hojnou přítomnost fízlů (smutná kapitola!), zůstanou u zbývajících většiny jakékoli mocenské či ekono-

mické ambice zcela stranou. (Je komické a příznačné, že dnes stejně jako před dvaceti lety je určité české profesionální zástupce marno přesvědčovat o tom, že jsme se do existenční nejistoty v lednu 1977 nevrhli kvůli „výhodám“...)

Byla tedy či je Charta politickou elitou? V listopadu 1989 měli její stoupenci proti ostatním několikaletý nárůst v míře občanského uvědomění a odpovědnosti a významní chartisté stanuli před úkolem pokojného přebírání moci. Po revoluci či po změně moci (můžeme se přit, zda šlo o revoluci – ať už ano, či ne, situace některé revoluční rysy nesla) se skutečně slušná řádka signatářů ocitla na různých stupních místní i státní správy. Charta však nikdy nestačila zrodit politickou třídu, a jak to tak po revolucích chodí, první garnitura bývá brzy vystřídána, ne-li přímo obětována. Většina chartistů s onou veřejnou politickou zkušeností se vrátila ke svým občanským profesím a je ráda, že byla nahrazena profesionálními státními úředníky (kéž by tomu tak bylo). V aktivní politice či ve státní službě jich zůstává doslova už jen pár desítek. Jeden prezident, jeden ministr, několik poslanců a diplomatů. A snad jen ti, kdo měli už před čtvrt stoletím vyhraněné politické či politologické sklony, si mohli blízkost moci opravdu „užít“. Nové mocenské síly se dnes formují bez ohledu na zkušenost či případné zásluhy lidí z Charty, a je to jen přirozené.

Charta se nikdy nestylizovala do politické strany, nikdy ale také nesloužila jen jako nějaká zenbuddhistická existenciální ozdravovna. Mezi chartisty byli jak básníci, kteří coby hlídači pramenů zvolili svobodu maringotky (někteří zůstávají dodnes!), tak diplomatičtí stratégové a distributoři podzemního tisku. Nejcennějším odkazem Charty 77 je neúprosné vymáhání elementární zákonitosti, plurality a tolerance jako podmínek otevřené občanské společnosti. K tomu tehdy napomáhal každý různě a jak mohl. A bez vší pýchy (nebylo vždy na co) a při vší úctě k symbolickému pokání těch, kdo se probudili v prosinci 1989 – Charta spíše snášela těch dvanáct let rezistence proti útlaku než náhlý nával novokřtěnců *post festum*.

Je spousta důvodů k nespokojenosti se stavem nynější české společnosti a státu. Býváme unaveni a ne vždy se ozýváme proti nepravosti. Poměry v justici, v policii i v politice zasluhují stálou pozornost veřejnosti, občanských skupin a tisku. Tvrdím nicméně, že je dobře, že Charta usnula. Pokusy oživit ji po roce 1990 byly nevhodné a hrozily ji (záměrně?) diskreditovat.

Zůstává bilance dvanácti aktivních let. Charta 77 dala svému společenství svobodu (za níž každý nějak zaplatil), dala odpovědnost. Nádavkem zkušenost lidské soudržnosti („veselé ghetto“). Působila jako laboratoř tolerance a demokracie a v jednu podzimní chvíli se zdálo, že v jejím duchu bude možné najít chytrou zkratku k moudřejší a harmoničtější občanské společnosti, než jakou lze zřítit tradičním politickým náčiním. Pokus byl učiněn, a nezdařil se, Občanské fórum brzy ztratilo vnitřní vůli i háv všeobecné euforie. Původním cílem Charty však nebylo nic víc a nic míň než uvést zákony této země a jejich uplatňování do souladu s mezinárodními závazky. V tomto ohledu je Charta 77 hnutí, které po dvanácti letech naplnilo své poslání. A to se v dějinách nestává často.

Anketa o Chartě

Odpovědi signatářů

Otázky pro signatáře

1. Jaké jste měl(a) zaměstnání na přelomu let 1976/77, čím jste se zabýval(a) mimo bezprostřední obživu, jaké byly Vaše rodinné poměry?

2. Kdy jste se dověděl(a), že se připravuje Charta 77, kdy a kde jste podepsal(a) její *Prohlášení*, za jakých okolností? Proč jste se rozhodl(a) stát signatářem? Měl(a) jste nějakou představu či předtuchu, co z toho bude či může být? Dal(a) jste svůj podpis zcela samozřejmě, nebo jste váhal(a)? Měl(a) jste pocit něčeho výjimečného? Nebo jste to bral(a) jako jeden z tehdejších protestů? Počítal(a) jste s eventuální perzekucí kvůli podpisu? Anebo Vás naopak perzekuční reakce režimu překvapila?

3. Znal(a) jste ostatní signatáře anebo o nich věděl(a)?

4. Sbíral(a) jste podpisy? Rozšiřoval(a) jste *Prohlášení Charty 77*, jakým způsobem?

5. Jak jste vnímal(a) takzvanou antichartu?

6. Vadilo Vám tehdy něco na *Prohlášení Charty 77* nebo na okruhu jeho signatářů?

7. Domníval(a) jste se tehdy při podpisu *Prohlášení*, že Charta 77 má šanci získat širokou podporu veřejnosti? Přemýšlel(a) jste o tom tehdy?

a) Jestliže jste se domníval(a), že Charta 77 takovou šanci má, proč podporu široké veřejnosti nezískala? Dělali chartisté – třeba bezděčně – něco, co bylo takové podpoře na překážku?

b) Jestliže takovou šanci Charta 77 podle Vás neměla, jaké byly podle Vašeho názoru důvody?

(Tuto otázku možno formulovat alternativně také takto: Považoval(a) jste Vy nebo Vaši přátelé okolnost, že signatářů byly stovky, nikoli tisíce nebo desetitisíce, za samozřejmost odpovídající situaci, anebo naopak za nedostatek, ba chybu činnosti Charty 77? Vyvíjel se Váš názor na tuto věc? Jste dnes zcela jiného mínění než tehdy, před dvaceti či deseti lety?)

8. Dostal(a) jste se v Chartě do nějakého vážnějšího sporu o obsah a formy jejího působení? Oč šlo a s kým jste se přel(a)?

9. Zklamalo Vás něco na Chartě (nebo zklamal Vás někdo mezi chartisty) v průběhu další její existence?

10. Zaznamenal(a) jste nějaké trendy, etapy nebo mezníky ve vývoji Charty 77?

11. Měnila se nějakým způsobem atmosféra uvnitř Charty 77? (První týdny, měsíce, roky, atmosféra před listopadem 1989.) Měl(a) jste pocit, že existuje „společenství“ Charty 77?

12. Máte v souvislosti s Chartou nějaký zážitek, o němž by se dalo říci, že byl zvlášť významný, ať už osobně, nebo v obecném smyslu?

13. Do jaké míry byla podle Vás Charta 77 především záležitostí intelektuálů?

14. Jak široká byla podle Vás ve společnosti solidarita se signatáři Charty? Můžete uvést příklady obojího – jak solidarity, tak opaku? Co tuto solidaritu (nebo naopak nedostatek solidarity) „okolí“ s chartisty ovlivňovalo?

(Disidenti sami – strach z StB – celkový stav společnosti – jiné faktory?)

15. Ovlivnila Charta 77 nějakým způsobem situaci v Československu, politickou atmosféru, politické postoje lidí?

16. Měla aktivita Charty 77 podle Vašeho názoru nějaký vliv na zhroucení komunistického režimu?

Rudolf Battěk

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Prvního května 1974 jsem se vrátil z vězení a nastoupil místo soustružníka v nástrojárně v Tesle-Karlín. Pracoval jsem tam rok a od 27.5.1975 do 31.12.1979 jako čistič výloh podniku Úklid hlavního města Prahy. Ovšem základní náplní mé každodennosti bylo spojení s lidmi, kteří se věnovali politické práci v disentu: přejímání literatury z ciziny, rozmnožování nejrůznějších textů a jejich distribuce, sociální pomoc rodinám uvězněných. Na setkáních se diskutovaly naše opoziční možnosti, strategie další činnosti, příprava akcí a prohlášení. Pokud byl čas pro ryze osobní zájmy, studoval jsem odbornou literaturu sociologickou, politologickou, z oblasti sociologie práce a filozofie. Byl jsem si vědom handicapu, kterým bylo vyřazení z odborné činnosti, z práce v Sociologickém ústavu ČSAV (1965–1969), a tím ztráta kontaktu s oborem.

Opoziční politická aktivita v totalitním systému byla zatížením psychickým, které já osobně snášel dobře a bez stresů a manželka i obě děti Alice (*1953) a syn Pavel (*1958) s porozuměním a podporou, bez níž by moje činnost, alespoň v takové podobě, nebyla možná. Signování Charty 77 proto pouze dynamizovalo naše opoziční chování a pochopitelně zesílilo tlak a zájem Státní bezpečnosti.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Na přípravě Charty 77 jsem se přímo nepodílel a s jejím textem jsem se seznámil, když k nám přišla Anička Uhlová někdy v prosinci, po Vánocích 1976. Text *Prohlášení* se mi nezdál nijak výrazně politicky opoziční, vždyť v meritu věci se pouze dožadoval plnění závazků obsažených v Mezinárodním paktu o politických a lidských právech a Helsinském paktu, které vstoupily v platnost i u nás po jejich ratifikaci Parlamentem. Signaci Prohlášení Charty jsem považoval za

samozřejmost a neočekával jsem nějakou výraznou reakci, nehledě na to, že po svých předchozích zkušenostech jsem byl připraven na jakýkoli možný zásah. Byl jsem rád, že jde o politický čin, projev politické vůle, který víc spojí řady signatářů pro výraznější opoziční činnost. Zveřejnění celého textu i s podpisy jsem považoval za nezbytné a samozřejmé. Příliš okatá reakce a perzekuce režimu mě překvapila spíš proto, že mně osobně se text zdál velmi uvážlivý a svojí výzvou k dialogu i značně tolerantní. Ale byl jsem rád, že je to odraz a stmelující čin pro mnohé, kteří by jinak zůstávali v intimitě své opoziční izolace.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

Značnou část signatářů z první vlny jsem znal už z předchozí spolupráce.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Po celou dobu jsem se snažil získávat lidi pro spolupráci, a také jsem je informoval o Chartě a možnosti připojení k ní podpisem. Za důležitější jsem ovšem považoval konkrétní pomoc, a rozhodli-li se někdo rozmnožovat nebo distribuovat naše texty, prohlášení a sdělení, raději jsem ho nechtěl vystavovat očím StB podpisem Charty, pokud se ovšem sám nerozhodl tak učinit. *Prohlášení Charty 77* jsem měl k dispozici (strojopisné kopie, které dělala Otká Bednářová nebo Drahuše Proboštová).

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Antichartu“ jsem považoval za politický protitah, který měl hrozbu ovlivňování občanů v zárodku znemožnit. Obavy komunistické moci byly velké, protože text Charty nemohl být dost dobře vykládán jako kontrarevoluční, a tedy trestně-právně postižitelný – dožadoval se přece plnění přijatých mezinárodních závazků. Ostudné, trapné i trpké bylo zjištění, kolik „slušných lidí“ nenalezlo odvahu nepřijmout tuto hru na odsouzení chartistů. Strach z postihů, obtíží, ale zejména hrozba ztráty finančních zdrojů vedly k mravnímu selhání mnoha jedniců.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Věděl jsem alespoň později, že profesor Patočka měl značně skeptický postoj k osobě Jiřího Hájka (autentický výrok Jana Patočky o osobě Jiřího Hájka znamenal Pavel Bergmann). Můj postoj k signatářům Charty z řad „osmašedesátníků“ byl politicky pragmatický: kdo otevřeně, ovšem s čistými úmysly, Chartu podepsal, zařadil se k protestující opoziční menšině, a tím také projevil ochotu převzít možná rizika. K obsahu jsem se už vyjadřoval. Formulace jsem považoval za politicky promyšlené ve svém konceptu, rozumně tolerantní, aby výzva k dialogu přitom nezpochybovala naše sebevědomí.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

O podpoře *Prohlášení Charty 77* širokou veřejností jsem při podpisu, ale i později při jejím rozšiřování vůbec neuvažoval. Bylo mi jasné, že šlo o politický čin, ať jakkoli „krotký“, a není mi známo, s jakým záměrem či dopadem na veřejnost

počítali vlastní iniciátoři. Rozhodující byl morálně-politický apel i patos i naše vnitřní potřeba nemlčet. Zřejmě to muselo být každému, zejména u osoby profesora Patočky, s nímž jsem v lednu 1977 mluvil v jeho bytě. Setkal jsem se s ním také ihned po jeho přijetí holandským ministrem zahraničí van der Stoel. Jel tehdy od něho za Jaroslavem Seifertem a zval mě, abych se k němu připojil. Protože jsem byl v „čističskéin“, s kýblem a stěračí, doprovodil jsem ho pouze k taxiku a sám jel domů. Patočka byl jistě sledován, a jak známo podrobován dlouhotrvajícím výslechům. Navštívil jsem ho ještě, když už doma ležel, než byl převezen do nemocnice.

Znamé argumenty historika Emanuela Mandlera jsou záměrnou snahou snížit nepominutelný význam „chartismu“ tím, že si vybral jako záminku fakt, že Charta neměla podporu široké veřejnosti, jako by to na jejím politickém významu bylo podstatné. Jak může v totalitním systému jakákoli opoziční akce získat podporu široké veřejnosti? V okamžiku, kdy ji získá, viz listopad 1989, znamená to konec totalitního režimu. Cožpak deset let po Chartě za účasti převážné části chartistů vzniklá Mandlerova Demokratická iniciativa získala širokou podporu veřejnosti? A to už byla situace opravdu „na spadnutí“. O skutečném významu a politickém vlivu Charty a chartistů svědčí skutečností, že k Občanskému fóru, stavějícímu na jejích myšlenkách, se musel přiřadit každý, kdo chtěl se svou skupinou uspět a nezůstat ve vzduchu!

Nenapadá mě nic, co by bylo lze kvalifikovat v našem chování jako překážku – byť bezděčnou – podpory široké veřejnosti. Polemizovat s tímto protichartovním pseudoargumentem se mi zdá neúčelné.

Komunistická moc si přece po zkušenosti roku 1968 nemohla dovolit sebemenší průnik být jenom opakovaného reformního pokusu o posun, nemluvě o změně daného stavu. Nehledě k tomu, že husákovské vedení samo, bez souhlasu moskevského ústředí, nemohlo do žádného, třeba i nepřímého dialogu s opozicí vstoupit.

Možná, že existovaly způsoby, jak dostat text Charty do „každé“ rodiny, sám jsem o žádných nevěděl a ani o nich neuvažoval. Všichni aktivní chartisté byli střežení StB, a pokud zůstávali mimo vězení, měli co dělat sami se sebou, aby fungovalo alespoň minimum opoziční aktivity: získávání literatury a textů ze zahraničí, jejich rozmnožování a distribuce, která při nejlepší vůli pokrývala převážně tentýž okruh zájemců a odběratelů, ale přesto se z něj postupně dostávala i mimo vlastní disent – to nelze podceňovat! Fungoval VONS a zahraniční rozhlas pravidelně informoval o jeho sděleních.

S žádnou promyšlenější koncepcí, jak výraznějším způsobem získat (masovou?) podporu veřejnosti, jsem se nesetkal. Ale byla tu vždy snaha alespoň individuálně rozšiřovat základní prohlášení Charty a získávat její signatáře, a hlavně spolupracovníky pro řadu činností. Nešlo jen o *Prohlášení* a množství různých dalších textů. Jenom akademický domýšlivce může nějak zásadně negativně posuzovat činnost chartistů, a naopak jako podstatné vyzdvihnout něco, čeho prostě nebylo možné dosáhnout jinak než ozbrojeným pokusem. A tak naivní jsme nebyli, abychom uvažovali o takové alternativě. Na svém názoru na vliv,

význam a působnost Charty 77 a disentu vůbec nemusím nic měnit, z čehož nelze usuzovat, že odmítám každou kritiku všeho, co se dělalo v disentu a kolem Charty.

Otta Bednářová

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Po roce 1968 jsem byla pro svůj nekompromisní postoj k okupaci a pro své publicistické filmy z let 1963 až 1968 propuštěna z Československé televize jako redaktorka Zvědavé kamery. V té době jsme měla dva nedospělé syny a byla sama živitelkou rodiny. Marně jsem hledala zaměstnání, byla jsem na čtrnácti místech odmítnuta, ačkoliv jsem žádala jen práci uklízečky. Nakonec se mi podařilo najít práci v noční vinárně jako šatnářka a uklízečka. V roce 1975, po vážném onemocnění, mi byl přiznán částečný a později plný invalidní důchod. Od roku 1972 jsem při své práci uklízečky rozepisovala různé politické texty, dále fejetony a opisovala knihy zakázaných spisovatelů pro Edici Petlice.

Na přelomu let 1976 a 1977 jsem tedy už byla v invalidním důchodu, který mi byl po mém zatčení v roce 1979 jako člene VONS (soudní proces s VONS) odebrán, a to rozhodnutím Městského soudu v Praze. Rozhodnutí mi bylo doručeno přímo do věznice. Od vzniku Charty 77 jsem rozepisovala všechny její dokumenty a rozšiřovala je. V této činnosti mi pomáhali i oba moji synové Jiří a Jan Bednářovi. Oba ztratili zaměstnání. Syn Jiří Bednář ztratil zaměstnání v televizi, kde pracoval jako asistent kamery. Syn Jan Bednář byl pro podpis Prohlášení vyloučen z Vysoké školy ekonomické těsně před dokončením. Oba byli pak často vyslýcháni, pronásledováni a zastávali jen práce hlídačů apod.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Prohlášení Charty 77 jsem podepsala před Vánocemi 1976 doma, a to spontánně. Viděla jsem další možnost otevřeně protestovat proti komunistickému režimu a jeho zvlí. Oba moji synové *Prohlášení Charty 77* podepsali v tutéž dobu a aktivně se na činnosti Charty podíleli.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Jen jsem předpokládala, že *Prohlášení* podepíší lidé, kteří se už dříve, v šedesátých letech, vyslovovali tak jako já v televizi, tisku, filmu proti komunistickým praktikám.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Sbírala jsem podpisy, rozepisovala jsem *Prohlášení Charty 77* a předávala je svým přátelům a rovněž signatářům, protože později potřeboval mít každý signatář svůj vlastní exemplář *Prohlášení*.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

Pociťovala jsem ji bolestně. Nechtělo se mi uvěřit, že necelých devět let po okupaci Sovětskou armádou, kdy byl národ tak jednotný ve svém odporu, budou to právě kulturní činitelé, kteří „antichartu“ podepíší...

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Ne.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Byla to příležitost pro širší veřejnost, aby vyslovila alespoň své sympatie s *Prohlášením Charty 77*, doufala jsem v tuto příležitost.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Dobrovolně jsem se rozhodla pracovat pro Chartu 77 především tak, že jsem rozepisovala a rozmnožovala i rozšiřovala veškeré její texty, dokumenty, Sdělení VONS, *Informace o Chartě 77*. Tato činnost mi zabírala veškerý můj čas, včetně mnoha nocí. Každý spor mi připadal naprosto nevhodný a oslabující, spíše jsem se snažila proti silnému nepříteli – totalitnímu režimu – nabádat k jednotě a odmítala jsem hašteřivost všeho druhu.

9. *Zklamalo Vás něco na Chartě?*

Nedostatek konspirace v otázkách organizačních, praktických. Charta 77 hlásala své ideové postoje, tam nebylo jistě co tajit, ale organizační záležitosti bylo třeba chránit, což mnozí neuznávali. Vadila mi zbytečná žvanivost mezi signatáři Charty 77. Rovněž podceňování StB bylo jen ke škodě. Zejména, když se někteří signatáři při výslechu snažili „oklamat“ vyšetřovatele a namísto mlčení volili taktiku jakéhosi matení vyšetřovatelů. Po výsleších se tím někteří často vychloubovali, jako by netušili, že tím mohou jiným chartistům způsobit značné těžkosti. Málokdo si také připouštěl možnost odposlechů v bytech a existenci donašečů z řad chartistů – spolupracovníků StB.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Stupňující se útlak, s ním přicházela i větší únava, která pro mnohé znamenala odchod do emigrace. Každá emigrační vlna měla vliv na činnost Charty 77. Velký zlom znamenalo zachycení známého automobilu s literaturou vezenou do ČSSR a odhalování různých, do té doby utajených informací.

11. *Byla Charta společenstvím signatářů?*

Od začátku se Charta 77 seskupovala vlastně podle „světového názoru“. Jako první vznikla zcela zřetelná skupina komunistů-osmašedesátníků – takzvaní úterníci. Už to, že mluvčí byli tři a jedním vždy musel být bývalý komunist, druhým jakýsi zástupce umělců, třetím rovněž nekomunist, jasně dokazuje, že Charta 77 nebyla názorově skutečně pevným společenstvím. Bylo často obtížné sestavit dokument Charty 77, od prvního do konečného znění často uplynulo

mnoho měsíců, protože zejména skupina bývalých komunistů každý dokument zbytečně zdržovala a upravovala, až se často vytrácela údernost celé věci. Neměla jsem, bohužel, pocit skutečného společenství. Tyto věci mne trápily, a protože jsem jim nedokázala čelit, rozhodla jsem se především podle svých sil rozepisovat vše, co bylo třeba, bez ohledu na skupinkaření.

12. Výrazný osobní zážitek.

Ano, mám několik osobních, velmi zraňujících poznatků o činnosti a jednání několika významných činitelů Charty 77, které však dosud nedokáži zveřejnit, spíše čekám stále na to, že ti dotyční o svém selhání promluví sami. Proto se ani teď nechci o těchto bolestných záležitostech šířit.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Převážně.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Důvod nedostatečné solidarity veřejnosti s chartisty vidím převážně ve strachu z pronásledování, ve strachu z StB. Zním jen jedinou, neobyčejně kladnou solidaritu, která byla velmi významná, ale ani dnes nechci prozrazovat jméno té báječné osoby, bojím se, abych jí nezpůsobila těžkosti ještě dnes.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Ne. Bohužel. Snad jen v zahraničí zachránila pověst ČSSR.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Ne.

Josef Císařovský

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976 a 1977 jsem neměl žádné zaměstnání, žil a pracoval jsem jako výtvarník na „volné noze“, živil se také chovem ovcí, což následně byl jediný příjem pro celou rodinu. Žena „moc zlobila“ v roce 1968, takže byla trvale bez zaměstnání. Oba starší synové stačili do *Prohlášení Charty 77* dostudovat, nejmladšího to všechno čekalo. Po zveřejnění Charty 77 jsem byl vyloučen ze Svazu výtvarných umělců, byl vydán zákaz veškeré výtvarné činnosti. Byl jsem zbaven pojištění a „navždycky“ mi odebrali řidičský průkaz, o cestovní pas do zemí obou táborů jsem přišel již v roce 1969. Moje poslední dílo před Chartou – kašna pro Památník národního písemnictví – muselo být odvezeno z Prahy ven a nebylo mi zapláceno. V tehdejších Čechách bylo tohle vše normální: kdo dává facky, musí počítat s kopanci. Nekňučet, nestěžovat si, pracovat. Často o mně říkali, že jsem tvrdej chlap. Nevím.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě *Prohlášení Charty 77* mi řekl Věnek Šilhán kolem Vánoc 1976. Tehdy také diskutovali o první verzi textu v bytě Zdeňka Mlynáře, který poté jednal o našich připomínkách se skupinou Václava Havla. Protože jsem žil trvale mimo Prahu, podepsal jsem text „dopředu“ bianko, takže jsem byl mezi prvními signatáři. Mimo již uvedená jména (Šilhán, Mlynář, Havel) jsem věděl o Janu Patočkovi a Jiřím Hájkovi, kteří měli být prvními mluvčími spolu s Václavem Havlem. Představu, co z toho bude, jsem měl dočista konkrétní, máje zkušenosti z Ruska. Jenom jsem nepředpokládal, že to režim udělá tak hloupě a s takovou reklamou pro nás. Také jsem nepředpokládal, že to podepíše 243 lidí, to už, holenku, nebyli jedinci, ale hnutí. A co hlavního: k jednomu stolu zasedli odleva doprava lidé, kteří dovedli odložit zášť, nenávist, ideologie, vyznání, měli dobrou vůli, aby posloužili pravdě a životu. Ten establishment a jeho režim neměly právo na existenci. O novém režimu, jaký by měl být, se tehdy nemluvilo vůbec, co se nechtělo, na tom se shodli všichni. Nevěděl jsem o lidech, kteří měli cosi jiného za lubem, a asi měli. Já cítil mocnou touhu po změně toho zparchantělého způsobu života té doby, nikoliv odvetě, mstě z příkoří atd. Co vzápětí naprosto nevyhovovalo mému individualismu, bylo dělat z Charty 77 nějakou organizaci s řádem, hierarchií, autoritami, usneseními, úkoly. Byl jsem vždy ve všem a všude solitér a zůstal jsem jím i tady. Nesnáším „milované autority“, a už vůbec ne, aby mne kdokoli v těchto věcech řídil, za cosi platil či podporoval a podobně.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Viz výše. O dalším signatáři jsem se dozvěděl hned na počátku ledna na StB v Bartolomějské, když mně jeden majorek řekl, že jsem v pěkné partě, a uvedl jméno Drtiny jako signatáře Charty 77. Nevěděl jsem, že ještě žije, a tak jsem se zeptal na jeho zdraví, ač jsem ho neznal. Odvětil celkem slušně, jestli si koleduji o pár přes hubu, ale neučinil tak.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Podpisy pod Chartu jsem nesbíral, nikoho nepřesvědčoval, když se mne někdo zeptal, oč jde, vždy jsem slušně a věcně odpověděl, a když z vlastní iniciativy chtěl podepsat, tak jsem ho informoval, co a jak může učinit. Nikdy jsem nezapřel to, že jsem signatář, ani veřejně, ani při řadě výslechů a zatčení, a také jsem tyto věci nehlásil do „ústředí“ Charty, protože to byla moje věc, moje „hra“, ale seznamoval jsem s tím své přátele.

5. Názor na tzv. antichartu.

„Antichartu“ jsem vnímal jako pravý český Kocourkov, dočista vydařený, kdo zná české dějiny, nebyl překvapen. Ale přesto mne zamrzelo několik jmen, ovšem zbytečně, zapomněl jsem na změnu a výměnu lidských ctností, na volání „divočiny“ peněz a zlata, jejich dobrodružství si vyhledalo své dobrodruhy, a ti se už dovedou vykroutit a kroutit se furt.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či na jejích signatářích?

Na *Prohlášení Charty 77* ani na prvních signatářích mi nic nevadilo, snad jen, že tam bylo málo hezkých dívek, ale já nikam nechodil, možná, že se teprv množily?

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Musím se trapně opakovat: kdo zná české dějiny, tak věděl, že Charta 77 má širokou podporu veřejnosti, ale nic se prakticky nezmění, že na tom budeme „prakticky tak jako teoreticky“. „Chartistů“ bude vždy v Čechách přehršel, bylo, je a bude, když horizont bude tak blízko, že ho není možné obejít. Jsem stále tohoto mínění, ba čím dál tím více, a tím jsou rozčarováni jen ti, kteří si myslí, že za „postoj“ perspektivní by se mělo nějak platit, a také si to někteří dovedou vybrat. U nás se skoro vždy chválí ten, kdo má momentálně moc a ta něčím kyne – to je ten praktický český rozum ve své zeměpisné situaci. Z toho hlediska se u nás razantně přiloží ruka k dílu, když jsou odvedle slyšet rány do zdi.

8. Spory uvnitř Charty.

Já se v Chartě do nějakého sporu „o obsah a formy“ jejího působení nikdy nedostal, protože jsem to ze svého hlediska solitéra, činného a činícího se samostatně ve stejném směru, považoval za zcela zbytečné. Když jsem si potřeboval něco hlouběji ujasnit, svolal jsem své stádo ovcí a měl řeč. Skoro vždycky mlčely, a tak jsem stále více nabýval dojmu, že neopouštím pravdu.

Vážil jsem si elánu řady chartistů, četl různé studie a stanoviska, prohlášení atd., ale nikdy mne nenapadlo do toho vstupovat. Ne že bych ty věci považoval za zbytečné či marné, ale protože jsem to viděl, a to většinou, zcela jinak a cítil jsem se vně toho proudu nadšení, tj. v proudu bez nadšení. Takhle jsem na tom byl už několikrát – po květnu 1945, po únoru 1948, v šedesátých letech. Nikoli však se založenýma rukama. Teprve nyní, po dvaceti letech, se pomalu ukazuje, oč tehdy šlo. A po dalších dvaceti letech...?

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Nic mne na Chartě nezklamalo, hned jsem pochopil její významové gesto v Čechách i v zahraničí, neboť jsem tak cítil, ale nesliboval si od ní to, co jiní, a viděl její příští kontury trochu více rozmazané. Zklamalo mne několik chartistů, když jsem až o hodně později poznal a pochopil jejich pokrytectví, u jedněch od počátku cílené, u druhých mimoděčné. Ale o tom píšu ve svých vzpomínkových blábolech, čímž si ulevuji, když si přece jen, sakra, potřebuji zanádat, co bych to byl za Čecha.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

To mne nezajímalo. Pro mne je důležitý individuální, osobnostní postoj a stát na svém.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

„Společenství“ Charty se jistě utvářelo, stalo se pro většinu „náhradním“ způsobem života, zvláště pro ty, kteří ji podepsali později. Prostě lidi chtějí být povětšinou v nějakém houfu, cítit jeho teplo. Já cítil ty mimopražské, žili na „vídrholci“ a neuhýbali.

12. Výrazný osobní zážitek.

K tomu příkládám několik autentických záznamů, jak se udály před mýma očima bezprostředně po zveřejnění Charty 77.

Muselo to být k Silvestru 1976, protože Charta 77 byla na spadnutí. Sedím s kamarádem u kamen v kokořínských lesích, poletuje sníh, tiše popíjíme o pár dní dopředu, protože tehdy člověk nevěděl, co bude zítra. Třeba to věděli oba mí hafani, ale ti zatím také spali. Úplně tichý byl i staletý kaštan v koruně. Všechno bylo tiché, a to mýlilo.

Náhle mne to koplo do hlavy jak od kobyly – ten Jirka to podepsat nesmí, byl by to jeho konec. Franto, otevři vrata, jedeme do Doubravičky za Ledererem, je to přece kousek od nás, mohlo by napadnout nějakého fanfaronu, že by měl signovat *Prohlášení Charty 77*.

Chtěl jsem spěchat, nějaký čert mi seděl za krkem, ale nešlo to, rozchumelilo se, nic nevidím, a když odbočujeme na Doubravičku, mjíme těsně nějaké auto s rozsvícenými reflektory, div jsme se nesčuchli. Nesčuchli, škoda! Měl jsem plné ruce volantu, stačil zahlédnout jen zmatnělé obličej, jako bych je měl znát. Vpadneme k Jirkovi do chaloupky, ode dveří řvu: Jirko, ty starý kriminálníku, tu Chartu nepodpisuj!

– Kluci, už se stalo, byl tu Ruml s Chramostovou, museli jste je v tý chumelenici minout. Vždyť jste to podepsali také, tak proč ne já?

– Protože jsi byl, ty vole, už dvakrát zavřenej, my ještě ne, budou tě chtít vystěhovat, Eluš je Polka a je tady jen na zálohu.

Tak se i stalo, nejdříve ho zavřeli a potom vystěhovali, a to ho tam venku stálo život. To jsme my dva s kamarádem byli tak chytrí oproti ostatním? Ale vůbec ne, měli jsme jen zkušenost z Ruska, ze styků s „kriminálníky“ – toť vše.

Tak jsme u Ledererů dostali hodně sladkostí, punč, zanechali jim starosti, a za čas jsem k Novému roku 1978 vyřezal do lina Jirkův portrét, Eluš propašovala do vězení asi dvacet kusů s tiskem „Až se rozední, půjdeme“, Jirka je podepsal. No a tak poslal do Evropy z kriminálu pozdrav, kdo to všechno dostal, to už nevím.

A ještě po delším čase jsem poslal na jeho hrob s alpským kamenem jeho portrét v bronzu. Jirko, zdravím tě z té dálky a zase se zdržením po tolika letech.

V lednových a únorových dnech 1977, kdy mocní této země měli průjem hrůzy a vypouštěli vzteky, se na cestě k mým vratům objevila dvě světla a rachot motoru. Byl pozdní večer... psi šíleli. Nic nebylo k rozeznání. Zůstalo to stát před vraty s nevypnutým motorem. Říkáme si, to na nás dělají nájezd? Mimo nás tu není přes zimu ani noha. Kdosi křičí, otevřete vrata!

Vyjdu ven, brejlatej dědek v montérkách: vezu vám brambory a pro ovce řípu. Jářku, neznám vás, nic jsem si nikde neobjednával, nemám peníze. Opáčí, kam to mám shodit?

Vjel do dvora, shodil pytle, motor nechal běžet, protože by ho znovu nenatočil. Zvu ho do kuchyně, nalévám tři velké lampy nedávno „dopálené“ slivovice zn. „já sám“, koukám mu do ksichtu, kdo to vlastně je.

Zvedl rumplováka, řka: „Dali jste jim přes držku, ať žije Charta, já tu odvahu ne-našel udělat to, ačkoli mě stokrát posrali a ničili. Jsem bývalý sedlák Procházka z Tubože, vodvedle, a vy jste ten chartista a ovčák, co to udělal za mne.“

Byl to vlastně tesař z Pankráce, který poslechl Beneše a uvěřil Gottwaldovi a šel po květnu 1945 dělat sedláka do pohraničí a dělal ho dobře, dokud mu všechno nesebrali. Teď měl 150 Kč penze, tři infarkty, kousek žaludku po operaci a starý traktor, se kterým poděkuje. Nechtěl naprosto nic. Jako by se NIC nestalo, stalo se, nestalo, ale já o tom vím a nyní to víte i vy, dává to nějaký smysl pro tuhle společnost? Už je pár let mrtev.

Březnová, z cikánské hospody v Ráji, 1977

Středa, už za tmy začíná můj den tady v té hospodě na cestě do Prahy a do Peka, kde hájí naši věc spoluanarchista Láďa Lis.

Sem k nám nikdo nechodí, „nás se každý bojí“ (až na StB), je to samota a v zimě je nás tak u jednoho stolu v rohu u šentyše a kamen.

V hospodě ticho jak ve studni, že by už začala fungovat expozitura StB ve Mšeně? Kvůli nějakým osmi chartistům?

Otevírám trochu prudčeji dveře pro každý případ, chlapů je tam třikrát více než normálně, známé ksichty až na jednoho. Náš stůl je neobsazen, pokryt samými velkými frňany rumu, při kraji přikrytý pekáč s něčím ukrutně voňavým. Je sedum, že už taky jdeš, ty... chtěl dle zvyku říci vole, ale polkl to. Pravím, co to oslavujete, holomci?

Raymund Tříška, světský, nejstarší lesař a koňář, velí, chlapci šavle vzhůru a do dna, ať žijou ty pacholci z Charty, a tady ten jeden náš!

Teď jsou všichni kolem našeho stolu. Raymund odkrývá pekáč – hle, kus pečene. Díím: „Raymunde, jestli je to některej z mých psů, tak si kus vezmu a z lásky sežeru, ale tebe potom zabiju!“ – „To už si, kamaráde, ode dneška nedovolím, vod kdy platí ta Charta?“

Jen ten jeden sedí, nepije a mlčí, prý bejvalý sedlák ze Střezivojic, až se přece pohne a řekne: „Pane C., slyšel jsem, že jste správněj a chytrej chlap. Ale vidím, že jste hloupej jak šejtrok.“ Táži se ho klidně, proč. Postaví se, dívá se mi upřeně do očí: „Copak chytrej chlap udělá takovou blbost, jako je ta Charta, a jde hlavou proti zdi? Leda že to má nějak posichrovaný, že se mu nic nestane, a má hlavně prachy. Co jsme zmohli my sedláci? Šli do prdele a vy půjdete taky.“

Ale to už po něm skočil Raymund, praštil s ním na zem a už ho škrtil. Strhávám ho, ohnal se po mně, div mi neurazil hlavu, povídám mu při té příležitosti klidně: „Ty vole, bojujeme za lidská práva a nerveme se jako cvoci.“ Chvíli se na mě

dívá užasle: „Já myslel, že už to začalo, a ty nám tady kážeš jako nějaký prorok, nebo je ještě brzo? Ještě máme počkat?“

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Samozřejmě, že Charta ovlivnila politickou situaci nejen v zahraničí, ale i doma: korodovala ocelové kecy establishmentu; nasadila do StB nejistotu; dosud fungující přetvářka normalizačních lidí přestala fungovat v rodinách a ocitla se na světle božím; chytračení bylo konfrontováno se zjevnou pravdou; krátce, začal se utvářet nový praktický mravní kodex. Já si tehdy říkal: když tohle v lidech vydrží, tak pámbu pomáhej příštímu režimu, i když bude úspěšnější, tak bude bez-tak pod nemilosrdnou a stálou kritikou. – No vida, kdo neměl pravdu?

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Existence Charty nesporně přispěla ke zhroucení komunistického establishmentu, ale být jen sama ve východní a střední Evropě, nic moc by se nestalo. Myslím, že více než politicko-mocenský význam měla význam mravní. A tak se zase ukázalo, že režimy přicházejí a odcházejí a mravnost humanitních ideí a ideálů je nesmrtelná.

P. S. 1996/7

Lid dělný z té doby pochopil hned, co se myslí tou Chartou, instinktem to pochopili i oni u moci, samozřejmě každý z hlediska svého zájmu. A my chartisté jsme snili zatím o bratrství mezi všemi lidmi, hlavně o svobodě, o národním usmíření.

František Čejka

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Vznik Charty 77 jsem zaregistroval v době vojenské služby. Atmosféru kolem signatářů jsem poznal až v Liberci, Chartu jsem, podepsal, tuším, v roce 1983. Na svém pracovišti jsem nezaznamenal žádnou snahu vyhodit mě z práce, měl jsem podepsanou smlouvu, vázanou bytem.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Signatářem jsem se stal, protože pro mě byla neúnosná pozice dvojí tváře, kterou běžně zastávali všichni kolem mne, ať v práci, či moji přátelé. Chtěl jsem se jasně distancovat od tichého akceptování daných poměrů. Protože jsem podepsal Chartu později, měl jsem jasnou představu, co se mi může přihodit, znal jsem již osudy libereckých i pražských signatářů. S podpisem jsem váhal několik měsíců. Pocit něčeho výjimečného jsem měl, s perzekucí jsem počítal, ale přesnou představu, jakou míru snesu se svou rodinou, jsem neměl.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

Znal jsem liberecký okruh signatářů a s dalšími jsem se seznámil v Praze a v Brně.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Podpis jsem nesebral ani jeden. Rozšiřoval jsem materiály – prohlášení či knihy z okruhu Charty – jednak mezi lidmi v práci, jednak mezi známými ze sportu a kultury.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Antichartu“ jsem nepociťoval jako něco, co se mne dotýká, a i dnes to vnímám jako problém starší generace, která se Chartou a „antichartou“ více osobně rozděli. Více jsem přemýšlel o jediném jménu pod „antichartou“ – o Janu Werichovi.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Na *Prohlášení Charty 77* mi nevadilo nic. V okruhu signatářů jsem se snažil především seznámit s lidmi, kteří mi měli co říct, jedním z těch, které jsem rád viděl, byl Jiří Müller z Brna. Lidi, kteří mně kolem Charty připadali zvláštní, jsem záměrně nevyhledával.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Při svém podpisu jsem již věděl, že Charta nemá šanci získat širokou podporu veřejnosti; jednak si velká část společnosti našla způsob života, v němž nechtěla konflikty s mocí, jednak další části společnosti byly požadavky a představy chartistů cizí, což se projevilo i po roce 1989 a projevuje se i nyní. A to vůbec neberu v potaz skupinu angažovaných komunistů, kteří byli a zůstali na úplně opačném pólu názorového spektra. Určitě je možné vést diskusi o tom, co bylo větší podpoře na překážku, ale dle mého mínění pouze účast některých bývalých komunistů překážela starším a zásadovým kritikům komunismu, aby se připojili k Chartě. U ostatní společnosti mohla Charta najít pouze sympatie, které byly možná více dány „zlobením vůči komunistům“ než přitakáváním názorů chartistů. Přesto si myslím, že Charta pomohla vzniku světa disentu, ve kterém se kultivovali mnozí aktéři dnešního veřejného života, a to považuji za její značný přínos.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Pamatuji se pouze na Jiřího Křivského, který v Liberci seznámil lidi, kteří by se asi jinak nepotkali, ale zároveň uměl toto společenství agresivně rozbít. Ostatní chartisty, třeba Václava Bendu, Uhlovy, Brňáky, jsem vyhledával především jako zdroj informací a tiskovin. Vybíral jsem si takové lidi, kteří mně spíše imponovali, a nepamatuji se na nic, co by mě ostře vyprovokovalo k tomu, abych si došel s někým vyříkat svou kritiku. Pouze v dokumentu o památkové péči, kde jsem předal dobře zpracovaný materiál od Jana Sapáka z Brna, jsem pocítil urči-

tou propast mezi politickým postojem a snahou obsáhnout problém v širším společenském rozměru. Jednoduše řečeno, měl jsem dojem, že odborná stránka nebyla v textu patrná.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Nebyl jsem žádný ortodoxní chartista, a tak spory, například Cibulky se Šabatou a Havlem, mě spíše vedou k přemýšlení, kde jsou hranice náprav a změn, které jsou akceptovatelné ve společnosti. V tom, jak si kdo z nás představoval její očištění, byly zcela určitě mezi chartisty největší rozdíly, které se však mohly vyjasnit až po pádu komunistické moci.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

Pamatuji si, že určitým mezníkem byla pražská konference o lidských právech; došlo zcela jasně k větší orientaci do ciziny. Dalším mezníkem byla aktivita ochránců životního prostředí, z té doby si uchovávám pocit ozelenění Charty.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Jak se měnila atmosféra Charty, si nijak výrazně neuvědomuji, ale po roce 1989 možná došlo k částečnému rozlomení na ty, kteří aktivně vstoupili do politiky, a na ty, kteří nebyli tímto vstupem nadšeni. Společenství Charty 77 jsem vnímal spíše jako součást disentu, jiného způsobu vidění světa.

12. Výrazný osobní zážitek.

Určitý zážitek mám až z listopadu 1989. Z prvních dnů demonstrací v Liberci si pamatuji, že pro některé lidi, kteří byli na čele společenské vlny, bylo nepřijatelné vystoupit se stanovisky či texty Charty 77. A večer, kdy vrcholila několikatisícová demonstrace, titíž lidé, opilí z reakce davu, křičeli: „Ať žije Charta 77!“, ale s názory chartistů se mýjeli.

Druhý zážitek se váže k první prezidentské kandidatuře Václava Havla. Pamatuji se, že když jsem přivezl tuto zprávu do libereckého vedení Občanského fóra, byli mnozí zkoprněli a vznášeli námitky. Byli přesvědčeni, že společnost tuto kandidaturu nepřijme, a varovali před takovou troufalostí. Již týden poté nikdo nic takového nepřipouštěl a dnes si již vůbec nepamatuje na nějaké výhrady.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Chartovní dění a názorové prostředí bylo dle mého záležitostí intelektuálů. V Liberci ovšem mezi signatáři převažovali zástupci undergroundu, kteří byli především lidmi z ulice. Nelze určitě hovořit o „dělnících“, jejich okruh pocházel ze světa závozníků, hlídačů, pomocných dělníků.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Solidarita ve smyslu pomoci, ať finanční či názorové, byla pouze jakousi širší rodinou Charty. Tyto kroužky přátel nepředstavovaly „zbývající“ společnost, ale

byly jakýmisi signatáři bez podpisu. Ostatní společnost držela tichá pravidla hry s komunistickou mocí, při kterých bylo zákonem cítit se proti nim, avšak navenek plnit všechny psané i nepsané formy loajálního přitakávání. To, co vydělovalo Chartu, bylo zveřejnění vlastního postoje. Určitou solidaritu představovala především v menších městech normální sousedská výpomoc, která se orientovala na běžné záležitosti – opravy chalup, aut, dřevo atd.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Charta 77 zcela určitě ovlivnila situaci v Československu. Vytvořila především určitý obraz pro přátele v zahraničí. Na domácí půdě kultivovala „disidentskou kulturu“. Politickou atmosféru a politické postoje lidí Charta 77 ovlivnila v okruhu těch, kteří byli naladěni na stejnou vnitřní „strunu“. Ostatní společnost byla zasažena pouze povrchově, což se projevilo krátkou epizodou v listopadu 1989.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Charta 77 přispěla především ke způsobu odchodu komunistické moci (sametová revoluce), samotné její zhroucení vyvolaly především vnější okolnosti. Je však otázka, zda jsme se zbavili komunistické moci tím, že padla skoro všechna pravidla „vycházení“ prostého občana s ní. Změnila se opravdu česká společnost tak, že éra komunistického vidění a organizování života je za námi? Kde jsou mnozí prominenti KSČ? Charta 77 nabídla v době přelomu vlády ve společnosti únosné tváře, ty byly s menšími výhradami akceptovány, ale ideový svět Charty 77 společnost nevzala za svůj. Nemělo to nijak dramatickou podobu, výsledky voleb a nová politická uskupení jsou výrazem vlivu Charty 77 na politickou atmosféru v Československu. Dá se však říci, že podhoubí Charty 77 cosi pojí a že aktivity tohoto okruhu lidí, byť jsou zcela rozdílné – od profesionální politiky přes podnikání k účasti v kultuře – přitahují vždy větší pozornost a podporu lidí z téhož bývalého „rodinného“ kruhu disentu. Já osobně zažívám v tomto prostředí určitý soulad a „nepotřebu“ vysvětlovat si navzájem, oč v té či oné věci jde.

Tomáš Hradílek

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

V roce před vznikem Charty jsem byl zaměstnán v místním JZD jako referent pro zásobování a prodej. Do této funkce jsem byl jmenován poté, co jsem byl v roce 1974 při personálních prověrkách pro zastávání antisovětských a antisocialistických názorů odvolán z významné řídicí funkce odpovídající mému vzdělání zemědělského inženýra. Má manželka byla s našimi třemi dětmi v domácnosti, takže jsem značnou část svého volného času věnoval svému celoživotnímu koníčku, chovu akvarijních rybek, s tím záměrem, aby to zajistilo

výrazné přilepšení rodinného rozpočtu. Času na jiné zájmy – literaturu, film a další sebevzdělávání – již mnoho nezbylo.

Po signování Charty 77 jsem byl v polovině roku 1977 z družstva vypuzen a okamžitě jsem nastoupil jako dělník na pilu v mém bydlišti a tam jsem manuálně pracoval nepřetržitě až do prosince 1989. Produkci rybek jsem pod nátlakem postupně zredukoval natolik, že bylo nezbytné, aby si také má paní našla v roce 1982 práci.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě 77 jsem se dozvěděl bezprostředně po jejím vzniku z rozhlasové stanice Hlas Ameriky, kterou jsem pravidelně poslouchal již od poloviny 60. let, a byl jsem okamžitě rozhodnut ji signovat. V pražském telefonním seznamu jsem zjistil několik adres zakládajících signatářů, kteří byli známí z roku 1968, a byl jsem odhodlán u některého z nich, aniž mne ovšem osobně znali, Chartu 77 signovat. 14. ledna 1977 jsem si vzal den dovolené a odjel jsem do Prahy. Před domem profesora Jiřího Hájka jsem spatřil vozidlo VB, a proto jsem si nedovolil ho navštívit. Na druhém místě – u Františka Kriegla – mi přálo štěstí. Pan doktor neměl v tu chvíli ostrahu a přijal mne i se svou paní ke krátké návštěvě. Vzpomínám si, že paní Riva mi ukazovala ruku, na které bylo vytetované číslo z koncentračního tábora, a pohmožděniny, které jí v některém dni krátce před mou návštěvou způsobili příslušníci StB, když se snažila zabránit odvedení svého manžela k výslechu. Po rozloučení jsem v nedaleké kavárně napsal oznámení o signování Charty 77 a s osobními údaji a vlastnoručním podpisem jsem vložil dopis do schránky Františka Kriegela. Poté jsem bez komplikací odjel domů.

Příští den, v době, kdy se nenávidná kampaň proti Chartě rozjížděla na plné obrátky a zachvátila také naše okresní periodikum *Nové Přerovsko*, zaslal jsem do jeho redakce otevřený dopis, ve kterém jsem oznámil, že se ztotožňuji s *Prohlášením Charty 77* a stal jsem se jejím signatářem.

Vznik Charty mne zastihl již připraveného a rozhodnutého aktivně působit proti normalizačnímu režimu. Jako mladý člen KSČ jsem intenzivně prožíval rok 1968 a po nástupu normalizačního režimu jsem byl nejprve zbaven funkce předsedy ZO KSČ a také, ještě dlouho před prověrkami, na základě vlastní žádosti, členství. Žádal jsem vyškrtnutí, byl jsem však exemplárně vyloučen. Po několika letech latentního nesouhlasu jsem dospěl k závěru, že to nestačí, že je zapotřebí dát jiným způsobem průchod svému odporu k poměrům nastoleným režimem. V tomto ohledu nebylo pro mne rozhodující signování Charty 77, ale neúčast má i mé ženy při volbách na podzim roku 1976. V podmínkách malého města, obzvláště poté, co jsme vyházeli z domu členy okrskové volební komise i s urnou, to byl naprosto zřetelný signál proti režimu.

To ovšem nic nemění na skutečnosti, že své připojení k Chartě jsem chápal jako něco osobně velmi mimořádného a výjimečného, co od začátku může změnit chod života mého i mých nejbližších. O nesmírné závažnosti pro společnost jsem nepochyboval. Přestože jsem měl praktické zkušenosti pouze s perzekucí v zaměstnání, počítal jsem také s reakcí represivních mocenských složek. Z těch-

to důvodů nesignovala Chartu 77 má manželka, neboť jsme považovali za nezbytné, aby v případě mého uvěznění se mohl alespoň jeden z rodičů starat o děti. V dalších letech jsme si v tomto směru zvykli.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Z původních signatářů jsem osobně neznal nikoho, avšak mnozí mi byli blízcí nejen proto, že to byly například známé osobnosti z „pražského jara“, ale také proto, že jsem se v průběhu 60. let seznamoval s jejich tvorbou a že mne oslovovaly jejich názory na stránkách *Literárních novin* a dalších periodik. Během doby jsem se osobně seznamoval se stále větším počtem chartistů.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Nikdy jsem nevyvíjel aktivitu v tom směru, že bych někoho přesvědčoval, aby se stal se signatářem. Byl jsem však vždy k dipozici zájemcům o úvodní prohlášení a jiné dokumenty Charty, přebíral jsem podpisy signatářů a dále je předával ke zveřejnění. Vyplývalo to logicky ze skutečnosti, že jsem byl od počátku 80. let členem kolektivu mluvčích a v roce 1989 jedním ze tří mluvčích Charty 77.

5. Názor na tzv. antichartu.

Po dovršení třiceti let jsem již věděl mnohé o světě kolem sebe a lidech v něm, o jejich rozvrstvení z hlediska odolnosti vůči tlakům normalizačního režimu. Proto mne zásadně nepřekvapila ani „anticharta“. Ale přesto jsem to vnímal jako mravní kolaps většiny z těch, kteří by měli být výkvětem společnosti a jejím svědomím. Vzpomínám si, že jsem se cítil trapně a styděl jsem se, jako bych i já nesl vinu za jejich poklesek.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Ne. Pouze v dalších letech, tak jak jsem se s mnohými signatáři seznamoval, vnímal jsem, že někteří jsou pro svou velmi špatnou pověst mezi spoluobčany Chartě ke škodě, uvědomoval jsem si však, že v té věci je velmi obtížné sjednat nápravu, a o to více jsem se snažil, abychom ani já, ani mí bližní nevytvářeli záminky pro takové pocity veřejnosti.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

V letech krátce po vzniku Charty 77 jsem širokou podporu veřejnosti nepovažoval za pravděpodobnou. Souviselo to se značnou politickou stabilitou celého bloku a relativně poměrně slušnou a zatím neklesající životní úrovní v naší zemi. Mocenské struktury prováděly neustálou indoktrinaci, uměly velmi efektivně využívat metodu cukru a biče. V těch letech bylo nezbytné přežít, působit, pracovat, neuplavat.

Události v Polsku a zejména *perestrojka a glasnost* však započaly také v naší zemi novou situaci, na kterou bylo nezbytné reagovat. Osobně jsem patřil k těm, kteří se zasazovali o novou formu oslovení veřejnosti. Dokument *Slovo ke spoluobčanům*, který vydala Charta 77 k desátému výročí svého vzniku, byl reakcí na

nové poměry. Odezva veřejnosti na sebe nenechala dlouho čekat. Nejenže začaly výrazněji narůstat řady nových signatářů Charty, ale vznikala celá řada nových občanských iniciativ, z nichž některé měly jednoznačně politicky opoziční charakter. Započala série veřejných vystoupení nespokojených občanů. V roce 1989 měl tento trend již značně dynamický průběh. Jsem přesvědčen, že kdyby se, nedej bůh, režimu podařilo ještě na několik let zabránit politickému zvratu, měl by co do činění s desetitisíci občanů, kteří by působili v Chartě 77 a v dalších nezávislých iniciativách a hnutích. Ostatně, cožpak celoplošné zakládání Občanských fór ještě před zrušením vedoucí úlohy KSČ nebylo nesmírně zrychlenou formou takového procesu?

Zdeněk Jičínský

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Byl jsem v té době zaměstnán jako právník v oblastním závodě České státní polytechniky v Praze. Po podpisu Charty 77 jsem byl propuštěn. I když jsem se soudil o neplatnost výpovědi, neuspěl jsem, protože obvodní městský soud platnost výpovědi potvrdil. Potom jsem byl rok a půl bez práce, protože mě nikdo nechtěl jako signatáře Charty 77 zaměstnat. Pracoval jsem tehdy v jednom bytovém družstvu, ale jenom na dohody o pracovní činnosti.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě *Prohlášení Charty 77* jsem se dozvěděl od Zdeňka Mlynáře, s nímž jsem jel také na schůzku iniciátorů Charty 77, která se konala v prosinci 1976 v bytě Václava Havla v Praze 6. Protože jsem spíše skepticky založený, zdálo se mi, že na této schůzce řada účastníků má nepřiměřené představy o možnostech působení Charty. I když jsem tehdy očekával akce proti Chartě 77 ze strany moci, takovou represivní kampaň jsem nepředpokládal. *Prohlášení* jsem podepsal jaksí po uvážení a byl to výraz jistého osvobození. Samozřejmě, že jsem se musel vyrovnat vnitřně i s pochybnostmi, protože jsem čekal různé negativní reakce ze strany režimu a nechtěl jsem zase vystavit rodinu, zvláště děti, neustálému tlaku.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Řadu signatářů jsem znal, ale samozřejmě jsem tehdy o nich nevěděl a všech 243 prvních signatářů jsem osobně neznal.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Získal jsem pro *Prohlášení Charty 77* několik podpisů, které jsem tehdy předal Z. Mlynářovi. *Prohlášení* jsem dával při různých příležitostech přátelům a známým.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

Takzvaná anticharta byla pro mne součástí oné masivní represivní akce, kterou režim proti Chartě 77 zorganizoval. Bylo mně líto, že se na ni podíleli i někteří lidé, u nichž se to nemuselo předpokládat. Ve společnosti však převládal pocit strachu a přirozeně i zájem na jistém existenčním uplatnění. Vše se dělo v atmosféře jisté obecné demoralizace, vyvolané potlačením reformního pokusu „pražského jara“ a po něm následující takzvaná normalizace.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

K obsahu prohlášení jsem žádné výhrady neměl. Vzhledem k tomu, jak bylo koncipováno, bylo pochopitelné, že je signovali lidé s různým politickým přesvědčením, světovým názorem atd. Když se zamýšlím nad tím, kdo je podepsal, nelze přehlédnout, že následovalo nedlouho po procesu s *Plastic people*. V protestu proti tomuto aktu justiční zvuře se poprvé od zahájení „normalizace“ setkali lidé nejrůznějších politických a jiných orientací, spojení s nesouhlasem s touto represivní akcí.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Vzhledem k tomu, jakou atmosféru vyvolal „normalizační“ režim, nemyslel jsem si, že Charta 77 může získat širokou podporu veřejnosti. To, že okruh původních signatářů zůstal početně velmi omezen, bylo způsobeno tvrdou reakcí režimu, která lidi zastrašila. Vzhledem k pracovním a různým jiným formám perzekuce lze pochopit, že se okruh signatářů příliš nerozšiřoval. O tom, zda zaměření Charty a různých jejích prohlášení bylo správné, nebo ne, se vedly mezi chartisty diskuse, přemýšlelo se hlavně o tom, zda jsou správně koncipována, aby mohla oslovit širší skupiny občanů v otázkách pro ně nejzávažnějších. Možnosti seznamování občanů s těmito stanovisky byly však omezené, hlavním prostředkem bylo jejich vysílání zahraničním rozhlasem. Ani po časovém odstupu si nemyslím, že v tehdejších poměrech bylo možno na základě Charty nebo nějaké jiné iniciativy vyvolat široké opoziční hnutí proti režimu.

Petr Kabeš

1. *Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.*

V lednu 1977 jsem byl třetím rokem pozorovatelem počasí na meteorologické observatoři Milešovka (turnusové služby). Do zaměstnání, které mě stále více zajímalo, jsem původně nastoupil jako svobodný otec z finančních důvodů. Mimo bezprostřední obživu jsem se zabýval láskami, přátelstvími vinárenskými, četbou, někdy i psaním. Nic z toho se po podpisu Charty nezměnilo, kromě jakéhosi přílivu sil. A samozřejmě kromě té obživy, která vzala za své okamžitým rozvázáním pracovního poměru.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Při střídavých pobytech a nepobytech v Praze jsem se dozvídal o přípravách Charty 77 někdy od poloviny listopadu. S přítelem Jaroslavem Kořánem, v jehož bytě se konala část schůzek, jsme probírali okruh potenciálních signatářů, jemu jsem také později podepsal kartičku. Svůj podpis jsem bral jako samozřejmost, jeho zveřejnění mezi prvními jako poctu. S následky jsem počítal spíš horšími, ale nepřiměřená režimní publicita mě překvapila.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Namátkou: S Pavlem Landovským od své puberty z Pardubic, s Martou Kubišovou od jejích sedmnácti let. S většinou podepsaných spisovatelů jsme se stýkali průběžně, znal jsem některé filozofy a signatáře z oborů společenských věd.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Po důkladné rozvaze jsem před zveřejněním Charty oslovil čtyři své přátele. Kartičky podepsali Ivan Dubský, Jiří Gruša a Tomáš Pěkný. To, že Grušovo jméno chybí mezi prvními signatáři, má na svědomí Ludvík Vaculík: vyřadil na poslední chvíli jeho kartičku s tím, že Gruša jako tajemník bytového družstva bude užitečnější.

Po zveřejnění textu jsem jej několikrát opsal a zařídil další opisy prostřednictvím kolegy meteorologa Leoše Kukačky (delegáta vysočanského sjezdu KSČ). Sám jsem odvezl *Prohlášení* s tehdy čerstvým následným Patočkovým textem do Pardubic, kde jsem u spolehlivých a pohostinných přátel konal obdobně. Dokonce jsem překročil své meze a snažil se kontaktovat místní exkomunisty; bezvýsledně.

5. Názor na tzv. antichartu.

Zřejmě jako většina takzvaných antichartistů, z nichž jsem řadu znal. S výjimkou několika skálních věřících považovali někteří svůj podpis za živnostenský list, jiní za hanbu psí knížky.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Nic.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Nesdílel jsem na základě osobních zážitků představy některých přátel o násobcích podpisů. Tichá podpora však taková byla, a podle mě Charta 77 přišla přesně včas, aby její další činnosti a ozvěny tuto podporu postupně pomáhaly ozvučovat.

Eva Kantůrková

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Neměla jsem žádné zaměstnání, nesměla jsem publikovat a psala jsem, živil mě můj muž, který po propuštění z televize získal profesi projektanta organizace výstavby a byl zaměstnán v projekčním ústavu. Po podpisu Charty přibýlo k zázkazu publikování různé policejní šikanování. V roce 1981 jsem byla obviněna pro „podvracení republiky“ za knihu o chartistkách, vydanou v zahraničí, po roční vazbě jsem byla bez soudu propuštěna, obvinění trvalo do prosince 1989. V roce 1986 jsem byla mluvčí Charty a policejní šikany – masivní sledování, zadržování na policii na několik dní, domovní prohlídky a podobně – se staly pravidelnou součástí mého života. Naposledy jsem byla zadržena 19. listopadu 1989.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O podepisování Charty jsem se dozvěděla mezi svátky, ale od nehodnověrného člověka. Chartu jsem podepsala v druhé vlně, prostřednictvím Libuše Šilhánové. Podepsala jsem ji na protest proti masivnímu pronásledování chartistů. Mnoho mých přátel bylo vyhozeno ze zaměstnání, a asi nejvíc mě pohoršilo, že policie zatkla Václava Havla, když vezl *Prohlášení* do parlamentu. Reakce režimu překvapivá byla, už z ní se dalo rozpoznat, že uskupení různých názorových proudů spojené myšlenkou obrany lidských práv režim silně zasáhlo. Pocit něčeho výjimečného jsem nejspíš neměla, pohybovala jsem se v nepokrytě opozičním prostředí, tedy vzhledem k moci v čemsi permanentně výjimečném. Spíš jsem oceňovala chytrost a dalekosáhlost volby lidských práv jako hlavního útoku.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znala jsem signatáře Charty, většina mých přátel Chartu podepsala.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Spíš bych řekla, že jsem pracovala na různých dokumentech Charty, jak to vyplývalo z práce v kolektivu mluvčích. A spíš jsme šířili knihy a časopisy a samizdaty než samotné *Prohlášení*.

5. Názor na tzv. antichartu.

Byl to účinný tah režimu. Věrní se posílili ve věrnosti, oportunní se ujistili, že lze být oportunní, a zbabělí dodnes chartistům neodpustili, že byli zbabělí. Nad některými podpisy jsem ale žasla. To jsem si mohla uvědomit, že se Charta ocitá v nebezpečně výlučném postavení, že ji režim tlačí do izolace výtržníků a bláznů. To se ale nepodařilo.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Podle mého to není dobře položená otázka. „Vadilo“ není to přesné slovo. Pokud jde o texty, a tedy i o *Prohlášení*, byly dílem názorového kompromisu. I jako

mluvčí jsem se musela vzdát eventuálního vlastního vyhraněného názoru, jestliže jsem chtěla docílit, abychom text podepsali společně a aby byl jako společný reflektován. V každé petici, která soustřeďuje podpisy z různých prostředí, je cosi, s čím každý nesouhlasí. Síla těchto petic, a tedy i *Prohlášení Charty 77*, byla v tom, že bylo lze společný kompromis přijmout, protože *Prohlášení* vyjadřovalo to, co různé proudy sjednocovalo. A pokud jde o signatáře – Charta byla otevřené společenství. Tato otevřenost s sebou nesla i možné rozpaky nad tím, kdo *Prohlášení* také podepsal. Proti tomu nebylo obrany, jestliže se Charta nechtěla uzavřít. Tento snadný způsob pronikání mezi chartisty byl ale eliminován do velké míry tím, že jsme většinu konfidentů znali. Mě spíš zneklidňovali různí radikálové, kteří překračovali možnosti a program *Prohlášení*. Ti se ale vzhledem k nutnosti konsenzu nemohli stát mluvčími a činnost výrazně ovlivňovat.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Pamatuji si, že mi tehdy vyslovený názor, že Charta 77 podstatně změní politické poměry, připadal směšný. Chartu jsem podepisovala s vědomím, že já jsem ta veřejnost, jejíž podporu získala. A u ostatních lidí se uvidí. Myslím, že většina signatářů podepisovala *Prohlášení* s pocitem, že reagují za sebe osobně. A že podpisem získávají naději stát se součástí nějakého společenství. To odpovídalo tehdejší atomizaci společnosti, pocitem opuštěnosti trpěli hlavně lidé na venkově a v malých městech. Chci tím říci, že podepisování Charty znamenalo i určitý výběr; a kde se našel někdo, kdo Chartu podepsal, současně to znamenalo, že kolem sebe soustřeďuje lidi, kteří se ji podepsat z různých důvodů neodvážili. Neznamenalo to žádné elitářství, protože Charta nikomu nepřinesla nějaké výhody, to spíš naopak. Znamenalo to vytváření různých místních bodů a center odporu. Víím podle sebe, kolik lidí se na mě obracelo a taky mi pomáhalo v Praze i v Písku. Chartisté byli viditelný odpor proti režimu a stávali se středem odporu tichého, bez něhož by Charta nemohla existovat ani pracovat. Pamatuji si, jak velké množství lidí pracovalo na odborných dokumentech. Osvícenější úředníci režimu se dokonce obrátili na mluvčí, aby uveřejnili jistou věc, se kterou nemohli u státního vedení prorazit. Vidět Chartu 77 pouze jako onu posvátnou tisícovku podpisů mi připadá jako nesmysl, zlomyslnost nebo neznalost skutečného stavu. Nadto signatáři Charty téměř bez výjimky pracovali ještě v dalších jiných aktivitách a soustřeďovali kolem sebe mnoho lidí, v samizdatu, při univerzitách, koncertech i obyčejných výletech, na svatbách, při mších. A později i při petičních akcích, v nichž nejmasovější byla na podporu katolické církve, za propuštění Václava Havla v roce 1989 a *Několik vět*. Pomocí zahraničního rozhlasu i vlastní činností doma Charta prorazila izolaci, do které se ji režim snažil vmanipulovat. Charta 77 samozřejmě neměla tak velký vliv jako polská Solidarity, ale ona taky vyrůstala na jiných základech a spíš v intelektuálním prostředí a narážela na sveřepý a i chytrý odpor moci. Vliv na atmosféru spíše obecně bázlivou měla okupace země Sovětskou armádou a s tím spojené trauma vojenského přepadu v roce 1968. Na psychiku společnosti to ničivě působilo i vzhledem k předchozímu desetiletí poměrného liberalismu. Ke konci osmdesátých

let, aniž represivní projevy režimu slábnou, ale taky aniž někdo vysloví naději, že režim padne, toto umrtvení začíná opadávat. O mnoha aktivitách v církvích, v samizdatu, ale i kolem Charty se dá říci, že byly masové. Na tom má nepochybnou zásluhu i Charta 77.

Někdy se říká, že chartisté odrazovali lidi svou vypjatostí, třeba tím, že byli zavíráni do vězení. Jistěže to v lidech vyvolávalo strach a málokdo by vězení chtěl podstoupit, ale z vlastní zkušenosti vím, že v oné tiché podpoře lidé jako by vyjadřovali, že věznění chartisté jsou pronásledováni i za ně. Je to statisticky nepodchytitelné, ale bez tohoto značného solidárního zázemí by se byl režim s Chartou vypořádal daleko ničivěji. Dneska to zní neuvěřitelně, ale mně se dostávalo různých drobných projevů sympatií i faktické pomoci proti důstojníkům StB například od policistů VB nebo i od strážníků ve vězení. Nemluvě o lidech, kteří nám schovávali věci, zprostředkovávali spojení, podporovali penězi, půjčovali byty.

Chci tím říci, že jsem nikdy nesouhlasila s tezí, že Charta žije v ghettu. Celé mé vyprávění o Chartě je vyprávěním o tom, jak inspirovala lidi k bytí tichému odporu a jak silná je ochota k solidaritě s lidmi, kteří se nebáli riskovat.

Má odpověď na položenou otázku tedy zní: otázka je vnucená, umělá, akademická, život byl jinde. Celá společnost potřebovala procitnout z hlubokého traumatu okupace a vnitřní zrady. K tomu procitnutí přispěla i Charta 77. Na konci dvaceti let okupace měla na veřejnost větší vliv, než byl strach z represí režimu.

Helena Klímová

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na počátku roku 1977 dlouhodobá nemoc mé matky skončila její smrtí, v tu dobu jsem byla zcela vyčerpaná a také vnitřně pohlčená soukromým zármutkem, cítila jsem potřebu vnitřního vyrovnání, než se vrátím k věcem obecným, které vyžadují sílu a odolnost.

2. Důvody pro podepsání Charty

Chartu jsem podepsala poté, co jsme vyprovodili za hranice Jiřího Lederera s rodinou. Ten prožitek loučení s tak cennými lidmi, rozhovor s Jiřím Rumlem na zpáteční cestě do Prahy – to byl ten poslední krok, který mé rozhodování dovršil. Měla jsem pocit, že když někdo odejde, někdo jiný se může objevit. Odevzdala jsem svůj podpis Miloši Rejchrtovi a vzápětí mne zaplavil nečekaný a silný pocit radosti a vnitřní svobody. S perzekucí jsem počítala, moc jsem na to nemyslela, ta radost za to stála.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Signatáři tvořili kruh našich přátel, žili jsme v zavržení režimem už od 70. let.

5. *Názor na tzv. antichartu*

„Anticharta“ mne nepřekvapila, spuštění podobné kampaně se dalo čekat, jakož i podpisy tak mnohých osobností. Daleko podstatnější a pro mne významnější byly reakce obyčejných lidí, nikde nezaznamenané, jejich sympatie, podpora, radost, že se něco děje, důvěra.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Nevím, co by mi na Chartě či signatářích mělo vadit. Není otázka až dodatečná, z pozic dnešních kritiků?

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Nevěřila jsem, že by Charta získala širší podporu. Ne proto, že by signatáři dělali nějaké chyby, ale z důvodů demografických: ti, kdo se k něčemu podobnému rozhodnou, tvoří ve společnosti vždy jen menšinu, právě tak jako na opačném konci Gaussovy křivky ti, kteří společnost kazí (psychopati a sociopati). Velká většina lidí se neangažuje, i když antipatie a sympatie cítí. S tím třeba počítat a nenechat se otrávit. Všecky projevy přízně jsem brala jako příjemné překvapení.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Za mezník považuji diskusi o statečnosti, tehdy se jí účastnily, pokud vím, snad všechny přední osobnosti. Stálo by za to dnes tuto diskusi bez komentáře celou přetisknout.

Pro mne bylo významné uchovat konstruktivní obsah myšlení a činění, tj. nenechat se svést k destrukci, která mohla mít i podobu mučednictví. Velkou oporou mi bylo pozorovat, jak někteří lidé i u policajtů budili úctu, policajti je nebili. O to jde, celou situaci, celý rámec dění z destruktivních pokusů převést do řešení konstruktivního.

12. *Výrazný osobní zážitek.*

Před Chartou jsem měla za sebou už sedm let nezaměstnanosti a čtyři roky pracovního poměru ve zdravotnictví. Když jsem se po podpisu Charty ocitla opět bez místa, ke všem předchozím otázkám potenciálních zaměstnavatelů přibyl ještě dotaz, zda jsem podepsala Chartu: pak přišlo odmítnutí, někdy s gusem, jindy s lítostí. Po několika desítkách takových zkušeností mne potkala opačná: na moje přitakání, že jsem Chartu podepsala, se ozvala radostná odpověď: „Tak to vás tedy beru!“ Tento ojedinělý výrok zazněl z úst PhDr. Borka Lukavského, vedoucího manželské poradny v Mělníku. Sám zažil postih, poté co odmítl podepsat „antichartu“. Pracovala jsem u něho čtyři roky a vždy se mě zastal proti postihům. Byl to člověk opravdový, jeho odhodlání souviselo s vírou. Vděčím mu za mnoho.

13. *Signovali Chartu především intelektuálové?*

Proč by nemohla být nějaká znamenitá věc záležitostí především intelektuálů? Cožpak to intelektuálům nepřísluší dělat takové věci pro společnost?

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroutil režimu?

Ano, a významný.

Marie Rút Křížková

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976 a 1977 jsem byla zaměstnána v podniku Sady, lesy, zahradnictví hlavního města Prahy jako lesní dělnice. O kvalifikované zaměstnání jsem přišla v roce 1975, když jsem odmítla spolupráci s StB. Ve volném čase jsem se věnovala literární činnosti, od roku 1971 jsem však nesměla publikovat. Sama jsem pečovala o tři děti (18, 15 a 4 roky). Když jsem se připojila k Chartě, změnilo se především to, že jsem byla vystavena zvláštní pozornosti StB (výsledky, sledování, domovní prohlídka). A to zvláště v souvislosti s procesem s Jiřím Ledererem, Otou Ornestem, Václavem Havlem a Františkem Pavlíčkem (viz mé *Svědectví, které nemohlo být vysloveno* – samizdat z roku 1978).

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě jsem se dověděla až po jejím vyhlášení z Hlasu Ameriky a krátce poté z kampaně našich sdělovacích prostředků. Šla jsem za profesorem Václavem Černým, který mě sice s *Prohlášením Charty 77* seznámil, ale rozmlouval mi podpis s ohledem na to, že jsem sama s dětmi. Když jsem na svém podpisu Charty trvala, odkázal mě na Jana Vladislava. Chartu jsem signovala veřejně, připojila jsem se k ní zvláštním dopisem, který jsem poslala na své současné a minulé pracoviště, představitelům katolické církve a Židovské náboženské obce, prezidentovi ČSSR, do redakce *Rudého práva*, rozhlasu a televize. Janu Vladislavovi jsem pak odevzdala kopii tohoto dopisu s přáním, ať můj dopis připojí k podpisům chartistů. Signatářkou jsem se stala proto, že jsem nemohla mlčet, když jiní byli uráženi a pomlouváni v našich sdělovacích prostředcích. Musela jsem protestovat a za neúčinnější formu (zvláště když už lidé začali podepisovat „antichartu“) jsem pokládala to, že se k Chartě připojím svým podpisem. Věděla jsem tedy, co mě čeká.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Setkávala jsem se pravidelně s profesorem Václavem Černým, protože jsem byla prostřednicí mezi ním a Otou Ornestem při posílání literatury na Západ. Někteří ze signatářů byli mými kolegy, ale spíš jsem je znala z doslechu a z jejich díla, než osobně. Neznala jsem dokonce ani Jiřího Lederera, jehož jediný úplný exemplář rukopisu *Českých rozhovorů* se mi s pomocí přátel podařilo zachránit před zničením.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Podpisy jsem neshbírala. *Prohlášení Charty 77* jsem rozepisovala na stroji a rozšiřovala mezi svými známými.

5. Názor na tzv. antichartu.

„Antichartu“ jsem vnímala jako snahu izolovat signatáře Charty a kompromitovat v očích veřejnosti ty, kteří „antichartu“ podepsali. „Antichartistů“ – zvláště z oblasti kultury – mi bylo líto, nechtěla bych být v jejich kůži.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

S *Prohlášením Charty 77* jsem se plně ztotožňovala a signatářů, kteří vydrželi, jsem si vážila.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Nikdy jsem nečekala, že by signování Charty bylo masovou záležitostí. Stačilo mi, že na mém pracovišti v lese se mnou jednali slušně. Mezi svými přáteli a známými jsem se setkávala se sympatiemi a ochotou pomoci. Mnozí z nich intenzivně pracovali v utajených strukturách církve (šlo hlavně o práci s mládeží a tajné studium), signováním Charty by ohrozili svou činnost, svěřenou mládež i spolupracovníky. Bylo mi tedy už tehdy jasné, že Charta je jen jedním ze způsobů, jak se postavit nesvobodě a násilí. Vážím si všech, kteří se proti totalitnímu režimu, i když třeba méně viditelně než my, postavili. Dnes si myslím, že Charta svůj úkol splnila, a jsem ráda, že jsem mohla být při tom.

Václav Malý

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Byl jsem kaplanem ve Vlašimi. Byl jsem svobodný. Zajímal jsem se též o historii, politologii a oblast lidských práv. Teprve v lednu 1979 mi byl odňat takzvaný státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Poté jsem dělal figuranta, topiče a lampáře.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Podepsal jsem u Ivana Medka a Ladislava Hejdánka. S pronásledováním jsem počítal. Svůj podpis jsem bral jako vhodnou formu, jak vyjádřit nespokojenost s tehdejšími režimem a usvědčit ho ze lži.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Ze signatářů jsem osobně znal jenom málo lidí. Více lidí jsem znal podle jména z jejich dřívější umělecké, politické nebo vědecké činnosti.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Prohlášení jsem rozepisoval na stroji a rozšiřoval v okruhu svých známých. Sbíral jsem i podpisy.

5. Názor na tzv. antichartu.

„Antichartu“ jsem vnímal s lítostí nad těmi, kdo pro klid a dobré bydlo prodali své svědomí.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

K *Prohlášení* jsem neměl zásadnějších výhrad. Minulost některých signatářů pro mne byla otazníkem, ale kvůli nim jsem přece Chartu nepodepisoval.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Nevěřil jsem od počátku, že by Charta měla širší zjevnou podporu ve veřejnosti. Z prostého důvodu: strach z pronásledování umlčel v mnohých zjevné sympatie a souhlas.

8. Spory uvnitř Charty.

Zastával jsem po celá léta názor, že Charta se nemůže proměnit v konkrétní politický program, nabízející alternativu ke stávajícímu režimu. Signatáře pojila úcta k lidským právům, ale v politických názorech byli velmi různí. Do vážnějšího sporu jsem se nedostal, i když jsem spolu s Ladislavem Hejdánkem, Petrem Uhlem a dalšími bránil původní smysl oproti těm, kdo se stali později signatáři Hnutí za občanskou svobodu. To bylo koncem roku 1988.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Byl jsem smutný, že jenom menšina signatářů se aktivně věnuje oblasti lidských práv. Mnoho se jich jen vezlo a podpisem pro ně vše končilo.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

V souvislosti s působením Solidarity v Polsku v letech 1980 a 1981 snaha Státní bezpečnosti Chartu zlikvidovat a maximálně utlumit. Částečně se to zdařilo. Od poloviny osmdesátých let výrazný nárůst aktivity a vytvoření zázemí pro nově vznikající nezávislé hnutí.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

V letech 1977–1982, v době nejtvrďšího pronásledování, se vytvořilo skutečné společenství důvěry, přátelství a vzájemné obětavosti. Od poloviny osmdesátých let se vnitřní vazby uvolňovaly. Jednotlivé skupiny začínaly mít více na zřeteli své vlastní zájmy.

12. Výrazný osobní zážitek

V roce 1981, kdy jsem byl mluvčím, jsem byl podroben tvrdému tlaku nejen ze strany Státní bezpečnosti, abych podepsal prohlášení, že Charta končí svou čin-

nost. Bohužel mi to radili i mně blízcí přátelé z Charty (ne ovšem všichni). To byl pro mne šok. Byl jsem rád, že jsem odolal. Nikdy jsem o smyslu Charty nezapochyboval.

13. *Signovali Chartu především intelektuálové?*

Je pravda, že směr a způsob konkrétní činnosti (vydávání prohlášení, setkávání s cizinci a podobně) určovali především lidé pera, se znalostmi cizích jazyků. Propojení se všemi nebylo ani technicky, ani z bezpečnostních a operativních důvodů možné.

14. *Příklady solidarity a jejího opaku.*

Podle mých zkušeností bylo dosti těch, kdo sympatizovali a pomáhali (například opisováním dokumentů, peněžními příspěvky a jinak). Nikdy jsem neměl pocit, že žiji v ghettu. Byl jsem ve styku s lidmi z celé tehdejší ČSSR. Sympatizujících byla ovšem menšina. Většina byla apatická nebo měla obyčejný, pochopitelný strach.

15. *Ovlivnila Charta situaci v Českoslovesku?*

Charta se stala uskupením, které veřejně říkalo to, co si většina obyvatel myslela. Rozbila komunistům informační monopol. Tím nabourala systémový monolit, což vyvrcholilo v roce 1989.

16. *Měla Charta podstatný vliv na zhroutil režimu?*

Vedle mezinárodních změn a změn v chování obyvatelstva na konci roku 1989 Charta podstatným způsobem přispěla k tomu, že předání moci proběhlo bez prolítí krve a společenských otřesů.

Milan Otáhal

1. *Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.*

Na přelomu let 1976 a 1977 jsem byl v invalidním důchodu. Bezprostředně po podepsání Charty 77 byl můj invalidní důchod – tak jako u jiných podobných případech – mimořádně přezkoumán, ale zdravotní stav byl takový, že přes veškerou snahu státních úřadů mi byl nadále vyplácen. Syn byl postižen již v roce 1974, kdy nebyl přijat na vysokou školu (strojní fakultu ČVUT); to byl však následek mého trestního stíhání za takzvanou *Černou knihu* a odmítnutí spolupracovat s StB. Žena byla v době, kdy jsem podepsal Chartu, také v invalidním důchodu. V důsledku bezprostředních perzekučních opatření (domovní prohlídka, výslechy) se její zdravotní stav zhoršil.

V té době jsme spolu s dalšími historiky začali uvažovat o založení samizdatového historického časopisu, jehož první číslo vyšlo na jaře 1978.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě jsem se dověděl koncem prosince 1976, kdy jsem byl požádán o podpis. Chartu 77 jako projev nesouhlasu s normalizačním režimem jsem podepsal bez váhání. Můj poměr k němu byl od počátku odmítavý. Spolu s kolegy v Historickém ústavu ČSAV, kde jsem před rokem 1969 pracoval, jsme zaujali kritický postoj ke komunistickému režimu již v šedesátých letech. Projevilo se to jak v naší odborné práci (například v *Přehledu československých dějin, IV: 1945–1948*), tak v našich politických postojích (například odmítavým postojem k vyloučení čtyř spisovatelů z komunistické strany), které vedly k častým konfliktům s příslušným oddělením ÚV KSČ. Za naše postoje v roce 1968 byl Historický ústav ČSAV označen za centrum kontrarevoluce a já jsem byl vyloučen z KSČ. Od roku 1971 jsem byl spolu s Vilémem Prečanem trestně stíhán za takzvanou *Černou knihu*. Podpis Charty 77 byl tedy pro mne samozřejmostí, byl jsem si vědom, že se kvalitativně – důrazem na lidská a občanská práva – odlišuje od jiných tehdejších protestů. S jistou perzekucí jsem počítal, neboť jsem měl již zkušenosti, jak v souvislosti s *Černou knihou*, tak s výslechy, jimž jsem byl podroben po podepsání některých předchozích protestů. Neočekával jsem ovšem tak zběsilou propagandistickou a rozsáhlou policejní akci proti signatářům.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znal jsem řadu signatářů, především z okruhu historiků.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Po podepsání jsem získal několik podpisů od svých přátel.

5. Názor na tzv. antichartu.

Překvapilo mě, že „antichartu“ podepsalo tolik umělců, mezi nimi i takových, o kterých jsem to nepředpokládal, a že se vlastně nenašel nikdo, kdo by odmítl. Můj dojem byl, že intelektuální elita národa, tak jako již tolikrát v minulosti, opět zklamala.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Na okruhu signatářů mi nic nevadilo, naopak jsem uvítal, že se podařilo získat podpisy odlišně orientovaných lidí, ať již politicky, nebo nábožensky. Jak jsem se již zmínil, představovala pro mne Charta kvalitativně jiný stupeň protestu, proto jsem s ní souhlasil a podepsal ji.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

V době podpisu jsem se nedomníval, že jde o akci, která získá masovou podporu. Již z předchozích protestních akcí vyplývalo, že se lidé o protirežimní akce nejen nezajímali, ale odmítali je. Chartu 77 jsem považoval za protest, který – zvláště, když se pak rozpoutala taková perzekuční vlna – zůstane omezen převážně na lidi, kteří byli normalizačním režimem nějak postiženi. Za tehdejšího stavu společnosti se nedalo ani předpokládat, že by mohla silněji do společnosti

proniknout. Po nástupu Michaila Gorbačova k moci jsem si začal uvědomovat, že Charta 77 s dosavadním přístupem k společnosti nemůže sehrát významnější roli, a proto jsem přivítal založení dalších nezávislých skupin, orientovaných na politický přístup k řešení společenských problémů.

8. Spory uvnitř Charty.

Spolu s dalšími historiky jsem zaujal kritický postoj k dokumentu *Právo na dějiny*, kolem něhož se rozvinula diskuse. S přáteli jsme zvláště od poloviny osmdesátých let diskutovali, zda za změněných podmínek má Charta 77 stále ještě význam.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

Za jistý mezník jsem považoval *Slovo ke spoluobčanům*, dokument, který se přímo obracel k lidem a vyzýval je, aby aktivněji vystupovali za svá práva.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Atmosféra v Chartě se samozřejmě měnila, v prvních měsících byl mnohem silnější pocit ohrožení a solidarity. Historici, i když většina z nás byla signatáři Charty 77, se scházeli samostatně, a pocit jakéhosi společenství jsem prožíval spíše zde.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Po roce 1972 se intelektuálové stali významnou protirežimní silou. Bylo proto přirozené, že stáli u zrodu Charty 77. Proto měli rozhodující vliv i na formování prvního prohlášení, které bylo výrazem jejich reflexe společenské situace a odráželo jejich zájmy.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Ve svém okolí jsem se nesetkal s negativními projevy vůči rodině, i když lidé projevovali jisté obavy před stykem s námi. S mimořádným pochopením pro svou situaci a s podporou jsem se setkal především u lékařů. Jinak bych vztah okolí k nám charakterizoval jako neutrální. Ovlivňoval jej i strach před Stb, která mi věnovala stálou pozornost.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Do jaké míry Charta 77 přímo ovlivnila politickou situaci a politické postoje lidí, musí být předmětem zkoumání. Dosud nelze na tuto otázku odpovědět, pokud se nechceme spokojit pouze se subjektivními pocity a zkušenostmi jednotlivců. Určitou představu mohou poskytnout výzkumy veřejného mínění, z nichž jeden byl proveden mezi 8. a 12. prosincem 1989, kdy bylo dotázáno 1107 občanů v tehdejší ČSSR. Výzkum potvrdil důvěru lidí ve Waltra Komárka (22 % mu důvěřovalo nejvíce a 1 % nejméně) a rozporné hodnocení Václava Havla, který symbolizoval Chartu 77 (18 % mu důvěřovalo nejvíce a 11 % nejméně). Jiným příkladem může být výzkum veřejného mínění provedený 26.6. až 7.7.1995,

kdy bylo dotázáno 1008 osob. Na otázku: „Znáte nějakou občanskou iniciativu působící u nás v době před Listopadem?“, nedokázalo 55 % respondentů odpovědět, 19 % uvedlo Chartu 77, 11 % jmenovalo některou ze zájmových organizací někdejší Národní fronty, 3 % uvedla další nezávislé iniciativy (KAN, VONS, HOS). Skutečnost, že pouze 19 % respondentů odpovědělo šest let po revoluci, kdy pojem Charta byl často frekventován, že ji zná, o jejím vlivu něco vypovídá. Pokud jde o morální působení Charty 77, jistou odpověď dává sám Václav Havel, který v *Letním přemítání* konstatoval: „Návrat svobody do prostředí *veskrze morálně rozloženého* (podtrhl M. O.) vyvolal ... ohromný a téměř oslnivě viditelný výbuch všech možných špatných lidských vlastností.“

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Také odpověď na tuto otázku je problematická. I zde je možno reagovat na základě subjektivních zkušeností, které ovšem nemohou objektivně problém objasnit. Dosavadní výsledky výzkumů ukazují, že příčiny pádu komunismu spočívaly ve vnějších okolnostech (politika SSSR, vliv masového exodu východních Němců) a v aktivním vystoupení občanů, jejichž postoje byly jen do jisté míry ovlivněny disentem, přičemž vliv Charty 77 nelze stanovit.

Karel Pecka

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

V letech 1976 a 1977 jsem byl zaměstnán jako čerpač u Stavební geologie a působil s maringotkou v různých lokalitách po Čechách. Jsem spisovatel, a toto zaměstnání jsem chápal jako obživu poskytující mi nejschůdnější podmínky pro pokračování své vlastní práce – psaní. Byl jsem už dlouhou dobu rozvedený, tudíž odpovědný jen sám za sebe. Po podpisu Charty se v mém případě jen zvýšila represe StB, množství výslechů a zadržení.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě Charty jsem věděl koncem prosince 1976, můj podpis následoval bezprostředně poté na setkání s přáteli v „první vlně“. Podepsal jsem bez váhání, podobně jako všechny předchozí protesty, výzvy a petice, pokud mi byly předloženy. Nepokládal jsem Chartu za nic mimořádně výjimečného a s perzekucí jsem počítal vzhledem ke svému postoji a práci tak jako tak denně. Měl jsem ji zakalkulovanou, v mém případě nepřekročila obvyklé meze. Překvapila mě reakce režimu a rozsah postižených.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Mnoho signatářů jsem osobně znal a stýkal se s nimi.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Příležitostně v okruhu svých přátel. Jednalo se asi o deset podpisů. *Prohlášení Charty 77* jsem rozšiřoval v kopiích, které jsem zhotovoval sám nebo moji známí.

5. Názor na tzv. antichartu.

Všechny umělecké disciplíny byly, až na výjimky u některých jedinců, zkorumpované. Sloužily za privilegia a peníze jako propaganda režimu. Svě postavení si signatáři „anticharty“ chtěli udržet.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Akceptoval bych radikálnější formulace, ale chápal jsem, že jde o pokus o navázání dialogu s mocí.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

S podporou veřejnosti jsem nepočítal, stejně jako nikdy předtím. Charta byla akcí výběrovou, počet signatářů překročil moje očekávání a svědčil o upadající síle režimu.

Radovan Petřík

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Jsem patrně jedním z nejmladších signatářů *Prohlášení Charty 77* vůbec, podepsal jsem je dne 21. října 1989 v bytě Petra Uhla. Na přelomu let 1976 a 1977 jsem navštěvoval mateřskou školku a těšil se do první třídy. Jelikož jsem se kvůli svému věku, vzdálenosti svého bydliště od Prahy a nepravidelnému přístupu k nezávislým tiskovinám k *Prohlášení Charty 77* stihl připojit teprve v říjnu 1989, nezažil jsem žádné perzekuce nebo šikanování ze strany státních úřadů.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Přibližně ve svých čtrnácti patnácti letech jsem si uvědomil, že informace, které byly k dispozici, nejspíše nevystihují skutečnost; pojal jsem podezření, že si režim připodobňuje pravdu obrazu svému. O to usilovněji jsem se pak snažil dobrot se informací z jiných zdrojů a vytvořit si vlastní, pokud možno vybalancovanější názor na věci kolem nás. Ve svých šestnácti letech jsem se stal členem Jazzové sekce a prostřednictvím kamarádů z různých nezávislých kulturních iniciativ jsem získal přístup k alternativním zdrojům informací. Četba oficiálního přepisu procesu se Slánským a spol. mnou hluboce otřásla, i když jsem pravděpodobně v té době ještě neměl takový přehled, abych viděl celou záležitost ve věcném a dějinném kontextu. Podobně zapůsobilo i studium dobového tisku z roku 1968, dobového zpravodajství o upálení Jana Palacha a Jana Zajíce o rok

později, respektive informace o počátcích Charty 77 včetně okolností smrti pana profesora Patočky. Poté co vznikly *Lidové noviny*, měl jsem občas tu čest dostat se rovněž k nim. Udělaly na mne značně pozitivní dojem vysokou úrovní po stránce zpravodajské, a to i přesto, že byly tvořeny v naprosto amatérských podmínkách a členové redakční rady byli podrobeni policejnímu šikanování.

Nedělal jsem si sebemenší iluze o tom, čeho je režim schopen, na možné následky svého připojení se k Chartě jsem samozřejmě myslel, byť největší představitost není schopna obsáhnout všechny možné alternativy. Svůj podpis pod Chartu jsem bral jako svoji občanskou povinnost, jako sebenapřímení, osvobození sama sebe. Ze schizofrenní atmosféry, která tehdy panovala ve společnosti, kdy něco jiného člověk slyšel doma a něco jiného mimo domov, dělalo se mi dusno. Potřeboval jsem se s tím sám pro sebe vyrovnat.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

O ostatních signatářích Charty jsem věděl víceméně pouze ze zpravodajství zahraničních rozhlasových stanic, respektive (především v době *Několika vět*) z *Lidových novin*, *Informací o Chartě 77* apod. V říjnu 1989 jsem poznal pana Uhla. Řadu ostatních signatářů jsem poznal až po revoluci (paní Haukovou, pana Hradílka, paní Šavrdovou, pana Devátého).

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Sbírání podpisů ani rozšiřování *Prohlášení Charty 77* už nebylo, ze známého důvodu, třeba. Po 17. listopadu 1989 jsem ve svém bydlišti Kojetíně spoluzaložil Občanské fórum a vysvětloval jsem svým spoluobčanům, co že se to vlastně u nás děje, co je to Charta a podobně. Charta byla dlouho vnímána pomalu jako banda hrdlořezů nebo travičů nevinátek, potřebovala získat lidskou tvář, prorazit informační a psychologickou bariéru a zviditelnit se především mimo Prahu, na venkově, kde lidé neměli dostatečně dobrý přístup k alternativním informacím.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Antichartu“ si pochopitelně nepamatuji.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Vadilo mi jejich elitářství, které však bylo patrně nezbytné.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Nečekal jsem ji, jelikož zde existovala v masovém měřítku neprostupná informační a psychologická bariéra. Režim se všemožně snažil líčit Chartu jako společenství Jidášů, kteří s finanční a morální podporou Západu rozvraceli naši světlou socialistickou přítomnost. Jistou roli zde musela hrát i prostá lidská závist, kdy lidé viděli podporu Chartě a dalším nezávislým iniciativám ze Západu, aniž ovšem na druhou stranu viděli rodiny a děti vězněných příslušníků opozice. Kromě již zmiňované neprodyšnosti informační a psychologické bariéry, popřípadě

závisti, zde mohla hrát roli i řevnivost velké části společnosti, která trpěla komplexem viny ze své neschopnosti pozvednout hlas na protest vůči bezpráví, případně i strach ze změny. Nesmíme zapomenout, že naprosté většině obyvatelstva bývalý režim (minimálně pokud vezmeme v úvahu každodenní život) relativně vyhovoval. Většina našich spoluobčanů zdárně na systému profitovala, uměla se v něm pohybovat a nestála o žádný skok do neznáma.

Obecně se tedy domnívám, že početnost signatářů *Prohlášení Charty 77* odpovídala tehdejší společenské situaci. Tento můj názor se v průběhu uplynulých let jen upevnil.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Nevím.

9. *Zklamalo Vás něco na Chartě?*

Nezklamalo, měl jsem pouze nedobry pocit z jakési uzavřenosti, atmosféry ghetta, elitářství.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Pouze zpětně, když jsem se po revoluci z osobního i profesního zájmu seznámil s vývojem Charty 77, jsem mohl určité mezníky v jejím vývoji vysledovat.

11. *Byla Charta společenstvím signatářů?*

Před listopadem 1989 jsem měl pocit uzavřenosti v jakémsi ghettu, kde byla poměrně chmurná, zatuchlá atmosféra. Tento pocit mohl být pouze zčásti dán atmosférou uvnitř Charty, spíše se mohlo jednat o můj osobní pocit osamělosti, izolace vyplývající z odříznutosti od Prahy. Po několika týdnech však naštěstí přišel 17. listopad.

12. *Výrazný osobní zážitek.*

Pouze v přeneseném smyslu slova... Zvláště významné pro mne bylo získání přístupu k alternativním zdrojům informací, otevření se jinému světu, postavení se výzvě zaujmout osobní stanovisko. V té době jsem jaksí na sobě začal pracovat – z tohoto hlediska to pro mne byla naprosto jedinečná zkušenost, jakýsi mezník v mém osobním rozvoji.

13. *Signovali Chartu především intelektuálové?*

Téměř výlučně, byť se okrajově překrývala s ostatními, řekněme ne tolik intelektuálními iniciativami (ekologickými, politickými, kulturními apod.).

14. *Příklady solidarity a jejího opaku.*

Nedomnívám se, že bych na tuto otázku měl vyčerpávající odpověď. Všechny uvedené faktory jsou dle mého názoru platné, vyzdvihl bych celkový stav společnosti.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Ano, bezesporu ano. Minimálně tím, že pomáhala ve společnosti udržovat jakousi víru a naději, že bezpráví a zlo nejsou přehlíženy a že snad budou jednou po zásluze potrestány. Víru a naději v lepší časy, v příchod svobodnější, lepší společnosti, v pravdu. Dle mého osobního názoru byl socialistický režim v Československu relativně umírněný, rovněž i díky Chartě. Vládnoucí elita si dobře uvědomovala, že existují jisté mantinely, mezi kterými se může beztretně pohybovat; i když docházelo k překračování těchto mantinelů, míra svobody byla v Československu rozhodně vyšší než například v NDR, Rumunsku či Albánii.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Pomohla obnažit zločiny a excesy systému v celé jejich nahotě a zároveň nastínila určitou alternativu. I přes porušování práva, jehož se dopouštěly československé soudy, se Charta snažila udržovat v této zemi jakési právní povědomí upozorňováním na nedodržování mezinárodních závazků v oblasti lidských práv a občanských svobod ze strany úřadů. Svými zprávami o stavu v nejrůznějších oblastech společenského života upozorňovala režim na zanedbávání jeho vlastních zákonů a nastiňovala možnosti řešení existujících problémů, respektive vyzývala zodpovědné instituce k diskusi o možnostech jejich řešení.

Karel Pichlík

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976/77 jsem byl už téměř sedm let dělníkem v hydrogeologickém průzkumu, zaměstnancem n.p. Vodní zdroje, závod 01 Praha 5-Zličín; konkrétní pracoviště se ale často měnila a byla vesměs mimo Prahu, většinou v polích a lesích severní poloviny Čech. Vedle toho jsem se snažil zůstat historikem. Rodinné poměry jsem měl výtečné a klidné. Nic z toho se po podpisu Charty nezměnilo.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O tom, že se Charta připravuje, jsem se dozvěděl asi v polovině prosince 1976, snad až v druhé polovině toho měsíce. Každopádně až tehdy, kdy byl text údajně hotov a byla známa ona tři jména mluvčích (Patočka, Havel, Hájek). Bylo to na chodbě Univerzitní knihovny v Praze, před čítárnou časopisů, kde mě oslovil Miloš Hájek. Podpis jsem připojil o Vánocích 1976 na arch, který přinesl ke mně do bytu Karel Bartošek. Proč jsem podepsal? Více než text, který jsem měl možnost přečíst jen velmi zběžně, na mne zapůsobila jména, která už mezi signatáři byla. Většinou šlo o kolegy historiky nejnovějších dějin (vzpomínám na Jana Křena, Tomana Broda, Jiřího Doležala a jiné). A potom Václav Havel – autor *Zahradní slavnosti* a *Vyrozumění* a esejů v *Tváři*, kterého jsem obdivoval. Přidal jsem svůj podpis bez váhání, nezdálo se mi to být něčím výjimečným. S příliší

velkou perzekucí – už vzhledem k svému tehdejšímu zaměstnání – jsem nepočítal. Více než perzekuce, která v mém případě nebyla nijak rozsáhlá, mě překvapila ideologická reakce v tisku, která – jak se mi tehdy zdálo – udělala z Charty mimořádnou událost.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

O ostatních signatářích jsem se dovídal postupně, se všemi jmény jsem se seznámil z rozmnoženého *Prohlášení Charty 77*.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Opatřil jsem jen jediný nový podpis v lednu 1977 (šlo o kolegu Jaromíra Navrátila) a předal jsem ho prostřednictvím Karola Sidona. *Prohlášení* jsem rozmnožil na cizím psacím stroji (jeho majitelkou byla osoba naprosto nezúčastněná a stojící mimo jakékoliv podezření) a rozesílal jsem je poštou známým, o nichž jsem předpokládal, že by je mohlo zajímat (asi 20 kusů).

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Antichartu“ jsem vnímal spíše jako ponížení většiny jejích signatářů než jako výraz jejich skutečných názorů.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či na jejích signatářích?*

Na *Prohlášení Charty 77* a na okruhu jeho signatářů mi tehdy nevadilo nic.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

S širokou podporou veřejnosti pro *Prohlášení Charty 77* jsem nepočítal a příliš jsem o tom neuvažoval. To, že nás byly jen stovky, jsem považoval za odpovídající situaci a dodnes jsem svůj názor nezměnil.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Do žádných vážnějších sporů o obsah a formy působení Charty 77 jsem se nedostal.

9. *Zklamalo Vás něco na Chartě?*

Teprve po několika letech existence Charty 77 mě zklamal postoj některých bývalých komunistů (reformních), kteří podle mne chápali společenství Charty jako něco podobného předúnorové Národní frontě, v níž je možno a třeba zajistit „vedoucí úlohu strany“.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Společenství Charty 77 se podle mých zkušeností začalo měnit v polovině 80. let. Přišli lidé nové generace, lidé jiné minulosti, jiných názorů, se kterými jsem si nerozuměl. Mám na mysli především skupinu, která se pokoušela prodloužit činnost Charty i po listopadu 1989, zatímco já jsem došel k názoru, že Charta svou úlohu už dohrála.

12. Výrazný osobní zážitek.

Snad jeden můj zážitek stojí za zaznamenání. V závodě 01 n.p Vodní zdroje se našel neobvykle velký počet signatářů *Prohlášení Charty 77* (šest či sedm). Zatlímco na závodě to prošlo bez pokusů o perzekuci a těšili jsme se spíše tiché a výjimečně i nahlas projevené sympatii, okresní orgány v Praze 5 se pokusily zasáhnout. Funkcionáři Okresní odborové rady se dostavili do závodu a žádali předsedu závodní organizace ROH, abychom byli vyloučeni z odborů. Ten dobrý muž si s tím nevěděl rady a zavolal si na pomoc předsedu organizace KSČ. To byl typický českokomunistický strejce, který ještě v 70. letech dokázal psát neumělé veršovanky o sobotních brigádách, ale na druhé straně se uměl prohnat vyhýbat nepříjemnostem oběma směry – nahoru i dolů. Ten prohlásil rezolutně a jednoznačně, když mu soudruzi z okresu zopakovali své přání: „To nepůjde.“ „A proč?“ „No, to bysme museli svolat schůzi.“ „Samozřejmě byste měli svolat schůzi, a na té to vyloučení provést.“ „To nejde“, opáčil Fanulka V., „tam by nám mohli přijít vrtáři a čerpáci, a ti by nám to neodhlasovali.“ A z celé akce nebylo nic.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

V mém okruhu byla Charta 77 záležitostí pouze intelektuálů.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

V závodě 01 byla tato solidarita téměř stoprocentní. V situacích, kdy se o nás zajímala StB, nám téměř všichni spoluzaměstnanci pomáhali. Výjimku tvořili vyslovení kariéristé (mnohdy šlo o kariéry velmi nepatrné), ale o těch jsme to my i naši spolupracovníci věděli předem. Šlo vlastně o solidaritu dělníků, zaměstnanců komunistického státu, který se každý snažil oblafnout, podvést a škodolibě mu aspoň v maličkostech způsobit nepříjemnosti. Strach mezi lidmi na nejnižším sociálním stupni se téměř nevyskytoval, i když na druhé straně nebylo třeba prokazovat nějakou zvláštní statečnost.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Mohu svědčit jen o prostředí mezi dělníky hydrogeologického průzkumu, mezi nimiž převažovali lidé nějakým způsobem už režimem poškození. Setkali jsme se tu třeba ještě s lidmi vyhozenými na počátku 50. let či za pozdějších čistek. Jejich postoje tím byly dané a Charta 77 je příliš neovlivnila.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroutilí režimu?

Zhroutilí komunistického režimu způsobily jiné faktory. Ale Charta 77 a společenství a aktivity od ní odvozené nebo jí inspirované připravily dostatečně silnou skupinu lidí, kteří v okamžiku zhroutilí režimu stanuli v čele převratu a dovedli ho do konce.

Petr Pithart

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Byl jsem v té době podnikovým právníkem v podniku zabývajícím se investiční výstavbou – ředitelství výstavby pracovišť ČSAV v Praze. Přitom od léta 1970 jsem dva roky pracoval jako dělník – čerpač v podniku Vodní zdroje. Byl jsem totiž přesvědčen, že jsem byl z vyloučen KSČ – na Právnické fakultě UK jsem také vylučován skutečně byl. Teprve dodatečně se ukázalo, že řízení bylo zmatečné a že moje členství bylo „zrušeno“ mnohem dříve – díky tomu, že jsem z KSČ „vystoupil“ (tj. odevzdal legitimaci) již v říjnu 1968. Když jsem to v roce 1974 zjistil, ucházel jsem se o místo právníka v uvedeném podniku a byl jsem přijat. Těsně po podpisu Charty 77 (ale před jejím zveřejněním) jsem byl na svém pracovišti zvolen – údajně jako výjimka, protože nestraník – předsedou ZV ROH. (Nechal jsem se přesvědčit právě u vědomí, že už jsem pod *Prohlášením Charty 77* podepsán, a teď jsem vzrušeně čekal, co se bude dít – však také můj vyhazov jako „chráněného funkcionáře ROH“ nebyl jednoduchý.) Moje žena tehdy učila na jazykové škole, ale v lednu 1977 školu opustila a byla doma. V posledních letech před podpisem Charty 77 jsem psal pod pseudonymem – tehdy nepříliš často, ale přece – do *Svědectví*, *Listů* a do jiných exilových periodik, a především jsem od roku 1972 až do konce roku 1976 udržoval v chodu „kanál“ dopravující ze Západu v masovém měřítku knihy a časopisy a obráceným směrem rukopisy, vzkazy a podobně.

Když jsem byl v únoru 1977 s okamžitou platností propuštěn z ŘVP ČSAV (tehdy musely být do hodiny všechny moje věci vyneseny na chodbu domu, kde ředitelství sídlilo), byli jsme několik měsíců zcela bez prostředků. Peníze nám – prý ze sbírek jakýchsi sympatizantů – pravidelně nosila Irena Dubská. Několik měsíců jsem neměl občanský průkaz, řidičský průkaz, telefon ani zaměstnání. Chodil jsem na ONV Praha 1 na odbor pracovních sil, kde mi referentky skutečně sháněly místo a nakonec je také našly, a to v Ústředních skladech hlavního města Prahy, ve skladu hutního materiálu. Byl jsem si tehdy skoro jist, že mi tajně drží palce, a když jsem pak nastoupil, koupil jsem těm paním velkou kytku – ale možná, že jsem byl jen naivní a že všechno řídil nějaký docela jiný úřad.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě jsem se dověděl někdy v druhé polovině prosince 1976. *Prohlášení* mně přinesl k podpisu Rudolf Slánský domů a podepsal jsem je bez zaváhání – také proto, že jsem byl přesvědčen, že se nám nemůže nic moc stát – když je nás tolik... Měl jsem ještě navíc svůj osobní motiv: chtěl jsem už dlouho předat někomu onen zmíněný „kanál“ (byl jsem už dost opotřebovaný) a pořád jsem se k tomu nemohl odhodlat – podpis Charty 77 byl ovšem tím, co mě k předání této agendy přímo donutilo: pokračovat i poté by bylo naprosto nemožné. Takže jsem podepsal také vlastně ze strachu, že jinak se pašování v karavanech nikdy nezbavím (ze stejných důvodů pak moje nástupkyně Jiřina Šiklová nemohla Chartu podepsat).

Podepsal jsem také proto, že jsem chtěl konečně dát veřejně najevo svůj postoj. Dost mě totiž ničilo, že se musím tak dlouho skrývat v anonymitě, k čemuž mě nutilo ono pravidelné pašování. Měl jsem tak paradoxně při podpisu Charty 77 pocit úlevy – šel jsem totiž z většího nebezpečí (sólové pašování) do menšího, jak jsem se alespoň domníval (totiž do poměrně velkého houfu). Doufal jsem také, že stovky signatářů dokáží jaksi víc (co ale?) než malé skupinky. Moje důvody pro podpis byly spíše „zásadní“ než praktické – nějaká promyšlenější či složitější politická úvaha za mým podpisem nebyla. Řešil jsem si tak svůj „dvojitý život“ – tichošlápka na jedné a anonymního autora studií vycházejících v exilu a pašeráka na druhé straně, život, který pro mne začínal být těžko snesitelný. Čili motivy spíše existenciální či – s prominutím – mravní než politické.

S perzekucí jsem příliš nepočítal – zdálo se mi, že vězení pro tolik lidí nepřipadá v úvahu, a onu škálu nepřijemností, kterou estébáci a kádrováci uměli člověku zorganizovat, jsem si představit nedovedl. Proto jsem také zanedlouho tvrdil, že ti, kteří podepsali až v dalších vlnách, byli větší odvážlivci než my, ti první. Perzekuční reakce režimu mě překvapila – svou systematickostí, kumulací i banálních nepřijemností a v neposlední řadě svévolností: nikdo si nemohl předem spočítat, co mu za co stojí, co je pro co ochoten obětovat. Tato svévole byla podle mého nejděbelštějším prvkem perzekuce.

V prvních týdnech a měsících jsme ovšem perzekuci kompenzovali jistou „rozjařeností“, skoro euforií, která byla průvodním jevem nečekaně vznikající pospolitosti nás chartistů. Byl to v moderní společnosti vzácný zážitek, ale zároveň nebezpečné pokušení. Pokušení se do oné pospolitosti, které se pak přiléhavěji říkalo ghetto, docela uzavřít. Toto „uzavírání se“ bylo tedy zprvu naprosto přirozenou reakcí na tlak zvenčí – problémem začalo být, když nebylo pojmenováno, a hlavně když začalo být adorováno a pěstováno i uměle.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znal jsem jich mnoho, ale stejně jsem pokládal a pokládám okolnost, že jsem se blíže seznámil s tolika pozoruhodnými lidmi, za jeden z hlavních přínosů Charty. Nikdy jsem ovšem – až na výjimky – nepronikl do prostředí undergroundu.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Nesbíral, ani to po mně nikdo nechtěl. Později sem tam někdo po mně svůj podpis mluvčím Charty poslal, ale už si ani nepamatuji, o koho šlo. Neměl jsem totiž nikdy jistotu, že mohu ostatním doporučit naši cestu – na to jsem byl k Chartě příliš kritický.

5. Názor na tzv. Antichartu.

To bylo vskutku velmi skličující: seznamy signatářů jsme se ženou každodenně četli v *Rudém právu* s úpornou důkladností, a nejednou (při určitých jménech) v nás až zatrnulo – pocitem, že jsme opuštěni, ztraceni, zrazeni. Později při osobních setkáních se signatáři „anticharty“ jsem však nikdy nikomu podpis nevyčítal, i když jsem zpravidla k němu poněkud ochladl (i tady byly výjimky, na-

příklad tehdy dlouholetému osobnímu příteli, známému kreslíři, jsem velmi rychle odpustil a přátelsky jsme se stýkali dál). Jakési dráždivé napětí ovšem zůstalo.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Na textu *Prohlášení* mně nevadilo nic. Ani na těch, kteří je podepsali. Nikdy jsem žádné signatáře nekádroval, neodsuzoval.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

O široké podpoře jsem iluze neměl, ale o přece jen širší podpoře ano. O tom, proč Charta 77 širokou podporu nezískala, by se musela napsat celá studie – totiž hlavně o stavu české společnosti v 70. a 80. letech. Českému národu, podle mého, nezlomila páteř srpnová okupace, ale následné chování vůdců – reformních komunistů. To oni svými bezzásadovými ústupky doslova postrčili miliony lidí do cynismu, prezentismu a mravního relativismu. Chartisté se těmto „zlo-
meným“ lidem, kteří od srpna 1968 do srpna 1969 nabízeli vůdcům podporu i oběti, avšak byli systematicky odmítáni, mohli jevit jako provokatéři, exhibicionisté nebo jako beznadějně naivkové. S tím se asi mělo více počítat – Charta 77 byla v tehdejší prostředí asi málo srozumitelná a my jsme stěží rozuměli, proč tomu tak je. Pro mne osobně bylo proto ze všeho nejdůležitější vyrovnat se kriticky s těmito vůdci, s reformním komunismem (viz moji knihu *Osmadesátý*). To jsem pokládal za nutný předpoklad možného prolomení izolace.

Pak tu bylo ono umělé pěstování shovívavé pospolitosti chartistů, pospolitosti, která mně byla posléze právě tak protivná, jak jsem ji v prvních týdnech a měsících sám vyhledával a potřeboval. Tato k sobě – v chladu nepřátelských poměrů – stulená pospolitost chtě nechtě vyzařovala navenek cosi jako pocit soběstačnosti, mravní převahy, sebespravedlnosti, zkrátka jakési automatické kvality. Prosazoval jsem proto v Chartě (nebyl jsem sám, ale byli jsme jen menšina) větší zájem o všední den milionů lidí (například takzvaný spotřební dokument) na úkor více či méně exkluzivních starostí o výjimečné osudy třeba nás disidentů. Také mně čím dál tím víc vadil jakýkoli radikalismus (svého času jsem napsal otevřený dopis Petrovi Uhlovi a Václavu Bendovi) – byl jsem na něj pak již doslova alergický, protože jsem v něm viděl další zbytečnou bariéru mezi námi a ostatními.

Tehdy měl ještě pojem „šedá zóna“ (autorkou pojmu je Jiřina Šiklová) jiný obsah než později, po osmdesátém devátém: tehdy to, alespoň pro mne, byli ti odvážní anonymové, kteří nic nepodepsali, a nebyli tudíž ani trochu chránění, jako jsme byli do jisté míry chránění my, a přitom dělali podobné věci jako my (to oni často šířili samizdaty, roznášeli exilové časopisy, sbírali peníze...). To byli ti, kteří nás alespoň částečně spojovali s víceméně netečnou veřejností. Těchto lidí jsem si velmi vážil, často víc než některých chartistů, a dával jsem jim to všemožně najevo, především jsem je však maximálně chránil před možným prozrazením.

Proto také jsme několik let pořádali z iniciativy mé ženy pravidelná setkání a debaty těchto „šedivých“ s těmi chartisty, kteří celý problém „uzavírání se“ cítili podobně (takzvané čaje u paní Pihartové). Posléze z toho byla skoro instituce a stávalo se, že se tam sešli v jednu chvíli lidé, kteří o pár let později mohli dát dohromady celou vládu: Jan Sokol, Václav Klaus, Tomáš Ježek, Jan Stráský, Luboš Dobrovský, Bohumil Doležal, Emanuel Mandler a další (dva velvyslanci – Slánský, Štindl, rektor Urbánek...). Zkrátka trpěl jsem izolací, protože jsem si skoro od začátku myslel (viz můj text *Dizi-rizika*, který vznikl po takzvaném plese Charty, tj. na konci roku 1977 či na samém počátku roku 1978), že si ji způsobujeme také my sami – bylo by možné vést ovšem nekonečný spor o míru onoho „také“, ale mně stačila jistota, že je ta míra alespoň nějaká.

Proto jsem zčásti rozuměl mandlerovské kritice Charty – za to, že se málo zajímá o obyčejné problémy obyčejných lidí, že není ochotná „klesnout“ na úroveň jejich starostí (nesdílel jsem ovšem jejich pozdější úsilí o politizaci opozice za každou cenu).

Tím vším ale nechci říci, že tu ve skutečnosti byly šance na politicky relevantní podporu a že toliko zůstaly nevyužity. Základní limitou české společnosti bylo totiž ono prudké vystrízlivění z iluzí osmašedesátého, což se odehrálo ve vztahu k protagonistům „socialismu s lidskou tvář“ (a s nimi ztratily věrohodnost i ideje „pražského jara“), do pragmatismu, hmotařství až cynismu, jak jsem se již o tom zmínil. Čím dál tím víc jsem byl s omezenou působností Charty smířen a ani jsem nepočítal s nějakou její možnou proměnou, takže jsem o ni nijak aktivně neusiloval: pokládal jsem Chartu 77 za tak „silně založenou“ (Patočka na jejím počátku), že se pak už nedala příliš modifikovat. Stále více jsem se věnoval publicistice, ediční činnosti a problémům moderních českých dějin.

Hlavní přínos Charty byl snad v tom, že dala dohromady, to jest, že mimo jiné také prověřila lidi, kteří by pak (po listopadu 1989) velmi chyběli jako ti, kteří se vzájemně znají. Dále, že paradoxně vytvořila deštník, pod kterým se docela slušně dařilo soustředěné intelektuální práci na sebereflexi společnosti a cest, které vedly k našemu zbloudění (viz mou analýzu Intelektuálové v politice: Dvojí disent kdysi, dvojí zklamání dnes. *Listy*, 1993, č. 5).

Charta nebyla na prvním místě politikum: politikum z ní udělal (vzhledem ke své povaze musel udělat) režim, ono reziduum unaveného totalitarismu. Charta byla fenomén spíše z říše morálky než politiky.

Připouštím, že dnes vidím význam Charty jako o hodně větší, než jsem jej viděl v posledních letech před listopadem 1989. Jsem také daleko více odhodlán ji hájit – také proto, že patřilo k jejím nesamozřejmým přednostem, že jsem ji svého času mohl kritizovat zevnitř.

Jsem hrdý na to, že jsem k ní od samého počátku patřil. A – mimochodem – velmi lituji, že tak poklesle živořila ještě po listopadu 1989.

Jan Placák

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976 a 77 jsem navštěvoval čtvrtý ročník gymnázia. Otec byl v té době po mnoha předchozích peripetiích zaměstnán jako mladší sekundář v krajské nemocnici v Českých Budějovicích. Bratr navštěvoval základní školu, sestra střední a matka pracovala jako zdravotní sestra ve vojenské nemocnici ve Střešovicích. Já sám podepsal Chartu až v roce 1980. Otec ji podepsal v únoru 1977 a o její existenci se dozvěděl až z denního tisku. Poté vyhledal některého z jemu známých signatářů a ihned se svým podpisem připojil. S větší perzekucí zřejmě počítal, protože jsme to doma předtím probírali a všichni byli pro. Tátu skutečně na hodinu propustili ze zaměstnání, a dokonce i mámu, s ojedinělým odůvodněním, že neudala svého manžela a že s ním nadále žije v jedné domácnosti.

2. Důvody pro podepsání Charty.

Na práci Charty jsem se podílel od roku 1978, i když sám jsem ji podepsal v roce 1980, svým způsobem u výsledku v Bartolomějské ulici. Byl jsem již u několika výsledku za sebou a na stále opakovanou otázku, zda znám text Prohlášení Charty 77, jsem jednou odpověděl, že samozřejmě, když patřím mezi její signatáře. Takže po výsledku jsem hned zašel za profesorem Hájkem se svým podpisem.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Řadu signatářů jsem znal.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Podpisy jsem sám sbíral a zvláště v severních Čechách jich řadu posbíral. *Prohlášení Charty 77* jsem rozšiřoval – většinou osobně.

5. Názor na tzv. antichartu.

„Antichartu“ jsem vnímal jako stav společnosti, i když některá jména těchto „signatářů“ byla hořkým zklamáním (zvláště si pamatuji na Jana Wericha).

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Na *Prohlášení* mi nic nevadilo. Vadilo mi, že někteří signatáři se snažili některé „antichartisty“ omluvit a jejich podpisy bagatelizovat nemocí, stářím...

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Nedomníval jsem se, že Charta si získá širokou podporu veřejnosti. Podle mého názoru to nebyla chyba v činnosti Charty ani její nedostatek. Řekl bych spíše, že v dané době to byla dokonce přednost. Tehdy žádná systémová změna nebyla možná. Charta se udržela až do roku 1989 jako malá skupina lidí s malým zájmem, navíc s nejrůznějšími, mnohdy i velmi odlišnými názory. Kvůli přežití bylo

celé společenství poměrně velmi tolerantní, jakmile však došlo k masové podpoře – viz Občanské hnutí – celé společenství se poměrně rychle rozklíčilo a dnes má minimální podporu.

V dané době byla činnost Charty zřejmě tou nejlepší věcí. Samozřejmě, že kdyby dnes došlo opět k nějakému náznaku totalitní moci, počínal bych si jinak, ale to je dáno vývojem, jinou situací ve světě, a hlavně nikdy před tím nepoznanou svobodou, kterou už nikdy nechci ztratit – za žádnou cenu!

Věra Roubalová

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976 a 77 jsem byla doma a starala se o tři malé děti. Manžel (také signatář Charty 77) pracoval jako inženýr v Energoprojektu. Zajímala nás politika, knížky, výchova dětí. Po podpisu Charty 77 v lednu byl nejdříve klid, pak následovalo několik výslechů. Problémy začaly v roce 1978, kdy muže zavřeli spolu s Jiřím Grušou na dva měsíce do vazby. Pracovní problémy nastaly až při našem stěhování mimo Prahu v roce 1979. Tam počaly manželovy klasické chartistické anabáze, tj. výpovědi z kotelen, od koní a odjinud, zadržování na policii a podobně. Já osobně jsem měla pracovní problémy až v roce 1987, když jsem po čtvrtém dítěti sháněla jakoukoliv práci, například pečovatelku v domově důchodců.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě 77 jsme se dověděli z „podařeného“ článku v *Rudém právu* Ztroskotanci a samozvanci. Nějak jsme cítili, že je to důležité a že to je to, na co čekáme. Po zavření Jirky Müllera, našeho kolegy ze studií, jsme se věnovali vlastně jen rodině a cítili jsme, že to je málo. Chartu jsme podepsali u kamarádů. Nevím přesně, ale asi jsme s perzekucí počítali.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Některé signatáře jsme znali.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Podpisy jsme nesbírali. *Prohlášení Charty 77* jsme dávali číst přátelům.

5. Názor na tzv. antichartu.

Bylo mi smutno, když jsem v novinách četla známá jména jako Werich, Suchý a mnoho dalších.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Ne.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

To, že Chartu podepsaly stovky signatářů, jsem považovala za realitu odpovídající stavu společnosti. V malém počtu signatářů jsem neviděla a ani nyní nevidím žádnou chybu Charty. Spíše mě překvapoval celkem velký počet tichých sympatizantů.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Bylo mi líto, když velký počet chartistů emigroval. I když jsem chápala situaci, přesto mě mrzelo vzájemné obviňování chartistů po listopadu 1989.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

Solidarita v prvních letech, deprese kolem roku 1983, velká aktivita s blížícím se listopadem 1989 a hledání v čase následujícím 1989.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Myslím, že „společenství“ Charty 77 existovalo.

12. Výrazný osobní zážitek.

Zážitků bylo mnoho. Ať už jde o solidaritu, když zavřeli muže nebo o získání podpory spousty přátel, s nimiž jsme se scházeli, pomáhali si a povzbuzovali se, či o získání spolehlivých vazeb z doby, kdy muž byl členem VONS, atd.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Myslím, že vznik Charty 77 byl záležitostí intelektuálů, pozdější její činnost už méně.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Na začátku Charty 77 bylo mnoho lidí hodně zastrašených a vlastně v sebeobraně odmítali důležitost tohoto občanského odporu. Později narůstaly sympatie, ale i ostych přidat se ke skupině, která se již dříve otevřeně vyjádřila k režimu. Zním ale osobně mnoho „nechartistů“, kteří se s námi nejen solidarizovali, ale například ve vši tajnosti vázali knížky či se účastnili jiných riskantních aktivit.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Ano.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?

Ano.

Jiří Ruml

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Na přelomu let 1976 a 1977 jsem byl už šestý rok jeřábovým technikem Průmstavu, po podpisu Charty už „jen“ jeřábníkem a po návratu z vězení v roce 1982 tamtéž pomocným dělníkem. Žena vypisovala adresy v pojišťovně (předtím myla nádoby v nočním baru a prodávala na stánku v ZOO) a po podpisu byla nejprve hospitalizována a pak už v invalidním důchodu. Syn Jakub byl všelijak šikanován na vojně a Jan po profesi zauhlovače a odškvárovače v plynárně a po dřevorubecké zkušenosti našel místo v knihkupectví Melantrich, po podpisu pracoval ve skladu.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě *Prohlášení Charty 77* jsme se dověděli začátkem prosince 1976, protože jsme byli ve spojení s jeho protagonisty. Sám jsem už v březnu 1976 napsal otevřený dopis Husákovi a na podzim chystal komentář ke *Sbírcce zákonů*, kde vyšla příslušná vyhláška o připojení ČSSR k mezinárodním paktům o lidských právech, ale pochopil jsem, že společné prohlášení bude mít větší váhu. Proto jsme nezaváhali a Chartu signovali o Vánocích u Jirky Lederera v Doubravičce. Bylo nám jasné, že bude něčím jiným než jednorázovým protestem či apelem, jakým byly předchozí podpisové akce. Ale následný vývoj předčil naše očekávání a pomohla tomu především ona nenávistná kampaň režimu. O perzekuci jsme neuvažovali, věděli jsme, že hůř to s námi nedopadne, a naši synové stejně nesměli studovat.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znali jsme osobně asi padesát signatářů a o další stovce jsme věděli.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Nebyli jsme v postavení, že bychom mohli získat jiné. Všichni naši známí už mezi signatáři byli. Jan se připojil k Chartě o něco později a Jakub hned po návratu z vojny.

5. Názor na tzv. antichartu.

„Antichartu“ jsme považovali za dobrou propagaci Charty. Sám jsem o tom napsal několik statí a fejetonů (*Svědomí kontra existence, Moc, která se nepoučila, Galapředstavení na rozloučenou, Soumrak bohů nejen od Wagnera* – pod pseudonymem Chartan: dále pod svým jménem *Dopis ministru vnitra, Mrtvé tichem uctívati* a jiné, které vyšly v knize *Dialogy s mocí* v roce 1995).

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Zpočátku jsem myslel, že *Prohlášení* mohlo být ještě ostřejší, ale pak mi došlo, že je dobrým výchozím textem.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

O širší podpoře veřejnosti jsem si iluze nedělal, protože naše společenství bylo dost izolované, svým složením spíš výlučné, a navíc většina lidí uzavřela s režimem „dohodu“, že se nebude plést do politiky, aby mohla těžit z ekonomických výhod.

Dnes si myslím, že Charta se mohla poněkud dříve pokusit o průlom z určitého ghetta.

8. Spory uvnitř Charty.

Drobné spory o formulace nikdy nepřevážily nad obecným konsenzem.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Zklamalo mě, ale nepřekvapilo, že po nástupu Gorbačova se řada bývalých členů KSCĚ jaksí stáhla a vyčkávala na nějaký impuls z Moskvy. Proto jsem v roce 1984 zásadně odmítl být jejich „mluvčím“ a rozhodl jsem se vykonávat tento „úřad“ jen sám za sebe. Nečekal jsem nějakou obrodu z této strany.*

10. Mezníky ve vývoji Charty.

Významným mezníkem bylo podle mě prohlášení z ledna 1987 k 10. výročí Charty, které se obracelo přímo k občanům. To byl též impuls k přípravě pravidelného vydávání samizdatových *Lidových novin*.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Atmosféra uvnitř Charty se pochopitelně měnila, jak pokračoval vývoj doma i ve světě, ale „společenství“ se upevňovalo spíše v souvislosti s jinými aktivitami, které stále více podporovaly hlavní proud disentu.

12. Výrazný osobní zážitek.

Zážitků bylo mnoho, administrativní perzekucí počínaje a vězením konče. Poznám jsem různé cépézetky, asi šest domovních prohlídek a dvakrát jsem byl ve vazbě (v letech 1981–82 se synem Janem a dalšími 13 měsíců a v roce 1989 od října do listopadu, kdy jsem vyšel z Ruzyně rovnou na Letenskou pláň). Nejkurióznější bylo asi zadržení na 48 hodin, abychom nemohli vydat prohlášení k výročí sovětské okupace. Sotva nás však 18. srpna pustili, vzali jsme si s Janou Sternovou taxíka, objeli na venkově Václava Bendu a Jirku Hájka a vypracovali nové prohlášení (radikálnější) ve starém lomu u řeky Sázavy, kde u silnice hlídal náš taxikář. Když mu Jana večer u svého bytu platila, řekl si za celý den a spoustu kilometrů o pouhých 500 korun a spiklenecky řekl: „Že vy máte něco společného s tou Chartou?“ Prohlášení k výročí okupace vysílala Svobodka už druhý den.

---

* Jiří Ruml byl mluvčím od 7.1.1984 do 6.1.1985; Michail Gorbačov se stal generálním tajemníkem ÚV KSSS v březnu 1985. (Pozn. redakce)

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Zpočátku byla Charta možná víc záležitostí intelektuálů, ale v regionech tomu tak nebylo, a těchto lidí jsem si vážil nejvíce.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Zprvu byla reakce občanů spíš opatrná, v některých „kruzích“ až záporná, s argumentací, že zbytečně provokujeme a maříme tak postupný vývoj k lepšímu, že dráždíme. Postupně však nedůvěra slábla a stále více lidí nám „fandilo“. Zvláštní obdiv jsme nečekali, ten se dostavil až bezprostředně kolem 17. listopadu, kdy už bylo prakticky rozhodnuto. Zákonitě však následovalo „vystřízlivění“ a pro lidi mimo Chartu jsme se stávali jejich špatným svědomím. Přispěl k tomu logicky pochopitelný pluralismus uvnitř společenství Charty, spojený s různými ambicemi, a bláhové očekávání, že nám bude někdo vděčný. Zasluky nikdy nikdo nepřičítá těm druhým, a ani ti druzí by si nikdy neměli o sobě myslet, že právě oni jsou ti „první“.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Charta měla bezpochyby vliv na drolení režimu a na určitou konsolidaci po 17. listopadu, zejména v tom smyslu, že se „inovované garnituře StB“ nepodařilo vzít režii převratu do svých rukou a s pomocí „umírněných“ odpůrců režimu pokračovat v „polidšťování“ socialismu. Ale průnik „starých struktur“, zejména do ekonomické sféry, považuji i nadále za největší brzdu transformace.

Pavel Rychetský

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Moje existenční a profesní postavení se podpisem Charty příliš nezměnilo, protože z Univerzity Karlovy, kde jsem působil v roce 1968, jsem byl vyhozen již na jaře 1970 a od té doby jsem pracoval jako podnikový právník. Podpis Charty byl pokračováním předchozí činnosti v disentu a řady mých podpisů pod různými protesty před tím. Po podpisu se ovšem policejní tlak na mého zaměstnavatele i na mou rodinu značně vystupňoval (nakonec kromě běžného postihu – řidičák, občanka, občasná výslechy, sledování a otravování známých a kolegů z pracoviště – mne nic drastického nepotkalo).

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě *Prohlášení Charty 77* jsem se dozvěděl od řady přátel (Slánský, Pit-hart, Vaculík, Dienstbier) a připojil svůj podpis, aniž bych mu přikládal zvláštní význam. Text Charty se mi dokonce zdál značně krotký a tak prudkou reakci jsem nečekal. S perzekucí jsem samozřejmě počítal, ale v situaci těch let se zase již tolik stát nemohlo (kromě eventuálního uvěznění, které mě minulo).

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

O většině ostatních signatářů jsem věděl již v roce 1976 a asi polovinu jsem znal osobně.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Podpisy jsem sbíral – s nevelkým úspěchem, protože v mém okolí již většina lidí Chartu podepsala současně se mnou. *Prohlášení* jsem opisoval a rozdával ve svém okolí.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Antichartu“ jsem vnímal jako zoufalou snahu tehdejší moci o naše zneuctění – myslím si, že byla neúspěšná.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Na *Prohlášení* ani na jejích signatářích mi nic nevadilo.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Svůj podpis jsem považoval za čin spíše morální a neočekával jsem ani významnou podporu veřejnosti, ani masové rozšíření počtu signatářů. Skutečnost, že se Chartu podařilo udržet celých dvanáct let do roku 1989 a že její činnost byla v podstatě úspěšná, přičítám zejména podpoře ze zahraničí.

Jaromír Stibic

1. *Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.*

Byl jsem vědeckým pracovníkem (Výzkumného ústavu pro chov prasat) s platem u spodní hranice vzhledem k postojům v letech 1968 a 1969. Koncem července 1977 jsem byl okamžitě propuštěn „pro ztrátu důvěry“ a po několika týdnech hledání dělnického zaměstnání jsem byl přijat jako pomocný dělník do Prefy (výroba betonových rour). Výdělek slabý. Po dvou letech jsem získal dobré zaměstnání jako kvalifikovaný dělník v sušárně mléka.

2. *Důvody pro podepsání Charty.*

O Chartě jsem se dověděl ze Svobodné Evropy koncem ledna 1977. Krátce nato jsme s manželkou podepsali její *Prohlášení* u Zdeňka Mlynáře. Protože jsem do konce roku 1969 byl v KSČ a pociťoval to jako osobní hanbu, čekal jsem na příležitost k vyjádření odporu vůči režimu. Jsem vděčný, že Charta mi takovou příležitost poskytla. Pozdější typický osud signatáře znamenal pro mne jakousi osobní rehabilitaci. Proto jsem podepsal spontánně a dychtivě. S perzekucí jsem pochopitelně počítal.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

Některé signatáře jsem znal.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Ne.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

Jako na ostudu národa.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Ne.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Neočekával jsem ji. To, že nezískala širokou podporu, nebylo chybou Charty nebo chartistů. Národ byl ustrašený, kariéristický, utilitární a bylo nepříznivé společenské ovzduší.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Nedostal jsem se do sporu. Pouze jsem upozornil skupinu reformních komunistů, že je nanejvýš vhodné, aby se rozešli s komunismem v názoru i názvu.

9. *Zklamalo Vás něco na Chartě?*

Zklamal mne vývoj po r. 1989:

a) Zaujaté, až nízké útoky „Iniciativní skupiny“ v čele s Cibulkou v prohlášení před takzvaným 4. setkáním Charty (listopad 1992).

b) Kruh mluvčích Charty se měl na jaře 1990 sejít k zásadnímu jednání a stanovení strategie dalšího vývinu Charty tak, aby si udržela společenský vliv. Kruh měl někoho pověřit, aby se věnoval výhradně transformaci Charty v obecně prospěšnou organizaci a přípravě sjezdu. Sjezd se měl konat krátce po volbách v roce 1990 a měl přijmout programové prohlášení ke zúctování s komunistickou minulostí, restitucím a dalším otázkám.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Nevybavuje se mi.

11. *Byla Charta společenstvím signatářů?*

Vzhledem k regionální odloučenosti nebyla příležitost to zaznamenat. „Společenství“ jsem pociťoval, nepřijemné bylo vědomí, že zahrnuje i udavače.

12. *Výrazný osobní zážitek.*

Zážitkem byla vždy setkání. Bohužel s tím stínem, že o nich StB předem věděla.

13. *Signovali Chartu především intelektuálové?*

Do značné míry.

14. *Příklady solidarity a jejího opaku.*

Solidarity bylo málo (ustrášenost).

15. *Ovlivnila Charta situaci v Československu?*

Nepochybně nějak ovlivnila.

16. *Měla Charta podstatný vliv na zhroutil režimu?*

Nevelký vliv ve srovnání s mocnými globálními faktory (pád sovětské nadvlády, krach komunistické moci v Evropě).

Jarmila Stibicová

1. *Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.*

Soukromě jsem vyučovala jazyky na základě povolení MěNV v Pardubicích, které mi bylo soustavně odmítáno stejně tak jako lektorská činnost v jazykových kurzech. Byla jsem mnoho let v domácnosti, poté jsem pracovala jako uklízečka, protože jsem jiné zaměstnání přes opakované pokusy nesehnala. Do ledna 1970 jsem byla středoškolskou profesorkou.

2. *Důvody pro podepsání Charty.*

O Chartě jsem se dověděla až z kampaně ve sdělovacích prostředcích. Měla jsem pocit, že reagovat na ni nelze jinak než podpisem Charty. Svůj podpis jsem brala jako samozřejmost. Podepsala jsem spolu s manželem u jeho spolužáka Zdeňka Mlynáře. S eventuální perzekucí jsem pochopitelně počítala.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

Znala jsem řadu jmen, s některými signatáři jsem se postupně seznamovala a začala stýkat.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Jen jsem dávala číst svým přátelům *Prohlášení*, ale teprve v posledním období, respektive po podpisu *Několika vět*, několik z nich podepsalo.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

Bylo pro mě tristní, jak málo rezistence projevila naše umělecká obec – sledovala jsem, jak se postupně další a další připojovali. O to víc jsem si vážila těch, kteří „antichartu“ nepodepsali.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Nevzpomínám si, ale jak jsem už uvedla, v oné situaci bych podepsala, i kdybych měla výhrady.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Sice jsem se nedomnívala, že by Charta získala podporu široké veřejnosti, ale přece jen jsem neočekávala, že zůstane tak izolovaná. Důvodů bylo mnoho a vysvětlení v současné době přesahuje mé časové možnosti, takže telegraficky:

a) Nepříznivá doba – kulminovalo období „dohody“ mezi komunistickou mocí a mlčící většinou; po změně situace ve druhé polovině 80. let se staly pro potenciální opozici atraktivnější jiné aktivity než Charta 77; rovněž generační problém.

b) Celkový stav společnosti – signatáři byli pokládáni za extravagantní jedince, bezpochyby k tomu částečně přispěli sami.

c) Za hlavní nedostatek jsem vždycky pokládala příliš intelektuální charakter hnutí a neexistující koncepci pro situaci, která nastane po pádu komunismu.

Dolores Šavrdová

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

V uvedené době jsem pracovala jako účetní. Starala jsem se o domácnost a nemocného manžela. Žili jsme velice skromně. Musím ve zkratce uvést, že po roce 1968 přišel manžel o zaměstnání, byl vyloučen ze studia, prakticky byl vyloučen ze všeho. Z milosti pracoval jako skladník do té doby, než zjistili, že pro tuto činnost nemá vzdělání. Skončil v nemocnici a nakonec v invalidním důchodu, bylo mu 42 let. Podpisem Charty 77 se naše situace ještě zhoršila.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O vzniku Charty jsme se dověděli v roce 1977 ze Svobodné Evropy. Můj podpis Charty byl již jen stvrzením mé činnosti od jejího vzniku. Chartu jsem podepsala v roce 1986. Stala jsem se signatářem proto, abych se veřejně postavila za svoji činnost.

V době podpisu jsem měla za sebou vše, co k tomu patřilo: výsledky, sledování, šikany, domácí vězení. (Manžel byl dvakrát vězněn, skoro pět let v I. a II. nápravné skupině v Ostrově nad Ohří.) Perzekuce režimu nám byla denním chlebem, takže žádné překvapení.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znala jsem jiné signatáře, a také věděla o jejich činnosti.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Nevím, jaké podpisy máte na mysli; pokud jde o podpisy petice *Svobodu Havlovi, Několik vět, Katolické iniciativy* a podobně, tak ano. *INFOCHY* a jiné tiskoviny procházely naším bytem.

5. Názor na tzv. antichartu.

Neudělalo to na nás žádný dojem, jenom nás mrzelo, že se k tomu propůjčili umělci významných jmen.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Nevadilo, naopak, byl to odvážný čin.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

V době mého podpisu bylo jasné, že nikoliv. Osobně se domnívám, že důvody nebyly v Chartě, ale ve strachu, lhostejnosti a hlavně nezájmu občanů. Tento svůj názor jsem nezměnila ani dnes, po dvaceti letech.

Věňek Šilhán

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Pracovní perzekuce pro mne začala rokem 1970. Důvodem byla moje účast a role na mimořádném 14. sjezdu KSČ ve Vysočanech. (Role tohoto shromáždění reformních komunistů je nedocenená.) Do té doby jsem byl učitelem na Vysoké škole ekonomické. Po propuštění, stvrzeném soudním rozhodnutím, mi nezbývala jiná možnost než přejít na tvrdou fyzickou práci. Začal jsem pracovat jako stavební dělník Státního rybářství, spolu s jinými „odpadlíky“ jsem bagroval, čistil rybníky v jižních Čechách a jinde. Později jsem – ze zdravotních důvodů – přešel na práci mzdového referenta bytového družstva. Podpis Charty 77 měl mimo jiné ten následek, že mě státní policie začala sledovat intenzivněji, a vyvolala také silné tlaky, abych byl ze svého místa propuštěn, snažila se intenzivněji získat donašeče a podobně. Pokud jde o mé aktivity mimo obživu, zabýval jsem se ekonomickými a politickými analýzami.

Rodinné poměry: v podobné situaci, bez odpovídající práce, byla moje žena Libuše. Peněz bylo jen tak na to základní. Měli jsme tři děti, které na nás byly závislé. Jedna z dcer po šesti pokusech nebyla přijata na vysokou školu, ač měla dobré výsledky. Pokud jde o syna, ten studoval, ale stále byl ohrožován vyhazovem z politických důvodů.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O přípravě Charty 77 jsem se dověděl před 20. prosincem 1976. Podepsal jsem ji doma, když nás navštívil Zdeněk Mlynář. Spatřoval jsem v tom příležitost opravdu kriticky se vyjádřit k danému stavu. Už předtím jsme psali protesty týkající se různých otázek, individuální i skupinové (také toto období by mělo být zkoumáno a zhodnoceno). Věděl jsem, že postih po podpisu bude asi tvrdý, ale nečekal jsem tu hysterii, kterou moc rozpoutala. Ano, cítil jsem, že myšlenka Charty je něco nového, mimořádného.

3. *Povědomí o dalších signatářích.*

Znal jsem asi padesát lidí, kteří Chartu podepsali.

4. *Účast na rozšiřování Charty.*

Sbíral jsem podpisy a také rozšiřoval *Prohlášení*. Předávali jsme je hlavně těm, kteří je dále opisovali a šířili.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

„Anticharta“ – to byl typický produkt podlého režimu.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Na textu *Prohlášení* mi nevadilo nic, považoval jsem ho za skvělý. Myšlenka občanské iniciativy, platformy většího počtu lidí, kteří budou za myšlenkami Charty stát, byla nesmírně cenná. Signatářů, které jsem znal, jsem si vážil.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Nevěřil jsem, že by Charta získala širokou podporu veřejnosti. Rizika v policejním státě byla příliš vysoká! Ano, přemýšlel jsem o tom – spolu s přáteli – často. Důvodem toho, že Charta měla určitý limit, pokud jde o počet signatářů, byla především skutečnost, že lidé byli zstrašeni, báli se o svou existenci, o existenci a budoucnost svých dětí. Teprve později začali strach ztrácet. Rozhodující v tomto směru byla petice *Několik vět*. To, že jsme nezískali větší počet signatářů, nebyla chyba Charty. To si myslím i dnes.

9. *Zklamalo Vás něco na Chartě?*

Ano, ale až ke konci, po roce 1989.

10. *Mezníky ve vývoji Charty.*

Těžko říci, chápal jsem vývoj Charty 77 jako kontinuum.

11. *Byla Charta společenstvím signatářů?*

Ano, jistě. Existovalo společenství, jakási obec.

12. *Výrazný osobní zážitek.*

Bylo mnoho významných zážitků...

13. *Signovali Chartu především intelektuálové?*

Nechápal jsem Chartu jako záležitost intelektuálů, i když právě oni hráli důležitou roli.

14. *Příklady solidarity a jejího opaku.*

Ano, byla tu podivuhodná solidarita, samozřejmá ochota pomáhat si navzájem, hlavně v těžkých chvílích. Co solidaritu ovlivňovalo? Jakési zvláštní spříznění duší žijících v dané době, čelících stejnému ohrožení a bezpráví, byť to byly „du-

še“ různého názorového zaměření. Strach z StB tu byl mimo Chartu veliký. Disidenti se ho postupně zbavovali.

15. *Ovlivnila Charta situaci v Československu?*

Ano, nesporně. Bylo to ideové a morální „hnízdo“ protestu proti režimu. Nebyl to ale jen protest. Charta přinášela mnoho pozitivních myšlenek k tomu, jak by naše společnost měla a mohla vypadat, jak by se měla rozvíjet.

16. *Měla Charta podstatný vliv na zhroucení režimu?*

Ano, měla.

Zdislav Šulc

1. *Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.*

Pracoval jsem v té době již šest let jako vulkanizér při protektorování pneumatik. Došlo k tomu poté, když jsem do konce roku 1970 dostal výpověď z Ekonomického ústavu ČSAV, kde jsem byl vědeckým pracovníkem – na základě nově zavedeného paragrafu *Zákoníku práce* o „protisocialistické činnosti“. Patřil jsem totiž v roce 1968 k oné skupině redaktorů *Rudého práva*, která se „vzbouřila“ (požadovala odvolání tehdejšího šéfredaktora Oldřicha Švestky a změnu charakteru novin). V pozdějších oficiálních dokumentech jsem byl označen za hlavu tohoto „spiknutí“.

Na „protektorování“ jsem se dal poté, co jsem se marně na více než třiceti místech pokoušel získat zaměstnání odpovídající mé kvalifikaci. Tato „volba“ mi umožnila zabezpečit existenci rodiny (po třech měsících zaučení jsem byl s to vydělávat tolik, kolik jsem měl jako vědecký pracovník v EÚ ČSAV, ovšem za cenu vyčerpávající dřiny v prostředí vyznačujícím se teplotami mezi 40 a 50 stupni Celsia a silnými chemickými výparů). Obdobně byla postižena manželka Olga, redaktorka *Večerní Prahy*, která po několik let pracovala jako dělnice v neratovické Spolaně a poté ve stejném podniku jako já, odkud však ze zdravotních důvodů musela odejít. Nakonec se „uchytila“ jako noční korektorka v *Lidové demokracii*. Obdobně existenční potíže měla i dcera, která – ač vysloveně studijní typ – neměla po skončení gymnázia šanci na vysokoškolské studium.

Náš podpis Charty a všecko, co pak následovalo, zcela zásadním způsobem ovlivnilo život celé naší rodiny.

Naše nadaná dcera se kvůli své zdejší, naprosto beznadějně situaci chopila první příležitosti, jak se odtud dostat, a provdala se do Tokia. Její život uprostřed japonské společnosti byl velmi komplikovaný. Učila se teprve jazyk a později, po svém rozvodu, se musela sama živit. Pro ženu-Evropanku to v japonském prostředí bylo neobyčejně obtížné.

Na mou ženu uspořádala Státní bezpečnost něco jako hon na lišku. Vyhrožovali jí u výslechů, že naše dcera se nebude moci vrátit z Japonska domů (z kontrolo-

vané korespondence a prostřednictvím odposlouchávacího zařízení, které bylo v květnu 1990 nalezeno v našem pokoji, se dozvěděli, že její manželství se rozpadá) a že náš syn, který při svém dělnickém zaměstnání s úspěchem studoval večerní gymnázium, nedostuduje. Povolávali k výslechům do Bartolomějské ulice také manželčiny kolegy a kolegyně. Stejně tak vyzvídali u našich sousedů. Když se mi žena svěřila, že ji nutí ke spolupráci, obrátil jsem se s protestem na ministra vnitra Obzinu a zašel jsem za tehdejším tajemníkem Ústřední rady odborů a poslancem parlamentu Maříkem, s nímž jsem se znal ze šedesátých let. Vše bylo samozřejmě beznadějně marné. Dal by se o tom napsat román. Souhrnně mohu říci, že nejhorší, co nás po podpisu Charty potkalo, byl tlak a vydírání ze strany StB kvůli našim dětem. Že jsme přitom o jejich kvalitách neměli zkreslené rodičovské představy, o tom svědčí skutečnost, že z naší dcery je dnes renomovaná novinářka, komentátorka časopisu s třicetitisícovým nákladem (loni obdržela novinářskou cenu), a náš syn při zaměstnání vystudoval i univerzitu a dnes úspěšně řídí nakladatelství.

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě jsem se dozvěděl bezprostředně po jejím vzniku od naší sousedky a přítelkyně mé ženy Otty Bednářové. Pokud jde o mě a o mou ženu, nebylo rozhodnutí obtížné – Charta plně odpovídala našemu smýšlení. Navíc, z formálně právního hlediska, byl obsah Charty vlastně legální. Od počátku mi ovšem bylo jasné, že je to platforma pro vládnoucí moc nepřijatelná a že signatáři si její přízeň nezískají.

Razantnost reakce moci na Chartu mě však překvapila. Čekal jsem spíše snahu o její maximální utajení a bagatelizaci před širší veřejností. Většina obyvatelstva z vojenského potlačení „pražského jara“ vyvodila závěr, že vzniklá situace je „na věčné časy“, či minimálně na jednu generaci, že přímý střet s režimem znamená sebevraždu, a nezbyvá proto než se přizpůsobit. I když jsem svým podpisem vyjádřil souhlas s obsahem Charty, ani na chvíli jsem nepředpokládal její širší přímou podporu mezi obyvatelstvem. Osobně jsem oproti přímému střetu s mocí považoval za smysluplnější strategii „dobývání pevnosti zevnitř“, navazování kontaktů se slušnými lidmi ve „strukturách“ a přípravu myšlenkových východisek případných reforem ve chvíli, kdy k tomu ve společnosti vzniknou objektivní i subjektivní podmínky. (Podrobněji o tom viz studie napsaná nedlouho po vzniku Charty, kterou později publikoval samizdatový časopis *Ze zásuvky i z bloku*, založený mou ženou Olgou, na jehož vydávání jsem se podílel.)

Proto jsem se také pokusil hlouběji analyzovat ekonomickou reformu z konce 60. let včetně jejich slabin a pokusil se formulovat základní rysy scénáře transformace centrálně plánované ekonomiky na tržní (viz samizdat z roku 1985 *Stát a ekonomika*).

3. Povědomí o dalších signatářích.

Některé signatáře jsem znal osobně, některé podle jména, případně podle jejich publicistické činnosti předchartovní či pochartovní.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Pokoušel jsem se o to, ale většinou neúspěšně. Přes sympatie k Chartě většina známých s omluvou odmítla, s odkazem na existenční ohrožení své rodiny.

5. Názor na tzv. antichartu.

S nesouhlasem, ale i s určitou tolerancí pro ty, kteří tak činili jen z pudu sebezáchovy (moci dále působit ve svém oboru – například herci a jiná intelektuální povolání) a nestali se aktivními, či dokonce agresivními služebníky režimu.

6. Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?

Na samotném *Prohlášení Charty 77* mi nic nevadilo – jinak bych ji nebyl podepsal. Někdy mi však vadily určité rysy exhibicionismu některých signatářů.

7. Očekávaná podpora veřejnosti.

Nedomnívám se, že bych měl dnes své tehdejší názory výrazně měnit. Pokud jde o ekonomickou oblast, pokusil jsem se jako poradce české vlády o realizaci svých představ transformačního scénáře, což se zdařilo jen částečně (viz *Existoval alternativní scénář transformace? – Listy*, č. 3/1993, podrobněji pak právě dokončenou práci *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu 1945–1996*, kterou jsem zpracoval na objednávku Hlávkovy nadace a o jejíž vydání tiskem se nyní chci pokusit).

Petr Uhl

8. Dostal jste se v Chartě do nějakého sporu o obsah a formy jejího působení? Oč šlo a s kým jste se přel?

Po celou dobu existence Charty 77 probíhal spor o její smysl, obsah a formy jejího působení. Pokud jsem byl na svobodě, zúčastnil jsem se všech jen trochu rozšířenějších sporů, které zasáhly aktivní jádro Charty. Za nejzávažnější (protože budoucnost Charty určující, případně Chartu přímo ohrožující) bych označil podle významu, který jim připisuju (nikoliv tedy podle chronologického pořádku), tyto spory:

a) Na druhé přípravné schůzce (kolem 15. prosince 1976) spor o podobu Charty. Koncepce občanské iniciativy, respektive příliš nestrukturovaného hnutí, každopádně ne-organizace, se střetla s koncepcí asi třicetičlenného výboru s pevným členstvím a spolupracovníky podle vzoru polského KOR. Zastáncem druhé koncepce byl Pavel Bergmann, podporoval ho Václav Vendelín Komeda, první koncepci obhajoval Pavel Kohout s podporou všech ostatních.

b) Skončit, anebo neskončit s Chartou 77? Spor po smrti Jana Patočky.

c) Spor, zda zmrazit činnost VONS vzhledem k represí. Víím o něm jen z doslechu, neboť jsem byl ve vězení. O zmrazení VONS dokonce vydal text, který snad zůstal nezveřejněn.

d) Spor, zda vést zákopovou válku, nevydávat další dokumenty, zmrazit Chartu 77, podpisovat její základní prohlášení Charty do šuplíku a nezveřejňovat podpisy, nerozšiřovat okruh signatářů. To prosazovali někteří signatáři po uvěznění Václava Havla v lednu 1977. Na Hájka v tomto duchu působil Ruda Slánský, já jsem přesvědčoval Hájka o opaku.

e) Vtisknout Chartě 77 konzervativní duch, přiklonit ji ke katolickému integritismu? Tento spor trval po celou dobu existence Charty, nejostřeji však propukl po vydání dokumentu *Právo na dějiny* v roce 1984. Střetli se anonymní autoři dokumentu plus Václav Benda a Jan Litomiský versus Petr Uhl, Jaroslav Mezník, Hanka Mejdrová, Miloš Hájek a další.

f) Spor aktivního jádra se stoupenci „drobné práce“ à la Masaryk. S tím související i Vaculíkovy *Poznámky o statečnosti*. Odpor k veřejnému aktivismu, k riskantnímu ujavňování se, projevoval se už od začátku Charty a prosazovali jej Ludvík Vaculík, Petr Pithart, Georg Moldau (Jiřina Šiklová), Jiří Müller, Ivan Dejmal a desítky a po roce 1985 už i stovky dalších *via facti*. Někteří však, jako Vaculík a mimo Chartu Mandler a celá Demokratická iniciativa, si vytvořili z „drobné práce“ ideologii, v jejímž jmeně zatracovali chartovní „avanturismus“.

g) Revolta mladších v roce 1986, zvláště mimopražských signatářů, méně intelektuálního zaměření (Čuñas, Devátý, Vydra, prohlášení formuloval Bondy) versus Anna Marvanová a mnozí starší bývalí mluvčí.

h) Spor o založení VONS, zda VONS má být orgánem Charty 77, spor Hejdánek versus Uhl a další, kteří VONS jako součást Charty neprosadili.

i) Spor o to, nakolik se Charta může vyslovovat na podporu demokracie (a jaké). Vystupoval jsem proti rozšiřování působnosti Charty 77 z oblasti lidských práv, zvláště proti Jaroslavu Šabatovi, Rudolfu Battěkovi, Václavu Havlovi. Měl jsem podporu Hejdánka a dalších, kteří často nechtěně přisvědčili mým argumentům. Spor byl permanentní, kulminoval při redakci dokumentu k 10. výročí Charty (konec roku 1986) a při zakládání HOS (1988).

j) Spor o to, zda Charta může mít širší záběr – tu směrem k demokracii, tu k transcendentnu – například moje spory s Bohumírem Janátem jako mluvčím v roce 1987 a na začátku roku 1986 s mluvčím Martinem Paloušem.

k) Spor o to, zda *Informace o Chartě 77* mají vydávat mluvčí Charty (navrhoval v létě 1977 Uhl). Asi 60 procent dotázaných signatářů byla proti.

l) Spor o to, zda mají vzniknout regionální centra Charty – rovněž léto 1977, rovněž zamítnutý návrh Uhla.

m) Spor o *Infoch* v roce 1985, který musel rozhodnout na mou žádost kolektiv mluvčích. Byl to spor Uhl versus Benda, nemohl jsem s Václavem Bendou v *Infochu* dále spolupracovat, a on nechtěl z redakce odejít. Bendovo pojetí bylo jiné než moje, nebulletinové; téměř vše, čím přispíval, bylo ideově zabarveno. Velmi se mě zastala Eva Kantůrková. Musel jsem kolektivu slíbit, že doplním za Bendu dva jiné redaktory. Byli jimi Petr Krejčí a Jiří Ruml, později Pavla Paloušová a Heřman Chromý. K tomu pár slov na vysvětlenou: Požadavek kolektivu mluvčích, abych místo Bendy redakci doplnil, byl podivný, protože v září 1977 odmítli tehdejší mluvčí, ačci po anketě, jejíž výsledek nebyl pro mne příznivý, můj

návrh, aby *Infoch* vydávali, respektive podepisovali oni. Teď si osobovali právo rozhodovat o jeho redakci. Věc byla složitá, Benda redigoval *Infoch* se mnou od konce roku 1978 (začal jsem ho vydávat sám v lednu 1978) do května 1979, kdy nás zavřeli. Po svém propuštění v roce 1983 se ale do redakce nehnal, *Infoch* vydávala bez většiny redigování s několika přáteli, zajišťujícími výrobu a distribuci, moje žena. Teprve když jsem se vrátil a na podzim 1984 redakci převzal, začal jsem tvář *Infochu* měnit a Benda projevil zájem o spoluredigování. Vyhověl jsem mu a skončilo to popsaným sporem.

n) Trvalé napětí mezi těmi, kteří usilovali o formální založení a deklarování různých skupin, výborů apod., obdobných VONS, a těmi, kdo formalizaci a ujednání odmítali. Patřil jsem k nejrozhodnějším stoupencům nových iniciativ, odpůrce ujednání zastupoval často Ruda Slánský, který ovšem byl sám aktivní v sociální skupině (každoročně připravovala dokument pro Mezinárodní organizaci práce).

o) Spor o to, zda vyzvat lidi k veřejnému vystoupení 21. srpna 1989. Havel vyzval k nevystoupení (špatně odhadl provokační text StB), a mnozí ho kritizovali.

p) Spor o „výroční dokumenty“ k 21. srpnu – zda mají vůbec být a v jakém duchu (byly silné tendence jejich autorů glorifikovat Pražskou jař). Několikrát jsem polemicky vystoupil a obdobně k textu Charty 77 před návštěvou Gorbačova v Praze.

q) Spor o Uhlův „terorismus“. Informaci o tom, že mě z něho StB podezírá, rozšiřoval v roce 1978 Milan Hübl.

r) Spor o inflaci dokumentů, v nichž se Charta vyjadřovala ke všemu, hlavně k tomu, co jí nepřislušelo – tyto tendence jsem kritizoval u Jana Šterna a Libuše Šilhánové.

s) Spory o to, zda si všímat porušování lidských práv v cizině (viz základní prohlášení) a do jaké míry – relativně velkou četnost kritizoval zejména Václav Benda.

t) Spor Jan Tesař versus Jiří Hájek v roce 1977 – písemně zdokumentováno.

u) Spor Petr Uhl versus Jan Tesař o cosi z jara 1979, z něhož zbyl dopis Uhla Tesařovi. Jan Tesař ho použil 29.5.1980 po zadržení spolu s dalšími členy VONS jako vysvědčení, že se práce VONS neúčastnil. (Uhl mu to totiž v dopise vytýkal.)

v) Spory Charty 77 s lidmi, kteří podpis odvolali: Křivský (Liberec?), German (Náchod?). Obvykle to vyřizoval Benda, a úspěšně.

w) Nepříjemnost pro zveřejnění jména Tomáše Růžičky, který se k Chartě ve skutečnosti nepřipojil. Spletl to jeden přítel, Tomáš Růžička pak na StB Chartu nezapřel, i když mohl.

x) Jednání, které vedli Uhl, Jan Ruml a Anna Šabatová s Jiřinou Šiklovou o rozsah její výpovědi před StB v létě 1988 a o to, že už nemůže přebírat od Metzgera a dalších zásilky z ciziny a shromažďovat je ve svém bytě, jak stále chtěla.

y) Spor o to, zda má Havel jít na setkání s Genscherem v létě 1989, když se německé úřady polekaly vlastního stínu a odvolaly účast dalších československých osobností a setkání s Havlem maskovaly Frankfurtskou cenou knihkupců. Uhlo-

vu radu v dopise zneužila StB v *Rudém právu*, když při domovní prohlídce u Saši Vondry našla jednu kopii jeho dopisu.

z) Jeden z doslechu: na jaře 1984 (před mým propuštěním) spor o to, zda má Charta pokračovat ve stycích s mírovým hnutím (zvláště END, CND). Proti byl Václav Benda a další.

Více písmen v latinské abecedě není.

Krom toho byly spory ve VONS. V těch věcných šlo o to, zda lze či nelze hájit některé obviněné osoby (nejvýznamnější byly případy bratranců Barešových v roce 1978 a vyzvědačů v polovině 80. let). Ideologické spory byly vedeny o formulace (tendence k „feudální terminologii“, k úvahám nebo obrátům signalizujícím náboženské myšlení apod.). Personální spor Uhl versus Šustrová se týkal toho, zda V.V. je spolupracovnice StB, a později toho, z čeho pramení Uhlova „ošklivá pomluva“ této osoby. (Dva členové VONS obcházeli méně informované signatáře, jako byl Václav Havel a Jiří Dienstbier, s morálním rozhořčením proti Uhlovi, nicméně V.V. tímto agentem, jak se ukázalo, skutečně byla.)

Dále byly spory exilové, jež činnost doma negativně ovlivňovaly: Kavan–Prečan, Kavan–Janouch, Janouch–Tigrid, Janouch–Čerovský a mnoho dalších, méně významných.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Na Chartě mě nemělo co zklamat, příliš jsem se s ní identifikoval. Zklamali mě někteří chartisté, hlavně ti, o nichž jsem se dozvěděl (většinou *ex post*), že spolupracovali se Státní bezpečností.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

- a) Před 10. prosincem 1976 – fáze přípravná.
- b) Od uvěznění Havla do 10. prosince 1976 – fáze zakládání.
- c) Od půlky ledna do půlky března – první represivní fáze.
- d) Od smrti Jana Patočky do poloviny září 1977 – fáze krizová.
- e) Od září 1977 do května 1979 – fáze konsolidační.
- f) Od uvěznění deseti předních chartistů 29.5.1979 do poloviny prosince 1981 (puč Jaruzelského) – druhá represivní fáze.
- g) Léta 1982–1985 – fáze mírného vzestupu, získávání pozic ve společnosti a v cizině.
- h) Od roku 1985 (*perestrojka*) do poloviny roku 1988 – fáze rychlého rozvoje Charty a nezávislého hnutí.
- i) Od srpna 1988 do listopadu 1989 – závěrečná fáze vystupování z příšeří a illegality, stále většího sepětí se společností, zvláště s mladou generací, fáze rozkvětu nezávislého hnutí.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Atmosféra se měnila, a to zhruba podle těch fází, jak jsem je tu rozčlenil. O tom jistě jednou napíšu knihu. Neměl jsem pouhý pocit, že existuje společenství

Charty 77, to společenství bylo skutečností, bylo mi posilou i ve vězení, bylo mým prostředím, když jsem byl na svobodě.

12. Výrazný osobní zážitek.

Mám mnoho zážitků. Některé byly významné i obecně. Je to spíše na ty paměti než na anketu.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

Charta byla skutečně především záležitostí intelektuálů, rozhodně v přípravné a zakladatelské fázi. Ale hned od ledna až března 1977 k ní přistupovali také mladí lidé, často i dělníci (někteří z přinucení), a onen neintelektuální prvek sílil. Nakonec v roce 1989 byli klasičtí intelektuálové už v početní menšině, i když stále hráli prim v určování orientace Charty, zatímco mladší, často praktičtější zaměření lidé působili spíše v kulturních, náboženských, ekologických, mírových a jiných aktivitách.

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

V první represivní fázi se ukázala dosti silná solidarita obyčejných lidí, odboráři odmítali podepisovat rezoluce proti Chartě. Proto režim zatroubil k ústupu. V dalších fázích hrozilo Chartě spíše zapomnění, lidé o ní moc nevěděli, až v předposlední, a zvláště poslední fázi solidarity přibývalo. To už se mnozí váhavě přidávali i sami. Samozřejmě, domácí solidarita byla vždy výsledkem působení mnoha faktorů, některé z nich sami uvádíte. Výrazný byl vliv pomoci ze zahraničí a fakt, že Chartu uznávaly západní státy – ať už nabídly azyl či útočiště jako Rakousko a později Francie nebo jejich představitelé (někdy i nejvyšší) jednali se signatáři Charty. Důležitou roli zde sehrál exil.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Jistěže ano, ovlivnila myšlení lidí, jejich jednání, zvláště v posledních dvou fázích. Bez ní by bylo dnes více netolerance, čistek, antikomunismu a jiného barbarství. Byla by ještě nižší úroveň právního vědomí, a mýty nedávné historie, v nichž by se společnost zmítala, by byly početnější a horší, než jsou ty dnešní.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroutil režimu?

Ano, měla, ale tady musím vyhovět Vaší výzvě a popuzeně reagovat na otázku, respektive na užití termínu *komunistický režim*. Proč užíváte slova *komunistický* v anketě o Chartě 77, která za třináct let existence – pokud vím – neužila tohoto slova ve svých dokumentech ani jednou? Platí to také o slovech *socialistický*, *imperialistický* a podobně. K pádu *byrokratické diktatury*, abych užil svého slovníku, Charta nepochybně přispěla. Možná, že ho neuspíšila. Vzhledem k mezinárodní situaci by se zhroutila o něco později i bez ní. Ovšem značně ovlivnila průběh a způsob pádu starého režimu a založila přece jen jistou demokratickou sílu, která pak výrazně ovlivňovala další vývoj. *A contrario* je to patrné na Slovensku, kde Charta působila velmi málo. To, čím se dnes Česká republika liší od

Slovenska (a určitá, byť ne zvláště výrazná pozitiva na české straně jsou), lze možná připsat na vrub Charty 77 a jejího působení.

Tomáš Vrba

1. Osobní situace na přelomu let 1976 a 1977.

Byl jsem zaměstnán v městských službách jako sociální pracovník mezi pražskými Romy. Několik let jsem byl účastníkem bytových seminářů („aristotelský“ na Letné, Patočkovy přednášky na Kampě) a alternativních kulturních podniků. Byl jsem svobodný, po podpisu *Prohlášení Charty 77* jsem byl propuštěn ze zaměstnání, soudil jsem se o neplatnost výpovědi a téměř rok byl bez místa. Dělnická zaměstnání od roku 1978 mi poskytla dost volného času k nezávislé ediční činnosti (Edice Petlice, Kvart, *Spektrum*, *Kritický sborník* a jiné), k udržování zahraničních kontaktů i k přímé práci ve prospěch Charty. Po lednu 1977 jsem několikrát změnil bydliště, v roce 1980 jsem se oženil, děti se narodily v roce 1984 a 1986. Zhruba rok jsem byl v částečném invalidním důchodu (infarkt myokardu), což mi umožnilo změnit zaměstnání (META – technické překlady).

2. Důvody pro podepsání Charty.

O Chartě jsem cosi neurčitěho mohl zaslechnout na sklonku roku 1976, přímo osloven jsem byl počátkem ledna; bylo to v Praze. Rozhodl jsem se připojit k Chartě bez váhání. Jen jsem čekal na chvíli, kdy bude zveřejněna druhá vlna podpisů, což bylo, jak vzpomínám, provázeno řadou nemotorně konspiračních hovorů z různých promrzlých telefonních budek. Mé rozhodnutí bylo vedeno dvěma motivy: především pocitem závazku vůči profesorovi Patočkovi, dále pak úvahou, že je třeba posílit první skupinu signatářů a rozšiřováním řad stoupenců Charty oslabit účinek perzekucí. Rozhodně jsem nepředpokládal, že již nastává konec režimu. Tušil jsem, že bude trvat ještě dlouho. Zcela jasně jsem však od okamžiku, kdy režim spustil masivní kampaň proti Chartě, tedy od 12. ledna, věděl, že se děje cosi naprosto mimořádného. Pokud si dovedu vybavit své tehdejší myšlenky, očekával jsem nejspíš vyhazov z místa, věděl jsem, že nás nepostřílejí, a doufal, že nezavřou. Kampaň proti Chartě mne překvapila ne snad zásadně, ale svým rozsahem, intenzitou a trváním.

3. Povědomí o dalších signatářích.

Znal jsem jich desítky, mezi signatáři byla řada mých dobrých přátel z dřívějšího a mnozí další seými přáteli stali.

4. Účast na rozšiřování Charty.

Pokud si dobře vzpomínám, předal jsem profesorovi Patočkovi a po jeho smrti dalším mluvčím Charty čtyři podpisy. I jiní známí a přátelé se na mne obraceli s radou, jak se zachovat, někteří si případný podpis rozmysleli, jiným jsem to ve

chvíli, kdy už byly zjevné mechanismy postihu, rozmluvil sám. Byli to lidé, kteří mohli Chartě lépe prospět, pokud zůstávali ve svých profesích (a také prospěli). Spolu s kolegy na pracovišti jsme dosáhli možná rekordní „organizovanosti“ – z necelých dvaceti lidí pět chartistů, proti jejichž propuštění se většina ostatních veřejně postavila. Text *Prohlášení Charty 77* a později jiné dokumenty jsem poskytl řadě lidí na požádání, mnohým dalším nepozorovaně doručil do schránky, někdy jsme i trochu dobrodružně při cestách po venkově obdarovávali neznámé stopaře.

5. *Názor na tzv. antichartu.*

Vnímám ji se směsicí údivu, znechucení a pobavení a jako extrémně neobratný pokus potlačit Chartu 77 v zárodku, který nakonec dosáhl pravého opaku: nesmírně ji zpopularizoval.

6. *Vadilo Vám něco na Chartě či jejích signatářích?*

Nevadilo.

7. *Očekávaná podpora veřejnosti.*

Nečekal jsem širokou podporu veřejnosti, nicméně o něco širší, než jaké se Chartě dostalo. Určitě jsem o tom tehdy přemýšlel a debatoval s přáteli.

Ať chtěla či nechtěla, Charta vyslovila svého druhu morální soud a dala jistý morální příklad. Někteří chartisté ovšem příliš moralizovali, a na to vše veřejnost – lidé se špatným i s čistým svědomím – byla a je velice citlivá. Dodnes snad nejlépe vystihuje tragikomické duševní rozpoložení tehdejší většinové populace monolog Landovského sládka v Havlově *Audienci*.

Kromě toho tehdy většina obyvatelstva respektovala „společenskou smlouvu“, jakkoli vynucenou režimem. Režim si kupoval nevměšování občanů do věcí obecných výměnou za relativně slušné hmotné zaopatření a za shovívavost k drobnému přílepkování si na hranici či za hranicí zákona, a smlouvu dodržoval.

Považoval jsem počet signatářů za přiměřený okolnostem. Mohlo nám být líto, že podpisů nepřibývalo tak triumfálním tempem jako o dvanáct let později pod *Několik vět*. Neměla-li ovšem Charta naději na pevné a disciplinované zázemí, jaké měly třeba polské občanské skupiny, zejména pozdější Solidarita, bylo možná jen dobře, že se nerozměnila v masu pasivních a bez organizační struktury bezmocných signatářů, ale že se spíše pokoušela pomalým tempem vytvářet volné spřátelené síť a držela se přísně legalistických postupů (což byla ostatně její sebedefinice). Přesto vzpomínám, že někteří přátelé považovali 242 podpisů pod prvním dokumentem Charty za neúspěch a vzhlíželi jako k magické hranici k číslu 1000.

8. *Spory uvnitř Charty.*

Nemohu si vzpomenout na vážnější či zásadnější spor. Šlo spíše o debaty věcné, například o formulaci určitých dokumentů nebo jiných textů.

9. Zklamalo Vás něco na Chartě?

Zklamali mě ti fyzlové, pochopitelně. A trochu mi bylo líto, že někteří přátelé se dobrovolně uzavírají ve „veselém ghettu“ a téměř neudržují kontakty mimo Chartu.

10. Mezníky ve vývoji Charty.

Činnost Charty měla jistě své dobové akcenty, měl jsem však dojem, že zásadní směr byl vždy důsledně týž. Tedy žádné protichůdné tendence a převratně nové trendy. Etapizovat její dějiny je jistě možné, nejsem ale s to posoudit, nakolik je to účelné. Důležitými chvílemi jistě byly soudní procesy proti chartistům, stejně jako zprvu výjimečná, později naopak téměř rutinní setkání představitelů Charty se zahraničními státníky. Skutečným mezníkem byl podle mého soudu pohřeb Jana Patočky: tam se stovky signatářů poprvé fyzicky setkaly a ve společném ohrožení cítily, že všemocná moc z nich má opravdu strach.

11. Byla Charta společenstvím signatářů?

Atmosféra uvnitř Charty odrážela okamžiky sílící a slábnoucí naděje či hrozby, v zásadě však to, co vzniklo na začátku, trvalo po celých dvanáct let. Byl to právě onen duch společenství Charty – a to bylo asi na Chartě to nejdůležitější.

12. Výrazný osobní zážitek.

Sám zrod Charty, její *Prohlášení*. Jak osobně, tak obecně považuji tu chvíli za zásadní přelom; dějiny se začaly znovu datovat, začaly mít znovu smysl.

13. Signovali Chartu především intelektuálové?

(Otázka již předem kvantifikuje: „Do jaké míry? ... především“) Do značné, ne však výlučně. Ostatně kdo je intelektuál, a kdo jím byl tehdy, v té naší „beztřídní“ společnosti plné skeptických dělníků, dělnických kněží, profesorů bez formálního vzdělání, novinářů bez novin atd.?

14. Příklady solidarity a jejího opaku.

Příjemné byly tiché sympatie okolí (sousedé, většina přátel), nečekaná byla otevřená a veřejná podpora od kolegů v zaměstnání, poučná podezíravost a odtažitost některých spolupracovníků v pozdějších dělnických profesích, nepříjemná neochota některých starých přátel ukrýt určité písemnosti, rozčilující naprostá nediskrétnost jiných, schopných kvůli interesantnímu drbu ohrozit bezpečnost bližních. Samozřejmě, že lidé měli strach se stýkat s chartisty, režim byl přece založen na strachu. I chartisté mívali strach.

15. Ovlivnila Charta situaci v Československu?

Ano, a významným způsobem. Už tím, že evidovala případy bezpráví a všemi dostupnými prostředky je zveřejňovala, takže nikdo se nemohl později vymlouvat, že netušil, co se v zemi děje.

16. Měla Charta podstatný vliv na zhroutil režimu?

Ano, připravovala půdu, probouzela občanské vědomí. Svým důsledně legalistickým postojem umožnila, aby představitelé režimu vyklidili pozice pokojným způsobem. Udávala tedy spíše ráz průběhu událostí, než že by je sama vyvolala. 19. listopadu 1989 ustavené Občanské fórum logicky stavělo na základech, jež připravila Charta, a chartisté v něm hráli rozhodující roli. Šlo však o zcela nový fenomén, o akční politické hnutí, které mělo zcela jinak vymezené cíle.

Odpovědi nesignatářů

Otázky pro současníky, kteří nebyli signatáři

1. Kdy, jak a odkud jste se dověděl(a) o vzniku Charty 77? Jaký byl Váš vztah k ní? Váš názor na signatáře?
2. Co to byla podle Vašeho názoru „anticharta“ a jak jste ji vnímal(a)?
3. Jak se vyvíjel Váš názor na existenci a aktivity Charty 77, na její společenský význam, v dalším období do listopadu 1989?
4. Ovlivnila Charta 77 ve své době Vaše názory, stanoviska, postoje?
5. Vyjadřovala Charta 77 podle Vašeho názoru smýšlení nějaké pozoruhodnější části obyvatelstva v Československu? Měla nějaký ohlas ve společnosti?

Dagmar Battěková

1. Názor na Chartu a její signatáře po jejím vzniku.

Těsně po Vánocích 1976 přišla Anna Šabatová-Uhlová a předložila mému muži nějaký text bez jakéhokoli komentáře. Tenkrát se v bytech moc nemluvilo, z pochopitelných důvodů. Muž text přečetl a poté ho podepsal s poznámkou: „Už dlouho jsem nic nepodepsal.“ Byla to narážka na *Deset bodů*, které podepsal v roce 1969 a za něž byl též odsouzen. Anička si text s podpisem na zvláštním papíře odnesla, aniž nám kopii textu zanechala.

S obsahem Charty jsem se seznámila později a považovala jsem ho za politicky chytrou reakci na zveřejnění Mezinárodního paktu o občanských a lidských právech ve *Sbírce zákonů*. Dodržovat a plnit tento závazek by znamenalo pro každý totalitní režim podřezávat si vlastní větev.

2. „Anticharta“.

Nebezpečí rozšíření Charty 77 pochopil i establishment, a proto zareagoval tak nepřičetně. Taková masivní a intenzivní kampaň, kterou rozpoutal proti Chartě 77, zde nebyla od padesátých let. Tato kampaň, včetně podpisování „anticharty“, způsobila, že se o ni začala zajímat širší veřejnost a pochopitelně i zahraničí. Občané zpozorněli: „Něco se děje.“

3. Názor na Chartu před listopadem 1989.

Chartisté iniciovali zárodek opozičních skupin, které v následujících letech tvořily: VONS, Nezávislí socialisté, Nezávislé mírové hnutí, České děti, SPUSA, Obroda, Demokratická iniciativa a také Hnutí za občanskou svobodu, které bylo již

výrazně politickým programem, vyjádřeným v manifestu *Demokracii pro všechny*. HOS mělo členy po celé republice, od Aše až po Košice. Mezi jeho signatáři byla podstatná většina chartistů.

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Pohybovala jsem se trvale ve společnosti signatářů Charty 77 a toto spojení nemohlo zůstat bez určité aktivní spolupráce včetně zájmu StB.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Vyjadřovala – nedokážu odhadnout, jak velké, ale většině se to nechtělo říkat nahlas.

František Cigánek

1. Názor na Chartu a její signatáře po jejím vzniku.

O existenci a obsahu Charty 77 jsem se dozvěděl krátce po jejím vyhlášení od svého kamaráda a bývalého spolupracovníka v Kanceláři Národního shromáždění K. Jaroše, tajemníka výboru branného a bezpečnostního. I po propuštění nás obou z aparátu parlamentu jsme udržovali intenzivní osobní styky, s častou výměnou různých písemných materiálů. Ze signatářů Charty patřili dál do okruhu těch, s nimiž jsem se častěji stýkal, A. Marvanová, M. Otáhal, F. Vodsloň, O. Bednářová, Z. Jičínský, M. Hübl a občas i F. Kriegel.

Sám jsem měl v době vzniku Charty pestrou kádrovou minulost – k 1.10.1969 výpověď z pracoviště, vyloučení z KSČ v červnu 1970, pobyt na klinice a v sanatoriu, pracovněprávní spor se zaměstnavatelem, dovršený písemnou výpovědí pro ztrátu důvěry, anabázi s hledáním vyhovujícího zaměstnání v průběhu roku 1974 a konečně nalezení možnosti pracovat ve výrobním podniku Svazu invalidů META. K těmto okolnostem je třeba ještě připočítat dvě skutečnosti: V druhé polovině sedmdesátých let dvě dcery končily základní školu a bylo možno očekávat kádrové komplikace při zájmu o přijetí na střední stupeň. Dalším „handicapem“ byla cizí (bulharská) státní příslušnost manželky. Nebyla nelogická možnost, že za určitých okolností by mohl být na mne vyvinut nátlak při schvalování jejího povolení k pobytu.

S obsahem Charty 77 jsem souhlasil; ostatně stejné myšlenky jsem uplatňoval ve svých postojích od roku 1968. Upřímně řečeno, v první skupině podpisů mně příliš nekonvenovala některá jména – totiž těch, s nimiž dávno před rokem 1968 byly spojeny určité negativní stránky vývoje československé společnosti. V průběhu roku 1968 jsem poznal řadu politiků, novinářů a kulturních pracovníků, kteří se až příliš rychle stali ze Šavlů Pavly, a nyní jsem měl dojem, že u nich převažuje snaha zůstat v popředí pozornosti veřejnosti. Navíc výchozí sociální situace (s určitými represemi bylo nutno počítat) byla zcela rozdílná například u starobních důchodců, poživatelů invalidních důchodů a podobně na

straně jedné a příslušníků střední a mladé generace s povinnostmi vůči rodině na straně druhé.

Stručně řečeno: Oceňoval jsem osobní statečnost těch, kteří se podepsali pod Prohlášení Charty 77 v době jejího vyhlášení či krátce po něm a učinili tak z občanského přesvědčení, s vědomím předpokládaných rizik a bez snah o (je to poněkud silný výraz) jistou míru osobního či politického exhibicionismu. Při střízlivém zvážení všech okolností, přes jasně vyhraněné postoje k danému režimu (nezúčastňoval jsem se například voleb) jsem se však rozhodl nepřipojit svůj podpis pod Chartu 77.

2. „Anticharta“.

Určitou protiakci oficiálních míst bylo možno očekávat. Kompetentní činitelé věděli, na které vrstvy společnosti je třeba ji především zaměřit – především na oblast kultury, kde ji bylo možno nejvíce ideologicky a propagandisticky využít. Vzhledem k tomu, že zejména od roku 1969 byla v rámci „normalizace“ podobných akcí celá řada (viz například *Poučení z krizového vývoje*), chápal jsem antichartu jako jednu z nich, tentokrát daleko adresnější – s *de facto* přímým vynucováním loajálního postoje k danému režimu a odmítání jeho kritiky. Zapomíná se na to, že už v letech 1970–1971 proběhla na základě usnesení vlády výměna kádrových dotazníků na pracovištích, kde byla v nové verzi zařazena rubrika o postoji zaměstnance k vstupu vojsk v roce 1968.

Domnívám se, že „anticharta“ vyvolala spíše trauma u těch, kdo ji podepsali, než že by měla významnější vliv na smýšlení společnosti, která v té době už žila převážně svými každodenními starostmi a ideologické působení přijímala jen velmi zprostředkovaně.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Zejména v počátcích jsem přijímal aktivity Charty velmi pozitivně a její dokumenty byly, pokud mohu posoudit z vlastní zkušenosti, předmětem zájmu určitého okruhu lidí. K jeho uspokojení jsme je opisovali a rozšiřovali. S postupně se rozšiřujícími možnostmi přisunu materiálů ze zahraničí, jejich kopírováním a v neposlední řadě i s narůstající pluralitou disidentského hnutí význam Charty podle mého názoru postupně klesal (možná i v souvislosti s úrovní jejich mluvčích a celkovým politickým vývojem). Zejména v letech 1988 a 1989 nabyly události takového charakteru, že Charta se mohla jen dílčím způsobem podílet na jejich ovlivňování.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

Má stanoviska politická i etická „dozrála“ v průběhu roku 1968. Dal jsem je jednoznačně najevo na členské schůzi organizace KSČ v lednu 1969 a pak v průběhu stranického pohovoru před vyloučením z KSČ. Snad ještě podstatnější bylo, že jsem je měl možnost projevit konkrétními akcemi na pracovišti po srpnu 1968. *Prohlášení Charty 77* vyjadřovalo mé smýšlení, také obsah vydávaných dokumentů jsem plně akceptoval a dále zprostředkoval. S řadou signatářů

jsem se osobně stýkal, některým jsem měl možnost pomoci při řešení složitějších životních situací. Mohu říci, že existence Charty a její činnost měly pro mě pozitivní význam, minimálně v pocitu udržování solidarity s širším okruhem lidí než jenom přímých přátel a známých.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Je třeba vidět, že v roce 1977 již naprostá většina občanů rezignovala na jakýkoliv aktivní projev občanské angažovanosti. Stalo se tak zřejmě v důsledku silného útlaku politických i státních orgánů, ztráty celospolečenské euforie z jara 1968 a deziluze z postupu reformních politiků po srpnu 1968. V době vyhlášení Charty byla společnost již rozdělena na většinu těch, kteří se mlčky a bez většího odporu přizpůsobovali pravidlům „normalizace“, a část, která byla relativně ochotna přijímat kritické výhrady k danému stavu. Těch, kdo odmítali politický vývoj v Československu po roce 1968 a svůj nesouhlas dávali různými formami najevo, bylo relativně velmi málo. Z tohoto hlediska je třeba posuzovat i vliv Charty. Okolnosti vývoje v druhé polovině osmdesátých let a zejména v letech 1988–1989 dávaly stále větší prostor disidentskému hnutí, v němž ovšem působení Charty už nemohlo hrát dominantní roli.

Ján Čarnogurský

1. *Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.*

O vzniku Charty som sa dozvedel zo zahraničného vysielania, pravdepodobne z rakúskej televízie. Hneď po vzniku Charty začali o nej negatívnym spôsobom informovať aj domáce médiá. Môj vzťah ku Charte bol od začiatku dobrý. Niektorých signatárov som poznal, a to bolo o dôvod viac, aby som Chartu posuďoval kladne.

2. „Anticharta“.

„Anticharta“ bola pokusom oslabiť politický vplyv Charty 77. Vnímal som ju ako zúfalý pokus komunistov zastaviť šírenie Charty 77. Podpis „anticharty“ som považoval za oportunistus.

3. *Názor na Chartu pred listopadem 1989.*

S chartistami som udržiaval dobré styky. S veľkým záujmom som si vždy prečítal publikácie z prostredia Charty 77, spočiatku najmä *Informace o Chartě 77*, neskôr aj ďalšie samizdaty. Niekedy v roku 1978 a neskôr som vypracoval na objednávku hovorcov Charty 77 dva dokumenty Charty, a to o tzv. marení dozoru na cirkvami v československom právnom poriadku a neskôr dokument o reholiach v Československu. Ako advokát som prevzal obhajobu bratislavských chartistov Mariána Zajíčka a jeho priateľa, ďalšieho katolíckeho kňaza zo

Slovenska, ktorí podpísali Chartu. Trestné stíhanie proti menovaným zastavili. V osemdesiatych rokoch som sa začal zúčastňovať na podujatiach Charty. Sám som ju nepodpísal, pretože som sa zúčastňoval na Slovensku na disidentských aktivitách v kresťanskom prostredí, ktoré mali politické a kultúrne akcenty posunuté do inej polohy, než ich mala Charta. To však nemenilo na mojom pozitívnom postoji voči Charte.

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Charta 77 dokázala, že organizovaný zápas proti komunizmu bol možný. Bola inšpiráciou pre vydávanie samizdatu aj na Slovensku. Dokázala zorganizovať kolektívnu obranu proti prenasledovaniu zo strany Štátnej bezpečnosti, prípadne proti uväzneniu, verejnými a kolektívnymi hlasmi na obranu obžalovaného, prípadne intervenciou západných štátov.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Charta vyjadrovala predovšetkým názory opozičnej inteligencie. Jej ohlas bol najväčší tiež medzi inteligenciou, prípadne radikálne opozične naladenými občanmi. Charta 77 urýchlila rast opozičných nálad v Československu. Bez kontinentálneho pádu komunizmu by však sama nebola dokázala zvrhnúť komunizmus v Československu.

Jan Frolík

1. Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.

O vzniku Charty jsem se dozvěděl někdy v prosinci od Petra Uhla, který tehdy obcházel první vytipované signatáře. Tehdy jsem odmítl Chartu podepsat, i když jsem nabídl veškerou pomoc při jejím přechovávaní a šíření. Důvodem odmítnutí byla skutečnost, že jsem považoval legální nátlak na tehdejší režim za naprosto naivní nápad, a ani okruh lidí, se kterými bych musel spolupracovat, mi dílem nepřipadal jako hodnověrný, dílem jsem je vůbec neznal, případně znal pouze podle jména.

2. „Anticharta“.

„Anticharta“ byla běžná špinavost a jako takovou jsem ji tehdy vnímal.

3. Názor na Chartu před listopadem 1989.

Názor na Chartu 77 jsem až do listopadu 1989 nezměnil. Vadil mi zejména programový legalismus, který v řadě případů byl předem totožný s faktickou rezignací.

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Neovlivnila.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Nevyjadřovala. Pokud jde o ohlas ve společnosti, upozorňuji na cosi jako „nepřímou úměru“. Ve společnosti měly největší ohlas ty postoje Charty 77, které byly vyjadřovány *ad hoc* k aktuálním událostem, kdežto koncepce, kterých si samostatní signatáři považovali a kterým věnovali nejvíce času a námahy (například různé takzvané dokumenty), zůstávaly zcela bez ohlasu a dnes jsou zcela zapomenuty. Z dnešního pohledu pak dodávám, že signatáři Charty 77 až na nečetné výjimky neměli nejmenší představu, jak vlastně funguje státní správa, a dokonce ani co to je. To ovšem platí o celé opozici, mne nevyjímaje.

David Hertl

1. *Názor na Chartu a její signatáře po jejím vzniku.*

Na první „zaslechnutí“ jména Charta 77 si vzpomínám poměrně velmi přesně. Došlo k tomu na jaře roku 1985. Tatínek mi přivezl ze zahraniční cesty malé rádio Sanyo, které mělo sice jen dva vlnové rozsahy (střední a velmi krátké vlny), ale bylo mimořádně citlivé. A tak jednoho dne se mi při večerním přeladování z Prahy na Hvězdu stalo, že jsem se zastavil na češtině, v dobré víře, že to je Hvězda. Nebyla. Bylo to české vysílání Hlasu Ameriky. Po několika větách jsem nabyl dojmu, že provádím cosi silně nezákonného, ale protože zakazované láká, vytrval jsem. A k vysílání Hlasu Ameriky jsem se vracel pak už každý den – vždy mezi devátou a desátou večer. Pomalu se vyostřovaly obrysy čehosi, co jsem tehdy neuměl pojmenovat. A tak vznikl můj rezervovaný vztah nejprve k domácím sdělovacím prostředkům, později k režimu vůbec.

Chartu 77 jsem si tehdy neuměl jasně představit. Došlo mi, oč signatáři tohoto dokumentu usilují, ale nechápal jsem, jak je možné, že v tehdejší Československu může taková aktivita existovat. Proč je všechny nepozavírají? Proč je nechají mluvit? A kdo je ten vídeňský Medek? Jen pomalu jsem si (později hlavně ze serióznějších a delších pořadů, vzniklých u příležitosti různých výročí) sestavoval dohromady obraz Charty 77 a lidí kolem ní.

Tomu odpovídal i můj názor na jednotlivé signatáře. Zpočátku jsem je (až nekriticky) obdivoval. Schopnost postavit se, vzepřít se – to bylo cosi, co jsem nesmírně oceňoval. Už jen pouhé vědomí, že to jde, mne velmi posilovalo. V mnohém to pak ovlivnilo i moje rozhodování. V září 1986, po svém odchodu do Prahy, jsem si už dovolil nevstoupit do tehdejšího SSM, přestože mi byla nejprve nabízena jakási vysoká funkce, později vyhrožováno, že si navždy zavírám dveře na vysokou školu. Nemyslím si, že nevstoupit do SSM bylo nějaké hrdinství – ale v atmosféře velkého tlaku okolí (rodiče, spolužáci) bylo složité jasně se postavit proti. Vědomí, že to jde, mi pomáhalo.

2. „Anticharta“.

„Antichartu“ jsem vnímal opět zprostředkovaně – díky cizím rozhlasovým stanicím. A tak ještě dříve, než jsem mohl podrobně zjistit, oč vlastně jde, vytvořil jsem si mírně odmítavý postoj. Napadá mě však v této souvislosti, že kromě tohoto vpravdě divadelního odsouzení Charty 77 došlo k podobnému „antichartování“ skutečně po celé republice. Je to jen opakování myšlenek, které už kdosi řekl, ale: sledovat regionální tisk (například u nás na Lounsku) na jaře 1977 je opravdu smutná záležitost. Vyjádření lidí, to pověstné „něco proti něčemu, co jsme nečetli“ je smutným dokumentem doby.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Teprve příchod do Prahy mi dovolil, abych vlastně zjistil, jaké jméno má Charta 77 mezi veřejností. Až v Praze jsem zjistil, jak hodně je poslouchán zahraniční rozhlas. Tady se mi poprvé dostaly do rukou *Lidové noviny*, tady jsem poprvé aktivně prožil výraznější formu odporu proti režimu (Den lidských práv v prosinci 1988). A do toho samozřejmě rádio, noviny, lidé kolem klubu Johna Lenona, lidé kolem církve. (Vzpomínám na kázání P. Skoblíka z chrámu sv. Ignáce na Karlově náměstí. Kázání, která bych nazval skutečně plamenná, kdyby to neznělo směšně.) To všechno formovalo moje dospívání, to všechno ale ovlivňovalo i můj názor na Chartu 77. Přes všechny ostatní aktivity jsem ji vnímal jako cosi „nejvyššího“ – cosi základního, co určilo směr. Cítil jsem to i z ostatních lidí, kteří měli signatáře Charty 77 v úctě. Ta potají nahrávaná a pak opisovaná prohlášení Charty 77 nebo VONS ovlivňovala všechny, kteří jsme tenkrát na té „šileně nezvládnutelné“ grafické průmyslovce v Hellichově ulici byli. Dnes už se zdá nepochopitelné, jak jsme byli vděční za každou zmínku o Masarykovi z úst profesora dějepisu a dějin umění Bohumíra Mráze. Jak jsme byli šťastni z každého úspěšného pokusu propašovat do prvních uměleckých pokusů trochu svobody. A jak jsme se radovali z rozpaků, do kterých jsme citováním *Prohlášení Charty 77* přiváděli profesorku občanské nauky, která 20. listopadu 1989 vyndala z klopky koženého kabátu rudého Lenina, 21. měla klopku prázdnou a o den později do stejných dírek zasunula malé kolečko OF. Jak jsme byli citliví na každou zmínku, jak vděční za každý náznak, že dotýčný ví... Charta 77 nám tehdy rozšiřovala obzory. Bylo sice už dost jiných možností, jak se k pravdivým (pravdivějším?) informacím dostat, ale, jak už jsem řekl, Chartu 77 jsme cítili jako základní zdroj informací. Zjišťovali jsme, jak krutá je lež socialistických sdělovacích prostředků. Díky *Prohlášení Charty 77* jsme si uvědomovali propastný rozdíl mezi proklamovanou svobodou a demokracií v socialismu a mezi skutečností. Charta 77 nás tehdy jednoznačně ovlivnila, a jsem přesvědčen, že v tom pozitivním smyslu.

5. *Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?*

Že skupina obyvatel seskupená kolem Charty 77 byla zpočátku pozoruhodná, vlastně vím až dnes. Zajímal jsem se o ně již tenkrát. Ze začátku to pro mne byla jen jména, až později jsem k nim přidával dílo, a úplně nakonec i tváře. Char-

ta byla podle mne zásadním zlomem: lidé viděli příklad. Mnozí, kteří pak volili cestu pravdy, věděli, co jim hrozí. I proto myslím, že význam Charty 77 byl jedinečný. Vyjadřoval smýšlení lidí, kteří krátce po listopadu 1989 zásadním způsobem ovlivňovali chod věcí veřejných, a myslím, že je dobře, že to byli (z převážné většiny) právě oni.

Jiří Ješ

1. Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.

O Chartě 77 jsem se dověděl určitě nejdřív ze zahraničního rozhlasu ihned po jejím vyhlášení, teprve potom vyšli *Ztroskotanci a samozvanci v Rudém právu*. V den vyhlášení se konal kulturní večer na výstavě Vlastimila Rady v Jízdárně Pražského hradu, kde zpíval Jiří Suchý a Rudolf Pellar a účinkoval Jaroslav Moučka. Pak jsem jel s Pellarem a Moučkou v tramvaji a s Pellarem jsme o tom mluvili. Moučka mlčel jako zařezaný. Další den přišel za mnou Ivan Medek a sdělil mi, že to podepsal, když se byl předtím poradil se svým mrtvým otcem a bratrem. Požádal mě, abych po něm převzal některé funkce. To jsem sice učinil, ale brzy jsem v nich byl odhalen a z nich odstraněn. Můj vztah k Chartě byl v té chvíli maximálně kladný a k signatářům jsem choval velký obdiv pro jejich odvahu.

2. „Anticharta“.

Obyklá komunistická kampaň. Sám jsem ji nepodepsal, ale to nebylo tak těžké, protože u FOK, kde jsem pracoval, to udělal za nás všechny ředitel Šíp. Ale myslím, že bych to byl nepodepsal ani jinak, protože tomuhle jsem se celých čtyřicet let dokázal vyhýbat a jakékoliv manifestace jsem ignoroval. Ale bylo hrozné číst ty seznamy signatářů, jeden muzikant to podepsal třikrát. Přitom ten text Charty neznali.

3. Názor na Chartu před listopadem 1989.

Jelikož jsem si dokázal odrušit Svobodnou Evropu, sledoval jsem veškerá prohlášení Charty i přidružených organizací a od počátečního nadšení jsem si začal uvědomovat problematičnost jejich postojů vůči režimu, a hlavně strašnou upovídanost jejich prohlášení, což jednou kritizoval i její signatář Ivan Medek. Skutečné pochybnosti jsem získal až po roce 1989. Nejvíce mě zarazilo, že vůbec nikdo nereagoval na články Miroslava Dolejšího a všichni chartisté dělali, jako že jde o šílence, před nímž je nutné si zacpat uši. A když se Michal Žantovský vyjádřil v tom smyslu, že většina vývodů pana Dolejšího není pravda, logicky jsem z toho vyvodil, že menšina z nich pravda bude. A tato menšina mě od té doby vytrvale zajímá, a právě tato menšina ve mně stále udržuje neklid, že od samého počátku našeho nového života je potlačována nějaká pravda, což v praxi zna-

mená, že je udržována nějaká lež. A vy tam o tom u vás dobře víte a budete urputně říkat, že nevíte. To je asi to nejhorší, co nás vůbec mohlo potkat.*

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Charta neovlivnila moje názory, protože moje názory na komunismus byly naprosto vyhraněné a odtrpěné všemi představitelnými ústrky dávno v době, kdy mnozí signatáři Charty se na těch ústrcích ze všech sil podíleli. Například když jsem 23. února 1948 spěchal z Ateliéru Obecního domu do pochodu k Hradu, potkal jsem na schodech Jiřího Hájka a Ludmilu Jankovcovou, kteří šli ustavovat Ústřední akční výbor a rozbít sociální demokracii. Bylo mi to divné, že právě tito dva (jakož i mnozí jiní) nebyli po podpisu Charty nikdy zavřeni, že to vůbec všem procházelo trochu jinak, než procházely podobné věci nám v letech padesátých, a že i v době, kdy já jsem měl stále ještě odebraný pas a nemohl jsem ani do Drážďan, Jiří Hájek mohl jet za svým synem do Norska a těsně před listopadem 1989 dokonce na sjezd rakouských sociálních demokratů. Probuň, kdy už jednou řeknete, co to s Chartou vyváděl Hegenbart a jak dalece byla součástí mezinárodních domluv mezi Amerikou a Ruskem?

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Myslím, že působila jen na tu skupinu, která ji tvořila – tedy sama na sebe. Mnozí také možná nevěděli, s kým mají tu čest.

Myslím, že zamýšlený sborník bude mít smysl jedině tehdy, když slovo po slovu probere onu Dolejšího „analýzu“ a slovo po slovu vyvrátí jeho omyly, odhalí motivy případných lží, a hlavně – opakuji – hlavně se zamyslí nad tím, v čem má eventuelně pravdu. Po dvaceti letech by snad byl na takovou pravdu už čas, a on ji někdo určitě zná.

Erazim Kohák

1. Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.

O Chartě 77 jsem se dozvěděl hned na počátku ledna z amerického rozhlasu a z novin. Žil jsem v zahraničí. Charta 77 byla na prvním místě ve zprávách a na prvních stránkách novin. Československo, na rozdíl od dnešních ministáteček, bylo ještě závažnou zemí. Mimo to v poměrně čerstvé paměti bylo také československé jaro 1968, které Západ zaznamenal jako jediný případ, kdy se široce založenému spontánnímu lidovému hnutí podařilo zvrátit komunistickou diktaturu a nastavit směr k demokracii. V roce 1968 ukazovaly průzkumy veřejného mínění na devadesátiprocentní podporu reformního kurzu. Ten potlačil až jednoznačně vnější zásah – a ještě rok po okupaci doznívaly veřejné hlasy podpory.

---

* Srovnej též s poznámkou na s. 193.

V našich představách o Československu se odrážely dojmy ze srpna 1968: celonárodní solidarita na podporu demokratického vývoje, umlčená policejní mocí a sovětskými tanky. Podle toho se nám Charta jevila jako jasný hlas celého demokratického národa, který tu prorazil krunýřem totality. Ani na chvíli jsme nepochybovali, že Charta vyjadřuje jednoznačné demokratické mínění snad devadesáti procent občanů, kterým jen schází odvaha promluvit. Doufali jsme, že jim Charta dodá této odvahy a stane se podnětem nového projevu národní solidarity s ideály první republiky, k nimž se hlásilo ne-li vedení, tedy lidové hnutí roku 1968. Neříkám, že tak to bylo, avšak tak se nám to tehdy jednoznačně jevilo, a podle toho jsem reagoval. Nadšeně jsem se s Chartou ztotožnil a bezmezně jsem obdivoval její signatáře. Všechna moje činnost v následujících letech pramenila z toho nadšení a byla vědomým pokusem o zapojení se v díle Charty.

2. „Anticharta“.

„Antichartu“ jsem zaznamenal nanejvýš okrajově, nenapadlo mě, že by mohla představovat něco závažného. Na druhé straně oceánu jsem prostě nezaznamenal výrazný posun veřejného mínění v normalizačním desetiletí od prodemokratického nadšení jara 1968 ke konzumní lhostejnosti a zčásti prostě k zapšklému „komunismu naruby“. To už nebylo nadšení pro demokracii, jen (naprosto pochopitelná) zášť vůči režimu. První náznaky tohoto posunu jsem zaznamenal u Ludka Pachmana asi rok po Chartě. Na jaře 1977 jsem žil v představách ze srpna 1968. Naprosto mi nenapadlo, že by v Československu mohli být lidé – snad s výjimkou policejního aparátu – kteří by mohli s Chartou nesympatizovat, nebýt jí alespoň v soukromí duše nadšení, nesolidarizovat s ní. Proto mi připadalo naprosto samozřejmé, že „anticharta“ může být jen další policejní akcí k potlačení skutečného mínění celého národa, kterou podepisují jen lidé, kterým policejní režim přitiskl bambitku k čelu. Ani ve snu by mě nenapadlo, že by „antichartu“ mohli iniciativně podepisovat lidé, kterým už nešlo o obnovu československé demokracie, jen o to, aby mohli nerušeně konzumovat, a přitom soukromě nadávat na režim. Prostě jsem si nedovedl představit, že by lidé mohli chápat Chartu jako něco, co narušuje konzumní klid v tomto závětrří, o kterém kdysi zpívali Voskovec a Werich, a tak jsem si nedovedl představit, že by „antichartu“ někdo mohl podepisovat dobrovolně.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

V průběhu dvanácti let po Chartě jsem začal pozvolna a bolestně zaznamenávat posun celkové mentality národa, především nárůst konzumní lhostejnosti a odvrát od demokratických postojů, jimiž se vyznačoval náš politický vývoj od dob Masarykových až po Chartu, obrát k postojům, které charakterizovaly pomnichovskou „druhou“ republiku. Na tomto pozadí se mi Charta jevila jako nositelka té nejvlastnější, pravé – tedy masarykovské, demokratické – totožnosti mého národa už nejen proti vnějšímu nátlaku, nýbrž i proti vnitřnímu ochabnutí. Věřil jsem a dodnes věřím, že ono masarykovské nadšení pro svobodu a demokracii je na naší národní totožnosti tím nejústřednějším a nejryzejším. To, co pro mě

znamenal Československo, k čemu se hlásím, pro co jsem se rozhodl, když jsem volil českou totožnost. Když mi v prosinci 1989 přítel přinesl na newhampshirskou lesní samotu barevný plakát „Havel na Hrad“, měl jsem pocit, že konečně pravda zvítězila. Že zvítězila v nás samých, že se náš národ přímo manifestačně přihlásil k tomu, co je na něm nejlepší. Po dvou letech jsem musel doznat, že to nebylo tak jednoznačné – že ten nános, ta zátěž konzumní lhostejnosti a normalizační zapšklosti, je daleko větší, než se zdálo v prosinci 1989. To však již patří k další otázce.

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Charta mé názory tak neovlivnila, spíše je potvrdila; vnímal jsem ji jako manifestační přihlášení československých národů k demokratickému ideálu. Pro mě osobně byla rozhodující složkou mého rozhodnutí pro trvalý návrat po pádu komunistického režimu. Kdybych si myslel, že se celý národ ztotožnil s tou konzumní mentalitou, která se rozmohla za „normalizace“, těžko bych se vracel. Vrátil jsem se, protože Charta a lidé jako – jen namátkou – Jiří Vančura, Petr Pithart, Václav Havel, Marta Kubišová a tolik, tolik dalších jsou mi důkazem, že pod konzumním povrchem dál žije ideál, který považuji za vlastní smysl naší české a slovenské totožnosti. Ne, nemyslím si, že takoví „opravdu“ jsme – přece jen v této zemi již pět let žijí. Jsem však přesvědčen, že to je smysl našeho bytí, i když ho někdy nedosahujeme.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

O tom, zda Charta 77 vyjadřovala smýšlení pozoruhodnější části obyvatelstva, opravdu nemohu mluvit. Z předchozích odpovědí musí být jasné, že jsem si v zahraničí vytvořil dosti nereálné představy o Československu a českém a slovenském národu. Z odstupu jsem nezaznamenal, že i Češi a Slováci – a i chartisté – jsou lidé i se všemi lidskými slabostmi. Jsem však naprosto přesvědčen, že Charta 77 svým činem i svým obsahem vyjadřovala nejvlastnější smysl naší národní totožnosti. To, co se projevilo v nárůstu lhostejnosti, může být skutečné, avšak ne pravé. Může to v mnoha obdobích našich dějin či v mnoha složkách našich národů i převažovat. Přesto to považuji za okrajový fenomén, za známku poklesu, který je naprosto pochopitelný a skutečně jen lidský, avšak není pro smysl naší totožnosti směrodatný. Takže přece jen mohu odpovědět na otázku, zda Charta 77 vyjadřovala smýšlení pozoruhodnější části obyvatelstva: Ano, protože právě tu část obyvatelstva, která toto smýšlení sdílí, považuji za hodnou pozornosti. Měla ohlas ve společnosti? Ano. Listopad 1989 a tehdejší přímo akla-mační podpora Václava Havla v úloze prezidenta a symbolu Československé republiky považuji za ohlas Charty. To, co přišlo potom, mi připadá jako ohlas „anticharty“. Doufám a věřím, že až se probereme z postnormalizační kocoviny konzumního opojení, přihlásíme se znovu k demokratickým ideálům, a tak i k odkazu T. G. Masaryka – a Charty 77.

Antonín Měšťan

1. *Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.*

V roce 1977 jsem už byl devět let v exilu a působil jsem jako profesor slavistiky na univerzitě ve Freiburgu a zároveň jako komentátor Svobodné Evropy a spolupracovník exilových organizací a časopisů. O Chartě 77 jsem se dozvěděl z rozhlasového vysílání Svobodné Evropy a pak z nejrůznějších tiskovin, jak německých a jiných, tak i exilových. Vzbudilo to ve mně nadšení, jaké jsem od roku 1968 nepoznal. Udělalo na mě hluboký dojem, že mezi signatáři jsou významná jména českého veřejného, vědeckého a kulturního života.

2. „Anticharta“.

„Anticharta“ byl ubohý pokus zastrašit českou veřejnost a dát lidem doma i v cizině poznat, že režim je natolik mocný, že může manipulovat umělci a vědci. Echo „anticharty“ bylo ve světě minimální, téměř nulové.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Po listopadu 1989 jsem si kladl otázku, zda existence Charty 77 (a také například exilové Společnosti pro vědy a umění) má nadále smysl. Klouzal jsem se k názoru, že se přežila – dnes se domnívám, že nějakou formu by měla mít i nadále.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

Charta 77 mi nesmírně pomohla při seznamování německé vědecké a univerzitní veřejnosti s problematikou v ČSSR a umožnila mi podstatně rozšířit zájem o češtinu, českou literaturu a podobně. Potvrdila, že i nadále existují oběťaví jedinci, kteří jsou ochotni riskovat velmi mnoho.

5. *Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?*

Charta 77 byla zřejmě příslovečnou „špičkou ledovce“, je však obtížné – z hlediska exulanta – usuzovat na „ledovec“. Poněkud zarážející bylo, že Charta měla v československé společnosti (zejména na Slovensku) poměrně malý viditelný ohlas. To nám ztěžovalo argumentaci v cizině, kde se poukazovalo na to, že i s celým „okolím“ tvoří chartisté nenejvyšší skupinu dvou tisíc osob.

Petr Placák

1. *Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.*

V době vzniku Charty 77 mně bylo dvanáct let a o celé věci jsem se dozvěděl asi v tu chvíli, když otce – signatáře *Prohlášení* – na hodinu propustili z krajské nemocnice v Českých Budějovicích. Signatářů Charty jsem v té době moc neznal, ale byl jsem hrdý na to, že ji otec a můj starší bratr podepsali (že jsem se po le-

tech v dospělosti sám signatářem nestal, nebylo z nějakého uvědomělého důvodu – nepovažoval jsem už v té době podepsání nebo nepodepsání Charty za důležité).

2. „Anticharta“

Na tzv. antichartu si pamatuji velmi dobře, protože se o tom v rodině velmi živě diskutovalo, zvláště s ohledem na účast Jana Wericha na celé akci, kterého si otec velmi vážil a pravidelně ho navštěvoval – pak se však zařekl, že už k němu víckrát nepůjde. Samozřejmě jsem všechny signatáře „anticharty“ považoval za zbabělce. Dnes to vidím přísněji, protože v případě „anticharty“ o žádnou zbabělost či statečnost nešlo – jednalo se pouze o nechutnou prorežimní komedii. Považuji „antichartu“ z morálního hlediska za horší, než bylo prorežimní vystoupení umělců v Národním divadle za heydrichiády, protože tehdy šlo o krk.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

V průběhu osmdesátých let ve mně rostlo přesvědčení, že by se z Charty mělo stát masovější opoziční hnutí, podobné polské Solidaritě – samozřejmě v českých podmínkách – a že by opozice měla vyjít do ulic. Bral jsem Chartu jako jakousi zastřešující organizaci všech protirežimních aktivit, jakési „politické křídlo“ opozice, připravené – na rozdíl od „radikálnější“, především mladší části – pro případné vyjednávání s mocí. Přes relativně malý počet aktivních členů opozice jsem toho názoru, že Charta měla význam veliký – v době „normalizace“ se stala symbolem odporu proti režimu a ukazovala zahraničí, že Češi nejsou pro komunistický režim.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

Myslím, že ne – měl jsem „politicky jasno“ už od útlého dětství díky v paměti zazraněmu obrazu ruských tanků, zdrcených lidí nebo zpráv o upálení Jana Palacha. Čím mně byla užitečná? Asi že jsem poznal řadu nových přátel a zajímavých lidí.

5. *Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?*

Myslím, že ohlas ve společnosti měla a že vyjadřovala i názory nemalé části společnosti, které lezl komunistický režim ve větší či menší míře krkem, ať už to bylo z důvodů politických nebo ryze praktických.

Petr Příhoda

1. *Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.*

O Chartě jsem se dozvěděl s předstihem od svých přátel – příštích chartistů (P. Pitharta, M. Otáhal) a dalších v prosinci 1976. Byli taktní, o můj podpis mě nikdo z nich nepožádal, stejně bych k tomu neměl odvalu. Netroufal jsem si

podstoupit strádání, které by následovalo, měl jsem tři děti, nejmladšímu ještě nebyl rok.

S myšlenkou Charty 77 jsem se naprosto solidarizoval. Nedostatek odvahy připojit se k ní jsem pak kompenzoval tím, že jsem chartistům pomáhal (rozšiřováním jejich prohlášení, peněžními sbírkami na podporu obětí represí a podobně). „Můj názor na chartisty“ – to je příliš rozsáhlé téma. Řadu jejich iniciátorů jsem osobně znal, obdivoval jsem jejich odvalu a vytrvalost. Pracoval jsem tehdy jako ambulantní psychiatr. Moji přátelé chartisté mi zjednali renomé důvěryhodného lékaře, a když někdo potřeboval pomoci, posílali ho za mnou. Poznal jsem tak i další chartisty, zejména ty, kteří se prohýbali pod svým údělem, také sem tam některé *a priori* labilní a nevyrovnané, a seznamoval se i s „rodinnými tajemstvími“ Charty. Ani tyto poznatky o „Chartě v negližé“ nezměnily nic na tom, že jsem vysoce obdivoval její étos, noblesu i ochotu k oběti.

2. „Anticharta“.

„Antichartou“ v širším smyslu rozumím pokus režimu zmanipulovat veřejnost podpisovou akcí protichartistického textu, pořádanou v mnoha podnicích a na pracovištích. Sám jsem se tomu tehdy vyhnul. V užším smyslu tím rozumím ono neblaze památné shromáždění takzvané tvůrčí inteligence (už ani nevím kde, snad v Národním divadle), jejíž představitelé tam byli obdobně zmanipulováni. Pocit z toho jsem měl hořce sklíčený, ale neobviňoval jsem. Myslím, že tato kastrачní scéna se režimním dramaturgům povedla, protože tu menší, ale zvědavější část naší neinformované veřejnosti deprimovala a demotivovala.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Dnes už jsem mnoho podrobností zapomněl. Víím, že časem jsem zaujal vůči některým chartistům kritičtější postoj. U některých (nikoli nevýznamných) mi vadila jejich holedbavost a ukecanost. Myslím, že tím, jak se hnutí Charty ocitalo ve stále větší izolaci, projevovala se v jeho vnitřním prostředí stále více rozpačitost a nervozita. Silní jedinci si však svůj „tah na branku“ uchovali. V osmdesátých letech byla znát zřetelnější diferenciovanost uvnitř hnutí. Vzpomínám, že jsem si tehdy začal všimnat jistého osamostatnění jejího „eurokomunistického křídla“ i jeho ochoty navázat dialog s mocí na vlastní pěst, což mě vedlo k určité ostrážitosti. V té době jsem se už více angažoval v „podzemní církvi“, ale Charta 77 svou morální autoritu v mých očích nikdy neztratila.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

Charta ovlivnila ne tak mé názory a stanoviska, jako postoje. Názory byly v Chartě různé. Lidsky jsem měl nejbliž k tomu jejímu proudu, který bych nazval liberálnědemokratickým. Vůči exkomunistům, pokud setrvali při orientaci socialistické, jsem byl rezervovanější. Snad ani ne kvůli tomu socialismu, ten byl pro mě už tehdy utopií, jako kvůli jejich deterministickému pojetí společnosti a jejich manipulátorské mentalitě. Byl jsem svědkem věrohodné gruntovní proměny některých bývalých komunistů, proto je mi polistopadové paušalizující ta-

žení proti „osmašedesátníkům“ protivné. Cizí mi zůstali i radikální katolíci typu Václava Bendy, v nichž jsem cítil analogii těch předposléze zmíněných. Nemám rád Macchiavelliho, střehnu se cyniků, mám k tomu své důvody. Charta 77 však výrazně ovlivnila mé postoje: dodávala mi odvahu, a v mých slabých chvílích bylo pomyšlení na ni útěchou.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Ano, Charta vyjadřovala smýšlení pozoruhodné části obyvatelstva, leč části bohužel velmi malé. Nepoměrně větší část volila (nechala se dostrkat) k jakési adaptivní symbióze s režimem. Ten jsem vnímal jako systém, který zdaleka nebyl našim dispozicím tak cizí, jak by se dnes chtělo vidět. Že se hnutí ocitlo vůči celku společnosti spíše v izolaci, to není jen důsledek zdařilé „antichartistické dramaturgie“ tehdejšího režimu. Neviním Chartu z toho, že tuto izolaci nedokázala překonat. Neměla k tomu prostě dost síly. Nebylo tu vstřícnosti z opačné strany. Má profese mi umožňovala kontakt s rozmanitým lidským prostředím (zdaleka ne pouze s pacienty). Nesčíslněkrát jsem byl očitým svědkem neochoty riskovat ztrátu adaptivní symbiózy a nechat se inspirovat Chartou. To už je ale jiné téma.

Pozoruhodný ohlas ve společnosti měla „labutí píseň Charty“: lid Československa byl ve střední Evropě poslední, který přišel se svou trochou do mlýna rozpadu „reálného socialismu“. Všude kolem se ledy hnuly, i v té NDR, jen tady nic, študáci se už na to nemohli dívat. Byli rozbuškou číslo jedna, vzpláli jako vích slámy, na víc neměli, bylo třeba někoho vytrvalejšího, kdo by káru vytlačil přes vrchol kopce. Tou rozbuškou číslo dvě byli chartisté, ti, o nichž předtím většina raději nevěděla, že existují.

Dovolím si upozornit na cosi, čemu jsem říkal „altruismus na jedno použití“. Když jsem kdysi v nějaké sešlosti oznámil, že sbírám na chartistu, kterého vyhodili z práce, setkával jsem se s překvapivou ochotou: šrajtofle se otvíraly a stovky pršely. Když jsem to pak v téže sešlosti zkusil podruhé, ochota byla výrazně menší. Tak tomu bylo vícekrát, vlastně skoro pokaždé. Pamatuji však skupinu, která ochotně držela nad vodou rodinu vyhozeného chartisty, dokud si nenašel přijatelné zaměstnání.

Ilja Racek

1. Názor na Chartu a signatáře po jejím vzniku.

O Chartě jsem se odvědl velice brzy od některých signatářů. Byli to mí přátelé, které jsem měl rád a vážil si jich. Po Chartě jsem je navíc obdivoval pro jejich statečnost.

2. „Anticharta“.

Hysterická reakce moci. Po nátlaku a z existenčních obav ji podepisovali i slušní lidé, kteří neměli dostatek odvahy a „protestovali“ proti něčemu, co nesměli znát.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Myslím, že měla velký význam jako zdroj informací o tom, co se děje pod oficiální fasádou. Zneklidňovala moc a nahloďovala její nadutou bohorovnost. Ztrapňovala ji v zahraničí a doma sjednocovala širší okruh lidí k aktivnějšímu protestu.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

To snad vyplývá z předešlých odpovědí. Měl jsem možnost (s průvodními nepřijemnostmi) se dále stýkat se svými přáteli. Při vši okolní mizerii to někdy bývala krásná sranda. Dneska mi to chybí.

5. *Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?*

Kolik hlav by měla obnášet „pozoruhodnější“ část? Obávám se, že co do počtu by to asi nenaplnilo ani sál při vystoupení nepřilíš populární rockové kapely. Ohlas a zájem společnosti spíš vyvolala bombastická kampaň proti. Tou si moc nadělala do bot. Kdyby to nechali projít v tichu, asi by se ta vlna nevzedmula tak vysoko.

Ivana Tigridová

1. *Názor na Chartu a její signatáře po jejím vzniku.*

Dozvěděla jsem se o Chartě okamžitě z rozhlasových stanic Svobodná evropa, Hlas Ameriky a BBC, jakož i z *Le Monde*, kde vyšel celý text *Prohlášení*. Můj vztah ke vzniku Charty byl svrchovaně pozitivní. Už 15. ledna 1977 jsme založili a vyhlásili na pařížské fakultě univerzity Dauphine Mezinárodní výbor na podporu Charty 77, v jejímž čele stál básník Pierre Emmanuel a ruský disident Vladimir Bukovskij. Z jejich popudu jsem rozeslala telegramy mnoha osobnostem po celém světě, takže členy tohoto výboru se v krátkém čase stali např. Arthur Miller, Saul Bellow, Stephen Spender, Yves Montand, Simone Signoretová a třicet dalších. Co se týče signatářů Charty, s radostí jsem konstatovala, že to byli lidé nejrůznějších politických názorů.

2. „Anticharta“.

„Antichartu“ jsem vnímala jako počátek režimní propagandy a represe proti signatářům a doufala jsem, že podpis pod ní byl u mnoha umělců režimem vynucen.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Mám dojem, že po listopadu 1989 význam Charty upadl a přešel do historie, což považuji za normální jev. Její historický význam je samozřejmě obrovský, ale zdá se mi, že signatáři sami ani nemohou prokazovat a také neprokazují nějakou soudržnost.

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

Mezinárodní výbor, o kterém jsem se už zmínila, pomáhal aktivně chartistům a jejich rodinám, pořádal manifestace u příležitosti různých procesů, udílel každoročně Cenu Jana Palacha, a tak dále. Již v červnu 1977 vydal Bílou knihu o Chartě v anglické a francouzské verzi.

5. *Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?*

Nežila jsem tu, tak nevím; myslím ale, že zuřivá režimní propaganda se paradoxně zasloužila o to, že Charta vešla do povědomí určité části obyvatelstva.

Květa Tošnerová

1. *Názor na Chartu a její signatáře.*

Byla jsem tehdy na gymnáziu. Dění ve společnosti jsem nesledovala; od toho jsem měla tatínka, který ustavičně lovil Svobodnou Evropu. Ničemu a nikomu jsem nevěřila, kromě nejbližších rodinných příslušníků. Věnovala jsem se přírodě a nejvíc mě v té době znepokojovalo, že se mění druhové složení původně pestrého rostlinstva ve prospěch ruderálních společenstev. Lesy pokrývala monokultura netýkavky malokvěté, která spolu s kopřivou dvoudomou a bezem černým jako jedna z mála snáší vyšší procentuální zastoupení kysličníku uhličitého. Zpočátku jsem považovala Chartu za uměle nafouknutou záležitost, která měla maskovat řádově vyšší průšvihy a svinstva. Chartistu Pavla Kohouta jsem znala z literárních seminářů (bohužel pouze) jako autora stupidních sorealistických budovatelských veršů (Traktory, traktory, i vy traktoristé, zasloužili byste...), takže apriorní nedůvěra.

2. *„Anticharta“.*

Dlouho mi připadalo, že všechno kolem Charty bylo komunisty zinscenované a Charta samotná měla posloužit k jakési selekci, vyprovokovat novou generaci odbojných intelektuálů a pozutínat jim preventivně hlavy. Že komunistický moloch zatoužil po padesátých letech, že nestačilo *Poučení z krizového vývoje* a je třeba někoho exemplárně (a masově) soudit a odsoudit a čistkou a demonstrací moci posílit pozice. „Antichartu“ jsem vnímala jako pitvání problému: příležitost, aby se mohli oddaní ještě více zviditelnit a utvrdili se v neporazitelnosti.

3. *Názor na Chartu před listopadem 1989.*

Chartu podepsali většinou intelektuálové, které řadová spotřební společnost odsuzovala. Pamatuji si názory lidí, když jsem ještě pracovala za pultem Státní vědecké knihovny v Ústí nad Labem: „Nic nevyrábějí, my na ně děláme, a ještě jsou nespokojení. Co se jim zase nelíbí? Mrzí je, že mají co jíst? Koncentrák na ně!“ Mezi signatáři byl i vzdálený příbuzný. Probíralo se: „Jak to mohl svý starý mámě udělat? Takovou pitomost. Léta si utrhávala od úst, aby dostudoval práva, a teď kope krumpáčem metro.“

4. *Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?*

V dalším období. Začátkem osmdesátých let jsem navštívila Trutnovsko. Dozvěděla jsem se o Havlovi v pivovaru a vypravila se na Hrádeček. Strážili tam příslušníci VB... Tragikomická trapárna. V té době mě můj chlapec přemlouval k emigraci, že budu moci studovat univerzitu, ekologii a život moří. Těžké rozhodování. Myslela jsem na obšancovaného Havla, ale i na Hutku, který odchodu vzápětí litoval, prý měl jít raději do vězení a ležet komunistům v žaludku, taky na stárnoucího tatínka. Řekla jsem milému, že není hrdinství utéct, že větší hrdinství je zůstat a snažit se poctivě žít. Ale dost možná v tom byl z mé strany nedostatek sebevědomí, neschopnost žít jinak, strach z neznáma, který jsem se snažila zdůvodnit. Dlouholetý vztah tím skončil, mladík emigroval sám, složil kněžský slib, vystudoval ve Vatikáně bohosloví. Díky dělnickému původu (otec horník, matka uklízečka) jsem směla studovat Vysokou školu zemědělskou. Na vysoké ani později mě nikdo nepřinutil k členství v KSČ. Raději jsem dobrovolně (v okrese s žalostným minimem vysokoškoláků) s Cikánkou nakládala bedny, později pracovala jako mistrová a hlídala velkosklad. Můj manžel, rovněž inženýr, se trápil, když zamítavým rozhodnutím proti sobě poštvál funkcionáře, že ničí životy našim dětem. Obecně jsme platili za odsouzeníhodné blázný. Dneska je všechno zapomenuto, takže žijeme jako řadoví občané. Ničeho nelitujeme.

Jiří Žáček

1. *Názor na Chartu a její signatáře.*

Jako téměř každý, kdo nebyl v kontaktu s opozicí, jsem se o Chartě 77 dozvěděl z druhé ruky, kuse a zkresleně. Opis autentického textu se mi dostal do ruky s velkým zpožděním. Signatáři byli zajisté lidé důvěryhodní, jejich aktivity mi však dost dlouho připadaly jako statečné, ale marné gesto. Ale potřebuje-li svět pragmatiky, potřebuje donkichoty.

2. *„Anticharta“.*

„Anticharta“ byla vyděračským aktem ze stany moci: za veřejně projevenou loajalitu tě necháme na pokoji. Byl to jen jeden z dobových tanců. Dobový tanec

nad ní ostatně tančí i někteří dnešní inkvizitoři. Slušelo by se jim říci: nesudte zlomené, sudte ty, kteří charaktery lámali. Ale to už tak bývá nejen v Čechách: vždycky se najde dost horlivých kazatelů lásky, kteří planou nenávistí a pro vítězství pravdy neváhají lhát.

3. Názor na Chartu před listopadem 1989.

Postupem času, zvláště v druhé půli osmdesátých let, začalo být zřejmé, že zdánlivě donkichotské gesto chartistů získává ohlas, sympatie, vliv. Lidé se přestávali bát vyslovit svůj názor a mládež nakonec chodila na demonstrace jako na happeningy. Což byl signál, že stranovláda dlouho nevydrží, neboť intervence zvenčí na způsob takzvané internacionální pomoci v srpnu 1968 byla v čase Gorbačovovy perestrojky sotva myslitelná.

4. Ovlivnila Charta Vaše názory a postoje?

Charta 77 byla řadě lidí ostnem ve svědomí. I mně. Jistá bariéra nedůvěry tu však byla. Chartisté rozehráli politickou hru – ale většina lidí po srpnu 1968 brala politiku jako špinavost, přijatelnou leda pro kariéristy a hochštaplery. Tahle nedůvěra roztávala jen pomalu. Charta byla také v jistém smyslu partou přátel našich přátel a jejich přátel – na řadové občany to působilo poněkud sektářsky. Kromě toho bylo jasné, že se kolem Charty motá nadstandardní počet fízlů. Upřímně řečeno, kdyby mě tehdy někdo z chartistů kontaktoval, pravděpodobně bych to považoval za manévry StB.

5. Vyjadřovala Charta smýšlení společnosti?

Charta 77 byla záležitostí intelektuální elity a její vliv byl hodně dlouho omezen na Prahu a velká města. Ujala se i mezi studenty a mezi mládeží, která je přirozeně náchylná k revoltě, na venkově byl její ohlas minimální. Obecnější respekt si získala koncem osmdesátých let – patrně i díky zjevně pokročilé vnitřní paralyze tehdejšího režimu. I kdyby geopolitické „přepólování“ neumožnilo radikální vnitropolitickou změnu v listopadu 1989, aktivity Charty by nepochybně přinesly plody v podobě postupných reforem.

Přílohy

Prohlášení Charty 77

Dne 13.10.1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (č. 120) zveřejněny „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23.3.1976. Od té doby mají i naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.

Svobody a práva lidí, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových sil, a jejich uzákonění může významně pomoci humánnímu vývoji naší společnosti.

Vítáme proto, že Československá socialistická republika k těmto paktům přistoupila.

Jejich zveřejnění nám ale zároveň s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.

Zcela iluzorní je například právo na svobodu projevu, zaručované článkem 19 prvního paktu:

Desítkám tisíc občanů je znemožněno pracovat ve svém oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětmi apartheidu.

Statisícům dalších občanů je odpírána „svoboda od strachu“ (preambule prvního paktu), protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní i jiné možnosti.

V rozporu s článkem 13 druhého paktu, zajišťujícím všem právo na vzdělání, je nesčetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory anebo dokonce pro názory jejich rodičů. Bezpočet občanů musí žít ve strachu, že kdyby se projevíli v souladu se svým přesvědčením, mohli by být buď sami anebo jejich děti zbaveni práva na vzdělání.

Uplatnění práva „vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem“, či „prostřednictvím umění“ (bod 2. článku 13 prvního paktu) je stíháno nejen mimosoudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění (jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky).

Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. Žádný politický, filozofický či vědecký názor nebo umělecký projev jen trochu se vymykající úzkému rámci oficiální ideologie či estetiky nemůže být zveřejněn; je znemožněna veřejná kritika krizových společenských jevů; je vyloučena možnost veřejné obrany proti nepravdivým a urážlivým nařčením oficiální propagandou (zákonná ochrana proti „útokům na čest a pověst“, jednoznačně zaručovaná článkem 17 prvního paktu, v praxi neexistuje); lživá obvinění nelze vyvrátit a marný je každý pokus dosáhnout nápravy nebo opravy soudní cestou; v oblasti duchovní a kulturní

tvorby je vyloučena otevřená diskuse. Mnoho vědeckých a kulturních pracovníků i jiných občanů je diskriminováno jen proto, že před lety legálně zveřejňovali či otevřeně vyslovovali názory, které současná politická moc odsuzuje.

Svoboda náboženského vyznání, důrazně zajišťovaná článkem 18 prvního paktu, je systematicky omezována mocenskou svévolí: oklešťováním činnosti duchovních, nad nimiž trvale visí hrozba odepření nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce; existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem či skutkem projeví; potlačováním výuky náboženství apod.

Nástrojem omezení a často úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátů vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí; jsou často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných i výkonných orgánů státní správy, justice, odborových, zájmových i všech ostatních společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, ústavů, úřadů, škol a dalších zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem. Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k neustranné instanci, protože žádná neexistuje. Tím vším jsou vážně omezena práva vyplývající z článků 21 a 22 prvního paktu (právo sdružovat se a zákaz jakéhokoli omezení jeho výkonu) i článků 25 (rovnost práva podílet se na vedení veřejných věcí) a 26 (vyloučení diskriminace před zákonem). Tento stav také brání dělníkům a ostatním pracujícím zakládat bez jakýchkoli omezení odborové a jiné organizace k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů a svobodně využívat práva na stávkou (bod 1. článku 8 druhého paktu).

Další občanská práva včetně výslovného zákazu „svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence“ (článek 17 prvního paktu), jsou povážlivě narušována také tím, že ministerstvo vnitra nejrůznějšími způsoby kontroluje život občanů, například odposlechem telefonů a bytů, kontrolou pošty, osobním sledováním, domovními prohlídkami, budováním sítě informátorů z řad obyvatelstva (získávaných často nepřipustnými hrozbami nebo naopak sliby) apod. Často přitom zasahuje do rozhodování zaměstnavatelů, inspiruje diskriminační akce úřadů a organizací, ovlivňuje justiční orgány a řídí i propagandistické kampaně sdělovacích prostředků. Tato činnost není regulována zákony, je tajná a občan se proti ní nemůže nijak bránit.

V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovací a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručovaná článkem 14 prvního paktu i československými zákony. Ve vězeních se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňených, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně je porušován i bod 2. článku 12 prvního paktu, zaručující občanu právo svobodně opustit svou zem; pod záminkou „ochrany národní bezpečnosti“

(bod 3) je toto právo vázáno na různé nepřijatelné podmínky. Svévolně se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně či přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými.

Někteří občané – ať soukromě, na pracovišti nebo veřejně, což je prakticky možné jen v zahraničních sdělovacích prostředcích – na soustavné porušování lidských práv a demokratických svobod upozorňují a dožadují se v konkrétních případech nápravy; jejich hlasy však zůstávají většinou bez odezvy nebo se stávají předmětem vyšetřování.

Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany.

Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

CHARTA 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry i různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě – těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN.

CHARTA 77 vyrůstá ze zázemí solidarity a přátelství lidí, kteří sdílejí starost o osud ideálů, s nimiž spojili a spojují svůj život i práci.

CHARTA 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji.

CHARTA 77 není základnou k opoziční politické činnosti. Chce sloužit obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na Západě i na Východě. Nechce tedy vytyčovat vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhopvat řešení, předkládat různé obecnější návrhy, směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk, působit jako prostředník v případných konfliktních situacích, které může bezprávi vyvolat atd.

Svým symbolickým jménem zdůrazňuje CHARTA 77, že vzniká na prahu roku, který byl prohlášen rokem práv politických vězňů a v němž má bělehradská konference zkoumat plnění závazků z Helsinek.

Jako signatáři tohoto prohlášení pověřujeme prof. dr. Jana Patočku DrSc. Dr.h.c., Václava Havla a prof. dr. Jiřího Hájka DrSc. úlohou mluvčích CHARTY 77. Tito mluvčí ji plnomocně zastupují jak před státními a jinými organizacemi, tak před naší a světovou veřejností, a svými podpisy zaručují autenticitu jejich

dokumentů. V nás i v dalších občanech, kteří se připojí, budou mít své spolupracovníky, kteří se s nimi zúčastní potřebných jednání, ujmou se dílčích úkolů a budou s nimi sdílet veškerou odpovědnost.

Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

V Praze dne 1. ledna 1977

(Podle znění připraveného 6.1.1977 k předání Federálnímu shromáždění ČSSR.)

Jiří Ruml

Pokus o rekonstrukci jednoho činu

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120 vyšla ve *Sbírce zákonů* ve středu 13. října 1976 a začala se prodávat v omezeném nákladu o měsíc později. Ale už začátkem roku 1977 ji při domovních prohlídkách Státní bezpečnost zabavovala jako „závadový materiál“, protože v ní celkem správně spatřovala zdroj nebezpečného neklidu.

Jednoho podzimního dne roku 1976 přijeli do Prahy brněnští spisovatelé Jan Trefulka a Milan Uhde, aby poseděli se svými pražskými přáteli v Klášterní vinárně na Národní třídě. Tehdy tam byli s nimi Ludvík Vaculík, Pavel Kohout a Václav Havel. Došli k přesvědčení, že by se něco mělo dělat.

V pátek 10. prosince se pak v Praze, na rozhraní Nového Města a Královských Vinohrad, v tiché Tyršově ulici, scházejí lidé, kteří se rozhodli něco dělat. Kromě hostitele a jeho přítele tam byl Václav Havel, Pavel Kohout, Václav Vendelín Komeda, Zdeněk Mlynář a Jiří Němec. Do Vánoc se ještě dvakrát sešli na stejném místě, už taky s Petrem Uhlem a Ludvíkem Vaculíkem, aby debatovali nad návrhem společného prohlášení. Text byl původně asi o polovinu delší. Projednávaly se připomínky a námítky, směřující k tomu, aby formulace neporušily zákon, škrtilo se a přepisovalo. Pak se radili, kdo bude prvním mluvčím. Původně mysleli, že bude pouze jeden, a všichni se shodli, že by jím měl být bývalý ministr zahraničních věcí profesor Jiří Hájek. Později se rozhodli, že mluvčími budou ještě profesor Jan Patočka a Václav Havel.

Na třetí schůzce, v pátek 17. prosince, vznikly podrobné instrukce o osmi bodech, jak postupovat při získávání podpisů, dále texty *Prohlášení Charty 77* a podpisové lístky. Nikdo nevěděl, kolik podpisů se sejde, ale každý si dovedl udělat představu, jak „veselé“ budou toho roku Vánoce.

Prohlášení Charty 77 vyšlo jako dokument č. 1 s datem 1.1.1977. To byla sobota. Je svým způsobem symbolické, že za slovy „každý nese svůj díl odpověd-

nosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany“, nacházíme mezi podpisy jméno dr. Sekaninové-Čákrtové, která před čtvrt stoletím reprezentovala naši republiku na Valném shromáždění OSN, kde se začalo o lidských právech jednat. Celkem se shromáždily 243 podpisy.

Čtvrtek 6. ledna 1977: Místo Kašpara, Melichara a Baltazara přišla StB, přepadla auto řízené hercem Pavlem Landovským, aby nakonec přece jen dala šanci jednomu kašparovi, předsedovi trestního senátu Městského soudu v Praze u Karlova náměstí.

Toho dne byly v břevnovském bytě spisovatele Zdeňka Urbánka shromážděny všechny podpisy s adresami, aby se *Prohlášení Charty 77* mohlo rozeslat signatářům poštou. Dokument č. 2 z 8. ledna popisuje další události takto: „Dne 6. ledna 1977 před polednem obklíčily vozy Státní bezpečnosti uprostřed normálního provozu osobní vůz, ve kterém jeli spisovatelé Václav Havel a Ludvík Vaculík s hercem Pavlem Landovským, aby doručili vládě ČSSR, Federálnímu shromáždění a ČTK text Charty 77 se všemi podpisy a zaslali jej poštou i jeho signatářům. Jmenovaní a dále spisovatel Zdeněk Urbánek byli pak řadu hodin vyslýcháni, ačkoli už z obsahu zabavených obálek muselo být Bezpečnosti zřejmé, že její akce je nepřiměřená i neoprávněná, protože Charta 77, jak dokazují i právní expertizy, které si dala vypracovat, neporušuje v nejmenším čs. zákony, ale naopak je hájí.“

Mluvčí Charty 77 Jan Patočka, Václav Havel a Jiří Hájek také oznamují, že se k *Prohlášení Charty 77* připojilo dalších čtyřicet nových signatářů.

Cesta autem na hlavní poštu v Jindřišské ulici měla jednu mezihru. Když Pavel Landovský zpozoroval, že jsou sledováni, zabočil do postranní ulice, kde se Václavu Havlovi podařilo vhodit do poštovní schránky asi čtyřicet obálek s adresami signatářů. Těm byl tedy text normálně doručen poštou, ale protože se bezpečnostní orgány zmocnily všech podpisů, i deponovaných, byli dotyční příjemci vyslýcháni mnohem usilovněji, neboť policie došla k názoru, že jde o nějaké „prominenty“, kterým byl text Charty 77 odevzdán osobně.

První tři zadržení signatáři byli propuštěni po půlnoci 7. ledna a Václav Havel po druhém zadržení ve 22 hodin téhož dne, ale současně byli zatčeni, vyslýcháni a podrobeni domovní prohlídce spisovatel František Pavlíček a novinář Jan Petránek. Z cely předběžného zadržení byli propuštěni až druhý den, v sobotu 8. ledna.

Bezpečnost se zaměřila zvláště na Václava Havla. V bytě v ulici U Dejvického rybníčku číslo 4 udělali domovní prohlídku bez přítomnosti zadrženého, filmovalo se tam a později při prohlídce venkovského domu na Hrádečku v podhůří Krkonoš policejní kameramani natáčeli celý objekt.

Ve dnech 10. a 11. ledna byli mluvčí podrobeni celodenním výslechům v Ružyni. S vyšetřovateli nebo v „zeleném salonku“ věznice na okraji Prahy trávili pak téměř denně mnoho hodin a domů se chodili jen vyspat pod dohledem operativy StB.

Pracovníci politické policie chtěli zejména vědět, jak se *Prohlášení Charty 77* dostalo do zahraničí, protože text otiskly britské *Times*, západoněmecké *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a zkráceně i francouzský *Le Monde*. Mluvčí do protokolů prohlásili: „Předběhla-li publikace textu v zahraničí jeho odevzdání čs. vládním místům, jde to na vrub ministerstva vnitra, které tomu zabránilo.“

A pak byla náhle uvalena vazba na režiséra a bývalého ředitele Městských divadel pražských Otta Ornesta, který *Prohlášení Charty 77* nepodepsal. Bezpečnost začala konstruovat, aby mohla zatýkat.

Ve středu 12. ledna vyšel v *Rudém právu* rozsáhlý článek pod titulkem Ztroskotanci a samozvanci. V něm bylo *Prohlášení Charty 77* nazváno „pamfletem, který skupina lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám“.

Signál *Rudého práva* udal tón kampaně, odstartované na mimořádné tiskové poradě šéfredaktorů sdělovacích prostředků, pro kterou aparát propagandy a agitace ÚV KSČ vypracoval následující směrnice: 1. Zostudit špičky mezi signatáři, potřebná jména s charakteristikami jsou k dispozici. 2. Rozbít jednotu ostatních a naleptat jejich falešnou solidaritu, případně naznačit, že kdo podepsal *Prohlášení* blanco nebo kdo ho hned odvolá, může vyvážnout. 3. Diferenciace bude urychlena ostrým zákrokem bezpečnostních orgánů, aby se vyvolal strach z protistátní činnosti, také prokuratura už dostala příslušné pokyny. 4. Existenční nátlak prostřednictvím zaměstnavatelů za spolupráce s ROH. 5. Protestní rezoluce všech vrstev, ale především dělníků; na intelektuály stačí zadupat, my se už postaráme, aby se distancovali ve svazech. 6. Celá kampaň musí být vedena nanejvýš inteligentně.

Prvních pět bodů lze v direktivně řízené společnosti splnit beze zbytku, šestý bod je nesplnitelný, jak se brzy ukáže.

Ministerstvo vnitra vydalo směrnici podstatně kratší: Vyvolat mezi signatáři paniku, rozdělit je a poštvat proti sobě. Iniciátory zavřít nebo donutit k emigraci. Ministr Obzina se nechal slyšet, že „jinak se signatářů za chvíli nedopočítáme“.

13. ledna za úsvitu přišli pro novináře Jiřího Lederera. Z vězení se vrátí za tři roky. – „V noci na čtvrtek 13.1.“ čteme v dokumentu č. 3, „byly předváděny desítky signatářů a u řady z nich byly provedeny domovní prohlídky; ačkoli formálně byli slyšeni jako svědci, byli bezdůvodně předváděni a svázení policejními vozy v době mezi 4. a 5. hodinou ráno, s mnohými bylo jednáno jako s potenciálními zločinci, hrubě a bezohledně.“ Tento dokument, vydaný koncem ledna, podepsali už jen dva mluvčí: Jiří Hájek a Jan Patočka. Václav Havel se 14. ledna z výslechu nevrátil domů a o dva dny později byl jeho manželce Olze doručen dopis s oznámením, že „V. Havel je vzat do vazby, obviněn podle § 98, odst. 1 a 2 a žádá o právního zástupce“. Vazba byla uvalena i na dramatika Františka Pavlíčka. Spolu s režisérem Ornestem byli všichni tři – Lederer, Havel

a Pavlíček – obvinění z trestného činu podvracení republiky, respektive poškozování zájmů republiky v zahraničí. Brzy se ukáže, jak policejní konstrukce počítá se slabým článkem tohoto spojení. Zdravotní stav Oty Ornesta vzbuzuje vážné obavy, před zadržením měl dvakrát infarkt a trpí cukrovkou. Mohl by být povolnější. A navíc: „Nikdo nás nemůže podezírat, že zavíráme za Chartu, Ornest přece není signatář.“

Státní bezpečnost předvedla nebo předvolala přes dvě stě signatářů k svědeckému výslechu v trestní věci podvracení republiky, provedla téměř padesát domovních prohlídek, při nichž zabavovala tiskopisy, strojopisy, rukopisy, korespondenci a další předměty, které nijak nesouvisely s vyšetřováním, brala vzorky psacích strojů, v řadě případů tyto stroje odebírala. Mnohým signatářům vzali telefony, řidičské průkazy, technická osvědčení vozidel a někdy i občanské legitimace pod záminkou jejich poškození. Ze zaměstnání jsou vyhazováni nejen signatáři, ale i lidé, kteří se jich na pracovištích zastávají nebo jinak odmítají účast na tažení proti Chartě 77.

Ze všech stran se valí rezoluce, jako kdysi při procesech v padesátých letech. Z továren a vesnic, z úřadů a škol se ozývají výhrušné hlasy: Potrestejte je! Někde se skutečně sbírají podpisy, jinde jen hlasují, protože na to se později zapomenou, a kde narazí na rozpaky, či dokonce nechut, stačí razítko a podpisy vedoucích funkcionářů „složek“. Ve školách nutí děti, aby Chartu 77 odsoudily prostřednictvím předsedů samospráv, jinak se nedostanou k maturitám nebo učňovským zkouškám. Učitelé a profesori musí do třídních knih zapisovat, že žáci byli poučeni o škodlivosti našeho činu.

V pátek 28. ledna se koná slavnostní shromáždění umělců v Národním divadle. Poslední galapředstavení ve Zlaté kapliče, která bude poté na osm let uzavřena kvůli rekonstrukci. Televizní kamery objevují tváře, jimž se od roku 1969 úzkostlivě vyhýbaly. Po dlouhé odmlce jsou to první role filmových a divadelních herců, bohužel jen v pantomimě, zatím smějí pouze tleskat a hlasovat. Prezenční listiny jednotlivých uměleckých svazů budou považovány za souhlasné podpisy společného provolání. Účast členů divadla řádně proplatí jako zkoušku na představení. Ne všichni si bohužel uvědomují, že podobné prohlášení se v roce 1942 konalo po atentátu na Heydricha jako protest proti „zrádné emigraci“ a potom také na podporu Ligy proti bolševismu.

V pondělí 31. ledna byli Jiří Hájek a Jan Patočka předvoláni na Pankrác, kde jim prokurátor Prokop tlumočil stanovisko generální prokuratury, že „Prohlášení Charty 77, jakož i činnost na ně navazující jsou v rozporu s platnými čs. zákony a podléhají příslušným trestním sankcím“. Mluví na tuto výstrahu odpověděli dopisem 3. února, kde mimo jiné uvádějí: „Z Ústavy vyplývá, že prokuratura je povinna jasně stanovit, který zákon, v čem a čím je porušován. Podle našeho právního řádu nepřísluší však prokuratuře podávat závazný výklad Ústavy.“ Generální prokuratura totiž dospěla ve svém stanovisku k závěru,

že články 28 a 29 Ústavy platí jen pro takové petice a projevy, které orgány moci považují za přijatelné.

Profesor Patočka se pak následující den k výstraze vrací a dokazuje, že „žádné tvrzení Charty 77 o nedodržování lidských práv v Československu nebylo v stanovisku prokuratury ani vyvráceno, ani oslabeno. (...) Je mi dobře známo, že prohlášení generální prokuratury znamená pro mne osobně výhrůžku, že budu obviněn. Čelím tomu s klidem, který zaručuje dobrá věc.“

Kampaň sdělovacích prostředků, k níž dal návod první článek *Rudého práva* 12. ledna, vydala později na dvě brožury s celkovým rozsahem 347 stran, kde jsou největší triviality přetištěny. V Knihovně *Rudého práva* vyšel sborník *Ztroskotanci a samozvanci* se všemi články tohoto deníku. Bylo jich do poloviny března celkem 57, z toho sedm úvodníků. Nejčastějšími autory jsou: Doležal, Kubín, Douděra a Oborský (jehož syn později signuje Chartu 77). Nechybí též redakční článek sovětské *Pravdy* a citace ze satelitních tiskovin financovaných Moskvou. Druhá brožura má název *Ve jménu socialismu a šťastného života proti rozvratníkům a samozvancům*. Kromě článků z *Rudého práva* a ostatních normalizovaných novin obsahuje též přepisy rozhlasových relací, kde bylo nejčastěji slyšet svědectví agenta Tomáše Řezáče, a výňatky z tiskové besedy v televizi. Celkem 70 materiálů za dva měsíce. Publikace bohužel nezaznamenala výroky televizních komentátorů Morávka, Vitouše, a zejména Knotka, který na obrazovce 19. února s cynickým úsměvem prohlásil: „Franz Kriegel je téhož původu jako Jidáš!“

Škola nenávisti měla i své veršotepce: „Vy – náhončí socialismu s nafintěnou tváří / raci poustevníci s dolarovou svatozáří / falešní trubadúři našich práv / černokněžníci, co chcete lidi zaklet / v nemyslíci dav / se mnou nepočítejte. / Už vyzvracel jsem kocovinu / po vašem padělaném / přeslazeném vínu /... (*Rudé právo*, 29. ledna 1977.)

Vyšel dokonce i plakát, na němž obrovitá loď MÍR drtí ubohý prám Charty 77, kde se dolarového pera drží obrýlený intelektuál a osoba se „sionistickým“ nosem, jak to svého času malovali nacističtí propagandisté. Plakát vydal ÚV KSČ v nakladatelství Svoboda koncem ledna, reprodukován byl v *Rudém právu* a jako autor se podepsal Z. Filip.

Kdykoli se napadení bránili proti pomluvám a nactiutrhání, redakce zbaběle mlčely a soudy projevovaly vzácnou nezaujatost k spravedlnosti. Všechny podněty k postihům lží a urážek končily prohrou žalobců a jejich oprávněné stížnosti byly briskně odmítnuty. Stejně si naše soudnictví počínalo při řešení pracovních sporů. Výpovědi ze zaměstnání byly tehdy soudně potvrzovány, nikdo se nedovolal svého práva a postižení museli navíc platit soudní výlohy.

*Knih*a Charty 77, sestavená historikem Vilémem Prečanem pro exilové vydavatelství Index, zaznamenává od 1. ledna 1977 do poloviny března 165 textů a písemností, které kolovaly v rozpisech po republice. Jsou mezi nimi dopisy, stížnosti, úvahy, rozbor, fejetony. Bývaly psány na stroji s průklepy někdy špat-

ně čitelnými, ale lidi se po nich pídili rozhodně usilovněji než po denním tisku. Sháněla je i policie, takže mnohé byly zabaveny při domovních prohlídkách, a pokud se včas a v pořádku nedostaly za hranice, skončily v trezorech ministerstva vnitra, které je u nás jediným správcem všech státních archivů.

Charta 77 měla pochopitelně velkou odezvu v zahraničí, a možno bez nadsázky dodat, že měla i značnou popularitu a podporu. Hlasy na její obranu se ozvaly v Maďarsku, Polsku, NDR i v Sovětském svazu. Příznivě ji přijali všichni evropští socialisté, komunistické strany v Itálii, Francii, Belgii, Řecku, Velké Británii, ve Španělsku. V Aténách vyšlo prohlášení 234 řeckých intelektuálů proti perzekuci v Československu. Ve všech západoevropských zemích, USA a Kanadě se s námi solidarizovali spisovatelé, vědci, právníci.

Dokumenty Charty 77 se šířily v rozpisech, proto se orgány moci rozhodly izolovat ty, jež považovaly za iniciátory. Některé signatáře pouze sledovaly, před byty jiných postavily hlídky Veřejné bezpečnosti a u domů zaparkovaly vozy StB.

Přes drastická opatření, která měla znemožnit jakýkoli styk signatářů s cizinci, setkal se mluvčí Charty 77 Jan Patočka začátkem března s holandským ministrem zahraničních věcí Maxem van der Stoelem, pozvaným do Československa na oficiální návštěvu. Stalo se to ve středu 2. března, a sám profesor Patočka, aby čelil různým nesprávným výkladům StB, o tom píše: „Vyložil jsem stručně to, co je všeobecně známo, že totiž podle našeho názoru i znění zákonů stojí Charta 77 plně na půdě legality, že její signatáři usilují toliko o to, aby práva Ústavou a známými mezinárodními pakty kodifikovaná byla důsledně zachovávána, a k tomu účelu nabízejí své služby v podobě diskuse s kompetentními činiteli. Odpověď pana ministra byla stručná: Zdůraznil napřed princip nevměšování do vnitřních záležitostí, nato prohlásil, že lidská práva a jejich osud byly a vždy budou předmětem jeho pozornosti.“

Holandský ministr se okamžitě stal terčem hrubých útoků v rozhlase i televizi, v *Rudém právu* Dušan Rovenský nadepsal svůj ostudný článek *Vměšování*, jež nemá obdoby. To však byla jen slova, hůře dopadl profesor Patočka, který ještě týž den a pak 3. března strávil mnoho hodin na ministerstvu vnitra. Po tomto vysilujícím jedenáctihodinovém výslechu utrpěl srdeční kolaps a musel být hospitalizován ve strahovské nemocnici.

V neděli 13. března před polednem profesor Patočka umírá na následky mozkové mrtvice ve věku nedožitých sedmdesátin. Sto patnáct hodin před smrtí, 8. března, stačil ještě napsat svůj politický testament: „Co může Charta očekávat? Jaká je její budoucnost? Mnozí tazatelé jdou až tak daleko, že se ptají: nezhorší Charta situaci naší společnosti? (...) Odpovězme si otevřeně: žádná podjatost zatím nevedla k zlepšení, nýbrž jen k zhoršení situace. Čím větší strach a servilnost, tím více si mocní troufali, troufají a budou troufat. (...) Lidé dnes zase vědí, že existují věci, pro které stojí za to trpět. Že věci, pro které se eventuálně trpí, jsou ty, pro které stojí za to žít. (...) Od Charty je možno očekávat, že v náš život vstoupí nová ideová orientace na základní lidská práva, na morál-

ní element v životě politickém i soukromém: Charta neustane připomínat, co náš život dluží oněm právům, která zákonitě občanům patří, neustane to připomínat naší i cizí veřejnosti, ať je riziko této činnosti jakékoli.“

Ve středu 16. března obsadila policie boční ulice nad Pohořelcem až k Vypichu a kontrolovala auta směřující k břevnovskému hřbitovu.

Je devět hodin dopoledne. Svítí slunce a u kláštera sv. Markéty zastavují černé šestsettrojky, z nichž vylézají estébáci s fotoaparáty, kamerami a magnetofony. Rozestavují se podél boční zídky až k bráně hřbitova. Další kamery jsou namířeny na kapli a k otevřenému hrobu. Za hřbitovní zdí se ozývá ohlušující rachot plochodrážních motocyklů jako nepřetržitá salva strojních pušek, nad břevnovskými hroby krouží policejní vrtulník, aby přehlušil modlitbu kněze.

Někteří malověrní si tenkrát možná mysleli, že tohle drama vrcholí a definitivně skončí. Spadne opona a účinkující i diváci se zas uchýlí do svého soukromí. Ve skutečnosti skončila pouze jedna etapa. Ta první. Ještě před smrtí podepsal Jan Patočka spolu s Jiřím Hájkem svůj poslední dokument. Měl číslo osm a vyšel týden před pohřbem. Oznamoval, že Chartu 77 podepsalo dalších 168 občanů.

Text je přetištěn z deníku Lidové noviny, roč. 3, č. 21, 17.3.1990.

Dopis Signatářům k 10. výročí Charty 77

(6. ledna 1987; 3/87)

Vážení přátelé,

naše společenství se dnes dožívá desátého výročí svého vzniku.

V lidském životě znamená deset let hodně. Jak je tomu s lidským společenstvím? V historii některých to může být bezvýznamný okamžik, pro jiné to může být celá éra.

Domníváme se, že v případě Charty 77 lze považovat její desetileté trvání za dobu překvapivě dlouhou: vždyť po jejím vzniku ji mnozí považovali za podnik víceméně jednorázový, za čin, který má svůj vymezený čas a nemá naději na další život. Ti, kteří Chartě 77 nepřáli a všemožně ji hanobili a pronásledovali, jí prorokovali brzký zánik. Ale i mnozí, kteří byli jednoznačně na její straně, nevěřili v její delší trvání a dokonce je ani nedoporučovali; domnívali se, že tento čin, který jako by náhle osvětlil poměry, nelze uměle prodlužovat, rozměňovat a znehodnocovat jeho pozvolnou proměnou v nezajímavý stereotyp, odsouzený do omrzení jen opakovat sama sebe. Zmýlili se jedni i druhí: Charta 77 nejen že existuje už deset let a je dnes nejstarším hnutím za lidská práva v zemích sovětského bloku, ale je organismem stále živým, nikoli tedy jen nějakou zkamenělou pomínkou svého začátku.

Jak si to vysvětlit? Jak to, že navzdory nepříznivým podmínkám a navzdory všem vlastním problémům, plynoucím z těchto podmínek i z naší lidské slabosti a nedostačivosti, Charta stále žije?

Cíle, které jsme si dali, mají v sobě zvláštní napětí: jsou vysoké, vzdálené a vlastně plně nikdy nedosažitelné (ne nadarmo jsou chartisté označováni za snílky), zároveň se však kupodivu dotýkají zcela bezprostředně a aktuálně každodenního života všech lidí.

A je to pravděpodobně toto napětí (a ovšem i objektivními podmínkami vycucený podivně zamlžený status Charty jako „instituce“, co je v pozadí onoho zvláště napjatého vztahu Charty k sobě samé, její bytostné otevřenosti a jakési permanentní „nehotovosti“, vždy znovu ji stavící před otázku po vlastní podstatě, smyslu, postavení a možnostech a vždy znovu ji nutící vymezovat hranice své autenticity a legitimacy a svou konkrétní práci trvale sebe samu hledat, ohraničovat a definovat.

Lze říci, že historie Charty 77 je historií jejího hledání vlastní identity.

Možná je toto neustálé sebehledání jedním z jejích životodárných zdrojů; možná právě díky této své zvláštnosti se Charta už dávno nestala jen zkameněným otiskem svého prvotního rozmachu.

Jak patrně, otázka, kterou si položil Jan Patočka před deseti lety, totiž „co je a co není Charta 77“, je stále aktuální, a je dobře, že tomu tak je.

Rádi bychom se nad ní – nebo aspoň nad jedním jejím aspektem – zamysleli i dnes, tváří v tvář zkušenosti, kterou nám desetiletá práce Charty dala.

Podpisem Charty vyslovují její signatáři svůj souhlas s myšlenkami a principy formulovanými jejím úvodním prohlášením ze dne 1.1.1977 a vyjadřují svůj úmysl v jejich duchu se angažovat. Zcela formálně vzato není tedy Charta 77 ničím jiným než svým úvodním prohlášením a její signatářství ničím jiným než souhlasem s tímto prohlášením.

Začneme tedy u úvodního prohlášení. Jak se k němu po deseti letech vztáhnout? V jakém světle se dnes vlastně jeví?

Na jedné straně názorového spektra se setkáváme s otázkou, zda není už vývojem překonáno a zda by neměl být formulován nějaký nový, širší, současnému stavu věcí přiměřenější a pravděpodobně političtější program. Na opačném pólu se objevuje naopak názor, že by se Charta měla ke svému úvodnímu prohlášení radikálně vrátit, rozejít se s pestrou škálou úkolů a funkcí, které jí desetiletý život přisoudil, a rozmanitých zvyklostí, k nimž ji její vnitřní praxe přivedla, a omezit se opravdu a přísně jen na to, co z textu jejího úvodního prohlášení bezprostředně vyplývá.

Domníváme se, že z mnoha různých důvodů nikdo nemůže Chartě nabízet nebo za ni vydávat jakýkoli programový dokument, který by jednoznačně měnil či výslovně rozšiřoval její původní a jako jediné všemi jejími signatáři podepsané sebevymezení, byť by takový text měl jakkoli širokou podporu. Jsme tedy takřkajíc na straně úvodního prohlášení. Ne ovšem proto, že bychom považovali za moudré jakkoli zužovat současný okruh zájmů a funkcí Charty nebo že by-

chom chtěli vyloučit možnost jeho dalšího rozšíření, ale z důvodů právě opačných: jsme přesvědčeni, že úvodní prohlášení v sobě skrývá daleko více možností, než se obvykle má za to a než kolik jich bylo dosud využito. Stačí, abychom uvažovali v dnešních souvislostech o jeho vnitřním smyslu, a pochopíme, že nejlepší cestou k prohloubení a rozšíření práce Charty je jeho nové a předchozími návyky nezátžené čtení.

Jen malý příklad: dávno jsme si všichni zvykli, že Charta oslovuje veřejnost jen nepřímo, totiž formou příspěvů státním a jiným institucím. Přímé oslovení veřejnosti není přitom s úvodním prohlášením vůbec v žádném rozporu.

Báze tímto prohlášením konstituovaná je zkrátka širší, než si mnohdy myslíme. A ještě daleko větší je samozřejmě prostor, který tato báze otevírá rozmanitým individuálním i skupinovým občanským a politickým iniciativám a jehož ochranu umožňuje.

Ve skutečnosti a v praxi je Charta 77 – v souhlasu se svým posláním – samozřejmě něčím nepoměrně víc než jen svým úvodním prohlášením.

Především je téměř třemi sty padesáti dokumenty různého druhu, které její mluvčí od jejího vzniku dodnes jejím jménem vydali.

Je leckdy složitou a leckdy zajímavou historií vznikání a ohlasu těchto dokumentů.

Je prostorem, v němž a v jehož okolí se výrazně rozvinul nezávislý, duchovní a politický život, a zároveň je jakýmsi „ledoborcem“ prorážejícím cestu dalším nezávislým iniciativám.

Je instancí, k níž se může obrátit o pomoc každý, kdo se stal obětí bezpráví, a je vytrvalým obhájcem těch, jimž je křivděno. Za tuto pověst vděčí hlavně Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, který vznikl před devíti lety v jejím prostředí a za její podpory.

Pro naši i zahraniční veřejnost a nepřímo vlastně i pro politickou moc je Charta 77 dnes už významným veřejným a přitom nezávislým hnutím, kritickým zrcadlem poměrů. V situaci, kdy jsou všechny prostředky přirozeného projevu veřejného mínění tak drasticky podvázány, začal její hlas de facto – byť jakkoli omezeně a nedostatečně – toto veřejné mínění nahrazovat.

Tím, že představuje určitý víceméně obecně (aspoň teoreticky) aplikovatelný model občanského napřímení a naplnění práva a povinností občana vyjadřovat se k věcem veřejným, vstupuje Charta nutně do vědomí a svědomí společnosti jako impuls a svým způsobem i výzva. A ať na tu výzvu odpovídají lidé jakkoli, třeba i jejím odmítnutím, k fenoménu Charty se tím přeci jen nějak vztahují, nějak se s ním vyrovnávají. V dnešním rozostřeném a všestranně zrelativizovaném spektru občanských možností se tak Charta stala jakýmsi záchytným bodem. Ne-ní-li tato její zvláštní přítomnost často přímo viditelná, protože ji lze jen obtížně vyčíst z nějakých zjevných sociálních nebo politických pohybů, neznamená to, že v obecném povědomí Charta neexistuje a skrytě nepůsobí. To je věc, kterou si dnes už asi uvědomují všichni, kdo mají porozumění pro specifikum našich poměrů.

To všechno dohromady vytváří z Charty nový, byť jakkoli osobitý subjekt společenského dění.

Jak známo, Charta 77 není politickou formací v běžném slova smyslu (tedy s politickým programem a mocenskými cíli). Nicméně jako onen nový společenský subjekt a především díky poměrům, v nichž se každý svobodný projev mění ihned a nutně v důležité politikum, stala se posléze i Charta – *via facti* – určitou politickou silou, a jako taková vstupuje, bez ohledu na to, nakolik o to sama usiluje, do mnoha širších politických souvislostí. Jsou to souvislosti nejen historické, z jejichž hlediska Charta navazuje na ty tradice evropské politické kultury, které jsou založeny na demokratické toleranci a respektu k právům individua. Jsou to i souvislosti mezinárodní: zahraniční politikové, různá společenská hnutí, novináři a vůbec představitelé veřejného života dnes chápou Chartu 77 jako relevantního politického partnera. Nelze se tomu divit: jako jediná známější a veřejně vystupující pospolitost v naší zemi, která není řízena centrální mocí, jeví se Charta zvenčí jako jakási alternativa k ní. Toto zvláštní postavení je posilováno tím, že dialog o širších otázkách dnešního světa, který se mezi zahraničními partnery a Chartou 77 postupně rozvinul, vyvolal na mezinárodní scéně respekt k Chartě i jako k ohnisku obecnějších podnětů a sjednocujících námětů.

Poslání Charty 77 je usilovat o dodržování lidských a občanských práv a vypovídat pravdivě o poměrech. Tomuto svému úkolu nemůže nic nadřazovat, tedy ani žádný vyšší politický zájem nebo ohled k nějaké politické autoritě, byť by jí byla třeba jakkoli sympatická.

Charta 77 není ovšem jen rolí, kterou sehrává. Je zároveň – a na to by nemělo být zapomínáno – i souborem několika set jednotlivých životních osudů, z nichž mnohé se v přímé souvislosti s ní zásadním způsobem změnilo (vězení, emigrace, ztráta povolání, ohrožení rodinných příslušníků, možná i ne jeden rodinný rozvrat).

Jinými slovy: Charta 77 jsou také konkrétní lidé. Lidé, kteří museli leccos obětovat pokusu posílit v sobě a druhých pocit lidské důstojnosti a smysluplnosti své přítomnosti na světě. Ale zároveň jsou to lidé s tisíci lidskými nedostatky a slabostmi. Lidé šťastní i nešťastní, lepší i horší, známí i zcela neznámí.

Tito lidé – anebo aspoň ti z nich, kteří mohou a chtějí – tvoří posléze určité lidské a pracovní společenství.

I toto společenství je Charta 77. Ba řekli bychom, že vůbec na prvním místě je právě tím. Protože jedině jako určité společenství může existovat i jako to všechno další, čím je; jedině díky tomu, že je společenstvím, byť jakkoli nedokonalým, může pracovat, působit a hrát ty role, které hraje. Její práce ji samozřejmě zase zpětně jako společenství utváří a formuje.

K tématu Charty 77 jako společenství chceme dnes především upnout svou pozornost. Nejen proto, že mu v různých veřejných sebereflexích Charty nebyl dosud věnován dostatečný zájem, ale i proto, že poslední doba vyjevila a oživila různé problémy, které Charta 77 jako lidská pospolitost má.

Veřejnost a různí političtí partneři přijímají Chartu 77 jako politický subjekt, který má svá stanoviska a svou vůli, a nezajímají se o to, jak se tato stanoviska

a tato vůle rodí. Zvláštnosti a problémy Charty jako společenství je netrápí (pokud o nich vůbec vědí) a Chartu chápou prostě jako kteroukoli jinou organizaci (pramálo se při tom ohlížejí například na to, že Charta sama se za organizaci vůbec nepovažuje).

My však – jako signatáři Charty 77 – se těmito věcmi zabývat musíme. A zabýváme-li se jimi dnes dokonce veřejně, činíme tak v přesvědčení, že Charta 77, chce-li dobře sloužit veřejné věci, musí být sama věcí veřejnou a veřejně srozumitelnou. Kdybychom podporovali dojem, že má nějaká svá tajemství, jiným nepřístupná, odcizovali bychom ji společnosti a poškozovali tím nakonec právě ten obecný zájem, který si předsevzala sledovat. Kdokoli se o to zajímá, má právo vědět, jak Charta jako společenství žije a s jakými problémy se potýká.

Jak bylo už mnohokrát zdůrazněno, Charta 77 není organizací. Nemá stanov, nemá žádná pevná a někým někde schválená pravidla života a práce, nemá – kromě svých tří mluvčích – žádné orgány, nemá sjezdy, nemá žádný jednou určený a všemi signatáři schválený mechanismus rozhodování. Nehlasuje se v ní a nikde není dokonce ani jasně řečeno, s kým musí nebo nemusí mluvčí projednat dokumenty, které chtějí jménem Charty vydat. Signatáři mají jen a jen ty povinnosti, které sami sobě uloží, a jejich práva jsou díky okolnostem značně teoretická: kterýkoli signatář sice může do čehokoliv mluvit, v praxi však má většina signatářů na práci Charty vliv velmi malý. Ať už proto, že se necítí být k jejímu ovlivňování kvalifikována, nebo proto, že k němu nemá praktickou příležitost, nebo konečně proto, že někteří aktivnější signatáři nemají čas a sílu intenzivněji zjišťovat mínění ostatních, anebo na ně prostě zapomínají. Jestliže navzdory tomu všemu Charta už deset let pracuje a vůbec pracovat může, pak jen proto, že většina jejích signatářů si našťestí uvědomuje, co je přímo existenční podmínkou její práce: konstruktivní diskuse, tolerance, neformální a proměnlivé mechanismy rozhodování, vzájemná důvěra spojená s respektem k obecnému konsenzu, solidarita, cosi jako „zvykové právo“, ba občas i něco jako tradice. A ovšem vůle k dorozumění a vůbec dobrá vůle.

Jak snadno zneužitelný je takový stav, nemusíme asi dlouze rozvádět. Spíš se nám chce v této souvislosti vyjádřit své nepřestávající radostné překvapení nad tím, že dosud téměř nikdo vážnějším způsobem této situace nezneužil.

Absence jakýchkoli určitějších pravidel, nutnost kombinovat dosažitelnou míru demokratičnosti s neustále nutným ohledem na „bezpečnostní aspekt“, a vůbec celková zvláštnost Charty jako radikálně otevřeného společenství, tvořeného lidmi nejrůznějších názorů a povah, jsou samozřejmě trvalým zdrojem potíží, problémů, zmatků, nedorozumění a různých vzájemných animozit. Zároveň to je ale něco, díky čemu Charta asi vůbec může existovat: jako normálně a podle stanov fungující organizace by byla zřejmě rozmetána během několika prvních dnů, zatímco daný stav ji vyzbrojuje zvláštní neuchopitelností; ať policie nebo státní moc udělá proti těm či oněm chartistům cokoli, Chartu tím nezničí: pracovní úkoly lze volně a bez jakýchkoli náročných procedur přesunout z jednoho na druhého, ohniska práce a vzájemné komunikace lze volně střídát, dokumen-

ty by mohla – vzato teoreticky – Charta vydávat i tehdy, kdyby jediný její signatář byl na svobodě. Výhoda „neuchopitelnosti“ tedy umožňuje do značné míry Chartě její existenci. Její reálný život se však musí odvíjet kdesi mezi výhodami a nevýhodami tohoto veskrze ambivalentního, trvale nevyjasněného, riskantního, ba pro mnohé možná až nesrozumitelného stavu.

To bylo ovšem Chartě dáno do vínku, je to její ustavující součást, a dokud bude sama sebou, nebude to asi jiné. Nekončící zápas s těžkostmi, které z toho plynou, by se tudíž neměl napájet iluzí, že existuje nějaký Chartě dostupný trik, který by byl schopen tyto těžkosti takřkajíc vlastní silou, naráz a kompletně odstranit.

Nemělo by smysl popisovat tu všechny přepréstré problémy, které Chartě přinesl její desetiletý pobyt na tomto podivném terénu. Rádi bychom se však zmínili aspoň o jednom z nich, protože se nám zdá být právě v této době už dost aktuální.

Dosavadní život Charty ukázal, že někteří signatáři jsou v ní z různých důvodů aktivnější než jiní a že díky tomu – zvolna a víceméně samovolně – vzniklo cosi jako „aktivní jádro“ Charty a cosi jako její „pasivní většina“. Někteří z nás se podílejí na vzniku dokumentů, jsou o všech důležitějších věcech informováni a pravidelně konzultováni, reprezentují Chartu navenek (díky čemuž se stávají známí a tudíž víc vyhledávaní, což je pochopitelně ještě víc do centra dění vtahuje a zpětně tím jejich známost zvětšuje), mají zkrátka na konkrétní práci Charty velký vliv, zatímco jiní tvoří jakousi mlčenlivou a do anonymity ponořenou oporu těmto „aktivním“, případně jsou jen tichými pozorovateli jejich práce (pokud o ni neztratili vůbec zájem). Jako všechno v Chartě, má i tento úkaz dvě stránky. Na jedné straně jde o jev celkem přirozený: každé společenství, byť by působilo v poměrech sebestříznivějších, má vždycky své aktivnější příslušníky, kteří se díky svému zájmu, schopnostem neb ambicím zcela přirozeně dostávají do centra dění, a své příslušníky pasivnější, které jejich povaha, zájmy, schopnosti nebo různé vnějšíkové okolnosti k výraznější účasti na práci daného společenství nevedou, respektive od ní odvádějí. Co platí všeobecně, platí tím spíš o Chartě: jako společenství všem otevřené zdaleka není jen nějakým sborem intelektuálů či politiků, a bylo by tedy absurdní doufat, že všichni signatáři budou ve stejné míře schopni a ochotni psát dokumenty, podílet se na různých komplikovaných jednáních, jednat se zahraničními partnery. Zbavena možnosti vskutku demokraticky fungovat a odkázána tudíž hlavně na vzájemnou důvěru, nemůže Charta žádnými jinde běžnými demokratickými prostředky čelit nebezpečí, že se stane *de facto* záležitostí několika svých nejagilnějších signatářů. Vzhledem k trvalému zájmu policie o její práci a snaze tuto práci mařit má Charta navíc velmi ztíženu i svou vnitřní komunikaci; mnozí signatáři, zvláště mimopražští, nemají s těmi, kteří jsou v centru dění, často žádné kontakty. S ohledem na to vše není sám holý fakt, že někteří pracují víc a někteří méně, ničím nenormálním nebo zarážejícím. Tento úkaz má ovšem i druhou, horší stránku: okolnost, že většinu práce Charty dělá stále týž a nepřilíš velký okruh

lidí, ať už jsou k tomu motivováni jakkoli, přeci jen může vyvolávat mezi ostatními signatáři oprávněný pocit odstrčenosti a zapomenutosti a může i navenek posilovat nedobry, ale i v jistém smyslu pochopitelný dojem, že si Chartu jaksi přivlastnilo několik jednotlivců. Pokud víme, většina těch, které lze považovat s příslušnou dávkou přiblížnosti za členy „aktivního jádra“, by uvítala, kdyby se objevovali noví a další lidé, kteří by od nich jejich rozmanité úkoly přebírali. Práce pro Chartu je často náročná na čas i nervy, nevďěčná, riskantní, a mnozí se jí věnují jen a jen proto, že jim jde o zdar společné věci, a nikoliv proto, že by chtěli sami vyniknout, že by se v ní vyžívali a chtěli bránit v účasti druhým. Ty méně aktivní nejednou žádají o pomoc a radují se z každé dobré iniciativy, která vznikne nezávisle na nich. Přes to všechno nepovažujeme současnou situaci za dobrou, její občasnou kritiku bereme vážně a doporučujeme všem signatářům, aby hledali způsoby, jak čelit přílišnému soustředění veškeré práce na několika málo místech.

S tímto problémem souvisí i jiná věc: většina signatářů podepsala Chartu v prvním roce její existence. Byli to lidé nejrůznějšího věku. Dnes jsme všichni o deset let starší. Lze říct, že Charta 77 stárne. Funkci mluvčích vykonávali dosud převážně lidé středního věku nebo starší, což je opět svým způsobem pochopitelné: bylo v zájmu Charty, aby za ni vystupovali lidé zralí, s určitými občanskými zkušenostmi, s určitým rozhledem. A tak ti z nás, kteří byli u zrodu Charty a její první léta rozhodující měrou ovlivňovali, jsou dnes už většinou v důchodovém věku nebo se mu přibližují, početná vrstva někdejších mladých signatářů dosáhla už zralosti. Charta by proto měla pomýšlet i na svůj generační problém: mladší lidé by do ní mohli vnést nové podněty, mohli by ji lépe otevřít citění dnešní mladé generace, mohli by ji osvěžit svou neopotřebovaností a elánem. Jejich zájem si ovšem Charta musí získat svou prací a podnětností. Jedině takto probuzený zájem má smysl; pouhé sbírání podpisů mezi mládeží nic nevyřeší. (Bylo by samozřejmě dobré myslet na tuto věc i při výběru budoucích mluvčích, ale i v tomto případě platí, že pouhé fyzické mládí mluvčího nemusí ještě nic zaručovat.) Vnímavější mladí lidé o Chartě dobře vědí a respektují ji, velmi často se však o ní domnívají (podobně jako si to myslí někteří „pasivní“ signatáři o „aktivním jádru“), že je jakýmsi už dávno zaběhaným a do sebe uzavřeným bratrstvem ostřílených politických kozáků, jehož počínání lze zpovzdálí zdvořile pozorovat. Pouhé verbální dementi takový dojem ovšem nerozptýlí. Musíme celou vahou své práce a způsobem jednání uvnitř Charty i navenek zcela konkrétně a nedvojsmyslně dokazovat, že opravdu nejsme žádným spolkem profesionálních „disidentů“, ale společenstvím otevřeným každému a připraveným identifikovat se s každým dobrým podnětem bez ohledu na to, odkud přichází.

Když čas, konkrétní práce a souběh nejrůznějších dějů (které nemohly být pochopitelně úvodním prohlášením předvídaný) ukázaly, že jakás takás pravidla by Charta 77 přece jen potřebovala, a když byla pochopena nemožnost získat s nějakým zpřesňujícím návrhem souhlas všech signatářů, a vlastně i nepatřič-

nost takového případného pokusu, vytvořilo se uvnitř Charty cosi jako „zvykové právo“. Je to právo velmi neurčité, neformální, nikde nekodifikované, značně proměnlivé, které pochopitelně nemůže nikoho k ničemu povinně zavazovat. Přesto se mnoho věcí Chartě podařilo jen díky tomu, že se toto „zvykové právo“ ujalo. Mnoho věcí se jí naopak nepodařilo jen díky nedostatečnosti tohoto „práva“.

Domníváme se, že někde zde by mohlo ležet východisko z leckterého vlekoucího se „vnitrochartovního“ problému; odtud lze možná začít i léčbu těch bolestí, o nichž jsme mluvili jako o nejakutnějších. Konkrétně: zdá se nám, že po deseti letech života Charty 77 čas dozrál k tomu, abychom některé osvědčené prvky „zvykového práva“ jasně artikulovali a zároveň navrhli signatářům určité úpravy tam, kde by podle našeho mínění a našich zkušeností mohly být ku prospěchu věci.

Respekt k jakýmkoliv pravidlům, ať už dávno osvědčeným nebo naopak s ohledem na potřebu doby navrženým, nemůže přirozeně v Chartě nikdo nikomu nařídít. Můžeme si ho však vzájemně – byť třeba jen na zkoušku – doporučit.

1. *Signatářství.* Už vícekrát bylo řečeno, mimo jiné v dokumentu Charty 77 č. 2/85, že Chartu nepodepisují občané ani ostatním chartistům, ani vládě, ale především svému vlastnímu svědomí, a že se svým podpisem nehlásí k ničemu jinému než k názoru, že mnohá formálně zaručovaná lidská práva platí u nás jen na papíře, a k úmyslu zasazovat se o to, aby tato práva občané skutečně měli. Podpisem Charty se tedy – meritorně vzato – nikdo neztotožňuje s takovou či onakou skupinou osob, ani nevyjadřuje svůj souhlas s něčím, co udělá někdo jiný. Zdá se, že je třeba to znovu připomenout, protože některé případy odvolání podpisu z nedávné doby dokazují, že jsou signatáři, kteří dodnes nepochopili, co vlastně podepsali. Jinak by nemohli svůj podpis odvolávat například proto, že se jim nelíbí některý mluvčí nebo některý aktivní signatář nebo některý dokument nebo lidské vztahy mezi těmi či oněmi chartisty. Charta nikoho nenutí, aby ji podepsal, uvítala by však, kdyby každý, kdo ji podepíše, věděl, co dělá: podpis Charty 77 není přihláškou ke spolku, ale přihláškou člověka k jeho vlastnímu občanství.

2. *Mluvčí.* Úvodní prohlášení pominulo otázku budoucího střídání mluvčích. „Zvykově“ se ujala a sdělením Charty 77 z 21.9.1977 byla i písemně formulována zásada, že nového mluvčího určuje po dohodě s ostatními mluvčími mluvčí odstupující (cosi z důvěry, kterou dali všichni signatáři původním mluvčím, se tak vlastně přenáší na všechny další mluvčí). Tato praxe se osvědčila, zdůrazňujeme tedy znovu, že platí i osvědčený zvyk, že odstupující mluvčí konzultují návrhy na své nástupce s dalšími jim dostupnými signatáři způsobem, který sami uznají za vhodný, a v rozsahu, který je za dané situace reálný, a pokoušejí se dosáhnout v této věci obecné shody.

3. *Dokumenty.* Osvědčilo se a mělo by tedy i nadále platit, že většinu dokumentů konzultují mluvčí před jejich vydáním s dalšími signatáři, přičemž z konkrétní povahy toho kterého dokumentu vyplývá, jak rozsáhlé konzultace to jsou

a kteří signatáři jsou k nim přizváni. Mluvčí podepisují dokumenty sice v zastoupení celé Charty 77, jelikož však nelze žádný dokument konzultovat se všemi signatáři a tím méně získat jejich jednomyslný souhlas, ručí za věcný obsah i konkrétní formu dokumentů pouze mluvčí, kteří je podepsali. Signatáři svým podpisem úvodního prohlášení ručí za právo mluvčích jménem Charty dokumenty vydávat. Dokumenty nikdy nebyly a za dané situace tedy ani nemohou být nějakými „usneseními“ celé Charty 77. Buď odůvodněně předpokládají obecný souhlas a mají víceméně sdělovací povahu (jak tomu bývá například u různých zdravic, faktografických sdělení, protestů, poděkování nebo dopisů shrnujících či rozvíjejících všeobecně známá stanoviska Charty), anebo mají v podstatě diskusní charakter a měly by být tak i prezentovány. (To jsou případy většiny takzvaně „tematických“ dokumentů.) Celkově tedy: zatímco mluvčí se snaží vždy respektovat východiska a poslání Charty 77 i obecný občanský a názorový konsenzus, na jehož půdě Charta vznikla a působí, signatáři zase respektují, že různí mluvčí (respektive autoři dokumentů) mohou mít své vlastní vidění věcí, svůj vlastní jazyk, své zkušenosti a své vlastní představy o nejpříhodnějším rozvržení důrazů a nemohou, a ani by nebylo ku prospěchu věci, kdyby se pokoušeli všeho toho se zcela vzdát. V případech, kdy si sami mluvčí nejsou jisti, zda určitý dokument příliš nepřekračuje obvyklý konsenzus a rámec legitimních zájmů či postojů Charty, mohou ho vydat jako přílohu dokumentu vlastního, kterou sami nepodepíší, ale uvedou jako diskusní, studijní či informativní materiál.

Co znamená podpis Charty 77, jaký je úkol jejího mluvčího a jaké poslání má její dokument, vyplývá už z úvodního prohlášení, které tyto tři základní prvky faktické existence Charty vymezilo. „Zvykové právo“ v tomto případě pouze konkretizuje to, co původně zůstalo nekonkretizováno.

V Chartě však existuje i prvek pozdější, tedy úvodním prohlášením nepředvídaný a jeho rámec přesahující, který – byv vymezen dokumentem, podepsaným jen mluvčími – se neopírá o výslovný souhlas všech signatářů a teoreticky by tedy mohl být co do své legitimacy kdykoli zpochybněn. Mluvíme o *Kolektivu mluvčích*.

Domníváme se, že nejen poněkud odtaziť problém statutu tohoto tělesa, ale i některé jeho konkrétnější problémy by bylo možné vyřešit tím, že by – v podobě odpovídající jeho dnešní faktické roli – byl i tento útvar včleněn do kontextu „zvykového práva“. Ve spojitosti s jiným projektem, o němž se začíná hovořit, by to mohlo snad přispět i k celkovému pročištění vzduchu v Chartě 77.

Kolektiv mluvčích byl ustaven prohlášením Charty 77 z 1.2.1980 z důvodů víc než dobrých: v době nejdivočejšího pronásledování Charty se ukázalo jako nezbytné veřejně rozšířit okruh těch, kdo se na všech jejích záležitostech podílejí, aby kdykoli mohl kdokoli z nich nejen prakticky, ale i oficiálně za Chartu vystupovat a případně její právě působící mluvčí vystřídat. (Vlastně by to měla být taková operativní „zásobárna mluvčích“.) Dalším důvodem byla podobná potřeba, před níž stojíme i dnes: viditelněji zapojit do práce Charty i mladší lidi (celá

skupina tehdy mladých signatářů pracovala pro Chartu v oněch svízelných dobách velmi obětavě a bylo moudré jejich účast jaksi „oficializovat“. Za třetí šlo o to, aby se na práci mluvčích bezprostředněji podíleli zástupci různých názorových orientací, různých profesí i různých míst a tak mohl být rychle zjišťován obecný konsenzus. Složení Kolektivu mluvčích bylo oznamováno v dokumentech; členy byli bývalí i současní mluvčí a další signatáři, přizvaní v duchu těch intencí, které ustavení tohoto sboru sledovalo.

Kolektiv mluvčích prošel ovšem určitým vývojem. Policie jeho schůzky soustavně znesnadňovala. Někteří jeho členové odešli do emigrace, jiní se práci Charty vzdálili. Během let pochopitelně přibýlo bývalých mluvčích, takže dnes tvoří Kolektiv mluvčích především oni; místo některých původních členů byli zváni ti signatáři, kteří byli v nové době neaktivnější; víceméně nahodile byli zváni i jiní; přestávalo být posléze jasné, kdo je vlastně členem tohoto Kolektivu a kdo nikoliv, objevila se myšlenka, že by to měl být útvar otevřený, tedy bez jmenovitě ohraničeného členstva. Ukázalo se totiž, že význam účasti různých lidí se neustále proměňuje, a kdyby se to mělo odrážet v taxativním seznamu členů, musel by být tento seznam vlastně nepřetržitě rozšiřován. (Stěží by šlo totiž některé členy vylučovat jen proto, aby uvolnili místo jiným.) Přičteme-li k tomu, že se každoročně automaticky rozšiřuje o nové mluvčí, snadno si představíme, jak nemobilní by takové mnohočlenné a stále kynoucí těleso za čas bylo.

Složení Kolektivu mluvčích, jeho funkce a z ní vyplývající princip, podle něhož jsou zváni k účasti další, jsou tedy značně znejasněné. Zatímco někdo se důvodně dožaduje přítomnosti těch či oněch zástupců těch či oněch opomíjených skupin signatářů, jiný – neméně důvodně – namítá, že shromáždění bývalých mluvčích nemůže být dost dobře současně zastupitelským sborem, spravedlivě reprezentujícím všechny vrstvy signatářů. (Výsledkem bývá kompromis: mnoho bývalých mluvčích, doplněných několika málo „zástupci lidu“.) Někteří dokonce na adresu Kolektivu poznamenávají, že jde o zkosnatělý relikv minulosti bez jakékoli kompetence.

Takový názor nesdílíme. Podle našich zkušeností je navzdory všem popsáním problémům existence tohoto tělesa velmi užitečná, byť z jiných důvodů, než z jakých původně vzniklo.

Jako mluvčí se necítíme být oprávněni z titulu své funkce zavádět a fixovat jakékoli nové strukturální prvky do Charty 77. Vše, co v tomto směru vzniká, existuje nebo v budoucnosti vznikne, chápeme jako volnou a na Chartě jako takové (jak je ustavena úvodním prohlášením) nezávislou, formálně tedy samostatnou iniciativu signatářů samých, přičemž dobré výsledky takové iniciativy chápeme jako součást „zvykového práva“ Charty, které může být sice široce respektováno, nemůže však být z principu pro nikoho závazné.

Jako mluvčí se cítíme být schopni a oprávněni pouze dávat těm či oněm iniciativám tohoto druhu náměty, podporovat je, případně se sami na nich podílet a doporučovat jiným signatářům (ale právě jen doporučovat!), aby v rámci „zvykového práva“ takové iniciativy respektovali.

Vycházejíce z tohoto obecného chápání věci navrhuje dnešnímu Kolektivu mluvčích, aby sám sebe proměnil v *Klub mluvčích*, který by tvořili bývalí mluvčí Charty 77. Koho by tento klub na svá setkání zval jako stálého nebo příležitostného hosta, by pak samozřejmě záleželo už jen a jen na něm samotném.

Klub mluvčích by byl autonomním útvarem, který se z vlastní iniciativy ustavil a nikomu nepodléhá. Jeho posláním by bylo sledovat práci Charty 77, být současným mluvčím k dispozici jako jejich poradní orgán nebo eventuálně jako určitá smířčí instance v případě, že budou mluvčí nuceni řešit problémy či spory, s nimiž si sami nebudou vědět rady, a pocítí potřebu požádat o pomoc instanci těšící se určité morální autoritě či důvěře signatářů. (Že jakous takous důvěru mají právě bývalí mluvčí, vyplývá logicky z toho, že se svého času vůbec mohli stát mluvčími a po určitou dobu tuto funkci zastávat.) Klub mluvčích by tedy svou neformální autoritu byl připraven kdykoli nabídnout „úřadujícím“ mluvčím jako možný orientační nástroj; mluvčím by mohlo usnadnit práci, kdyby věděli, že existuje nějaký víceméně respektovaný útvar, k němuž se mohou v mezních situacích obrátit.

Postavení takto pojatého Klubu mluvčích by zhruba navazovalo na dnešní reálnou roli Kolektivu mluvčích. Na rozdíl od něho by však tento Klub nebyl trvale napínán rozporem mezi svým soudobým postavením a svými původními intencemi a nemusel by mít špatné svědomí z toho, že svým složením neprezentuje dostatečně ty či ony skupiny takzvaných „řadových“ signatářů a že tudíž neplní dobře svou „zastupitelskou“ funkci.

Kdyby Klub mluvčích, samou svou podstatou k tomu dobře disponovaný, sehrával – mezi jiným – roli určitého strážce kontinuity Charty 77, její identity a soudržnosti, pak *Fórum Charty 77*, projekt, který plně podporujeme, by mohlo být v tomto bodě (ale nejen v něm) jeho přirozenou protiváhou: široce otevřeno novým lidem i podnětům, mohlo by být jakýmsi ventilátorem, kterým by proudil zvenčí do Charty a z Charty do jejího „centra“ čerstvý vzduch. Iniciativa tohoto druhu by přímo mohla plnit některé původní intence Kolektivu mluvčích, mohla by je plnit dokonce lépe, než by toho byl schopen dnes tento Kolektiv, a mohla by tím snad přispět i k určité demokratizaci, decentralizaci a větší otevřenosti Charty 77.

Fórum Charty 77 chápeme jako trvalé středisko názorové výměny a živou křižovatku myšlenek, jako prostor reflexe nejrůznějších aktuálních otázek společenského, duchovního a politického života i konkrétní práce Charty 77, jako nástroj názorové profilace a konfrontace, jako líheň nových impulzů, osobností i mluvčích, jako místo setkávání známých lidí s neznámými a v neposlední řadě starších s mladšími.

Fórum Charty 77 si představujeme opět jako zcela svéprávnou a nezávislou iniciativu „zdola“, bez jakýchkoli formálních pravomocí směrem k Chartě a zároveň jí, respektive jejím mluvčím, nikterak nepodléhající. (Precedenty takových „chartovních“ iniciativ jsou například Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

nebo *Informace o Chartě*.) Na rozdíl od Klubu mluvčích by šlo o útvar otevřený všem signatářům i dalším zájemcům, tedy bez jmenovitého členství.

Míra, v jaké by se mluvčí k tomuto Fóru obraceli, či v jaké by výsledky jeho diskusí brali při svém rozhodování v potaz, by závisela opět jen na nich samých. Nicméně jejich práci by mohla taková věc významně usnadnit: náročné individuální navštěvování různých signatářů a porady s nimi by mohly být zčásti nahrazeny společným projednáváním různých otázek na této půdě. Fórum Charty 77 by mohlo sloužit mluvčím i jako zdroj námětů a sonda do „chartovního“ a širšího veřejného mínění. Koncepční organizační příprava každého setkání Fóra by mohla být v rukách malého kroužku signatářů, možná i signatáře jediného. Svolávat by je mohli také samotní mluvčí.

Kdyby se tento projekt realizoval a Fórum se ujalo a osvědčilo, mohlo by se stát – jako neformální tlumočnické mínění širší obce signatářů – další komponentou „zvykového práva“ Charty.

Vážení přátelé, Charta 77 tedy vstupuje do druhého desetiletí svého života. Přejeme si společně, aby její působení už nebylo spojeno s tolika vnějšími překážkami, jak tomu bylo v jejím prvním desetiletí; přejme si společně, aby se jí práce dařila a aby se jí dařilo řešit její vlastní problémy, včetně těch, o nichž jsme tu dnes mluvili; pokusme se všichni pro to něco udělat.

Přejme si společně i navzájem, aby nadcházející čas ukázal, že naše práce nebyla marná, že se v životě naší společnosti zhodnocuje, že Charta 77 přispěla a přispívá k tomu, o čem jí od počátku jde: aby se lidem v naší zemi žilo svobodněji.

Náš dopis a naše návrhy jsou otevřeny vaší diskusi.

Jan Litomiský, Libuše Šilhánová, Josef Vohryzek, mluvčí Charty 77
Martin Palouš, Anna Šabatová, Jan Štern, Jiří Hájek, Václav Havel

Gordon H. Skilling

Charta 77 v mezinárodních souvislostech

Dramatické události v listopadu a v prosinci 1989 vrátily Československo na mapu Evropy, z níž bylo třikrát vymazáno – v roce 1938, v roce 1948 a v roce 1968. Jako za Pražského jara Češi a Slováci znovu vzbudili zájem a získali obdiv celého světa tím, že odvážně prosadili své právo jednat nezávisle doma i na světovém jevišti. Čtyři týdny lidového odporu proti vládnoucímu režimu, během nichž Češi a Slováci neústupně trvali na zavedení hlubokých změn, se staly prv-

ní etapou demokratické revoluce, která zřejmě změnila zemi i společnost k nepoznání.

Během dvaceti let, které uplynuly od sovětské invaze a od doby, kdy se Gustáv Husák dostal k moci, se stojaté vody života v Československu pohnuly jen málokdy. Několikrát se pár odvážných jedinců pokusilo vystoupit proti režimu a stalo se za to terčem pronásledování úřadů. Obyvatelstvo Československa, které tragédie roku 1968 hluboce sklíčilo, se vnějškově přizpůsobilo novému, „reálněsocialistickému“ pořádku. Pro pozorovatele mezinárodní scény se Československo stalo stagnující tišinou, o níž Západ jevil pramálo zájmu a která Sovětskému svazu nepůsobila starosti.

Uveřejnění základního prohlášení Charty 77 v lednu 1977 znamenalo, že se na dva tisíce československých občanů, kteří tento text během let podepsali, rozloučilo s duchem rezignace a že v zemi došlo ke znovuvzkříšení ducha občanské odvahy. I když se chartisté otevřeně neodvolávali na myšlení Tomáše Garrigua Masaryka, fakticky se opírali o jeho „humanistické krédo“, které (jak Masaryk napsal v roce 1895) zavazovalo občany, aby „vždy odporovali zlu a nelidskosti společnosti a jejích institucí, a to doma i v zahraničí“. Jako jejich slavný předchůdce i chartisté při obraně lidských práv prohlašovali, že věří v imperativy morálky a pravdy, a kráčeli ve šlépějích Masarykovy „nepolitické politiky“, jeho filozofie „drobné práce“. V pozdějších letech se Charta stala katalyzátorem rostoucího společenského uvědomění, které se začalo projevovat vznikem dalších nezávislých občanských iniciativ a velkými veřejnými demonstracemi. Někteří pozorovatelé považovali Chartu a činnost, jíž se zabývali její signatáři a stoupenci a členové dalších přidružených seskupení, za zárodek nezávislé, „paralelní“ společnosti, která by postupně mohla začít konkurovat institucím takzvaného „reálného socialismu“ a připravit půdu pro jejich nahrazení svobodnými samosprávnými orgány. I když Charta 77 zůstala hnutím etického protestu, někteří chartisté a příslušníci jiných nezávislých skupin se během doby stále více snažili vrátit politické jednání a myšlení do společnosti, v níž byl jakýkoliv politický život zakázán. Tito občané podporovali radikální politické změny.

Demokratická revoluce na konci roku 1989 byla triumfálním ospravedlněním existence Charty 77: z Charty vzniklo jádro Občanského fóra (v Čechách) a Veřejnosti proti násilí (na Slovensku). Tyto dvě organizace se staly vedoucími silami revoluce a základem nové politické autority. Postavení řady vedoucích osobností Charty 77 (například Václava Havla) se přes noc radikálně změnilo: přestali být pronásledovanými a vězněnými disidenty a stali se vedoucími představiteli nové demokratické obce.

Počátky

Vznik Charty 77 byl motivován křiklavým popíráním lidských práv v Československu a úsilím zasazovat se o dodržování lidských práv. Charta se převážně obracela k domácí scéně a neočekávala spásu ze zahraničí. Nicméně od samého prvním počátku byla Charta pevně zakotvena v mezinárodním kontextu. Její činnost vycházela zejména z mezinárodních dohod o lidských právech přijatých

OSN a ze Závěrečného dokumentu přijatého helsinským shromážděním v roce 1975. Charta se stala jakousi „monitorující skupinou“, která kontrolovala, jak si československá vláda počíná v oblasti lidských práv, a která proti porušování lidských práv protestovala nejen u československých úřadů, ale i u mezinárodních institucí, cizích vlád a zahraničních osobností. Ačkoliv se československý režim v provádění politiky bezmezné represe nenechal rušit, jeho jednání se stalo předmětem zájmu světového veřejného mínění a režim tak byl na mezinárodní scéně postupně zdiskreditován. Charta 77 dokazovala, že existuje i jiné Československo než to, které reprezentoval Husák, a informovala svět o realitě „znormalizované“ společnosti, kterou Husák v Československu vytvořil po roce 1969.

I když vznik Charty 77 byl v zahraničí nejprve senzací, šlo o senzaci jen krátkodobou. Zájem západní veřejnosti o Chartu brzo ochabl. Obnovoval se pak jenom sporadicky, zejména když byl v Československu pronásledován nebo souzen nějaký známý disident. Většina lidí na Západě vůbec nevěděla, že Charta stále vyvíjí činnost. Existovalo také mnoho nedorozumění ohledně toho, co je cílem Charty. Málokdo chápal, že Charta působí převážně ve sféře etiky. Charta se nepovažovala za politickou opozici, a proto se na Západě často předpokládalo, že ve věci Charty není zapotřebí se mezinárodně angažovat. Na podporu takové angažovanosti scházely totiž argumenty z oblasti mocenské politiky. V zahraničí Charta nalézala ideové spojence jen obtížně. Neprovázela ji hrdinská pověst polské Solidarity a jen málokdo si uvědomoval, že nezávislá kulturní, vědecká a náboženská činnost, kterou Charta stimulovala, je vrcholkem skrytého ledovce šířící se nespokojenosti a rostoucí občanské odvahy.

Podpora ze zahraničí

Nicméně si Charty 77, přestože byla početně slabá a její vliv byl malý, informované zahraniční veřejné mínění nikdy nepřestalo vážit. V polovině osmdesátých let se činnost Charty 77 rozšířila a zahraniční zájem o Chartu vzrostl. Některé evropské země byly o Chartě informovány relativně dobře, například Švédsko, kde veřejná podpora Charty 77 byla obrovská. O Chartu se zároveň zajímali a sympatizovali s ní i mnozí občané Norska, Nizozemí, Německa, Velké Británie a Francie. I když se západní tisk, rozhlas a televize Chartě 77 a Československu obecně věnovaly jen velmi málo, přece se občas v západních sdělovacích prostředcích o Chartě a o Československu vyskytlo podrobné zpravodajství. Západní rozhlasové stanice vysílající do Československa, zejména Hlas Ameriky, Svobodná Evropa a BBC, Chartu 77 zpopularizovaly u domácího československého obyvatelstva, a to i v těch vrstvách společnosti, do nichž chartovní dokumenty v písemné formě pronikaly jen málokdy. Některé časopisy specializující se na východní Evropu uveřejňovaly o Chartě 77 články a přetiskovaly chartovní dokumenty.

Záhy po vzniku Charty 77 se ustavil v Paříži Mezinárodní výbor na obranu Charty 77 v Československu, složený z významných osobností světové kultury. Výbor vydal již v červnu 1977 obsáhlou Bílou knihu o porušování lidských práv

v Československu (*White Paper on Czechoslovakia*). Od roku 1979 každoročně uděluje Mezinárodní výbor Genu Jana Palacha jednotlivcům nebo skupinám v Československu za vynikající výkony na poli nezávislé literatury, umění, vědy, vydavatelské nebo humanitární činnosti.

Organizace zabývající se porušováním lidských práv, jako *Amnesty International* a *Helsinki Watch*, poskytly činnosti Charty 77 mezinárodní publicitu. Tyto organizace také v zahraničí rozšiřovaly informace o pronásledování chartistů. Občas se jejich představitelům podařilo během návštěvy Československa navázat se signatáři Charty 77 navázat přímé styky. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) se stal členem Mezinárodní federace pro lidská práva (FIDH), která má sídlo v Paříži.

Aktivní menšina členů československé exulantské obce na Západě podporovala Chartu 77 mnoha způsoby. Organizace jako Nadace Charty 77 ve Švédsku, agentura *Palach Press* v Londýně a tisková služba Ivana Medka ve Vídni rozšiřovaly v zahraničí chartovní materiály a poskytovaly informace o Chartě 77 světovým sdělovacím prostředkům. Časopisy jako pařížské *Svědectví* nebo *Studie a Listy* vycházející v Římě uveřejňovaly texty z domova a měly tak na domácí československé myšlení vliv, který se však dal jen těžko odhadnout. V otevřenější politické oblasti s Chartou 77 převážně sympatizovaly časopisy vydávané československými politickými stranami v exilu, jako například sociálnědemokratické *Právo lidu* a národněsocialistické *České slovo*. Tyto časopisy Chartě často poskytovaly morální podporu, i když ji někdy neváhaly kritizovat. Morální podporu Chartě 77 poskytovala i americká Rada svobodného Československa, která reprezentovala řadu politických tendencí z předkomunistické éry.

Činnost Charty 77 se stala významným stimulem pro rozvoj nezávislé vědy a kultury. V Československu začalo vznikat stále větší množství samizdatových textů. Rozvoj nezávislé literatury a perzekuce autorů nezávislých literárních děl a vědeckých studií připoutaly pozornost zahraničních spisovatelů a vědců. Situace intelektuálů v Československu se stávala námětem diskusí a předmětem protestů na mezinárodních konferencích, například na světových kongresech historiků. Václavu Havlovi a dalším vedoucím osobnostem Charty 77 byly v nepřítomnosti udělovány čestné doktoráty a jiná důležitá vyznamenání. Britští, francouzští a holandské profesoři filozofie vystupovali na bytových seminářích v Praze a tak se svými československými kolegy v obležení udržovali intelektuální styky. Ve spolupráci s dalšími osobnostmi vytvořili tito univerzitní pracovníci ve svých zemích a v Kanadě a ve Spojených státech nadace, jako například Fondy Jana Husa, jejichž úkolem bylo sbírat a distribuovat finanční prostředky na podporu nezávislé literární a vědecké činnosti. Na několika vysokých školách (například na univerzitě v Torontu, v Kostnici a na harvardské univerzitě) a v Dokumentačním středisku české a slovenské nezávislé literatury v NSR vznikly archivy dokumentů Charty 77. Toto dokumentační středisko, stejně jako některé jiné organizace, posílaly do Československa západní knihy a časopisy a zároveň rozšiřovaly československé nezávislé texty na Západě. Mařily tak úsilí československých úřadů narušovat volný tok myšlenek a informací. Vědecké

časopisy, jako například *The International Journal of Politics* (Mezinárodní časopis pro politiku) nebo *Sociological Research* (Sociologický výzkum), věnovaly celá zvláštní čísla politologickým, historickým a sociologickým textům původně uveřejněným v československém samizdatu. Řada nakladatelství v NSR, ve Francii, v Rakousku a v jiných zemích vydala díla vedoucích osobností Charty 77 a dalších nezávislých autorů v překladech do cizích jazyků.

Takzvané eurokomunistické strany na Západě stejně jako Světová odborová federace (*World Federation of Trade Unions*) a francouzská Všeobecná konfederace práce (*Confédération générale du travail*), které měly komunistické vedení, vyjádřily Chartě 77 své sympatie a kritizovaly Husákův režim za jeho politiku útlaku. Zájem těchto stran a organizací však brzo ochabl. Naproti tomu Socialistická internacionála a některé západoevropské sociálnědemokratické strany, zejména německá, francouzská, rakouská a švédská, projevovaly Chartě 77 vřelé sympatie a požadovaly propuštění obětí perzekuce, například nezávislého socialisty Rudolfa Battěka.

Zahraniční vlády

I když Charta 77 měla jen malý nebo téměř nulový vliv na politiku československé vlády a neměla (otevřenou) podporu širokých vrstev československého obyvatelstva, západní vlády postupně začaly stále více oceňovat její význam. Uvědomily si, že Charta jedná plně v duchu mezinárodního uvolňování napětí a že její činnost na obranu lidských práv je nesmírně důležitá. Zájem západních vlád o lidská práva vzrostl, když v Sovětském svazu a v Polsku vznikla obdobná hnutí, která se – jako Charta 77 – také zasazovala o dodržování lidských práv, když byl v Helsinkách přijat Závěrečný dokument a když zahraniční politika amerického prezidenta Cartera začala zdůrazňovat význam lidských práv. V této situaci se zdálo pravděpodobné, že by Charta 77 mohla být katalyzátorem postupného vývoje komunistického bloku k větší míře svobody.

Charta se tak stala významným faktorem v mezinárodních vztazích, který vlády musely vzít v úvahu. Vlády zemí západní Evropy a Severní Ameriky začaly soustavně sledovat situaci v oblasti lidských práv v zemích sovětského bloku. V soukromých rozhovorech během mezinárodních setkání i prostřednictvím diplomatických zástupců v jednotlivých hlavních městech východoevropských zemí západní vlády interpelovaly u komunistických úřadů ve věci pronásledovaných a vězněných nezávislých aktivistů. Využívaly k tomu dokumentů, které vydala Charta 77 a další nezávislé skupiny. Významné osobnosti veřejného života, například rakouský spolkový kancléř Bruno Kreisky nebo Willy Brandt, bývalý západoněmecký kancléř a předseda Socialistické internacionály, požadovaly, aby byli propuštěni političtí vězni. Bruno Kreisky nabídl politický azyl všem chartistům, kteří se rozhodnou opustit Československo a usadit se v Rakousku. V polovině osmdesátých let se stalo zvykem, že vysoce postavení představitelé západoevropských parlamentů a vysocí vládní úředníci (dokonce i francouzský, britský a holandský ministr zahraničí a francouzský prezident) se za své návštěvy Prahy setkávali s mluvčími Charty 77. Chartě tato setkání přidala na publicitě, nedoká-

zala však její představitele uchránit před neobyčejně tvrdým pronásledováním. Některá západní velvyslanectví v Praze byla s chartisty v těsném styku, zvala je na recepci a různá setkání a poskytovala jim morální podporu. Diplomaté se často pokoušeli účastnit se procesů s disidenty. I když nebyli vpouštěni do soudní síně, spolu se stoupenci obviněných demonstrovali svou solidaritu před soudní síní či před budovou soudu.

Mezinárodní instituce

V mezinárodních organizacích a na mezinárodních fórech se Charta 77 často stávala předmětem diskuse. Avšak vzhledem k tomu, že Československo neschválilo článek 41 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, neměly vlády možnost podávat oficiální stížnosti, že Praha nedodrжуje jeho ustanovení. Československo také nepřijalo opční protokol k tomuto paktu, a tak si jednotliví českoslovenští občané nemohli na porušování svých práv stěžovat přímo OSN. Nicméně zprávy vypracovávané pražskou vládou pro Výbor OSN pro lidská práva, jehož úkolem je podle mezinárodní dohody o občanských a politických právech zkoumat, jak si v oblasti lidských práv počínají jednotlivé signatářské státy, se stávaly předmětem mnoha interpelací a terčem ostré kritiky jednotlivých členů tohoto výboru. Jiná organizace OSN, Komise pro lidská práva, věnovala značné množství času snahám zformulovat „právo jednotlivce znát svá práva a jednat v souladu s nimi“. Účelem této akce bylo chránit právo občanů sledovat, jak si jejich vlády počínají v oblasti lidských práv. Tím vlastně měla být legalizována činnost Charty 77 a ostatních podobných skupin. I když Komise pro lidská práva v letech 1981 a 1982 přijala rezoluce týkající se tohoto problému, nedošlo to bohužel tak daleko, aby byla Valnému shromáždění předložena ke schválení deklarace.

Účinným způsobem, jak na mezinárodní scéně poukazovat na to, do jaké míry Československo porušuje závazky přijaté podpisem Mezinárodních pracovních úmluv a Mezinárodních paktů o lidských a občanských právech, bylo podávat stížnosti Mezinárodní organizaci práce. Této organizaci Charta 77 zaslala řadu podrobných dokumentů zabývajících se diskriminací osob, které se aktivně účastnily Pražského jara nebo byly činné v Chartě 77 nebo které byly propuštěny či nemohly získat řádné zaměstnání, protože neprošly sítím nomenklaturního systému, který vyžadoval, aby do všech zaměstnání, politických i nepolitických, byli lidé přijímáni jedine podle přísných politických hledisek. Mezinárodní konference svobodných odborů vypracovala podrobnou dokumentaci a na jejím základě zahájil řídicí orgán Mezinárodní organizace práce systematické vyšetřování, které prováděly zvláštní skupiny. Mezinárodní organizace práce pak schválila zprávy, které se o československé politice a administrativní praxi v pracovněprávní oblasti vyjadřovaly značně kriticky. Československé vládě bylo doporučeno, aby provedla zásadní změny. Československé úřady musely čelit silné zahraniční kritice: reagovaly tím, že zavedly jistá malá zlepšení, svůj celkový přístup ke kritizovaným problémům však v zásadě nezměnily.

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která vznikla podle ustanovení helsinského Závěrečného dokumentu z roku 1975, se stala ještě vhodnějším fórem pro diskusi o případech porušování lidských práv. Západní delegace z neutrálních zemí i z členských zemí NATO se na následných schůzkách v Bělehradě, v Madridu a ve Vídni a na mnoha setkáních odborníků zabývaly československým porušováním lidských práv, odsoudily je a žádaly, aby Československo lidská práva začalo dodržovat. Byla přijata zásada, že otázky lidských práv nejsou čistě záležitostí interní jurisdikce jednotlivých zemí, jak zpočátku argumentovaly země sovětského bloku, ale že jsou zcela oprávněně předmětem mezinárodního zájmu a tématem pro mezinárodní diskusi. Debata se soustředila na sedmý princip Závěrečného aktu z Helsink a na právo jednotlivce jednat na obranu svých práv. Účelem debaty bylo podpořit skupiny zabývající se lidskými právy, jako byla Charta 77.

České a slovenské organizace v zahraničí a další etnické spolky a organizace zabývající se lidskými právy vyvíjely na západní vlády tlak, aby i nadále poskytovaly podporu lidským právům a hnutím za lidská práva ve východní Evropě a aby tuto podporu rozšířily. Zvláště důležitá byla washingtonská Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, která spadala zároveň pod americký Kongres i pod vládu Spojených států a která vládám sdělovala požadavky mimovládních organizací. Tato komise připravovala dokumentaci pro následné schůzky Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, vydávala zvláštní zprávy o porušování závěrečného helsinského dokumentu a o pronásledování disidentů. Představitelé mimovládních skupin společně s exulanty z východoevropských zemí upozorňovali na neuspokojivou situaci v oblasti lidských práv tím, že při konferencích KBSE pořádali demonstrace. Zároveň intervenovali u jednotlivých delegací zastoupených na konferencích KBSE v zájmu dodržování lidských práv v jednotlivých východoevropských zemích. V průběhu Evropského kulturního fóra KBSE, které se konalo v říjnu 1985 v Budapešti, byla v soukromých bytech v podstatě uspořádána „kontra-konference“, během níž maďarští disidenti se západními kulturními osobnostmi a několika československými exulanty diskutovali o útlaku v oblasti kultury v zemích sovětského bloku. Všechny oficiální delegace obdržely výtisky anglicky vydané publikace pod názvem *A Besieged Culture* (Kultura v obležení), kterou vydala Nadace Charty 77 ve Stockholmu a Mezinárodní helsinská federace pro lidská práva. Podle autorů této publikace bylo pronásledování spisovatelů a nemožnost svobodně se vyjadřovat a tvořit přímým útokem na duchovní integritu a identitu české a slovenské kultury.

Jednání na schůzkách KBSE se bohužel konala převážně za zavřenými dveřmi. Sdělovací prostředky se jimi zabývaly jen málokdy, takže veřejnost neměla skoro vůbec tušení, k jakým závěrům se na těchto jednáních dospělo. Kdykoli bylo dosaženo jednomyslné shody (jako například v Madridu), závěrečný dokument kladl stále větší důraz na lidská práva a na zlepšování postupů, jimiž se měla lidská práva chránit. Československo a jeho spojence se však nepodařilo přesvědčit, aby své závazky obsažené v Závěrečném dokumentu helsinské kon-

ference začali dodržovat. Celkový výsledný efekt byl minimální. Sovětský svaz nicméně začal usilovat o následnou konferenci KBSE, která by se konala v Moskvě. Rozhodl se proto lidská práva formálně více prosazovat, a dokonce v některých ohledech liberalizoval i svou politiku. Celkově je asi správné říci, že nepolevující tlak následných helsinských konferencí postupně přispěl k demokratickým změnám, k nimž došlo koncem osmdesátých let v Maďarsku a v Polsku a v Sovětském svazu, a k lidovým revolucím, které se odehrály v NDR, Československu, Bulharsku a Rumunsku koncem roku 1989. Tento vývoj potvrdil správnost dlouhého a únavného úsilí delegátů následných schůzek KBSE, během nichž se tito delegáti po více než deset let snažili zajistit plnění helsinského Závěrečného dokumentu.

Solidarita uvnitř bloku

Od samého vzniku disidentských hnutí ve střední a východní Evropě existovaly mezi těmito hnutími vzájemné sympatie. Zároveň se tato hnutí navzájem ovlivňovala. Podle jednoho polského aktivisty vznikla Solidarita na základě myšlenek formulovaných v československém samizdatovém sborníku *O svobodě a moci*, a zejména na základě Havlova eseje *Moc bezmocných*. Československá zkušenost také významně ovlivnila vývoj nezávislých skupin a samizdatových časopisů v Maďarsku a později i v NDR. Roku 1978 zaslal Andrej Sacharov československým a polským bojovníkům za lidská práva dopis, v němž se zmiňoval o společných názorech východoevropských nezávislých aktivistů a zdůrazňoval, že bude nutné koordinovat jejich činnost.

Komunikovat přes východoevropské hranice však bylo neobyčejně obtížné, protože nezávislí aktivisté nemohli cestovat do zahraničí a měli jen minimum informací o činnosti svých kolegů v ostatních východoevropských zemích. Významných úspěchů dosáhla spolupráce Poláků, Čechů a Slováků, kteří se začali setkávat na Cestě přátelství, ležící na společné hranici mezi Československem a Polskem. Na základě těchto setkání vznikla skupina Polsko-československé solidarity, která organizovala společné česko-polské akce a podporovala styky mezi nezávislými aktivisty z obou zemí. Od roku 1987 (respektive 1988) začal vycházet nejprve polsky a potom i česky *Informační bulletin Polsko-československé (Československo-polské) solidarity*. Spolupráce nezávislých československých a polských aktivistů kulminovala v červenci 1988, nedlouho před dvacátým výročím vpádu vojsk Varšavského paktu do Československa, kdy účastníci společného polsko-československého setkání odsoudili tuto agresi a žádali stažení sovětských vojsk. Zároveň požadovali, aby začala být respektována lidská a občanská práva, a navrhli, aby země Varšavského paktu podepsaly smlouvu, která by garantovala právo na sebeurčení.

Spolupráce jiných disidentských hnutí se rozvíjela pomaleji. Občas skupina v jedné zemi vydala prohlášení solidarity s nezávislými aktivitami v sousední zemi. Samizdatové publikace ve všech východoevropských zemích přetiskovaly texty vydané v samizdatu v jiných zemích sovětského bloku. Od poloviny osmdesátých let se mezinárodní spolupráce disidentských skupin v jednotlivých vý-

chodoevropských zemích zintenzivnila a rozšířila. Bylo tomu tak zejména proto, že výměně myšlenek a informací začali napomáhat východoevropští exulanti v Londýně a v Paříži. Pozoruhodným příkladem společné akce, která se uskutečnila roku 1986, byla kolektivní výzva československých, maďarských, polských a východoněmeckých občanských iniciativ (později ji podpořili i rumunští disidenti), která byla vydána k třicátému výročí maďarské revoluce. Prohlášení se pochvalně zmiňovalo o cílech maďarské revoluce a jeho signatáři se zavázali, že se budou navzájem podporovat v úsilí o demokracii, pluralismus a demokratické sjednocení Evropy. Dokument Charty 77 z ledna 1988, který vyzýval k solidaritě s Rumunskem, byl podpořen demonstracemi před rumunským velvyslanectvím ve Varšavě a v Budapešti a hladovkou v Praze a schválil ho i Andrej Sacharov a další sovětsí aktivisté. V únoru 1988 bylo vydáno další společné prohlášení, podepsané občany Polska, Československa, Maďarska, Jugoslávie a Sovětského svazu, které žádalo, aby byli propuštěni uvěznění východoněmečtí míroví aktivisté. V březnu pak nezávislí aktivisté z několika východoevropských zemí zaslali dopis vídeňské následné konferenci KBSE. Tento dopis vznikl z iniciativy maďarských aktivistů a dostalo se mu podpory od občanských hnutí v Maďarsku, v Polsku, v NDR, v Jugoslávii, v Sovětském svazu a v Československu. Dopis žádal, aby signatáři Helsinských dohod uznali právo občanů odmítnout vojenskou službu z důvodů svědomí a vykonávat náhradní civilní službu. Výše zmíněné československo-polské prohlášení z července 1988, které odsoudilo vpád vojsk Varšavského paktu do Československa, podpořilo mnoho občanů z Polska a Československa, Sovětského svazu a NDR. Vyvrcholením mezinárodní spolupráce byla deklarace, kterou vydali východoevropští disidenti společně se západoevropskými mírovými hnutími. Budu se jí zabývat níže.

V letech 1987 a 1988 se v některých východoevropských zemích konaly schůzky a semináře, na nichž se diskutovalo o otázce lidských práv. Těchto setkání se vždy účastnilo i několik aktivistů z ostatních zemí východního bloku a ze západní Evropy. I když českoslovenští mluvčí měli možnost se těchto setkání účastnit jen málokdy, vždy se alespoň jednomu chartistovi podařilo dostat se na mezinárodní mírový seminář ve Varšavě, v Moskvě a v Krakově. Češi se v červnu 1988 pokusili uspořádat mírový seminář v Praze, ale policie semináři zabránila. Podobně dopadlo i pražské mezinárodní sympozium Československo '88, plánované k sedmdesátému výročí založení Československé republiky.

Mírová hnutí a lidská práva

I když se Charta 77 nepovažovala za mírové hnutí, od roku 1981 rozvíjela kontakty s některými západními mírovými hnutími a s jejich mluvčími udržovala čilý dialog. Například na oficiálním Světovém shromáždění za mír a život, proti jaderné válce, které se konalo v Praze v červnu 1983, se chartistům a některým německým, francouzským a britským delegátům podařilo sejít se a vydat komuniké, které zdůrazňovalo, že lidská práva a mír jsou úzce spojeny. Tato idea zůstala základní zásadou filozofie Charty 77 o míru. Charta se o ni opírala pokaždé, kdykoli komunikovala se západními aktivisty. Zástupci Charty 77 se

ovšem nemohli účastnit západních konferencí mírových hnutí. Chartisté nicméně těmto konferencím často zasílali texty, které vysvětlovaly názory Charty 77 na mírové otázky. Tyto dokumenty ovlivnily debatu na mezinárodních mírových konferencích a nezářídka i jejich závěrečná komuniké. Tak tomu bylo v roce 1985 na konferencích v Perugii a v Amsterdamu. Takzvaná *Pražská výzva*, adresovaná amsterodamskému shromáždění a podepsaná mluvčími Charty 77 a čtyřiceti pěti dalšími chartisty nejružnějšího politického a náboženského přesvědčení, požadovala znovusjednocení Evropy a vytvoření obce svobodných a nezávislých národů na evropském kontinentě. Podle autorů a signatářů výzvy byl helsinský proces potenciálním rámcem, s jehož pomocí by mohla vzniknout sjednocená a demokratická Evropa. *Pražská výzva* se stala terčem jisté kritiky v Československu i v zahraničí, protože žádala odsun cizích vojsk ze všech evropských zemí, sjednocení Německa a ukončení „nadvlády supervelmocí“.

Vyvrcholením spolupráce mezi aktivisty ze Západu a z Východu bylo společné prohlášení, které bylo vypracováno pod záštitou Evropské sítě pro dialog Východ–Západ a které bylo určeno následné konferenci KBSE ve Vídni. Po dlouhých diskusích mezi disidenty ve východoevropských zemích, které umožnili prostředníci v Londýně a Paříži, bylo nakonec dosaženo konsenzu.

Text prohlášení byl schválen více než čtyřmi sty signatáři, mezi nimiž byli Maďaři, Poláci, občané NDR, Češi a Slováci, československý občan maďarské národnosti, tři Jugoslávci, řada východoevropských exulantů, osobnosti ze západní Evropy a ze Severní Ameriky a deset organizací, včetně sovětské Skupiny pro obnovení důvěry mezi SSSR a USA. Dokument obsahoval podrobné návrhy, jak naplnit helsinský proces novým životem a dát mu nový význam. V prohlášení se pravilo, že „mír na našem kontinentě může být trvalý, pouze pokud to bude skutečně demokratický mír“, který zaručí dodržování lidských práv a občanských svobod. Cílem signatářů bylo vytvořit „pluralitní, demokratickou a mírovou obec evropských států“. Proto je nutno stáhnout z evropského území veškerá cizí vojska, rozpustit NATO a Varšavský pakt a vytvořit evropskou mírovou ústavu, která by zdůraznila právo všech národů na sebeurčení a potvrdila, že Deset zásad helsinského Závěrečného aktu se stalo součástí mezinárodního práva.

Závěr

Nezávislá občanská iniciativa Charta 77, která byla při svém vzniku tak nepočtená a o níž se zdálo, že bude mít jen minimální vliv, se za necelé desetiletí stala významným faktorem na světové politické scéně. U lidí v Československu Charta nově probudila vědomí příslušnosti k Evropě a touhu po znovusjednocení Evropy a po svobodě a národní nezávislosti na nerozděleném kontinentě. Charta přispěla k tomu, že vlády, mírová hnutí i veřejnost na Západě pochopily velký význam lidských práv v mezinárodní politice a uvědomily si, že s východoevropskými hnutími za lidská práva sdílejí společné zájmy. Charta pomohla rozšířit perspektivy helsinského procesu. Pod jejím vlivem se z něho stalo fórum pro diskusi o lidských právech a o budoucím uspořádání sjednocené a demokra-

tické Evropy. Zásadou Charty vzniklo na Západě vědomí, že „druhá“ (tj. východní) Evropa je důležitá a že obě části rozděleného kontinentu mají mnohé společné zájmy. Díky Chartě 77 si Československo znovudobilo část své dobré pověsti, které se kdysi těšilo v zahraničí a která byla tak vážně poškozena několika kapitulacemi československých nejvyšších představitelů, když byli v letech 1938, 1948 a 1968 nuceni čelit přesile. Bylo zásluhou Charty 77, že mnoho Čechů a Slováků začalo být znovu hrdo na svou zemi, která byla tak těžce zkoušena tragickými událostmi předchozích desetiletí.

Především však koncem osmdesátých let Charta 77 a ostatní nezávislé skupiny, které vznikly pod vlivem Charty, vytvořily svého druhu nezávislou, paralelní společnost, která byla zárodkem, z něhož časem mohla vzniknout skutečná občanská společnost. V roce 1989 se pražský režim dostával do stále větší izolace, a to nejen na Západě, ale i v samotném sovětském bloku. Československo bylo zemí, která křečovitě lpěla na minulosti a odmítala přijmout nové myšlenkové proudy. Československá nezávislá hnutí neustále sílila, jak se ukázalo během řady demonstrací, které se konaly v letech 1988 a 1989, a postupně získávala na svou stranu mnoho občanů z oficiálních struktur, kteří nakonec neváhali nezávislá hnutí podpořit zcela otevřeně. Pražský režim se snažil na tento vývoj reagovat stále ostřejšími zásahy. Bylo zřejmé, že československá nezávislá hnutí nabývají na stále větší důležitosti a že se komunistických vládců zmocňuje panika. Vyplývalo z toho, že dříve nebo později, i když třeba ne v nejbližší budoucnosti, bude nutno rozpory jak mezi vládci v Praze a v ostatních východoevropských zemích, tak mezi úřady a občany v Československu řešit demokratizací a zavedením reformy. Demokratická revoluce v posledních měsících roku 1989 a na začátku roku 1990 však ukázala, jak hluboká byla propast mezi „mocí a bezmocnými“ a jak silná byla vůle bezmocných vládnoucí systém nejen reformovat, ale nahradit ho plně demokratickým zřízením. Svět se díval s úžasem na nádherné pražské divadlo „lidové moci“ a sdílel s Čechy a Slováky jejich očekávání, že vznikne svobodná společnost, stejně jako jejich naděje, že obtíže přechodného období budou vbrzku překonány.

Mluvčí Charty 77 v letech 1977–1992

1977	Hájek Jiří	Havel Václav uvězněn 14.1.1977 Hejdánek Ladislav (od 21.9.1977)	Patočka Jan † 13.3.1977 Kubišová Marta (od 21.9.1977)
1978	Šabata Jaroslav uvězněn 1.10.1978 Havel Václav (od 6.11.1978)	Hejdánek Ladislav	Kubišová Marta
1979	Benda Václav uvězněn 29.5.1979 Hájek Jiří (od 5.6.1979)	Dienstbier Jiří uvězněn 29.5.1979 Hejdánek Ladislav (od 5.6.1979)	Tominová Zdena
1980	Hromádková Marie	Rejchrt Miloš	Tominová Zdena (do 1.2.1980) Battěk Rudolf uvězněn 14.6.1980
1981	Malý Václav	Placák Bedřich	Šabata Jaroslav
1982	Marvanová Anna	Lis Ladislav uvězněn 5.1.1983	Palouš Radim
1983	Marvanová Anna	Kozlík Jan	Palouš Radim (do 2.2.1983) Křížková Marie Rút
1984	Benda Václav	Ruml Jiří	Sternová Jana
1985	Dienstbier Jiří	Kantůrková Eva	Šustrová Petruška
1986	Palouš Martin	Šabatová Anna	Štern Jan
1987	Litomiský Jan	Vohryzek Josef	Šilhánová Libuše
1988	Hájek Miloš	Janát Bohumír	Devátý Stanislav
1989	Hradílek Tomáš	Němcová Dana	Vondra Alexandr
1990	Ruml Jan do srpna 1990 Vančura Jiří	Lehký Miroslav	Tyl Miroslav
1991	Klímová Helena	Hromádková Alena	Ponická Hana
1992	Roubalová Věra	Joachimová Eva	Princová Květa

Autoři textů a příspěvků do ankety

Rudolf Battěk

(1924), sociolog, Chartu signoval před 1.1.1977

Dagmar Battěková

(1928), ekonomka

Otta Bednářová

(1927), redaktorka, Chartu signovala před 1.1.1977

Kamila Bendová

(1942), matematicka

Amber Bousoglou

(1940), francouzská novinářka

Josef Císařovský

(1926), výtvarník, Chartu signoval před 1.1.1977

Ján Čarnogurský

(1944), politik

František Čejka

(1952), stavební inženýr, Chartu signoval v roce 1981

Bohumil Doležal

(1940), literární kritik, Chartu signoval před 1.1.1977

Vladimír Drápal

(1964), agronom, manažer, Chartu signoval v roce 1988

Jan Frolík

(1947), historik

Jiří Gruša

(1938), spisovatel, Chartu signoval před 1.1.1977

Miloš Hájek

(1921), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

David Hertl

(1971), historik

Miroslava Holubová

(1943), historička umění, Chartu signovala v roce 1977

Tomáš Hradílek

(1945), zemědělský inženýr, Chartu signoval v roce 1977

Alena Hromádková

(1943), socioložka, Chartu signovala v roce 1977

Karel Hrubý

(1923), sociolog, od roku 1968 žije ve Švýcarsku

Mikoláš Chadima
(1952), hudebník, Chartu signoval v roce 1981

Vlasta Chramostová
(1926), herečka, Chartu signovala před 1.1.1977

Bohumír Janát
(1949), filozof, Chartu signoval v roce 1977

Přemysl Janýr
(1929), novinář, Chartu signoval v roce 1977

Jiří Ješ
(1926), publicista

Eva Joachimová
(1956), léčitelka, Chartu signovala v roce 1977

Zdeněk Jičínský
(1929), politik, Chartu signoval před 1.1.1977

Petr Kabeš
(1941), básník, Chartu signoval před 1.1.1977

Eva Kantůrková
(1930), spisovatelka, Chartu signovala v roce 1977

František Kautman
(1927), literární historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Helena Klímová
(1937), socioložka, Chartu signovala v roce 1987

Erazim Kohák
(1933), filozof

Iva Kotrlá
(1947), spisovatelka, Chartu signovala v roce 1986

Marie Rút Křížková
(1936), literární historička, Chartu signovala v roce 1977

Miroslav Kusý
(1931), filozof, Chartu signoval v roce 1977

Ela Ledererová
novinářka, Chartu signovala v roce 1978

Emil Ludvík
(1916), filozof, Chartu signoval před 1.1.1977

Klement Lukeš
(1926), politolog, Chartu signoval před 1.1.1977

Milan Machovec
(1925), filozof, Chartu signoval před 1.1.1977

Václav Malý
(1950), biskup katolické církve, Chartu signoval v roce 1977

Ivan Medek
(1925), hudební kritik, Chartu signoval před 1.1.1977

Antonín Měšťan
(1930), literární historik

Jaroslav Mezník
(1928), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Kamila Moučková
(1928), hlasatelka, Chartu signovala před 1.1.1977

Helena Němcová
(1922), novinářka, Chartu signovala v roce 1977

Milan Otáhal
(1928), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Martin Palouš
(1950), filozof, Chartu signoval před 1.1.1977

Radim Palouš
(1926), filozof, Chartu signoval před 1.1.1977

Karel Pecka
(1928), spisovatel, Chartu signoval před 1.1.1977

Jiří Pelikán
(1923), vydavatel dvouměsíčníku *Listy*

Petr Pithart
(1941), politolog, Chartu signoval před 1.1.1977

Radovan Petřík
(1971), student politikologie, Chartu signoval v roce 1989

Karel Pichlík
(1928), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Jan Placák
(1958), pracuje v antikvariátu, Chartu signoval v roce 1981

Petr Placák
(1964), novinář

Petr Příhoda
(1939), lékař

Ilja Racek
(1930), herec

Jiří Ruml
(1925), novinář, Chartu signoval před 1.1.1977

Věra Roubalová
(1947), sociální pracovníce, Chartu signovala v roce 1977

Pavel Rychetský
(1943), politik, Chartu signoval před 1.1.1977

Gordon H. Skilling
(1912), kanadský historik

Jaromír Stibic
(1930), vědecký pracovník, Chartu signoval v roce 1977

Jarmila Stibicová
(1933), středoškolská profesorka, Chartu signovala v roce 1977

Max van der Stoel
(1924), politik, v letech 1973–1977 nizozemský ministr zahraničí

Jaroslav Šabata
(1926), politolog, Chartu signoval před 1.1.1977

Dolores Šavrdová
(1931), ekonomka, Chartu signovala v roce 1987

Jiřina Šiklová
(1935), socioložka, Chartu signovala v roce 1989

Věněk Šilhán
(1927), ekonom, Chartu signoval před 1.1.1977

Libuše Šilhánová
(1929), socioložka, Chartu signovala před 1.1.1977

Jan Šimsa
(1929), evangelický duchovní, Chartu signoval před 1.1.1977

Milena Šimsová
(1932), historička

Zdislav Šulc
(1926), ekonom, Chartu signoval v roce 1977

Petruška Šustrová
(1947), novinářka, Chartu signovala před 1.1.1977

Ivana Tigridová
sociální pracovnice

Květa Tošnerová
(1959), vydavatelka

Jan Trefulka
(1929), spisovatel, Chartu signoval před 1.1.1977

Petr Uhl
(1941), novinář, Chartu signoval před 1.1.1977

Zdeněk Urbánek
(1917), spisovatel, Chartu signoval před 1.1.1977

Ludvík Vaculík
(1926), spisovatel, Chartu signoval před 1.1.1977

Marie Vaculíková
(1925), sociální pracovnice

Jiří Vančura

(1929), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Dagmar Vaněčková

(1933), novinářka, Chartu signovala před 1.1.1977

Václav Vrabec

(1930), historik, Chartu signoval před 1.1.1977

Tomáš Vrba

(1947), filozof, Chartu signoval v roce 1977

Jiří Žáček

(1964), básník

Charta 77 očima současníků

Po dvaceti letech

K vydání připravili:

Blanka Císařovská, Milan Drápala, Vilém Prečan, Jiří Vančura

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

v nakladatelství Doplněk

Praha – Brno 1997

1. vydání

Publikace vyšla s příspěvím

Grantové agentury České republiky (registr. č. 404/95/0936)

a Nadace Konráda Adenauera

Battěk   Battěková   Bednářová   Bendová   Binar
Bousoglou   Císařovský   Čarnogurský   Čejka   Doležal   Drápal
Frolík   Gruša   Hájek   Hertl   Holubová   Hradílek
Hromádková   Hrubý   Chadima   Chramostová   Janát   Janýr
Ješ   Jičínský   Joachimová   Kabeš   Kantůrková
Kautman   Klímová   Kohák   Kotrlá   Křížková   Kusý
Ledererová   Ludvík   Lukeš   Machovec   Malý
Medek   Mezník   Měšťan   Moučková   Němcová   Otáhal
Palouš   Pecka   Pelikán   Petřík   Pithart
Placák   Příhoda   Racek   Roubalová   Ruml   Rychetský
Skilling   Stibic   Stibicová   Stoel   Šabata
Šavrdová   Šiklová   Šilhán   Šilhánová   Šimsa   Šimsová
Šustrová   Tigridová   Tošnerová   Trefulka   Uhl
Urbánek   Vaculík   Vaculíková   Vančura   Vaněčková   Vrba   Žáček

---

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR
NAKLADATELSTVÍ DOPLNĚK